

විනයපිටකෙ
සාරත්ථදීපනී-විකා
(පටිමො භාගො)

ධම්මවිචය

පටුන

සාරත්ථදීපනී(පයමො භාගො) ටීකා-	1
ගන්ථාරම්භකථා	1
බාහිරනිදානකථා	24
පයමමහාසඬ්භිතිකථාවණ්ණනා	26
පයමජ්ඣානකථා.....	319
දුතියජ්ඣානකථා	329
තතියජ්ඣානකථා	333
චතුත්ථජ්ඣානකථා	341
බුද්ධාවිණ්ණකථා	410
බුද්ධචාරිකා.....	412

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

විනයපිටකෙ

සාරත්ථදීපනී-ටීකා (පඨමො භාගො)

ගන්ථාරම්භකථා

මහාකාරුණිකං බුද්ධං, ධම්මඤ්ච විමලං චරං;
චන්දෙ අරියසංඝඤ්ච, දක්ඛිණෙය්‍යං නිරඬගණං.

උළාරපුඤ්ඤතෙජෙන, කත්වා සත්තුච්ඡිද්දනං;
පත්තරජ්ජාභිසෙකෙන, සාසනුජ්ජොතනත්ථිනා.

නිස්සාය සිහලින්දෙන, යං පරක්කමබ්බනා;
කත්වා නිකායසාමග්ගිං, සාසනං සුවිසොධිතං.

කස්සපං තං මහාථෙරං, සංඝස්ස පරිණායකං;
දීපස්මිං තම්බපණ්ණිමහි, සාසනොදයකාරකං.

පටිපත්තිපරාධීනං, සදාරඤ්ඤනිවාසිනං;
පාකටං ගගනෙ චන්ද-මණ්ඩලං විය සාසනෙ.

සංඝස්ස පිතරං චන්දෙ, විනයෙ සුවිසාරදං;
යං නිස්සාය වසන්තොහං, වුද්ධිජ්ජත්තොස්මි සාසනෙ.

අනුථෙරං මහාපුඤ්ඤං, සුමෙධං සුතිවිස්සුතං;
අවිබණ්ඩිතසීලාදි-පරිසුද්ධගුණොදයං.

බහුස්සුතං සතිමත්තං, දන්තං සන්තං සමාහිතං;
නමාමි සිරසා ධීරං, ගරුං මෙ ගණුවාවකං.

ආගතාගමතක්කෙසු, සද්දසත්ථනයඤ්ඤසු;
යස්සන්තෙවාසිහික්ඛුසු, සාසනං සුජ්ජතිට්ඨිතං.

විනයට්ඨකථායාහං, ලීනසාරත්ථදීපනීං;
කරිස්සාමි සුවිඤ්ඤෙය්‍යං, පරිපුණ්ණමනාකුලං.

පොරාණෙහි කතං යං තු, ලීනත්ථස්ස පකාසනං;
න තං සබ්බත්ථ හික්ඛුනං, අත්ථං සාධෙති සබ්බසො.

දුට්ඨඤ්ඤෙය්‍යසභාවාය, සීහලාය නිරුත්තියා;
ගණ්ඨිපදෙස්වනෙකෙසු, ලිඛිතං කිඤ්චි කත්ථවි.

මාගධිකාය භාසාය, ආරහිත්වාපි කෙනවි;
භාසන්තරෙහි සම්මිස්සං, ලිඛිතං කිඤ්චිදෙව ව.

අසාරගන්ථභාරොපි, තත්ථෙව බහු දිස්සති;
ආකුලඤ්ච කතං යත්ථ, සුවිඤ්ඤායාමිපි අත්ථනො.

තතො අපරිපුණ්ණෙන, තාදිසෙනෙත්ථ සබ්බසො;
කථමත්ථං විජානන්ති, නානාදෙසනිවාසිනො.

භාසන්තරං තතො හිත්වා, සාරමාදාය සබ්බසො;
අනාකුලං කරිස්සාමි, පරිපුණ්ණචිතිවිජයන්ති.

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා

විනයසංවණ්ණනාරම්භෙ රතනත්තයං නමස්සිතුකාමො තස්ස විසිට්ඨගුණයොගසන්දස්සනත්ථං. “යො කප්පකොට්ඨිපි”ති ආදිමාහ. විසිට්ඨගුණයොගෙන හි වන්දනාරහභාවො, වන්දනාරහෙ ව කතා වන්දනා යථාධිප්පෙනමත්ථං සාධෙති. එත්ථ ව සංවණ්ණනාරම්භෙ රතනත්තයපණාමකරණප්පයොජනං තත්ථ තත්ථ බහුධා පපඤ්චෙන්නි ආවරියා. තථා හි වණ්ණයන්ති –

“සංවණ්ණනාරම්භෙ රතනත්තයවන්දනා සංවණ්ණෙනබ්බස්ස ධම්මස්ස පභවනිස්සයවිසුද්ධිපට්ඨෙදනත්ථං, තං පන ධම්මසංවණ්ණනාසු විඤ්ඤානං බහුමානුප්පාදනත්ථං, තං සම්මදෙව තෙසං උග්ගහණධාරණාදික්කමලද්ධබ්බාය සම්මාපට්ඨත්තියා සබ්බහිතසුඛනිප්පාදනත්ථං. අථ වා මඤ්ඤාභාවතො, සබ්බකිරියාසු පුබ්බකිච්චභාවතො, පණ්ඩිතෙහි සමාවර්තභාවතො, ආයතිං පරෙසං දිට්ඨානුගතිආපජ්ජනතො ව සංවණ්ණනායං රතනත්තයපණාමකිරියා”ති.

මයං පන ඉධාධිප්පෙනමෙව පයොජනං දස්සයිස්සාම. තස්මා සංවණ්ණනාරම්භෙ රතනත්තයපණාමකරණං යථාපට්ඤ්ඤාතසංවණ්ණනාය අනන්තරායෙන පරිසමාපනත්ථන්ති වෙදිතබ්බං. ඉදමෙව හි පයොජනං ආවරියෙන ඉධාධිප්පෙනං. තථා හි වක්ඛති –

“ඉච්චෙවමච්චන්තනමස්සනෙයාං,
නමස්සමානො රතනත්තයං යං;
පුඤ්ඤාහිසන්දං විපුලං අලත්ථං,
තස්සානුභාවෙන භතන්තරායො”ති.

රතනත්තයපණාමකරණෙන චේත්ථ යථාපටිඤ්ඤාතසංවණ්ණනාය අනන්තරායෙන පරිසමාපනං රතනත්තයපූජාය පඤ්ඤාපාටවභාවතො, තාය පඤ්ඤාපාටවඤ්ච රාගාදිමලවිධමනතො. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“යස්මිං, මහානාම, සමයෙ අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති, නෙවස්ස තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, න දොසපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති”තිආදි (අ. නි. 11.11).

තස්මා රතනත්තයපූජනෙන වික්ඛාලිතමලාය පඤ්ඤාය පාටවසිද්ධි.

අථ චා රතනත්තයපූජනස්ස පඤ්ඤාපදට්ඨානසමාධිහෙතුත්තා පඤ්ඤාපාටවං. චුත්තඤ්ඤි තස්ස සමාධිහෙතුත්තං -

“එවං උජුගතචිත්තො ඛො, මහානාම, අරියසාවකො ලහති අත්ථවෙදං, ලහති ධම්මවෙදං, ලහති ධම්මුපසංහිතං පාමොජ්ජං, පමුදිතස්ස පීති ජායති, පීතිමනස්ස කායො පස්සම්භති, පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදියති, සුඛිතො චිත්තං සමාධියති”ති (අ. නි. 11.11).

සමාධිස්ස ච පඤ්ඤාය පදට්ඨානභාවො චුත්තොයෙව “සමාහිතො යථාභූතං පජානාතී”ති (සං. නි. 4.99; මි. ප. 2.1.14). තතො එවං පටුභූතාය පඤ්ඤාය පටිඤ්ඤාමහත්තකතං බෙදමභිභූයා අනන්තරායෙන සංවණ්ණනං සමාපයිස්සති. තෙන චුත්තං “අනන්තරායෙන පරිසමාපනත්ථ”න්ති.

අථ චා රතනත්තයපූජාය ආයුචණ්ණසුඛබලවඩ්ඪනතො අනන්තරායෙන පරිසමාපනං වෙදිතබ්බං. රතනත්තයපණාමෙන හි ආයුචණ්ණසුඛබලාති වඩ්ඪන්ති. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“අභිවාදනසීලිස්ස, නිච්චං වුඩ්ඪාපවායිතො;
චත්තාරො ධම්මා වඩ්ඪන්ති, ආයු චණ්ණො සුඛං බල”න්ති. (ධ. ප. 109);

තතො ආයුචණ්ණසුඛබලවුඩ්ඪියා හොතෙව කාරියනිට්ඨානමිති චුත්තං “අනන්තරායෙන පරිසමාපනත්ථ”න්ති.

අථ චා රතනත්තයගාරවස්ස පටිභානාපරිභානාවහත්තා. අපරිභානාවහඤ්ඤි තීසුපි රතනෙසු ගාරවං. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“සත්තිමෙ, හික්ඛවෙ, අපරිභානියා ධම්මා. කතමෙ සත්ත?
සත්ථුගාරවතා ධම්මගාරවතා සඤ්ඤාගාරවතා සික්ඛාගාරවතා
සමාධිගාරවතා කල්‍යාණමිත්තතා සොවචස්සතා”ති (අ. නි. 7.34).

හොතෙව ච තතො පටිභානාපරිභානෙන යථාපටිඤ්ඤාතපරිසමාපනං.

අථ චා පසාදවත්ථුසු පුජාය පුඤ්ඤාතිසයභාවතො. චුත්තඤ්ඤි තස්ස පුඤ්ඤාතිසයන්තං -

“පුජාරහෙ පුජයතො, බුද්ධෙ යදිව සාවකෙ;
පපඤ්චසමතික්කන්තෙ, තිණ්ණසොකපරිද්දවෙ.

“තෙ තාදිසෙ පුජයතො, නිබ්බුතෙ අකුතොභයෙ;
න සක්කා පුඤ්ඤං සඬ්ඛාතුං, ඉමෙත්තමපි කෙනචි” ති. (ධ. ප. 195-196; අප. ටෙර 1.10.1-2);

පුඤ්ඤාතිසයො ච යථාධිජ්ජෙනපරිසමාපනුපායො. යථාහ -

“එස දෙවමනුස්සානං, සබ්බකාමදදො නිධි;
යං යදෙවාහිපත්ථෙත්ති, සබ්බමෙතෙන ලබ්භති” ති. (බු. පා. 8.10);

උපායෙසු ච පටිපන්නස්ස හොතෙව කාරියනිට්ඨානං. රතනත්තයපුජා හි නිරතිසයපුඤ්ඤක්ඛේත්තසංබුද්ධියා අපරිමෙයාප්පභවො පුඤ්ඤාතිසයොති බහුවිධත්තරායෙපි ලොකසන්නිවාසෙ අන්තරායනිබන්ධනසකල-සංකිලෙසවිද්ධංසනාය පහොති, භයාදිඋපද්දවඤ්ච නිවාරෙති. තස්මා සුචුත්තං “සංවණ්ණනාරම්භෙ රතනත්තයපණාමකරණං යථාපටිඤ්ඤාතසංවණ්ණනාය අනන්තරායෙන පරිසමාපනත්ථන්ති වෙදිතබ්බ”න්ති.

එවං පන සප්පයොජනං රතනත්තයවන්දනං කත්තුකාමො පයමං තාව භගවතො වන්දනං කාතුං තම්මුලකත්තා සෙසරතනානං “යො කප්ප...පෙ.... මහාකාරුණිකස්ස තස්සා”ති ආහ. එත්ථ පන යස්සා දෙසනාය සංවණ්ණනං කත්තුකාමො, සා යස්මා කරුණාප්පධානා, න සුත්තන්තදෙසනා විය කරුණාපඤ්ඤාප්පධානා, නාපි අභිධම්මදෙසනා විය පඤ්ඤාප්පධානා, තස්මා කරුණාප්පධානමෙව භගවතො ථොමනං ආරද්ධං. එසා හි ආවරියස්ස පකති, යදිදං ආරම්භානුරූපථොමනා. තෙනෙව සුත්තන්තදෙසනාය සංවණ්ණනාරම්භෙ “කරුණාසීතලභදයං, පඤ්ඤාපජ්ජොතවිහතමොහතම”න්ති කරුණාපඤ්ඤාප්පධානං, අභිධම්මදෙසනාය සංවණ්ණනාරම්භෙ “කරුණා විය සත්තෙසු, පඤ්ඤා යස්ස මහෙසිනො”ති පඤ්ඤාප්පධානඤ්ච ථොමනං ආරද්ධං. කරුණාපඤ්ඤාප්පධානා හි සුත්තන්තදෙසනා තෙසං තෙසං සත්තානං ආසයානුසයාධිමුත්තිවරියාදිහෙදපරිච්ඡින්නදනසමත්ථාය පඤ්ඤාය සත්තෙසු ච මහාකරුණාය තත්ථ සාතිසයප්පවත්තිතො. සුත්තන්තදෙසනාය හි මහාකරුණාසමාපත්තිබහුලො වෙනෙයාසත්තානෙසු තදඡ්ඤාසයානුලොමෙන ගම්භීරමත්ථපදං පතිට්ඨාපෙසි. අභිධම්මදෙසනා ච

කෙවලං පඤ්ඤාප්පධානා පරමත්ථධම්මානං යථාසභාවපටිවේධසමත්ථාය පඤ්ඤාය තත්ථ සාතිසයප්පවත්තිනො.

විනයදෙසනා පන ආසයාදිනිරපෙක්ඛං කෙවලං කරුණාය පාකතිකසත්තෙනපි අසොතබ්බාරහං සුභන්තො අප්පච්ඡිතබ්බාරහං ප්‍රච්ඡන්තො අවත්තබ්බාරහඤ්ච වදන්තො භගවා සික්ඛාපදං පඤ්ඤපෙසිති කරුණාප්පධානා. තථා හි උක්කංසපරියන්තගතහිරොත්තප්පොපි භගවා ලොකියසාධුජනෙහිපි පරිහරිතබ්බානි “සිබරණ්ඨි”තිආදීනි වචනානි යථාපරාධඤ්ච ගරභවචනානි විනයපිටකදෙසනාය මහාකරුණාසඤ්චොදිතමානසො මහාපරිසමජ්ඣෙ අභාසී, තංතංසික්ඛාපදපඤ්ඤත්තිකාරණාපෙක්ඛාය වෙරඤ්ජාදීසු සාරීරිකඤ්ච බෙදමිනුහොසී. තස්මා කිඤ්චාපි භූමන්තරපච්චයාකාරසමයන්තරකථානං විය විනයපඤ්ඤත්තියාපි සමුට්ඨාපිකා පඤ්ඤා අනඤ්ඤසාධාරණතාය අතිසයකිච්චවතී, කරුණාය කිච්චං පන තතොපි අධිකන්ති කරුණාප්පධානා විනයදෙසනා. කරුණාඛ්‍යාපාරාධිකතාය හි දෙසනාය කරුණාප්පධානතා. තස්මා ආරම්භානුරූපං කරුණාප්පධානමෙව එත්ථ ථොමනං කතන්ති වෙදිතබ්බං.

කරුණාග්ගහණෙන ව අපරිමෙයාප්පභාවා සබ්බෙපි බුද්ධගුණා සඬගහිතානි දට්ඨබ්බා තංමූලකත්තා සෙසබුද්ධගුණානං. මහාකරුණාය වා ඡසු අසාධාරණඤාණෙසු අඤ්ඤතරත්තා තංසභවරිතසෙසාසාධාරණඤාණානම්පි ගහණසබ්භාවතො සබ්බෙපි බුද්ධගුණා නයතො දස්සිතාව හොන්ති. එසොයෙව හි නිරවසෙසතො බුද්ධගුණානං දස්සනුපායො යදිදං නයග්ගාහො. අඤ්ඤථා කො නාම සමත්ථො භගවතො ගුණෙ අනුපදං නිරවසෙසතො දස්සෙතුං. තෙනෙවාහ —

“බුද්ධොපි බුද්ධස්ස භණෙයා වණ්ණං,
කප්පමපි වෙ අඤ්ඤමභාසමානො;
බ්බෙයථ කප්පො විරදීසමන්තරෙ,
වණ්ණො න බ්බෙයථ තථාගතස්සා”ති. (දී. නි. අට්ඨ. 1.304; 3.141;
ම. නි. අට්ඨ. 2.425);

තෙනෙව ව ආයස්මතා සාරිපුත්තත්ථෙරෙනපි බුද්ධගුණපරිච්ඡේදනං පතිඅනුයුත්තෙන “නො හෙතං, හන්තෙ”ති පටික්ඛිපිත්වා “අපිව මෙ, හන්තෙ, ධම්මන්වයො විදිතො”ති (දී. නි. 2.146) චුත්තං. තස්මා “යො කප්පකොට්ඨිපි”තිආදිනා කරුණාමුඛෙන සඬබ්බෙපතො සකලසබ්බඤ්ඤගුණෙහි භගවන්තං අභිත්ථවීති දට්ඨබ්බං. අයමෙත්ථ සමුදායත්ථො.

අයං පන අවයවත්ථො — යොති අනියමවචනං. තස්ස “නාථො”ති ඉමිනා සම්බන්ධො. “කප්පකොට්ඨිපි”තිආදිනා පන යාය කරුණාය සො

“මහාකාරුණිකො”ති වුවුවත්, තස්සා වසෙන කප්පකොට්ඨණනායපි අප්පමෙය්‍යං කාලං ලොකහිතත්ථාය අතිදුක්කරං කරොන්තස්ස භගවතො දුක්ඛානුභවනං දස්සෙති. කරුණාය බලෙනෙව හි සො භගවා හත්ථගතමපි නිබ්බානං පභාය සංසාරපඬිකෙ නිමුග්ගං සත්තනිකායං තතො සමුද්ධරණත්ථං වින්තෙතුමපි අසක්කුණෙය්‍යං නයනජීවිතපුත්තහරියදානාදිකං අතිදුක්කරමකාසි. කප්පකොට්ඨිපි අප්පමෙය්‍යං කාලන්ති කප්පකොට්ඨණනායපි “එත්තකා කප්පකොට්ඨො”ති පමෙතුං අසක්කුණෙය්‍යං කාලං, කප්පකොට්ඨණනවසෙනපි පරිච්ඡින්නදිතුමසක්කුණෙය්‍යන්තා අපරිච්ඡින්නානි කප්පසතසහස්සාධිකානි චත්තාරි අසඬ්ඛොය්‍යානීති වුත්තං හොති. කප්පකොට්ඨසෙනෙව හි සො කාලො අප්පමෙය්‍යො, අසඬ්ඛොය්‍යවසෙන පන පරිච්ඡින්නොයෙව. “කප්පකොට්ඨිපි”ති අපිසද්දො කප්පකොට්ඨසෙනපි තාව පමෙතුං න සක්කා, පගෙව වස්සගණනායාති දස්සෙති. “අප්පමෙය්‍යං කාල”න්ති අව්චන්තසංයොගෙ උපයොගවචනං “මාසමධිතෙ, දිවසං වරතී”තිආදීසු විය. කරොන්තො අතිදුක්කරානීති පඤ්චමහාපරිච්චාගාදීනි අතිදුක්කරානි කරොන්තො. එවමතිදුක්කරානි කරොන්තො කිං වින්දීති වෙ? බෙදං ගතො, කායිකං බෙදමුපගතො, පරිස්සමං පත්තොති අත්ථො, දුක්ඛමනුභවීති වුත්තං හොති. දුක්ඛඤ්චි ඛිජ්ජති සහිතුමසක්කුණෙය්‍යන්ති “බෙදො”ති වුවුවත්. ලොකහිතායාති “අනමතග්ගෙ සංසාරෙ වට්ටදුක්ඛෙන අව්චන්තපිළිතං සත්තලොකං තම්භා දුක්ඛතො මොචෙත්වා නිබ්බානසුඛභාගියං කර්ස්සාමී”ති එවං සත්තලොකස්ස හිතකරණත්ථායාති අත්ථො. අස්ස ව “අතිදුක්කරානි කරොන්තො”ති ඉමිනා සම්බන්ධො. ලොකහිතාය බෙදං ගතොති යොජනායපි නත්ථි දොසො. මහාගණ්ඨීපදෙපි හි “අතිදුක්කරානි කරොන්තො බෙදං ගතො, කිමත්ථන්ති වෙ? ලොකහිතායා”ති වුත්තං.

යං පන එවං යොජනං අසම්භාවෙන්තෙන කෙනවි වුත්තං “න හි භගවා ලොකහිතාය සංසාරදුක්ඛමනුභවති. න හි කස්සවි දුක්ඛානුභවනං ලොකස්ස උපකාරං ආවහතී”ති, තං තස්ස මතිමත්තං. එවං යොජනායපි අතිදුක්කරානි කරොන්තස්ස භගවතො දුක්ඛානුභවනං ලොකහිතකරණත්ථායාති අයමත්ථො විඤ්ඤායති, න තු දුක්ඛානුභවනෙනෙව ලොකහිතසිද්ධිති. පඨමං වුත්තයොජනායපි හි න දුක්කරකරණමත්තෙන ලොකහිතසිද්ධි. න හි දුක්කරං කරොන්තො කඤ්චි සත්තං මග්ගඵලාදීසු පතිට්ඨාපෙති, අථ බො තාදිසං අතිදුක්කරං කත්වා සබ්බඤ්ඤභාවං සච්ඡිකත්වා නියානිකධම්මදෙසනාය මග්ගඵලාදීසු සත්තෙ පතිට්ඨාපෙත්තො ලොකස්ස හිතං සාධෙති.

කාමඤ්ඤවෙන්ථ සත්තසඬ්ඛාරභාජනවසෙන තිවිධො ලොකො, හිතකරණස්ස පන අධිජ්ජෙතත්තා තංවිසයස්සෙව සත්තලොකස්ස වසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. සො හි ලොකීයන්ති එත්ථ පුඤ්ඤපාපානි තංවිපාකො

වානි “ලොකො”ති වුවවති. කත්ථවි පන “සනරාමරලොකගරු”න්තිආදීසු සමුහත්ථොපි ලොකසද්දො සමුදායවසෙන ලොකීයති පඤ්ඤාපියතීති. යං පනෙත්ථ කෙනවී වුත්තං “ඉමිනා සත්තලොකඤ්ච ජාතිලොකඤ්ච සඬගණ්භානි, තස්මා තස්ස සත්තලොකස්ස ඉධලොකපරලොකහිතං, අතික්කන්තපරලොකානං වා උච්ඡින්නලොකසමුදයානං ඉධ ජාතිලොකෙ ඔකාසලොකෙ වා දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරසඬබ්බානඤ්ච හිතං සම්පිණ්ඩෙත්වා ලොකස්ස, ලොකානං, ලොකෙ වා හිතන්ති සරුපෙකසෙසං කත්වා ලොකහිතමිච්චෙවාහා”ති, න තං සාරතො පච්චෙතබ්බං දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරසඬබ්බආනහිතස්සපි සත්තලොකවිසයත්තා, සත්තලොකග්ගහණෙනෙව උච්ඡින්නමූලානං බීණාසවානම්පි සඬගහිතත්තා.

සබ්බත්ථ “කෙනවී”ති වුත්තෙ “චජිරබුද්ධිටිකාකාරෙනා”ති ගහෙතබ්බං. “මහාගණ්ඨීපදෙ”ති වා “මජ්ඣිමගණ්ඨීපදෙ”ති වා “චූළගණ්ඨීපදෙ”ති වා වුත්තෙ “සීහළගණ්ඨීපදෙසු”ති ගහෙතබ්බං. කෙවලං “ගණ්ඨීපදෙ”ති වුත්තෙ “මාගධභාසාය ලිඛිතෙ ගණ්ඨීපදෙ”ති ගහෙතබ්බං.

නාථොති ලොකපට්ඨරණො, ලොකසාමී ලොකනායකොති වුත්තං හොති. තථා හි සබ්බානත්ථපඅභාරපුබ්බඬගමාය නිරවසෙසහිතසුඛවිධානතප්පරාය නිරතිසයාය පයොගසම්පත්තියා සදෙවමනුස්සාය පජාය අව්චන්තුපකාරිතාය අපරිමිතනිරුපමප්පභාවගුණවිසෙසසමඬගිතාය ව සබ්බසත්තුත්තමො භගවා අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු අපරිමාණානං සත්තානං එකපට්ඨරණො පතිට්ඨා. අථ වා නාථතීති නාථො, වෙනෙය්‍යානං හිතසුඛං මෙත්තායනවසෙන ආසීසති පත්ථෙතීති අත්ථො. අථ වා නාථති වෙනෙය්‍යගතෙ කිලෙසෙ උපතාපෙතීති අත්ථො, නාථතීති වා යාවතීති අත්ථො. භගවා හි “සාධු, හික්ඛවෙ, හික්ඛු කාලෙන කාලං අත්තසම්පත්තිං පච්චෙක්ඛෙය්‍යා”තිආදිනා (අ. නි. 8.7) සත්තානං තං තං හිතපට්ඨත්තිං යාවත්වාපි කරුණාය සමුස්සාහිතො තෙ තත්ථ නියොජෙති. පරමෙන වා විත්තිස්සරියෙන සමන්තාගතො සබ්බසත්තෙ ඊසති අභිභවතීති පරමස්සරො භගවා “නාථො”ති වුවවති. සබ්බොපි වායමත්ථො සද්දසත්ථානුසාරතො වෙදිතබ්බො.

මහාකාරුණිකස්සාති යො කරුණාය කම්පිතහදයත්තා ලොකහිතත්ථං අතිදුක්කරකිරියාය අනෙකප්පකාරං තාදිසං සංසාරදුක්ඛමනුභවිත්වා ආගතො, තස්ස මහාකාරුණිකස්සාති අත්ථො. තත්ථ කිරතීති කරුණා, පරදුක්ඛං වික්ඛිපති අපනෙතීති අත්ථො. දුක්ඛිතෙසු වා කිරියති පසාරියතීති කරුණා. අථ වා කිණාතීති කරුණා, පරදුක්ඛෙ සති කාරුණිකං හිංසති විබාධෙති, විනාසෙති වා පරස්ස දුක්ඛන්ති අත්ථො. පරදුක්ඛෙ සති සාධුනං

කම්පනං හදයබෙදං කරොතීති වා කරුණා. අථ වා කමිති සුඛං, තං රුන්ධතීති කරුණා. එසා හි පරදුක්ඛාපනයනකාමනාලක්ඛණා අත්තසුඛතිරපෙක්ඛනය කරුණිකානං සුඛං රුන්ධති විබාධෙතීති. කරුණාය නියුත්තොති කරුණිකො යථා “දොවාරිකො”ති. යථා හි ද්වාරට්ඨානතො අඤ්ඤත්ථ චත්තමානොපි ද්වාරපට්ඨද්ධජීවිකො පුරිසො ද්වාරානතිචත්තවුත්තිතාය ද්වාරෙ නියුත්තොති “දොවාරිකො”ති වුව්චති, එවං හගවා මෙත්තාදිවසෙන කරුණාවිහාරතො අඤ්ඤත්ථ චත්තමානොපි කරුණානතිචත්තවුත්තිතාය කරුණාය නියුත්තොති “කාරුණිකො”ති වුව්චති. මහාහිනීහාරතො පට්ඨාය හි යාව මහාපරිනිබ්බානා ලොකහිත්තත්ථමෙව ලොකනාථා තිට්ඨන්ති. මහන්තො කරුණිකොති මහාකාරුණිකො. සතිපි හගවතො තදඤ්ඤගුණානම්පි වසෙන මහන්තභාවෙ කරුණිකසද්දසන්තිධානෙන වුත්තත්තා කරුණාවසෙනත්ථ මහන්තභාවො වෙදිතබ්බො යථා “මහාවෙය්‍යාකරණො”ති. එවඤ්ච කත්වා “මහාකාරුණිකස්සා”ති ඉමිනා පදෙන පුග්ගලාධිට්ඨානෙන සත්ථු මහාකරුණා වුත්තා හොති.

අථ වා කරුණා කරුණායනං සීලං පකති එතස්සාති කරුණිකො, පථවීඵස්සාදයො විය කක්ඛලච්ඡිසනාදිසභාවා කරුණායනසභාවො සභාවභූතකරුණොති අත්ථො. සෙසං පුරිමසදිසමෙව. අථ වා මහාවිසයතාය මහානුභාවතාය මහාබලතාය ව මහතී කරුණාති මහාකරුණා. හගවතො හි කරුණා නිරවසෙසෙසු සත්තෙසු පචත්තති, පචත්තමානා ව අනඤ්ඤසාධාරණා පචත්තති, දිට්ඨධම්මිකාදිහෙදඤ්ච මහන්තමෙව සත්තානං හිතසුඛං එකන්තතො නිජ්ඣාදෙති, මහාකරුණාය නියුත්තොති මහාකාරුණිකොති සබ්බං වුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. අථ වා මහතී පසත්ථා කරුණා අස්ස අත්ථිති මහාකාරුණිකො. පූජාවචනො හෙත්ථ මහන්තසද්දො “මහාපුරිසො”තිආදීසු විය. පසත්ථා ව හගවතො කරුණා මහාකරුණාසමාපත්තිවසෙනපි පචත්තිතො අනඤ්ඤසාධාරණත්තාති.

එවං කරුණාමුඛෙන සඨිබ්බෙපතො සකලසබ්බඤ්ඤගුණෙහි හගවන්තං ථොමෙත්වා ඉදානි සද්ධම්මං ථොමෙතුං “අසම්බුධ”න්තිආදිමාහ. තත්ථ අසම්බුධන්ති පුබ්බකාලකිරියානිද්දෙසො, තස්ස අසම්බුජ්ඣන්තො අප්පට්ඨිජ්ඣන්තොති අත්ථො, යථාසභාවං අප්පට්ඨිජ්ඣන්තොති වුත්තං හොති. හෙතුඅත්ථො හෙත්ථ අන්තසද්දො “පයන්තො නිසීදතී”තිආදීසු විය. යන්ති පුබ්බකාලකිරියාය අනියමතො කම්මනිද්දෙසො. බුද්ධනිසෙවිතන්ති තස්ස විසෙසනං. තත්ථ බුද්ධසද්දස්ස තාව “බුජ්ඣිතා සච්චානීති බුද්ධො, බොධෙනා පජායාති බුද්ධො”තිආදිනා (මහානි. 192) නිද්දෙසනයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අථ වා සවාසනාය අඤ්ඤාණනිද්දාය අච්චන්තවිගමතො, බුද්ධියා වා විකසිතභාවතො බුද්ධවාති බුද්ධො ජාගරණවිකසනත්ථවසෙන. අථ වා කස්සවිපි ඤෙය්‍යධම්මස්ස අනවබුද්ධස්ස අභාවෙන ඤෙය්‍යවිසෙසස්ස කම්මභාවෙන අග්ගභණතො

කම්මවචනිච්ඡාය අභාවෙන අවගමනත්ථවසෙනෙව කත්තුනිද්දෙසො ලබ්භතීති බුද්ධවානි බුද්ධො. අත්ථතො පන පාරමිතාපරිභාවිතො සයම්භුඤාණෙන සහ වාසනාය විහතවිද්ධංසිතනිරවසෙසකිලෙසො මහාකරුණාසබ්බඤ්ඤාඤාණාදි-අපරිමෙයාගුණගුණාධාරො ඛන්ධසන්තානො බුද්ධො. යථාහ “බුද්ධොති යො සො භගවා සයම්භු අනාවරියකො පුබ්බෙ අනනුස්සුතෙසු ධම්මෙසු සාමං සච්චානි අභිසම්බුජ්ඣති, තත්ථ ච සබ්බඤ්ඤානං පත්තො බලෙසු ච වසීභාව”න්ති (මහානි. 192; චූළනි. පාරායනත්ථුතිගාථානිද්දෙස 97; පටි. ම. 1.161). තෙන එවං නිරුපමජ්ජභාවෙන බුද්ධෙන නිසෙවිතං ගොචරාසෙවනාභාවනාසෙවනාහි යථාරහං නිසෙවිතං අනුභූතන්ති අත්ථො.

තත්ථ නිබ්බානං ගොචරාසෙවනාවසෙනෙව නිසෙවිතං, මග්ගො පන අත්තනා භාවිතො ච භාවනාසෙවනාවසෙන සෙවිතො, පරෙහි උජ්ජාදිතානි පන මග්ගඵලානි වෙතොපරියඤාණාදිනා යදා පරිජානාති, අත්තනා උජ්ජාදිතානි වා පච්චවෙක්ඛණඤාණෙන පරිච්ඡින්නති, තදා ගොචරාසෙවනාවසෙනපි සෙවිතානි භොන්තියෙව. එත්ථ ච පරියත්තිධම්මස්සපි පරියායතො ධම්මග්ගභණෙන ගභණෙ සති සොපි දෙසනාසම්මසනඤාණගොචරතාය ගොචරාසෙවනාය සෙවිතොති සක්කා ගහෙතුං. “අභිධම්මනයසමුද්දං අධිගච්ඡති, තීණි පිටකානි සම්මසී”ති ච අට්ඨකථායං චුත්තත්තා පරියත්තිධම්මස්සපි සච්ඡිකිරියාය සම්මසනපරියායො ලබ්භතීති යං අසම්බුධං අසම්බුජ්ඣන්තො අසච්ඡිකරොන්තොති අත්ථසම්භවතො සොපි ඉධ චුත්තො එවානි දට්ඨබ්බං. තම්පි ච අජ්ජට්ඨිජ්ඣන්තො භවාහවං ගච්ඡති, පරිඤ්ඤාතධම්මවිනයො පන තදත්ථපටිපත්තියා සම්මාපටිපත්තො න විරස්සෙව දුක්ඛස්සන්තං කරස්සති. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“යො ඉමස්මිං ධම්මවිනයෙ, අජ්ජමත්තො විහස්සති;
පභාය ජාතිසංසාරං, දුක්ඛස්සන්තං කරස්සති”ති. (දී. නි. 2.185; සං. නි. 1.185);

එත්ථ ච කිඤ්චාපි මග්ගඵලනිබ්බානානි පච්චෙකබුද්ධබුද්ධසාවකෙහිපි ගොචරාසෙවනාදිනා සෙවිතානි භොන්ති, තථාපි උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදවසෙන “බුද්ධනිසෙවිත”න්ති චුත්තං. කෙනච්ච පන බුද්ධසද්දස්ස සාමඤ්ඤතො බුද්ධානුබුද්ධපච්චෙකබුද්ධානම්පි එත්ථෙව සභිගහො චුත්තො.

භවාහවන්ති අපරකාලකිරියාය කම්මනිද්දෙසො, භවතො භවන්ති අත්ථො. අථ වා භවාහවන්ති සුගතිදුග්ගතිවසෙන භීතපණීතවසෙන ච බුද්දකං මහත්තඤ්ච භවන්ති අත්ථො. වුද්ධත්ථොපි හි අ-කාරො දිස්සති “අසෙක්ඛා ධම්මා”තිආදියු විය. තස්මා අභවොති මහාභවො වුව්වති. අථ වා භවොති වුද්ධි, අභවොති භානි. භවොති වා සස්සතදිට්ඨි, අභවොති

උච්ඡෙදදිට්ඨි. චුත්තජපකාරො භවො ච අභවො ච භවාභවො. තං භවාභවං. ගච්ඡතීති අපරකාලකිරියානිද්දෙසො. ජීවලොකොති සත්තලොකො. ජීවග්ගහණෙන හි සඬ්ඛාරභාජනලොකං නිවත්තෙති තස්ස භවාභවගමනාසම්භවතො. නමො අත්ථුති පාඨසෙසො දට්ඨබ්බො.

අවිජ්ජාදිකිලෙසජාලවිද්ධංසිනොති ධම්මවිසෙසනං. තත්ථ අවින්දියං වින්දතීති අවිජ්ජා. පුරෙතො අයුත්තට්ඨෙන කායදුච්චරිතාදි අවින්දියං නාම, අලද්ධබ්බන්ති අත්ථො. තබ්බිපරිතතො කායසුචරිතාදි වින්දියං නාම, තං වින්දියං න වින්දතීති වා අවිජ්ජා, බන්ධනං රාසට්ඨං, ආයතනානං ආයතනට්ඨං, ධාතුනං සුඤ්ඤතට්ඨං, ඉන්ද්‍රියානං අධිපතියට්ඨං, සච්චානං තථට්ඨං අවිදිනං කරොතීති වා අවිජ්ජා, දුක්ඛාදීනං පිළනාදිවසෙන චුත්තං චතුබ්බිධං අත්ථං අවිදිනං කරොතීතිපි අවිජ්ජා, අන්තවිරහිතෙ සංසාරෙ සබ්බයොනිගතිභවවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු සත්තෙ ජවාපෙතීති වා අවිජ්ජා, පරමත්ථතො අවිජ්ජමානෙසුපි ඉත්ථිපුරිසාදීසු ජවති, විජ්ජමානෙසුපි බන්ධාදීසු න ජවතීති වා අවිජ්ජා. සා ආදි යෙසං තණ්හාදීනං තෙ අවිජ්ජාදයො, තෙයෙව කිලිස්සන්ති එතෙහි සත්තාති කිලෙසා, තෙයෙව ච සත්තානං බන්ධනට්ඨෙන ජාලසදිසාති ජාලං, තං විද්ධංසෙති සබ්බසො විනාසෙති සිලෙනාති අවිජ්ජාදිකිලෙසජාලවිද්ධංසි. නනු චෙත්ථ සපරියත්තිකො නවලොකුත්තරධම්මො අධිජ්ජෙතො, තත්ථ ච මග්ගොයෙව කිලෙසෙ විද්ධංසෙති, නෙතරෙති චෙ? චුච්චතෙ. මග්ගස්සපි නිබ්බානමාගම්ම කිලෙසවිද්ධංසනතො නිබ්බානම්පි කිලෙසෙ විද්ධංසෙති නාම, මග්ගස්ස කිලෙසවිද්ධංසනකිච්චං එලෙන නිජ්චන්තන්ති එලම්පි “කිලෙසවිද්ධංසි”ති චුච්චති. පරියත්තිධම්මොපි කිලෙසවිද්ධංසනස්ස පච්චයත්තා “කිලෙසවිද්ධංසි”ති චත්තුමරහතීති න කොචි දොසො.

ධම්මවරස්ස තස්සාති පුබ්බෙ අනියමිතස්ස නියමවචනං. තත්ථ යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ චතුසු අපායෙසු අපතමානෙ ධාරෙතීති ධම්මො.

“යෙ කෙචි ධම්මං සරණං ගතාසෙ, න තෙ ගමිස්සන්ති අපායභූමිං; පභාය මානුසං දෙහං, දෙවකායං පරිපුරෙස්සන්ති”ති. (දී. නි. 2.332; සං. නි. 1.37) –

හි චුත්තං. සංසාරදුක්ඛෙ වා අපතමානෙ කත්වා ධාරෙතීති ධම්මො මග්ගඵලජපත්තියා සත්තක්ඛත්තුපරමතාදිවසෙන සංසාරස්ස පරිච්ඡින්නත්තා. අපායාදිනිබ්බත්තකකිලෙසවිද්ධංසනඤ්චෙත්ථ ධාරණං. එවඤ්ච කත්වා අරියමග්ගො තස්ස තදත්ථසිද්ධිහෙතුතාය නිබ්බානඤ්චාති උභයමෙව නිජ්පරියායතො ධාරෙති, අරියඵලං පන තංසමුච්ඡින්නකිලෙසපටිපජ්ජස්සම්භවෙන තදනුගුණතාය, පරියත්තිධම්මො තදධිගමහෙතුතායාති උභයං පරියායතො ධාරෙතීති චෙදිතබ්බං. චුත්තජපකාරො ධම්මොයෙව අත්තතො උත්තරිතරාභාවෙන චරො පචරො

අනුත්තරොති ධම්මවරො, තස්ස ධම්මවරස්ස නමො අත්ථුති සම්බන්ධො. එත්තාවතා වෙත්ථ අම්භෙහි සාරත්ථො පකාසිතො. යං පනෙත්ථ කෙනචි පපඤ්චිතං, අම්භෙහි ච ඉධ න දස්සිතං, න තං සාරතො පච්චෙතබ්බං. ඉතො පරෙසුපි එවමෙව දට්ඨබ්බං. තස්මා ඉතො පටියාය එත්තකම්පි අවත්වා සාරත්ථමෙව දස්සයිස්සාම. යත්ථ පන කෙනචි අවිචන්තවිරුද්ධං ලිඛිතං, තම්පි කත්ථවි දස්සයිස්සාම. එත්ථ ච “අවිජ්ජාදිකිලෙසජාලවිද්ධංසිතො”ති එතෙන ස්වාක්ඛාතතාදීහි ධම්මං ථොමෙති, “ධම්මවරස්සා”ති එතෙන අඤ්ඤස්ස විසිට්ඨස්ස අභාවදීපනතො පරිපුණ්ණතාය. පයමෙන වා පහානසම්පදං ධම්මස්ස දස්සෙති, දුතියෙන පහාවසම්පදං.

එවං සඬ්ඛෙපෙනෙව සබ්බධම්මගුණෙහි සද්ධම්මං ථොමෙත්වා ඉදානි අරියසඬ්ඝං ථොමෙතුං “ගුණෙහි”ති ආදිමාහ. “ගුණෙහි”ති පදස්ස “යුත්තො”ති ඉමිනා සම්බන්ධො. ඉදානි යෙහි ගුණෙහි යුත්තො, තෙ දස්සෙන්නො “සීලසමාධි”ති ආදිමාහ. තත්ථ චතුපාරිසුද්ධිසීලාදි “සීල”න්ති වුවචති. සමාධිති පයමජ්ඣානාදි. සමාධිසීසෙන හි පයමජ්ඣානාදයො චුත්තා. පඤ්ඤාති මග්ගපඤ්ඤා. විමුත්ති ච විමුත්තිඤ්ඤාණඤ්ච විමුත්තිවිමුත්තිඤ්ඤාණන්ති චත්තබ්බෙ එකදෙසසරූපෙකසෙසන යෙන “විමුත්තිඤ්ඤාණ”න්ති චුත්තං. ආදිසද්දපරියායෙන පභුතිසද්දෙන වා විමුත්තිග්ගහණං වෙදිතබ්බං. තත්ථ විමුත්තීති එලං. විමුත්තිඤ්ඤාණන්ති පච්චෙක්ඛණඤ්ඤාණං. පභුති-සද්දෙන ඡළහිඤ්ඤාවතුපටිසම්භිදාදයො ගුණා සඬ්ගහිතාති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච සීලාදයො ගුණා ලොකියා ලොකුත්තරා ච යථාසම්භවං නිද්දිට්ඨාති වෙදිතබ්බා. යං පනෙත්ථ කෙනචි චුත්තං “සීලාදයො කිඤ්චාපි ලොකියලොකුත්තරා යථාසම්භවං ලබ්භන්ති, තථාපි අන්තෙ ‘අරියසඬ්ඝ’න්ති වචනතො සීලාදයො චත්තාරො ධම්මක්ඛන්ධා ලොකුත්තරාවා”ති, තං තස්ස මතිමත්තං. න හි අරියසඬ්ඝස්ස ලොකියගුණෙහිපි ථොමනාය කොචි දොසො දිස්සති, සබ්බඤ්ඤබුද්ධස්සපි තාව ලොකියලොකුත්තරගුණෙහි ථොමනා හොති, කිම්ඬ්ඛං පන අරියසඬ්ඝස්සාති.

කුසලත්ථිකානං ජනානං පුඤ්ඤස්ස වුද්ධියා ඛේත්තසදිසත්තා ඛේත්තන්ති ආහ “ඛේත්තං ජනානං කුසලත්ථිකාන”න්ති. ඛිත්තං ඛිජං මහජ්ඵලභාවකරණෙන තායතීති හි ඛේත්තං, පුබ්බණ්ණාපරණ්ණවිරුහනභූමි, තංසදිසත්තා අරියසඬ්ඝොපි “ඛේත්ත”න්ති වුවචති. ඉමිනා අරියසඬ්ඝස්ස අනුත්තරපුඤ්ඤක්ඛේත්තභාවං දීපෙති. “අනුත්තරං පුඤ්ඤක්ඛේත්තං ලොකස්සා”ති හි චුත්තං. තන්ති පුබ්බෙ “යො”ති අනියමෙන චුත්තස්ස නියමවචනං. අරියසඬ්ඝන්ති එත්ථ ආරකත්තා කිලෙසෙහි, අනායෙ න ඉරියනතො, අයෙ ච ඉරියනතො අරියා නිරුත්තිතයෙන. අථ වා සදෙවකෙන ලොකෙන සරණන්ති අරණියතො උපගන්තබ්බතො උපගතානඤ්ච තදන්ථසිද්ධිතො අරියා. අරියානං සඬ්ඝො

සමුහොති අරියසඬුසො. අථ වා අරියො ව සො යථාචුත්තනයෙන සඬුසො ව දිට්ඨිසිලසාමඤ්ඤෙන සංභතභාවතොති අරියසඬුසො, අට්ඨ අරියපුග්ගලා. තං අරියසඬුසං. භගවතො අපරභාගෙ බුද්ධධම්මරත්නානම්පි සමධිගමො සඬුසරත්තාධිතොති අරියසඬුසස්ස බහුපකාරතං දස්සෙතුං ඉධෙව “සිරසා නමාමි”ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

එවං ගාථාත්තයෙන සඬුබෙපතො සකලගුණසංකිත්තනමුඛෙන රත්තත්තයස්ස පණාමං කත්වා ඉදානි තං නිපච්චකාරං යථාධිජ්ජෙතෙ පයොජනෙ පරිණාමෙන්තො ආහ “ඉච්චෙව”මිච්චාදි. ඉච්චෙවං යථාචුත්තනයෙන අච්චන්තං එකත්තෙන නමස්සනෙය්‍යං නමස්සිතබ්බං රත්තත්තයං නමස්සමානො කායවාචාවිත්තෙහි වන්දමානො අහං විපුලං යං පුඤ්ඤාභිසන්දං අලත්ථන්ති සම්බන්ධො. තත්ථ බුද්ධාදයො රතිජනනට්ඨෙන රත්තං. තෙසඤ්ඤි “ඉතිපි සො භගවා”තිආදිනා යථාභූතගුණ ආවජ්ජෙන්තස්ස අමතාධිගමහෙතුහුතං අනප්පකං පිතිපාමොජ්ජං උජ්ජජිති. යථාහ –

“යස්මිං, මහානාම, සමයෙ අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති, නෙවස්ස තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, න දොසපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං හොති, උජුගතමෙවස්ස තස්මිං සමයෙ චිත්තං හොති, උජුගතචිත්තො ඛො පන, මහානාම, අරියසාවකො ලහති අත්ථවෙදං, ලහති ධම්මවෙදං, ලහති ධම්මුපසංභිතං පාමොජ්ජං, පමුදිතස්ස පිති ජායති”තිආදි (අ. නි. 11.11).

චිත්තිකතාදිභාවො වා රත්තට්ඨො. චුත්තඤ්ඤෙනං –

“චිත්තිකතං මහග්ගඤ්ඤං, අතුලං දුල්ලභදස්සනං; අනොමසත්තපරිභොගං, රත්තං තෙන චුච්චති”ති. (දී. නි. අට්ඨ. 2.33);

චිත්තිකතභාවාදයො ව අනඤ්ඤසාධාරණා බුද්ධාදීසුයෙව ලබ්භන්තිති.

“පුඤ්ඤාභිසන්දන්ති පුඤ්ඤරාසිං පුඤ්ඤජ්ජවත්තං වා”ති මහාගණ්ඨීපදෙ චුත්තං. මජ්ඣිමගණ්ඨීපදෙ පන චූළගණ්ඨීපදෙ ව “පුඤ්ඤාභිසන්දන්ති පුඤ්ඤාභිනිසංස”න්තිපි අත්ථො චුත්තො. පුඤ්ඤාභිසන්දන්ති පුඤ්ඤනදිං, පුඤ්ඤජ්ජවාහන්ති එවං පනෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. අවිච්ඡෙදෙන පවත්තියමානඤ්ඤි පුඤ්ඤං අභිසන්දනට්ඨෙන “පුඤ්ඤාභිසන්දො”ති චුච්චති. තෙනෙව සාරත්ථපකාසිනියා සංයුත්තනිකායට්ඨකථාය (සං. නි. අට්ඨ. 3.5.1027) –

“චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, පුඤ්ඤාභිසන්දා කුසලාභිසන්දා සුඛස්සාහාරා. කතමෙ චත්තාරො? ඉධ, භික්ඛවෙ, අරියසාවකො බුද්ධෙ අවෙච්චප්පසාදෙන සමන්තාගතො හොති ‘ඉතිපි සො භගවා...පෙ.... බුද්ධො භගවා’ති, අයං පඨමො පුඤ්ඤාභිසන්දො කුසලාභිසන්දො සුඛස්සාහාරො”ති (සං. නි. 5.1027) –

එවමාදිකාය පාළියා අත්ථං දස්සෙන්නො “පුඤ්ඤාභිසන්දා කුසලාභිසන්දාති පුඤ්ඤාදියො කුසලාදියො”ති වුත්තං. යං පන ගණ්ඨීපදෙ වුත්තං “පුඤ්ඤාභිසන්දන්ති පුඤ්ඤඵල”න්ති, තං න සුන්දරං. න භි රතනත්තයං නමස්සමානො තස්මිං බණෙ පුඤ්ඤඵලං අලත්ථ, කින්තු අනප්පකං පුඤ්ඤරාසිං තදා අලභි, තස්ස ච ඵලං පරලොකභාගී, දිට්ඨධම්මෙ තු අන්තරායවිසානො තස්ස ච පුඤ්ඤස්ස ආනිසංසමත්තකං, “තස්සානුභාවෙන භතන්තරායො”ති ච වුත්තං, න ච පුඤ්ඤඵලෙ අනුප්පන්නෙ තස්සානුභාවෙන භතන්තරායභාවො න සිජ්ඣති, න චෙතං තස්මිංයෙව බණෙ දිට්ඨධම්මවෙදනීයං අහොසි. තස්මා තස්ස මහතො පුඤ්ඤස්පවාහස්ස ආනුභාවෙන භතන්තරායොති අයමෙව අත්ථො යුජ්ජති. අථාපි පණාමකිරියාය ජනිතත්තා පුඤ්ඤමෙව පුඤ්ඤඵලන්ති තස්සාධිප්පායො සියා, එවං සති යුජ්ජෙය්‍ය. සො ච පුඤ්ඤස්පවාහො න අප්පමත්තකො, අථ ඛො මහන්නොයෙවාති දස්සෙන්නො ආහ “විපුල”න්ති, මහන්නං අනප්පකන්ති වුත්තං හොති. අලත්ථන්ති අලභිං, පාපුණින්ති අත්ථො.

තස්සානුභාවෙනාති තස්ස යථාවුත්තස්ස පුඤ්ඤස්පවාහස්ස ආනුභාවෙන බලෙන. භතන්තරායොති තංතංසම්පත්තියා විබන්ධනවසෙන සත්තසන්නානස්ස අන්තරෙ වෙමජ්ඣෙ ඵති ආගච්ඡතිති අන්තරායො, දිට්ඨධම්මිකාදිඅනත්ථො. පණාමපයොජනෙ වුත්තවිධිනා හතො විද්ධස්තො අන්තරායො උපද්දවො අස්සාති භතන්තරායො. අස්ස “චණ්ණයිස්සං විනය”න්ති ඉමිනා සම්බන්ධො, භතන්තරායො හුත්වා විනයං චණ්ණයිස්සන්ති වුත්තං හොති. එතෙන තස්ස පුඤ්ඤස්පවාහස්ස අත්තනො පසාදසම්පත්තියා රතනත්තයස්ස ච ඛෙත්තභාවසම්පත්තියා අත්ථසංචණ්ණනාය උපසාතකඋපද්දවානං හනනෙ සමත්ථතං දීපෙති.

එවං රතනත්තයස්ස නිපච්චකාරකරණෙ පයොජනං දස්සෙත්වා ඉදාති යස්ස විනයපිටකස්ස අත්ථං සංචණ්ණෙතුකාමො, තස්ස තාව භගවතො සාසනස්ස මූලපතිට්ඨානභාවං දස්සෙත්වා තම්පි ථොමෙන්නො ආහ “යස්මිං ධීතෙ”තිආදි. අට්ඨිතස්ස සුසණ්ඨිතස්ස භගවතො සාසනං යස්මිං ධීතෙ පතිට්ඨිතං හොතීති යොජෙතබ්බං. තත්ථ යස්මින්ති යස්මිං විනයපිටකෙ. ධීතෙති පාළිතො ච අත්ථතො ච අනුනං හුත්වා ලජ්ජීපුග්ගලෙසු පවත්තනට්ඨෙන ධීතෙති අත්ථො. සාසනන්ති අධිසීලඅධිචිත්තඅධිපඤ්ඤාසඬ්ඛාතසික්ඛත්තයසඬ්ගහිතං සාසනං. අට්ඨිතස්සාති කාමසුඛල්ලිකත්තකිලමථානුයොගසඬ්ඛාතෙ අන්තද්වයෙ

අට්ඨිතස්සාති අත්ථො. “අප්පතිට්ඨං ඛවාහං, ආවුසො, අනායුහං ඔසමතරි”න්ති (සං. නි. 1.1) හි වුත්තං. අයඤ්චත්ථො තීසුපි සිහලගණ්ඨීපදෙසු වුත්තොයෙව. ගණ්ඨීපදෙ පන “අට්ඨිතස්සාති පරිනිබ්බුතස්සපි හගවතො”ති වුත්තං.

පතිට්ඨිතං හොති තෙසුයෙව ලජ්ජීපුග්ගලෙසු පවත්තනට්ඨෙත පතිට්ඨිතං හොති. සුසණ්ඨිතස්සාති එත්ථ තාව තීසුපි ගණ්ඨීපදෙසු ඉදං වුත්තං “ද්වත්තිංසමහාපුරිසලක්ඛණඅසිතිඅනුබ්‍යඤ්ජනෙහි සමන්තාගමනවසෙන සුසණ්ඨානස්සාති අත්ථො. අනෙන අස්ස රූපකායසම්පත්තිං නිදස්සෙති”ති. ගණ්ඨීපදෙ පන “යථායානෙ පතිට්ඨිතෙහි ලක්ඛණෙහි සමන්තාගතත්තා රූපකායෙන සුසණ්ඨිතො, කායවච්ඡිකාදිරහිතත්තා තාදිලක්ඛණසමන්තාගතත්තා ච නාමකායෙනපි”ති වුත්තං. කෙනචි පන “චතුබ්‍රහ්මවිහාරවසෙන සත්තෙසු සුට්ඨු සම්මා ච ඨිතස්සාති අත්ථවසෙන චා සුසණ්ඨිතස්ස. සුසණ්ඨිතත්තා ගෙස කෙවලං සත්තානං දුක්ඛං අපනෙතුකාමො හිතං උපසංහරිතුකාමො සම්පත්තියා ච පමුදිතො අපක්ඛපතිතො ච හුත්වා විනයං දෙසෙති. තස්මා ඉමස්මිං විනයසංවණ්ණනාධිකාරෙ සාරුප්පාය පුත්තියා ථොමෙත්තො ආහ ‘සුසණ්ඨිතස්සා’”ති වත්වා “ගණ්ඨීපදෙසු වුත්තත්ථො අධිප්පෙතාධිකාරානුරූපො න හොති”ති වුත්තං. අයං පනෙත්ථ අම්භාකං ඛන්ති – යථාවුත්තකාමසුඛල්ලිකාදිඅන්තද්වයෙ අට්ඨිතත්තායෙව මජ්ඣිමාය පටිපදාය සම්මා ඨිතත්තා සුසණ්ඨිතස්සාති එවමත්ථො ගහෙතබ්බොති. එවඤ්ඤි සති ආරම්භානුරූපථොමනා කතා හොති යථාවුත්තඅන්තද්වයං විවජ්ජෙත්වා මජ්ඣිමාය පටිපදාය විනයපඤ්ඤත්තියායෙව යෙභුයොන පකාසනතො.

තන්ති පුබ්බෙ “යස්මි”න්ති අනියමෙත්වා වුත්තස්ස නියමවචනං, තස්ස “විනය”න්ති ඉමිනා සම්බන්ධො. අසම්මිස්සන්ති භාවනපුංසකනිද්දෙසො, නිකායන්තරලද්ධිහි අසම්මිස්සං කත්වා අනාකුලං කත්වා වණ්ණයිස්සන්ති වුත්තං හොති. සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා අනුරූපස්ස කාලමත්තස්සපි ධම්මසෙනාපතිසාරිපුත්තත්ථෙරසදිසෙනපි දුට්ඨඤ්ඤායාභාවතො කෙවලං බුද්ධවිසයං විනයපිටකං අත්තනො බලෙන වණ්ණයිස්සාමිති වචනමත්තමපි අඤ්ඤෙහි වත්තුමසක්කුණෙයාත්තා “නිස්සාය පුබ්බාවරියානුභාව”න්ති ආහ. පුබ්බාවරියානුභාවො නාම අත්ථතො පුබ්බාවරියෙහි සංවණ්ණිතා අට්ඨකථා, තතොයෙව ච “පුබ්බාවරියානුභාවො අට්ඨකථා”ති සබ්බත්ථ ගණ්ඨීපදෙසු වුත්තං. තස්මා පුබ්බාවරියෙහි සංවණ්ණිතං අට්ඨකථං නිස්සාය වණ්ණයිස්සං, න අත්තනොයෙව බලං නිස්සායාති වුත්තං හොති.

අථ “පොරාණට්ඨකථාසු විජ්ජමානාසු පුන විනයසංවණ්ණනාය කිං පයොජන”න්ති යො වදෙයා, තස්ස පොරාණට්ඨකථාය අනුනභාවං අත්තනො ච සංවණ්ණනාය පයොජනං දස්සෙත්තො

“කාමඤ්ඤා”ති ආදිමාහ. කාමන්ති එකන්තෙන, යථිච්ඡකං වා, සබ්බසොති වුත්තං හොති, තස්ස “සංවණ්ණිකො”ති ඉමිනා සම්බන්ධො. කාමං සංවණ්ණිකොයෙව, නො න සංවණ්ණිකොති අත්ථො. කෙහි පන සො විනයො සංවණ්ණිකොති ආහ “පුබ්බාවරියාසහෙහි”ති. මහාකස්සපත්ථෙරාදයො පුබ්බාවරියා එව අකම්පියට්ඨෙන උත්තමට්ඨෙන ව ආසභා, තෙහි පුබ්බාවරියාසහෙහිති වුත්තං හොති. කීදිසා පනෙන පුබ්බාවරියාති ආහ “ඤාණම්බු”ති ආදි. අග්ගමග්ගඤාණසඬ්ඛාතෙන අම්බුනා සලිලෙන නිද්ධොතානි නිස්සෙසතො ආයතිං අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනෙන ධොතානි වික්ඛාලිතානි විසොධිතානි රාගාදීනි තිණි මලානි කාමාසවාදයො ව චත්තාරො ආසවා යෙහි තෙ ඤාණම්බුනිද්ධාතමලාසවා, තෙහිති අත්ථො. ඉමිනා ව න කෙවලං එතෙසු ආවරියනාවොයෙව, අථ ඛො රාගාදිමලරහිතා බිණාසවා විසුද්ධසත්තා එතෙති දස්සෙති.

බිණාසවහාවෙපි න එතෙ සුක්ඛවිපස්සකා, අථ ඛො එවරූපෙහිපි ආනුභාවෙහි සමන්තාගතාති දස්සෙත්තො ආහ “විසුද්ධවිජ්ජාපටිසම්භිදෙහි”ති. විසුද්ධා අවචන්තපරිසුද්ධා විජ්ජා චතස්සො ව පටිසම්භිදා යෙසං තෙ විසුද්ධවිජ්ජාපටිසම්භිදා, තෙහි. එකදෙසෙන පටිසම්භිදං අප්පත්තානං අරියානමෙව අභාවතො එතෙහි අධිගතපටිසම්භිදා පටුතරලද්ධප්පහෙදාති දස්සෙතුං විසුද්ධග්ගණං කතං. විජ්ජාති තිස්සො විජ්ජා, අට්ඨ විජ්ජා වා. තත්ථ දිබ්බවක්ඛුඤාණං පුබ්බෙතිවාසඤාණං ආසවක්ඛයඤාණඤ්ඤාති ඉමා තිස්සො විජ්ජා. අට්ඨ විජ්ජා පන –

“විපස්සනාඤාණමනොමයිද්ධි,
ඉද්ධිප්පහෙදොපි ව දිබ්බසොතං;
පරස්ස වෙනොපරියායඤාණං,
පුබ්බෙතිවාසානුගතඤ්ඤා ඤාණං;
දිබ්බඤ්ඤා චක්ඛාසවසඬ්ඛයො ව,
එතානි ඤාණානි ඉධට්ඨ විජ්ජා”ති. –

එවං විපස්සනාඤාණමනොමයිද්ධි සද්ධිං පරිග්ගහිතා ඡ අභිඤ්ඤායෙව. අත්ථපටිසම්භිදා ධම්මපටිසම්භිදා නිරුත්තිපටිසම්භිදා පටිභානපටිසම්භිදාති චතස්සො පටිසම්භිදා. තත්ථ සඬ්ඛෙපතො හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, හෙතුම්භි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, හෙතුහෙතුඵලානුරූපං වොහාරෙසු ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා, ඉදං ඤාණං ඉමමත්ථං ජොතයතීති ඉමිනා ආකාරෙන හෙට්ඨා වුත්තෙසු තීසු ඤාණෙසු පවත්තඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා. එතාසං පන විත්ථාරකථා අනිපපඤ්ඤාවතො ඉධ න වුවවති. පටිසම්භිදාප්පත්තානං සද්ධම්මෙසු ඡෙකභාවතො ආහ “සද්ධම්මසංවණ්ණනකොවිදෙහි”ති. “පටිසම්භිදාප්පත්තානම්පි ධම්මෙසු අභියොගවසෙන විසෙසො හොතීති ලද්ධපටිසම්භිදාසු සාතිසයතං දස්සෙතුං

ආහා’’තිපි වදන්ති. සද්ධම්මසංවණ්ණනකොව්දෙහිති පිටකත්තයසඬ්ඛාතස්ස සද්ධම්මස්ස සංවණ්ණනෙ සබ්බසො අත්ථප්පකාසනෙ කොව්දෙහි ඡෙකෙහි, කුසලෙහිති අත්ථො.

කිලෙසජාලං පරික්ඛාරබාහුල්ලං වා සංලිඛති තනුං කරොතිති සල්ලෙබ්බො. ඉධ පන ඛිණ්ණාසවාධිකාරත්තා පරික්ඛාරබාහුල්ලස්ස සල්ලිඛනවසෙනෙව අත්ථො ගහෙනබ්බො, තතොයෙව ච ගණ්ඨිපදෙ “සල්ලෙබ්බියෙ පරිමිතපරික්ඛාරචුත්තියා”ති අත්ථො චුත්තො. සල්ලෙබ්බස්ස භාවො සල්ලෙබ්බියං, තස්මිං සල්ලෙබ්බියෙ, සල්ලෙබ්බපටිපත්තියන්ති චුත්තං හොති. නොසුලභුපමෙහිති අසුලභුපමෙහි සල්ලෙබ්බපටිපත්තියා අසුකසදිසාති තෙසං උපමාය අනුවඡවිකපුග්ගලානං දුල්ලහත්තා නත්ථි සුලභා උපමා එතෙසන්ති නොසුලභුපමා. මහාවිහාරස්සාති විත්තලපබ්බතඅභයගිරිසෙසනිකායද්වයං පටික්ඛිපති. ධජුපමෙහිති රථස්ස සඤ්ජානනහෙතුකං රථෙ බද්ධධජං විය අජානන්තානං “අසුකෙහි ච අසුකෙහි ච ථෙරෙහි නිවාසිතො මහාවිහාරො නාමා”ති එවං මහාවිහාරස්ස සඤ්ජානනහෙතුත්තා මහාවිහාරස්ස ධජුපමෙහි. සංවණ්ණිකොති සම්මා අනුනං කත්වා වණ්ණිකො. සංවණ්ණිකො අයං විනයොති පදවිඡෙදො කාතබ්බො. විත්තෙහි නයෙහිති අනෙකප්පහෙදනයත්තා විවිත්තෙහි නයෙහි. සම්බුද්ධවරන්වයෙහිති සබ්බඤ්ඤබුද්ධවරං අනුගතෙහි, භගවතො අධිප්පායානුගතෙහි නයෙහිති චුත්තං හොති. අථ වා බුද්ධවරං අනුගතෙහි පුබ්බාවරියාසහෙහිති සම්බන්ධො කාතබ්බො.

එවං පොරාණට්ඨකථාය අනුනභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි අත්තනො සංවණ්ණනාය පයොජනවිසෙසං දස්සෙතුං “සංවණ්ණනා”තිආදිමාහ. ඉදං චුත්තං හොති – කිඤ්චාපි පුබ්බාවරියාසහෙහි යථාචුත්තගුණවිසිට්ඨෙහි අයං විනයො සබ්බසො වණ්ණිකො, තථාපි තෙසං එසා සංවණ්ණනා සිහළදීපවාසිනං භාසාය සඬ්ඛතත්තා රචිතත්තා දීපන්තරෙ හික්ඛුජනස්ස සිහළදීපතො අඤ්ඤදීපවාසිනො හික්ඛුගුණස්ස කිඤ්චි අත්ථං පයොජනං යස්මා නාහිසම්භුණාති න සම්පාදෙති න සාධෙති, තස්මා ඉමං සංවණ්ණනං පාළිනයානුරූපං කත්වා බුද්ධසිරිත්ථෙරෙන අජ්ඣිට්ඨො ඉදානි සමාරභිස්සන්ති. තත්ථ සංවණ්ණියති අත්ථො එතායාති සංවණ්ණනා, අට්ඨකථා. සා පන ධම්මසඬ්ඛාතකත්ථෙරෙහි පට්ඨමං තීණි පිටකානි සඬ්ඛාගිත්වා තස්ස අත්ථවණ්ණනානුරූපෙනෙව වාවනාමග්ගං ආරොපිතත්තා තිස්සො සඬ්ඛිතියො ආරුල්ලොයෙව බුද්ධවචනස්ස අත්ථසංවණ්ණනාභූතො කථාමග්ගො. සොයෙව ච මහාමහින්දත්ථෙරෙන තම්බපණ්ණිදීපං ආහතො, පච්ඡා තම්බපණ්ණියෙහි මහාථෙරෙහි නිකායන්තරලද්ධිහි සඬ්ඛරපරිහරණත්ථං සිහළභාසාය යපිතො. තෙනාහ “සිහළදීපකෙනා”තිආදි. සිහස්ස ලානතො ගහණතො සිහළො, සිහකුමාරො. තංවංසජාතතාය තම්බපණ්ණිදීපෙ ඛත්තියානං තෙසං නිවාසතාය තම්බපණ්ණිදීපස්සපි සිහළභාවො වෙදිතබ්බො, තස්මිං

සිහළදීපෙ භූතත්තා සිහළදීපකෙන වාකොන වචනෙන, සිහළභාසායාති වුත්තං හොති.

පාළිනායානුරූපත්ති පාළිනායස්ස අනුරූපං කත්වා, මාගධභාසාය පරිවත්තිත්වාති වුත්තං හොති. අජ්ඣෙයනත්ති ගරුට්ඨානියං පයිරුපාසිත්වා ගරුතරං පයොජනං උද්දිස්ස අභිපත්ථනා අජ්ඣෙයනා, තං අජ්ඣෙයනං, ආයාචනත්ති අත්ථො. තස්ස “සමනුස්සරන්තො”ති ඉමිනා සම්බන්ධො. කස්ස අජ්ඣෙයනත්ති ආහ “බුද්ධසිරිවහයස්ස ථෙරස්සා”ති. බුද්ධසිරිති අවිභයො නාමං යස්ස සොයං බුද්ධසිරිවහයො, තස්ස, ඉත්ථන්තාමස්ස ථෙරස්ස අජ්ඣෙයනං සම්මා ආදරෙන සමනුස්සරන්තො හදයෙ යපෙන්නොති අත්ථො.

ඉදානි අත්තනො සංවණ්ණනාය කරණප්පකාරං දස්සෙන්නො “සංවණ්ණනං තඤ්චා”තිආදිමාහ. තත්ථ තඤ්ච ඉදානි වුවිචමානං සංවණ්ණනං සමාරහන්තො සකලායපි මහාඅට්ඨකථාය ඉධ ගහෙතඛ්ඛනො මහාඅට්ඨකථං තස්සා ඉදානි වුවිචමානාය සංවණ්ණනාය සරීරං කත්වා මහාපච්චරියං යො විනිච්ඡයො වුත්තො, තථෙව කුරුන්දිනාමාදීසු විස්සුතාසු අට්ඨකථාසු යො විනිච්ඡයො වුත්තො, තතොපි විනිච්ඡයතො යුත්තමත්ථං අපරිච්චජන්තො අන්තොගධත්ථෙරවාදං කත්වා සංවණ්ණනං සමාරහිස්සන්ති පදත්ථසම්බන්ධො වෙදිතඛ්ඛො. එත්ථ ච අත්ථො කථියති එතායාති අත්ථකථා, සායෙව අට්ඨකථා ත්ථකාරස්ස ට්ඨකාරං කත්වා “දුක්ඛස්ස පිළනට්ඨො”තිආදීසු (පටි. ම. 1.17; 2.8) විය. මහාපච්චරියන්ති එත්ථ පච්චරීති උචම්පං වුවිචති, තස්මිං නිසිදිත්වා කතත්තා තමෙව නාමං ජාතං. කුරුන්දිවල්ලිවිහාරො නාම අත්ථී, තත්ථ කතත්තා කුරුන්දිති නාමං ජාතන්ති වදන්ති. ආදිසද්දෙන අන්ධකට්ඨකථං සඬ්ඛෙපට්ඨකථඤ්ච සඬ්ගණ්හාති. විස්සුතාසුති සබ්බත්ථ පත්ථවාසු, පාකවාසුති වුත්තං හොති.

යුත්තමත්ථන්ති එත්ථ තාව මජ්ඣිමගණ්ඨිපදෙ වුළගණ්ඨිපදෙ ච ඉදං වුත්තං “යුත්තමත්ථන්ති සංවණ්ණෙතඛ්ඛට්ඨානස්ස යුත්තමත්ථං, න පන තත්ථ අයුත්තමපි අත්ථීති වුත්තං හොති”ති. මහාගණ්ඨිපදෙ පනෙත්ථ න කිඤ්චි වුත්තං. කෙනචි පන “මහාඅට්ඨකථානායෙන විනයයුත්තියා වා යුත්තමත්ථ”න්ති වුත්තං, තං යුත්තං විය දිස්සති මහාපච්චරිආදීසුපි කත්ථවි අයුත්තස්සාපි අත්ථස්ස උපරි විභාවනතො. “අට්ඨකථංයෙව ගහෙත්වා සංවණ්ණනං කරිස්සාමි”ති වුත්තෙ අට්ඨකථාසු වුත්තත්ථෙරවාදානං බාහිරභාවො සියාති තෙපි අන්තොකත්තුකාමො “අන්තොගධත්ථෙරවාද”න්ති ආහ, ථෙරවාදෙපි අන්තොකත්වාති වුත්තං හොති. සංවණ්ණනන්ති අපරකාලකිරියාය කම්මනිද්දෙසො. පුබ්බෙ වුත්තං තු “සංවණ්ණන”න්ති වචනං තත්ථෙව “සමාරහන්තො”ති පුබ්බකාලකිරියාය කම්මභාවෙන යොජෙතඛ්ඛං. සම්මාති වත්තඛ්ඛෙ ගාථාබන්ධවසෙන රස්සභාවො කතොති වෙදිතඛ්ඛො.

එවං කරණස්පකාරං දස්සෙත්වා ඉදානි සොතුහි පටිපජ්ජිතබ්බවිධිං දස්සෙත්තො “කං මෙ”ති ආදිමාහ. ඉදං චුත්තං හොති – ඉදානි චුච්චමානං තං මම සංවණ්ණනං ධම්මපදීපස්ස තථාගතස්ස ධම්මං සාසනධම්මං පාළිධම්මං වා සක්කච්චං පටිමානායන්තා පුජෙන්නා ථීරෙහි සීලක්ඛන්ධාදීහි සමන්තාගතත්තා ථෙරා, අවිරපබ්බජිතත්තා නවා, තෙසං මජ්ඣෙ භවත්තා මජ්ඣමා ව හික්ඛු පසන්නචිත්තා යථාචුත්තනයෙන සප්පයොජනත්තා උපරි චක්ඛමානවිධිනා පමාණත්තා ව සද්දහිත්වා පීතිසොමනස්සයුත්තචිත්තා ඉස්සාපකතා අහුත්වා නිසාමෙන්තු සුණන්තුති. තත්ථ ධම්මපදීපස්සාති ධම්මොයෙව සත්තසන්නානෙසු මොහන්ධකාරවිධමනතො පදීපසදිසත්තා පදීපො අස්සාති ධම්මපදීපො, භගවා. තස්ස ධම්මපදීපස්ස.

ඉදානි අත්තතො සංවණ්ණනාය ආගමවිසුද්ධිං දස්සෙත්වා පමාණභාවං දස්සෙත්තො “බුද්ධෙනා”ති ආදිමාහ. යථෙව බුද්ධෙන යො ධම්මො ව විනයො ව චුත්තො, සො තස්ස බුද්ධස්ස යෙහි පුත්තෙහි ධම්මසෙනාපතිආදීහි තථෙව ඤාතො, තෙසං බුද්ධපුත්තානං මනිමච්චජන්තා සීහළට්ඨකථාවරියා යස්මා පුරෙ අට්ඨකථා අකංසුති අයමෙන්ථ සම්බන්ධො. තත්ථ ධම්මොති සුත්තාහි ධම්මෙ සඬගණ්හාති, විනයොති සකලං විනයපිටකං. එත්තාවතා ව සබ්බම්පි බුද්ධච්චනං නිද්දිට්ඨං හොති. සකලඤ්ඤි බුද්ධච්චනං ධම්මවිනයවසෙන දුට්ඨං හොති. චුත්තොති පාළිතො ව අත්ථතො ව බුද්ධෙන භගවතා චුත්තො. න හි භගවතා අබ්බාකතං නාම තත්තිපදං අත්ථි, සබ්බෙසංයෙව අත්ථො කථිතො, තස්මා සම්මාසම්බුද්ධෙනෙව තිණ්ණං පිටකානං අත්ථවණ්ණනාක්කමොපි භාසිතොති දට්ඨබ්බං. තත්ථ තත්ථ භගවතා පවත්තිතා පකිණ්ණකදෙසනායෙව හි අට්ඨකථා. තථෙව ඤාතොති යථෙව බුද්ධෙන චුත්තො, තථෙව එකපදම්පි එකක්ඛරම්පි අවිනාසෙත්වා අධිප්පායඤ්ඤි අවිකොපෙත්වා ඤාතො විදිතොති අත්ථො. තෙසං මනිමච්චජන්තාති තෙසං බුද්ධපුත්තානං අධිප්පායං අපරිච්චජන්තා. අට්ඨකථා අකංසුති අට්ඨකථායො අකංසු. කත්ථවි “අට්ඨකථාමකංසු”ති පාඨො දිස්සති, තත්ථාපි සොයෙවත්ථො, ම-කාරො පන පදසන්ධිවසෙන ආගතොති දට්ඨබ්බො. “අට්ඨකථා”ති බහුවචනනිද්දෙසෙන මහාපච්චරියාදිකං සඬගණ්හාති.

තස්මාති යස්මා තෙසං බුද්ධපුත්තානං අධිප්පායං අවිකොපෙත්වා පුරෙ අට්ඨකථා අකංසු, තස්මාති අත්ථො. ඡීති නිපාතමත්තං හෙතුඅත්ථස්ස “තස්මා”ති ඉමිනායෙව පකාසිතත්තා. යදි අට්ඨකථාසු චුත්තං සබ්බම්පි පමාණං, එවං සති තත්ථ පමාදලෙඛාපි පමාණං සියාති ආහ “වජ්ජයිත්වාන පමාදලෙඛ”න්ති. තත්ථ පමාදලෙඛන්ති අපරභාගෙ පොත්ථකාරුළ්භකාලෙ පමජ්ජිත්වා ලිඛනවසෙන පවත්තං පමාදපායං. ඉදං චුත්තං හොති – පමාදෙන සතිං අපච්චුපට්ඨපෙත්වා අදින්නාදානස්ස පුබ්බපයොගෙ “සච්චෙපි අලිකෙපි දුක්කට්”න්ති චුත්තච්චනසදිසං යං ලිඛිතං, තං වජ්ජයිත්වා අපනෙත්වා සබ්බං පමාණන්ති. චක්ඛති හි තත්ථ –

“මහාඅට්ඨකථායං පන සච්චෙපි අලිකෙපි දුක්කටමෙව චුත්තං, තං පමාදලිඛිතන්ති වෙදිතඛිං. න හි අදින්නාදානස්ස පුබ්බපයොගෙ පාවිත්තියට්ඨානෙ දුක්කටං නාම අත්ථි”ති (පාරා. අට්ඨ. 1.94).

කෙසං පමාණන්ති ආහ “සික්ඛාසු සගාරවානං ඉධ පණ්ඩිතාන”න්ති. ඉධාති ඉමස්මිං සාසනෙ. පුන “යස්මා”ති වචනස්ස කො සම්බන්ධොති චෙ? එත්ථ තාව මහාගණ්ඨීපදෙ ගණ්ඨීපදෙ ච න කිඤ්චි චුත්තං, මජ්ඣිමගණ්ඨීපදෙ පන චූළගණ්ඨීපදෙ ච ඉදං චුත්තං “යස්මා පමාණං, තස්මා නිසාමෙන්තු පසන්නවිත්තා”ති. එවමස්ස සම්බන්ධො දට්ඨඛිං. යස්මා අට්ඨකථාසු චුත්තං පමාණං, තස්මා ඉධ චුත්තම්පි පමාණමෙවාති පාඨසෙසං කත්වා වජිරවුද්ධිත්ථෙරො වදති. තත්ථ ඉධාති ඉමිස්සා සමන්තපාසාදිකායාති අත්ථො ගහෙතඛිං.

තත්ථ “යස්මා”ති වචනස්ස පඨමං චුත්තසම්බන්ධවසෙන අට්ඨකථාසු චුත්තං සම්බම්පි පමාණන්ති සාධිතත්තා ඉදාති වුව්චමානාපි සංවණ්ණනා කෙවලං වචනමත්තෙනෙව හින්තා, අත්ථතො පන අට්ඨකථායෙවාති දස්සෙතුං “තතො ච භාසන්තරමෙවා”තිආදිමාහ. පච්ඡා චුත්තසම්බන්ධවසෙන පන ඉධ චුත්තම්පි කස්මා පමාණන්ති චෙ? යස්මා වචනමත්තං යපෙත්වා එසාපි අට්ඨකථායෙව, තස්මා පමාණන්ති දස්සෙතුං “තතො ච භාසන්තරමෙවා”තිආදිමාහ. එවමාකුලං දුබ්බිඤ්ඤාසහාවඤ්ච කත්වා ගණ්ඨීපදෙසු සම්බන්ධො දස්සිතො, අනාකුලච්චතො ච හදන්තවුද්ධිසොසාවරියො. න හි සො එවමාකුලං කත්වා වත්තුමරහති, තස්මා යථාධිප්පෙතමත්ථමනාකුලං සුවිඤ්ඤාසඤ්ච කත්වා යථාධීතස්ස සම්බන්ධවසෙනෙව දස්සයිස්සාම. කථං? යස්මා අට්ඨකථාසු චුත්තං පමාණං, තස්මා සක්කච්චං අනුසික්ඛිතඛිං එවමෙත්ථ සම්බන්ධො දට්ඨඛිං. යදි නාම අට්ඨකථාසු චුත්තං පමාණං, අයං පන ඉදාති වුව්චමානා කස්මා සක්කච්චං අනුසික්ඛිතඛිං ආහ “තතො ච භාසන්තරමෙව හින්තා”තිආදි. ඉදං චුත්තං හොති – යස්මා අට්ඨකථාසු චුත්තං පමාණං, යස්මා ච අයං සංවණ්ණනාපි භාසන්තරපරිච්චාගාදිමත්තවිසිට්ඨා, අත්ථතො පන අහින්තාව, තතොයෙව ච පමාණභූතා හෙස්සති, තස්මා සක්කච්චං ආදරං කත්වා අනුසික්ඛිතඛිං. තථා හි පොරාණට්ඨකථානං පමාණභාවො, ඉමිස්සා ච සංවණ්ණනාය භාසන්තරපරිච්චාගාදිමත්තවිසිට්ඨාය අත්ථතො තතො අහින්තාවොති උභයම්පෙතං සක්කච්චං අනුසික්ඛිතඛිංභාවහෙතුති දට්ඨඛිං. න හි කෙවලං පොරාණට්ඨකථානං සතිපි පමාණභාවෙ අයං සංවණ්ණනා තතො හින්තා අත්ථතො අඤ්ඤායෙව ච සක්කච්චං අනුසික්ඛිතඛිං වත්තුමරහති, නාපි ඉමිස්සා සංවණ්ණනාය තතොඅහින්තාවොපි පොරාණට්ඨකථානං අසති පමාණභාවෙ අයං සංවණ්ණනා සක්කච්චං අනුසික්ඛිතඛිං වත්තුං යුත්තරූපා හොති, තස්මා යථාචුත්තනයෙන උභයම්පෙතං සක්කච්චං අනුසික්ඛිතඛිංභාවහෙතුති දට්ඨඛිං.

තතොති අට්ඨකථානො. භාසන්තරමෙව භිත්වාති කඤ්චුකසදිසං සීහළභාසං අපනෙත්වා. විත්ථාරමග්ගඤ්ච සමාසයින්වාති පොරාණට්ඨකථාසු උපරි වුවිචමානම්පි ආනෙත්වා තත්ථ තත්ථ පපඤ්චිතං “ඤ්ඤත්තිවතුත්ථෙත කම්මෙන අකුප්පෙන යානාරහෙන උපසම්පන්නොති භික්ඛු”ති (පාරා. 45) එත්ථ අපලොකනාදීනං චතුත්තම්පි කම්මානං විත්ථාරකථා විය තාදිසං විත්ථාරමග්ගං සඬ්ඛිපිත්වා චණ්ණයිස්සාමාති අධිප්පායො. තථා හි චක්ඛති -

“එත්ථ ච ඤ්ඤත්තිවතුත්ථකම්මං එකමෙව ආගතං, ඉමස්මිං පන යානෙ යත්වා චත්තාරි සඬ්ඝකම්මාති නීහරිත්වා විත්ථාරතො කට්ඨෙතඛිබ්බානීති සඬ්ඛඅට්ඨකථාසු චුත්තං, තාති ච ‘අපලොකනකම්මං ඤ්ඤත්තිකම්මං ඤ්ඤත්තිදුතියකම්මං ඤ්ඤත්තිවතුත්ථකම්ම’න්ති පටිපාටියා යපෙත්වා විත්ථාරෙන ඛන්ධකතො පරිවාරාවසානෙ කම්මවිහඬිගතො ච පාළිං ආහරිත්වා කථිතාති. තාති මයං පරිවාරාවසානෙ කම්මවිහඬිගගෙයෙව චණ්ණයිස්සාම. එවඤ්ඤති සති පයමපාරාජිකචණ්ණනා ච න භාරියා භවිස්සති, යථාධීතාය ච පාළියා චණ්ණනා සුවිඤ්ඤෙඤ්ඤායා භවිස්සති, තාති ච යානාති අසුඤ්ඤාති භවිස්සන්ති, තස්මා අනුපදවණ්ණනමෙව කරොමා”ති (පාරා. අට්ඨ. 1.45 භික්ඛුපදභාජනීයචණ්ණනා).

විනිච්ඡයං සඬ්ඛමසෙසයින්වාති තංතංඅට්ඨකථාසු චුත්තං සඬ්ඛම්පි විනිච්ඡයං අසෙසයින්වා සෙසං අකත්වා, කිඤ්චිමත්තම්පි අපරිච්චජිත්වාති චුත්තං හොති. චණ්ණිකුං යුත්තරූපං හුත්වා අනුක්කමෙන ආගතං පාළිං අපරිච්චජිත්වා සංචණ්ණනතො සීහළට්ඨකථාසු අයුත්තට්ඨානෙ චණ්ණිතං යථායානෙයෙව සංචණ්ණනතො ච චුත්තං “තත්තික්කමං කිඤ්චි අචොක්කමිත්වා”ති, කිඤ්චි පාළික්කමං අනතික්කමිත්වා අනුක්කමෙනෙව චණ්ණයිස්සාමාති අධිප්පායො.

සුත්තන්තිකානං චචනානමත්ථන්ති සුත්තන්තපාළියං ආගතානම්පි චචනානමත්ථං. සීහළට්ඨකථාසු “සුත්තන්තිකානං භාරො”ති චත්වා අචුත්තානම්පි වෙරඤ්ජකණ්ඩාදීසු ඤානකථාආනාපානස්සතිසමආධිආදීනං සුත්තන්තචචනානමත්ථං තංතංසුත්තානුරූපං සඬ්ඛසො පරිදීපයිස්සාමීති අධිප්පායො. හෙස්සතීති භවිස්සති, කරයිස්සතීති චා අත්ථො. එත්ථ ච පයමස්මිං අත්ථවිකප්පෙ භාසන්තරපරිච්චාගාදිකං චතුඛ්ඛිධං කිච්චං නිජ්ඣාදෙත්වා සුත්තන්තිකානං චචනානමත්ථං පරිදීපයන්ති අයං චණ්ණනා භවිස්සතීති චණ්ණනාය වසෙන සමානකත්තුකතා වෙදිතඛිබ්බා. පච්ඡිමස්මිං අත්ථවිකප්පෙ පන හෙට්ඨාචුත්තභාසන්තරපරිච්චාගාදිං කත්වා සුත්තන්තිකානං චචනානමත්ථං පරිදීපයන්ති අයං චණ්ණනා අම්භෙහි කරයිස්සතීති එවං ආචරියවසෙන සමානකත්තුකතා වෙදිතඛිබ්බා. චණ්ණනාපීති එත්ථ අපිසද්දං ගහෙත්වා “තස්මාපි සක්කච්චං

අනුසික්ඛිතබ්බාති යොජෙතබ්බ”න්ති වූලගණ්ඨීපදෙ වුත්තං. තත්ථ පුබ්බෙ වුත්තජ්ජයොජනවිසෙසං පමාණභාවඤ්ච සම්පිණ්ඨෙතීති අධිජ්ජායො. මජ්ඣිමගණ්ඨීපදෙ පන “තස්මා සක්කච්චං අනුසික්ඛිතබ්බාපී”ති සම්බන්ධො වුත්තො. එත්ථ පන න කෙවලං අයං චණ්ණනා හෙස්සති, අථ ඛො අනුසික්ඛිතබ්බාපීති ඉමමත්ථං සම්පිණ්ඨෙතීති අධිජ්ජායො. එත්ථාපි යථාදීතවසෙනෙව අපිසද්දස්ස අත්ථො ගහෙනබ්බොති අම්භාකං ඛන්ති. ඉදං වුත්තං හොති – යස්මා අට්ඨකථාසු වුත්තං පමාණං, යස්මා ච අයං චණ්ණනාපි තතො අභින්නත්තා පමාණභූතායෙව හෙස්සති, තස්මා සක්කච්චං අනුසික්ඛිතබ්බාති.

ගන්ථාරම්භකථාචණ්ණනා නිට්ඨිතා

බාහිරනිදානකථා

ඉදානි “තං වණ්ණෙතඤ්ඤානං විනය”න්ති පටිඤ්ඤානත්තා යථාපටිඤ්ඤානවිනයසංවණ්ණනං කත්තුකාමො සංවරවිනයපහානවිනයාදිවසෙන විනයස්ස බහුවිධත්තා ඉධ සංවණ්ණෙතඤ්ඤානවෙත අධිප්පෙතො තාව විනයො වචන්ථපෙතඤ්ඤාති දස්සෙන්නො ආහ “තත්ථා”තිආදි. තත්ථ තත්ථාති තාසු ගාථාසු. තාව-සද්දො පයමන්ති ඉමස්මිං අත්ථෙ දට්ඨබ්බො. තෙන පයමං විනයං වචන්ථපෙත්වා පච්ඡා තස්ස වණ්ණනං කර්ස්සාමිති දීපෙති. වචන්ථපෙතඤ්ඤාති නියමෙතඤ්ඤාති. තෙනෙතං වුවචතීති යස්මා වචන්ථපෙතඤ්ඤාති, තෙන හෙතුනා එතං “විනයො නාමා”තිආදිකං නියාමකවචනං වුවචතීති අත්ථො. අස්සාති විනයස්ස. මාතිකාති උද්දෙසො. සො හි නිද්දෙසපදානං ජනනීයානෙ ධීතත්තා මාතා වියාති මාතිකාති වුවචති.

ඉදානි වණ්ණෙතඤ්ඤාතමත්ථං මාතිකං යපෙත්වා දස්සෙන්නො ආහ “චුත්තං යෙනා”තිආදි. ඉදං චුත්තං හොති – එතං “තෙන සමයෙන බුද්ධො භගවා වෙරඤ්ජායං විහරතී”තිආදිනිදානවචනපටිමණ්ඩිතං විනයපිටකං යෙන පුග්ගලෙන චුත්තං, යස්මිං කාලෙ චුත්තං, යස්මා කාරණා චුත්තං, යෙන ධාරිතං, යෙන ච ආහතං, යෙසු පතිට්ඨිතං, එතං යථාචුත්තවිධානං වත්වා තතො “තෙන සමයෙනා”තිආදිපාඨස්ස අත්ථං අනෙකප්පකාරතො දස්සයන්නො විනයස්ස අත්ථවණ්ණනං කර්ස්සාමිති. එත්ථ ච “චුත්තං යෙන යදා යස්මා”ති ඉදං වචනං “තෙන සමයෙන බුද්ධො භගවා”තිආදිනිදානවචනමත්තං අපෙක්ඛිත්වා වත්තුකාමොපි විසුං අවත්වා “නිදානෙන ආදිකල්යාණං, ‘ඉදමවොවා’ති නිගමනෙන පරියොසානකල්යාණං”න්ති ච වචනතො නිදානනිගමනානිපි සත්ථුදෙසනාය අනුවිධානත්තා තදන්තොගධානෙවාති නිදානස්සපි විනයපාළියංයෙව අන්තොගධත්තා “චුත්තං යෙන යදා යස්මා”ති ඉදමිපි විනයපිටකසම්බන්ධංයෙව කත්වා මාතිකං යපෙසි. මාතිකාය හි “එත”න්ති චුත්තං විනයපිටකංයෙව සාමඤ්ඤතො සබ්බත්ථ සම්බන්ධමුපගච්ඡති.

ඉදානි පන තං විසුං නිහරිත්වා දස්සෙන්නො “තත්ථ චුත්තං යෙනා”තිආදිමාහ. තත්ථ තත්ථාති තෙසු මාතිකාපදෙසු. අථ කස්මා ඉදමෙව වචනං සන්ධාය චුත්තන්ති ආහ “ඉදඤ්ඤි”තිආදි. ඉදන්ති “තෙන සමයෙන බුද්ධො භගවා”තිආදිවචනං. හි-සද්දො යස්මාති අත්ථෙ දට්ඨබ්බො, යස්මා බුද්ධස්ස භගවතො අත්තපච්චක්ඛවචනං න හොති, තස්මාති චුත්තං හොති. අත්තපච්චක්ඛවචනං න හොතීති අත්තතො පච්චක්ඛං කත්වා චුත්තවචනං න හොති, භගවතා චුත්තවචනං න හොතීති අධිප්පායො. “අත්තපච්චක්ඛවචනං න හොතීති ආහව්ව භාසිතං න හොතීති අධිප්පායො”ති කෙනචි චුත්තං. ගණ්ඨිපදෙ පන “අත්තපච්චක්ඛවචනං න හොතීති අත්තතො ධරමානකාලෙ චුත්තවචනං න හොතී”ති ලිඛිතං. තද්වහසමිපි අත්ථතො සමානමෙව. ඉදානි පඤ්ඤාකරණං වත්වා අනුක්කමෙන

යථාචුත්තපඤ්ඤාවිස්සජ්ජනං කරොන්තො “ආයස්මකා”තිආදිමාහ. ඉමිනා පුග්ගලං නියමෙති, “තඤ්චා”තිආදිනා කාලං නියමෙති. තඤ්ච උපාලිත්ථෙරෙන චුත්තචචනං කාලතො පටිමමහාසඬ්ඨිතිකාලෙ චුත්තන්ති අත්ථො.

පයමමභාසඬ්භිතිකථාවණ්ණනා

ඉදානි තං පයමමභාසඬ්භිතිං දස්සෙතුකාමො තස්සා තන්තිආරුළුභාය ඉධ වචනෙ කාරණං දස්සෙන්නො “පයමමභාසඬ්භිති නාම වෙසා...පෙ.... වෙදිතබ්බා”ති ආහ. පයමමභාසඬ්භිති නාම වෙසානි ව-සද්දො ඊදිසෙසු යානෙසු වත්තබ්බසම්පිණ්ඩනත්ථො, තඤ්ච පයමමභාසඬ්භිතිකාලෙ චුත්තං, එසා ව පයමමභාසඬ්භිති එවං වෙදිතබ්බාති චුත්තං හොති. උපඤ්ඤාසත්ථො වා ව-සද්දො. උපඤ්ඤාසොති ව වාකාරම්භො චුච්චති. එසා හි ගන්ථකාරානං පකති, යදිදං කිඤ්චි වත්වා පුන පරං වත්තුමාරහන්තානං වසද්දප්පයොගො. යං පන කෙනචි චුත්තං “පයමමභාසඬ්භිති නාම වාති එත්ථ ව-සද්දො අතිරෙකත්ථො, තෙන අඤ්ඤාපි අත්ථිති දීපෙති”ති. තදෙව තස්ස ගන්ථක්කමෙ අකොච්ඡිතං දස්සෙති. න හෙත්ථ වසද්දෙන අතිරෙකත්ථො විඤ්ඤායති. යදි චෙත්ථ එතදත්ථොයෙව ව-කාරො අධිප්පෙතො සියා, එවං සති න කත්තබ්බොයෙව පයමසද්දෙනෙව අඤ්ඤාසං දුතියාදිසඬ්භිතිනම්පි අත්ථිභාවස්ස දීපිතත්තා. දුතියාදිං උපාදාය හි පයමසද්දප්පයොගො දීසාදිං උපාදාය රස්සාදිසද්දප්පයොගො විය. යථාපච්චයං තත්ථ තත්ථ දෙසිතත්තා පඤ්ඤත්තත්තා ව විජ්ජකිණ්ණානං ධම්මවිනයානං සඬ්භිගහෙත්වා ගායනං කථනං සඬ්භිති. එතෙන තංතංසික්ඛාපදානං සුත්තානඤ්ච ආදිපරියොසානෙසු අන්තරන්තරා ව සම්බන්ධවසෙන යපිතං සඬ්භිතිකාරවචනං සඬ්භිතං හොති. මහාවිසයත්තා පූජනීයත්තා ව මහතී සඬ්භිති මභාසඬ්භිති, පයමා මභාසඬ්භිති පයමමභාසඬ්භිති. නිදානකොසල්ලත්ථන්ති නිදදානි දෙසනං දෙසකාලාදිවසෙන අවිදිතං විදිතං කත්වා නිදස්සෙතීති නිදානං, තත්ථ කොසල්ලං නිදානකොසල්ලං, තදත්ථන්ති අත්ථො.

සත්තානං දස්සනානුත්තරියසරණාදිපටිලාභහෙතුභූතාසු විජ්ජමානාසුපි අඤ්ඤාසු භගවතො කිරියාසු “බුද්ධො බොධෙය්”න්ති පටිඤ්ඤාය අනුලොමනතො වෙනෙය්‍යානං මග්ගඵලප්පත්තිහෙතුභූතා කිරියා නිජපරියායෙන බුද්ධකිච්චන්ති ආහ “ධම්මවක්කප්පවත්තනඤ්චි ආදිං කත්වා”ති. තත්ථ සද්ධිත්ථියාදිධම්මොයෙව පවත්තනට්ඨෙන වක්කන්ති ධම්මවක්කං. අථ වා වක්කන්ති ආණා, ධම්මතො අනපෙතත්තා ධම්මඤ්ච තං වක්කඤ්චාති ධම්මවක්කං, ධම්මෙන ඤායෙන වක්කන්තිපි ධම්මවක්කං. යථාහ -

“ධම්මඤ්ච පවත්තෙති වක්කඤ්චාති ධම්මවක්කං, වක්කඤ්ච පවත්තෙති ධම්මඤ්චාති ධම්මවක්කං, ධම්මෙන පවත්තෙතීති ධම්මවක්කං, ධම්මවරියාය පවත්තෙතීති ධම්මවක්ක”න්තිආදි (පටි. ම. 2.40).

කතබුද්ධකිච්චෙති කතං පරිනිට්ඨාපිතං බුද්ධකිච්චං යෙන, තස්මිං කතබුද්ධකිච්චෙ භගවති ලොකනාට්ඨති සම්බන්ධො. එතෙන

බුද්ධකත්තබ්බස්ස කස්සවිපි අසෙසිතභාවං දස්සෙති. තතොයෙව හි සො භගවා පරිනිබ්බුතොති. නනු ච සාවකෙහි විනීතාපි විනයො භගවතායෙව විනීතා භොන්ති, තථා හි සාවකභාසිතං සුත්තං බුද්ධවචනන්ති වුච්චති, සාවකවිනයො ච න තාව විනීතාති? නායං දොසො තෙසං විනයනුපායස්ස සාවකෙසු යපිතත්තා. තෙනෙවාහ -

“න තාවාහං පාපිම පරිනිබ්බායස්සාමි, යාව න හික්ඛු වියත්තා විනීතා විසාරදා බහුස්සුතා ආගතාගමා ධම්මධරා විනයධරා මාතිකාධරා උප්පන්නං පරප්පවාදං සහධම්මෙන සුනිග්ගහිතං නිග්ගහෙත්වා සප්පාටිභාරියං ධම්මං දෙසෙස්සන්ති” තිආදි (දී. නි. 2.168).

“කුසිනාරාය” ත්තිආදිනා භගවතො පරිනිබ්බුතදෙසකාලවිසෙසදස්සනං, “අපරිනිබ්බුතො භගවා” ති ගාහස්ස මිච්ඡාභාවදස්සනත්ථං ලොකෙ ජාතසංවඨ්ඨභාවදස්සනත්ථංඤ්ච. තථා හි මනුස්සභාවස්ස සුපාකටකරණත්ථං මහාබොධිසත්තා වරිමභවෙ දාරපරිග්ගහාදීනිපි කරොන්තිති. කුසිනාරායන්ති එවංනාමකෙ නගරෙ. සමීපත්ථෙ වෙනං භූමිමවචනං. උපවත්තනෙ මල්ලානං සාලවනෙති තස්ස නගරස්ස උපවත්තනභූතං මල්ලරාජුනං සාලවනුයානං දස්සෙති. තත්ථ නගරං පවිසිතුකාමා උයානතො උපෙච්ච වත්තන්ති ගච්ඡන්ති එතෙනාති උපවත්තනන්ති සාලවනං වුච්චති. යථා හි අනුරාධපුරස්ස පූජාරාමො දක්ඛිණපච්ඡිමදිසායං, එවං තං උයානං කුසිනාරාය දක්ඛිණපච්ඡිමදිසාය භොති. යථා ච පූජාරාමතො දක්ඛිණද්වාරෙන නගරං පවිසනමග්ගො පාචිනමුඛො ගන්ත්වා උත්තරෙන නිවත්තති, එවං උයානතො සාලපන්ති පාචිනමුඛො ගන්ත්වා උත්තරෙන නිවත්තා, තස්මා තං “උපවත්තන” ත්ති වුච්චති. යමකසාලානමන්තරෙති යමකසාලානං වෙමජ්ඣෙධ. තත්ථ කිර භගවතො පඤ්ඤත්තස්ස පරිනිබ්බානමඤ්චස්ස එකා සාලපන්ති සිසභාගෙ භොති, එකා පාදභාගෙ, තත්ත්වා එකො තරුණසාලො සිසභාගස්ස ආසන්නො භොති, එකො පාදභාගස්ස, තස්මා “යමකසාලානමන්තරෙ” ති වුත්තං. අපි ච “යමකසාලා නාම මූලක්ඛන්ධවිටපපත්තෙහි අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසිඛ්ඛෙත්වා ධීතසාලා” තිපි මහාඅට්ඨකථායං වුත්තං.

අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයාති උපාදියතෙ කම්මකිලෙසෙහිති උපාදි, විපාකක්ඛන්ධා කටත්තා ච රූපං. සො පන උපාදි කිලෙසාහිසඞ්ඛාරමාරනිමිමථනෙන නිබ්බානප්පත්තියං අනොස්සට්ඨො, ඉධ ඛන්ධමච්චුමාරනිමිමථනෙන ඔස්සට්ඨො නිසෙසිතොති අයං අනුපාදිසෙසා නිබ්බානධාතු නත්ථි එතිස්සා උපාදිසෙසොති කත්වා. නිබ්බානධාතුති වෙත්ථ නිබ්බුතිමත්තං අධිප්පෙතං, ඉත්ථම්භූතලක්ඛණෙ වායං කරුණනිද්දෙසො. පරිනිබ්බානෙති පරිනිබ්බානට්ඨානෙන, නිමිත්තත්ථෙ වා භූමිමවචනං, පරිනිබ්බානහෙතු සන්තිපතිතානන්ති අත්ථො. සඨස්ස ථෙරො සඨස්සත්ථෙරො. සො පන සඨස්සො කිංපරිමාණොති ආහ “සත්තන්තං

භික්ඛුසතසහස්සාන”න්ති. නිව්වසාපෙක්ඛන්තා හි ඊදිසෙසු සමාසො හොතියෙව යථා “දෙවදත්තස්ස ගරුකුල”න්ති. සත්තන්තං භික්ඛුසතසහස්සානන්ති ව සඬ්ඨිසත්ථෙරානංයෙව සත්තන්තං භික්ඛුසතසහස්සානං. තදා හි “සන්තිපතිතා භික්ඛු එත්තකා”ති පමාණරහිතා. තථා හි වෙළුචගාමෙ වෙදනාවික්ඛම්භනතො පට්ඨාය “න විරෙන භගවා පරිනිබ්බායස්සති”ති සුත්වා තතො තතො ආගතෙසු භික්ඛුසු එකභික්ඛුපි පක්කන්තො නාම නත්ථි, තස්මා ගණනං වීතිවත්තො සඬ්ඨෙසා අහොසි. ආයස්මා මහාකස්සපො ධම්මවිනයසඬ්ඨිගායනත්ථං භික්ඛුනං උස්සාහං ජනෙසිති සම්බන්ධො.

තත්ථ මහාකස්සපොති මහත්තෙහි සීලක්ඛන්ධාදීහි සමන්තාගතත්තා මහත්තො කස්සපොති මහාකස්සපො, අපිච කුමාරකස්සපත්ථෙරං උපාදාය අයං මහාථෙරො “මහාකස්සපො”ති වුච්චති. අථ කිමත්ථං ආයස්මා මහාකස්සපො ධම්මවිනයසඬ්ඨිගායනත්ථං උස්සාහං ජනෙසිති ආහ “සත්තාහපරිනිබ්බුතෙ”තිආදි. සත්ත අහානි සමාහටානි සත්තාහං, සත්තාහං පරිනිබ්බුතස්ස අස්සාති සත්තාහපරිනිබ්බුතො, භගවා, තස්මිං සත්තාහපරිනිබ්බුතෙ භගවති, භගවතො පරිනිබ්බානදිවසතො පට්ඨාය සත්තාහෙ වීතිවත්තෙති වුත්තං හොති. සුභද්දෙන වුඩ්ඪපබ්බජිතෙන වුත්තවචනං සමනුස්සරන්තොති සම්බන්ධො. තත්ථ සුභද්දොති තස්ස නාමං, වුඩ්ඪකාලෙ පන පබ්බජිතත්තා වුඩ්ඪපබ්බජිතොති වුච්චති. “අලං ආවුසො”තිආදිනා තෙන වුත්තවචනං නිදස්සෙති. සො හි සත්තාහපරිනිබ්බුතෙ භගවති ආයස්මතා මහාකස්සපත්ථෙරෙන සද්ධිං පාඨාය කුසිනාරං අද්ධානමග්ගප්පිපන්තෙසු පඤ්චමත්තෙසු භික්ඛුසතෙසු අවිතරාගෙ භික්ඛු අන්තරාමග්ගෙ දිට්ඨආජීවකස්ස සන්තිකා භගවතො පරිනිබ්බානං සුත්වා පත්තවීරානි ඡඩ්ඪෙත්වා බාහා පග්ගස්ස නානප්පකාරං පරිදෙවන්තෙ දිස්වා එවමාහ.

කස්මා පන සො එවමාහ? භගවති ආසානෙන. අයං කිර සො බන්ධකෙ (මහාව. 303) ආගතෙ ආතුමාවත්ථුස්මිං නහාපිතපුබ්බකො වුඩ්ඪපබ්බජිතො භගවති කුසිනාරතො නික්ඛමිත්වා අඩ්ඪතෙළසෙහි භික්ඛුසතෙහි සද්ධිං ආතුමං ගච්ඡන්තෙ “භගවා ආගච්ඡති”ති සුත්වා ආගතකාලෙ “යාගුදානං කර්ස්සාමි”ති සාමණෙරභූමියං යිතෙ ද්වෙ පුත්තෙ එතදවොච “භගවා කිර තාතා ආතුමං ආගච්ඡති මහතා භික්ඛුසඬ්ඨෙසන සද්ධිං අඩ්ඪතෙළසෙහි භික්ඛුසතෙහි, ගච්ඡථ තුම්භෙ තාතා චූරහණ්ඩං ආදාය නාළියාචාපකෙන අනුසරකං අනුසරකං ආහිණ්ඩථ, ලොණමිපි තෙලමිපි තණ්ඩුලමිපි බාදනියමිපි සංහරථ, භගවතො ආගතස්ස යාගුදානං කර්ස්සාමි”ති. තෙ තථා අකංසු. අථ භගවති ආතුමං ආගන්ත්වා භුසාගාරකං පට්ඨයෙ සුභද්දො සායන්හසමයං ගාමද්වාරං ගන්ත්වා මනුස්සෙ ආමන්තෙත්වා “හත්ථකම්මත්තං මෙ දෙථා”ති හත්ථකම්මං යාවිත්වා “කිං හන්තෙ කරොමා”ති වුත්තෙ “ඉදඤ්චිදඤ්ච ගණ්හථා”ති සබ්බුපකරණානි

ගාභාපෙත්වා විහාරෙ උද්ධනානි කාරෙත්වා එකං කාලකං කාසාවං නිවාසෙත්වා තාදිසමෙව පාරුපිත්වා “ඉදං කරොථ, ඉදං කරොථා”ති සබ්බරත්තිං විවාරෙත්තො සතසහස්සං විස්සජ්ජෙත්වා භොජ්ජයාගුඤ්ච මධුගොළකඤ්ච පටියාදාපෙසි. භොජ්ජයාගු නාම භුඤ්ජිත්වා පාතබ්බයාගු, තත්ථ සජ්ජිමධුචාණිතමච්ඡමංසපුජ්චඵලරසාදි යං කිඤ්චි බාදනීයං නාම අත්ථී, තං සබ්බං පවිසති, කිලිතුකාමානං සීසමක්ඛනයොග්ගා භොති සුගන්ධගන්ධා.

අථ භගවා කාලස්සෙව සරීරපටිජග්ගනං කත්වා භික්ඛුසඬ්ඨිපරිවුතො පිණ්ඩාය වරිතං ආතුමාහිමුබ්බො පායාසි. මනුස්සා තස්ස ආරොචෙසුං “භගවා පිණ්ඩාය ගාමං පවිසති, තයා කස්ස යාගු පටියාදිතා”ති. සො යථානිවත්ථපාරුතෙහෙව තෙහි කාලකකාසාවෙහි එකෙන හත්ථෙත දබ්බිඤ්ච කටච්ඡුඤ්ච ගහෙත්වා බ්‍රහ්මා විය දක්ඛිණඡාණුමණ්ඩලං භූමියං පතිට්ඨාපෙත්වා වන්දිත්වා “පටිග්ගණ්හතු මෙ හන්තෙ භගවා යාගු”න්ති ආහ. තතො “ජානන්තාපි තථාගතා පුච්ඡන්ති”ති බන්ධකෙ (මහාව. 303) ආගතනයෙන භගවා පුච්ඡිත්වා ච සුත්වා ච තං වුඩ්ඪිපබ්බජිතං විගරහිත්වා තස්මිං වත්ථුස්මිං අකජ්ජියසමාදාපනසික්ඛාපදං බුරහණ්ඩපරිහරණසික්ඛාපදඤ්චාති ද්වෙ සික්ඛාපදානි පඤ්ඤපෙත්වා “භික්ඛවෙ අනෙකකජ්ජකොටියො භොජනං පරියෙසන්තෙහෙව විතිනාමිතා, ඉදං පන තුම්හාකං අකජ්ජියං, අධම්මෙන උජ්ජන්තභොජනං ඉමං පරිභුඤ්ජිත්වා අනෙකානි අත්තභාවසහස්සානි අපායෙස්ථෙව නිබ්බත්තිස්සන්ති, අපෙථ මා ගණ්හථා”ති භික්ඛාචාරාහිමුබ්බො අගමාසි, එකභික්ඛුනාපි න කිඤ්චි ගහිතං.

සුභද්දො අනත්තමනො හුත්වා “අයං ‘සබ්බං ජානාමි’ති ආභිණ්ඩති, සථෙ න ගහෙතුකාමො පෙසෙත්වා ආරොචෙතබ්බං අස්ස, පක්කාභාරො නාම සබ්බවිරං තිට්ඨන්තො සත්තාහමත්තං තිට්ඨෙය්‍ය, ඉදඤ්ච මම යාවජීවං පරියත්තං අස්ස, සබ්බං තෙන නාසිතං, අහිතකාමො අයං මය්හ”න්ති භගවති ආසාතං බන්ධිත්වා දසබලෙ ධරමානෙ කිඤ්චි වත්තුං නාසක්ඛි. එවං කිරස්ස අහොසි “අයං උච්චකුලා පබ්බජිතො මහාපුරිසො, සථෙ කිඤ්චි වක්ඛාමි, මමංයෙව සන්තජ්ජෙස්සති”ති. ස්වායං අජ්ජ මහාකස්සපත්ථෙරෙන සද්ධිං ආගච්ඡන්තො “පරිනිබ්බුතො භගවා”ති සුත්වා ලද්ධස්සාසො විය හට්ඨතුට්ඨො එවමාහ. ථෙරො පන තං සුත්වා හදයෙ පහාරං විය මත්ථකෙ පතිතසුක්කාසනිං විය මඤ්ඤි, ධම්මසංවෙගො චස්ස උජ්ජජ්ජි “සත්තාහමත්තපරිනිබ්බුතො භගවා, අජ්ජාපිස්ස සුවණ්ණවණ්ණං සරීරං ධරතියෙව, දුක්ඛෙන භගවතා ආරාධිතසාසනෙ නාම එවං ලහුං මහන්තං පාපකසටං කණ්ටකො උජ්ජන්තො, අලං බො පනෙස පාපො වඩ්ඪමානො අඤ්ඤෙපි එවරූපෙ සභායෙ ලහිත්වා සාසනං ඔසක්කාපෙතු”න්ති.

තතො ථෙරො චිත්තෙසි ‘‘සචෙ ඛො පනාහං ඉමං මහල්ලකං ඉධෙව පිලොතිකං නිවාසෙත්වා ඡාරිකාය ඔකිරාපෙත්වා නීහරාපෙස්සාමි, මනුස්සා ‘සමණස්ස ගොතමස්ස සරීරෙ ධරමානෙයෙව සාවකා විවදන්ති’ති අම්භාකං දොසං දස්සෙස්සන්ති, අධිවාසෙමි තාව. හගවතා හි දෙසිතධම්මො අසඬිගහිතපුප්ඵරාසිසදිසො, තත්ථ යථා වාතෙන පහටපුප්ඵානි යතො වා තතො වා ගච්ඡන්ති, එවමෙව එවරුපානං වසෙන ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තෙ කාලෙ විනයෙ එකං ද්වෙ සික්ඛාපදානි නස්සිස්සන්ති විනස්සිස්සන්ති, සුත්තෙ එකො ද්වෙ පඤ්ඤාචාරා නස්සිස්සන්ති, අභිධම්මෙ එකං ද්වෙ භූමන්තරානි නස්සිස්සන්ති, එවං අනුක්කමෙන මූලෙ නට්ඨෙ පිසාවසදිසා හවිස්සාම, තස්මා ධම්මවිනයසඬිගහං කරිස්සාමි, එවං සති දළ්භසුත්තෙන සඬිගහිතපුප්ඵානි විය අයං ධම්මවිනයො නිව්චලො හවිස්සති. එතදත්ථඤ්ඤි හගවා මය්හං තිණි ගාචුතානි පච්චුග්ගමනං අකාසි, තිහි ඔවාදෙහි උපසම්පදං අකාසි, කායතො විවරපරිවත්තනං අකාසි, ආකාසෙ පාණිං වාලෙත්වා චන්දොපමපටිපදං කථෙත්තො මඤ්ඤෙව සක්ඛිං කත්වා කථෙසි, තික්ඛත්තුං සකලසාසනරතනං පටිච්ඡාපෙසි, මාදිසෙ හික්ඛුමහි තිට්ඨමානෙ අයං පාපො සාසනෙ වඩ්ඪිං මා අලත්ථු, යාව අධම්මො න දිප්පති, ධම්මො න පටිබාහීයති, අවිනයො න දිප්පති, විනයො න පටිබාහීයති, අධම්මවාදිනො න බලවත්තො භොන්ති, ධම්මවාදිනො න දුබ්බලා භොන්ති, අවිනයවාදිනො න බලවත්තො භොන්ති, විනයවාදිනො න දුබ්බලා භොන්ති, තාව ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඬිගායිස්සාමි, තතො හික්ඛු අත්තතො අත්තතො පභොනකං ගහෙත්වා කප්පියාකප්පියෙ කථෙස්සන්ති, අථායං පාපො සයමෙව නිග්ගහං පාපුණ්ණස්සති, පුන සිසං උක්ඛිපිතුං න සක්ඛිස්සති, සාසනං ඉද්ධඤ්චෙව ඒතඤ්ච හවිස්සති’’ති. චිත්තෙත්වා සො ‘‘එවං නාම මය්හං චිත්තං උප්පන්න’’න්ති කස්සචි අනාරොචෙත්වා හික්ඛුසඬිසං සමස්සාසෙත්වා අථ පච්ඡා ධාතුභාජනදිවසෙ ධම්මවිනයසඬිගායනත්ථං හික්ඛුනං උස්සාහං ජනෙසි. තෙන චුත්තං ‘‘ආයස්මා මහාකස්සපො සත්තාහපරිනිබ්බුතෙ...පෙ.... ධම්මවිනයසඬිගායනත්ථං හික්ඛුනං උස්සාහං ජනෙසි’’ති.

තත්ථ අලන්ති පටික්ඛෙපවචනං. ආවුසොති පරිදෙවන්තෙ හික්ඛු ආලපති. මා සොචිත්ථාති චිත්තෙ උප්පන්නබලවසොකෙන මා සොචිත්ථ. මා පරිදෙවිත්ථාති වාචාය මා පරිදෙවිත්ථ ‘‘පරිදෙවනං විලාපො’’ති වචනතො. ඉදානි අසොචනාදීසු කාරණං දස්සෙන්නො ‘‘සුමුත්තා මය’’න්තිආදිමාහ. තෙන මහාසමණෙනාති නිස්සක්කෙ කරණවචනං, තතො මහාසමණතො සුට්ඨු මුත්තා මයන්ති අත්ථො, උපද්දුතා ච භොම තදානි අධිප්පායො. භොමානි වා අතීතත්ථෙව වත්තමානවචනං, අනුමිහානි අත්ථො, අනුස්සරන්තො ධම්මසංවෙගවසෙනාති අධිප්පායො. ධම්මසභාවචිත්තාවසෙන පවත්තං සභොත්තප්පඤ්ඤාණං ධම්මසංවෙගො. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“සබ්බසඞ්ඛතධම්මෙසු, ඔත්තජ්ජාකාරසංශ්ඨිතං;
ඤාණමොහිතභාරානං, ධම්මසංවෙගසඤ්ඤිත” න්ති.

යානං බො පනෙතං විජ්ජතීති තිට්ඨති එත්ථ ඵලං තදායත්තචුත්තිතායාති
යානං, හෙතු. බොති අවධාරණෙ, එතං කාරණං විජ්ජතෙව, නො න විජ්ජතීති
අත්ථො. කිං තං කාරණන්ති ආහ “යං පාපභික්ඛු”ති ආදි. එත්ථ යන්ති
නිපාතමත්තං, කාරණනිද්දෙසො වා, යෙන කාරණෙන අන්තරධාපෙය්‍යං,
තදෙනං කාරණං විජ්ජතීති අත්ථො. පාපභික්ඛුති පාපිකාය ලාඕකාය ඉච්ඡාය
සමන්තාගතා භික්ඛු. අතීතො අතික්කන්තො සත්ථා එත්ථ, එතස්සාති වා
අතීතසත්ථුකං, පාවචනං. පධානං වචනං පාවචනං, ධම්මවිනයන්ති චුත්තං
හොති. පක්ඛං ලභිත්වාති අලජ්ජීපක්ඛං ලභිත්වා. න චිරස්සෙවාවාති න
චිරෙනෙව. යාව ව ධම්මවිනයො තිට්ඨතීති යත්තකං කාලං ධම්මො ව
විනයො ව ලජ්ජීපුග්ගලෙසු තිට්ඨති.

චුත්තඤ්ඤෙතං හගවතාති පරිනිබ්බානමඤ්ඤවකෙ නිපන්තෙන හගවතා
භික්ඛු ඔවදන්තෙන එතං චුත්තන්ති අත්ථො. දෙසිතො පඤ්ඤත්තොති
ධම්මොපි දෙසිතො වෙව පඤ්ඤත්තො ව. සුත්තාහිධම්මසඞ්ඝිතස්ස හි
ධම්මස්ස අභිසජ්ජනං පබ්බොධනං දෙසනා, තස්සෙව පකාරතො ඤාපනං
විනයාසන්නානෙ යපනං පඤ්ඤාපනං, තස්මා ධම්මොපි දෙසිතො වෙව
පඤ්ඤත්තො වාති චුත්තො. පඤ්ඤත්තොති ව යපිතොති අත්ථො. විනයොපි
දෙසිතො වෙව පඤ්ඤත්තො ව. විනයතන්තිසඞ්ඝිතස්ස හි අත්ථස්ස
කායවාචනං විනයනතො විනයොති ලද්ධාධිවචනස්ස අභිසජ්ජනං
පබ්බොධනං දෙසනා, තස්සෙව පකාරතො ඤාපනං අසඞ්කරතො යපනං
පඤ්ඤාපනං, තස්මා විනයොපි දෙසිතො වෙව පඤ්ඤත්තො වාති චුච්චති.

සො වො මමච්චයෙනාති සො ධම්මවිනයො තුම්භාකං මමච්චයෙන
සත්ථා. ඉදං චුත්තං හොති – මයා වො ධීතෙනෙව “ඉදං ලහුකං, ඉදං ගරුකං,
ඉදං සතෙකිච්ඡං, ඉදං අතෙකිච්ඡං, ඉදං ලොකච්ඡං, ඉදං පණ්ණත්තිච්ඡං.
අයං ආපත්ති පුග්ගලස්ස සන්තිකෙ වුට්ඨාති, අයං ගණස්ස, අයං සඞ්ඝස්ස
සන්තිකෙ වුට්ඨාති”ති සත්තන්තං ආපත්තික්ඛන්ධානං
අවිතික්කමනීයතාවසෙන ඔතිණ්ණවත්ථුස්මි. සබන්ධකපරිවාරො
උභතොවිහඞ්ගො මහාවිනයො නාම දෙසිතො, තං සකලමිපි විනයපිටකං
මයි පරිනිබ්බුතෙ තුම්භාකං සත්ථුකිච්චං සාධෙස්සති “ඉදං වො කත්තබ්බං,
ඉදං වො න කත්තබ්බ”න්ති කත්තබ්බාකත්තබ්බස්ස විභාගෙන
අනුසාසනතො. ධීතෙනෙව ව මයා “ඉමෙ චත්තාරො සතිපට්ඨානා,
චත්තාරො සම්මජ්ජධානා, චත්තාරො ඉද්ධිපාදා, පඤ්චින්ද්‍රියානි, පඤ්ච
බලානි, සත්ත බොජ්ඣංගානි, අරියො අට්ඨංගිකො මග්ගො”ති තෙන
තෙන විනයානං අජ්ඣාසයානුරූපෙන පකාරෙන ඉමෙ සත්තතිංස
බොධිපක්ඛියධම්මෙ විහජිත්වා සුත්තන්තපිටකං දෙසිතං, තං සකලමිපි
සුත්තන්තපිටකං මයි පරිනිබ්බුතෙ තුම්භාකං සත්ථුකිච්චං සාධෙස්සති

තංතංවරියානුරූපං සම්මාපටිපත්තියා අනුසාසනතො. ධීතෙනෙව ව මයා “පඤ්චක්ඛන්ධා, ද්වාදසායනනානි, අට්ඨාරස ධාතුයො, චත්තාරි සච්චානි, බාවිසතින්ද්‍රියානි, නව හෙතු, චත්තාරො ආභාරා, සත්ත එස්සා, සත්ත වෙදනා, සත්ත සඤ්ඤා, සත්ත චෙතනා, සත්ත චිත්තානි, තත්‍රාපි එත්තකා ධම්මා කාමාවචරා, එත්තකා රූපාවචරා, එත්තකා අරූපාවචරා, එත්තකා පරියාපන්නා, එත්තකා අපරියාපන්නා, එත්තකා ලොකියා, එත්තකා ලොකුත්තරා”ති ඉමෙ ධම්මෙ විහජිත්වා අභිධම්මපිටකං දෙසිතං, තං සකලම්පි අභිධම්මපිටකං මයි පරිනිබ්බුතෙ තුම්භාකං සත්ථුකිච්චං සාධෙස්සති, ඛන්ධාදිවිභාගෙන ඤායමානං චතුසච්චසම්බොධාවහත්තා සත්ථාරා සම්මාසම්බුද්ධෙන කත්තබ්බකිච්චං නිජ්ථාදෙස්සති. ඉති සබ්බම්පෙනං අභිසම්බොධිතො යාව පරිනිබ්බානා පඤ්චචත්තාලීස වස්සානි භාසිතං ලපිතං, තිණි පිටකානි, පඤ්ච නිකායා, නවඞ්ගානි, චතුරාසීති ධම්මක්ඛන්ධසහස්සානීති එවං මහජ්ජහෙදං භොති. ඉති ඉමානි චතුරාසීති ධම්මක්ඛන්ධසහස්සානි තිට්ඨන්ති, අහං එකොව පරිනිබ්බායාමි, අහඤ්ච පනිදානි එකොව ඔවදාමි අනුසාසාමි, මයි පරිනිබ්බුතෙ ඉමානි චතුරාසීති බුද්ධසහස්සානි තුම්භෙ ඔවදිස්සන්ති අනුසාසිස්සන්ති ඔවාදානුසාසනීකිච්චස්ස නිජ්ථාදනතොති.

සාසනන්ති පරියත්තිපටිපත්තිපටිවෙධවසෙන තිවිධං සාසනං, නිජ්ජපරියායතො පන සත්තතිංස බොධිපක්ඛියධම්මා. අද්ධනියන්ති අද්ධානමග්ගගාමීති අද්ධනියං, අද්ධානක්ඛමන්ති අත්ථො. චිරට්ඨිතිකන්ති චිරං ධීති එතස්සානි චිරට්ඨිතිකං, සාසනං, අස්ස භවෙය්‍යානි සම්බන්ධො. ඉදං චුත්තං භොති – යථා යෙන පකාරෙන ඉදං සාසනං දීසමද්ධානං පවත්තිතුං සමත්ථං, තතොයෙව චිරට්ඨිතිකං අස්ස, තථා තෙන පකාරෙන ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඞ්ඝායෙය්‍යන්ති.

ඉදානි සම්මාසම්බුද්ධෙන අත්තතො කතං අනුග්ගහවිසෙසං විභාවෙන්තො ආහ “යඤ්චාහං භගවතා”තිආදි. තත්ථ “යඤ්චාහ”න්ති එතස්ස “අනුග්ගහිතො”ති එතෙන සම්බන්ධො. තත්ථ යන්ති යස්මා, යෙන කාරණෙනානි චුත්තං භොති. කිරියාපරාමසනං වා එතං, තෙන “අනුග්ගහිතො”ති එත්ථ අනුග්ගණ්හනං පරාමසති. ධාරෙස්සසීතිආදිකං පන භගවා අඤ්ඤතරස්මි රුක්ඛමූලෙ මහාකස්සපත්ථෙරෙන පඤ්ඤත්තසඞ්ඝාටියං නිසින්තො තං චීවරං විකසිතපදුමපුප්ඵවණ්ණෙන පාණිනා අත්තරෙ පරාමසන්තො ආහ. චුත්තඤ්ඤෙනං කස්සපසංයුත්තෙ (සං. නි. 2.154) මහාකස්සපත්ථෙරෙනෙව ආනන්දත්ථෙරං ආමන්තෙත්වා කථෙන්නෙන –

“අථ බො, ආචුසො, භගවා මග්ගා ඔක්කම්ම යෙන අඤ්ඤතරං රුක්ඛමූලං තෙනුපසඞ්කමි, අථ බ්වාහං, ආචුසො, පට්ඨිලොතිකානං සඞ්ඝාටිං චතුග්ගණං පඤ්ඤාපෙත්වා භගවත්තං එතදවොචං ‘ඉධ,

හත්තෙ, හගවා නිසිදතු, යං මමස්ස දීඝරත්තං භිත්තාය සුඛායා'ති. නිසිදි
බො, ආවුසො, හගවා පඤ්ඤත්තෙ ආසනෙ, නිසජ්ජ බො මං, ආවුසො,
හගවා එතදවොච 'මුදුකා බො ත්‍යායං කස්සප පට්ටිලොතිකානං
සඞ්ඝාටී'ති. 'පට්ටිගණ්හාතු මෙ, හත්තෙ, හගවා පට්ටිලොතිකානං
සඞ්ඝාටීං අනුකම්පං උපාදායා'ති. 'ධාරෙස්සසි පන මෙ ත්වං කස්සප
සාණානි පංසුකුලානි නිබ්බසනානි'ති. 'ධාරෙස්සාමහං, හත්තෙ,
හගවතො සාණානි පංසුකුලානි නිබ්බසනානි'ති. සො බ්වාහං,
ආවුසො, පට්ටිලොතිකානං සඞ්ඝාටීං හගවතො පාදාසිං, අහං පන
හගවතො සාණානි පංසුකුලානි නිබ්බසනානි පට්ටිපජ්ජී'න්ති (සං. නි.
2.154).

තත්ථ (සං. නි. අට්ඨ. 2.2.154) මුදුකා බො ත්‍යායන්ති මුදුකා බො තෙ
අයං. කස්මා හගවා එවමාහාති? ථෙරෙන සහ චීවරං පරිවත්තෙතුකාමත්තාය.
කස්මා පරිවත්තෙතුකාමො ජාතොති? ථෙරං අත්තනො යානෙ
යපෙතුකාමත්තාය. කිං සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානා නත්තීති? අත්ථි, එවං
පනස්ස අහොසි “ඉමෙ න චීරං යස්සන්ති, කස්සපො පන
විසවස්සසත්තායුකො, ‘සො මයි පරිනිබ්බුතෙ සත්තපණ්ණිගුහායං වසිත්වා
ධම්මවිනයසඞ්ගහං කත්වා මම සාසනං පඤ්චවස්සසහස්සපරිමාණං කාලං
පවත්තනකං කරස්සති’ති අත්තනො නං යානෙ යපෙමි, එවං භික්ඛු
කස්සපස්ස සුස්සුසිතබ්බං මඤ්ඤිස්සන්ති”ති, තස්මා එවමාහ. ථෙරො පන
යස්මා චීවරස්ස වා පත්තස්ස වා වණ්ණෙ කථිතෙ “ඉමං තුම්භාකං
ගණ්හං”ති වාරිත්තමෙව, තස්මා “පට්ටිගණ්හාතු මෙ හත්තෙ හගවා”ති
ආහ. ධාරෙස්සසි පන මෙ ත්වං කස්සපාති කස්සප ත්වං ඉමානි
පරිභොගජිණ්ණානි පංසුකුලානි පාරුපිතුං සක්ඛිස්සසිති වදති. තඤ්ච බො න
කායබලං සන්ධාය, පට්ටිපත්තිපුරණං පන සන්ධාය එවමාහ. අයඤ්ඤත්ථ
අධිජ්ජායො – අහං ඉමං චීවරං පුණ්ණං නාම දාසිං පාරුපිත්වා ආමකසුසානෙ
ජඩ්ඛිතං තුම්බමත්තෙහි පාණකෙහි සම්පරිකිණ්ණං තෙ පාණකෙ විධුනිත්වා
මහාඅරියවංසෙ යත්වා අග්ගහෙසිං, තස්ස මෙ ඉමං චීවරං ගහිතදිවසෙ
දසසහස්සවක්කවාලෙ මහාපථවී මහාරවං විරවමානා කම්පිත්ථ, ආකාසං
තට්ඨවාසි, වක්කවාලදෙවතා සාධුකාරං අදංසු “ඉමං චීවරං ගණ්හන්තෙන
භික්ඛුනා ජාතිපංසුකුලිකෙන ජාතිආරඤ්ඤිකෙන ජාතිඵකාසනිකෙන
ජාතිසපදානවාරිකෙන හවිතුං වට්ටති, ත්වං ඉමස්ස චීවරස්ස අනුච්ඡවිකං
කාතුං සක්ඛිස්සසි”ති. ථෙරොපි අත්තනා පඤ්චන්තං හත්තීතං බලං
ධාරෙති. සො තං අතක්කයිත්වා “අහමෙතං පට්ටිපත්තිං පුරෙස්සාමී”ති
උස්සාහෙන සුගතචීවරස්ස අනුච්ඡවිකං කාතුකාමො “ධාරෙස්සාමහං
හත්තෙ”ති ආහ. පට්ටිපජ්ජීන්ති පට්ටිපත්තොසිං. එවං පන චීවරපරිවත්තනං
කත්වා ථෙරෙන පාරුතචීවරං හගවා පාරුපි, සත්ථු චීවරං ථෙරො. තස්මිං
සමයෙ මහාපථවී උදකපරියන්තං කත්වා උන්තදන්ති කම්පිත්ථ.

සාණානි පංසුකුලානීති මතකලෙවරං පරිවෙයේත්වා ඡඩ්ඞිතානි තුම්බමත්තෙ කිම් පජ්ඣොටෙන්වා ගහිතානි සාණවාකමයානි පංසුකුලවීවරානි. රථිකසුසානසඞ්ඝකාරකුටාදීනං යත්ථ කත්ථවි පංසුනං උපරි ධීතත්තා අබ්භුග්ගතටියෙන තෙසු පංසුකුලමිවානි පංසුකුලං. අථ වා පංසු විය කුච්ඡිතභාවං උලති ගච්ඡතීති පංසුකුලන්ති පංසුකුලසද්දස්ස අත්ථො දට්ඨබ්බො. නිබ්බසනානීති නිට්ඨිතවසනකිව්වානි, පරිභොගජිණ්ණානීති අත්ථො. එත්ථ “කිඤ්චාපි එකමෙව තං වීවරං, අනෙකාවයවත්තා පන බහුවචනං කත”න්ති මජ්ඣිමගණ්ඨිපදෙ වුත්තං. වීවරෙ සාධාරණපරිභොගෙනානි එත්ථ අත්තනා සාධාරණපරිභොගෙනානි විඤ්ඤායමානත්තා විඤ්ඤායමානත්ථස්ස ව-සද්දස්ස පයොගෙ කාමාවාරත්තා “අත්තනා”ති න වුත්තං. “ධාරෙස්සසි පන මෙ ත්වං, කස්සප, සාණානි පංසුකුලානී”ති හි වුත්තත්තා අත්තනාව සාධාරණපරිභොගො විඤ්ඤායති, නාඤ්ඤෙන. න හි කෙවලං සද්දතොයෙව සබ්බත්ථ අත්ථනිච්ඡයො භවිස්සති අත්ථපකරණාදිනාපි යෙභුයොන අත්ථස්ස නියමෙතබ්බත්තා. ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන පනෙත්ථ ඉදං වුත්තං. “වීවරෙ සාධාරණපරිභොගෙනානි එත්ථ අත්තනා සමසමට්ඨපනෙනානි ඉධ අත්තනාසද්දං ආනෙත්වා වීවරෙ අත්තනා සාධාරණපරිභොගෙනා”ති යොජෙතබ්බං.

“යස්ස යෙන හි සම්බන්ධො, දුරට්ඨමිපි ව තස්ස තං;
අත්ථතො භාසමානානං, ආසන්නත්තමකාරණ”න්ති.

අථ වා භගවතා වීවරෙ සාධාරණපරිභොගෙන භගවතා අනුග්ගහිතොති යොජනීයං. එකස්සපි කරණනිද්දෙසස්ස සහයොගකත්තුත්ථජොතකත්තසම්භවතොති. සබ්බත්ථ “ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙනා”ති වුත්තෙ සුත්තන්තටීකාකාරෙනානි ගහෙතබ්බං. සමානං ධාරණමෙතස්සානි සාධාරණො, පරිභොගො. සාධාරණපරිභොගෙන වෙව සමසමට්ඨපනෙන ව අනුග්ගහිතොති සම්බන්ධො.

ඉදානි (සං. නි. 2.152) –

“අහං, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඞ්ඛාමි විච්චිවෙව කාමෙහි විච්චිව අකුසලෙහි ධම්මෙහි සවිතක්කං සවිචාරං විවෙකජං පිතිසුඛං පයමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරාමි. කස්සපොපි, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඞ්ඛාමි විච්චිවෙව කාමෙහි විච්චිව අකුසලෙහි ධම්මෙහි සවිතක්කං සවිචාරං විවෙකජං පිතිසුඛං පයමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති.

“අහං, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඞ්ඛාමි විතක්කවිචාරානං වූපසමා අජ්ඣන්තං සම්පසාදනං චෙතසො එකොදිභාවං අවිතක්කං අවිචාරං සමාධිජං පිතිසුඛං දුතියං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරාමි. කස්සපොපි,

හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛති විතක්කවිචාරානං වුපසමා...පෙ.... දුතියං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති.

“අහං, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛාමි පිතියා ච විරාගා උපෙක්ඛකො ච විහරාමි, සතො ච සම්පජානො සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙමි, යං තං අරියා ආවික්ඛන්ති ‘උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරී’ති, තතියං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරාමි. කස්සපොපි, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛති පිතියා ච විරාගා උපෙක්ඛකො ච විහරති...පෙ.... තතියං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති.

“අහං, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛාමි සුඛස්ස ච පහානා දුක්ඛස්ස ච පහානා පුබ්බෙව සොමනස්සදොමනස්සානං අත්ථඬ්ගමා අදුක්ඛමසුඛං උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිං චතුත්ථං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරාමි. කස්සපොපි, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛති සුඛස්ස ච පහානා දුක්ඛස්ස ච පහානා පුබ්බෙව...පෙ.... චතුත්ථං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති.

“අහං, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛාමි සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා පටිසසඤ්ඤානං අත්ථඬ්ගමා නානත්තසඤ්ඤානං අමනසිකාරා ‘අනන්තො ආකාසො’ති ආකාසානඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරාමි. කස්සපොපි, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛති සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා...පෙ.... ආකාසානඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති.

“අහං, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛාමි සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කම ‘අනන්තං විඤ්ඤාණං’න්ති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරාමි. කස්සපොපි, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛති සබ්බසො ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කමම...පෙ.... විඤ්ඤාණඤ්චායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති.

“අහං, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛාමි සබ්බසො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්කමම ‘නත්ථි කිඤ්චි’ති ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරාමි. කස්සපොපි, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛති...පෙ.... ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති.

“අහං, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛාමි සබ්බසො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමතික්කමම නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරාමි. කස්සපොපි, හික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඬ්ඛති...පෙ.... නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං උපසම්පජ්ජ විහරති.

“අහං, භික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඨබ්බාමි සබ්බසො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමතික්කම්ම සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං උපසම්පජ්ජ විහරාමි. කස්සපොපි...පෙ.... සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං උපසම්පජ්ජ විහරති.

“අහං, භික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඨබ්බාමි අනෙකවිහිතං ඉද්ධිවිධං පච්චන්තහොමි, එකොපි හුත්වා බහුධා හොමි, බහුධාපි හුත්වා එකො හොමි, ආවිභාවං තිරොභාවං තිරොකුට්ඨං තිරොපාකාරං තිරොපබ්බතං අසජ්ජමානො ගච්ඡාමි සෙය්‍යථාපි ආකාසෙ, පථවියාපි උම්මුජ්ජනිමුජ්ජං කරොමි සෙය්‍යථාපි උදකෙ, උදකෙපි අභිජ්ජමානෙ ගච්ඡාමි සෙය්‍යථාපි පථවියං, ආකාසෙපි පල්ලඬකෙන කමාමි සෙය්‍යථාපි පක්ඛි සකුණො, ඉමෙපි චන්දිමසූරියෙ එවංමභිද්ධිකෙ එවංමහානුභාවෙ පාණිනා පරිමසාමි පරිමජ්ජාමි, යාව බ්‍රහ්මලොකාපි කායෙන වසං වත්තෙමි. කස්සපොපි භික්ඛවෙ යාවදෙ ආකඨබ්බාමි අනෙකවිහිතං ඉද්ධිවිධං පච්චන්තහොමි...පෙ.... යාව බ්‍රහ්මලොකාපි කායෙන වසං වත්තෙති.

“අහං, භික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඨබ්බාමි දිබ්බාය සොතධාතුයා විසුද්ධාය අතික්කන්තමානුසිකාය උභො සද්දෙ සුණාමි දිබ්බෙ ව මානුසෙ ව යෙ දුරෙ සන්තිකෙ ව. කස්සපොපි, භික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඨබ්බාමි දිබ්බාය සොතධාතුයා...පෙ.... යෙ දුරෙ සන්තිකෙ ව.

“අහං, භික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඨබ්බාමි පරසත්තානං පරපුග්ගලානං චෙතසා චෙතො පරිච්ච පජානාමි, සරාගං වා චිත්තං ‘සරාගං චිත්ත’න්ති පජානාමි, චිතරාගං වා චිත්තං ‘චිතරාගං චිත්ත’න්ති පජානාමි, සදොසං වා චිත්තං...පෙ.... චිතදොසං වා චිත්තං...පෙ.... සමොහං වා චිත්තං...පෙ.... චිතමොහං වා චිත්තං...පෙ.... සංඛිත්තං වා චිත්තං...පෙ.... වික්ඛිත්තං වා චිත්තං...පෙ.... මහග්ගතං වා චිත්තං...පෙ.... අමහග්ගතං වා චිත්තං...පෙ.... සඋත්තරං වා චිත්තං...පෙ.... අනුත්තරං වා චිත්තං...පෙ.... සමාහිතං වා චිත්තං...පෙ.... අසමාහිතං වා චිත්තං...පෙ.... විමුත්තං වා චිත්තං...පෙ.... අවිමුත්තං වා චිත්තං ‘අවිමුත්තං චිත්ත’න්ති පජානාමි. කස්සපොපි, භික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඨබ්බාමි පරසත්තානං පරපුග්ගලානං චෙතසා චෙතො පරිච්ච පජානාමි, සරාගං වා චිත්තං ‘සරාගං චිත්ත’න්ති පජානාමි...පෙ.... අවිමුත්තං වා චිත්තං ‘අවිමුත්තං චිත්ත’න්ති පජානාමි.

“අහං, භික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඨබ්බාමි අනෙකවිහිතං පුබ්බෙතිවාසං අනුස්සරාමි. සෙය්‍යථිදං – එකම්පි ජාතිං ද්වෙපි ජාතියො තිස්සොපි ජාතියො චතස්සොපි ජාතියො පඤ්චපි ජාතියො දසපි ජාතියො වීසම්පි

ජාතියො තිංසමපි ජාතියො චත්තාලිසමපි ජාතියො පඤ්ඤාසමපි
 ජාතියො ජාතිසතමපි ජාතිසහස්සමපි ජාතිසතසහස්සමපි අනෙකෙපි
 සංචට්ටකජපෙ අනෙකෙපි විචට්ටකජපෙ අනෙකෙපි
 සංචට්ටවිචට්ටකජපෙ ‘අමුත්‍රාසිං එවංනාමො එවංගොත්තො
 එවංචණණො එවමාහාරො එවංසුඛදුක්ඛජපටිසංවෙදී
 එවමායුපරියන්තො, සො තතො චුතො අමුත්‍ර උදපාදිං, තත්‍රාපාසිං
 එවංනාමො එවංගොත්තො එවංචණණො එවමාහාරො
 එවංසුඛදුක්ඛජපටිසංවෙදී එවමායුපරියන්තො, සො තතො චුතො
 ඉධුපපන්තො’ති. ඉති සාකාරං සඋද්දෙසං අනෙකච්ඡිතං
 පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරාමි. කස්සපොපි, භික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඨ්ඛති
 අනෙකච්ඡිතං පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති. සෙය්‍යථිදං – එකමපි
 ජාතිං...පෙ.... ඉති සාකාරං සඋද්දෙසං අනෙකච්ඡිතං පුබ්බෙනිවාසං
 අනුස්සරති.

“අහං, භික්ඛවෙ, යාවදෙ ආකඨ්ඛාමි දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙන
 අතික්කන්තමානුසකෙන සත්තෙ පස්සාමි චචමානෙ උපපජ්ජමානෙ
 භීතෙ පණීතෙ සුවණ්ණෙ දුබ්බණ්ණෙ සුගතෙ දුග්ගතෙ,
 යථාකම්මුපගෙ සත්තෙ පජානාමි ‘ඉමෙ චත භොන්තො සත්තා
 කායදුච්චරිතෙන සමන්තාගතා චච්චුච්චරිතෙන සමන්තාගතා
 මනොදුච්චරිතෙන සමන්තාගතා අරියානං උපවාදකා මිච්ඡාදිට්ඨිකා
 මිච්ඡාදිට්ඨිකම්මසමාදානා, තෙ කායස්ස හෙදා පරං මරණා අපායං
 දුග්ගතිං විනිපාතං නිරයං උපපන්නා. ඉමෙ චා පන භොන්තො සත්තා
 කායසුච්චරිතෙන සමන්තාගතා චච්චුච්චරිතෙන සමන්තාගතා
 මනොසුච්චරිතෙන සමන්තාගතා අරියානං අනුපවාදකා සම්මාදිට්ඨිකා
 සම්මාදිට්ඨිකම්මසමාදානා, තෙ කායස්ස හෙදා පරං මරණා සුගතිං
 සග්ගං ලොකං උපපන්නා’ති. ඉති දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙන
 අතික්කන්තමානුසකෙන සත්තෙ පස්සාමි චචමානෙ උපපජ්ජමානෙ
 භීතෙ පණීතෙ සුවණ්ණෙ දුබ්බණ්ණෙ සුගතෙ දුග්ගතෙ,
 යථාකම්මුපගෙ සත්තෙ පජානාමි. කස්සපොපි, භික්ඛවෙ, යාවදෙ
 ආකඨ්ඛති දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙන අතික්කන්තමානුසකෙන
 සත්තෙ පස්සති චචමානෙ උපපජ්ජමානෙ භීතෙ පණීතෙ සුවණ්ණෙ
 දුබ්බණ්ණෙ සුගතෙ දුග්ගතෙ, යථාකම්මුපගෙ සත්තෙ පජානාති.

“අහං, භික්ඛවෙ, ආසවානං ඛයා අනාසවං වෙතොවිමුත්තිං
 පඤ්ඤාවිමුත්තිං දිට්ඨෙව ධම්මෙ සයං අභිඤ්ඤා සච්ඡිකත්වා
 උපසම්පජ්ජ විහරාමි. කස්සපොපි, භික්ඛවෙ, ආසවානං ඛයා අනාසවං
 වෙතොවිමුත්තිං පඤ්ඤාවිමුත්තිං දිට්ඨෙව ධම්මෙ සයං අභිඤ්ඤා
 සච්ඡිකත්වා උපසම්පජ්ජ විහරති”ති (සං. නි. 2.152) –

එවං නවානුපුබ්බවිහාරජලභිඤ්ඤාප්පහෙදෙ උත්තරිමනුස්සධම්මෙ අත්තනා සමසමට්ඨපනත්ථාය භගවතා චූත්තං කස්සපසංයුත්තෙ ආගතං පාළිමිමං පෙය්‍යාලමුබෙන ආදිග්ගහණෙන ච සඞ්ඝිපිත්ථා දස්සෙන්නො ආහ “අහං භික්ඛවෙ”තිආදි.

තත්ථ යාවදෙ ආකඞ්ඛාමීති යාවදෙව ඉච්ඡාමීති අත්ථො. තතොයෙව හි මජ්ඣිමගණ්ඨීපදෙ චූළගණ්ඨීපදෙ ච “යාවදෙති යාවදෙවාති චූත්තං හොති”ති ලිඛිතං. සංයුත්තනිකායට්ඨකථායමපි “යාවදෙ ආකඞ්ඛාමීති යාවදෙව ඉච්ඡාමී”ති අත්ථො චූත්තො. තථා හි තත්ථ ලීනත්ථපකාසනියං ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙනෙව චූත්තං “යාවදෙවාති ඉමිනා සමානත්ථං යාවදෙති ඉදං පද”න්ති. පොත්ථකෙසු පන කත්ථවි “යාවදෙවා”ති අයමෙව පාඨො දිස්සති. යානි පන ඉතො පරං “විච්චිවෙව කාමෙහි”තිආදිනා නයෙන චත්තාරි රූපාවචරකිරියකානානි, “සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා”තිආදිනා නයෙන චතස්සො අරූපසමාපත්තියො, “සබ්බසො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමතික්කම්ම සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධ”න්තිආදිනා නයෙන නිරොධසමාපත්ති, “අනෙකච්ඡිතං ඉද්ධිවිධ”න්තිආදිනා නයෙන අභිඤ්ඤා ච චූත්තා. තත්ථ යං චත්තබ්බං සියා, තං අනුපදවණ්ණනාය වෙව භාවනාවිධානෙන ච සද්ධිං විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.69-70) සබ්බසො විත්ථාරිතං. ඉධාපි ච වෙරඤ්ජකණ්ඨෙ චත්තාරි රූපාවචරකානානි තිස්සො ච විජ්ජා ආවි භවිස්සන්ති, තස්මා තත්ථ යං චත්තබ්බං, තං තත්ථෙව චණ්ණයිස්සාම.

නවානුපුබ්බවිහාරජලභිඤ්ඤාප්පහෙදෙති එත්ථ නවානුපුබ්බවිහාරා නාම අනුපට්ඨාටියා සමාපජ්ජිතබ්බහාවතො එවංසඤ්ඤිතා නිරොධසමාපත්තියා සහ අට්ඨ සමාපත්තියො. ජලභිඤ්ඤා නාම ආසවක්ඛයඤාණෙන සද්ධිං පඤ්චාභිඤ්ඤායොති එවං ලොකියලොකුත්තරහෙදා සබ්බා අභිඤ්ඤායො. උත්තරිමනුස්සධම්මෙති උත්තරිමනුස්සානං කුමාරිකඤ්ඤෙව අරියානඤ්ච ධම්මො උත්තරිමනුස්සධම්මො. අථ චා උත්තරි මනුස්සධම්මාති උත්තරිමනුස්සධම්මො, මනුස්සධම්මො නාම දසකුසලකම්මපථධම්මො. සො හි විනා භාවනාමනසිකාරෙන පකතියාව මනුස්සෙහි නිබ්බත්තෙතබ්බතො මනුස්සත්තභාවාවහතො චා “මනුස්සධම්මො”ති චූච්චති, තතො උත්තරි පන කුමාරාදීනි “උත්තරිමනුස්සධම්මො”ති වෙදිතබ්බානි. අත්තනා සමසමට්ඨපනෙනානි අහං යත්තකං කාලං යත්තකෙ චා සමාපත්තිවිහාරෙ අභිඤ්ඤායො ච චළඤ්ජෙමි, තථා කස්සපොපිති එවං යථාචූත්තඋත්තරිමනුස්සධම්මෙ අත්තනා සමසමං කත්ථා යපනෙන. ඉදඤ්ච නවානුපුබ්බවිහාරජලභිඤ්ඤාදිභාවසාමඤ්ඤෙන පසංසාමත්තං චූත්තන්ති දට්ඨබ්බං. න හි ආයස්මා මහාකස්සපො භගවා විය දෙවසිකං චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සසඞ්ඛා සමාපත්තියො සමාපජ්ජති, යමකපාටිහාරියාදිවසෙන චා අභිඤ්ඤායො චළඤ්ජෙති. එත්ථ ච

“උත්තරිමනුස්සධම්මෙ අත්තනා සමසමට්ඨපනෙනා”ති ඉදං නිදස්සනමත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි -

“ඔවද කස්සප භික්ඛු, කරොහි කස්සප භික්ඛුනං ධම්මිං කථං, අහං වා කස්සප භික්ඛු ඔවදෙය්‍යං ත්වං වා, අහං වා කස්සප භික්ඛුනං ධම්මිං කථං කරෙය්‍යං ත්වං වා”ති (සං. නි. 2.149).

එවම්පි අත්තනා සමසමට්ඨානෙ ය්‍යෙති යෙව, තස්ස කිමඤ්ඤං ආණණ්‍යං භවිස්සති අඤ්ඤත්‍ර ධම්මවිනයසඬගායනාති අධිජ්ජායො. තත්ථ “තස්සාති තස්ස අනුග්ගහස්සා”ති මජ්ඣිමනිකායෙ වුත්තං. තස්ස මෙති වා අත්ථො ගහෙතබ්බො. පොත්ථකෙසු හි කත්ථවි “තස්ස මෙ”ති පායොයෙව දිස්සති, ධම්මවිනයසඬගායනං ය්‍යෙත්වා අඤ්ඤං කිං නාම තස්ස මෙ ආණණ්‍යං අණණහාවො භවිස්සතීති අත්ථො. “නනු මං භගවා”තිආදිනා වුත්තමෙවත්ථං උපමාවසෙන විභාවෙති. සකකවචඉස්සරියානුප්පදානෙනාති එත්ථ විවරස්ස නිදස්සනවසෙන කවචස්ස ගහණං කතං, සමාපත්තියා නිදස්සනවසෙන ඉස්සරියං ගහිතං. කුලචංසජ්ජතිට්ඨාපකන්ති කුලචංසස්ස කුලජ්ජවෙණියා පතිට්ඨාපකං. “මෙ සද්ධම්මචංසජ්ජතිට්ඨාපකො”ති නිව්වසාපෙක්ඛන්තා සමායො දට්ඨබ්බො, මෙ සද්ධම්මචංසස්ස පතිට්ඨාපකො පවත්තකොති වුත්තං හොති. වුත්තවචනමනුස්සරන්තො අනුග්ගහෙසීති විත්තයන්තො ධම්මවිනයසඬගායනත්ථං භික්ඛුනං උස්සාහං ජනෙසීති සම්බන්ධො, ධාතුභාජනදිවසෙ තත්ථ සන්තිපතිතානං භික්ඛුනං උස්සාහං ජනෙසීති අත්ථො.

ඉදාති යථාවුත්තමත්ථං පාළියා විභාවෙන්තො ආහ “යථාහා”තිආදි. තත්ථ එකමිදාහන්ති එත්ථ ඉදන්ති නිපාතමත්තං. එකං සමයන්ති ච භුම්මත්ථෙ උපයොගවචනං, එකස්මිං සමයෙති වුත්තං හොති. පාචායාති පාචානගරතො, තත්ථ පිණ්ඩාය වරින්වා කුසිනාරං ගමිස්සාමීති අද්ධානමග්ගජපිපන්තොති වුත්තං හොති. අද්ධානමග්ගොති ච දීසමග්ගො වුච්චති. දීසපරියායො හෙත්ථ අද්ධානසද්දො. මහතා භික්ඛුසඬසෙන සද්ධිත්ති ගුණමහත්තෙනපි සඬබ්‍යාමහත්තෙනපි මහතා. භික්ඛුනං සඬසෙන භික්ඛුසඬසෙන, සමණගණෙන සද්ධිං එකතොති අත්ථො. “පඤ්චමත්තෙහි”තිආදිනා සඬබ්‍යාමහත්තං විභාවෙති. මත්ත-සද්දො වෙන්ථ පමාණවචනො “හොජනෙ මත්තඤ්ඤතා”තිආදීසු විය. සබ්බං සුභද්දකණ්ඩං විත්ථාරතො වෙදිතබ්බන්ති සබ්බං සුභද්දකණ්ඩං ඉධ ආනෙත්වා විත්ථාරතො දස්සෙතබ්බන්ති අධිජ්ජායො.

“තතො පරන්ති තතො භික්ඛුනං උස්සාහජනනතො පර”න්ති ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන වුත්තං. මහාගණ්ඨිපදෙ පන “තතො පරන්ති සුභද්දකණ්ඩතො පර”න්ති වුත්තං. ඉදමෙවෙන්ථ සාරතො පච්චෙතබ්බන්ති

නො තක්කො. අයමෙව හි උස්සාහජනනප්පකාරො, යදිදං “හන්ද මයං, ආවුසො, ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඞ්ගායෙය්‍යාම, පුරෙ අධම්මො දිප්පති” තිආදි, තස්මා උස්සාහජනනතො පරන්ති න චත්තබ්බං හෙට්ඨා උස්සාහජනනප්පකාරස්ස පාළියං අවුත්තත්තා. අයඤ්ඤෙත්ථ පාළික්කමො –

“අථ ඛො ආයස්මා මහාකස්සපො හික්ඛු ආමන්තෙසි, එකමිදාහං, ආවුසො, සමයං පාචාය කුසිනාරං අද්ධානමග්ගප්පට්ඨපත්තො මහතා හික්ඛුසඞ්ඝෙන සද්ධිං පඤ්චමත්තෙහි හික්ඛුසතෙහි. අථ බ්වාහං, ආවුසො, මග්ගා ඔක්කම්ම අඤ්ඤතරස්මිං රුක්ඛමුලෙ නිසිදිං.

“තෙන ඛො පන සමයෙන අඤ්ඤතරො ආජීවකො කුසිනාරාය මන්දාරවපුප්ඵං ගහෙත්වා පාචං අද්ධානමග්ගප්පට්ඨපත්තො හොති. අද්දසං ඛො අහං, ආවුසො, තං ආජීවකං දුරතොච ආගච්ඡන්තං, දිස්වාන තං ආජීවකං එතදවොචං ‘අපාචුසො, අම්භාකං සත්ථාරං ඡානාසී’ති? ‘ආම, ආවුසො, ඡානාමි. අජ්ජ සත්තාහපරිනිබ්බුතො සමණො ගොතමො, තතො මෙ ඉදං මන්දාරවපුප්ඵං ගහිතන්ති. තත්‍රාචුසො, යෙ තෙ හික්ඛු අවීතරාගා, අප්පෙකච්චෙ බාහා පග්ගය්භ කන්දන්ති, ඡින්නපාතං පපතන්ති ආචට්ටන්ති විචට්ටන්ති, ‘අතිබ්ඡපං හගවා පරිනිබ්බුතො, අතිබ්ඡපං සුගතො පරිනිබ්බුතො, අතිබ්ඡපං චක්ඛුං ලොකෙ අන්තරහිත’න්ති. යෙ පන තෙ හික්ඛු වීතරාගා, තෙ සතා සම්පජානා අධිවාසෙන්ති ‘අනිච්චා සඞ්ඛාරා, තං කුතෙත්ථ ලබ්භා’”ති.

“අථ බ්වාහං, ආවුසො, තෙ හික්ඛු එතදවොචං – ‘අලං, ආවුසො, මා සොචිත්ථ මා පරිදෙවිත්ථ, නන්වෙනං, ආවුසො, හගචතා පටිකච්චෙව අක්ඛාතං ‘සබ්බෙහෙව පියෙහි මනාපෙහි නානාභාවො විනාභාවො අඤ්ඤථාභාවො. තං කුතෙත්ථ, ආවුසො, ලබ්භා, යං තං ඡාතං භූතං සඞ්ඛතං පලොකධම්මං, තං චත මා පලුප්ඡී’ති නෙතං යානං විජ්ජති’”ති.

“තෙන ඛො පන සමයෙන, ආවුසො, සුභද්දො නාම වුඨ්ඨපබ්බතො තස්සං පරිසායං නිසින්තො හොති. අථ ඛො ආවුසො සුභද්දො වුඨ්ඨපබ්බතො තෙ හික්ඛු එතදවොච ‘අලං, ආවුසො, මා සොචිත්ථ මා පරිදෙවිත්ථ, සුමුත්තා මයං තෙන මහාසමණෙන, උපද්දුතා ච මයං හොම’ ‘ඉදං වො කප්පති, ඉදං වො න කප්පති’ති, ‘ඉදානි පන මයං යං ඉච්ඡිස්සාම, තං කරිස්සාම, යං න ඉච්ඡිස්සාම, න තං කරිස්සාමා’ති. හන්ද මයං ආවුසො ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඞ්ගායෙය්‍යාම, පුරෙ අධම්මො දිප්පති, ධම්මො පටිබාහියති, අවිනයො පුරෙ දිප්පති, විනයො පටිබාහියති, පුරෙ අධම්මවාදිනො බලවන්තො හොන්ති, ධම්මවාදිනො දුබ්බලා හොන්ති, පුරෙ

අවිනයවාදිනො බලවන්තො භොන්ති, විනයවාදිනො දුබ්බලා භොන්ති”ති.

“තෙන හි, හන්තෙ, ථෙරො භික්ඛු උච්චිතතු’ති. අථ ඛො ආයස්මා මහාකස්සපො එකෙනුනපඤ්චඅරහන්තසනාති උච්චිති. භික්ඛු ආයස්මන්තං මහාකස්සපං එතදවොචුං ‘අයං, හන්තෙ, ආයස්මා ආනන්දො කිඤ්චාපි සෙක්ඛො, අහබ්බො ඡන්දා දොසා මොහා භයා අගතිං ගන්තුං, බහු වාතෙන හගවතො සන්තිකෙ ධම්මො ච විනයො ච පරියත්තො. තෙන හි, හන්තෙ, ථෙරො ආයස්මන්තම්පි ආනන්දං උච්චිතතු’”තිආදි (චූළව. 437).

තස්මා තතො පරන්ති එත්ථ සුහද්දකණ්ඩතො පරන්ති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. “සබ්බං සුහද්දකණ්ඩං විත්ථාරතො වෙදිතබ්බ”න්ති හි ඉමිනා “යං න ඉච්ඡිස්සාම, න තං කරිස්සාමා”ති එතං පරියන්තං සුහද්දකණ්ඩපාළිං දස්සෙත්වා ඉදානි අවසෙසං උස්සාහජනනජපකාරජපවත්තං පාළිමෙව දස්සෙන්නො “හන්ද මයං ආචුසො”තිආදිමාහ.

තත්ථ පුරෙ අධම්මො දිජ්ජති එත්ථ අධම්මො නාම දසකුසලකම්මපට්ඨමමපටිපක්ඛභුතො අධම්මො. පුරෙ දිජ්ජති අපි නාම දිජ්ජති. අථ වා යාව අධම්මො ධම්මං පටිබාහිතුං සමත්ථො භොති, තතො පුරෙතරමෙවාති අත්ථො. ආසන්නෙ හි අනාගතෙ අයං පුරෙසද්දො. දිජ්ජති දිජ්ජිස්සති. පුරෙ-සද්දයොගෙන හි අනාගතත්ථෙ අයං වත්තමානපයොගො යථා “පුරා වස්සති දෙවො”ති. කෙච් පනෙත්ථ එවං වණ්ණයන්ති “පුරෙති පච්ඡා අනාගතෙ යථා අද්ධානං ගච්ඡන්තස්ස ගන්තබ්බමග්ගො ‘පුරෙ’ති වුච්චති, තථා ඉධ දට්ඨබ්බ”න්ති. අවිනයොති පහානවිනයසංවරවිනයානං පටිපක්ඛභුතො අවිනයො. “විනයවාදිනො දුබ්බලා භොන්ති”ති එවං ඉති-සද්දොපි එත්ථ දට්ඨබ්බො, “තතො පරං ආහා”ති ඉමිනා සම්බන්ධො. පොත්ථකෙසු පන කත්ථවි ඉති-සද්දො න දිස්සති, පාළියං පන දීඝනිකායට්ඨකථායඤ්ච අත්ථෙව ඉති-සද්දො.

තෙන භීති උයොජනත්ථෙ නිපාතො. උච්චිතතෙ උයොජෙන්නා හි තං මහාකස්සපත්ථෙරං එවමාහංසු. භික්ඛු උච්චිතතුති සඞ්ඝිතියා අනුරූපෙ භික්ඛු උච්චිතිත්වා ගණ්හාතුති අත්ථො. “සකලනවඬග...පෙ.... පරිග්ගහෙසි”ති එතෙන සුක්ඛවිපස්සකඛිණාසවපරියන්තානං යථාචුත්තපුග්ගලානං සතිපි ආගමාධිගමසබ්භාවෙ සහ පටිසම්භිදාහි තෙවිජ්ජාදිගුණයුත්තානං ආගමාධිගමසම්පත්තියා උක්කංසගතත්තා සඞ්ඝිතියා බහුපකාරතං දස්සෙති. තත්ථ සකලනවඬගසත්ථුසාසනපරියත්තිධරෙති සකලං සුත්තගෙය්‍යාදි නවඬගං එත්ථ, එතස්ස වා අත්ථිති සකලනවඬගං, සත්ථුසාසනං. අත්ථකාමෙන පරියාපුණිතබ්බතො දිට්ඨධම්මිකාදිපුරිසත්තපරියත්තභාවතො ච පරියත්තිති

තීණි පිටකානි වුවුවන්ති, තං සකලනවඤ්ඤාසත්ථුසාසනසංඛිතං පරියත්තිං ධාරෙන්තීති සකලනවඤ්ඤාසත්ථුසාසනපරියත්තිධරා, තාදිසෙති අත්ථො. බහුතං නානප්පකාරානං කිලෙසානං සක්කායදිට්ඨියා ව අවිහතත්තා තා ජනෙන්ති, තාහි වා ජනිතාති පුපුඡ්ජනා. දුට්ඨා පුපුඡ්ජනා අන්ධපුපුඡ්ජනා කල්‍යාණපුපුඡ්ජනාති. තත්ථ යෙසං ඛන්ධධාතුආයතනාදීසු උග්ගහපරිපුච්ඡාසවනධාරණපච්චවෙක්ඛණානි නත්ථී, තෙ අන්ධපුපුඡ්ජනා. යෙසං තානි අත්ථී, තෙ කල්‍යාණපුපුඡ්ජනා. තෙ ඉධ “පුපුඡ්ජනා”ති අධිජ්ජෙතා. සමථභාවනාසිනෙහාභාවෙන සුක්ඛා ලුඛා අසිනිද්ධා විපස්සනා එතෙසන්ති සුක්ඛවිපස්සකා.

තිපිටකසංඛිතපරියත්තිජ්ජහෙදධරෙති තිණිණං පිටකානං සමාහාරො තිපිටකං, තිපිටකසංඛිතං නවඤ්ඤාදිවසෙන අනෙකධා හින්තං සංඛිතපරියත්තිජ්ජහෙදං ධාරෙන්තීති තිපිටකසංඛිතපරියත්තිජ්ජහෙදධරා, තාදිසෙති අත්ථො. අනු අනු තංසමඤ්ඤිතං භාවෙති වච්ඡෙතීති අනුභාවො, අනුභාවො එව ආනුභාවො, පභාවො. මහන්තො ආනුභාවො යෙසං තෙ මහානුභාවා. තෙවිජ්ජාදිහෙදෙති තිස්සො විජ්ජායෙව තෙවිජ්ජා, තා ආදි යෙසං ඡළහිඤ්ඤාදීනං තෙ තෙවිජ්ජාදයො, තෙ හෙදා අනෙකප්පකාරා හින්තා එතෙසන්ති තෙවිජ්ජාදිහෙදා, ඛිණාසවා, තාදිසෙති අත්ථො. අථ වා තිස්සො විජ්ජා එතස්ස අත්ථීති තෙවිජ්ජො, සො ආදි යෙසං ඡළහිඤ්ඤාදීනං තෙ තෙවිජ්ජාදයො, තෙ හෙදා යෙසං ඛිණාසවානං තෙ තෙවිජ්ජාදිහෙදා, තාදිසෙති අත්ථො. යෙ සන්ධාය ඉදං චුත්තන්ති යෙ භික්ඛු සන්ධාය ඉදං “අථ ඛො ආයස්මා”තිආදිවචනං සංඛිතීකික්ඛන්ධකෙ (චූළව. 437) චුත්තන්ති අත්ථො.

කිස්ස පනාති කස්මා පන. සික්ඛතීති සෙක්ඛො, අථ වා සික්ඛනං සික්ඛා, සායෙව තස්ස සීලන්ති සෙක්ඛො. සො හි අපරියොසිතසික්ඛත්තා ව තදධිමුත්තත්තා ව එකන්තෙන සික්ඛනසීලො න අසෙක්ඛො විය පරිනිට්ඨිතසික්ඛො තත්ථ පටිපස්සද්ධස්සාහො, නාපි විස්සට්ඨසික්ඛො පචුරජනො විය තත්ථ අනධිමුත්තො. අථ වා අරියාය ජාතියා තීසු සික්ඛාසු ජාතො, තත්ථ වා භවොති සෙක්ඛො. අථ වා ඉක්ඛති එතායාති ඉක්ඛා, මග්ගඵලසම්මාදිට්ඨි. සහ ඉක්ඛායාති සෙක්ඛො. උපරිමග්ගත්තයකිව්වස්ස අපරියොසිතත්තා සහ කරණීයෙනාති සකරණීයො. අස්සාති අනෙත. අසම්මුඛා පටිග්ගහිතං නාම නත්ථීති නනු ව –

“ද්වාසීති බුද්ධතො ගණ්හිං, ද්වෙ සහස්සානි භික්ඛුතො;
චතුරාසීති සහස්සානි, යෙ මෙ ධම්මා පවත්තිතො”ති. (ථෙරගා. 1027) –

චුත්තත්තා කථමෙතං යුජ්ජතීති? ද්වෙ සහස්සානි භික්ඛුතොති චුත්තම්පි භගවතො සන්තිකෙ පටිග්ගහිතමෙවාති කත්වා චුත්තන්ති නායං විරොධො.

බහුකාරත්තාති බහුඋපකාරත්තා. උපකාරවචනො හෙත්ථ කාරසද්දො. අස්සාති භවෙය්‍ය.

අතිවිය විස්සත්ථොති අතිවිය විස්සාසිකො. නන්ති ආනන්දත්ථෙරං, “ඔවදනී”ති ඉමිනා සම්බන්ධො. ආනන්දත්ථෙරස්ස යෙභුය්‍යන නවකාය පරිසාය විබ්භමනෙන මහාකස්සපත්ථෙරො එවමාහ “න වායං කුමාරකො මත්තමඤ්ඤාසී”ති. තථා හි පරිනිබ්බුතෙ සත්ථරි මහාකස්සපත්ථෙරො සත්ථුපරිනිබ්බානෙ සන්නිපතිතස්ස භික්ඛුසඤ්ඤාසී මජ්ඣෙ නිසිදිත්වා ධම්මවිනයසඤ්ඤායනත්ථං පඤ්චසතෙ භික්ඛු උච්චිතිත්වා “ආචුසො, රාජගහෙ වස්සං වසන්තා ධම්මවිනයං සඤ්ඤායෙය්‍යාම, තුම්හෙ පුරෙ වස්සුපනායිකාය අත්තනො අත්තනො පලිබොධං පච්ඡින්නිත්වා රාජගහෙ සන්නිපතථා”ති වත්වා අත්තනා රාජගහං ගතො. ආනන්දත්ථෙරොපි භගවතො පත්තවීරමාදාය මහාජනං සඤ්ඤාපෙත්තො සාවත්ථිං ගන්ත්වා තතො නික්ඛම්ම රාජගහං ගච්ඡන්තො දක්ඛිණගිරිස්මිං වාරිකං වරි. තස්මිං සමයෙ ආනන්දත්ථෙරස්ස තිංසමත්තා සද්ධිවිහාරිකා යෙභුය්‍යන කුමාරභූතා එකවස්සිකදූවස්සිකභික්ඛු වෙච අනුපසම්පන්නා ච විබ්භමිංසු. කස්මා පනෙනෙ පබ්බජිතා, කස්මා විබ්භමිංසුති? තෙසං කිර මාතෘපිතරො වින්තෙසු. “ආනන්දත්ථෙරො සත්ථුචිස්සාසිකො අට්ඨ වරෙ යාවිත්වා උපට්ඨහති, ඉච්ඡිතිච්ඡිතට්ඨානං සත්ථාරං ගහෙත්වා ගන්තුං සක්කොති, අම්භාකං දාරකෙ එතස්ස සන්නිකෙ පබ්බාපෙස්සාම, සො සත්ථාරං ගහෙත්වා ආගමිස්සති, තස්මිං ආගතෙ මයං මහාසක්කාරං කාතුං ලභිස්සාමා”ති ඉමිනා තාව කාරණෙන තෙසං ඤාතකා තෙ පබ්බාපෙසු. සත්ථරි පන පරිනිබ්බුතෙ තෙසං සා පත්ථනා උපච්ඡින්නා, අථ තෙ එකදිවසෙනෙව උප්පබ්බාපෙසු.

අථ ආනන්දත්ථෙරං දක්ඛිණගිරිස්මිං වාරිකං වරිත්වා රාජගහමාගතං දිස්වා මහාකස්සපත්ථෙරො එවමාහ “න වායං කුමාරකො මත්තමඤ්ඤාසී”ති. චුත්තඤ්ඤෙනං කස්සපසංයුත්තෙ -

“අථ කිඤ්චරහි ත්වං, ආචුසො ආනන්ද, ඉමෙහි නවෙහි භික්ඛුහි ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරෙහි භොජනෙ අමත්තඤ්ඤාහි ජාගරියං අනනුයුත්තෙහි සද්ධිං වාරිකං වරසි, සස්සසාතං මඤ්ඤෙ වරසි, කුලුපසාතං මඤ්ඤෙ වරසි, ඔලුප්පති බො තෙ, ආචුසො ආනන්ද, පරිසා, පලුප්පන්ති බො තෙ ආචුසො නවජ්ජායා, න වායං කුමාරකො මත්තමඤ්ඤාසීති.

“අපි මෙ භන්තෙ කස්සප සිරස්මිං පලිතානි ජාතානි, අථ ච පන මයං අජ්ජාපි ආයස්මතො මහාකස්සපස්ස කුමාරකවාදා න මුච්චාමාති. තථා හි පන ත්වං, ආචුසො ආනන්ද, ඉමෙහි නවෙහි භික්ඛුහි ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරෙහි භොජනෙ අමත්තඤ්ඤාහි ජාගරියං

අනනුයුත්තෙනහි සද්ධිං වාරිකං වරසි, සස්සසානං මඤ්ඤෙ වරසි, කුලූපසානං මඤ්ඤෙ වරසි, ඔලුප්පති ඛො තෙ, ආවුසො ආනන්ද, පරිසා, පලුප්පන්ති ඛො තෙ ආවුසො නවජ්ජායා, න වායං කුමාරකො මත්තමඤ්ඤාසී”ති (සං. නි. 2.154).

තත්ථ (සං. නි. අට්ඨ. 2.2.154) සස්සසානං මඤ්ඤෙවරසීති සස්සං සාතෙන්නො විය ආභිණ්ඩසි. කුලූපසානං මඤ්ඤෙ වරසීති කුලානි උපසාතෙන්නො විය හනන්නො විය ආහනන්නො විය ආභිණ්ඩසි. ඔලුප්පතීති පලුප්පති හිප්පති. පලුප්පන්ති ඛො තෙ ආවුසො නවජ්ජායාති, ආවුසො, එවං එතෙ තුය්හං පායෙන යෙභුයොන නවකා එකවස්සිකද්වස්සිකදහරා වෙව සාමණොරා ව පලුප්පන්ති. න වායං කුමාරකො මත්තමඤ්ඤාසීති අයං කුමාරකො අත්තනො පමාණං න වත ජානාතීති ථෙරං තජ්ජෙන්නො ආහ. කුමාරකවාදා න මුච්චාමාති කුමාරකවාදතො න මුච්චාම. තථා හි පන ත්වන්ති ඉදමස්ස එවං වත්තබ්බතාය කාරණදස්සනත්ථං චුත්තං. අයඤ්ඤෙත්ථ අධිජ්ජායො – යස්මා ත්වං ඉමෙහි නවකෙහි හික්ඛුහි ඉන්ද්‍රියසංවරරහිතෙහි සද්ධිං විවරසි, තස්මා කුමාරකෙහි සද්ධිං වරන්තො “කුමාරකො”ති වත්තබ්බතං අරහසීති.

“න වායං කුමාරකො මත්තමඤ්ඤාසී”ති එත්ථ වා-සද්දො පදපුරණෙ. වා-සද්දො හි උපමානසමුච්චයසංසයවචස්සග්ගපදපුරණවිකජ්ජාදීසු බහුසු අත්ථෙසු දිස්සති. තථා හෙස “පණ්ඩිතො වාපි තෙන සො”තිආදීසු (ධ. ප. 63) උපමානෙ දිස්සති, සදිසභාවෙති අත්ථො. “තං වාපි ධීරා මුනි වෙදයන්ති”තිආදීසු (සු. නි. 213) සමුච්චයෙ. “කෙ වා ඉමෙ කස්ස වා”තිආදීසු (පාරා. 296) සංසයෙ. “අයං වා ඉමෙසං සමණබ්‍රාහ්මණානං සබ්බබාලො සබ්බමුළ්ලො”තිආදීසු (දී. නි. 1.181) වචස්සග්ගෙ. “යෙ හි කෙවි, හික්ඛවෙ, සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා”තිආදීසු (ම. නි. 1.170; සං. නි. 2.13) විකජ්ජෙති. ඉධ පන පදපුරණෙ දට්ඨබ්බො. තෙනෙව ව ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන චුත්තං “වාසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරං කරොන්නෙන ‘න වායං කුමාරකො මත්තමඤ්ඤාසී’තිආදීසු (සං. නි. 2.154) පදපුරණෙ”ති. අට්ඨකථායම්පි (සං. නි. අට්ඨ. 2.2.154) එත්තකමෙව චුත්තං “න වායං කුමාරකො මත්තමඤ්ඤාසීති අයං කුමාරකො අත්තනො පමාණං න වත ජානාතීති ථෙරං තජ්ජෙන්නො ආහා”ති. එත්ථාපි වතාති වචනසිලිට්ඨතාය චුත්තං. යං පනෙත්ථ කෙනවි චුත්තං “න වායන්ති එත්ථ වාති විහාසා, අඤ්ඤාසීපි න අඤ්ඤාසීපීති අත්ථො”ති. තං තස්ස මතිමත්තන්ති දට්ඨබ්බං. න හෙත්ථ අයමත්ථො සම්භවති, තස්මා අත්තනො පමාණං නාඤ්ඤාසීති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්‍රාති එවං සති. ඡන්දාගමනං වියාති එත්ථ ඡන්දා ආගමනං වියාති පදවිජ්ජෙදො කාතබ්බො, ඡන්දෙන ආගමනං පවත්තනං වියාති අත්ථො, ඡන්දෙන අකත්තබ්බකරණං වියාති චුත්තං හොති. ඡන්දං වා ආගච්ඡති සම්පයොගවසෙනාති

ජන්දාගමනං, තථා පවත්තො අපායගමනීයො අකුසලචිත්තුප්පාදො. අථ වා අනනුරූපං ගමනං අගමනං, ඡන්දෙන අගමනං ඡන්දාගමනං, ඡන්දෙන සිනෙහෙන අනනුරූපං ගමනං පවත්තනං අකත්තබ්බකරණං වියාති චුත්තං හොති. අසෙක්ඛපටිසම්භිදාප්පත්තෙති අසෙක්ඛභූතා පටිසම්භිදා අසෙක්ඛපටිසම්භිදා, තං පත්තෙ, පටිලද්ධඅසෙක්ඛපටිසම්භිදෙති අත්ථො. අනුමතියාති අනුඤ්ඤාය, යාවනායාති චුත්තං හොති.

“කිඤ්චාපි සෙක්ඛො”ති ඉදං න සෙක්ඛානං අගතිගමනසබ්භාවෙන චුත්තං, අසෙක්ඛානංයෙව පන උච්චිතිත්තාති දට්ඨබ්බං. පයමමග්ගෙනෙව හි චත්තාරි අගතිගමනාති පභීයන්ති, තස්මා කිඤ්චාපි සෙක්ඛො, තථාපි ථෙරො ආයස්මත්තම්පි ආනන්දං උච්චිතතූති එවමෙත්ථ සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. න පන කිඤ්චාපි සෙක්ඛො, තථාපි අභබ්බො අගතිං ගන්තුන්ති යොජෙතබ්බං. “අභබ්බො”තිආදිනා පන ධම්මසඬ්භිතියා තස්ස අරහභාවං දස්සෙන්තා විජ්ජමානෙ ගුණෙ කථෙන්නති. තත්ථ ඡන්දාති ඡන්දෙන, සිනෙහෙනාති අත්ථො. අගතිං ගන්තුන්ති අගන්තබ්බං ගන්තුං, අකත්තබ්බං කාතුන්ති චුත්තං හොති. ඉමාති පන චත්තාරි අගතිගමනාති භණ්ඩභාජනීයෙ ව විනිච්ඡයට්ඨානෙ ව ලබ්භන්ති. තත්ථ භණ්ඩභාජනීයෙ තාව අත්තනො භාරභූතානං භික්ඛූනං අමනාපෙ භණ්ඩෙ සම්පත්තෙ තං පරිචත්තිත්වා මනාපං දෙන්තො ඡන්දාගතිං ගච්ඡති නාම. අත්තනො පන අභාරභූතානං මනාපෙ භණ්ඩෙ සම්පත්තෙ තං පරිචත්තිත්වා අමනාපං දෙන්තො දොසාගතිං ගච්ඡති නාම. භණ්ඩෙසු භාජනීයවත්ථුඤ්ච ධීතිකඤ්ච අජානන්තො මොහාගතිං ගච්ඡති නාම. මුඛරානං වා රාජාදිනිස්සිතානං වා “ඉමෙ මෙ අමනාපෙ භණ්ඩෙ දින්තෙ අනත්ථං කරෙය්‍යු”න්ති භයෙන පරිචත්තිත්වා මනාපං දෙන්තො භයාගතිං ගච්ඡති නාම. යො පන එවං න ගච්ඡති, සබ්බෙසං තුලාභූතො පමාණභූතො මජ්ඣිකත්තොව හුත්වා යං යස්ස පාපුණාති, තදෙව තස්ස දෙති, අයං චතුබ්බිධම්පි අගතිං න ගච්ඡති නාම. විනිච්ඡයට්ඨානෙ පන අත්තනො භාරභූතස්ස ගරුකාපත්තිං ලහුකාපත්තිං කත්වා කථෙන්නො ඡන්දාගතිං ගච්ඡති නාම. ඉතරස්ස ලහුකාපත්තිං ගරුකාපත්තිං කත්වා කථෙන්නො දොසාගතිං ගච්ඡති නාම. ආපත්තිවුට්ඨානං පන සමුච්චයක්ඛන්ධකඤ්ච අජානන්තො මොහාගතිං ගච්ඡති නාම. මුඛරස්ස වා රාජපුජිතස්ස වා “අයං මෙ ගරුකං කත්වා ආපත්තිං කථෙන්නස්ස අනත්ථම්පි කරෙය්‍යා”ති ගරුකමෙව ලහුකාපත්තිං කථෙන්නො භයාගතිං ගච්ඡති නාම. යො පන සබ්බෙසං යථාභූතමෙව කථෙසි, අයං චතුබ්බිධම්පි අගතිගමනං න ගච්ඡති නාම. ථෙරොපි තාදිසො චතුන්නම්පි අගතිගමනානං පයමමග්ගෙනෙව පභීනත්තා, තස්මා සඬ්භායනවසෙන ධම්මවිනයවිනිච්ඡයෙ සම්පත්තෙ ඡන්දාදිවසෙන අඤ්ඤා අකථෙත්වා යථාභූතමෙව කථෙතීති චුත්තං “අභබ්බො...පෙ.... අගතිං ගන්තු”න්ති. පරියත්තොති අධිතො, උග්ගහිතොති අත්ථො.

උච්චිතතෙනාති උච්චිතත්වා ගතිතෙන. එතදභොසීති එතං පරිචිතක්කනං අභොසි. රාජගහං බො මහාගොවරන්ති එත්ථ “රාජගහන්ති රාජගහසාමන්තං ගහෙත්වා චුත්ත”න්ති චූළගණ්ඨීපදෙ මජ්ඣිමගණ්ඨීපදෙ ච චුත්තං. ගාවො වරන්ති එත්ථාති ගොවරො, ගොවරො විය ගොවරො, භික්ඛාවරණට්ඨානං. සො මහන්තො අස්ස, එත්ථාති වා මහාගොවරං, රාජගහං. ථාවරකම්මන්ති විරට්ඨායිකම්මං. විසභාගපුග්ගලො සුහද්දසදිසො. උක්කොටෙය්‍යාති නිවාරෙය්‍යාති අත්ථො. ඤත්තිදුතියෙන කම්මෙන සාවෙසීති –

“සුභාතු මෙ, ආවුසො, සඬ්භො, යදි සඬ්භස්ස පත්තකල්ලං, සඬ්භො ඉමාති පඤ්ච භික්ඛුසතාති සම්මන්තෙය්‍ය ‘රාජගහෙ වස්සං වසන්තාති ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඬ්භායිතුං, න අඤ්ඤෙහි භික්ඛුහි රාජගහෙ වස්සං වසිතබ්බ’න්ති, එසා ඤත්ති.

“සුභාතු මෙ, ආවුසො, සඬ්භො, සඬ්භො ඉමාති පඤ්ච භික්ඛුසතාති සම්මන්තති ‘රාජගහෙ වස්සං වසන්තාති ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඬ්භායිතුං, න අඤ්ඤෙහි භික්ඛුහි රාජගහෙ වස්සං වසිතබ්බ’න්ති, යස්සායස්මතො ඛමති ඉමෙසං පඤ්චන්තං භික්ඛුසතාතං සම්මුති ‘රාජගහෙ වස්සං වසන්තාතං ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඬ්භායිතුං, න අඤ්ඤෙහි භික්ඛුහි රාජගහෙ වස්සං වසිතබ්බ’න්ති, සො තුණ්හස්ස. යස්ස නක්ඛමති, සො භාසෙය්‍ය.

“සම්මතාති සඬ්භෙන ඉමාති පඤ්ච භික්ඛුසතාති ‘රාජගහෙ වස්සං වසන්තාති ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඬ්භායිතුං, න අඤ්ඤෙහි භික්ඛුහි රාජගහෙ වස්සං වසිතබ්බ’න්ති, ඛමති සඬ්භස්ස, තස්මා තුණ්හී, එවමෙන ධාරයාමී”ති (චූළව. 437) –

එවං ඤත්තිදුතියෙන කම්මෙන සාවෙසී. ඉදං සන්ධාය චුත්තං “තං සඬ්භිතික්ඛන්ධකෙ චුත්තනයෙනෙව ඤාතබ්බ”න්ති.

අයං පන කම්මවාචා තථාගතස්ස පරිනිබ්බානතො එකච්ඡතිමෙ දිවසෙ කතා. චුත්තඤ්ඤෙනං දීඝනිකායට්ඨකථායං (දී. නි. අට්ඨ. 1.පඨමසඬ්භිතිකථා) “අයං පන කම්මවාචා තථාගතස්ස පරිනිබ්බානතො එකච්ඡතිමෙ දිවසෙ කතා. භගවා හි විසාබ්භුණ්ණමායං පච්චුසසමයෙ පරිනිබ්බුතො, අථස්ස සත්තාහං සුවණ්ණවණ්ණං සරිරං ගන්ධමාලාදිහි පූජයිංසු. එවං සත්තාහං සාධුක්ඛිලනදිවසා නාම අගෙසුං. තතො සත්තාහං චිතකාය අග්ගිනා ඤායි, සත්තාහං සත්තිපඤ්ජරං කත්වා සන්ථාගාරසාලායං ධාතුපූජං කරිංසුති එකච්ඡති දිවසා ගතා. ජෙට්ඨමූලසුක්කපක්ඛපඤ්චමියං පන ධාතුයො භාජයිංසු. එතස්මිං ධාතුභාජනදිවසෙ සන්තිපතිතස්ස මහාභික්ඛුසඬ්භස්ස සුහද්දෙන චුඬ්ඨපබ්බජිතෙන කතං අනාවාරං

ආරොචෙත්වා චුත්තනයෙනෙව භික්ඛු උච්චිතිත්වා අයං කම්මවාචා කතා. ඉමඤ්ච පන කම්මවාචං කත්වා ථෙරො භික්ඛු ආමන්තෙසි ‘ආවුසො ඉදානි තුම්භාකං චත්තාලීසදිවසා ඔකාසො, තතො පරං අයං නාම නො පලිබොධො අත්ථිති චත්තුං න ලබ්භා, තස්මා එත්ථන්තරෙ යස්ස රොගපලිබොධො වා ආචරියුපජ්ඣායපලිබොධො වා මාතාපිතුපලිබොධො වා අත්ථි, පත්තං වා පන පචිතබ්බං වීචරං වා කාතබ්බං, සො තං පලිබොධං ඡිත්දිත්වා කරණීයං කරොතු’ති. එවඤ්ච පන චත්වා ථෙරො අත්තනො පඤ්චසත්තාය පරිසාය පරිවුතො රාජගහං ගතො, අඤ්ඤෙපි මහාථෙරො අත්තනො අත්තනො පරිවාරං ගහෙත්වා සොකසල්ලසමජ්ජිතං මහාජනං අස්සාසෙතුකාමා තං තං දිසං පක්කන්තා. පුණ්ණත්ථෙරො පන සත්තසතභික්ඛුපරිවාරො ‘තථාගතස්ස පරිනිබ්බානට්ඨානං ආගතාගතං මහාජනං අස්සාසෙස්සාමී’ති කුසිනාරායමෙව අට්ඨාසි. ආයස්මා ආනන්දො යථා පුබ්බෙ අපරිනිබ්බුතස්ස, එවං පරිනිබ්බුතස්සපි හගවතො සයමෙව පත්තවීචරමාදාය පඤ්චභි භික්ඛුසතෙහි සද්ධිං යෙන සාවත්ථි තෙන වාරිකං පක්කාමි. ගච්ඡතො පනස්ස පරිවාරා භික්ඛු ගණනපථං විනිවත්තා’ති. තස්මා තථාගතස්ස පරිනිබ්බානතො තීපු සත්තාහෙපු අතික්කන්තෙපු එකවිසතිමෙ දිවසෙ ඉමං කම්මවාචං සාවෙත්වා ථෙරො රාජගහං පක්කන්තොති වෙදිතබ්බං.

යදි එවං කස්මා පන ඉධ මඬගලසුත්තට්ඨකථායඤ්ච (බු. පා. අට්ඨ. 5. පයමමහාසඬ්ඨිතිකථා) “සත්තසු සාධුකීළනදිවසෙසු සත්තසු ච ධාතුපුජාදිවසෙසු විනිවත්තෙසු”ති චුත්තං? සත්තසු ධාතුපුජාදිවසෙසු ගහිතෙසු තදවිනාභාවතො මජ්ඣෙ විතකාය ඥාපනසත්තාහම්පි ගහිතමෙවාති කත්වා විසුං න චුත්තං විය දිස්සති. යදි එවං අථ කස්මා “අඬ්ඨමාසො අතික්කන්තො, දියඬ්ඨමාසො සෙසො”ති ච චුත්තන්ති? නායං දොසො. අප්පකඤ්චි ඌනාමධිකං වා ගණනුපගං න භොති, තස්මා සමුදායො අප්පකෙන අධිකොපි අනධිකො විය භොතීති කත්වා අඬ්ඨමාසතො අධිකෙපි පඤ්ච දිවසෙ “අඬ්ඨමාසො අතික්කන්තො”ති චුත්තං “ද්වාසිතිඛන්ධකචත්තානං කත්ථවි අසිතිඛන්ධකචත්තානී”ති වචනං විය. තථා අප්පකෙන ඌනොපි ච සමුදායො අනුනො විය භොතීති කත්වා “දියඬ්ඨමාසතො ඌනෙපි පඤ්ච දිවසෙ දියඬ්ඨමාසො සෙසො”ති ච චුත්තං. සතිපට්ඨානවිහඬිගට්ඨකථායඤ්ච (විහ. අට්ඨ. 356) ඡමාසතො ඌනෙපි අඬ්ඨමාසෙ “ඡ මාසෙ සජ්ඣායො කාතබ්බො”ති චුත්තවචනං විය. තත්ථ භි තවපඤ්චකාදීසු චතුසු පඤ්චකෙසු ද්වීසු ච ඡක්කෙසු එකෙකස්මිං අනුලොමතො පඤ්චාහං, පටිලොමතො පඤ්චාහං, අනුලොමපටිලොමතො පඤ්චාහං, තථා පුරිමපුරිමෙහි පඤ්චකජක්කෙහි සද්ධිං අනුලොමතො පඤ්චාහං, පටිලොමතො පඤ්චාහං, අනුලොමපටිලොමතො පඤ්චාහන්ති එවං විසුං තිපඤ්චාහං එකතො තිපඤ්චාහඤ්ච සජ්ඣායං කත්වා ඡමාසං සජ්ඣායො කාතබ්බොති වචනං විය. තත්ථ භි චක්කපඤ්චකාදීසු තීපු පඤ්චකෙසු ද්වීසු ච ඡක්කෙසු විසුං හෙට්ඨිමෙහි එකතො ච සජ්ඣායෙ පඤ්චන්තං පඤ්චන්තං පඤ්චකානං වසෙන පඤ්චමාසපරිපුණ්ණා

ලබ්භන්ති, තවපඤ්චකෙ පන විසුං තිපඤ්චාහමෙවාති අඛිඨමාසොයෙවෙකො ලබ්භන්ති අඛිඨමාසාධිකපඤ්චමාසා ලබ්භන්ති.

එවං සති යථා තත්ථ අඛිඨමාසෙ උභෙනපි මාසපරිච්ඡේදෙන පරිච්ඡේද්දමානෙ සඤ්ඤායෙ ඡ මාසා පරිච්ඡේදකා භොන්තිති පරිච්ඡේද්දමානස්ස සඤ්ඤායස්ස සත්තමාසාදිමාසන්තරගමනනිවාරණත්ථං ඡමාසග්ගහණං කතං, න සකලජමාසෙ සඤ්ඤායස්පවත්තිදස්සනත්ථං, එවමිධාපි මාසවසෙන කාලෙ පරිච්ඡේද්දමානෙ උභෙනපි පඤ්චදිවසෙ දියඛිඨමාසො පරිච්ඡේදකො භොතිති පරිච්ඡේද්දමානස්ස කාලස්ස ද්විමාසාදිමාසන්තරගමනනිවාරණත්ථං. “දියඛිඨමාසො සෙසො”ති දියඛිඨමාසග්ගහණං කතන්ති එවමෙත්ථ අත්ථො ගහෙතඛිබ්බො. අඤ්ඤාථා ව අට්ඨකථාවචනානං අඤ්ඤාමඤ්ඤාචරොධො ආපජ්ජති. එකාහමෙව වා හගවතො සරීරං චිතකාය ක්‍රියායාති බුද්දකභාණකානං අධිප්පායොති ගහෙතඛිබ්බං. එවඤ්ඤා සති පරිනිබ්බානතො සත්තසු සාධුකීළනදිවසෙසු විතිවත්තෙසු අට්ඨමීයං චිතකාය හගවතො සරීරං ක්‍රියාපෙත්වා තතො පරං සත්තසු දිවසෙසු ධාතුපූජං අකංසුති අඛිඨමාසො අතික්කන්තො, ගිම්භානං දියඛිඨො ව මාසො සෙසො භොති. පරිනිබ්බානසුත්තන්තපාළියමිති හි චිතකාය ක්‍රියාපනසත්තාහං න ආගතං, ද්වෙයෙව සත්තාහානි ආගතානි, උපපරික්ඛිත්වා පන යං රුච්චති, තං ගහෙතඛිබ්බං. ඉතො අඤ්ඤාන වා පකාරෙන යථා න විරුජ්ඣති, තථා කාරණං පරියෙසිතඛිබ්බං. යං පනෙත්ථ කෙනචි චුත්තං. “අඛිඨමාසො අතික්කන්තොති එත්ථ එකො දිවසො නට්ඨො. සො පාටිපදදිවසො කොලාහලදිවසො නාම, තස්මා ඉධ න ගහිතො”ති. තං න සුන්දරං පරිනිබ්බානසුත්තන්තපාළියං පාටිපදදිවසතොයෙව පට්ඨාය සත්තාහස්ස චුත්තත්තා අට්ඨකථායඤ්ච පරිනිබ්බානදිවසෙනපි සද්ධිං තිණ්ණං සත්තාහානං ගහිතත්තා. තථා හි පරිනිබ්බානදිවසෙන සද්ධිං තිණ්ණං සත්තාහානං ගහිතත්තා ජෙට්ඨමුලසුක්කපඤ්චමි එකච්ඡතිමො දිවසො භොති.

සත්තසු සාධුකීළනදිවසෙසුති එත්ථ සාධුකීළනං නාම සංවෙගවත්ථුං කිත්තෙත්වා කිත්තෙත්වා අනිච්චතාපටිසංයුත්තානි ගීතානි ගායිත්වා පූජාවසෙන කීළනතො සුන්දරං කීළනන්ති සාධුකීළනං. අථ වා සපරහිතසාධනට්ඨෙන සාධු, තෙසං සංවෙගවත්ථුං කිත්තෙත්වා කිත්තෙත්වා කීළනං සාධුකීළනං, උළාරපුඤ්ඤපසවනතො සම්පරායිකත්ථාචරොධිකීළාවිහාරොති අත්ථො. එත්ථ ව පුරිමස්මිං සත්තාහෙ සාධුකීළාය එකදෙසෙන කතත්තා සාධුකීළනදිවසා නාම තෙ ජාතා. විසෙසතො පන ධාතුපූජාදිවසෙසුයෙව සාධුකීළනං අකංසු. තතොයෙව ව මහාපරිනිබ්බානසුත්තන්තපාළියං -

“අථ ඛො කොසිනාරකා මල්ලා හගවතො සරීරානි සත්තාහං සන්ථාගාරෙ සත්තිපඤ්ජරං කරිත්වා ධනුපාකාරං පරික්ඛිපාපෙත්වා

නව්වෙහි ගීතෙහි වාදිතෙහි මාලෙහි ගන්ධෙහි සක්කරිංසු ගරුං කරිංසු මානෙසුං පුපෙසුං’න්ති (දී. නි. 2.235).

එතස්ස අට්ඨකථායං (දී. නි. අට්ඨ. 2.235) වුත්තං -

“කස්මා පනෙනෙ එවමකංසුති? ඉතො පුරිමෙසු ද්විසු සත්තාහෙසු තෙ හික්ඛුසඬ්භිසස්ස යානනිසජ්ජොකාසං කරොන්තා බාදනියහොජනියාදීනි සංවිදහන්තා සාධුකිලිකාය ඔකාසං න ලභිංසු. තතො නෙසං අහොසි ‘ඉමං සත්තාහං සාධුකිලිතං කිලිස්සාම, යානං බො පනෙනං විජ්ජති, යං අම්භාකං පමත්තභාවං ඤාත්වා කොච්ඡෙව ආගන්ත්වා ධාතුයො ගණ්හෙය්‍යා, තස්මා ආරක්ඛං යපෙත්වා කිලිස්සාමා’ති, තෙන තෙ එවමකංසු”ති.

තස්මා විසෙසතො සාධුකිලිකා ධාතුපුජාදිවසෙසුයෙවාති දට්ඨබ්බං. තෙ පන ධාතුපුජාය කතත්තා “ධාතුපුජාදිවසා”ති පාකටා ජාතාති ආහ “සත්තසු ච ධාතුපුජාදිවසෙසු”ති. උපකට්ඨාති ආසන්නා. වස්සං උපනෙන්නි උපගච්ඡන්ති එත්ථාති වස්සුපනායිකා. එකං මග්ගං ගතොති වාරිකං වරිත්වා මහාජනං අස්සාසෙතුං එකෙන මග්ගෙන ගතො. එවං අනුරුද්ධත්ථෙරාදියොපි තෙසු තෙසු ජනපදෙසු වාරිකං වරිත්වා මහාජනං අස්සාසෙන්නා ගතාති දට්ඨබ්බං. යෙන සාවත්ථී, තෙන වාරිකං පක්කාමීති යත්ථ සාවත්ථී, තත්ථ වාරිකං පක්කාමි, යෙන වා දිසාභාගෙන සාවත්ථී පක්කමිතබ්බා හොති, තෙන දිසාභාගෙන වාරිකං පක්කාමීති අත්ථො.

තත්‍රාති තස්සං සාවත්ථීයං. සුදන්ති නිපාතමත්තං. අනිච්චතාදිපටිසංයුත්තායාති “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා”ති ආදිනයජ්ජවත්තාය. අසමුච්ඡින්නතණ්හානුසයත්තා අවිජ්ජාතණ්හාහිසඬ්ඛතෙන කම්මුනා භවයොනිගතිධීතිසත්තාවාසෙසු බන්ධපඤ්චකසඬ්ඛාතං අත්තභාවං ජනෙති අභිනිබ්බත්තෙතීති ජනො, කිලෙසෙ ජනෙති, අජනි, ජනිස්සතීති වා ජනො, මහන්තො ජනොති මහාජනො, තං මහාජනං, බහුජනන්ති අත්ථො. සඤ්ඤාපෙත්වාති සමස්සාසෙත්වා. ගන්ධකුටියා ද්වාරං විවරිත්වාති පරිභොගවේනියභාවතො ගන්ධකුටිං වන්දිත්වා ගන්ධකුටියා ද්වාරං විවරිති වෙදිතබ්බං. තෙනෙව දීඝනිකායට්ඨකථායං (දී. නි. අට්ඨ. 1.පඨමමහාසඬ්භිතිකථා) “ගන්ධකුටිං වන්දිත්වා”ති වුත්තං. මිලාතං මාලාකච්චරං මිලාතමාලාකච්චරං. යථායානෙ යපෙත්වාති පඨමධීතට්ඨානං අනතික්කමිත්වා යථාධීතට්ඨානෙයෙව යපෙත්වාති අත්ථො. භගවතො ධීතකාලෙ කරණීයං වත්තං සබ්බමකාසීති සෙනාසනෙ කත්තබ්බවත්තං සන්ධාය වුත්තං. කරොන්තො ච න්භානකොට්ඨකෙ සම්මජ්ජනඋදකුපට්ඨානාදිකාලෙසු ගන්ධකුටිං ගන්ත්වා “නනු භගවා අයං තුම්භාකං න්භානකාලො, අයං ධම්මදෙසනාකාලො, අයං හික්ඛුනං ඔවාදදානකාලො, අයං සීහසෙය්‍යාං කප්පනකාලො, අයං

මුඛධොවනකාලො”තිආදිනා නයෙන පරිදෙවමානොව අකාසි. තමෙන අඤ්ඤතරා දෙවතා “හන්තෙ ආනන්ද, තුම්හෙ එවං පරිදෙවමානා කථං අඤ්ඤ අස්සාසයිස්සථා”ති සංවෙජෙසි. සො තස්සා වචනෙන සංවිග්ගහදයො සන්ථම්භිත්වා තථාගතස්ස පරිනිබ්බානතො පභුති යානනිසජ්ජබ්භුලතාය උස්සන්තධාතුකං කායං සමස්සාසෙතුං බීරවිරොචනං පිටි. ඉදානි තං දස්සෙන්නො “අථ ථෙරො”තිආදිමාහ.

උස්සන්තධාතුකන්ති උපවිතසෙමහාදිධාතුකං කායං. සමස්සාසෙතුන්ති සන්තප්පෙතුං. දුතියදිවසෙති දෙවතාය සංවෙජිතදිවසතො. “ජෙනවනවිහාරං පට්ඨියදිවසතො වා දුතියදිවසෙ”ති වදන්ති. විරිච්චති එතෙනාති විරොචනං, ඔසධපරිභාවිතං බීරමෙව විරොචනන්ති බීරවිරොචනං. යං සන්ධායාති යං හෙසජ්ජපානං සන්ධාය. අභිගසුභතාය සුභොති එවං ලද්ධනාමත්තා සුභෙන මාණුවෙන. පහිතං මාණුවකන්ති “සත්ථා පරිනිබ්බුතො ආනන්දත්ථෙරො කිරස්ස පත්තවීරං ගහෙත්වා ආගතො, මහාජනො ව තං දස්සනාය උපසඬකමති”ති සුත්වා “විහාරං ඛො පන ගන්ත්වා මහාජනමජ්ඣෙකං න සක්කා සුඛෙන පටිසන්ථාරං වා කාතුං ධම්මකථං වා සොතුං, ගෙහං ආගතංයෙව නං දිස්වා සුඛෙන පටිසන්ථාරං කරස්සාමි, එකා ව මෙ කඬ්ඛා අත්ථි, තම්පි නං පුච්ඡිස්සාමි”ති වින්තෙත්වා සුභෙන මාණුවෙන පෙසිතං මාණුවකං. එතදවොචාති එතං “අකාලො ඛො”තිආදිකං ආනන්දත්ථෙරො අවොච. අකාලො ඛොති අජ්ජ ගන්තුං යුත්තකාලො න භොති. කස්මාති වෙ ආහ “අත්ථි මෙ අජ්ජා”තිආදි. හෙසජ්ජමත්තාති අප්පමත්තකං හෙසජ්ජං. අප්පත්ථො හි අයං මත්තාසද්දො “මත්තා සුඛපරිච්චාගා”තිආදීසු විය.

දුතියදිවසෙති බීරවිරොචනං පීතදිවසතො දුතියදිවසෙ. චෙතකත්ථෙරොනාති චෙතියරට්ඨෙ ජාතත්තා “චෙතකො”ති එවංලද්ධනාමෙන. සුභෙන මාණුවෙන පුට්ඨොති “යෙසු ධම්මෙසු හවං ගොතමො ඉමං ලොකං පතිට්ඨාපෙසි, තෙ තස්ස අච්චයෙන නට්ඨා නු ඛො, ධරන්ති, සවෙ ධරන්ති, ආනන්දො ජානිස්සති, හන්ද නං පුච්ඡාමි”ති එවං වින්තෙත්වා “යෙසං සො හවං ගොතමො ධම්මානං වණ්ණවාදී අහොසි, යත්ථ ව ඉමං ජනතං සමාදපෙසි නිවෙසෙසි පතිට්ඨාපෙසි, කතමෙසානං ඛො හො ආනන්ද ධම්මානං සො හවං ගොතමො වණ්ණවාදී අහොසි”තිආදිනා (දී. නි. 1.448) සුභෙන මාණුවෙන පුට්ඨො. අථස්ස ථෙරො තිණි පිටකාති සීලක්ඛන්ධාදීහි තිහි ඛන්ධෙහි සඬගහෙත්වා දස්සෙන්නො “තිණ්ණං ඛො, මාණුව, ඛන්ධානං සො හගවා වණ්ණවාදී”තිආදිනා සුභසුත්තමහාසි. තං සන්ධාය වුත්තං “දීඝනිකායෙ සුභසුත්තං නාම දසමං සුත්තමහාසි”ති.

ඛණ්ඩපුල්ලපටිසඬ්ඛරණන්ති එත්ථ ඛණ්ඩන්ති ඡින්නං. පුල්ලන්ති හින්නං. තෙසං පටිසඬ්ඛරණං පුන සම්මා පාකතිකකරණං, අභිනවකරණන්ති වුත්තං භොති. රාජගහන්ති එවංනාමකං නගරං. තඤ්චි මන්ධතුමහාගොවින්දාදීහි පරිග්ගහිතත්තා “රාජගහ”න්ති වුච්චති.

ජඩ්ඨිතපතිතඋක්ලාපාති ජඩ්ඨිතා ව පතිතා ව උක්ලාපා ව අහෙසුන්ති අත්ථො. ඉදං චුත්තං හොති – භගවතො පරිනිබ්බානට්ඨානං ගච්ඡන්තෙහි හික්ඛුහි ජඩ්ඨිතා විස්සට්ඨා, තතොයෙව ව උපවිකාදීහි බාදිතත්තා ඉතො විතො ව පතිතා, සම්මජ්ජනාභාවෙන ආකිණ්ණකච්චරත්තා උක්ලාපා ව අහෙසුන්ති. ඉමමෙවත්ථං දස්සෙන්නො ආහ “භගවතො හී”තිආදි. පරිච්ඡෙදවසෙන වෙණියති දිස්සතිති පරිච්ඡෙණං. තත්ථාති තෙසු විහාරෙසු. බණ්ඩපුල්ලපටිසඩ්ඨරණන්ති ඉමිනා සම්බන්ධො. පයමං මාසන්ති වස්සානස්ස පයමං මාසං, අච්චන්තසංයොගෙ වෙනං උපයොගච්චනං. සෙනාසනවත්තානං පඤ්ඤත්තත්තා සෙනාසනක්ඛන්ධකෙ ව සෙනාසනපටිබද්ධානං බහුතං චචනතො “භගවතා...පෙ.... වණ්ණිත”න්ති චුත්තං.

දුතියදිවසෙති “බණ්ඩපුල්ලපටිසඩ්ඨරණං කරොමා”ති චිත්තිතදිවසතො දුතියදිවසෙ. සො ව වස්සුපනායිකදිවසතො දුතියදිවසොති වෙදිතබ්බො. තෙ හි ථෙරා ආසාල්හීපුණ්ණමාය උපොසථං කත්වා පාටිපදෙ සන්නිපතිත්වා වස්සං උපගන්ත්වා එවං චිත්තෙසු. අජාතසත්තු රාජාති අජාතො හුත්වා පිතුතො පච්චත්ථිකො ජාතොති “අජාතසත්තු”ති ලද්ධවොහාරො රාජා. තස්මිං කිර කුච්ඡිගතෙ දෙවියා එවරුපො දොහළො උප්පජ්ජි “අහො වතාහං රඤ්ඤො දක්ඛිණබාහුතො ලොහිතං පිට්ඨෙය්”න්ති. අථ තස්සා කථෙතුං අසක්කොන්තියා කිසභාවං දුබ්බණ්ණභාවඤ්ච දිස්වා රාජා සයමෙව පුච්ඡිත්වා ඤත්වා ව වෙජ්ජෙ පක්කොසාපෙත්වා සුවණ්ණසත්ථකෙන බාහුං ථාලෙත්වා සුවණ්ණසරකෙන ලොහිතං ගහෙත්වා උදකෙන සම්භින්දිත්වා පායෙසි. නෙමිත්තකා තං සුත්වා “එස ගබ්භො රඤ්ඤො සත්තු හවිස්සති, ඉමිනා රාජා හඤ්ඤිස්සති”ති බ්‍යාකරිංසු, තස්මා “අජාතොයෙව රඤ්ඤො සත්තු හවිස්සති”ති නෙමිත්තකෙහි නිද්දිට්ඨත්තා අජාතසත්තු නාම ජාතො. කිත්ති කාරණපුච්ඡනත්ථෙ නිපාතො, කස්මාති අත්ථො. පටිච්චෙදෙසුන්ති නිවෙදෙසුං, ජානාපෙසුන්ති අත්ථො. විස්සත්ථාති නිරාසඩ්ඨිකචිත්තා. ආණාවක්කන්ති ආණායෙව අප්පටිහතචුත්තියා පචත්තනට්ඨෙන වක්කන්ති ආණාවක්කං. සන්නිසජ්ජට්ඨානන්ති සන්නිපතිත්වා නිසීදනට්ඨානං.

රාජභවනවිභූතින්ති රාජභවනසම්පත්තිං. අවහසන්තම්චාති අවහාසං කුරුමානං විය. සිරියා නිකෙතම්චාති සිරියා වසනට්ඨානම්ච. එකනිපාතතිත්ථම්ච ව දෙවමනුස්සනයනවිහඩ්ඨානන්ති එකස්මිං පානීයතිත්ථෙ සන්නිපතන්තා පක්ඛිනො විය සබ්බෙසං ජනානං චක්ඛුහි මණ්ඩපෙයෙව නිපතන්තිති දෙවමනුස්සානං නයනසඩ්ඨාතවිහඩ්ඨානං එකනිපාතතිත්ථම්ච ව. ලොකරාමණෙය්‍යකම්ච සම්පිණ්ඩිතන්ති එකත්ථ සම්පිණ්ඩිතං රාසිකතං ලොකෙ රමණීයභාවං විය. යදි ලොකෙ විජ්ජමානං රමණීයත්තං සබ්බමෙව ආනෙත්වා එකත්ථ සම්පිණ්ඩිතං සියා, තං වියාති චුත්තං හොති. “දට්ඨබ්බසාරමණ්ඩන්ති ඵෙග්ගුරහිතසාරං විය කසට්ඨිනිමුත්තං පසන්නභූතං විය ව දට්ඨබ්බෙසු දට්ඨුං අරහරුපෙසු

තස්මිං පන දිවසෙ එකච්චෙ භික්ඛු ආයස්මන්තං ආනන්දං සන්ධාය ඵලමාහංසු “ඉමස්මිං භික්ඛුසඬ්ඨසෙ එකො භික්ඛු විස්සගන්ධං වායන්තො විවරති”ති. ටෙරො තං සුත්වා “ඉමස්මිං භික්ඛුසඬ්ඨසෙ අඤ්ඤො විස්සගන්ධං වායන්තො විවරණකභික්ඛු නාම නත්ථි, අද්ධා එතෙ මං සන්ධාය වදන්ති”ති සංවෙගං ආපජ්ජී. එකච්චෙ නං ආහංසුයෙව “ස්වෙ, ආවුසො, සන්නිපාතො”තිආදි. ඉදානි තං දස්සෙන්තො ආහ “භික්ඛු ආයස්මන්තං ආනන්දං ආහංසු”තිආදි. තෙනාති තස්මා. ආවජ්ජෙසීති උපනාමෙසි. අනුපාදායාති තණ්හාදිට්ඨිවසෙන කඤ්චි ධම්මං අගහෙත්වා, යෙහි වා කිලෙසෙහි සබ්බෙහි විමුච්චති, තෙසං ලෙසමත්තම්පි අගහෙත්වාති අත්ථො. ආසවෙහීති භවතො ආභවග්ගං ධම්මතො වා ආගොත්‍රභූං සවනතො පවත්තනතො ආසවසඤ්ඤිතෙහි කිලෙසෙහි. ලක්ඛණවචනඤ්චෙතං ආසවෙහීති, තදෙකට්ඨතාය පන සබ්බෙහිපි කිලෙසෙහි, සබ්බෙහිපි පාපධම්මෙහි චිත්තං විමුච්චතියෙව. චිත්තං විමුච්චීති චිත්තං අරහත්තමග්ගක්ඛණෙ ආසවෙහි විමුච්චමානං කත්වා අරහත්තඵලක්ඛණෙ විමුච්චීති අත්ථො. වඩ්ඤාමෙනාති වඩ්ඤාමනකිරියාය. විවට්ඨපනිස්සයභූතං කතං උපචිතං පුඤ්ඤං එතෙනාති කතපුඤ්ඤො, අරහත්තාධිගමාය කතාධිකාරොති අත්ථො. පධානමනුයුඤ්ජාති වීරියං අනුයුඤ්ජ, අරහත්තාධිගමාය අනුයොගං කරොහීති අත්ථො. කථාදොසො නාම නත්ථීති

කථාය අපරජ්ඣං නාම නත්ථි. අච්චාරද්ධං චිරියන්ති අනිවිය ආරද්ධං චිරියං. උද්ධච්චායාති උද්ධතභාවාය. චිරියසමතං යොජෙමිති වඩ්ඤ්ඤානචිරියස්ස අධිමත්තත්තා තස්ස පභානවසෙන සමාධිනා සමරසනාපාදනෙන චිරියසමතං යොජෙමි.

දුතියදිවසෙති ථෙරෙන අරහත්තජ්ජත්තදිවසතො දුතියදිවසෙ. ධම්මසභායං සන්තිපතිතාති පක්ඛස්ස පඤ්චමියං සන්තිපතිංසු. අත්තතො අරහත්තජ්ජත්තිං ඤාපෙතුකාමොති “සෙක්ඛතාය ධම්මසඞ්ඝිතියා ගහෙනුං අයුත්තම්පි බහුස්සුතත්තා ගණ්ඨිස්සාමා”ති වින්තෙත්වා නිසින්නානං ථෙරානං “ඉදාති අරහත්තජ්ජත්තො”ති සොමනස්සුජ්ජාදනත්ථං “අජ්ජමත්තො භොභී”ති දින්තඔවාදස්ස සඵලතාදීපනත්ථං අත්තුපනායිකං අකත්වා අඤ්ඤාඛ්‍යාකරණස්ස භගවතා සංවණ්ණිතත්තා ච ථෙරො අත්තතො අරහත්තජ්ජත්තිං ඤාපෙතුකාමො අභොසිති වෙදිතබ්බං. යථාචුඩ්ඞ්ඨන්ති චුඩ්ඞ්ඨපටිපාටිං අනතික්කමිත්වා. එකෙති මජ්ඣිමභාණකානංයෙව එකෙ. පුබ්බෙ චුත්තම්පි භි සබ්බං මජ්ඣිමභාණකා වදන්තියෙවාති වෙදිතබ්බං. දීසභාණකා (දී. නි. අට්ඨ. 1.පයමමහාසඞ්ඝිතිකථා) පනෙත්ථ එවං වදන්ති –

“අථ ඛො ආයස්මා ආනන්දො අරහා සමානො සන්තිපාතං අගමාසි. කථං අගමාසි? ‘ඉදාතිමිහි සන්තිපාතමජ්ඣං පවිසනාරහො’ති හට්ඨතුට්ඨචිත්තො එකංසං චීවරං කත්වා බන්ධනා මුත්තතාලපක්කං විය පණ්ඩුකම්බලෙ නික්ඛිත්තජාතිමණි විය විගතවලාහකෙ නහෙ සමුග්ගතපුණ්ණවන්දො විය බාලාතපසම්ඵස්සවිකසිතරෙණුපිඤ්ජරගබ්භං පදුමං විය ච පරිසුද්ධෙන පරියොදාතෙන සජ්ජහෙන සස්සිරිකෙන මුඛවරෙන අත්තතො අරහත්තජ්ජත්තිං ආරොචයමානො විය ච අගමාසි. අථ නං දිස්වා ආයස්මතො මහාකස්සපස්ස එතදභොසි ‘සොහති වත භො අරහත්තජ්ජත්තො ආනන්දො, සචෙ සත්ථා ධරෙය්‍ය, අද්ධා අජ්ජ ආනන්දස්ස සාධුකාරං දදෙය්‍ය, හන්ද ඉමස්සාහං ඉදාති සත්ථාරා දාතබ්බං සාධුකාරං දදාමි’ති තික්ඛත්තුං සාධුකාරමදාසි”ති.

ආකාසෙන ආගන්ත්වා නිසීදිතිපි එකෙති එත්ථ පන තෙසං තෙසං තථා තථා ගහෙත්වා ආගතමත්තං යපෙත්වා විසුං විසුං වචනෙ අඤ්ඤං විසෙසකාරණං නත්ථිති වදන්ති. උපතිස්සත්ථෙරො පනාහ “සත්තමාසං කතාය ධම්මසඞ්ඝිතියා කදාපි පථවියං නිමුජ්ජිත්වා ආගතත්තා තං ගහෙත්වා එකෙ වදන්ති. කදාපි ආකාසෙන ආගතත්තා තං ගහෙත්වා එකෙ වදන්ති”ති.

භික්ඛු ආමන්තෙසිති භික්ඛු ආලපි අභාසි සම්බොධෙසිති අයමෙත්ථ අත්ථො. අඤ්ඤානු පන ඤාපනෙපි භොති. යථාහ – “ආමන්තයාමි වො, භික්ඛවෙ, (දී. නි. 2.218) පටිවෙදයාමි වො, භික්ඛවෙ”ති (අ. නි. 7.72).

පක්කොසනෙපි දිස්සති. යථාහ “එහි ත්වං, හික්ඛු, මම වචනෙන සාරිපුත්තං ආමන්තෙහී”ති (අ. නි. 9.11). ආවුසොති ආමන්තනාකාරදීපනං. කං ධුරං කත්වාති කං ජෙට්ඨකං කත්වා. කිං ආනන්දො නප්පහොතීති අට්ඨකථාවරියෙහි ය්පිතපුච්ඡා. නප්පහොතීති න සක්කොති. එතදග්ගන්ති එසො අග්ගො. ලිඬ්ගවිපල්ලාසෙන හි අයං නිද්දෙසො. යදිදන්ති ච යො අයන්ති අත්ථො, යදිදං ඛන්ධපඤ්චකන්ති චා යොජෙතඛ්ඛං. සම්මන්තීති සම්මතං අකාසි. උපාලිං විනයං පුච්ඡෙය්‍යන්ති පුච්ඡධාතුස්ස ද්විකම්මකත්තා වුත්තං. ඛිජනිං ගහෙත්වාති එත්ථ ඛිජනිගහණං ධම්මකථිකානං ධම්මතාති වෙදිතඛ්ඛං. හගවාපි හි ධම්මකථිකානං ධම්මතාදස්සන්තං මෙව විචිත්තඛිජනිං ගණ්හාති. න හි අඤ්ඤථා සඛ්ඛස්සපි ලොකස්ස අලඬ්ඛකාරභූතං පරමුක්කංසගතසික්ඛාසංයමානං බුද්ධානං මුඛවන්දමණ්ඩලං පටිච්ඡාදෙතඛ්ඛං හොති. “පයමං, ආවුසො උපාලි, පාරාජිකං කත්ථ පඤ්ඤත්ත”න්ති කස්මා වුත්තං, නනු තස්ස සඬ්භිතියා පුරිමකාලෙ පයමහාවො න යුත්තොති? නො න යුත්තො හගවතා පඤ්ඤත්තානුක්කමෙන පාතිමොක්ඛුද්දෙසානුක්කමෙන ච පයමහාවස්ස සිද්ධත්තා. යෙභුයෙයන හි තීණි පිටකානි හගවතො ධරමානකාලෙ ධීතානුක්කමෙනෙව සඬ්භිතානි, විසෙසතො විනයාහිධම්මපිටකානීති දට්ඨඛ්ඛං. කිස්මිං වත්ථුස්මිං මෙථුනධම්මෙති ච නිමිත්තත්ථෙ භූමිමවචනං.

වත්ථුමිපි පුච්ඡිතිආදි “කත්ථ පඤ්ඤත්ත”න්තිආදිනා දස්සිතෙන සහ තතො අවසිට්ඨමිපි සඬ්භිගහෙත්වා දස්සනවසෙන වුත්තං. කිං පනෙත්ථ පයමපාරාජිකපාළියං කිඤ්චි අපනෙතඛ්ඛං චා පක්ඛිපිතඛ්ඛං චා ආසි නාසීති? බුද්ධස්ස හගවතො භාසිතෙ අපනෙතඛ්ඛං නාම නත්ථි. න හි තථාගතා එකඛ්‍යඤ්ජනමිපි නිරත්ථකං වදන්ති, සාවකානං පන දෙවතානං චා භාසිතෙ අපනෙතඛ්ඛමිපි හොති, තං ධම්මසඬ්භිගාහකත්ථෙරා අපනයිංසු, පක්ඛිපිතඛ්ඛං පන සඛ්ඛත්ථාපි අත්ථි, තස්මා යං යත්ථ පක්ඛිපිතුං යුත්තං, තං තත්ථ පක්ඛිපිංසුයෙව. කිං පන තන්ති වෙ? “තෙන සමයෙනා”ති චා “තෙන ඛො පන සමයෙනා”ති චා “අථ ඛො”ඉති චා “එවං වුත්තෙ”ති චා “එතදවොවා”ති චා එවමාදිකං සම්ඛන්ධවචනමත්තං. එවං පක්ඛිපිතඛ්ඛයුත්තං පක්ඛිපිත්ථා පන ඉදං පයමපාරාජිකන්ති යථෙසුං. පයමපාරාජිකෙ සඬ්භිගහමාරුල්ලෙහෙ පඤ්ච අරහන්තස්සානි සඬ්භිගං ආරොපිතනයෙනෙව ගණසජ්ඣායමකංසු. “තෙන සමයෙන බුද්ධො හගවා වෙරඤ්ජායං විහරතී”ති ච නෙසං සජ්ඣායාරම්භකාලෙයෙව සාධුකාරං දදමානා විය මහාපථවි උදකපරියන්තං කත්වා කම්පිත්ථ. තෙ එතෙනෙව නයෙන සෙසපාරාජිකානිපි සඬ්භිගං ආරොපෙත්වා “ඉදං පාරාජිකකණ්ඩ”න්ති යථෙසුං. එවං තෙරස සඬ්ඝාදියෙසානි “තෙරසක”න්තිආදිති වත්ථා විසාධිකානි ද්වෙ සික්ඛාපදස්සානි “මහාවිහඬ්ගො”ති කිත්තෙත්වා යථෙසුං. මහාවිහඬ්ගාවසානෙපි පුරිමනයෙනෙව මහාපථවි අකම්පිත්ථ. තතො හික්ඛුනිවිහඬ්ගෙ අට්ඨ

සික්ඛාපදානි “පාරාජිකකණ්ඩං නාමා” තිආදීනි වත්වා තීණි සික්ඛාපදසතානි වත්තාරි ව සික්ඛාපදානි “භික්ඛුනිවිහඩගො” ති කිත්තෙන්වා “අයං උභතොවිහඩගො නාම වතුසට්ඨිභාණුවාරො” ති යපෙසුං. උභතොවිහඩගාවසානෙපි චුත්තනයෙනෙව පථවී අකම්පිත්ථ. එතෙනෙවුපායෙන අසීතිභාණුවාරපරිමාණං ඛන්ධකං පඤ්චවීසතිභාණුවාරපරිමාණං පරිවාරඤ්ච සඞ්ගහං ආරොපෙන්වා “ඉදං විනයපිටකං නාමා” ති යපෙසුං. විනයපිටකාවසානෙපි චුත්තනයෙනෙව පථවීකම්පො අහොසි. තං ආයස්මන්තං උපාලිත්ථෙරං පටිච්ඡාපෙසුං “ආවුසො, ඉදං තුය්හං නිස්සිතකෙ වාවෙහි” ති එවමෙන්ථ අචුත්තොපි විසෙසො වෙදිතබ්බො.

එවං විනයපිටකං සඞ්ගහමාරොපෙන්වා සුත්තන්තපිටකං සඞ්ගායිංසු. ඉදානි තං දස්සෙන්තො ආහ “විනයං සඞ්ගායිත්වා” තිආදි. මහාකස්සපත්ථෙරො ආනන්දත්ථෙරං ධම්මං පුච්ඡීති එත්ථ අයමනුක්කමො වෙදිතබ්බො – ආනන්දත්ථෙරෙ දන්තබ්බිතං බීජනිං ගහෙන්වා ධම්මාසනෙ නිසින්තො ආයස්මා මහාකස්සපත්ථෙරො භික්ඛු පුච්ඡී “කතරං, ආවුසො, පිටකං පයමං සඞ්ගායාමා” ති? “සුත්තන්තපිටකං, හන්තෙති. සුත්තන්තපිටකෙ වතස්සො සඞ්ගිතියො, තාසු පයමං කතරං සඞ්ගිතින්ති? දීසසඞ්ගිතිං, හන්තෙති. දීසසඞ්ගිතියං වතුත්තිංස සුත්තානි, තයො ව වග්ගා, තෙසු පයමං කතරං වග්ගන්ති. සීලක්ඛන්ධවග්ගං, හන්තෙති. සීලක්ඛන්ධවග්ගෙ තෙරස සුත්තන්තා, තෙසු පයමං කතරං සුත්තන්ති? බ්‍රහ්මජාලසුත්තං නාම හන්තෙ තිවිධසීලාලඬකතං නානාවිධමිච්ඡාජීවකුහනලපනාදිවිද්ධංසනං ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිජාලවිනිවෙය්නං දසසහස්සීලොකධාතුපකම්පනං, තං පයමං සඞ්ගායාමා” ති. අථ බො ආයස්මා මහාකස්සපො ආයස්මන්තං ආනන්දං එතදවොච “බ්‍රහ්මජාලං, ආවුසො ආනන්ද, කත්ථ භාසිත” ති?

අන්තරා ව හන්තෙ රාජගහං අන්තරා ව නාලන්දන්ති එත්ථ අන්තරා-සද්දො කාරණබණ්ඩිත්තවෙමජ්ඣවිවරාදීසු දිස්සති. තථා හි “තදන්තරං කො ජානෙය්‍ය අඤ්ඤත්‍ර තථාගතා” ති (අ. නි. 6.44; 10.75) ව, “ජනා සඞ්ගම්ම මන්තෙන්ති, මඤ්ච තඤ්ච කිමන්තර” ති (සං. නි. 1.228) ව ආදීසු කාරණෙ අන්තරාසද්දො වත්තති. “අද්දස මං හන්තෙ අඤ්ඤතරා ඉත්ථී විජ්ජන්තරිකාය භාජනං ධොවන්ති” තිආදීසු (ම. නි. 2.149) බණේ. “යස්සන්තරතො න සන්ති කොපා” තිආදීසු (උදා. 20) විත්තෙ. “අන්තරා වොසානමාපාදී” තිආදීසු වෙමජ්ඣෙ. “අපි වායං තපොදා ද්වින්තං මහානිරයානං අන්තරිකාය ආගච්ඡති” තිආදීසු (පාරා. 231) විවරෙ. ස්වායම්භ විවරෙ වත්තති, තස්මා රාජගහස්ස ව නාලන්දාය ව විවරෙති එවමෙන්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො, අන්තරාසද්දෙන පන යුත්තත්තා උපයොගවචනං කතං. ඊදිසෙසු ව යානෙසු අක්ඛරවින්තකා “අන්තරා ගාමඤ්ච නදිඤ්ච යාති” ති එවං එකමෙව අන්තරාසද්දං පයුජ්ජන්ති, සො දුතියපදෙනපි යොජෙතබ්බො

හොති. අයොජියමානෙ උපයොගවචනං න පාපුණාති සාමිවචනප්පසඞ්ගෙ අන්තරාසද්දයොගෙන උපයොගවචනස්ස ඉච්ඡිතත්තා. ඉධ පන යොජෙත්වා එවං වුත්තො. රාජාගාරකෙති තත්ථ රඤ්ඤො කීළනත්ථං පටිභානවිත්තවිචිත්‍රං අගාරං අකංසු, තං රාජාගාරකන්ති පවුච්චති, තස්මිං. අම්බලට්ඨිකාති රඤ්ඤො උයානං. තස්ස කිර ද්වාරසමීපෙ තරුණො අම්බරුක්ඛො අත්ථී, තං අම්බලට්ඨිකාති වදන්ති. තස්ස අවිදුරභවත්තා උයානමපි අම්බලට්ඨිකාත්වෙව සඞ්ඛ්‍යං ගතං “වරුණානගර”න්තිආදීසු විය.

සුඡ්චියඤ්ච පරිබ්බාජකන්ති එත්ථ සුඡ්චියොති තස්ස නාමං, පරිබ්බාජකොති සඤ්ජයස්ස අන්තෙවාසී ඡන්තපරිබ්බාජකො. බ්‍රහ්මදත්තඤ්ච මාණවකන්ති එත්ථ බ්‍රහ්මදත්තොති තස්ස නාමං. මාණවොති සත්තොපි වොරොපි තරුණොපි වුච්චති. තථා හි -

“වොදිතා දෙවදුතෙහි, යෙ පමජ්ජන්ති මාණවා;
තෙ දීඝරත්තං සොචන්ති, භීතකායුපගා නරා”ති. (ම. නි. 3.271; අ. නි. 3.36) -

ආදීසු සත්තො මාණවොති වුත්තො. “මාණවෙහිපි සමාගච්ඡන්ති කතකම්මෙහිපි අකතකම්මෙහිපි”තිආදීසු (ම. නි. 2.149) වොරො. “අම්බට්ඨමාණවො අඞ්ගකො මාණවො”තිආදීසු (දී. නි. 1.258-261, 316) තරුණො මාණවොති වුත්තො. ඉධාපි අයමෙව අධිජ්ජෙතො. ඉදං වුත්තං හොති “බ්‍රහ්මදත්තං නාම තරුණපුරිසං ආරබ්භා”ති. ජීවකම්බවනෙති ජීවකස්ස කොමාරභවිචස්ස අම්බවනෙ. අථ “කං ආරබ්භා”ති අවත්වා “කෙනසද්ධි”න්ති කස්මා වුත්තං? න එතං සුත්තං භගවතා එව වුත්තං, රඤ්ඤාපි “යථා නු බො ඉමාති පුටුසිප්පායතනානි”තිආදිනා කිඤ්චි කිඤ්චි වුත්තං අත්ථී, තස්මා එවං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. වෙදෙහිපුත්තෙනාති අයං කොසලරඤ්ඤො ධිතාය පුත්තො, න විදෙහරඤ්ඤො, “වෙදෙහී”ති පන පණ්ඩිතාධිවචනමෙතං. විදන්ති එතෙනාති වෙදො, ඤාණස්සෙතං අධිවචනං. වෙදෙන ඊහති සටති වායමතීති වෙදෙහී, වෙදෙහියා පුත්තො වෙදෙහිපුත්තො, තෙන.

එතෙනවුපායෙන පඤ්ච නිකායෙ පුච්ඡිති එත්ථ අයමනුක්කමො වෙදිතබ්බො. වුත්තනයෙන බ්‍රහ්මජාලස්ස පුච්ඡාච්ඡජ්ජනාවසානෙ පඤ්ච අරහන්තසතාති සජ්ඣායමකංසු. වුත්තනයෙනෙව ච පථවීකම්පො අහොසි. එවං බ්‍රහ්මජාලං සඞ්ඝායිත්වා තතො පරං “සාමඤ්ඤඵලං පනාවුසො ආනන්ද, කත්ථ භාසිත”න්තිආදිනා පුච්ඡාච්ඡජ්ජනානුක්කමෙන සද්ධිං බ්‍රහ්මජාලෙන තෙරසසුත්තන්තං සඞ්ඝායිත්වා “අයං සීලක්ඛන්ධවග්ගො නාමා”ති කිත්තෙත්වා යපෙසුං. තදනන්තරං මහාවග්ගං, තදනන්තරං පාටිකවග්ගන්ති එවං තිවග්ගසඞ්ගහං චතුත්තිංසසුත්තන්තපටිමණ්ඩිතං

චතුසට්ඨිභාණුවාරපරිමාණං තත්තිං සඬ්ඨිගායිත්වා “අයං දීඝනිකායො නාමා”ති වත්වා ආයස්මන්තං ආනන්දත්ථෙරං පටිච්ඡාපෙසුං “ආවුසො, ඉමං තුය්හං නිස්සිතකෙ වාචෙහී”ති. තතො අනන්තරං අසීතිභාණුවාරපරිමාණං මජ්ඣිමනිකායං සඬ්ඨිගායිත්වා ධම්මසෙනාපතිසාරිපුත්තත්ථෙරස්ස නිස්සිතකෙ පටිච්ඡාපෙසුං “ඉමං තුම්හෙ පරිභරථා”ති. තදනන්තරං භාණුවාරසතපරිමාණං සංයුත්තනිකායං සඬ්ඨිගායිත්වා මහාකස්සපත්ථෙරං පටිච්ඡාපෙසුං “හත්තෙ, ඉමං තුම්හාකං නිස්සිතකෙ වාචෙථා”ති. තදනන්තරං වීසතිභාණුවාරසතපදමාණං අඬ්ඟුත්තරනිකායං සඬ්ඨිගායිත්වා අනුරුද්ධත්ථෙරං පටිච්ඡාපෙසුං “ඉමං තුම්හාකං නිස්සිතකෙ වාචෙථා”ති.

තදනන්තරං –

“ධම්මසඬ්ඨිගණිං විහඬ්ඨගඤ්ච, කථාවත්ථුඤ්ච පුග්ගලං;
ධාතුයමකං පට්ඨානං, අභිධම්මොති වුච්චති”ති. –

එවං සංවණ්ණිතං සුබ්බමඤ්ඤාණගොචරං තත්තිං සඬ්ඨිගායිත්වා “ඉදං අභිධම්මපිටකං නාමා”ති වත්වා පඤ්ච අරහත්තසතානි සජ්ඣායමකංසු. වුත්තනායෙනෙව පට්ඨිකම්පො අහොසි. තතො පරං ජාතකං මහානිද්දෙසො පටිසම්භිදාමග්ගො අපදානං සුත්තනිපාතො බුද්දකපායො ධම්මපදං උදානං ඉතිවුත්තකං විමානවත්ථු පෙතවත්ථු ථෙරගාථා ථෙරීගාථාති ඉමං තත්තිං සඬ්ඨිගායිත්වා “බුද්දකගන්ථො නාම අය”න්ති ව වත්වා අභිධම්මපිටකස්මිංයෙව සඬ්ඨිගහං ආරොපයිංසුති දීඝභාණුකා වදන්ති. මජ්ඣිමභාණුකා පන “වරියාපිටකබුද්ධවංසෙහි සද්ධිං සබ්බම්පි තං බුද්දකගන්ථං සුත්තන්තපිටකෙ පරියාපන්ත”න්ති වදන්ති. අයමෙත්ථ අධිප්පායො – ජාතකාදිකෙ බුද්දකනිකායපරියාපන්තෙ යෙභුයොන ව ධම්මනිද්දෙසභූතෙ තාදිසෙ අභිධම්මපිටකෙ සඬ්ඨිගණ්හිතුං යුත්තං, න පන දීඝනිකායාදිප්පකාරෙ සුත්තන්තපිටකෙ, නාපි පඤ්ඤත්තිනිද්දෙසභූතෙ විනයපිටකෙති. දීඝභාණුකා “ජාතකාදීනං අභිධම්මපිටකෙ සඬ්ඨිගහො”ති වදන්ති. වරියාපිටකබුද්ධවංසානඤ්චෙත්ථ අග්ගහණං ජාතකගතිකත්තා. මජ්ඣිමභාණුකා පන අට්ඨුප්පත්තිවසෙන දෙසිතානං ජාතකාදීනං යථානුලොමදෙසනාභාවතො තාදිසෙ සුත්තන්තපිටකෙ සඬ්ඨිගහො යුත්තො, න පන සභාවධම්මනිද්දෙසභූතෙ යථාධම්මසාසනෙ අභිධම්මපිටකෙති ජාතකාදීනං සුත්තපරියාපන්තනං වදන්ති. තත්ථ යුත්තං විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බං. බුද්දකනිකායස්ස සෙසනිකායානං විය අපාකටත්තා සෙසෙ යථෙත්වා බුද්දකනිකායං පාකටං කත්වා දස්සෙන්නො “තත්ථ බුද්දකනිකායො නාමා”තිආදිමාහ. තත්ථාති තෙසු නිකායෙසු. තත්ථාති බුද්දකනිකායෙ.

එවං. නිමිත්තපයොජනකාලදෙසකාරකකරණප්පකාරෙහි පටමමහාසඞ්ඝිතිං. දස්සෙත්වා ඉදානි තත්ථ වචන්ථාපිනෙසු ධම්මවිනයෙසු නානප්පකාරකොසල්ලත්ථං. එකවිධාදිහෙදෙ දස්සෙතුං. “තදෙතං සබ්බමිපි” තිඤ්ඤාදිමාහ. තත්ථ අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිත්ති එත්ථ අනාවරණඤ්ඤාණපදට්ඨානං. මග්ගඤ්ඤාණං. මග්ගඤ්ඤාණපදට්ඨානඤ්ඤාණං. “සම්මාසම්බොධි” ති වුවිච්චි. පච්චවෙක්ඛන්තෙන වාති උදානාදිවසෙන පවත්තධම්මං. සන්ධායාහ. විමුක්තිරසන්ති අරහත්තඵලස්සාදං. විමුක්තිසම්පත්තිකං. වා අග්ගඵලනිප්ථාදනතො, විමුක්තිකිව්චං. වා කිලෙසානං අච්චන්තවිමුක්තිසම්පාදනතො.

කිඤ්ඤාපි අවිසෙසෙන සබ්බමිපි බුද්ධවචනං. කිලෙසවිනයනෙන විනයො, යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ අපායපතනාදිතො ධාරණෙන ධම්මො ව භොති, ඉධාධිජ්ජෙතෙ පන ධම්මවිනයෙ නිද්ධාරෙතුං. “තත්ථ විනයපිටක” තිඤ්ඤාදිමාහ. ඛන්ධාදිවසෙන සභාවධම්මදෙසනාබාහුල්ලතො ආහ “අවසෙසං බුද්ධවචනං ධම්මො” ති. අථ වා යදිපි ධම්මොයෙව විනයො පරියත්තිඤ්ඤාදිභාවතො, තථාපි විනයසද්දසන්තිධානො අභින්නාධිකරණභාවෙන පයුත්තො ධම්මසද්දො විනයතත්තිවිපරිතං. තත්තිං දිපෙති යථා “පුඤ්ඤඤාණසම්භාරො, ගොබ්බිබ්බද්ද” තිඤ්ඤාදි.

අනෙකජාතිසංසාරන්ති අයං ගාථා භගවතා අත්තනො සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණපදට්ඨානං. අරහත්තප්පත්තිං. පච්චවෙක්ඛන්තෙන එකුනවිසතිමස්ස පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණස්ස අනන්තරං භාසිතා. තෙනාහ “ඉදං පටමබුද්ධවචන” ති. ඉදං කිර සබ්බබුද්ධෙහි අවිජ්ඣිතඋදානං. අයමස්ස සඞ්ඝප්පත්තො (ධ. ප. අට්ඨ. 2.154) – අහං ඉමස්ස අත්තභාවගෙහස්ස කාරකං තණ්හාවඞ්චිකං ගවෙසන්තො යෙන ඤාණෙන තං දට්ඨුං සක්කා, තස්ස බොධිඤ්ඤාණස්සත්ථාය දීපඞ්කරපාදමුලෙ කතාහිනිභාරො එත්තකං කාලං අනෙකජාතිසංසාරං අනෙකජාතිසතසහස්සසඞ්ඛාං සංසාරවට්ටං අනිබ්බිසං අනිබ්බිසන්තො තං ඤාණං අවින්දන්තො අලහන්තොයෙව සන්ධාවිස්සං සංසරිං. යස්මා ජරාඛ්‍යාධිමරණමිස්සතාය ජාති නාමෙසා පුනප්පුනං උපගන්තුං දුක්ඛා, න ව සා තස්මිං අදිට්ඨෙ නිවත්තති, තස්මා තං ගවෙසන්තො සන්ධාවිස්සන්ති අත්තො.

දිට්ඨොසීති ඉදානි මයා සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණං පටිච්ඡික්ඛන්තෙන දිට්ඨො අසි. පුන ගෙහන්ති පුන ඉමං අත්තභාවසඞ්ඛාතං මම ගෙහං න කාහසි න කරිස්සසි. තව සබ්බා අනවසෙසා කිලෙසථාසුකා මයා භග්ගා. ඉමස්ස තයා කතස්ස අත්තභාවගෙහස්ස කුටං අවිජ්ජාසඞ්ඛාතං කණ්ණිකමණ්ඩලං විසඞ්ඛතං විද්ධංසිතං. විසඞ්ඛාරං නිබ්බානං ආරම්මණකරණවසෙන ගතං අනුපට්ඨං. ඉදානි මම චිත්තං, අහඤ්ඤා තණ්හානං ඛයසඞ්ඛාතං අරහත්තමග්ගං අරහත්තඵලං වා අප්පකායා අධිගතො පත්තොස්මිති අත්තො.

ගණ්ඨීපදෙසු පන “විසඬ්ඛාරගතන්ති විත්තමෙව තණ්හානං බයසඬ්ඛානං අරහත්තමග්ගං අරහත්තඵලං වා අජ්ඣාගා අධිගතො පත්තො”ති එවමිපි අත්ථො වුත්තො. අයං මනසා පවත්තිතධම්මානං ආදි. “යදා භවෙ පාතුභවන්ති ධම්මාති අයං පන වාචාය පවත්තිතධම්මානං ආදී”ති වදන්ති. අත්තොජජපනවසෙන කිර භගවා “අනෙකජාතිසංසාර”න්තිආදිමාහ.

කෙවීති බන්ධකභාණකා. පයමං වුත්තො පන ධම්මපදභාණකානං අධිජපායොති වෙදිතබ්බො. එත්ථ ව බන්ධකභාණකා වදන්ති “ධම්මපදභාණකානං ගාථා මනසා දෙසිතත්තා තදා මහතො ජනස්ස උපකාරාය න භොති, අම්භාකං පන ගාථා වච්ඡෙදං කත්වා දෙසිතත්තා තදා සුණන්තානං දෙවබ්බුත්මානං උපකාරාය අභොසි, තස්මා ඉදමෙව පයමබුද්ධවචන”න්ති. ධම්මපදභාණකා පන “දෙසනාය ජනස්ස උපකාරානුපකාරභාවො ලක්ඛණං න භොති, භගවතා මනසා දෙසිතත්තායෙව ඉදං පයමබුද්ධවචන”න්ති වදන්ති, තස්මා උභයමිපි අඤ්ඤාමඤ්ඤං විරුද්ධං න භොතීති වෙදිතබ්බං. නනු ව යදි “අනෙකජාතිසංසාර”න්ති මනසා දෙසිතං, අථ කස්මා ධම්මපදඅට්ඨකථායං (ධ. ප. අට්ඨ. 2.153-154) “අනෙකජාතිසංසාරන්ති ඉමං ධම්මදෙසනං සත්ථා බොධිරුක්ඛමුලෙ නිසින්තො උදානවසෙන උදානෙන්වා අපරභාගෙ ආනන්දත්ථෙරෙන පුට්ඨො කථෙසී”ති වුත්තන්ති? තත්ථාපි මනසා උදානෙන්වාති එවමත්ථො ගහෙතබ්බො. අථ වා මනසාව දෙසිතන්ති එවං ගහණෙ කිං කාරණන්ති වෙ? යදි වච්ඡෙදං කත්වා දෙසිතං සියා, උදානපාළියං ආරුළ්භං භවෙය්‍ය, තස්මා උදානපාළියං අනාරුළ්භභාවොයෙව වච්ඡෙදං අකත්වා මනසා දෙසිතභාවෙ කාරණන්ති වදන්ති.

යදා භවෙ පාතුභවන්ති ධම්මාති එත්ථ ඉතිසද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන “ආතාපිතො ඤායතො බ්‍රාහ්මණස්ස, අථස්ස කඬ්ඛා වපයන්ති සබ්බා. යතො පජානාති සහෙතුධම්ම”න්ති ආදිගාථාත්තයං සඬ්ඨිගණ්හාති. උදානගාථන්ති පන ජාතියා එකවචනං, තත්ථාපි පයමගාථංයෙව වා ගහෙත්වා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. එත්ථ පන යං වත්තබ්බං, තං බන්ධකෙ ආවි භවිස්සති. පාටිපදදිවසෙති ඉදං “සබ්බඤ්ඤාභාවජපත්තස්සා”ති න එතෙන සම්බන්ධිතබ්බං, “පච්චවෙක්ඛන්තස්ස උජ්ජන්තා”ති එතෙන පන සම්බන්ධිතබ්බං. විසාබ්‍රුණ්ණමායමෙව හි භගවා පච්චුසසමයෙ සබ්බඤ්ඤානං පත්තොති. සොමනස්සමයඤාණෙනාති සොමනස්සමයප්‍රත්තඤාණෙන. ආමන්තයාමීති නිවෙදයාමි, බොධෙමීති අත්ථො. වයධම්මාති අනිච්චලක්ඛණමුඛෙන දුක්ඛානත්තලක්ඛණමිපි සඬ්ඛාරානං විභාවෙති “යදනිච්චං තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං තදනත්තා”ති (සං. නි. 3.15) වචනතො. ලක්ඛණත්තයවිභාවනනෙයෙනෙව තදාරම්මණං විපස්සනං දස්සෙන්නො සබ්බතිත්ථියානං අවිසයභූතං බුද්ධාවෙණිකං චතුසච්චකම්මට්ඨානාධිට්ඨානං අවිපරිතං නිබ්බානගාමිනිං පටිපදං පකාසෙතීති දට්ඨබ්බං. ඉදානි තත්ථ සම්මාපටිපත්තියං නියොජෙති

“අප්පමාදෙන සම්පාදෙථා”ති. අථ වා “වයධම්මා සඬ්ඛාරා”ති එතෙන සඬ්ඛෙපෙන සංවෙපෙත්වා “අප්පමාදෙන සම්පාදෙථා”ති සඬ්ඛෙපෙනෙව නිරවසෙසං සම්මාපට්ඨත්තිං දස්සෙති. අප්පමාදපදඤ්ඤි සික්ඛත්තයසඬ්භිතං කෙවලපරිපුණ්ණං සාසනං පරියාදිගිත්වා තිට්ඨතීති. අන්තරෙති අන්තරාලෙ, වෙමජ්ඣෙති අත්ථො.

සුත්තන්තපිටකන්ති එත්ථ යථා කම්මමෙව කම්මන්තං, එවං සුත්තමෙව සුත්තන්තන්ති වෙදිතඛිබ්බං. අසඬ්භිතන්ති සඬ්භිතික්ඛන්ධකකථාවත්ථුප්පකරණාදි. කෙච්ඡි පන “සුභසුත්තම්පි පයමසඬ්භිතියං අසඬ්භිත”න්ති වදන්ති, තං න යුජ්ජති. “පයමසඬ්භිතිතො පුරෙතරමෙව හි ආයස්මතා ආනන්දත්ථෙරෙන ජෙනවතො විහරන්තෙන සුභස්ස මාණවස්ස දෙසිත”න්ති ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන චුත්තං. සුභසුත්තං පන “එවං මෙ සුතං – එකං සමයං ආයස්මා ආනන්දො සාවත්ථියං විහරති ජෙනවතො අනාඨපිණ්ඩිකස්ස ආරාමෙ අවිරපරිනිබ්බුතෙ භගවතී”තිආදිනා (දී. නි. 1.444) ආගතං. තත්ථ “එවං මෙ සුත”න්තිආදිවචනං පයමසඬ්භිතියං ආයස්මතා ආනන්දත්ථෙරෙනෙව වත්තුං යුත්තරූපං න භොති. න හි ආනන්දත්ථෙරො සයමෙව සුභසුත්තං දෙසෙත්වා “එවං මෙ සුත”න්තිආදිනි වදති. එවං පන වත්තඛිබ්බං සියා “එකම්ඨාහං, භන්තෙ, සමයං සාවත්ථියං විහරාමි ජෙනවතො අනාඨපිණ්ඩිකස්ස ආරාමෙ”ති, තස්මා දුතියතතියසඬ්භිතිකාරකෙහි “එවං මෙ සුත”න්තිආදිනා සුභසුත්තං සඬ්භිතිමාරොපිතං විය දිස්සති. අථ ආචරියධම්මපාලත්ථෙරස්ස එවමධිප්පායො සියා “ආනන්දත්ථෙරෙනෙව චුත්තම්පි සුභසුත්තං පයමසඬ්භිතිං ආරොපෙත්වා තත්තිං යපෙතුකාමෙහි මහාකස්සපත්ථෙරාදීහි අඤ්ඤෙසු සුත්තෙසු ආගතනයෙනෙව ‘එවං මෙ සුත’න්තිආදිනා තත්ති යපිතා”ති, එවං සති යුජ්ජෙය්‍ය. අථ වා ආයස්මා ආනන්දත්ථෙරො සුභසුත්තං සයං දෙසෙත්තොපි සාමඤ්ඤඵලාදීසු භගවතා දෙසිතනයෙනෙව දෙසෙසිති භගවතො සම්මුඛා ලද්ධනයෙ යත්වා දෙසිතත්තා භගවතා දෙසිතං ධම්මං අත්තනි අදහන්තො “එවං මෙ සුත”න්තිආදිමාහාති එවමධිප්පායො වෙදිතඛිබ්බො.

උභයානි පාතිමොක්ඛානීති භික්ඛුභික්ඛුනිපාතිමොක්ඛවසෙන. ද්වෙ විභඬ්භානීති භික්ඛුභික්ඛුනිවිභඬ්භවසෙනෙව ද්වෙ විභඬ්භානි. ද්වාච්ඡති ඛන්ධකානීති මහාවග්ගවුළුවග්ගෙසු ආගතානි ද්වාච්ඡති ඛන්ධකානි. සොළසපරිවාරාති සොළසහි පරිවාරෙහි උපලක්ඛිතත්තා සොළසපරිවාරාති චුත්තං. තථා හි පරිවාරපාළියං “යං තෙන භගවතා ජානතා පස්සතා අරහතා සම්මාසම්බුද්ධෙන පයමං පාරාජිකං කත්ථ පඤ්ඤත්ත”න්තිආදිනා (පරි. 1) පඤ්ඤත්තිවාරො, තතො පරං “මෙථුනං ධම්මං පටිසෙවන්තො කති ආපත්තියො ආපජ්ජති”තිආදිනා (පරි. 157) කතාපත්තිවාරො, “මෙථුනං ධම්මං පටිසෙවන්තස්ස ආපත්තියො චතුත්තං විපත්තීනං කති විපත්තියො භජන්ති”තිආදිප්පහෙදො (පරි. 182) විපත්තිවාරො, “මෙථුනං ධම්මං

පටිසෙවන්තස්ස ආපත්තියො සත්තන්තං ආපත්තික්ඛන්ධානං කතිහි ආපත්තික්ඛන්ධෙහි සඛිගහිතා'තිආදිප්පහෙදො (පරි. 183) සඛිගහවාරො, “මෙටුනං ධම්මං පටිසෙවන්තස්ස ආපත්තියො ඡන්තං ආපත්තිසමුට්ඨානානං කතිහි සමුට්ඨානෙහි සමුට්ඨන්ති”තිආදිනා (පරි. 184) සමුට්ඨානවාරො, “මෙටුනං ධම්මං පටිසෙවන්තස්ස ආපත්තියො චතුන්තං අධිකරණානං කතමං අධිකරණ”න්තිආදිනා (පරි. 185) අධිකරණවාරො, “මෙටුනං ධම්මං පටිසෙවන්තස්ස ආපත්තියො සත්තන්තං සමථානං කතිහි සමථෙහි සමමන්ති”තිආදිප්පහෙදො (පරි. 186) සමථවාරො, තදනන්තරං සමුච්චයවාරො චාති අට්ඨ වාරා චුත්තා. තතො පරං “මෙටුනං ධම්මං පටිසෙවනපච්චයා පාරාජිකං කත්ථ පඤ්ඤත්ත”න්තිආදිනා (පරි. 188) නයෙන පුන පච්චයවසෙන එකො පඤ්ඤත්තිවාරො, තස්ස වසෙන පුරිමසදිසා එව කතාපත්තිවාරාදයො සත්ත වාරාති එවං අපරෙපි අට්ඨ වාරා චුත්තා. ඉති ඉමානි අට්ඨ, පුරිමානිපි අට්ඨානි මහාවිභඩ්ගෙ සොළස වාරා දස්සිතා. තතො පරං තෙනෙව නයෙන හික්ඛුනිවිභඩ්ගෙපි සොළස වාරා ආගතාති ඉමෙහි සොළසහි වාරෙහි උපලක්ඛිතත්තා සොළසපරිවාරාති වුච්චති. පොත්ථකෙසු පන කත්ථවි “පරිවාරො”ති එත්තකමෙව දිස්සති, බහුසු පන පොත්ථකෙසු දීඝනිකායට්ඨකථායං අහිධම්මට්ඨකථායඤ්ච “සොළසපරිවාරා”ති එවමෙව චුත්තත්තා අයම්පි පාඨො න සක්කා පටිබාහිතුන්ති තස්සෙවත්ථො චුත්තො.

බ්‍රහ්මජාලාදිචතුත්තිංසසුත්තසඛිගහොති බ්‍රහ්මජාලසුත්තාදීනි චතුත්තිංස සුත්තානි සඛිගස්හන්ති එත්ථ, එතෙනාති වා බ්‍රහ්මජාලාදිචතුත්තිංසසුත්තසඛිගහො. චුත්තප්පමාණානං වා සුත්තානං සඛිගහො එතස්සාති බ්‍රහ්මජාලාදිචතුත්තිංසසුත්තසඛිගහොති. එවං සෙසෙසුපි වෙදිතබ්බං.

විවිධවිසෙසනයත්තාති ඉමිස්සා ගාථාය අත්ථං විභාවෙන්තො ආහ “විවිධා හි”තිආදි. දළ්භිකම්මසිථිලකරණප්පයොජනාති යථාක්කමං ලොකවජ්ජෙසු සික්ඛාපදෙසු දළ්භිකම්මප්පයොජනා, පණ්ණත්තිවජ්ජෙසු සිථිලකරණප්පයොජනාති වෙදිතබ්බං. අජ්ඣාචාරනිසෙධනතොති සඤ්ඤමචෙලං අතිහවිත්වා පවත්තො ආවාරො අජ්ඣාචාරො, විතික්කමො, තස්ස නිසෙධනතොති අත්ථො. තෙනාති විවිධනයත්තාදිහෙතුනා. එතන්ති “විවිධවිසෙසනයත්තා”තිආදිගාථාවචනං. එතස්සාති විනයස්ස. ඉතරං පනාති සුත්තං.

ඉදානි අත්ථානං සුවනතොතිආදිගාථාය අත්ථං පකාසෙන්තො ආහ “තඤ්භි”තිආදි. අත්තත්ථපරත්ථාදිහෙදෙති යො තං සුත්තං සජ්ඣායති සුණාති වාචෙති වින්තෙති දෙසෙති ච, සුත්තෙන සඛිගහිතො සිලාදිඅත්ථො තස්සපි හොති, තෙන පරස්ස සාධෙතබ්බතො පරස්සපි හොතීති තදුභයං තං සුත්තං සුවෙති දීපෙති. තථා දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථෙ

ලොකියලොකුත්තරත්ථෙ වානි ඵවමාදිහෙදෙ අත්ථෙ ආදිසද්දෙන සඞ්ගණ්භානි. අත්ථසද්දො වායං භිතපරියායවචනො, න භාසිතත්ථවචනො. යදි සියා, සුත්තං අත්තනොපි භාසිතත්ථං සුචෙති පරස්සපිති අයමත්ථො වුත්තො සියා, සුත්තෙන ච යො අත්ථො පකාසිතො, සො තස්සෙව හොති, න තෙන පරත්ථො සුචිතො හොතීති. තෙන සුචෙතබ්බස්ස පරත්ථස්ස නිවත්තෙතබ්බස්ස අභාවා අත්තග්ගහණඤ්ච න කත්තබ්බං. අත්තත්ථපරත්ථවිනිමුත්තස්ස භාසිතත්ථස්ස අභාවා ආදිග්ගහණඤ්ච න කත්තබ්බං, තස්මා යථාවුත්තස්ස භිතපරියායස්ස අත්ථස්ස සුත්තෙ අසම්භවතො සුත්තාධාරස්ස පුග්ගලස්ස වසෙන අත්තත්ථපරත්ථා වුත්තා.

අථ වා සුත්තං අනපෙක්ඛිත්වා යෙ අත්තත්ථාදයො අත්ථප්පහෙදා “න භඤ්ඤදත්ථත්ථි පසංසලාභා”ති ඵතස්ස පදස්ස නිද්දෙසෙ (මහානි. 63) වුත්තා අත්තත්ථො, පරත්ථො, උභයත්ථො, දිට්ඨධම්මිකො අත්ථො, සම්පරායිකො අත්ථො, උත්තානො අත්ථො, ගම්භිරො අත්ථො, ගුළ්හො අත්ථො, පට්චිෂන්තො අත්ථො, නෙයොසා අත්ථො, නීතො අත්ථො, අනවජ්ජො අත්ථො, නික්කිලෙසො අත්ථො, වොදානො අත්ථො, පරමත්ථොති, තෙ අත්ථෙ සුත්තං සුචෙතීති අත්ථො ගහෙතබ්බො. තථා හි කිඤ්චාපි සුත්තනිරපෙක්ඛං අත්තත්ථාදයො වුත්තා සුත්තත්ථභාවෙන අනිද්දිට්ඨත්තා, තෙසු පන ඵකොපි අත්ථප්පහෙදො සුත්තෙන දිපෙතබ්බතං නාතික්කමති, තස්මා තෙ අත්ථෙ සුත්තං සුචෙතීති වුච්චති. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථවිකප්පෙ අත්ථ-සද්දොයං භාසිතත්ථපරියායොපි හොති. ඵත්ථ හි පුරිමකා පඤ්ච අත්ථප්පහෙදා භිතපරියායා, තතො පරෙ ඡ භාසිතත්ථහෙදා, පච්ඡිමකා පන උභයසභාවා. තත්ථ දුරධිගමතාය විභාවතෙ අගාධභාවො ගම්භිරො, න විචටො ගුළ්හො, මුලුදකාදයො විය පංසුනා අක්ඛරසන්තිවෙසාදිනා තිරොහිතො පට්චිෂන්තො. නිද්ධාරෙත්වා ඤාපෙතබ්බො නෙයොසා, යථාරුතවසෙන වෙදිතබ්බො නීතො. අනවජ්ජනික්කිලෙසවොදානා පරියායවසෙන වුත්තා, කුසලවිපාකකිරියධම්මවසෙන වා. පරමත්ථො නිබ්බානං, ධම්මානං අවිපරිතසභාවො ඵව වා.

අථ වා අත්තනා ච අප්පිච්ඡො හොතීති අත්තත්ථං, අප්පිච්ඡාකථඤ්ච පරෙසං කත්තා හොතීති පරත්ථං සුචෙති. ඵවං “අත්තනා ච පාණාතිපානා පට්චරතො හොතී”තිආදීනි (අ. නි. 4.99) සුත්තානි යොජෙතබ්බානි. විනයාහිධම්මෙහි ච විසෙසෙත්වා සුත්තසද්දස්ස අත්ථො වත්තබ්බො, තස්මා වෙනෙයාප්ඤ්ඤාසයවසප්පවත්තාය දෙසනාය අත්තභිතපරහිතාදීනි සාතිසයං පකාසිතානි හොත්ති තප්පධානභාවතො, න ආණාධම්මසභාවවසප්පවත්තායානි ඉදමෙව අත්ථානං සුවනතො සුත්තන්ති වුත්තං. ඵවඤ්ච කත්වා “ඵත්තකං තස්ස භගවතො සුත්තාගතං සුත්තපරියාපන්ත”න්ති (පාටි. 655) ච “සකවාදෙ පඤ්ච සුත්තසතානී”ති

(ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා) ව එවමාදීසු සුත්තසද්දො උපවර්තොති ගහෙනබ්බො.

සුත්තෙසු ආණාධම්මසභාවා ව වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයං අනුවත්තන්ති, න විනයාහිධම්මෙසු විය වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයො ආණාධම්මසභාවෙ, තස්මා වෙනෙය්‍යානං එකන්තහිතපටිලාභසංවත්තනිකා සුත්තන්තදෙසනා හොතිති “සුචුත්තා චෙත්ථ අත්ථා”තිආදි වුත්තං. “එකන්තහිතපටිලාභසංවත්තනිකා සුත්තන්තදෙසනා”ති ඉදම්පි වෙනෙය්‍යානං හිතසම්පාපනෙ සුත්තන්තදෙසනාය තප්පරභාවංයෙව සන්ධාය වුත්තං. තප්පරභාවො ව වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයානුලොමතො දට්ඨබ්බො. තෙනෙවාහ “වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයානුලොමෙන චුත්තත්තා”ති. විනයදෙසනං විය ඉස්සරභාවතො ආණාපතිට්ඨාපනවසෙන අදෙසෙත්වා වෙනෙය්‍යානං අජ්ඣාසයානුලොමෙන වරියානුරූපං චුත්තත්තා දෙසිතත්තාති අත්ථො.

අනුපුබ්බසික්ඛාදිවසෙන කාලන්තරෙ අහිනිජ්ඣන්ති. දස්සෙත්තො ආහ “සස්සම්ච ඵල”න්ති. පසවතීති ඵලති, නිජ්ඣාදෙතීති අත්ථො. උපායසමඬ්ඨිතංයෙව නිජ්ඣජ්ජනභාවං දස්සෙත්තො “ධෙනු විය බීර”න්ති ආහ. ධෙනුතොපි හි උපායවත්තානංයෙව බීරපටිලාභො හොති. අනුපායෙන හි අකාලෙ අජාතවච්ඡං ධෙනුං දොහන්තො කාලෙපි වා විසාණං ගහෙත්වා දොහන්තො නෙව බීරං පටිලහති. “සුත්තාණා”ති එතස්ස අත්ථං පකාසෙතුං “සුට්ඨු ව නෙ තායතී”ති වුත්තං.

සුත්තසභාගන්ති සුත්තසදිසං. සුත්තසභාගතංයෙව දස්සෙත්තො ආහ “යථා හී”තිආදි. තච්ඡකානං සුත්තන්ති වඬ්ඨකීනං කාලසුත්තං. පමාණං හොතිති තදනුසාරෙන තච්ඡනතො. එවමෙතම්පි විඤ්ඤානන්ති යථා කාලසුත්තං පසාරෙත්වා සඤ්ඤාණෙ කතෙ ගහෙනබ්බං විස්සජ්ජෙතබ්බඤ්ච පඤ්ඤායති, එවං විවාදෙසු උප්පන්නෙසු සුත්තෙ ආනිතමත්තෙ “ඉදං ගහෙනබ්බං, ඉදං විස්සජ්ජෙතබ්බං”න්ති විඤ්ඤානං පාකටත්තා විවාදො වූපසම්මතීති එතම්පි සුත්තං විඤ්ඤානං පමාණං හොතිති අත්ථො. ඉදානි අඤ්ඤාපි සුත්තසභාගතං දස්සෙත්තො ආහ “යථා වා”තිආදි. සුත්තං විය පමාණත්තා සඬ්ඨිගාහකත්තා ව සුත්තම්ච සුත්තන්ති වුත්තං හොති. එත්ථ ව අත්තත්ථාදිවිධානෙ සුත්තස්ස පමාණභාවො අත්තත්ථාදීනංයෙව ව සඬ්ඨිගාහකත්තං යොජෙතබ්බං තදත්ථජ්ජකාසනපට්ඨානත්තා සුත්තස්ස. විනයාහිධම්මෙහි විසෙසත්තඤ්ච පුබ්බෙ චුත්තනයෙනෙව යොජෙතබ්බං. එතන්ති “අත්ථානං සුවනතො”තිආදිකං අත්ථවචනං. එතස්සාති සුත්තස්ස.

යන්ති යස්මා. එත්ථාති අහිධම්මෙ. අහික්කමන්තීති එත්ථ අහි-සද්දො කමනකිරියාය වුඬ්ඨිභාවං අතිරෙකතං දිපෙතීති ආහ “අහික්කමන්තීතිආදීසු වුඬ්ඨියං ආගතො”ති. අහිඤ්ඤාතාති අඬ්ඨවන්දාදිනා කෙනච සඤ්ඤාණෙන ඤාතා පඤ්ඤාතා පාකටාති අත්ථො. අඬ්ඨවන්දාදිභාවො හි රත්තියා

උපලක්ඛණවසෙන සඤ්ඤාණං හොති, යස්මා අඛිංසා වන්දො, තස්මා අට්ඨමී, යස්මා උග්ගො, තස්මා වාතුද්දසී, යස්මා පුණ්ණො, තස්මා පන්තරසීති. අභිලක්ඛිතාති එත්ථාපි අයමෙවත්ථො වෙදිතබ්බො. අභිලක්ඛිතසද්දපරියායො අභිඤ්ඤාතසද්දොති ආහ “අභිඤ්ඤාතා අභිලක්ඛිතාතිආදීසු ලක්ඛණෙ”ති. එත්ථ ච වාචකසද්දන්තරසන්තිධානෙන නිපාතානං තදත්ථජොතකමත්තත්තා ලක්ඛිතසද්දත්ථජොතකො අභිසද්දො ලක්ඛණෙ වත්තතීති වුත්තො. රාජාභිරාජාති රාජුභි පුජෙතුං අරහො රාජා. පුජිතෙති පුජාරහෙ.

අභිධම්මෙති “සුපිනන්තෙන සුක්කවිස්සට්ඨියා අනාපත්තිභාවෙපි අකුසලචෙතනා උපලබ්භතී”තිආදිනා විනයපඤ්ඤත්තියා සඞ්ඝරවිරහිතෙ ධම්මෙ. “පුබ්බාපරවිරොධාභාවතො ධම්මානංයෙව ච අඤ්ඤමඤ්ඤසඞ්ඝරවිරහිතෙ ධම්මෙ”තිපි වදන්ති. “පාණාතිපාතො අකුසල”න්ති එවමාදීසු ච මරණාධිප්පායස්ස ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදකපයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා අකුසලං, න පාණසඞ්ඝාතජීවිතින්ද්‍රියස්ස උපච්ඡෙදසඞ්ඝාතො අතිපාතො, තථා අදින්නස්ස පරසන්තකස්ස ආදානසඞ්ඝාතා විඤ්ඤත්ති අබ්‍යාකතො ධම්මො, තංවිඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපිකා ථෙය්‍යචෙතනා අකුසලො ධම්මොති එවමාදිනාපි අඤ්ඤමඤ්ඤසඞ්ඝරවිරහිතෙ ධම්මෙති අත්ථො වෙදිතබ්බො. අභිවිනයෙති එත්ථ “ජාතරූපරජනං න පටිග්ගහෙතබ්බ”න්ති වදන්තො විනයෙ විනෙති නාම. එත්ථ “එවං පටිග්ගණ්හතො පාවිත්තියං, එවං දුක්කටන්ති වදන්තො ච අභිවිනයෙ විනෙති නාමා”ති වදන්ති. තස්මා ජාතරූපරජනං ථෙය්‍යවිත්තෙන පරසන්තකං ගණ්හන්තස්ස යථාවත්ථු පාරාජිකථුල්ලච්චයදුක්කටෙසු අඤ්ඤතරං, හණ්ඩාගාරිකසීසෙන ගණ්හන්තස්ස පාවිත්තියං, අත්තත්ථාය ගණ්හන්තස්ස නිස්සග්ගියං පාවිත්තියං. කෙවලං ලොලතාය ගණ්හන්තස්ස අනාමාසදුක්කටං, රූපියජඩ්ඛකස්ස සම්මතස්ස අනාපත්තීති එවං අඤ්ඤමඤ්ඤසඞ්ඝරවිරහිතෙ විනයෙ පටිබලො විනෙතුන්ති අත්ථො වෙදිතබ්බො. අභික්කන්තෙනාති එත්ථ කන්තියා අධිකත්තං අභිසද්දො දීපෙතීති ආහ “අධිකෙ”ති.

නනු ච “අභික්කමන්ති”ති එත්ථ අභිසද්දො කමනකිරියාය වුඩ්ඪිභාවං අතිරෙකතං දීපෙති, “අභිඤ්ඤාතා අභිලක්ඛිතා”ති එත්ථ ඤාණලක්ඛණකිරියානං සුපාකටත්තා විසෙසං, “අභික්කන්තෙනා”ති එත්ථ කන්තියා අධිකත්තං විසිට්ඨතං දීපෙතීති ඉදං තාව යුත්තං කිරියාවිසෙසකත්තා උපසග්ගස්ස, “අභිරාජා අභිවිනයො”ති පන පුජිතපරිච්ඡින්නෙසු රාජවිනයෙසු අභිසද්දො වත්තතීති කථමෙතං යුජ්ජෙය්‍යාති වෙ? ඉධාපි නත්ථි දොසො පුජනපරිච්ඡෙදනකිරියාදීපනතො, තාභි ච කිරියාභි රාජවිනයානං යුත්තත්තා, තස්මා එත්ථ අතිමාලාදීසු අතිසද්දො විය අභිසද්දො සහ සාධනෙන කිරියං වදන්ති

අභිරාජඅභිවිනයසද්දා සිද්ධා, එවං අභිධම්මසද්දෙ අභිසද්දො සහ සාධනෙන
වුඨ්ඨියාදිකිරියං දිපෙතීති අයමත්ථො දස්සිතොති දට්ඨබ්බං.

එත්ථ වාති අභිධම්මෙ. භාවෙතීති චිත්තස්ස වඨ්ඨනං වුත්තං. ඵරිත්වාති
ආරම්මණස්ස වඨ්ඨනං වුත්තං. වුඨ්ඨිමන්තොති භාවනාඵරණවුඨ්ඨිහි
වුඨ්ඨිමන්තොපි ධම්මා වුත්තාති අත්ථො. ආරම්මණාදිහිති
ආරම්මණසම්පයුත්තකම්මද්වාරපටිපදාදිහි. ලක්ඛණීයත්තාති
සඤ්ජානිතබ්බත්තා. එකන්තතො ලොකුත්තරධම්මානංයෙව පුජාරහත්තා
“සෙක්ඛා ධම්මා”තිආදිනා ලොකුත්තරායෙව පුජිතාති දස්සිතා.
සභාවපරිච්ඡින්නත්තාති චුසනාදිසභාවෙන පරිච්ඡින්නත්තා. අධිකාපි ධම්මා
වුත්තාති එත්ථ කාමාවචරෙහි මහන්තභාවතො මහග්ගතා ධම්මාපි අධිකා
නාම භොන්තීති තෙහි සද්ධිං අධිකා ධම්මා වුත්තා.

යං පනෙත්ථ අවිසිට්ඨන්ති එත්ථ විනයාදීසු තීසු අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨෙසු
යං අවිසිට්ඨං සමානං, තං පිටකසද්දන්ති අත්ථො. විනයාදයො හි තයො
සද්දා අඤ්ඤමඤ්ඤං අසාධාරණත්තා විසිට්ඨා නාම, පිටකසද්දො පන තෙහි
තීහිපි සාධාරණත්තා අවිසිට්ඨොති වුච්චති. මා පිටකසම්පදානෙනාති
පාළිසම්පදානවසෙන මා ගණ්හපාති වුත්තං භොති. කුදාලඤ්ච පිටකඤ්ච
කුදාලපිටකං. තත්ථ කු වුච්චති පථවී, තස්සා දාලනතො විදාලනතො
අයොමයො උපකරණවිසෙසො කුදාලං නාම, තාලපණ්ණුවෙත්තලතාදීහි
කතො භාජනවිසෙසො පිටකං නාම, තං ආදාය ගහෙත්වාති අත්ථො.
යථාවුත්තෙනාති “එවං දුට්ඨත්ථොනා”තිආදිනා වුත්තජ්ජකාරෙන.

දෙසනාසාසනකපාභෙදන්ති එත්ථ කථෙතබ්බානං අත්ථානං
දෙසකායත්තෙන ආණාදිවිධිනා අභිසජ්ජනං පබ්බොධනං දෙසනා.
සාසිතබ්බපුග්ගලගතෙන යථාපරාධාදිනා සාසිතබ්බභාවෙන අනුසාසනං
විනයනං සාසනං. කථෙතබ්බස්ස සංවරාසංවරාදිනො අත්ථස්ස කථනං
වචනපටිබද්ධතාකරණං කපාති වුච්චති. තස්මා දෙසිතාරං
හගවත්තමපෙක්ඛිත්වා දෙසනා, සාසිතබ්බපුග්ගලවසෙන සාසනං,
කථෙතබ්බස්ස අත්ථස්ස වසෙන කපාති එවමෙත්ථ දෙසනාදීනං
නානාකරණං වෙදිතබ්බං. එත්ථ ච කිඤ්චාපි දෙසනාදයො
දෙසෙතබ්බාදිනිරපෙක්ඛා න භොන්ති, ආණාදයො පන විසෙසතො
දෙසකාදිඅධිනාති තංතංවිසෙසයොගවසෙන දෙසනාදීනං හෙදො වුත්තො.
තථා හි ආණාච්චානං විසෙසතො ආණාරහාධීනං තත්ථ
කොසල්ලයොගතො. එවං වොහාරපරමත්ථවිධානාති ච විධායකාධිනාතීති
ආණාදිවිධිනො දෙසකායත්තතා වුත්තා. අපරාධජ්ඣාසයානුරූපං විය
ධම්මානුරූපමිපි සාසනං විසෙසතො, තථා විනෙතබ්බපුග්ගලාපෙක්ඛන්ති
සාසිතබ්බපුග්ගලවසෙන සාසනං වුත්තං. සංවරාසංවරනාමරූපානං විය
විනිවෙයෙතබ්බාය දිට්ඨියාපි කථනං සති වාචාවත්ථුස්මි. නාසතීති
විසෙසතො තදධීනන්ති කථෙතබ්බස්ස අත්ථස්ස වසෙන කපා වුත්තා.

හෙදසද්දො විසුං විසුං යොජෙනබ්බො “දෙසනාහෙදං සාසනහෙදං කථාහෙදස්ථ යථාරහං පරිදීපයෙ”ති. හෙදන්ති ච නානත්තන්ති අත්ථො. තෙසු පිටකෙසු සික්ඛා ච පහානානි ච ගම්භීරහාවො ච සික්ඛාපහානගම්භීරහාවං, තස්ථ යථාරහං පරිදීපයෙති අත්ථො. පරියත්තිහෙදස්ථ විභාවයෙති සම්බන්ධො.

පරියත්තිහෙදන්ති ච පරියාපුණනහෙදන්ති අත්ථො. යහින්ති යස්මිං විනයාදිකෙ පිටකෙ. යං සම්පත්තිස්ථ විපත්තිස්ථ යථා පාපුණානි, තම්පි සබ්බං විභාවයෙති සම්බන්ධො. අථ වා යං පරියත්තිහෙදං සම්පත්තිස්ථ විපත්තිස්ථාපි යහිං යථා පාපුණානි, තම්පි සබ්බං විභාවයෙති යොජෙනබ්බං. එත්ථ යථානි යෙහි උපාරම්භාදිහෙතුපරියාපුණනාදිප්පකාරෙහි උපාරම්භනිස්සරණධම්මකොසකරක්ඛණහෙතුපරියාපුණනං සුප්පට්ඨත්ති දුප්පට්ඨත්ති එතෙහි පකාරෙහීති වුත්තං හොති.

පරිදීපනා විභාවනා වානි හෙට්ඨා වුත්තස්ස අනුරූපතො වුත්තං, අත්ථතො පන එකමෙව. ආණාරහෙනානි ආණං යපෙතුං අරහතීති ආණාරහො, භගවා. සො හි සම්මාසම්බුද්ධතාය මහාකාරුණිකතාය ච අවිපරීතහිතොපදෙසකභාවෙන පමාණවචනත්තා ආණං පණෙතුං අරහති, වොහාරපරමත්ථානම්පි සම්භවතො ආහ “ආණාබාහුල්ලතො”ති. ඉතො පරෙසුපි එසෙව නයො.

පයමන්ති විනයපිටකං. පචුරාපරාධා සෙයාසකත්ථෙරාදයො. තෙ හි දොසබාහුල්ලතො “පචුරාපරාධා”ති වුත්තා. පචුරො බහුකො බහුලො අපරාධො දොසො වීතික්කමො යෙසං තෙ පචුරාපරාධා. අනෙකප්ඤ්ඤාසයානිආදීසු ආසයොව අප්ඤ්ඤාසයො. සො ච අත්ථතො දිට්ඨි ඤාණස්ථ, පහෙදතො පන චතුබ්බිධං හොති. තථා හි පුබ්බවරියවසෙන ආයතිං සති පච්චයෙ උප්පජ්ජමානාරහා සස්සතුච්ඡෙදසඬ්ඨිතා මිච්ඡාදිට්ඨි සච්චානුලොමිකඤාණකම්මස්සකතස්සඬ්ඨිතා සම්මාදිට්ඨි ච “ආසයො”ති වුච්චති. වුත්තස්ථෙතං -

“සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨි ච, බන්ති වෙචානුලොමිකා;
යථාභූතස්ථ යං ඤාණං, එතං ආසයසස්සදිත”න්ති.

ඉදස්ථ චතුබ්බිධං ආසයන්ති එත්ථ සත්තා නිවසන්තීති ආසයොති වුච්චති. අනුසයා කාමරාගභවරාගදිට්ඨිපටිසවිච්ඡිච්ඡාමානාවිජ්ජාවසෙන සත්තං මුසිකවිසං විය කාරණලාභෙ උප්පජ්ජනාරහා අනාගතා කිලෙසා, අතීතා පච්චජ්ජන්තා ච තථෙව වුච්චන්ති. න හි කාලහෙදෙන ධම්මානං සභාවහෙදො අත්ථීති. වරියානි රාගවරියාදිකා ඡ මූලවරියා, අන්තරහෙදෙන අනෙකවිධා, සංසග්ගවසෙන පන තෙසට්ඨි හොන්ති. අථ වා වරියානි වරිතං, තං සුවරිතදුච්චරිතවසෙන දුච්චිධං. “අධිමුත්ති නාම ‘අජ්ජෙව පබ්බජිස්සාමි, අජ්ජෙව අරහත්තං ගණ්ඨිස්සාමි’තිආදිනා තන්තින්තභාවෙන පවත්තමානං

සන්නිට්ඨාන”න්ති ගණ්ඨිපදෙසු වුත්තං. ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන පන “සත්තානං පුබ්බවරියවසෙන අභිරුචී”ති වුත්තං. සා දුට්ඨා භීතපණීතහෙදෙන. යථානුලොමන්ති අප්ඤ්ඤාසයාදීනං අනුරූපං. අහං මමාති සඤ්ඤිතොති දිට්ඨිමානතණ්භාවසෙන අහං මමාති එවං පවත්තසඤ්ඤිතො. යථාධම්මන්ති නත්ථෙත්ථ අත්තා අත්තනියං වා, කෙවලං ධම්මමත්තමෙනන්ති එවං ධම්මසභාවානුරූපන්ති අත්ථො.

සංවරාසංවරොති එත්ථ සංවරණං සංවරො, කායවාචාහි අවිතික්කමො. මහන්තො සංවරො අසංවරො. වුඩ්ඪිඅත්ථො හි අයං අ-කාරො යථා “අසෙක්ඛා ධම්මා”ති, තස්මා බුද්දකො මහන්තො ව සංවරොති අත්ථො. දිට්ඨිවිනිවෙයනාති දිට්ඨියා විමොචනං. අධිසීලසික්ඛාදීනං විභාගො පරතො පටිමපාරාජිකසංවණ්ණනාය ආවි භවිස්සති. සුත්තන්තපාළියං “විචිචිවෙව කාමෙහි”තිආදිනා සමාධිදෙසනාබාහුල්ලතො “සුත්තන්තපිටකෙ අධිවිත්තසික්ඛා”ති වුත්තං. විතික්කමප්පහානං කිලෙසානන්ති සංකිලෙසධම්මානං කම්මකිලෙසානං වා යො කායවච්ඡ්වාරෙහි විතික්කමො, තස්ස පහානං. අනුසයවසෙන සන්නානෙ අනුවත්තන්තා කිලෙසා කාරණලාභෙ පරිශුච්ඡිකාපි සීලහෙදවසෙන විතික්කමිතං. න ලහන්තිති ආහ “විතික්කමපටිපක්ඛන්තා සීලස්සා”ති. පරිශුච්ඡිකාප්පහානන්ති ඔකාසදානවසෙන කිලෙසානං විත්තෙ කුසලප්පවත්තිං පරියාදිශිත්වා උට්ඨානං පරිශුච්ඡිකානං, තස්ස පහානං විත්තසන්නානෙසු උප්පත්තිවසෙන කිලෙසානං පරිශුච්ඡිකානස්ස පහානන්ති වුත්තං හොති. අනුසයප්පහානන්ති අප්පහීනභාවෙන සන්නානෙ අනු අනු සයනකා කාරණලාභෙ උප්පත්තිඅරහා අනුසයා. තෙ පන අනුරූපං කාරණං ලද්ධා උප්පජ්ජනාරහා ථාමගතා කාමරාගාදයො සත්ත කිලෙසා, තෙසං පහානං අනුසයප්පහානං. තෙ ව සබ්බසො අරියමග්ගපඤ්ඤාය පභියන්තිති ආහ “අනුසයපටිපක්ඛන්තා පඤ්ඤායා”ති.

තදුච්ඡිගප්පහානන්ති දීපාලොකෙනෙව තමස්ස දානාදිපුඤ්ඤකිරියවත්ථුගතෙන තෙන තෙන කුසලභිගෙන තස්ස තස්ස අකුසලභිගස්ස පහානං “තදුච්ඡිගප්පහාන”න්ති වුච්චති. ඉධ පන තෙන තෙන සුසීලාභිගෙන තස්ස තස්ස දුස්සීලාභිගස්ස පහානං “තදුච්ඡිගප්පහාන”න්ති වෙදිතබ්බං. වික්ඛම්භනසමඋච්ඡෙදප්පහානානීති එත්ථ උපචාරප්පනාහෙදෙන සමාධිනා පවත්තිනිවාරණෙන සට්ඨපහාරෙතෙව ජලතලෙ සෙවාලස්ස තෙසං තෙසං නීවරණානං ධම්මානං වික්ඛම්භනවසෙන පහානං වික්ඛම්භනප්පහානං. චතුත්තං අරියමග්ගානං භාවිතත්තා තංතංමග්ගවතො සන්නානෙ සමුදයපක්ඛිකස්ස කිලෙසගණස්ස අවිචන්තං අප්පවත්තිසඞ්ඛාතසමුච්ඡෙදවසෙන පහානං සමුච්ඡෙදප්පහානං. දුට්ඨවරිතසංකිලෙසස්ස පහානන්ති කායදුට්ඨවරිතාදි දුට්ඨු වරිතං, කිලෙසෙහි වා දුස්සිතං වරිතන්ති දුට්ඨවරිතං. තදෙව යත්ථ උප්පන්නං, තං සන්නානං සම්මා කිලෙසෙහි බාධයති උපතාපෙති වාති සංකිලෙසො, තස්ස පහානං,

කායවච්ඡව්වරිතවසෙන පවත්තසංකිලෙසස්ස තදඞ්ගවසෙන පහානන්ති
 චුත්තං හොති. සමාධිස්ස කාමච්ඡන්දපටිපක්ඛත්තා සුත්තන්තපිටකෙ
 තණ්හාසංකිලෙසස්ස පහානං චුත්තං.
 අත්තාදිවිනිමුත්තසභාවධම්මජ්ජකාසනතො අභිධම්මපිටකෙ
 දිට්ඨිසංකිලෙසස්ස පහානං චුත්තං.

එකමෙකස්මිඤ්චෙත්ථාති එතෙසු තිසු පිටකෙසු එකමෙකස්මිං පිටකෙති
 අත්ථො දට්ඨබ්බො. ධම්මොති පාළිති එත්ථ පකට්ඨානං උක්කට්ඨානං
 සීලාදිඅත්ථානං බොධනතො සභාවනිරුත්තිභාවතො බුද්ධාදීහි භාසිතත්තා ව
 පකට්ඨානං වචනජ්ජබන්ධානං ආළිති පාළි, පරියත්තිධම්මො. “ධම්මොති
 පාළිති එත්ථ භගවතා වුව්වමානස්ස අත්ථස්ස වොභාරස්ස ව දීපතො
 සද්දොයෙව පාළි නාමා”ති ගණ්ඨිපදෙසු චුත්තං. අභිධම්මට්ඨකථාය ලිඛිතෙ
 සීහලගණ්ඨිපදෙ පන ඉදං චුත්තං – සභාවත්ථස්ස සභාවචොභාරස්ස ව
 අනුරූපවසෙන භගවතා මනසා වචත්ථාපිතා පණ්ඩත්ති පාළිති වුව්වති. යදි
 සද්දොයෙව පාළි සියා, පාළියා දෙසනාය ව නානත්තෙන භවිතබ්බං. මනසා
 වචත්ථාපිතාය ව පාළියා වච්චෙදකරණමත්තං යපෙත්වා දෙසනාය
 නානත්තං නත්ථි. තථා හි දෙසනං දස්සෙත්තෙන මනසා වචත්ථාපිතාය
 පාළියා දෙසනාති වච්චෙදකරණමත්තං විනා පාළියා සහ දෙසනාය
 අනඤ්ඤථා චුත්තා. තථා ව උපරි “දෙසනාති පඤ්ඤත්ති”ති චුත්තත්තා
 දෙසනාය අනඤ්ඤභාවෙන පාළියා පණ්ණත්තිභාවො කථිතො හොති. අපිච
 යදි පාළියා අඤ්ඤායෙව දෙසනා සියා, “පාළියා ව පාළිඅත්ථස්ස ව දෙසනාය
 ව යථාභූතාවබොධො”ති වත්තබ්බං සියා, එවං පන අවත්වා “පාළියා ව
 පාළිඅත්ථස්ස ව යථාභූතාවබොධො”ති චුත්තත්තා පාළියා දෙසනාය ව
 අනඤ්ඤභාවො දස්සිතො හොති. එවඤ්ච කත්වා උපරි “දෙසනා නාම
 පඤ්ඤත්ති”ති දස්සෙත්තෙන දෙසනාය අනඤ්ඤභාවතො පාළියා
 පණ්ණත්තිභාවො කථිතොව හොතිති.

එත්ථ ව “සද්දොයෙව පාළි නාමා”ති ඉමස්මිං පක්ඛෙ ධම්මස්සපි
 සද්දසභාවත්තා ධම්මදෙසනානං කො විසෙසොති වෙ? තෙසං තෙසං
 අත්ථානං බොධකභාවෙන ඤාතො උග්ගහණාදිවසෙන ව පුබ්බෙ
 වචත්ථාපිතො සද්දජ්ජබන්ධො ධම්මො, පච්ඡා පරෙසං අවබොධනත්ථං
 පවත්තිතො තදත්ථජ්ජකාසකො සද්දො දෙසනාති වෙදිතබ්බං. අථ වා
 යථාචුත්තසද්දසමුට්ඨාපකො චිත්තුජ්ජපාදො දෙසනා “දෙසියති සමුට්ඨාපියති
 සද්දො එතෙනා”ති කත්වා මුසාවාදාදයො විය. තත්ථාපි හි
 මුසාවාදාදිසමුට්ඨාපිකා වෙනනා මුසාවාදාදිසද්දෙන වොහරියති.

තිසුපි වෙනෙසු එතෙ ධම්මත්ථදෙසනාපටිච්චෙධාති එත්ථ පාළිඅත්ථො
 පාළිදෙසනා පාළිඅත්ථපටිච්චෙධො වාති ඉමෙ තයො පාළිවිසයා හොන්තීති
 විනයපිටකාදීනං අත්ථස්ස දෙසනාය පටිච්චෙධස්ස ව ආධාරභාවො යුත්තො,
 පිටකාති පන පාළියොයෙවති තෙසං ධම්මස්ස ආධාරභාවො කථං

යුජ්ජෙය්‍යාති වෙ? පාළිසමුදායස්ස අවයවපාළියා ආධාරභාවතො. අවයවස්ස හි සමුදායො ආධාරභාවෙන වුවිච්ඡි යථා “රුක්ඛෙ සාඛා”ති. එත්ථ ච ධම්මාදීනං දුක්ඛොගාහභාවතො තෙහි ධම්මාදීහි විනයාදයො ගම්භීරාති විනයාදීනම්පි චතුබ්බිධො ගම්භීරභාවො චුත්තොයෙව, තස්මා ධම්මාදයො එව දුක්ඛොගාහත්තා ගම්භීරා, න විනයාදයොති න වොදෙනබ්බමෙතං සම්මුඛෙන විසයවිසයීම්මුඛෙන ච විනයාදීනංයෙව ගම්භීරභාවස්ස චුත්තත්තා. ධම්මො හි විනයාදයො, තෙසං විසයො අත්ථො, ධම්මත්ථවිසයා ච දෙසනාපටිවෙධාති. තත්ථ පටිවෙධස්ස දුක්කරභාවතො ධම්මත්ථානං, දෙසනාඤාණස්ස දුක්කරභාවතො දෙසනාය ච දුක්ඛොගාහභාවො වෙදිතබ්බො. පටිවෙධස්ස පන උප්පාදෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා තංවිසයඤාණුප්පත්තියා ච දුක්කරභාවතො දුක්ඛොගාහතා වෙදිතබ්බො. දුක්ඛෙන ඔගස්හන්තීති දුක්ඛොගාහා. එකදෙසෙන ඔගාහන්තෙහිපි මන්දබුද්ධිහි පතිට්ඨා ලද්ධං න සක්කාති ආහ “අලබ්භනෙය්‍යපතිට්ඨා වා”ති. එකමෙකස්මීන්ති එකෙකස්මිං පිටකෙ. එත්ථාති එතෙසු පිටකෙසු. නිද්ධාරණෙ වෙතං භූමිමවචනං.

ඉදාති හෙතුහෙතුඵලාදීනං වසෙනපි ගම්භීරභාවං දස්සෙන්තො ආහ “අපරො නයො”තිආදි. හෙතුහි පච්චයො. සො හි අත්තතො ඵලං දහති විදහතීති ධම්මොති වුවිච්ඡි. ධම්මසද්දස්ස වෙන්ථ හෙතුපරියායනා කථං විඤ්ඤායතීති ආහ “චුත්තඤ්ඤා”න්තිආදි. නනු ච “හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා”ති එතෙන වචනෙන ධම්මස්ස හෙතුභාවො කථං විඤ්ඤායතීති වෙ? ධම්මපටිසම්භිදාති එතස්ස සමාසපදස්ස අවයවපදත්ථං දස්සෙන්තෙන “හෙතුම්හි ඤාණං”න්ති චුත්තත්තා. “ධම්මෙ පටිසම්භිදා ධම්මපටිසම්භිදා”ති එත්ථ හි “ධම්මෙ”ති එතස්ස අත්ථං දස්සෙන්තෙන “හෙතුම්හි”ති චුත්තං, “පටිසම්භිදා”ති එතස්ස අත්ථං දස්සෙන්තෙන “ඤාණං”න්ති, තස්මා හෙතුධම්මසද්දා එකත්ථා ඤාණපටිසම්භිදාසද්දා වාති ඉමමත්ථං වදන්තෙන සාධිතො ධම්මස්ස හෙතුභාවො. හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදාති එතෙන වචනෙන සාධිතො අත්ථස්ස හෙතුඵලභාවොපි එවමෙව දට්ඨබ්බො. හෙතුතො ඵලං හෙතුඵලං. තඤ්ච යස්මා හෙතුඅනුසාරෙන අරියති අධිගමීයති සම්පාපුණීයති, තස්මා අත්ථොති වුවිච්ඡි.

යථාධම්මන්ති එත්ථ ධම්මසද්දො හෙතුං හෙතුඵලඤ්ච සබ්බං සඞ්ගණ්හාති. සභාවචාවකො හෙස ධම්මසද්දො, න පරියත්තිහෙතුභාවචාවකො, තස්මා යථාධම්මන්ති යො යො අවිජ්ජාදිසඞ්ඛාරාදිධම්මො, තස්මිං තස්මීන්ති අත්ථො. ධම්මානුරූපං වා යථාධම්මං. දෙසනාපි හි පටිවෙධො විය අවිපරිතවිසයවිභාවනතො ධම්මානුරූපං පවත්තති, තතොයෙව ච අවිපරිතාහිලාපොති වුවිච්ඡි. ධම්මාහිලාපොති අත්ථබ්‍යඤ්ජනකො අවිපරිතාහිලාපො. එත්ථ ච අහිලජ්ජතීති අහිලාපොති සද්දො වුවිච්ඡි. එතෙන “තනු

ධම්මනිරුත්තාහිලාපෙ ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා”ති (විහ. 718) එත්ථ චුත්තං ධම්මනිරුත්තිං දස්සෙති සද්දසභාවත්තා දෙසනාය. තථා හි නිරුත්තිපටිසම්භිදාය පරිත්තාරම්මණාදිභාවො පටිසම්භිදාවිභවිතපාළියං (විහ. 718 ආදයො) චුත්තො. අට්ඨකථායඤ්ච (විහ. අට්ඨ. 718) “තං සභාවනිරුත්තිං සද්දං ආරම්මණං කත්වා”ති ආදිනා සද්දාරම්මණතා දස්සිතා. තථා හි ඉමස්ස අත්ථස්ස අයං සද්දො වාවකොති වචනවචනත්ථෙ වචත්ථපෙත්වා තංතංවචනත්ථවිභාවනවසෙන පවත්තිතො සද්දො දෙසනාති චුච්චති. අධිප්පායොති එතෙන “දෙසනාති පඤ්ඤත්ති”ති එතං වචනං ධම්මනිරුත්තාහිලාපං සන්ධාය චුත්තං, න තතො විනිමුත්තං පඤ්ඤත්තිං සන්ධායාති අධිප්පායං දස්සෙති. දෙසියති අත්ථො එතෙනාති හි දෙසනා, පකාරෙන ඤාපියති එතෙන, පකාරතො ඤාපෙතීති වා පඤ්ඤත්තීති ධම්මනිරුත්තාහිලාපො චුච්චති. එවං “දෙසනා නාම සද්දො”ති ඉමස්මිං පක්ඛෙ අයමත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. “දෙසනාති පඤ්ඤත්ති”ති එත්ථ පඤ්ඤත්තිවාදිනො පන එවං වදන්ති – කිඤ්චාපි “ධම්මාහිලාපො”ති එත්ථ අභිලප්පතීති අභිලාපොති සද්දො චුච්චති, න පණ්ණත්ති, තථාපි සද්දෙ චුච්චමානෙ තදනුරූපං වොහාරං ගහෙත්වා තෙන වොහාරෙන දීපිතස්ස අත්ථස්ස ජානනතො සද්දෙ කථිතෙ තදනුරූපා පණ්ණත්තිපි කාරණුපවාරෙන කථිතායෙව හොති. අථ වා “ධම්මාහිලාපොති අත්ථො”ති අවත්වා “ධම්මාහිලාපොති අධිප්පායො”ති චුත්තත්තා දෙසනා නාම සද්දො න හොතීති දීපිතමෙවාති.

ඉදානි පටිවෙධං නිද්දිසන්තො ආහ “පටිවෙධොති අභිසමයො”ති. පටිවිජ්ඣතීති ඤාණං පටිවෙධොති චුච්චති. පටිවිජ්ඣන්ති එතෙනාති වා පටිවෙධො, අභිසමෙතීති අභිසමයො, අභිසමෙන්ති එතෙනාති වා අභිසමයො. ඉදානි අභිසමයප්පහෙදතො අභිසමයප්පකාරතො ආරම්මණතො සභාවතො ව පාකටං කාතුං “සො ව ලොකියලොකුත්තරො”ති ආදිමාහ. විසයතො අසම්මොහතො ව අවබෝධොති සම්බන්ධො. තත්ථ විසයතො අත්ථාදිඅනුරූපං ධම්මාදීසු අවබෝධො නාම අවිජ්ජාදිධම්මාරම්මණො සඞ්ඛාරාදිඅත්ථාරම්මණො තද්වහයපඤ්ඤාපනාරම්මණො ලොකියො අවබෝධො. අසම්මොහතො අත්ථාදිඅනුරූපං ධම්මාදීසු අවබෝධො පන නිබ්බානාරම්මණො මග්ගයුත්තො යථාචුත්තධම්මත්ථපඤ්ඤත්තීසු සම්මොහවිද්ධංසනො ලොකුත්තරො අභිසමයො. තථා හි “අයං හෙතු, ඉදමස්ස ඵලං, අයං තද්වහයානුරූපො වොහාරො”ති එවං ආරම්මණකරණවසෙන ලොකියඤාණං විසයතො පටිවිජ්ඣති, ලොකුත්තරඤාණං පන හෙතුහෙතුඵලාදීසු සම්මොහස්ස මග්ගඤාණෙන සමුච්ඡින්නත්තා අසම්මොහතො පටිවිජ්ඣති. අත්ථානුරූපං ධම්මෙසුති අවිජ්ජා හෙතු, සඞ්ඛාරා හෙතුසමුප්පන්නා, සඞ්ඛාරෙ උප්පාදෙති අවිජ්ජාති එවං කාරියානුරූපං කාරණෙසුති අත්ථො. අථ වා පුඤ්ඤාහිසඞ්ඛාරඅපුඤ්ඤාහිසඞ්ඛාරආනෙඤ්ජාහිසඞ්ඛාරෙසු තීසු

තීසු පිටකෙසුති එත්ථ “එකෙකස්මි”න්ති අධිකාරතො පකරණතො වා
 වෙදිතබ්බං. පරියත්තිගෙදොති පරියාපුණනං පරියත්ති. පරියාපුණනවාචකො
 හෙත්ථ පරියත්තිසද්දො, න පාළිපරියායො, තස්මා එවමෙත්ථ අත්ථො
 දට්ඨබ්බො “තීසු පිටකෙසු එකෙකස්මිං පරියාපුණනප්පකාරො දට්ඨබ්බො
 ඤාතබ්බො”ති. තතොයෙව ච “පරියත්තියො පරියාපුණනප්පකාරා”ති
 තීසුපි ගණ්ඨීපදෙසු වුත්තං. අථ වා තීහි පකාරෙහි පරියාපුණිතබ්බා පාළියො
 එව පරියත්තීති වුව්වන්ති, තතොයෙව ච “පරියත්තියො පාළික්කමා”ති
 අභිධම්මට්ඨකථාය ලිඛිතෙ සීහලගණ්ඨීපදෙ වුත්තං. එවම්පි හි
 අලගද්ද්වපමාපරියාපුණනයොගතො අලගද්ද්වපමා පරියත්තීති පාළිපි සක්කා
 වත්තුං, එවඤ්ච කත්වා “දුග්ගහිතා උපාරම්භාදිහෙතු පරියාපුටා
 අලගද්ද්වපමා”ති පරතො නිද්දෙසව්වනම්පි උපපන්නං හොති. තත්ථ හි
 පාළියෙව දුග්ගහිතා පරියාපුටාති වත්තුං වට්ටති. අලගද්ද්වපමාති අලගද්දො
 අලගද්දග්ගහණං උපමා එතිස්සාති අලගද්ද්වපමා. අලගද්දස්ස
 ගහණඤ්ඤාත්ථ අලගද්දසද්දෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. “ආපුපිකො”ති
 එත්ථ අපුපසද්දෙන අපුපඛාදනං විය අලගද්දග්ගහණෙන ගහිතපරියත්ති
 උපමීයති, න පන අලගද්දෙන. “අලගද්දග්ගහණුපමා”ති වා වත්තබ්බෙ
 මජ්ඣිමනිකායෙ කත්වා “අලගද්ද්වපමා”ති වුත්තං “ඔට්ඨමුඛො”තිආදීසු
 විය. අලගද්දොති චෙත්ථ ආසිවියො වුව්වති. ගදොති හි විසස්ස නාමං. තඤ්ච
 තස්ස අලං පරිපුණ්ණං අත්ථී, තස්මා අලං පරියත්තො පරිපුණ්ණො ගදො
 අස්සාති අනුනාසිකලොපං දකාරාගමඤ්ච කත්වා “අලගද්දො”ති වුව්වති.
 අථ වා අලං ජීවිතභරණෙ සමත්ථො ගදො අස්සාති අලගද්දො.

නිස්සරණත්ථානි වට්ඨදුක්ඛතො නිස්සරණං අත්ථො පයොජනං එතිස්සාති නිස්සරණත්ථා. භණ්ඩාගාරිකපරියත්තීති එත්ථ භණ්ඩාගාරෙ නියුත්තො භණ්ඩාගාරිකො, භණ්ඩාගාරිකො විය භණ්ඩාගාරිකො, ධම්මරතනානුපාලකො. අඤ්ඤං අත්ථං අනපෙක්ඛිත්වා භණ්ඩාගාරිකස්සෙව සතො පරියත්ති භණ්ඩාගාරිකපරියත්ති.

දුග්ගහිතාති දුට්ඨු ගහිතා. දුග්ගහිතභාවමෙව විභාවෙන්තො ආභ “උපාරම්භාදිහෙතු පරියාපුටා”ති, උපාරම්භා ඉතිවාදප්පමොක්ඛාදිහෙතු උග්ගහිතාති අත්ථො. ලාභසක්කාරාදිහෙතු පරියාපුණ්ණමපි එත්ථෙව සඞ්ගහිතත්ති දට්ඨබ්බං. චුත්තඤ්ඤෙතං අලගද්දසුත්තට්ඨකථායං (ම. නි. අට්ඨ. 1.239) –

“යො හි බුද්ධවචනං ‘එවං චිවරාදීනි වා ලභිස්සාමි, චතුපරිසමජ්ඣෙ වා මං ජානිස්සන්ති’ති ලාභසක්කාරාදිහෙතු පරියාපුණ්ණාති, තස්ස සා පරියත්ති අලගද්දපරියත්ති නාම. එවං පරියාපුණ්ණතො හි බුද්ධවචනං අපරියාපුණ්ණිත්වා නිද්දොක්කමනං වරතර”ත්ති.

තනු ව අලගද්දග්ගහණුපමා පරියත්ති අලගද්දපමාති වුවිචති, එවඤ්ච සති සුග්ගහිතාපි පරියත්ති අලගද්දපමාති වත්තුං වට්ඨති තත්ථාපි අලගද්දග්ගහණුස්ස උපමාභාවෙන පාළියං චුත්තත්තා. චුත්තඤ්ඤෙතං –

“සෙය්‍යාථාපි, හික්ඛවෙ, පුරිසො අලගද්දත්ථිකො අලගද්දගවෙසී අලගද්දපරියෙසනං වරමානො, සො පස්සෙය්‍ය මහන්තං අලගද්දං, තමෙන අප්පදෙන දණ්ඨෙත සුනිග්ගහිතං නිග්ගණ්ඨෙය්‍ය, අප්පදෙන දණ්ඨෙත සුනිග්ගහිතං නිග්ගහෙත්වා ගීවාය සුග්ගහිතං ගණ්ඨෙය්‍ය. කිඤ්චාපි සො, හික්ඛවෙ, අලගද්දො තස්ස පුරිසස්ස හත්ථං වා බාහං වා අඤ්ඤතරං වා අඞ්ගපච්චධිං භොගෙහි පලිවෙදෙය්‍ය, අථ බො සො නෙව තතොනිදානං මරණං වා නිගච්ඡෙය්‍ය මරණත්තං වා දුක්ඛං. තං කිස්ස හෙතු, සුග්ගහිතත්තා, හික්ඛවෙ, අලගද්දස්ස, එවමෙව බො, හික්ඛවෙ, ඉධෙකච්චෙ කුලපුත්තා ධම්මං පරියාපුණ්ණත්ති සුත්තං ගෙය්‍ය”ත්තිආදි (ම. නි. 1.239).

තස්මා ඉධ දුග්ගහිතා එව පරියත්ති අලගද්දපමාති අයං විසෙසො කුතො විඤ්ඤායති, යෙන දුග්ගහිතා උපාරම්භාදිහෙතු පරියාපුටා අලගද්දපමාති වුවිචති? සච්චමෙතං, ඉදං පන පාරිසෙසඤායෙන චුත්තත්ති දට්ඨබ්බං. තථා හි නිස්සරණත්ථභණ්ඩාගාරිකපරියත්තිනං විසුං ගහිතත්තා පාරිසෙසතො අලගද්දස්ස දුග්ගහණුපමා පරියත්ති අලගද්දපමාති විඤ්ඤායති. සුග්ගහණුපමා හි පරියත්ති නිස්සරණත්ථා වා හොති භණ්ඩාගාරිකපරියත්ති වා, තස්මා සුචුත්තමෙතං “දුග්ගහිතා

උපාරම්භාදිහෙතු පරියාප්තා අලගද්දුපමා’ති. යං සන්ධායාති යං පරියත්තිදුග්ගහණං සන්ධාය. චුත්තන්ති අලගද්දසුත්තෙ චුත්තං.

අලගද්දත්ථිකොති ආසිවිසත්ථිකො. අලගද්දං ගවෙසති පරියෙසති සිලෙනාති අලගද්දගවෙසී. අලගද්දපරියෙසනං වරමානොති අලගද්දපරියෙසනත්ථං වරමානො. හොගෙති සරීරෙ. හත්ථෙ වා බාහාය වාති එත්ථ මණ්ඩන්ධකො යාව අග්ගනබා “හත්ථො”ති වෙදිතබ්බො, සද්ධිං අග්ගබාහාය අවසෙසා “බාහා”ති. කත්ථවි පන “කප්පරතො පටියායපි යාව අග්ගනබා හත්ථො”ති චුච්චති. අඤ්ඤතරස්ථිං වා අභිගපච්චඞ්ගෙති චුත්තලක්ඛණං හත්ථඤ්ච බාහඤ්ච යපෙත්වා අවසෙසං සරීරං “අභිගපච්චඞ්ග”න්ති වෙදිතබ්බං. තතොනිදානන්ති තංනිදානං, තංකාරණාති චුත්තං හොති. පුරිමපදෙ හි විහත්තිඅලොපං කත්වා නිද්දෙසො. තං හත්ථාදීසු ඩංසනං නිදානං කාරණං එතස්සාති තංනිදානන්ති හි වත්තබ්බෙ “තතොනිදාන”න්ති පුරිමපදෙ පච්චත්තෙ නිස්සක්කවචනං කත්වා තස්ස ව ලොපං අකත්වා නිද්දෙසො. තං කිස්ස හෙතුති යං චුත්තං හත්ථාදීසු ඩංසනං තංනිදානඤ්ච මරණාදිඋපගමනං, තං කිස්ස හෙතු කෙන කාරණෙනාති වෙ. ඉධාති ඉමස්ථිං සාසනෙ. එකච්චෙ මොසපුරිසාති එකච්චෙ තුච්ඡපුරිසා. ධම්මන්ති පාළිධම්මං. පරියාපුණන්තිති උග්ගණ්හන්තිති අත්ථො, සජ්ඣායන්ති වෙච වාචුග්ගතා කරොන්තා ධාරොන්ති වාති චුත්තං හොති. අත්ථන්ති යථාභූතං භාසිතත්ථං පයොජනත්ථඤ්ච. න උපපරික්ඛන්තිති න පරිග්ගණ්හන්ති න විචාරොන්ති. ඉදං චුත්තං හොති – “ඉමස්ථිං යානෙ සීලං කථිතං, ඉධ සමාධි, ඉධ පඤ්ඤා කථිතා, මයඤ්ච තං පුරෙස්සාමා”ති එවං භාසිතත්ථං පයොජනත්ථඤ්ච “සීලං සමාධිස්ස කාරණං, සමාධි විපස්සනායා”තිආදිනා න පරිග්ගණ්හන්තිති. අනුපපරික්ඛන්තිති අනුපපරික්ඛන්තානං. න නිජ්ඣානං බමන්තිති නිජ්ඣානපඤ්ඤං නක්ඛමන්ති, නිජ්ඣායිත්වා පඤ්ඤාය දිස්වා රොචෙත්වා ගහෙතබ්බා න හොන්තිති අධිජ්ජායො. තෙන ඉමමත්ථං දීපෙති “තෙසං පඤ්ඤාය අත්ථං අනුපපරික්ඛන්තානං තෙ ධම්මා න උපට්ඨහන්ති, ‘ඉමස්ථිං යානෙ සීලං, සමාධි, විපස්සනා, මග්ගො, ඵලං, චට්ඨං, විචට්ඨං කථිත’න්ති එවං ජාතිතුං න සක්කා හොන්ති”ති.

තෙ උපාරම්භානිසංසා වෙචාති තෙ පරෙසං වාදෙ දොසාරොපනානිසංසා භුත්වා පරියාපුණන්තිති අත්ථො. ඉතිවාදප්පමොක්ඛානිසංසා වාති ඉති එවං එතාය පරියත්තියා වාදප්පමොක්ඛානිසංසා, අත්තනො උපරි පරෙහි ආරොපිතවාදස්ස නිග්ගහස්ස පමොක්ඛප්පයොජනා භුත්වා ධම්මං පරියාපුණන්තිති අත්ථො. ඉදං චුත්තං හොති – පරෙහි සකවාදෙ දොසෙ ආරොපිතෙ තං දොසං එවඤ්ච එවඤ්ච මොචෙස්සාමාති ඉමිනා ව කාරණෙන පරියාපුණන්තිති. අථ වා සො සො වාදො ඉතිවාදො, ඉතිවාදස්ස පමොක්ඛො ඉතිවාදප්පමොක්ඛො, ඉතිවාදප්පමොක්ඛො ආනිසංසො එතෙසන්ති ඉතිවාදප්පමොක්ඛානිසංසා, තංතංවාදප්පමොචනානිසංසා වාති

අත්ථො. යස්ස චත්ථාය ධම්මං පරියාපුණන්තීති යස්ස ච සීලාදිපුරණස්ස මග්ගඵලානිබ්බානස්ස චා අත්ථාය ඉමස්මිං සාසනෙ කුලපුත්තා ධම්මං පරියාපුණන්ති. තඤ්චස්ස අත්ථං නානුභොන්තීති තඤ්ච අස්ස ධම්මස්ස සීලාදිපරිපුරණසඞ්ඛාතං අත්ථං එතෙ දුග්ගහිතගාහිතො නානුභොන්ති න වින්දන්ති.

අථ චා යස්ස උපාරම්භස්ස ඉතිවාදප්පමොක්ඛස්ස චා අත්ථාය යෙ මොසපුරිසා ධම්මං පරියාපුණන්ති, තෙ පරෙහි “අයමත්ථො න භොති”ති වුත්තෙ දුග්ගහිතත්තායෙව සොයෙවත්ථොති පටිපාදනක්ඛමා න භොන්තීති පරස්ස වාදෙ උපාරම්භං ආරොපෙතුං අත්තනො වාදා තං මොචෙතුඤ්ච අසක්කොන්තාපි තං අත්ථං නානුභොන්තියෙවාති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. දීඝරත්තං අහිතාය දුක්ඛාය සංවත්තන්තීති තෙසං තෙ ධම්මා දුග්ගහිතත්තා උපාරම්භමානදප්පමක්ඛපලාසාදිහෙතුභාවෙන දීඝරත්තං අහිතාය දුක්ඛාය සංවත්තන්ති. එත්ථ හි කාරණෙ ඵලවොහාරෙන “තෙ ධම්මා අහිතාය දුක්ඛාය සංවත්තන්ති”ති වුත්තං. තථා හි කිඤ්චාපි න තෙ ධම්මා අහිතාය දුක්ඛාය සංවත්තන්ති, තථාපි වුත්තනයෙන පරියාපුණන්තානං සජ්ඣායකාලෙ විවාදසමයෙ ච තංමූලකානං උපාරම්භාදීනං අනෙකෙසං අකුසලානං උප්පත්තිසබ්භාවතො “තෙ ධම්මා අහිතාය දුක්ඛාය සංවත්තන්ති”ති කාරණෙ ඵලවොහාරෙන වුත්තං. තං කිස්ස හෙතුති එත්ථ තත්ති යථාවුත්තස්සත්ථස්ස අනභිසම්භුණං තෙසඤ්ච ධම්මානං අහිතාය දුක්ඛාය සංවත්තනං පරාමසති.

සීලක්ඛන්ධාදිපාරිපූරිංයෙවාති එත්ථ ආදිසද්දෙන සමාධිවිපස්සනාදීනං සඞ්ඛගො වෙදිතබ්බො. යො හි බුද්ධවචනං උග්ගණ්හිත්වා සීලස්ස ආගතට්ඨානෙ සීලං පුරෙත්වා සමාධිතො ආගතට්ඨානෙ සමාධිගබ්භං ගණ්භාපෙත්වා විපස්සනාය ආගතට්ඨානෙ විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා මග්ගඵලානං ආගතට්ඨානෙ මග්ගං භාවෙස්සාමි, ඵලං සච්ඡිකරිස්සාමිති උග්ගණ්භාති, තස්සෙව සා පරියත්ති නිස්සරණත්ථා නාම භොති. යං සන්ධාය වුත්තන්ති යං පරියත්තිසුග්ගහණං සන්ධාය අලගද්දසුත්තෙ වුත්තං. දීඝරත්තං හිතාය සුඛාය සංවත්තන්තීති සීලාදීනං ආගතට්ඨානෙ සීලාදීනි පුරෙත්තානම්පි අරහත්තං පත්වා පරිසමප්ඤ්ඤා ධම්මං දෙසෙත්වා ධම්මදෙසනාය පසන්නෙහි උපනීතෙ චත්තාරො පච්චයෙ පරිභුඤ්ජන්තානම්පි පරෙසං වාදෙ සහධම්මෙන උපාරම්භං ආරොපෙත්තානම්පි සකවාදතො දොසං හරන්තානම්පි දීඝරත්තං හිතාය සුඛාය සංවත්තන්ති. තථා හි න කෙවලං සුග්ගහිතපරියත්තිං නිස්සාය මග්ගභාවනාඵලසච්ඡිකරියාදීනෙව, පරවාදනිග්ගහසකවාදපතිට්ඨාපනානිපි ඉජ්ඣන්ති. තථා ච වුත්තං “උප්පන්නං පරප්පවාදං සහධම්මෙන සුනිග්ගහිතං නිග්ගහෙත්වා”තිආදි (දී. නි. 2.168).

පරිඤ්ඤාතක්කන්ධොති දුක්ඛපරිජානනෙන පරිඤ්ඤාතක්කන්ධො. පභීනකිලෙසොති සමුදයජපහානෙන පභීනකිලෙසො. පටිවිද්ධාකුප්පොති පටිවිද්ධඅරහත්තඵලො. න කුප්පතීති අකුප්පන්ති හි අරහත්තඵලස්සෙතං නාමං. සතිපි හි චතුත්තං මග්ගානං චතුත්තඤ්ච ඵලානං අකුප්පසහාවෙ සත්තන්තං සෙක්ඛානං සකසකනාමපරිච්චාගෙන උපරුපරි නාමන්තරජපත්තිතො තෙසං මග්ගඵලාති “අකුප්පාතී”ති න වුව්චන්ති, අරහා පන සබ්බදාපි අරහායෙව නාමාති තස්සෙව ඵලං “අකුප්ප”න්ති වුත්තං. ඉමිනා ච ඉමමත්ථං දස්සෙති “බ්බිකාසවස්සෙව පරියත්ති භණ්ඩාගාරිකපරියත්ති නාමා”ති. තස්ස හි අපරිඤ්ඤාතං අජපභීනං අභාවිතං අසච්ඡිකතං වා නත්ථි, තස්මා බුද්ධච්චනං පරියාපුණන්තො තත්තිධාරකො පච්චේෂිපාලකො වංසානුරක්ඛකො ච හුත්වා උග්ගණ්හාති. තෙනෙවාහ “පච්චේෂිපාලනත්ථායා”තිආදි. තත්ථ පච්චේෂිති ධම්මසන්තති, ධම්මස්ස අවිච්ඡේදෙන පවත්තිති අත්ථො. වංසානුරක්ඛණත්ථායාති බුද්ධස්ස භගවතො වංසානුරක්ඛණත්ථං. තස්ස වංසොපි අත්ථතො පච්චේෂියෙවාති වෙදිතබ්බං.

නනු ච යදි පච්චේෂිපාලනත්ථාය බුද්ධච්චනස්ස පරියාපුණනං භණ්ඩාගාරිකපරියත්ති, තස්මා “බ්බිකාසවො”ති විසෙසෙත්වා වුත්තං. ඵකච්චස්ස පුටුප්පනස්සපි හි අයං නයො ලබ්හති. තථා හි ඵකච්චො භික්ඛු ඡාතකභයාදීසු ගන්ථධරෙසු ඵකස්මිං යානෙ වසිතුං අසක්කොන්තෙසු සයං භික්ඛාචාරෙන අකිලමමානො අතිමධුරං බුද්ධච්චනං මා නස්සතු, තන්තිං ධාරෙස්සාමි, වංසං යපෙස්සාමි, පච්චේෂං පාලෙස්සාමිති පරියාපුණාති, තස්මා තස්සපි පරියත්ති භණ්ඩාගාරිකපරියත්ති නාම කස්මා න භොතීති? වුව්චතෙ – ඵවං සන්තෙපි පුටුප්පනස්ස පරියත්ති භණ්ඩාගාරිකපරියත්ති නාම න භොති. කිඤ්චොපි හි පුටුප්පතො “පච්චේෂං පාලෙස්සාමි”ති අජ්ඣාසයෙන පරියාපුණාති, අත්තතො පන භවකන්තාරතො අනිත්තිණ්ණත්තා තස්ස පරියත්ති නිස්සරණපරියත්ති නාම භොති, තස්මා පුටුප්පනස්ස පරියත්ති අලගද්දුපමා වා භොති නිස්සරණත්ථා වා, සත්තන්තං සෙක්ඛානං නිස්සරණත්ථාව, බ්බිකාසවානං භණ්ඩාගාරිකපරියත්තියෙවාති වෙදිතබ්බං. බ්බිකාසවො ච භණ්ඩාගාරිකසදිසත්තා භණ්ඩාගාරිකොති වුව්චති. යථා හි භණ්ඩාගාරිකො අලඞ්චකාරභණ්ඩං පටිසාමෙත්වා පසාධනකාලෙ තදුපියං අලඞ්චකාරභණ්ඩං රඤ්ඤො උපනාමෙත්වා අලඞ්චකරොති, ඵවං බ්බිකාසවොපි ධම්මරතනභණ්ඩං සම්පට්ඨිත්වා මොක්ඛාධිගමස්ස භබ්බරූපෙ සහෙතුකෙ සත්තෙ පස්සිත්වා තදනුරූපං ධම්මදෙසනං වඩ්ඪෙත්වා මග්ගඞ්චගබොජ්ඣාසඞ්චගාදිසඞ්චාතෙන ලොකුත්තරෙන අලඞ්චකාරෙන අලඞ්චකරොතීති භණ්ඩාගාරිකොති වුව්චති.

ඵවං තිස්සො පරියත්තියො විහජිත්වා ඉදානි තිසුපි පිටකෙසු යථාරහං සම්පත්තිවිපත්තියො විත්ථාරෙත්වා දස්සෙන්නො ආහ “විනයෙ පනා”තිආදි. සීලසම්පත්තිං නිස්සාය තිස්සො විජ්ජා පාපුණාතීතිආදීසු යස්මා

සීලං විසුජ්ඣමානං සතිසම්පජ්ඣඤ්ඤාලොක කම්මස්සකතඤ්ඤාණාලොක ව සංකිලෙසමලතො විසුජ්ඣති, පාරිපූරිඤ්ඤා ගච්ඡති, තස්මා සීලසම්පදා සිජ්ඣමානා උපනිස්සයසම්පත්තිභාවෙන සතිබලං ඤාණාලොකඤ්ඤා පච්චුපට්ඨපෙතීති තස්සා විජ්ජත්තයුපනිස්සයතා වෙදිතබ්බා සභාගහෙතුසම්පදානතො. සතිබලෙන හි පුබ්බෙතිවාසවිජ්ජාසිද්ධි, සම්පජ්ඣඤ්ඤා සබ්බකිච්චෙසු සුදිට්ඨකාරිතාපරිවයෙන චුතුපපාතඤ්ඤාණානුබද්ධාය දුතියවිජ්ජාය සිද්ධි, විනික්කමාභාවෙන සංකිලෙසජ්ජහානසබ්භාවතො විචට්ඨුපනිස්සයතාවසෙන අජ්ඣාසයසුද්ධියා තතියවිජ්ජාසිද්ධි. පුරෙතරසිද්ධානං සමාධිපඤ්ඤානං පාරිපූරිං විනා සීලස්ස ආසවක්ඛයඤ්ඤාණුපනිස්සයතා සුක්ඛවිපස්සකඛිණාසවෙහි දීපෙතබ්බා. “සමාහිතො යථාභූතං පජානාති”ති (සං. නි. 4.99; 3.5; නෙත්ති. 40; මි. ප. 2.1.14) වචනතො සමාධිසම්පදා ඡළහිඤ්ඤාය උපනිස්සයො. “යොගා වෙ ජායති භූරී”ති (ධ. ප. 282) වචනතො පුබ්බයොගෙන ගරුවාසදෙසභාසාකොසල්ලඋග්ගහණපරිපුච්ඡාදීහි ව පරිභාවිතා පඤ්ඤාසම්පත්ති පටිසම්භිදාප්පහෙදස්ස උපනිස්සයො. එත්ථ ව “සීලසම්පත්තිං නිස්සායා”ති චුත්තත්තා යස්ස සමාධිවිජ්ජමහනභූතා අනවසෙසා ඡ අහිඤ්ඤා න ඉජ්ඣන්ති, තස්ස උක්කට්ඨපරිවෘත්තයෙන න සමාධිසම්පදා අත්ථිති සතිපි විජ්ජානං අහිඤ්ඤාකදෙසභාවෙ සීලසම්පත්තිසමුදාගතා එව තිස්සො විජ්ජා ගහිතා. යථා හි පඤ්ඤාසම්පත්තිසමුදාගතා වතස්සො පටිසම්භිදා උපනිස්සයසම්පත්තස්ස මග්ගෙනෙව ඉජ්ඣන්ති මග්ගක්ඛණෙ එව තාසං පටිලහිතබ්බතො. එවං සීලසම්පත්තිසමුදාගතා තිස්සො විජ්ජා සමාධිසම්පත්තිසමුදාගතා ව ඡ අහිඤ්ඤා උපනිස්සයසම්පත්තස්ස මග්ගෙනෙව ඉජ්ඣන්තීති මග්ගාධිගමෙනෙව තාසං අධිගමො වෙදිතබ්බො. පච්චෙකඤ්ඤානං සම්මාසම්ඤ්ඤානඤ්ඤා පච්චෙකබොධිසම්මාසම්බොධිධම්මසමධිගමසදිසා හි ඉමෙසං අරියානං ඉමෙ විසෙසාධිගමාති.

තාසංයෙව ව තත්ථ පහෙදවචනතොති එත්ථ තාසංයෙවාති අවධාරණං පාපුණ්ණිකබ්බානං ඡළහිඤ්ඤාවතුපටිසම්භිදානං විනයෙ පහෙදවචනාභාවං සන්ධාය චුත්තං. වෙරඤ්ජකණ්ඨෙ හි තිස්සො විජ්ජාව විහත්තාති. දුතියෙ තාසංයෙවාති අවධාරණං වතස්සො පටිසම්භිදා අපෙක්ඛිත්වා කතං, න තිස්සො විජ්ජා. තා හි ඡසු අහිඤ්ඤාසු අන්තොගධත්තා සුත්තෙ විහත්තායෙවාති. තාසඤ්ඤාති එත්ථ ච-සද්දෙන සෙසානම්පි තත්ථ අත්ථිභාවං දීපෙති. අහිධම්මපිටකෙ හි තිස්සො විජ්ජා ඡ අහිඤ්ඤා වතස්සො ව පටිසම්භිදා චුත්තායෙව. පටිසම්භිදානං පන අඤ්ඤත්ථ පහෙදවචනාභාවං තත්ථෙව ව සම්මා විහත්තභාවං දීපෙතුකාමො හෙට්ඨා චුත්තනායෙන අවධාරණං අකත්වා “තත්ථෙවා”ති පරිවත්තෙත්වා අවධාරණං යපෙසි.

ඉදානි “විනයෙ දුප්පටිපත්තො ‘මුදුකානං අත්ථරණාදීනං සම්ඵස්සො විය ඉත්ථිසම්ඵස්සොපි වට්ටතී’ති මෙටුනවිනික්කමෙ දොසං අදිස්වා

සීලවිපත්තිං පාපුණාතී”ති දස්සෙන්නො ආහ “විනයෙ පන දුප්පටිපන්නො”තිආදි. තත්ථ සුඛො සම්ඵස්සො එතෙසන්ති සුඛසම්ඵස්සානි, අත්ථරණපාචුරණාදීනි. උපාදින්නඵස්සො ඉත්ථිඵස්සො, මෙටුනධම්මොති වුත්තං හොති. වුත්තම්පි හෙතන්ති අරිට්ඨොන භික්ඛුනා වුත්තං. සො හි බහුස්සුතො ධම්මකථිකො කම්මකිලෙසවිපාකඋපවාදආණාචිතික්කමවසෙන පඤ්චවිධෙසු අන්තරායිකෙසු සෙසන්තරායිකෙ ජානාති, විනයෙ පන අකොවිදත්තා පණ්ණත්තිවිතික්කමන්තරායිකෙ න ජානාති, තස්මා රහොගතො ඵං වින්තෙසි “ඉමෙ අගාරිකා පඤ්ච කාමගුණෙ පරිභුඤ්ජන්තා සොනාපන්නාපි සකදාගාමිනොපි අනාගාමිනොපි හොන්ති. භික්ඛුපි මනාපිකානි චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යානි රූපානි පස්සන්ති...පෙ.... කායවිඤ්ඤෙය්‍යො ඵොට්ඨබ්බෙ ඵුසන්ති, මුදුකානි අත්ථරණපාචුරණාදීනි පරිභුඤ්ජන්ති, එතං සබ්බං වට්ටති, කස්මා ඉත්ථිනංයෙව රූපසද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බා න වට්ටන්ති, එතෙපි වට්ටන්ති”ති අනවජ්ජෙන පච්චයපරිභුඤ්ජනරසෙන සාවජ්ජකාමගුණපරිභොගරසං සංසන්දිත්වා සච්ඡන්දරාගපරිභොගඤ්ච නිච්ඡන්දරාගපරිභොගඤ්ච එකං කත්වා ථුලවාකෙහි සද්ධිං අතිසුඛමසුත්තං සට්ඨන්තො විය සාසපෙන සද්ධිං සිනෙරුතො සදිසතං උපසංහරන්තො විය පාපකං දිට්ඨිගතං උප්පාදෙත්වා “කිං භගවතා මහාසමුද්දං බන්ධන්තෙන විය මහතා උස්සාහෙන පයමපාරාජිකං පඤ්ඤත්තං, නත්ථි එත්ථ දොසො”ති සබ්බඤ්ඤාභිකාඤ්ඤාණෙන සද්ධිං පටිවිරුප්ඤ්ඤානො වෙසාරජ්ජඤාණං පටිබාහන්තො අරියමග්ගෙ බාණුකණ්ටකාදීනි පක්ඛිපන්තො “මෙටුනධම්මෙ දොසො නත්ථි”ති ජිනස්ස ආණාවක්කෙ පහාරමදාසි. තෙනාහ “තථාහං භගවතා ධම්මං දෙසිතං ආජානාමි”තිආදි.

තත්ථ අන්තරායිකානි තංතංසම්පත්තියා විබන්ධනවසෙන සත්තසන්නානස්ස අන්තරෙ වෙමජ්ඣෙ ඵති ආගච්ඡතිති අන්තරායො, දිට්ඨධම්මිකාදිඅනත්ථො. අනතික්කමනට්ඨොන තස්මිං අන්තරායෙ නියුත්තා, අන්තරායං වා ඵලං අරහන්ති, අන්තරායස්ස වා කරණසීලාති අන්තරායිකා, සග්ගමොක්ඛානං අන්තරායකරානි වුත්තං හොති. තෙ ව කම්මකිලෙසවිපාකඋපවාදආණාචිතික්කමවසෙන පඤ්චවිධා. තෙසං විත්ථාරකථා පරතො අරිට්ඨසික්ඛාපදෙ (පාටි. 417) ආවි භවිස්සති. අයං පනෙත්ථ පදත්ථසම්බන්ධො – යෙ ඉමෙ ධම්මා අන්තරායිකා අන්තරායකරානි භගවතා වුත්තා දෙසිතා වෙව පඤ්ඤත්තා ව, තෙ ධම්මෙ පටිසෙවතො පටිසෙවන්තස්ස යථා යෙන පකාරෙන තෙ ධම්මා අන්තරායාය සග්ගමොක්ඛානං අන්තරායකරණත්ථං නාලං සමත්ථා න හොන්ති, තථා තෙන පකාරෙනාහං භගවතා දෙසිතං ධම්මං ආජානාමිති. තතො දුස්සීලභාවං පාපුණාතීති තතො අනවජ්ජසඤ්ඤීභාවහෙතුතො විතික්කමිත්වා දුස්සීලභාවං පාපුණාති.

වත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙනිආදිනා –

“වත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, පුග්ගලා සත්තො සංවිජ්ජමානා ලොකස්මිං. කතමෙ වත්තාරො, අත්තභිතාය පටිපත්තො හොති, නො පරභිතාය, පරභිතාය පටිපත්තො හොති, නො අත්තභිතාය, නෙව අත්තභිතාය පටිපත්තො හොති නො පරභිතාය, අත්තභිතාය වෙව පටිපත්තො හොති පරභිතාය වා”ති (අ. නි. 4.96; පු. ප. මාතිකා, චතුක්කඋද්දෙස 24) –

ආදිනා පුග්ගලදෙසනාපටිසංයුත්තසුත්තන්තපාළිං නිදස්සෙති. අධිජ්ජායං අජානන්තොති “අයං පුග්ගලදෙසනා වොහාරවසෙන, න පරමත්ථතො”ති එවං භගවතො අධිජ්ජායං අජානන්තො. බුද්ධස්ස භි භගවතො දුට්ඨා දෙසනා සම්මුතිදෙසනා පරමත්ථදෙසනා වාති. තත්ථ “පුග්ගලො සත්තො ඉත්ථී පුරිසො ඛත්තියො බ්‍රාහ්මණො දෙවො මාරො”ති එවරූපා සම්මුතිදෙසනා. “අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා ඛන්ධා ධාතූයො ආයතනානි සතිපට්ඨානා”ති එවරූපා පරමත්ථදෙසනා. තත්ථ භගවා යෙ සම්මුතිවසෙන දෙසනං සුත්වා අත්ථං පටිවිජ්ඣන්වා මොහං පහාය විසෙසමධිගන්තුං සමත්ථා, තෙසං සම්මුතිදෙසනං දෙසෙති. යෙ පන පරමත්ථවසෙන දෙසනං සුත්වා අත්ථං පටිවිජ්ඣන්වා මොහං පහාය විසෙසමධිගන්තුං සමත්ථා, තෙසං පරමත්ථදෙසනං දෙසෙති.

තත්‍රායං උපමා – යථා භි දෙසභාසාකුසලො තිණ්ණං වෙදානං අත්ථසංවණ්ණකො ආවරියො යෙ දම්මභාසාය චුත්තෙ අත්ථං ජානන්ති, තෙසං දම්මභාසාය ආචික්ඛති, යෙ අන්ධකභාසාදීසු අඤ්ඤතරාය, තෙසං තාය භාසාය, එවං තෙ මාණවා ඡෙකං බ්‍යත්තං ආවරියමාගම්ම ඛිජ්ජමෙව සිජ්ජං උග්ගණ්හන්ති. තත්ථ ආවරියො විය බුද්ධො භගවා, තයො වෙදා විය කථෙතඛිඛභාවෙ ධීතානි තිණි පිටකානි, දෙසභාසාය කොසල්ලම්ච සම්මුතිපරමත්ථකොසල්ලං, නානාදෙසභාසාමාණවකා විය සම්මුතිපරමත්ථවසෙන පටිවිජ්ඣනසමත්ථා වෙනෙය්‍යසත්තා, ආවරියස්ස දම්මභාසාදිආචික්ඛනං විය භගවතො සම්මුතිපරමත්ථවසෙනපි දෙසනා වෙදිතඛිඛා. ආහ වෙත්ථ –

“දුට්ඨෙ සච්චානි අක්ඛාසි, සම්බුද්ධො වදනං වරො;
සම්මුතිං පරමත්ථඤ්ච, තතියං නුපලඛිහති.

“සඬ්ඛෙතවචනං සච්චං, ලොකසම්මුතිකාරණා;
පරමත්ථවචනං සච්චං, ධම්මානං භූතකාරණා.

“තස්මා වොහාරකුසලස්ස, ලොකනාථස්ස සත්ථුනො;
සම්මුතිං වොහරන්තස්ස, මුසාවාදො න ජායතී”ති. (ම. නි. අට්ඨ. 1.57; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.170);

අපිව අට්ඨනී කාරණෙනි හගවා පුග්ගලකථං කථෙති —
 නිරොත්තප්පදීපනත්ථං කම්මස්සකතාදීපනත්ථං
 පච්චත්තපුරිසකාරදීපනත්ථං ආනන්තරියදීපනත්ථං බ්‍රහ්මවිහාරදීපනත්ථං
 පුබ්බෙනිවාසදීපනත්ථං දක්ඛිණාවිසුද්ධිදීපනත්ථං ලොකසම්මුතියා
 අප්පහානත්ථස්ද්වාති. “ඛන්ධා ධාතුයො ආයතනානි නිරියන්ති
 ඔත්තප්පන්ති”ති වුත්තෙ මහාජනො න ජානාති, සම්මොහමාපජ්ජති,
 පටිසත්තු හොති “කිමිදං ඛන්ධා ධාතුයො ආයතනානි නිරියන්ති
 ඔත්තප්පන්ති නාමා”ති. “ඉත්ථී නිරියති ඔත්තප්පති, පුරියො ඛන්තියො
 බ්‍රහ්මණො දෙවො මාරො”ති වුත්තෙ මහාජනො ජානාති, න
 සම්මොහමාපජ්ජති, න පටිසත්තු හොති, තස්මා හගවා
 නිරොත්තප්පදීපනත්ථං පුග්ගලකථං කථෙති. “ඛන්ධා කම්මස්සකා ධාතුයො
 ආයතනානි”ති වුත්තෙපි එසෙව නයො. තස්මා හගවා
 කම්මස්සකතාදීපනත්ථං පුග්ගලකථං කථෙති. “වෙච්චනාදයො මහාවිහාරා
 ඛන්ධෙහි කාරාපිතා, ධාතූහි ආයතනෙනි”ති වුත්තෙපි එසෙව නයො. තස්මා
 හගවා පච්චත්තපුරිසකාරදීපනත්ථං පුග්ගලකථං කථෙති. “ඛන්ධා මාතරං
 ජීවිතා වොරොපෙන්නි, පිතරං අරහන්තං, රුහිරුප්පාදකම්මං සඞ්ඝහෙදං
 කරොන්ති, ධාතුයො ආයතනානි”ති වුත්තෙපි එසෙව නයො. තස්මා හගවා
 ආනන්තරියදීපනත්ථං පුග්ගලකථං කථෙති.

“ඛන්ධා මෙත්තායන්ති, ධාතුයො ආයතනානි”ති වුත්තෙපි එසෙව
 නයො. තස්මා හගවා බ්‍රහ්මවිහාරදීපනත්ථං පුග්ගලකථං කථෙති. “ඛන්ධා
 පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරන්ති, ධාතුයො ආයතනානි”ති වුත්තෙපි එසෙව
 නයො. තස්මා හගවා පුබ්බෙනිවාසදීපනත්ථං පුග්ගලකථං කථෙති. “ඛන්ධා
 දානං පටිග්ගණ්හන්ති, ධාතුයො ආයතනානි”ති වුත්තෙපි මහාජනො න
 ජානාති, සම්මොහමාපජ්ජති, පටිසත්තු හොති “කිමිදං ඛන්ධා ධාතුයො
 ආයතනානි පටිග්ගණ්හන්ති නාමා”ති. “පුග්ගලා පටිග්ගණ්හන්ති
 සීලවන්තො කල්‍යාණධම්මා”ති වුත්තෙ පන ජානාති, න සම්මොහමාපජ්ජති,
 න පටිසත්තු හොති. තස්මා හගවා දක්ඛිණාවිසුද්ධිදීපනත්ථං පුග්ගලකථං
 කථෙති. ලොකසම්මුතිස්ද්වා බුද්ධා හගවන්තො න විජහන්ති,
 ලොකසම්මුතිස්සාය ලොකනිරුත්තියා ලොකාභිලාපෙ ධීතායෙව ධම්මං
 දෙසෙන්නි. තස්මා හගවා ලොකසම්මුතියා අප්පහානත්ථම්පි පුග්ගලකථං
 කථෙති, තස්මා ඉමිනා ව අධිප්පායෙන හගවතො පුග්ගලදෙසනා, න
 පරමත්ථදෙසනානි එවං අධිප්පායං අජානන්තොති වුත්තං හොති.

දුග්ගහිතං ගණ්හාතීති “තථාහං හගවතා ධම්මං දෙසිතං ආජානාමි, යථා
 තදෙවිදං විස්සද්ධං සන්ධාවති සංසරති, අනස්සද්ධං”න්තිආදිනා දුග්ගහිතං
 කත්වා ගණ්හාති, විපරිතං ගණ්හාතීති වුත්තං හොති. දුග්ගහිතන්ති හි
 භාවනපුංසකනිද්දෙසො. යං සන්ධායාති යං දුග්ගහිතගාහං සන්ධාය.
 අත්තනා දුග්ගහිතෙන ධම්මෙනාති පාඨසෙසො වෙදිතබ්බො. අථ වා
 දුග්ගහණං දුග්ගහිතං. අත්තනාති ව සාමිඅත්ථෙ කරුණවචනං, තස්මා

අත්තනො දුග්ගහණෙන විපරිතගාහෙනාති චුත්තං හොති. අම්භෙ වෙව අබ්භාවික්ඛතීති අම්භාකඤ්ච අබ්භාවික්ඛනං කරොති. අත්තනාඤ්ච ඛනතීති අත්තනො කුසලමූලාති ඛනන්තො අත්තනං ඛනති නාම.

ධම්මචිත්තන්ති ධම්මසභාවවිජානනං. අතිධාවන්තොති යාතබ්බමරියාදායං අට්ඨත්වා “චිත්තූප්පාදමත්තෙන දානං හොති, සයමෙව චිත්තං අත්තනො ආරම්මණං හොති, සබ්බං චිත්තං අසභාවධම්මාරම්මණං”න්ති එවමාදිනා අතිධාවන්තො අතික්කමිත්වා පවත්තමානො. වත්තාරීති බුද්ධවිසයඉද්ධිවිසයකම්මවිජාකලොකවිසයසඬ්ඨාතාති වත්තාරි. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“වත්තාරිමාති, භික්ඛවෙ, අවිත්තෙය්‍යාති න චිත්තෙතබ්බාති, යාති චිත්තෙත්තො උම්මාදස්ස විසාතස්ස භාගී අස්ස. කතමාති වත්තාරි? බුද්ධානං භික්ඛවෙ බුද්ධවිසයො අවිත්තෙය්‍යො න චිත්තෙතබ්බො, යං චිත්තෙත්තො උම්මාදස්ස විසාතස්ස භාගී අස්ස. ඤායිස්ස, භික්ඛවෙ, ඤානවිසයො අවිත්තෙය්‍යො න චිත්තෙතබ්බො...පෙ.... කම්මවිජාකො, භික්ඛවෙ, අවිත්තෙය්‍යො න චිත්තෙතබ්බො...පෙ.... ලොකචිත්තා භික්ඛවෙ අවිත්තෙය්‍යො න චිත්තෙතබ්බො...පෙ.... ඉමාති, භික්ඛවෙ, වත්තාරි අවිත්තෙය්‍යාති න චිත්තෙතබ්බාති, යාති චිත්තෙත්තො උම්මාදස්ස විසාතස්ස භාගී අස්සා”ති (අ. නි. 4.77).

තත්ථ “අවිත්තෙය්‍යාති”ති තෙසං සභාවනිදස්සනං. “න චිත්තෙතබ්බාති”ති තත්ථ කත්තබ්බතාතිදස්සනං. තත්ථ අවිත්තෙය්‍යාතීති චිත්තෙතුමසක්කුණෙය්‍යාති, චිත්තෙතුං අරහරූපාති න හොන්තීති අත්ථො. අවිත්තෙය්‍යත්තා එව න චිත්තෙතබ්බාති, කාමං අවිත්තෙය්‍යාතිපි ඡ අසාධාරණාදීති අනුස්සරන්තස්ස කුසලූපත්තිහෙතුභාවතො තාති චිත්තෙතබ්බාති, ඉමාති පන එවං න හොන්තීති අඵලභාවතො න චිත්තෙතබ්බාතීති අධිප්පායො. තෙනෙවාහ “යාති චිත්තෙත්තො උම්මාදස්ස විසාතස්ස භාගී අස්සා”ති. තෙසන්ති තෙසං පිටකානං.

එතන්ති එතං බුද්ධවචනං. තිවග්ගසඬ්ඨගහානීති සීලක්ඛන්ධවග්ගමහාවග්ගපාටීකවග්ගසඬ්ඨාතෙහි තීහි වග්ගෙහි සඬ්ඨගහො එතෙසන්ති තිවග්ගසඬ්ඨගහාති. චතුත්තිංසෙව සුත්තන්තාති ගාථාය එවමත්ථයොජනා වෙදිතබ්බා - යස්ස නිකායස්ස සුත්තගණනාතො චතුත්තිංසෙව ච සුත්තන්තා වග්ගසඬ්ඨගහවසෙන තයො වග්ගා අස්ස සඬ්ඨගහස්සාති තිවග්ගො සඬ්ඨගහො. එස පටිමො නිකායො දීඝනිකායොති අනුලොමිකො අපච්චනීකො, අත්ථානුලොමනතො අත්ථත්ථනාමොති චුත්තං හොති.

අත්ථානුලොමනතො අනුලොමිකො, අනුලොමිකත්තංයෙව විභාවෙනුං “කස්මා පනා”තිආදිමාහ. එකනිකායමිපිති එකසමුහමිපි. එවං විත්තන්ති එවං විචිත්තං. යථයිදන්ති යථා ඉමෙ. පොණිකා වික්ඛල්ලිකා ච ඛත්තියා, තෙසං නිවාසො පොණිකනිකායො වික්ඛල්ලිකනිකායොති වුචිවති. එවමාදීනි චෙත්ථ සාධකානි සාසනතො ච ලොකතො වාති එවමාදීනි උදාහරණානි එත්ථ නිකායසද්දස්ස සමුහනිවාසානං වාචකභාවෙ සාසනතො ච වොහාරතො ච සාධකානි පමාණානීති අත්ථො. එත්ථ පයමමුදාහරණං සාසනතො සාධකවචනං, දුතියං ලොකතොති වෙදිතඛිබං.

පඤ්චදසවග්ගසඬ්ඨිගහානීති මූලපරියායවග්ගාදීහි පඤ්චදසහි වග්ගෙහි සඬ්ඨිගහො එතෙසන්ති පඤ්චදසවග්ගසඬ්ඨිගහානි. දියඬ්ඨිසතං ද්වෙව ච සුත්තානීති අඬ්ඨිසතං දුතියං දියඬ්ඨිසං, එකං සතං ද්වෙව පඤ්ඤාසසුත්තානි වාති අත්ථො. යත්ථාති යස්මිං නිකායෙ. පඤ්චදසවග්ගපරිග්ගහොති පඤ්චදසහි වග්ගෙහි පරිග්ගහිතො සඬ්ඨිගහිතොති අත්ථො.

සුත්තන්තානං සහස්සානි සත්තසුත්තසතානි වාති පාඨෙ සුත්තන්තානං සත්ත සහස්සානි සත්ත සතානි වාති යොජෙතඛිබං. කත්ථවි පන “සත්ත සුත්තසහස්සානි සත්ත සුත්තසතානි වා”තිපි පාඨො. සංයුත්තසඬ්ඨිගහොති සංයුත්තනිකායස්ස සඬ්ඨිගහො.

පුබ්බෙ නිදස්සිතානි සුත්තන්තපිටකනිද්දෙසෙ නිදස්සිතා. වුත්තමෙව පකාරන්තරෙත සඬ්ඨිපිත්වා දස්සෙතුං “යපෙත්වා චත්තාරො නිකායෙ අවසෙසං බුද්ධවචන”න්ති වුත්තං. සකලං විනයපිටකන්තිආදිනා නිද්දිට්ඨමෙව හි ඉමිනා පකාරන්තරෙත සඬ්ඨිපිත්වා වුත්තං. තෙනෙවාහ “යපෙත්වා චතුරොපෙනෙ”තිආදි. තදඤ්ඤන්ති තෙහි චතුහි නිකායෙහි අඤ්ඤං අවසෙසන්ති අත්ථො.

සබ්බමෙව 2 හිදන්ති සබ්බමෙව ඉදං බුද්ධවචනං. නවජපහෙදන්ති එත්ථ කථං පනෙතං නවජපහෙදං හොති. තථා හි නවහි අඬ්ඨිගෙහි වචන්ටීතෙහි අඤ්ඤමඤ්ඤසඬ්ඨිකරරහිතෙහි භවිතඛිබං, තථා ච සති අසුත්තසභාවානෙව ගෙයාසිගාදීනි සිද්ධං, අථ සුත්තසභාවානෙව ගෙයාසිගාදීනි, එවං සති සුත්තන්ති විසුං සුත්තඬ්ඨිගමෙව න සියා, එවං සන්තෙ අට්ඨඬ්ඨිගං සාසනන්ති ආපජ්ජති. අපිච “සගාථකං සුත්තං ගෙයාං, නිග්ගාථකං සුත්තං වෙය්‍යාකරණ”න්ති අට්ඨකථායං වුත්තං. සුත්තඤ්ච නාම සගාථකං වා සියා නිග්ගාථකං වාති අඬ්ඨිගද්වයෙනෙව තදුභයං සඬ්ඨිගහිතන්ති තදුභයවිනිමුත්තඤ්ච සුත්තං උදානාදිවිසෙසසඤ්ඤාරහිතං නත්ථි, යං සුත්තඬ්ඨිගං සියා, අථාපි කථඤ්චි විසුං සුත්තඬ්ඨිගං සියා, මඬ්ඨිගලසුත්තාදීනං සුත්තඬ්ඨිගසඬ්ඨිගහො වා න සියා ගාථාභාවතො ධම්මපදාදීනං විය, ගෙයාසිගසඬ්ඨිගහො වා සියා සගාථකත්තා සගාථකවග්ගස්ස විය, තථා උභතොවිභඬ්ඨිගාදිසු සගාථකජ්ජෙසානන්ති? වුචිවතෙ -

සුත්තන්ති සාමඤ්ඤවිධි, විසෙසවිධයො පරෙ;
සනිමිත්තා නිරුළුහත්තා, සහතාඤ්ඤෙන නාඤ්ඤතො.

යථාචුත්තස්ස දොසස්ස, නත්ථි එත්ථාවගාහණං;
තස්මා අසඬ්කරංයෙව, නවඬ්ගං සත්ථුසාසනං.

සබ්බස්සපි හි බුද්ධවචනස්ස සුත්තන්ති අයං සාමඤ්ඤවිධි. තථා හි “එත්තකං තස්ස භගවතො සුත්තාගතං සුත්තපරියාපන්නං, සාවත්ථියා සුත්තවිභඬ්ගෙ, සකවාදෙ පඤ්ච සුත්තසතානී” තිආදිවචනතො විනයානිධම්මපරියත්තිවිසෙසෙසුපි සුත්තවොහාරො දිස්සති. තෙනෙව ච ආයස්මා මහාකච්චානො නෙත්තියං (නෙත්ති. සඬ්ගභවාර) ආහ – “නවවිධසුත්තන්තපරියෙට්ඨි”ති. තත්ථ හි සුත්තාදිවසෙන නවඬ්ගස්ස සාසනස්ස පරියෙට්ඨි පරියෙසනා අත්ථවිචාරණා “නවවිධසුත්තන්තපරියෙට්ඨි”ති චුත්තා. තදෙකදෙසෙසු පන ගෙයාදියො විසෙසවිධයො තෙන තෙන නිමිත්තෙන පතිට්ඨිතා. තථා හි ගෙයාස්ස සගාථකත්තං තබ්භාවනිමිත්තං. ලොකෙපි හි සසිලොකං සගාථකං වා චුණ්ණියගන්ථං “ගෙයා”න්ති වදන්ති. ගාථාවිරහෙ පන සති පුච්ඡං කත්වා විසජ්ජනභාවො වෙය්‍යාකරණස්ස තබ්භාවනිමිත්තං. පුච්ඡාච්ඡායාස්ස “ඛ්‍යාකරණ”න්ති චුච්චති. ඛ්‍යාකරණමෙව වෙය්‍යාකරණං. එවං සන්තෙ සගාථකාදීනම්පි පුච්ඡං කත්වා විසජ්ජනවසෙන පවත්තානං වෙය්‍යාකරණභාවො ආපජ්ජති? නාපජ්ජති. ගෙයාදියඤ්ඤානං අනොකාසභාවතො සඬ්කාසතො අනොකාසවිධි බලවාති “ගාථාවිරහෙ සති”ති විසෙසිතත්තා ච. තථා හි ධම්මපදාදියු කෙවලං ගාථාබන්ධෙසු සගාථකත්තෙපි සොමනස්සඤ්ඤාණමයිකගාථායුත්තෙසු “චුත්තඤ්ඤෙන”න්තිආදිවචනසම්බන්ධෙසු අබ්භූතධම්මපටිසංයුත්තෙසු ච සුත්තවිසෙසෙසු යථාක්කමං ගාථාඋදානඉතිචුත්තකඅබ්භූතධම්මසඤ්ඤා පතිට්ඨිතා. එත්ථ හි සතිපි සඤ්ඤන්තරනිමිත්තයොගෙ අනොකාසසඤ්ඤානං බලවහාවෙනෙව ගාථාදියඤ්ඤා පතිට්ඨිතා, තථා සතිපි ගාථාබන්ධභාවෙ භගවතො අතීතාසු ජාතීසු වරියානුභාවජ්ජකාසකෙසු ජාතකසඤ්ඤා පතිට්ඨිතා, සතිපි පඤ්භාවිසජ්ජනභාවෙ සගාථකත්තෙ ච කෙසුචි සුත්තන්තෙසු වෙදස්ස ලභාපනතො වෙදල්ලසඤ්ඤා පතිට්ඨිතාති එවං තෙන තෙන සගාථකත්තාදීනා නිමිත්තෙන තෙසු තෙසු සුත්තවිසෙසෙසු ගෙයාදියඤ්ඤා පතිට්ඨිතාති විසෙසවිධයො සුත්තඬ්ගතො පරෙ ගෙයාදියො. යං පනෙත්ථ ගෙයාඬ්ගාදිනිමිත්තරහිතං, තං සුත්තඬ්ගං විසෙසසඤ්ඤාපරිහාරෙන සාමඤ්ඤසඤ්ඤාය පවත්තනතො.

නනු ච එවං සන්තෙපි සගාථකං සුත්තං ගෙයාං, නිග්ගාථකං සුත්තං වෙය්‍යාකරණන්ති සුත්තඬ්ගං න සම්භවතීති වොදනා තදවත්ථා එවාති? න තදවත්ථා. සොධිතත්තා. සොධිතඤ්ඤි පුබ්බෙ ගාථාවිරහෙ සති පුච්ඡාච්ඡායාස්ස වෙය්‍යාකරණස්ස තබ්භාවනිමිත්තන්ති. යඤ්ච චුත්තං

“ගාථාභාවතො මඬගලසුත්තාදීනං සුත්තඬගසඬගහො න සියා”ති, තං න, නිරුල්භත්තාති. නිරුල්භො හි මඬගලසුත්තාදීනං සුත්තභාවො. න හි තානි ධම්මපදබුද්ධවංසාදයො විය ගාථාභාවෙන පඤ්ඤාතානි, අථ බො සුත්තභාවෙනෙව. තෙනෙව හි අට්ඨකථායං සුත්තනාමකන්ති නාමග්ගහණං කතං. යං පන චුත්තං “සගාථකත්තා ගෙය්‍යඬගසඬගහො සියා”ති, තම්පි නත්ථි. යස්මා සහතාඤ්ඤෙන. සහභාවො හි නාම අත්ථතො අඤ්ඤෙන හොති, සහ ගාථාහීති ච සගාථකං. න ච මඬගලසුත්තාදීසු ගාථාවිනිමුත්තො කොචි සුත්තජ්ජදෙසො අත්ථි, යො “සහ ගාථාහී”ති වුච්චෙය්‍ය. නනු ච ගාථාසමුදායො ගාථාහි අඤ්ඤො හොති, තථා ච තස්ස වසෙන සහ ගාථාහීති සගාථකන්ති සක්කා වත්තුන්ති? තං න. න හි අවයවවිනිමුත්තො සමුදායො නාම කොචි අත්ථි. යම්පි චුත්තං “උභතොවිභඩ්ගාදීසු සගාථකජ්ජදෙසානං ගෙය්‍යඬගසඬගහො සියා”ති, තම්පි න අඤ්ඤතො. අඤ්ඤායෙව හි තා ගාථා ජාතකාදිපරියාපන්නත්තා. අථො න තාහි උභතොවිභඩ්ගාදීනං ගෙය්‍යඬගහාවොති එවං සුත්තාදීනං අඬගානං අඤ්ඤමඤ්ඤසඬකරාභාවො වෙදිතබ්බො.

ඉදානි සුත්තාදීනි නවඬගානි විභජ්ඨවා දස්සෙන්නො ආහ “තත්ථ උභතොවිභඩ්ගනිද්දෙසබන්ධකපරිවාරා”තිආදි. තත්ථ නිද්දෙසො නාම සුත්තනිපාතෙ –

“කාමං කාමයමානස්ස, තස්ස චෙතං සමිජ්ඣති;
අද්ධා පිතිමතො හොති, ලද්ධා මච්චො යදිච්ඡති”ති. (සු. නි. 772) –

ආදිනා ආගතස්ස අට්ඨකවග්ගස්ස,

“කෙනස්සු නිවුතො ලොකො, (ඉච්චායස්මා අජිතො);
කෙනස්සු නජ්ජකාසති;
කිස්සාහිලෙපනං බුසි,
කිංසු තස්ස මහබ්බය”න්ති. (සු. නි. 1038) –

ආදිනා ආගතස්ස පාරායනවග්ගස්ස,

“සබ්බෙසු භූතෙසු නිධාය දණ්ඩං,
අවිහෙය්‍යං අඤ්ඤතරම්පි තෙසං;
න පුත්තම්චිජෙය්‍යා කුතො සභායං,
එකො වරෙ බග්ගවිසාණකජ්ජො”ති. (සු. නි. 35) –

ආදිනා ආගතස්ස බග්ගවිසාණසුත්තස්ස ච තදත්ථවිභාගවසෙන සත්ථුකජ්ජෙන ආයස්මතා ධම්මසෙනාපතිසාරිපුත්තත්ථෙරෙන කතො නිද්දෙසො මහානිද්දෙසො වුළුනිද්දෙසොති ච වුච්චති. එවම්ධ නිද්දෙසස්ස සුත්තඬගසඬගහො හදන්තබුද්ධසොඝාවරියෙන දස්සිතොති වෙදිතබ්බො.

අඤ්ඤාත්ථාපි ච දීඝනිකායට්ඨකථාදීසු සබ්බත්ථ උභතොවිභවිගනිද්දෙසබන්ධකපරිවාරාති නිද්දෙසස්ස සුත්තභිගසභිගහො එව දස්සිතො. ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙනපි තෙත්තිපකරණට්ඨකථායං එවමෙනස්ස සුත්තභිගසභිගහොව කථිතො. කෙච් පන නිද්දෙසස්ස ගාථාවෙය්‍යාකරණභිගෙසු ද්වීසු සභිගහං වදන්ති. චුත්තඤ්ඤෙනං නිද්දෙසඅට්ඨකථායං උපසෙනත්ථෙරෙන -

“තදෙනං විනයපිටකං සුත්තන්තපිටකං අභිධම්මපිටකන්ති තීසු පිටකෙසු සුත්තන්තපිටකපරියාපන්නං, දීඝනිකායො මජ්ඣිමනිකායො සංයුත්තනිකායො අභිගුත්තරනිකායො බුද්දකනිකායොති පඤ්චසු මහානිකායෙසු බුද්දකමහානිකායෙ පරියාපන්නං, සුත්තං ගෙය්‍යං වෙය්‍යාකරණං ගාථා උදානං ඉතිචුත්තකං ජාතකං අබ්භුතධම්මං වෙදල්ලන්ති නවසු සත්ථුසාසනභිගෙසු යථාසම්භවං ගාථාවෙය්‍යාකරණභිගද්වයසභිගහිත”න්ති (මහානි. අට්ඨ. ගන්ථාරම්භකථා).

එත්ථ තාව කත්ථවි පුච්ඡාචිසජ්ජනසභාවතො නිද්දෙසෙකදෙසස්ස වෙය්‍යාකරණභිගසභිගහො යුජ්ජතු නාම, ගාථභිගසභිගහො පන කථං යුජ්ජෙය්‍යාති ඉදමෙත්ථ වීමංසිතබ්බං. ධම්මපදාදීනං විය හි කෙවලං ගාථාබන්ධනාවො ගාථභිගස්ස තබ්බාවනිමිත්තං. ධම්මපදාදීසු හි කෙවලං ගාථාබන්ධෙසු ගාථාසමඤ්ඤා පතිට්ඨිතා, නිද්දෙසෙ ව න කොච් කෙවලො ගාථාබන්ධජ්ජදෙසො උපලබ්භති. සම්මාසම්බුද්ධෙන භාසිතානංයෙව හි අට්ඨකවග්ගාදිසභිගහිතානං ගාථානං නිද්දෙසමත්තං ධම්මසෙනාපතිතා කතං. අත්ථවිභජනත්ථං ආනිතාපි හි තා අට්ඨකවග්ගාදිසභිගහිතා නිද්දිසිතබ්බා මූලගාථායො සුත්තනිපාතපරියාපන්නත්තා අඤ්ඤායෙවාති න නිද්දෙසසභිබ්‍යං ගච්ඡන්ති උභතොවිභවිගාදීසු ආගතභාවෙපි තං වොහාරං අලභමානා ජාතකාදිගාථාපරියාපන්නා ගාථායො විය, තස්මා කාරණන්තරමෙත්ථ ගවෙසිතබ්බං, යුත්තතරං වා ගහෙතබ්බං.

නාලකසුත්තකුට්ටකසුත්තානීති එත්ථ නාලකසුත්තං නාම පදුමුත්තරස්ස භගවතො සාවකං මොනෙය්‍යපටිපදං පටිපන්නං දිස්වා තදත්ථං අභිකඞ්ඛමානෙන තතො පභුති කජ්ජසතසහස්සං පාරමීයො පුරෙත්වා ආගතෙන අසිතස්ස ඉසිතො භාගිනෙය්‍යෙන නාලකත්ථෙරෙන ධම්මවක්කජ්ජවත්තිතදිවසතො සත්තමෙ දිවසෙ “අඤ්ඤාතමෙත”න්තිආදීහි ද්වීහි ගාථාහි මොනෙය්‍යපටිපදං පුට්ඨෙන භගවතා “මොනෙය්‍යං තෙ උපඤ්ඤිස්ස”න්තිආදිතා (සු. නි. 706) නාලකත්ථෙරස්ස භාසිතං මොනෙය්‍යපටිපදාපරිදීපකං සුත්තං. කුට්ටකසුත්තං පන මහාසමයසුත්තන්තදෙසනාය සන්නිපතිතෙසු දෙවෙසු “කා නු ඛො අරහත්තජ්ජත්තියා පටිපත්ති”ති උජ්ජන්නචිත්තානං එකච්චානං දෙවතානං තමත්ථං පකාසෙතුං “පුච්ඡාමි තං

ආදිවච්ඡන්ධු”තිආදිනා (සු. නි. 921; මහානි. 150) නිමිත්තබුද්ධෙන අත්තානං පුච්ඡාපෙත්වා “මූලං පපඤ්චසඬ්ඨායා”තිආදිනා (සු. නි. 922) භාසිතං සුත්තං. එවමිධසුත්තනිපාතෙ ආගතානං මඬ්ඨගලසුත්තාදීනං සුත්තඬ්ඨගසඬ්ඨගහො දස්සිතො, තත්ථෙව ආගතානං අසුත්තනාමිකානං සුද්ධිකගාථානං ගාථඬ්ඨගසඬ්ඨගහඤ්ච දස්සයිස්සති, එවං සති සුත්තනිපාතට්ඨකථාරම්භෙ -

“ගාථාසතසමාකිණිණො, ගෙයාඛ්‍යාකරණඬ්ඨගසඬ්ඨගහො කස්මා සුත්තනිපාතොති, සඬ්ඨමෙස ගතොති චෙ”ති. (සු. නි. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා) -

සකලස්සපි සුත්තනිපාතස්ස ගෙයාවෙයාකරණඬ්ඨගසඬ්ඨගහො කස්මා වොදිතොති? නායං විරොධො. කෙවලඤ්ඨි තත්ථ වොදකෙන සගාථකත්තං කත්ථවි පුච්ඡාවිසජ්ජනමත්තඤ්ච ගහෙත්වා වොදනාමත්තං කතන්ති ගහෙතඬ්ඨං. අඤ්ඤථා සුත්තනිපාතෙ නිග්ගාථකස්ස සුත්තස්සෙව අභාවතො වෙයාකරණඬ්ඨගසඬ්ඨගහො න වොදෙතඬ්ඨො සියාති. සගාථාවග්ගො ගෙයාන්ති යොජෙතඬ්ඨං. “අට්ඨති අඬ්ඨගෙහි අසඬ්ඨගහිතං නාම පටිසම්භිදාදී”ති තීසුපි ගණ්ඨිපදෙසු වුත්තං. කෙච් පන පටිසම්භිදාමග්ගස්ස ගෙයාවෙයාකරණඬ්ඨගද්වයසඬ්ඨගහං වදන්ති. වුත්තඤ්ඤෙනං පටිසම්භිදාමග්ගට්ඨකථායං (පටි. ම. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා) “නවසු සත්ථුසාසනඬ්ඨගෙසු යථාසම්භවං ගෙයාවෙයාකරණඬ්ඨගද්වයසඬ්ඨගහිත”න්ති.

නොසුත්තනාමිකාති අසුත්තනාමිකා. “සුද්ධිකගාථා නාම වත්ථුගාථා”ති තීසු ගණ්ඨිපදෙසු වුත්තං. තත්ථ වත්ථුගාථාති -

“කොසලානං පුරා රම්මා, අගමා දක්ඛිණාපථං; ආකිඤ්චඤ්ඤං පත්ථයානො, බ්‍රාහ්මණො මත්තපාරග්”ති. (සු. නි. 982) -

ආදිනා පාරායනවග්ගස්ස නිදානං ආරොපෙත්තෙන ආයස්මතා ආනන්දත්ථෙරෙන සඬ්ඨිතිකාලෙ වුත්තා ඡජ්ජඤ්ඤාස ව ගාථායො, ආනන්දත්ථෙරෙනෙව සඬ්ඨිතිකාලෙ නාලකසුත්තස්ස නිදානං ආරොපෙත්තෙන වුත්තා -

“ආනන්දජාතෙ තිදසගණෙ පතීතෙ,
සක්කඤ්ච ඉන්දං සුච්චසනෙ ව දෙවෙ;
දුස්සං ගහෙත්වා අතිරිච ථොමයන්තෙ,
අසිතො ඉසි අද්දස දිවාච්ඡාරො”ති. (සු. නි. 684) -

ආදිකා විසතිමත්තා ගාථායො ව චුච්චන්ති. තත්ථ “නාලකසුත්තස්ස වත්ථුගාථායො නාලකසුත්තසඬ්ඨාංයෙව ගච්ඡන්ති”ති අට්ඨකථායං චුත්තං. චුත්තඤ්ඤෙනං සුත්තනිපාතට්ඨකථායං (සු. නි. අට්ඨ. 2.685) –

“පරිනිබ්බුතෙ පන භගවති සඬ්ඨිතිං කරොන්තෙන ආයස්මතා මහාකස්සපෙන ආයස්මා ආනන්දො තමෙව මොනෙය්‍යපටිපදං පුට්ඨො යෙන යදා ව සමාදපිතො නාලකො භගවත්තං පුච්ඡී, තං සබ්බං පාකටං කත්වා දස්සෙතුකාමො ‘ආනන්දජාතෙ’ති ආදිකා විසති වත්ථුගාථායො වත්වා අභාසී. තං සබ්බමිපි නාලකසුත්තන්ති චුච්චන්ති”ති.

තස්මා නාලකසුත්තස්ස වත්ථුගාථායො නාලකසුත්තග්ගභණ්ණෙනෙව සඬ්ඨිතාති පාරායනිකවග්ගස්ස වත්ථුගාථායො ඉධ සුද්ධිකගාථාති ගහෙනබ්බං. තත්ථෙව පනස්ස පාරායනියවග්ගෙ අජිතමාණවකාදීනං සොළසන්තං බ්‍රාහ්මණානං පුච්ඡාගාථා භගවතො විසජ්ජනගාථා ව ඉධ සුද්ධිකගාථාති එවමිපි වත්තුං යුජ්ජති. තාපි හි පාළියං සුත්තනාමෙන අවත්වා “අජිතමාණවකපුච්ඡා තිස්සමෙත්තය්‍යමාණවකපුච්ඡා”ති ආදිනා (සු. නි. 1038-1048) ආගතත්තා චුණ්ණියගන්ථෙහි අමිස්සත්තා ව නොසුත්තනාමිකා සුද්ධිකගාථා නාමාති වත්තුං වට්ටති.

ඉදානි උදානං සරූපතො වචන්ථපෙත්තො ආභ “සොමනස්සඤ්ඤාණමයිකගාථාපටිසංයුත්තා”ති ආදි. කෙනට්ඨෙත (උදා. අට්ඨ. ගන්ථාරම්භකථා) පනෙතං “උදාන”න්ති චුච්චති? උදානනට්ඨෙත. කිමිදං උදානං නාම? පිතිවෙගසමුට්ඨාපිතො උදාහාරො. යථා හි යං තෙලාදි මිනිතබ්බවත්ථු මානං ගහෙතුං න සක්කොති, විස්සන්දිත්වා ගච්ඡති, තං “අවසෙකො”ති චුච්චති, යඤ්ච ජලං තළාකං ගහෙතුං න සක්කොති, අජිකොත්ථරිත්වා ගච්ඡති, තං “මහොසො”ති චුච්චති, එවමෙව යං පිතිවෙගසමුට්ඨාපිතං විතක්කවිජ්ජාරං හදයං සන්ධාරෙතුං න සක්කොති, සො අධිකො හුත්වා අන්තො අසණ්ඨහිත්වා බහි වට්ඨිද්වාරෙන නික්ඛන්තො පටිග්ගාභකනිරූපෙක්ඛො උදාහාරවිසෙසො “උදාන”න්ති චුච්චති. ධම්මසංවෙගවසෙනපි අයමාකාරො ලබ්භතෙව. තයිදං කත්ථවි ගාථාබන්ධවසෙන කත්ථවි වාක්‍යවසෙන පවත්තං. තථා හි –

“තෙන බො පන සමයෙන භගවා භික්ඛු නිබ්බානපටිසංයුත්තාය ධම්මියා කථාය සන්දස්සෙති සමාදපෙති සමුත්තෙපෙති සම්පහංසෙති. තෙධ භික්ඛු අට්ඨීං කත්වා මනසි කත්වා සබ්බං චෙතසා සමන්තාහරිත්වා ඔහිතසොතා ධම්මං සුඤ්ඤන්ති. අථ බො භගවා එතමත්ථං විදිත්වා තායං වෙලායං ඉමං උදානං උදානෙසි ‘අත්ථී, භික්ඛවෙ, තදායතනං, යත්ථ නෙව පථවී න ආපො’”ති (උදා. 71-72)

ආදීසු සොමනස්සඤ්ඤාණසමුට්ඨිතවාක්‍යවසෙන පවත්තං.

නනු ව උදානං නාම ජිතිසොමනස්සසමුට්ඨාපිතො ධම්මසංවෙගසමුට්ඨාපිතො වා ධම්මපටිග්ගාහකනිරපෙක්ඛො උදාහාරො තථා වෙව සබ්බත්ථ ආගතං, ඉධ කස්මා භගවා උදානෙන්තො භික්ඛු ආමන්තෙසිති? තෙසං භික්ඛූනං සඤ්ඤාපනත්ථං. නිබ්බානපටිසංයුත්තඤ්චි භගවා තෙසං භික්ඛූනං ධම්මං දෙසෙත්වා නිබ්බානගුණානුස්සරණෙන උප්පන්නජිතිසොමනස්සෙන උදානං උදානෙන්තො “ඉධ නිබ්බානවජ්ජො සබ්බො සභාවධම්මො පච්චයායත්තචුත්තිකොව උපලබ්භති, න පච්චයනිරපෙක්ඛො, අයං පන නිබ්බානධම්මො කථමප්පච්චයො උපලබ්භති”ති තෙසං භික්ඛූනං වෙනොපරිචිතක්කමඤ්ඤාය තෙසං ඤාපෙතුකාමො “අත්ථි, භික්ඛවෙ, තදායතන”න්ති (උදා. 71)-ආදිමාහ. න එකන්තතො තෙ පටිග්ගාහකෙ කත්වාති වෙදිතබ්බං.

“සවෙ භායථ දුක්ඛස්ස, සවෙ වො දුක්ඛමප්පියං;
මාකත්ථ පාපකං කම්මං, ආචි වා යදි වා රහො”ති. (උදා. 44) –

එවමාදිකං පන ධම්මසංවෙගවසප්පවත්තං උදානන්ති වෙදිතබ්බං.

“සුඛකාමානි භූතානි, යො දණ්ඨෙත විහිංසති;
අත්තතො සුඛමෙසානො, පෙච්ච සො න ලහතෙ සුඛ”න්ති. (ධ. ප. 131; උදා. 13) –

ඉදම්පි ධම්මසංවෙගවසප්පවත්තං උදානන්ති වදන්ති. තථා හි එකස්මිං සමයෙ සම්බහුලා ගොපාලකා අත්තරා ව සාවත්ථිං අත්තරා ව ඡෙතවනං අහිං දණ්ඨෙහි භනන්ති. තෙන ව සමයෙන භගවා සාවත්ථිං පිණ්ඩාය ගච්ඡන්තො අත්තරාමග්ගෙ තෙ දාරකෙ අහිං දණ්ඨෙත භනන්තෙ දිස්වා “කස්මා කුමාරකා ඉමං අහිං දණ්ඨෙත භනතා”ති පුච්ඡිත්වා “ඛංසනභයෙන භන්තෙ”ති ව චුත්තෙ “ඉමෙ ‘අත්තතො සුඛං කරිස්සාමා’ති ඉමං පහරන්තා නිබ්බත්තට්ඨානෙ දුක්ඛං අනුභවිස්සන්ති, අහො අවිජ්ජාය නිකතිකොසල්ල”න්ති ධම්මසංවෙගං උප්පාදෙසි. තෙනෙව ව ධම්මසංවෙගෙන ඉමං උදානං උදානෙසි. එවමෙනං කත්ථවි ගාථාබන්ධවසෙන කත්ථවි වාක්‍යවසෙන කත්ථවි සොමනස්සවසෙන කත්ථවි ධම්මසංවෙගවසෙන පවත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තස්මා අට්ඨකථායං “සොමනස්සඤ්ඤාණමයිකගාථාපටිසංයුත්තානි”ති යං උදානලක්ඛණං චුත්තං, තං යෙභුයාවසෙන චුත්තන්ති ගහෙතබ්බං. යෙභුයොන හි උදානං ගාථාබන්ධවසෙන භාසිතං ජිතිසොමනස්සසමුට්ඨාපිතඤ්ච.

තයිදං සබ්බඤ්ඤබුද්ධභාසිතං පච්චෙකබුද්ධභාසිතං සාවකභාසිතන්ති තිව්ධං භොති. තත්ථ පච්චෙකබුද්ධභාසිතං –

“සබ්බෙසු භූතෙසු නිධාය දණ්ඩං,
අවිභෙදයං අඤ්ඤාතරම්පි තෙස”න්ති. —

ආදිනා බ්ග්ගවිසාණසුත්තෙ (සු. නි. 35) ආගතමෙව. සාවකභාසිත්තානිපි —

“සබ්බො රාගො පභීනො මෙ, සබ්බො දොසො සමුහතො;
සබ්බො මෙ විහතො මොහො, සීතිභූතොස්මි නිබ්බුතො”න්ති. —

ආදිනා ථෙරගාථාසු (ථෙරගා. 79),

“කායෙන සංවුතා ආසිං, වාචාය උද චෙතසා;
සමුලං තණ්හමබ්භුය්හ, සීතිභූතාමිති නිබ්බුතා”න්ති. —

ථෙරිගාථාසු (ථෙරිගා. 15) ව ආගතානි. අඤ්ඤානිපි සක්කාදීහි දෙවෙහි භාසිත්තානි “අහො දානං පරමදානං කස්සපෙ සුපතිට්ඨිත”න්තිආදීනි (උදා. 27), සොණදණ්ඩබ්‍රාහ්මණාදීහි මනුස්සෙහි ව භාසිත්තානි “නමො තස්ස භගවතො”න්තිආදීනි (දී. නි. 2.371; ම. නි. 1.290) තිස්සො සඞ්ඝිනියො ආරුල්භානි උදානානි සන්ති එව, න තානි ඉධ අධිප්පෙතානි. යානි පන සම්මාසම්බුද්ධෙන සාමං ආභවිචභාසිත්තානි ජීනවචනභූතානි, තානෙව ව ධම්මසඞ්ඝාභකෙහි “උදාන”න්ති සඞ්ඝිතං. එතානියෙව ව සන්ධාය භගවතො පරියත්තිධම්මං නවවිධා විභජ්ත්වා උද්දිසන්තෙන උදානන්ති චුත්තං.

යා පන “අනෙකජාතිසංසාර”න්තිආදිගාථා භගවතා බොධියා මූලෙ උදානවසෙන පවත්තිතා අනෙකසතසහස්සානං සම්මාසම්බුද්ධානං උදානභූතා ව, තා අපරභාගෙ ධම්මභණ්ඩාගාරිකස්ස භගවතා දෙසිතත්තා ධම්මසඞ්ඝාභකෙහි උදානපාළියං සඞ්ගහං අනාරොපෙත්වා ධම්මපදෙ සඞ්ගහිතා. යඤ්ච “අඤ්ඤාසි වත හො කොණ්ඩඤ්ඤො”න්ති උදානවචනං දසසහස්සිලොකධාතුයා දෙවමනුස්සානං පවෙදනසමත්ථනිග්ගොසවිජ්ජාරං භගවතා භාසිතං, තදපි පටිමබොධියං සබ්බෙසං එව භික්ඛූනං සම්මාපටිපත්තිපච්චවෙක්ඛණහෙතුකං “ආරාධයිංසු වත මං භික්ඛූ එකං සමය”න්තිආදිවචනං (ම. නි. 1.225) විය ධම්මවක්කජ්ජවත්තනසුත්තදෙසනාපරියොසානෙ අත්තනා අධිගතධම්මෙකදෙසස්ස යථාදෙසිතස්ස අරියමග්ගස්ස සාවකෙසු සබ්බපටිමං ථෙරෙන අධිගතත්තා අත්තනො පරිස්සමස්ස සඵලභාවපච්චවෙක්ඛණහෙතුකං පීතියොමනස්සජනිතං උදාහාරමත්තං, න “යදා භවෙ පාතුභවන්ති ධම්මා”න්තිආදිවචනං (මහාව. 1-3; උදා. 1-3) විය පවත්තියා නිවත්තියා වා පකාසනන්ති න ධම්මසඞ්ඝාභකෙහි උදානපාළියං සඞ්ඝිතන්ති දට්ඨබ්බං.

උදානපාළියක්ද ව බොධිවග්ගාදීසු අට්ඨසු වග්ගෙසු දස දස කත්වා අසීතියෙව සුත්තන්තා සඞ්ඝිතා, තතොයෙව ච උදානට්ඨකථායං (උදා. අට්ඨ. ගන්ථාරම්භකථා) ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන වුත්තං -

“අසීති එව සුත්තන්තා, වග්ගා අට්ඨ සමාසතො;
ගාථා ච පඤ්චනවුති, උදානස්ස පකාසිතා.

“අඩ්ඪුනනවමත්තා ච, භාණුවාරා පමාණතො;
එකාධිකා තථාසීති, උදානස්සානුසන්ධයො.

“එකවීසසහස්සානි, සතමෙව විචක්ඛණො;
පදානෙතානුදානස්ස, ගණිතානි විනිද්දිසෙ. -

ගාථාපාදතො පන -

“අට්ඨසහස්සමත්තානි, චත්තාරෙව සතානි ච;
පදානෙතානුදානස්ස, තෙවීසති ච නිද්දිසෙ.

“අක්ඛරානං සහස්සානි, සට්ඨි සත්ත සතානි ච;
තීණි ද්වාසීති ච තථා, උදානස්ස පවෙදිතා”ති.

ඉධ පන “ද්වාසීති සුත්තන්තා”ති වුත්තං, තං න සමෙති, තස්මා “අසීති සුත්තන්තා”ති පාඨෙන භවිතබ්බං.

වුත්තක්ඛණං භගවතා - “වුත්තමරහතානි මෙ සුතං. එකධම්මං, භික්ඛවෙ, පජහථ, අහං වො පාටිභොගො අනාගාමිකාය. කතමං එකධම්මං? ලොහං, භික්ඛවෙ, එකධම්මං පජහථ, අහං වො පාටිභොගො අනාගාමිකායා”ති එවමාදිතා එකකදුකතිකචතුක්කවසෙන ඉතිවුත්තකපාළියං (ඉතිවු. 1) සඞ්ගහමාරොපිතානි ද්වාදසුත්තරසතසුත්තන්තානි ඉතිවුත්තකං නාමාති දස්සෙන්නො ආහ “වුත්තක්ඛණ”න්තිආදි. දසුත්තරසතසුත්තන්තානි එත්ථාපි “ද්වාදසුත්තරසතසුත්තන්තා”ති පාඨෙන භවිතබ්බං. තථා හි එකකනිපාතෙ තාව සත්තවීසති සුත්තානි, දුකනිපාතෙ ද්වාවීසති, තිකනිපාතෙ පඤ්ඤාස, චතුක්කනිපාතෙ තෙරසානි ද්වාදසුත්තරසතසුත්තන්තානෙව ඉතිවුත්තකපාළියං ආගතානි. තතොයෙව ච පාළියං -

“ලොභො දොසො ච මොහො ච,
කොධො මක්ඛෙන පඤ්චමං;
මානො සබ්බං පුන මානො,
ලොභො දොසෙන තෙරස.

“මොහො කොටො පුන මක්ඛො,
නීවරණා තණ්හාය පඤ්චමං;
ද්වෙ සෙක්ඛහෙදා සාමග්ගී,
පද්ධියනිරයෙන තෙරස.

“පසන්නා එකමාහායි, පුග්ගලං අතීතෙන පඤ්චමං;
එවඤ්චෙ ඔපධිකං පුඤ්ඤං, සත්තවිස පකාසිතා”ති. —

එවමාදිනා උද්දානගාථාහි ද්වාදසුත්තරසතසුත්තානි ගණෙත්වා දස්සිතානි.
තෙනෙව ච අට්ඨකථායම්පි (ඉතිවු. අට්ඨ. ගන්ථාරම්භකථා) —

“සුත්තතො එකකනිපාතෙ තාව සත්තවිසති සුත්තානි, දුකනිපාතෙ
ද්වාවිසති, තිකනිපාතෙ පඤ්ඤාස, චතුක්කනිපාතෙ තෙරසාති
ද්වාදසාධිකසතසුත්තසඞ්ගහ”න්ති —

වුත්තං. කාමඤ්චෙත්ථ අප්පකං උනාමධිකං වා ගණනුපගං න භොතීති
කත්වා “ද්වාසිති ඛන්ධකචත්තානී”ති වත්තඛිබ්බෙ “අසිති
ඛන්ධකචත්තානී”ති වුත්තවචනං විය “ද්වාදසුත්තරසතසුත්තන්තා”ති
වත්තඛිබ්බෙ “දසුත්තරසතසුත්තන්තා”ති වුත්තන්තිපි සක්කා වත්තුං, තථාපි
ඊදිසෙ යානෙ පමාණං දස්සෙන්තෙන යාථාවතොව නියමෙත්වා
දස්සෙතඛිබ්බන්ති “ද්වාදසුත්තරසතසුත්තන්තා” ඉච්චෙව පාඨෙන භවිතඛිබ්බං.

ජාතං භූතං පුරාවුත්ථං භගවතො පුබ්බවර්තං කායති කථෙති පකාසෙතීති
ජාතකං.

“චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ, අච්ඡරියා අබ්භූතා ධම්මා ආනන්දෙ. කතමෙ
චත්තාරො? සවෙ, භික්ඛවෙ, භික්ඛුපරිසා ආනන්දං දස්සනාය උපසඬ්ඛමති,
දස්සනෙනපි සා අත්තමනා භොති. තත්ථ වෙ ආනන්දො ධම්මං භාසති,
භාසිතෙනපි සා අත්තමනා භොති, අතිත්තාව, භික්ඛවෙ, භික්ඛුපරිසා භොති,
අථ ආනන්දො තුණ්හී භවති. සවෙ භික්ඛුනිපරිසා...පෙ....
උපාසකපරිසා...පෙ.... උපාසිකා පරිසා ආනන්දං දස්සනාය උපසඬ්ඛමති,
දස්සනෙනපි සා අත්තමනා භොති. තත්ථ වෙ ආනන්දො ධම්මං භාසති,
භාසිතෙනපි සා අත්තමනා භොති, අතිත්තාව, භික්ඛවෙ, උපාසිකාපරිසා
භොති, අථ ආනන්දො තුණ්හී භවති. ඉමෙ ඛො, භික්ඛවෙ, චත්තාරො
අච්ඡරියා අබ්භූතා ධම්මා ආනන්දෙ”ති (අ. නි. 4.129) එවමාදිනයප්පචත්තා
සබ්බෙපි අච්ඡරියඅබ්භූතධම්මපටිසංයුත්තා සුත්තන්තා අබ්භූතධම්මං නාමාති
දස්සෙන්තො ආහ “චත්තාරොමෙ, භික්ඛවෙ”තිආදි.

වුළුවෙදල්ලාදීසු (ම. නි. 1.460 ආදයො) විසාබෙන නාම උපාසකෙන
පුට්ඨාය ධම්මදින්නාය නාම භික්ඛුනියා භාසිතං සුත්තං වුළුවෙදල්ලන්ති
වෙදිතඛිබ්බං. මහාවෙදල්ලං (ම. නි. 1.449 ආදයො) පන

මහාකොට්ඨිකත්ථෙරෙන පුච්ඡිතෙන ආයස්මතා සාරිපුත්තත්ථෙරෙන භාසිතං. සම්මාදිට්ඨිසුත්තම්පි (ම. නි. 1.89 ආදයො) භික්ඛුහි පුට්ඨෙත තෙනෙවායස්මතා සාරිපුත්තත්ථෙරෙන භාසිතං. එතානි මජ්ඣිමනිකායපරියාපන්නානි. සක්කපඤ්ඡං (දී. නි. 2.344 ආදයො) පන සක්කෙන පුට්ඨො භගවා අභාසි, තඤ්ච දීඝනිකායපරියාපන්නන්ති වෙදිතබ්බං. මහාපුණ්ණමසුත්තම්පි (ම. නි. 3.85 ආදයො) තද්වුපොසථෙ පන්නරසෙ පුණ්ණමාය රත්තියා අඤ්ඤතරෙන භික්ඛුනා පුට්ඨෙත භගවතා භාසිතං, තං පන මජ්ඣිමනිකායපරියාපන්නන්ති වෙදිතබ්බං. වෙදන්ති ඤාණං. තුට්ඨින්නි යථාභාසිතධම්මදෙසනං විදිත්වා “සාධු අයො, සාධාවුසො”තිආදිනා අබ්භතූමොදනවසජ්ජවත්තං පිතිසොමනස්සං. ලද්ධා ලද්ධාති ලභිත්වා ලභිත්වා, පුනස්පුනං ලභිත්වාති වුත්තං හොති.

එවං අභිගවසෙන සකලම්පි බුද්ධවචනං විභජිත්වා ඉදානි ධම්මක්ඛන්ධවසෙන විභජිත්වා කථෙතුකාමො ආහ “කථං ධම්මක්ඛන්ධවසෙනා”තිආදි. තත්ථ ධම්මක්ඛන්ධවසෙනාති ධම්මරාසිවසෙන. ද්වාසිති සහස්සානි බුද්ධතො ගණ්හිං, ද්වෙ සහස්සානි භික්ඛුතො ගණ්හින්නි සම්බන්ධො. තත්ථ බුද්ධතො ගණ්හින්නි සම්මාසම්බුද්ධතො උග්ගණ්හිං, ද්වෙසහස්සාධිකානි අසිති ධම්මක්ඛන්ධසහස්සානි සත්ථු සන්නිකා අධිගණ්හින්නි අත්ථො. ද්වෙ සහස්සානි භික්ඛුතොති ද්වෙ ධම්මක්ඛන්ධසහස්සානි භික්ඛුතො උග්ගණ්හිං, ධම්මසෙනාපතිආදීනං භික්ඛුනං සන්නිකා අධිගණ්හිං. සාරිපුත්තත්ථෙරාදිහි භාසිතානං සම්මාදිට්ඨිසුත්තන්තාදීනං වසෙන හි “ද්වෙ සහස්සානි භික්ඛුතො”ති වුත්තං. චතුරාසිති සහස්සානීති තද්වහං සමොධානෙන්වා චතුසහස්සාධිකානි අසිති සහස්සානි. යෙ මෙ ධම්මා පවත්තිනොති යෙ ධම්මා මම පවත්තිනො පවත්තමානා පගුණා වාචුග්ගතා ජීවිභග්ගෙ පරිවත්තන්ති, තෙ ධම්මා චතුරාසිති ධම්මක්ඛන්ධසහස්සානීති වුත්තං හොති. කෙච් පන “යෙ ඉමෙ”ති පදවිජෙදං කත්වා “යෙ ඉමෙ ධම්මා බුද්ධස්ස භගවතො භික්ඛුනඤ්ච පවත්තිනො, තෙහි පවත්තිතා, තෙස්වාහං ද්වාසිති සහස්සානි බුද්ධතො ගණ්හිං, ද්වෙ සහස්සානි භික්ඛුතොති එවං චතුරාසිති ධම්මක්ඛන්ධසහස්සානී”ති එවමෙත්ථ සම්බන්ධං වදන්ති.

එත්ථ ච සුභසුත්තං (දී. නි. 1.444 ආදයො) ගොපකමොග්ගල්ලානසුත්තඤ්ච (ම. නි. 3.79 ආදයො) පරිනිබ්බුතෙ භගවති ආනන්දත්ථෙරෙන වුත්තත්තා චතුරාසිතිධම්මක්ඛන්ධසහස්සෙසු අන්තොගධං හොති, න හොතීති? තත්ථ පටිසම්භිදාගණ්ඨිපදෙ තාව ඉදං වුත්තං “සයං වුත්තධම්මක්ඛන්ධානං භික්ඛුතො ගහිතෙයෙව සඞ්ඝහෙත්වා එවමාහාති ද්විට්ඨිබ්බ”න්ති. භගවතා පන දින්නනෙයෙ යත්වා භාසිතත්තා සයං වුත්තධම්මක්ඛන්ධානම්පි “බුද්ධතො ගණ්හි”න්ති එත්ථ සඞ්ඝහං කත්වා වුත්තන්ති එවමෙත්ථ වත්තුං යුත්තතරං විය දිස්සති. භගවතායෙව හි දින්නනෙයෙ යත්වා සාවකා ධම්මං දෙසෙන්ති. තෙනෙව හි

තනියසඬ්ඨිතියඤ්ච මොග්ගලිපුත්තනිස්සත්ථෙරෙන භාසිතම්පි කථාවත්ථුප්පකරණං බුද්ධභාසිතං නාම ජාතං, තතොයෙව ච අත්තනා භාසිතම්පි සුභසුත්තාදි සඬ්ඨිතිං ආරොපෙන්නෙන ආයස්මතා ආනන්දත්ථෙරෙන “එවං මෙ සුත”න්ති වුත්තං.

එවං පරිදීපිතධම්මක්ඛන්ධවසෙනාති ගොපකමොග්ගල්ලානෙන බ්‍රාහ්මණෙන “ත්වං බහුස්සුතොති බුද්ධසාසනෙ පාකටො, කිත්තකා ධම්මා නෙ සත්ථාරා භාසිතා, තයා ධාරිතා”ති පුච්ඡිතෙ තස්ස පටිච්චනං දෙන්නෙන ආයස්මතා ආනන්දත්ථෙරෙන එවං “ද්වාසිති බුද්ධතො ගණ්හි”න්තිආදිනා පරිදීපිතධම්මක්ඛන්ධානං වසෙන. එකානුසන්ධිකං සුත්තං සතිපට්ඨානාදි. සතිපට්ඨානසුත්තඤ්ච “එකායනො අයං, භික්ඛවෙ, මග්ගො සත්තානං විසුද්ධියා”තිආදිනා (දී. නි. 2.373) වත්තාරො සතිපට්ඨානෙ ආරභිත්වා තෙසංයෙව විභාගදස්සනවසෙන පවත්තත්තා “එකානුසන්ධික”න්ති වුවවති. අනෙකානුසන්ධිකන්ති නානානුසන්ධිකං පරිනිබ්බානසුත්තාදි. පරිනිබ්බානසුත්තඤ්ච නානායානෙසු නානාධම්මදෙසනානං වසෙන පවත්තත්තා “අනෙකානුසන්ධික”න්ති වුවවති. ගාථාඛන්ධෙසු පඤ්ඤපුච්ඡනන්ති –

“කති ඡිත්තෙදෙ කති ජහෙ, කති වුත්තරි භාවයෙ;
කති සඬ්ඨිගාතිගො භික්ඛු, ‘ඔසතිණ්ණො’ති වුවවති”ති. (සං. නි. 1.5)

—

එවමාදිනයප්පවත්තං පඤ්ඤපුච්ඡනං එකො ධම්මක්ඛන්ධොති අත්ථො.

“පඤ්ච ඡිත්තෙදෙ පඤ්ච ජහෙ, පඤ්ච වුත්තරි භාවයෙ;
පඤ්ච සඬ්ඨිගාතිගො භික්ඛු, ‘ඔසතිණ්ණො’ති වුවවති”ති. (සං. නි. 1.5) –

එවමාදිනයප්පවත්තං විසජ්ජනන්ති වෙදිතබ්බං. තිකදුකභාජනං නික්ඛෙපකණ්ඩඅට්ඨකථාකණ්ඩවසෙන වෙදිතබ්බං. තස්මා “කුසලා ධම්මා, අකුසලා ධම්මා, අබ්‍යාකතා ධම්මා, සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා, දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා, අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා”ති එවමාදීසු තිකෙසු කුසලත්තිකස්ස විභජනවසෙන යං වුත්තං නික්ඛෙපකණ්ඩෙ (ධ. ස. 985-987) –

“කතමෙ ධම්මා කුසලා? තිණි කුසලමූලානි අලොභො අදොසො අමොහො, තංසම්පයුත්තො වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, තංසමුට්ඨානං කායකම්මං චරිකම්මං මනොකම්මං. ඉමෙ ධම්මා කුසලා.

“කතමෙ ධම්මා අකුසලා? තිණි අකුසලමූලානි ලොභො දොසො මොහො, තදෙකට්ඨා ව කිලෙසා, තංසම්පයුත්තො වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... මනොකම්මං. ඉමෙ ධම්මා අකුසලා.

“කතමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා? කුසලාකුසලානං ධම්මානං විපාකා කාමාවචරා රූපාවචරා අරූපාවචරා අපරියාපන්නා වෙදනාක්ඛන්ධො ...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, යෙ ච ධම්මා කිරියා නෙව කුසලා නාකුසලා න ච කම්මවිපාකා සබ්බඤ්ච රූපං අසඬ්ඛනා ච ධාතු. ඉමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා”ති –

අයමෙකො ධම්මක්ඛන්ධො. එවං සෙසත්තිකානම්පි එකෙකස්ස තිකස්ස විභජනං එකෙකො ධම්මක්ඛන්ධොති වෙදිතබ්බං.

තථා “හෙතු ධම්මා”ති එවමාදිකෙසු දුකෙසු එකෙකස්ස දුකස්ස විභජනවසෙන යං වුත්තං –

“කතමෙ ධම්මා හෙතු? තයො කුසලා හෙතු, තයො අකුසලා හෙතු, තයො අබ්‍යාකතා හෙතු”ති (ධ. ස. 1059) –

ආදි, තත්ථාපි එකෙකස්ස දුකස්ස විභජනං එකෙකො ධම්මක්ඛන්ධො. පුන අට්ඨකථාකණ්ඩෙ (ධ. ස. 1384-1386) –

“කතමෙ ධම්මා කුසලා? චතුසු භූමීසු කුසලං. ඉමෙ ධම්මා කුසලා. කතමෙ ධම්මා අකුසලා? ද්වාදස අකුසලවිත්තුප්පාදා. ඉමෙ ධම්මා අකුසලා. කතමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා? චතුසු භූමීසු විපාකො තීසු භූමීසු කිරියාබ්‍යාකතං රූපඤ්ච නිබ්බානඤ්ච. ඉමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා”ති –

එවමාදිනා කුසලත්තිකාදිවිභජනවසෙන පචත්තෙසු තිකභාජනෙසු එකෙකස්ස තිකස්ස භාජනං එකෙකො ධම්මක්ඛන්ධො. තථා –

“කතමෙ ධම්මා හෙතු? තයො කුසලා හෙතු, තයො අකුසලා හෙතු, තයො අබ්‍යාකතා හෙතු”ති (ධ. ස. 1441) –

ආදිනයප්පචත්තෙසු දුකභාජනෙසු එකමෙකං දුකභාජනං එකෙකො ධම්මක්ඛන්ධොති එවමෙත්ථ තිකදුකභාජනවසෙන ධම්මක්ඛන්ධවිභාගො වෙදිතබ්බො.

එකමෙකඤ්ච විත්තවාරභාජනන්ති එත්ථ පන –

“යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං විත්තං උප්පන්නං හොති සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං රූපාරම්මණං වා...පෙ....

තස්මිං සමයෙ එස්සො හොති...පෙ.... අවික්ඛෙපො හොති”ති (ධ. ස. 1) –

එවමාදිනයජ්ජවත්තෙ විත්තුජ්ජාදකණ්ඩෙ එකමෙකං විත්තවාරභාජනං එකෙකො ධම්මක්ඛන්ධොති ගහෙතඛිබ්බං. එකො ධම්මක්ඛන්ධොති එත්ථ “එකෙකතිකදුකභාජනං එකමෙකං විත්තවාරභාජන”න්ති චුත්තත්තා එකෙකො ධම්මක්ඛන්ධොති අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. “එකෙකො”ති අචුත්තෙපි හි අයමත්ථො අත්ථනො විඤ්ඤායමානොව හොතීති “එකො ධම්මක්ඛන්ධො”ති චුත්තං. අත්ථී වත්ථුතිආදීසු වත්ථු නාම සුදින්නකණ්ඩාදි. මාතිකාති “යො පන භික්ඛු භික්ඛුනං සික්ඛාසාජීවසමාපන්නො”තිආදිනා (පාරා. 44) තස්මිං තස්මිං අජ්ඣාචාරෙ පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදං. පදභාජනීයන්ති තස්ස තස්ස සික්ඛාපදස්ස “යො පනාති යො යාදිසො”තිආදිනයජ්ජවත්තං (පාරා. 45) විභජනං. අන්තරාපත්තීති “පටිලානං උක්ඛිපති, ආපත්ති දුක්කට්ඨසා”ති (පාවි. 355) එවමාදිනා සික්ඛාපදන්තරෙසු පඤ්ඤත්තා ආපත්ති. අනාපත්තීති “අනාපත්ති අජානන්තස්ස අසාදියන්තස්ස උම්මත්තකස්ස ඛිත්තවිත්තස්ස වෙදනාට්ඨස්ස ආදිකම්මිකස්සා”තිආදිනයජ්ජවත්තො කච්ඡෙදොති “දසාභාතික්කන්තෙ අතික්කන්තසඤ්ඤී නිස්සග්ගියං පාවිත්තියං, දසාභාතික්කන්තෙ වෙමතිකො නිස්සග්ගියං පාවිත්තියං, දසාභාතික්කන්තෙ අනතික්කන්තසඤ්ඤී නිස්සග්ගියං පාවිත්තිය”න්ති (පාරා. 468) එවමාදිනයජ්ජවත්තො තිකපාවිත්තියතිකදුක්කට්ඨාදිහෙදො තිකපරිච්ඡෙදො.

ඉදානි එවමෙතං අහෙදතො රසවසෙන එකවිධන්තිආදිනා “අයං ධම්මො, අයං විනයො...පෙ.... ඉමානි චතුරාසීති ධම්මක්ඛන්ධසහස්සානී”ති බුද්ධවචනං. ධම්මවිනයාදිහෙදෙන වචන්ථපෙත්වා සඬ්භායන්තෙන මහාකස්සපපමුඛෙන වසීගණෙන අනෙකච්ඡරියපාතුභාවපටිමණ්ඩිතාය සඬ්භිතියා ඉමස්ස පිටකස්ස විනයභාවො මජ්ඣිමබුද්ධවචනාදිභාවො ව වචන්ථාපිතොති දස්සෙති. න කෙවලං ඉමමෙවිමස්ස යථාචුත්තජ්ජහෙදං වචන්ථපෙත්වා සඬ්භිතං, අථ ඛො අඤ්ඤම්පිති දස්සෙන්නො ආහ “න කෙවලඤ්ච ඉමමෙවා”තිආදි. තත්ථ උද්දානසඬ්භිතො පඨමපාරාජිකාදීසු ආගතානං විනිතවත්ථුආදීනං සඬ්ඛෙපතො සඬ්භිතදස්සනවසෙන ධම්මසඬ්භිතකෙහි කථිතා –

“මක්කට්ඨි වජ්ජිපුත්තා ව, ගිහී නග්ගො ව තිත්ථියා;
දාරිකුජ්ජලවණ්ණා ව, බ්‍යඤ්ජනෙහිපරෙ දුචෙ”ති. (පාරා. 66) –

ආදිකා ගාථායො. සීලක්ඛන්ධවග්ගමූලපරියායවග්ගාදිවසෙන සඬ්භිතො වග්ගසඬ්භිතො.

උත්තරිමනුස්සධම්මපෙය්‍යාලනීලවක්කපෙය්‍යාලාදිවත්ථාපනවසෙන පෙය්‍යාලසඬ්භිතො. අඬ්ගුත්තරනිකායාදීසු එකකනිපාතාදිසඬ්භිතො.

සංයුත්තනිකායෙ දෙවතාසංයුත්තාදිවසෙන සංයුත්තසඬගහො.
මජ්ඣිමනිකායාදීසු මූලපණ්ණාසකාදිවසෙන පණ්ණාසකසඬගහො.

අස්ස බුද්ධචරිතස්ස සඬගීතිපරියොසානෙ සාධුකාරං දදමානා වියාති සම්බන්ධො. සඬකම්පිති උද්ධං උද්ධං ගච්ඡන්ති සුට්ඨ කම්පි. සම්පකම්පිති උද්ධං අධො ච ගච්ඡන්ති සම්පකම්පි. සම්පවෙධිති චතුසු දිසාසු ගච්ඡන්ති සුට්ඨ පවෙධි. අච්ඡරං පහරිතුං යුත්තානි අච්ඡරියානි, පුජ්චවස්සවෙලුක්ඛෙපාදීනි. යා පයමමභාසඬගීති ධම්මසඬගාහකෙහි මහාකස්සපාදීහි පඤ්චහි සතෙහි යෙන කතා සඬගීතා, තෙන පඤ්චසතානි එතිස්සා අත්ථිති “පඤ්චසතා”ති ච, ථෙරෙහෙව කතත්තා ථෙරා මහාකස්සපාදයො එතිස්සා අත්ථිති “ථෙරිකා”ති ච ලොකෙ වුව්චති, අයං පයමමභාසඬගීති නාමාති සම්බන්ධො.

එවං පයමමභාසඬගීතිං දස්සෙත්වා යදන්ථං සා ඉධ නිදස්සිතා, තං නිගමනවසෙන දස්සෙත්තො “ඉමිස්සා”තිආදිමාහ. ආයස්මතා උපාලිත්ථෙරෙන චුත්තන්ති “තෙන සමයෙනා”තිආදි චක්ඛමානං සබ්බං නිදානවචනං චුත්තං. කිමන්ථං පනෙත්ථ ධම්මවිනයසඬගහෙ කථියමානෙ නිදානවචනං චුත්තං, නනු ච භගවතා භාසිතවචනස්සෙව සඬගහො කාතබ්බොති? වුව්චතෙ — දෙසනාය

ධීතිඅසම්මොසසද්ධඵයාභාවසම්පාදනත්ථං. කාලදෙසදෙසකපරිසාපදෙසෙහි උපනිබන්ධිත්වා යපිතා හි දෙසනා විරට්ඨිතිකා හොති අසම්මොසධම්මා සද්ධෙය්‍යා ච, දෙසකාලකත්තුහෙතුනිමිත්තෙහි උපනිබන්ධො විය වොහාරවිනිච්ඡයො. තෙනෙව ච ආයස්මතා මහාකස්සපෙන “පයමපාරාජිකං ආවුසො, උපාලි, කත්ථ පඤ්ඤත්ත”න්තිආදිනා දෙසාදිපුච්ඡාසු කතාසු තාසං විසජ්ජනං කරොත්තෙන ආයස්මතා උපාලිත්ථෙරෙන “තෙන සමයෙනා”තිආදිනා පයමපාරාජිකස්ස නිදානං භාසිතං.

අපිච සාසනසම්පත්තිපකාසනත්ථං නිදානවචනං. ඤාණකරුණාපරිග්ගහිතසබ්බකිරියස්ස හි භගවතො නත්ථි නිරත්ථකා පටිපත්ති අත්තහිතත්ථා වා, තස්මා පරෙසංයෙවත්ථාය පවත්තසබ්බකිරියස්ස සම්මාසම්බුද්ධස්ස සකලම්පි කායචරිමනොකම්මං යථාපවත්තං වුව්චමානං දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථෙහි යථාරහං සත්තානං අනුසාසනට්ඨෙන සාසනං, න කබ්බරවතා. තයිදං සත්ථුරචිතං කාලදෙසදෙසකපරිසාපදෙසෙහි සද්ධිං තත්ථ තත්ථ නිදානවචනෙහි යථාරහං පකාසියති.

අපිච සත්ථුනො පමාණභාවජ්ජකාසනෙන සාසනස්ස පමාණභාවදස්සනත්ථං නිදානවචනං, තඤ්චස්ස පමාණභාවදස්සනං “බුද්ධො භගවා”ති ඉමිනා පදද්වයෙන විභාවිතන්ති වෙදිතබ්බං. බුද්ධොති හි ඉමිනා තථාගතස්ස

අනාඤ්ඤසාධාරණසුපරිසුද්ධඤ්ඤාණාදිගුණවිසෙසයොගපරිදීපනෙන, හගවාති
ච ඉමිනා
රාගදොසමොහාදිසබ්බකිලෙසමලද්වවරිතාදිදොසජපහානදීපනෙන, තතො
එව ච සබ්බසත්තුත්තමහාවදීපනෙන අයමත්ථො සබ්බථා පකාසිතො
හොතීති ඉදමෙත්ථ නිදානවචනජපයොජනස්ස මුඛමත්තනිදස්සනං.

අාතත්‍රායං ආවරියපරම්පරාති තස්මිං ජම්බුදීපෙ අයං ආවරියානං
පරම්පරා පවෙණි පටිපාටි. උපාලි දාසකොතිආදීසු උපාලිත්ථෙරො
පාකටොයෙව, දාසකත්ථෙරාදයො පන එවං වෙදිතබ්බා. වෙසාලියං කිර
එකො දාසකො නාම බ්‍රාහ්මණමාණවො තිණ්ණං අන්තෙවාසිකසත්‍යානං
ජෙට්ඨන්තෙවාසිකො හුත්වා ආවරියස්ස සන්තිකෙ සිජ්ජං උග්ගණ්හන්තො
ද්වාදසවස්සිකොයෙව තිණ්ණං වෙදානං පාරගු අහොසි. සො එකදිවසං
අන්තෙවාසිකපරිවුතො ධම්මවිනයං සඞ්ගායිත්වා වාලිකාරාමෙ නිවසන්තං
ආයස්මත්තං උපාලිත්ථෙරං උපසඞ්කමිත්වා අත්තනො වෙදෙසු සබ්බානි
ගණ්ඨිට්ඨානානි ථෙරං පුච්ඡී. ථෙරොපි සබ්බං බ්‍යාකරිත්වා සයම්පි එකං
පඤ්භං පුච්ඡන්තො නාමං සන්ධාය ඉමං පඤ්භං පුච්ඡී “එකධම්මො ඛො,
මාණව, සබ්බෙසු ධම්මෙසු අනුපතති, සබ්බෙපි, මාණව, ධම්මා
එකධම්මස්මිං ඔසරන්ති, කතමො නු ඛො සො, මාණවක, ධම්මො”ති.
සොපි ඛො මාණවො පඤ්භස්ස අත්ථං අජානන්තො “කිමිදං හො
පබ්බජිතා”ති ආහ. බුද්ධමත්තොයං මාණවාති. සක්කා පනායං හො
මය්හම්පි දාතුන්ති. සක්කා, මාණව, අම්හෙහි ගහිතපබ්බජ්ජං ගණ්හන්තස්ස
දාතුන්ති. “සාධු ඛො හො පබ්බජිතා”ති මාණවො සම්පට්ඨිත්වා අත්තනො
මාතරං පිතරං ආවරියඤ්ච අනුජානාපෙත්වා තීහි අන්තෙවාසිකසතෙහි සද්ධිං
ථෙරස්ස සන්තිකෙ පබ්බජිත්වා පරිපුණ්ණවිසතිවස්සො උපසම්පදං ලහිත්වා
අරහත්තං පාපුණි. ථෙරො තං ධුරං කත්වා බිණ්ණාසවසහස්සස්ස පිටකත්තයං
වාචෙසි.

සොණකො පන දාසකත්ථෙරස්ස සද්ධිවිහාරිකො. සො කිර කාසීසු
එකස්ස වාණිජකස්ස පුත්තො හුත්වා පඤ්චදසවස්සුද්දෙසිකො එකං සමයං
මාතෘපිතුහි සද්ධිං වාණිජ්ජාය ගිරිබ්බජං ගතො. තතො
පඤ්චපඤ්ඤාසදාරකෙහි සද්ධිං වෙළවනං ගන්ත්වා තත්ථ දාසකත්ථෙරං
සපරිසං දිස්වා අතිවිය පසන්තො පබ්බජ්ජං යාවිත්වා ථෙරෙන මාතෘපිතරො
අනුජානාපෙත්වා “පබ්බජාහි”ති වුත්තො මාතෘපිතුසන්තිකං ගන්ත්වා
තමත්ථං ආරොචෙත්වා තෙසු අනිච්ඡන්තෙසු ඡින්නහත්තො හුත්වා
මාතෘපිතරො අනුජානාපෙත්වා පඤ්චපඤ්ඤාසාය දාරකෙහි සද්ධිං ථෙරස්ස
සන්තිකෙ පබ්බජිත්වා ලද්ධපසම්පදො අරහත්තං පාපුණි. තං ථෙරො සකලං
බුද්ධවචනං උග්ගණ්හාපෙසි. සොපි ගණපාමොක්ඛො හුත්වා බහුනං
ධම්මවිනයං වාචෙසි.

සිග්ගවත්ථෙරො පන සොණකත්ථෙරස්ස සද්ධිවිහාරිකො අහොසි. සො කිර පාටලිපුත්තෙ සිග්ගවො නාම අමච්චපුත්තො හුත්වා තිණ්ණං උතුනං අනුච්ඡවිකෙසු තිසු පාසාදෙසු සම්පත්තිං අනුභවමානො එකදිවසං අත්තනො සභායෙන චණ්ඩවජ්ජිනා සෙට්ඨිපුත්තෙන සද්ධිං සපරිවාරො කුක්කුටාරාමං ගන්ත්වා තත්ථ සොණකත්ථෙරං නිරොධසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා නිසින්තං දිස්වා වන්දිත්වා අත්තනා සද්ධිං අනාලපන්තං ඤත්වා ගන්ත්වා තං කාරණං භික්ඛුසඛසං පුච්ඡිත්වා භික්ඛුහි “සමාපත්තිං සමාපන්නා නාලපන්ති”ති වුත්තො “කථං, භන්තෙ, සමාපත්තිතො වුට්ඨහන්ති”ති පුන පුච්ඡිත්වා තෙහි ච භික්ඛුහි “සත්ථුනො වෙච සඬ්ඝස්ස ච පක්කොසනාය යථාපරිච්ඡින්නකාලතො ආයුසඬ්ඛයා ච වුට්ඨහන්ති”ති වත්වා තස්ස සපරිවාරස්ස උපනිස්සයං දිස්වා සඬ්ඝස්ස වචනෙන නිරොධා වුට්ඨාපිතං සොණකත්ථෙරං දිස්වා “කස්මා, භන්තෙ, මයා සද්ධිං නාලපිත්වා”ති පුච්ඡිත්වා ථෙරෙන “භුඤ්ජිතඛිකං කුමාර භුඤ්ජිමහා”ති වුත්තෙ “සක්කා නු ඛො, භන්තෙ, අම්භෙහිපි තං භොජෙතු”න්ති පුච්ඡිත්වා “සක්කා, කුමාර, අම්භාදිසෙ කත්වා භොජෙතු”න්ති වුත්තෙ තමත්ථං මාතාපිතුනං ආරොචෙත්වා තෙහි අනුඤ්ඤාතො අත්තනො සභායෙන චණ්ඩවජ්ජිනා තෙහි ච පඤ්චහි පුරිසසතෙහි සද්ධිං සොණකත්ථෙරස්ස සන්තිකෙ පබ්බජිත්වා උපසම්පන්නො අහොසි. තත්ථ සිග්ගවො ච චණ්ඩවජ්ජී ච ද්වෙ උපජ්ඣායස්සෙව සන්තිකෙ ධම්මවිනයං පරියාපුණිත්වා අපරභාගෙ ඡලහිඤ්ඤා අහෙසුං.

තිස්සස්ස පන මොග්ගලිපුත්තස්ස අනුපුබ්බකථා පරතො ආචි භවිස්සති. විජ්ඣාචිනොති විජිතසබ්බකිලෙසපටිපක්ඛත්තා විජිතවන්තො. පරම්පරායාති පටිපාටියා, අනුක්කමෙනාති වුත්තං හොති. ජම්බුසිරිවහයෙති ජම්බුසදිසනාමෙ, ජම්බුනාමකෙති වුත්තං හොති. මහන්තෙන හි ජම්බුරුක්ඛෙන අභිලක්ඛිතත්තා දීපොපි “ජම්බු”ති වුච්චති. අවිජ්ජ්ජමානං අවිනස්සමානං කත්වා.

විනයවංසන්තිආදීහි තිහි විනයපාළියෙව කථිතා පරියායවචනත්තා. පකතඤ්ඤාතන්ති වෙය්‍යත්තියං, පටුභාවන්ති වුත්තං හොති. ධුරග්ගාහො අහොසිති පධානග්ගාහී අහොසි, සබ්බෙසං පාමොක්ඛො හුත්වා ගණ්ඨිති වුත්තං හොති. භික්ඛුනං සමුදායො සමුහො භික්ඛුසමුදායො, සමණගණොති අත්ථො.

ඉති සමන්තපාසාදිකාය විනයට්ඨකථාය සාරත්ථදීපනියං

පඨමමහාසඨගීතිකථාවණ්ණනා සමත්තා.

දුතියසඨගීතිකථාවණ්ණනා

“යදා නිබ්බායංසු”ති සම්බන්ධො. ජොතයිත්වා ච සබ්බස්සිති තමෙව සද්ධම්මං සබ්බත්ථ පකාසයිත්වා. “ජුතිමත්තො”ති වත්තබ්බෙ ගාථාබන්ධවසෙන “ජුතිමත්තො”ති චුත්තං, පඤ්ඤාජොතිසම්පන්නාති අත්ථො, තෙජවත්තොති වා, මහානුභාවාති චුත්තං හොති. නිබ්බායංසුති අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායංසු. පභීනසබ්බකිලෙසත්තා නත්ථි එතෙසං කත්ථවි ආලයො තණ්හාති අනාලයා, විතරාගාති චුත්තං හොති.

වස්සසතපරිනිබ්බුතෙ භගවතීති වස්සසතං පරිනිබ්බුතස්ස අස්සාති වස්සසතපරිනිබ්බුතො, භගවා, තස්මිං පරිනිබ්බානතො වස්සසතෙ අතික්කන්තෙති චුත්තං හොති. වෙසාලිකාති වෙසාලිනිවාසිනො. වජ්ජීපුත්තකාති වජ්ජීරට්ඨෙ වෙසාලියං කුලානං පුත්තා. කප්පති සිඬ්ඨිලොණකප්පොති සිඬ්ඨගෙන ලොණං පරිහරිත්වා පරිහරිත්වා අලොණකපිණ්ඩපාතෙන සද්ධිං භුඤ්ජිතුං කප්පති, න සන්නිධිං කරොතීති අධිප්පායො. කප්පති ද්වඬ්ගුලකප්පොති ද්වඬ්ගුලං අතික්කන්තාය ඡායාය විකාලෙ හොජනං භුඤ්ජිතුං කප්පතීති අත්ථො. කප්පති ගාමන්තරකප්පොති “ගාමන්තරං ගම්ස්සාමි”ති පචාරිතෙන අනතිරිත්තහොජනං භුඤ්ජිතුං කප්පතීති අත්ථො. කප්පති ආවාසකප්පොති එකස්මායං නානාසෙනාසනෙසු විසුං විසුං උපොසථාදීති සඬ්ඝකම්මානි කාතුං වට්ටතීති අත්ථො. කප්පති අනුමතිකප්පොති “අනාගතානං ආගතකාලෙ අනුමතිං ගහෙස්සාමි”ති තෙසු අනාගතෙසුයෙව වග්ගෙන සඬ්ඝෙන කම්මං කත්වා පච්ඡා අනුමතිං ගහෙතුං කප්පති, වග්ගකම්මං න හොතීති අධිප්පායො. කප්පති ආවිණ්ණකප්පොති ආවරිපුප්ප්ඤායෙහි ආවිණ්ණො කප්පතීති අත්ථො. සො පන එකච්චො කප්පති ධම්මිකො, එකච්චො න කප්පති අධම්මිකොති වෙදිතබ්බො. කප්පති අමථිකකප්පොති යං බීරං බීරභාවං විජහිතං දධිභාවං අසම්පත්තං, තං භුත්තාවිනා පචාරිතෙන අනතිරිත්තං භුඤ්ජිතුං කප්පතීති අත්ථො. කප්පති ජලොගිං පාතුන්ති එත්ථ ජලොගිති තරුණසුරා. යං මජ්ජසම්භාරං එකතො කතං මජ්ජභාවමසම්පත්තං, තං පාතුං වට්ටතීති අධිප්පායො. ඡාතරූපරජතන්ති සරසතො විකාරං අනාපජ්ජිත්වා සබ්බදා ඡාතං රූපමෙව හොතීති ඡාතං රූපමෙතස්සාති ඡාතරූපං, සුවණ්ණං. ධවලසභාවතාය රාජතීති රජතං, රූපියං. සුසුනාගපුත්තොති සුසුනාගස්ස පුත්තො.

කාකණ්ඩකපුත්තොති කාකණ්ඩකබ්බාග්ගණස්ස පුත්තො. වජ්ජීසුති ජනපදවචනත්තා බහුවචනං කතං. එකොපි හි ජනපදො රුළුභීසද්දත්තා බහුවචනෙන චුච්චති. යෙන වෙසාලී, තදවසරීති යෙන දිසාභාගෙන වෙසාලී අවසරිතබ්බා, යස්මිං වා පදෙසෙ වෙසාලී, තදවසරී, තං පත්තොති අත්ථො. මහාවනෙ කුටාගාරසාලායන්ති එත්ථ මහාවනං නාම සයංඡාතමරොපිමං සපරිච්ඡෙදං මහන්තං වනං. කපිලවත්ථුසාමන්තා පන මහාවනං හිමවත්තෙන සහ එකාබද්ධං අපරිච්ඡෙදං හුත්වා මහාසමුද්දං ආහච්ච යීතං, ඉදං තාදිසං න හොතීති සපරිච්ඡෙදං මහන්තං වනන්ති මහාවනං.

කූටාගාරසාලා පන මහාවනං නිස්සාය කතෙ ආරාමෙ කූටාගාරං අන්තො කත්වා හංසවට්ටකච්ඡන්තෙන හංසමණ්ඩලාකාරෙන කතා.

තද්වුපොසට්ඨි ඵත්ථ තද්වුති තස්මිං අහනි, තස්මිං දිවසෙති අත්ථො. උපවසන්ති ඵත්ථාති උපොසට්ඨො, උපවසිතබ්බදිවසො. උපවසන්තිති ව සිලෙන වා සබ්බසො ආහාරස්ස ව අභුඤ්ජනසඬ්ඛාතෙන අනසනෙන වා බීරපානමධුපානාදිමත්තෙන වා උපෙනා හුත්වා වසන්තිති අත්ථො. සො පනෙස දිවසො අට්ඨමිවාතුද්දසිපන්නරසිහෙදෙන තිවිධො. කත්ථවි පන පාතිමොක්ඛෙපි සිලෙපි උපවාසෙපි පඤ්ඤත්තියමිපි උපොසට්ඨස්ද්දො ආගතො. තථා හෙස “ආයාමාවුසො කප්පින, උපොසට්ඨං ගමිස්සාමා”තිආදීසු පාතිමොක්ඛද්දෙසෙ ආගතො. “ඵවං අට්ඨඬ්ඛසමන්තාගතො ඛො විසාබ්බෙ උපොසට්ඨො උපවුත්ථො”තිආදීසු (අ. නි. 8.43) සිලෙ. “සුද්ධස්ස වෙ සදා ඵෙග්ගු, සුද්ධස්සුපොසට්ඨො සදා”තිආදීසු (ම. නි. 1.79) උපවාසෙ. “උපොසට්ඨො නාම නාගරාජා”තිආදීසු (දී. නි. 2.246; ම. නි. 3.258) පඤ්ඤත්තියඤ්ච ආගතො. තත්ථ උපෙච්ච වසිතබ්බතො උපොසට්ඨො පාතිමොක්ඛද්දෙසො. උපෙනෙන සමන්තාගතෙන හුත්වා වසිතබ්බතො සන්නානෙ වාසෙතබ්බතො උපොසට්ඨො සිලං. අසනාදිසංයමාදිං වා උපෙච්ච වසන්තිති උපොසට්ඨො උපවාසො. තථාරූපෙ හත්ථිඅස්සවිසෙසෙ උපොසට්ඨාති සමඤ්ඤාමත්තතො උපොසට්ඨො පඤ්ඤත්ති. ඉධ පන “න, හික්ඛවෙ, තද්වුපොසට්ඨෙ සහික්ඛකා ආවාසා”තිආදීසු (මහාව. 181) විය උපොසට්ඨදිවසො අධිප්පෙනො, තස්මා තද්වුපොසට්ඨි තස්මිං උපොසට්ඨදිවසෙති අත්ථො. කංසපාතින්ති සුවණ්ණපාතිං. කහාපණමිපිතිආදීසු කහාපණස්ස සමහාගො අඬ්ඬො. පාදො චතුත්ථහාගො. මාසකොයෙව මාසකරූපං. සබ්බං තාව චත්තබ්බන්ති ඉමිනා සත්තසතිකක්ඛන්ධකෙ (චූළව. 446 ආදයො) ආගතා සබ්බාපි පාළි ඉධ ආනෙත්වා චත්තබ්බාති දස්සෙති. සා කුතො චත්තබ්බාති ආහ “යාව ඉමාය පන විනයසඬ්භිතියා”තිආදි. සඬ්ඛායිතසදිසමෙව සඬ්ඛායිංසුති සම්බන්ධො.

පුබ්බෙ කතං උපාදායාති පුබ්බෙ කතං පඨමසඬ්භිතිමුපාදාය. සා පනායං සඬ්භිතීති සම්බන්ධො. තෙසුති තෙසු සඬ්භිතිකාරකෙසු ථෙරෙසු. විස්සුතාති ගණපාමොක්ඛතාය විස්සුතා සබ්බත්ථ පාකටා. තස්මිඤ්භි සන්නිපාතෙ අට්ඨෙව ගණපාමොක්ඛා මහාථෙරා අහෙසුං, තෙසු ව වාසහගාමී සුමනොති ද්වෙ ථෙරා අනුරුද්ධත්ථෙරස්ස සද්ධිවිහාරිකා, අවසෙසා ඡ ආනන්දත්ථෙරස්ස. එතෙ පන සබ්බෙපි අට්ඨ මහාථෙරා හගවන්තං දිට්ඨපුබ්බා. ඉදානි තෙ ථෙරෙ සරූපතො දස්සෙන්නො ආහ “සබ්බකාමී වා”තිආදි. සාණසම්භූතොති සාණදෙසවාසී සම්භූතත්ථෙරො. දුතියො සඬ්භිතොති සම්බන්ධො. පන්නහාරාති පතිතක්ඛන්ධහාරා. “හාරා හවෙ පඤ්චක්ඛන්ධා”ති (සං. නි. 3.22) හි වුත්තං. කතකිච්චාති චතුසු සච්චෙසු

වතුහි මග්ගෙහි කත්තබ්බස්ස පරිඤ්ඤාපභානසඅජකිරියාභාවනාසඬ්ඨානස්ස සොළසවිධස්සපි කිව්වස්ස පරිනිට්ඨිතත්තා කතකිව්වා.

අබ්බුදන්ති උපද්දවං වදන්ති වොරකම්මමපි හගවතො වචනං ටෙතෙත්වා අත්තතො වචනස්ස දීපනතො. ගණ්ඨීපදෙ පන “අබ්බුදං ගණ්ඨො”ති චුත්තං. ඉමන්ති වක්ඛමානනිදස්සනං. සන්දිස්සමානා මුඛා සම්මුඛා. උපරිබුභ්මලොකුපපත්තියා භාවිතමග්ගන්ති උපරිබුභ්මලොකෙ උපපත්තියා උප්පාදිතජ්ඣානං. ඥානඤ්ඤි තනුපපත්තියා උපායභාවතො ඉධ “මග්ගො”ති චුත්තං. උපායො හි “මග්ගො”ති චුච්චති. වචනත්ථො පනෙත්ථ – තං තං උපපත්තිං මග්ගති ගවෙසති ජනෙති නිජ්ජාදෙතීති මග්ගොති එවං වෙදිතබ්බො. අත්ථතො වායං මග්ගො නාම චෙතනාපි හොති චෙතනාසම්පයුත්තධම්මාපි තදුහයමිපි. “නිරයඤ්ඤාභං, සාරිපුත්ත, ජානාමි නිරයගාමිඤ්ඤව මග්ග”න්ති (ම. නි. 1.153) හි එත්ථ චෙතනා මග්ගො නාම.

“සද්ධා හිරියං කුසලඤ්ඤව දානං,
ධම්මා එතෙ සප්පුරිසානුයාතා;
එතඤ්ඤි මග්ගං දිවියං වදන්ති,
එතෙන හි ගච්ඡති දෙවලොක”න්ති. (අ. නි. 8.32; කථා. 479) –

එත්ථ චෙතනාසම්පයුත්තධම්මා මග්ගො නාම. “අයං හික්ඛවෙ මග්ගො අයං පටිපදා”ති සඬ්ඛාරූපපත්තිසුත්තාදීසු (ම. නි. 3.161) චෙතනාපි චෙතනාසම්පයුත්තධම්මාපි මග්ගො නාම. ඉමස්මිං යානෙ ඥානස්ස අධිජ්ජෙතත්තා චෙතනාසම්පයුත්තධම්මා ගහෙතබ්බා.

මොග්ගලිබ්බාභ්මණස්සාති ලොකසම්මතස්ස අපුත්තකස්ස මොග්ගලිනාමබ්බාභ්මණස්ස. නනු ච කථමෙනං නාම චුත්තං “මොග්ගලිබ්බාභ්මණස්ස ගෙහෙ පටිසන්ධිං ගහෙස්සති”ති. කිං උපරූපපත්තියා පටිලද්ධසමාපත්තීනමිපි කාමාවචරෙ උප්පත්ති හොතීති? හොති. සා ච කතාධිකාරානං මහාපුඤ්ඤානං චෙතොපණ්ඩිවසෙන හොති, න සබ්බෙසන්ති දට්ඨබ්බං. අථ මහග්ගතස්ස ගරුකකම්මස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා පරිත්තකම්මං කථමත්තතො විපාකස්ස ඔකාසං කරොතීති? එත්ථ ච තාව තීසුපි ගණ්ඨීපදෙසු ඉදං චුත්තං “නිකන්තිබ්බලෙනෙව ඥානා පරිභායති, තතො පරිහීනජ්ඣානා නිබ්බත්තන්ති”ති. කෙචි පන “අනිවරණාවත්ථාය නිකන්තියා ඥානස්ස පරිභානි වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බා”ති වත්වා එවමෙත්ථ කාරණං වදන්ති “සතිපි මහග්ගතකම්මුනො විපාකපටිබාහනසමත්ථස්ස පරිත්තකම්මස්සපි අභාවෙ ‘ඉජ්ඣති, හික්ඛවෙ, සීලවතො චෙතොපණ්ඩි විසුද්ධත්තා’ති (දී. නි. 3.337; අ. නි. 8.35; සං. නි. 4.352) වචනතො කාමහවෙ චෙතොපණ්ඩි මහග්ගතකම්මස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා පරිත්තකම්මුනො විපාකස්ස ඔකාසං කරොතී”ති.

සාධු සප්පුරිසාති එත්ථ සාධුති ආයාචනත්ථෙ නිපාතො, තං යාචාමාති අත්ථො. හට්ඨපහට්ඨොති විත්තපිණනවසෙන පුනප්පුනං සන්තුට්ඨො. උදග්ගුදග්ගොති සරිරවිකාරුප්පාදනපිතිවසෙන උදග්ගුදග්ගො. පිතිමා හි පුග්ගලො කායවිත්තානං උග්ගතත්තා අබ්භුග්ගතත්තා “උදග්ගො”ති වුච්චති. සාධුති පටිස්සුණිත්වාති “සාධු”ති පටිච්චනං දත්වා. තීරෙත්වාති නිට්ඨපෙත්වා. පුන පච්චාගමිංසුති පුන ආගමිංසු. තෙන බො පන සමයෙනාති යස්මිං සමයෙ දුතියසඬ්භිතිං අකංසු, තස්මිං සමයෙති අත්ථො. නවකාති වුත්තමෙවත්ථං විභාවෙතුං “දහරහික්ඛු”ති වුත්තං. තං අධිකරණං න සම්පාපුණිංසුති තං වජ්ජිපුත්තකෙහි උප්පාදිතං අධිකරණං විනිච්ඡිනිතුං න සම්පාපුණිංසු නාගමිංසු. නො අහුවත්ථාති සම්බන්ධො. ඉදං දණ්ඩකම්මන්ති ඉදානි වත්තබ්බං සන්ධාය වුත්තං. යාවතායුකං යත්වා පරිනිබ්බුතාති සම්බන්ධො, යාව අත්තනො අත්තනො ආයුපරිමාණං, තාව යත්වා පරිනිබ්බුතාති අත්ථො.

කිං පන කත්වා තෙ ථෙරා පරිනිබ්බුතාති ආහ “දුතියං සඬ්භං කත්වා”තිආදි. අනාගතෙපි සද්ධම්මවුඩ්ඪියා හෙතුං කත්වා පරිනිබ්බුතාති සම්බන්ධො. ඉදානි “තෙපි නාම එවං මහානුභාවා ථෙරා අනිච්චතාය වසංගතා, කිමඬ්භං පන අඤ්ඤ”ති සංවෙජෙත්වා ඔවදන්තො ආහ “බිණාසවා”තිආදි. අනිච්චතාවසන්ති අනිච්චතාවසන්තං, අනිච්චතායත්තභාවං අනිච්චතාධීනභාවන්ති වුත්තං හොති. ඡම්මිං ලාමකං දුරහිසම්භවං අනභිභවතියං අතික්කම්තුං අසක්කුණෙය්‍යං අනිච්චනං එවං ඤත්වාති සම්බන්ධො. කෙච් පන “දුරහිසම්භව”න්ති එත්ථ “පාපුණිතුං අසක්කුණෙය්‍ය”න්ති ඉමමත්ථං ගහෙත්වා “යං දුරහිසම්භවං නිච්චං අමතං පදං, තං පත්තුං වායමෙ ධීරො”ති සම්බන්ධං වදන්ති. සබ්බාකාරෙනාති සබ්බප්පකාරෙන වත්තබ්බං කිඤ්චිපි අසෙසෙත්වා දුතියසඬ්භිති සංවණ්ණිතාති අධිප්පායො.

ඉති සමන්තපාසාදිකාය විනයට්ඨකථාය සාරත්ථදීපනියං.

දුතියසඬ්භිතිකථාවණ්ණනා සමත්තා.

තතියසඬ්භිතිකථාවණ්ණනා

ඉමිස්සා පන සඬ්භිතියා ධම්මසඬ්භිගාහකත්ථෙරෙහි නික්කඩ්ඪිතා තෙ දසසහස්සා වජ්ජිපුත්තකා හික්ඛු පක්ඛං පරියෙසමානා අත්තනො අත්තනො අනුරූපං දුබ්බලපක්ඛං ලභිත්වා විසුං මහාසඬ්භිකං ආචරියකුලං නාම අකංසු, තතො හිජ්ජිත්වා අපරානි ද්වෙ ආචරියකුලානි ජාතානි ගොකුලිකා ව එකබ්‍යාහාරිකා ව. ගොකුලිකනිකායතො හිජ්ජිත්වා අපරානි ද්වෙ ආචරියකුලානි ජාතානි පණ්ණත්තිවාදා ව බාහුලියා ව. බහුස්සුතිකානිපි තෙසංයෙව නාමං, තෙසංයෙව අත්තරා චෙතියවාදා නාම අපරෙ ආචරියවාදා

උප්පන්නා. එවං මහාසඬ්ඨිකාවරියකුලතො දුතියෙ වස්සසතෙ පඤ්චාවරියකුලානි උප්පන්නානි, තානි මහාසඬ්ඨිකෙහි සද්ධිං ඡ හොත්ති.

තස්මිංයෙව දුතියෙ වස්සසතෙ ථෙරවාදතො භිජ්ජිත්වා ද්වෙ ආවරියවාදා උප්පන්නා මහිසාසකා ව චජ්ජිපුත්තකා ව. තත්ථ චජ්ජිපුත්තකවාදතො භිජ්ජිත්වා අපරෙ චත්තාරො ආවරියවාදා උප්පන්නා ධම්මුත්තරිකා භද්දයානිකා ඡන්නාගාරිකා සමිතිකාති. පුන තස්මිංයෙව දුතියෙ වස්සසතෙ මහිසාසකවාදතො භිජ්ජිත්වා සබ්බත්ථිවාදා ධම්මගුත්තිකාති ද්වෙ ආවරියවාදා උප්පන්නා. පුන සබ්බත්ථිවාදකුලතො භිජ්ජිත්වා කස්සපිකා නාම ජාතා, කස්සපිකෙසුපි භින්නෙසු අපරෙ සඬ්ඨිකන්තිකා නාම ජාතා, සඬ්ඨිකන්තිකෙසු භින්නෙසු සුත්තවාදා නාම ජාතාති ථෙරවාදතො භිජ්ජිත්වා ඉමෙ එකාදස ආවරියවාදා උප්පන්නා, තෙ ථෙරවාදෙන සද්ධිං ද්වාදස හොත්ති. ඉති ඉමෙ ව ද්වාදස මහාසඬ්ඨිකානඤ්ච ඡ ආවරියවාදාති සබ්බෙ අට්ඨාරස ආවරියවාදා දුතියෙ වස්සසතෙ උප්පන්නා. අට්ඨාරස නිකායානිපි අට්ඨාරසාවරියකුලානිතිපි එතෙසංයෙව නාමං. එතෙසු පන සත්තරස වාදා භින්නකා, ථෙරවාදොවෙකො අසමභින්නකොති වෙදිතබ්බො. වුත්තමිපි වෙනං දීපවංසෙ –

“නික්කඬ්ඨිකා පාපහික්ඛු, ථෙරෙහි චජ්ජිපුත්තකා;
අඤ්ඤං පක්ඛං ලභිත්වාන, අධම්මවාදී බහු ජනා.

“දසසහස්සා සමාගන්ත්වා, අකංසු ධම්මසඬ්ඨිගහං;
තස්මායං ධම්මසඬ්ඨිති, මහාසඬ්ඨිති වුච්චති.

“මහාසඬ්ඨිතිකා හික්ඛු, විලොමං අකංසු සාසනෙ;
භින්නිත්වා මූලසඬ්ඨිගහං, අඤ්ඤං අකංසු සඬ්ඨිගහං.

“අඤ්ඤානු සඬ්ඨිගහිතං සුත්තං, අඤ්ඤානු අකරිංසු තෙ;
අත්ථං ධම්මඤ්ච භින්නිංසු, විනයෙ නිකායෙසු ව පඤ්චසු.

“පරියායදෙසිතඤ්චාපි, අථො නිප්පරියායදෙසිතං;
නීතත්ථඤ්චෙව නෙය්‍යත්ථං, අජානිත්වාන හික්ඛවො.

“අඤ්ඤං සන්ධාය හණිතං, අඤ්ඤං අත්ථං යපයිංසු තෙ;
බ්‍යඤ්ජනච්ඡායාය තෙ හික්ඛු, බහුං අත්ථං විනාසයුං.

“ඡඩ්ඛෙත්වාන එකදෙසං, සුත්තං විනයගම්භිරං;
පතිරූපං සුත්තං විනයං, තඤ්ච අඤ්ඤං කරිංසු තෙ.

“පරිවාරං අත්ථුද්ධාරං, අභිධම්මං ඡප්පකරණං;
පටිසම්භිදඤ්ච නිද්දෙසං, එකදෙසඤ්ච ජාතකං;
එත්තකං විස්සජ්ජෙත්වාන, අඤ්ඤානි අකරිංසු තෙ.

“නාමං ලිඬ්ගං පරික්ඛාරං, ආකප්පකරණානි ව;
පකතිභාවං විජහිත්වා, තඤ්ච අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

“පුබ්බඬ්ගමා භින්නවාදා, මහාසඬ්ඨිතිකාරකා;
තෙසඤ්ච අනුකාරෙන, භින්නවාදා බහු අහු.

“තතො අපරකාලම්භි, තස්මිං හෙදො අජායථ;
ගොකුලිකා එකබ්බොහාරි, ද්විධා හිජ්ජිත්ථ හික්ඛවො.

“ගොකුලිකානං ද්වෙව හෙදා, අපරකාලම්භි ජායථ;
බහුස්සුතිකා ව පඤ්ඤත්ති, ද්විධා හිජ්ජිත්ථ හික්ඛවො.

“චෙතියා ව පුනවාදී, මහාසඬ්ඨිතිහෙදකා;
පඤ්ච වාදා ඉමෙ සබ්බෙ, මහාසඬ්ඨිතිමූලකා.

“අත්ථං ධම්මඤ්ච භින්දිංසු, එකදෙසඤ්ච සඬ්ගහං;
ගන්ථඤ්ච එකදෙසඤ්භි, ඡඩ්ඛෙත්වා අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

“නාමං ලිඬ්ගං පරික්ඛාරං, ආකප්පකරණානි ව;
පකතිභාවං විජහිත්වා, තඤ්ච අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

“විසුද්ධත්ථෙරවාදම්භි, පුන හෙදො අජායථ;
මහිසාසකා වජ්ජිපුත්තකා, ද්විධා හිජ්ජිත්ථ හික්ඛවො.

“වජ්ජිපුත්තකවාදම්භි, චතුර්ධා හෙදො අජායථ;
ධම්මත්තුරිකා හද්දයානිකා, ඡන්නාගාරිකා ව සමිති.

“මහිසාසකානං ද්වෙව හෙදා, අපරකාලම්භි අජායථ;
සබ්බත්ථිවාදා ධම්මගුත්තා, ද්විධා හිජ්ජිත්ථ හික්ඛවො.

“සබ්බත්ථිවාදානං කස්සපිකා, සඬ්ඝත්ති කස්සපිකෙන ව;
සඬ්ඝත්තිකානං සුත්තවාදී, අනුපුබ්බෙන හිජ්ජථ.

“ඉමෙ එකාදස වාදා, පහින්නා ථෙරවාදතො;
අත්ථං ධම්මඤ්ච භින්දිංසු, එකදෙසඤ්ච සඬ්ගහං;
ගන්ථඤ්ච එකදෙසඤ්භි, ඡඩ්ඛෙත්වා අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

“නාමං ලිඬ්ගං පරික්ඛාරං, ආකප්පකරණානි ව;
පකතිභාවං විජහිත්වා, තඤ්ච අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

“සත්තරස භින්නවාදා, එකවාදො අහින්නකො;
සබ්බෙවට්ඨාරස භොන්ති, භින්නවාදෙන තෙ සහ;

නිග්‍රොධොව මහාරුක්ඛො, ථෙරවාදානමුත්තමො.

“අනුනං අනධිකඤ්ච, කෙවලං ජිනසාසනං;
කණ්ටකා විය රුක්ඛමිහි, නිබ්බත්තා වාදසෙසකා.

“පඨමෙ වස්සසතෙ නත්ථී, දුතියෙ වස්සසතන්තරෙ;
භින්නා සත්තරස වාදා, උප්පන්නා ජිනසාසනෙ” ති.

අපරාපරං පන හෙමවතා රාජගිරිකා සිද්ධත්ථිකා පුබ්බසෙලියා අපරසෙලියා වාජිරියාති අඤ්ඤෙපි ඡ ආවරියවාදා උප්පන්නා. පුරිමකානං පන අට්ඨාරසන්නං ආවරියවාදානං වසෙන පවත්තමානෙ සාසනෙ අසොකො ධම්මරාජා පටිලද්ධසද්ධො දිවසෙ දිවසෙ බුද්ධපුජාය සතසහස්සං, ධම්මපුජාය සතසහස්සං, සඨසපුජාය සතසහස්සං, අත්තනො ආවරියස්ස නිග්‍රොධත්ථෙරස්ස සතසහස්සං, චතුසු ද්වාරෙසු හෙසජ්ජත්ථාය සතසහස්සන්ති පඤ්ච සතසහස්සාති පරිච්චජන්තො සාසනෙ උළාරං ලාභසක්කාරං පවත්තෙසි. තදා හතලාභසක්කාරෙහි තිත්ථියෙහි උප්පාදිතං අනෙකජ්ජකාරං සාසනමලං විසොධෙත්වා මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරො තිපිටකපරියත්තිධරානං පභින්නපටිසම්භිදානං භික්ඛුනං සහස්සමෙකං ගහෙත්වා යථා මහාකස්සපත්ථෙරො ව යසත්ථෙරො ව ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඨගායිංසු, එවමෙව සඨගායන්තො තතියසඨගීතිං අකාසි. ඉදානි තං තතියසඨගීතිං මූලතො පභුති විත්ථාරෙත්වා දස්සෙත්තො ආහ “තිස්සොපි ඛො මහාබ්‍රහ්මා බ්‍රහ්මලොකතො චචිත්වා මොග්ගලිබ්‍රාහ්මණස්ස ගෙහෙ පටිසන්ධිං අග්ගහෙසී” තිආදි.

තත්ථ ගෙහෙ පටිසන්ධිං අග්ගහෙසීති මොග්ගලිබ්‍රාහ්මණස්ස ගෙහෙ බ්‍රාහ්මණියා කුච්ඡමිහි පටිසන්ධිං අග්ගහෙසීති අත්ථො. ගෙහස්ස පන තත්තිස්සයත්තා නිස්සිතෙ නිස්සයවොහාරවසෙන “ගෙහෙ පටිසන්ධිං අග්ගහෙසී” ති චුත්තං යථා “මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති, සබ්බො ගාමො ආගතො” ති. සත්තවස්සානීති අච්චන්තසංයොගෙ උපයොගවචනං. අනිච්ඡපාති අනික්කමිත්වා ඉච්ඡප්ප, ඉධ භික්ඛා න ලබ්භති, ඉතො අඤ්ඤත්ථ ගන්ත්වා භික්ඛං පරියෙසපාති අධිප්පායො. “හො පබ්බජිතා” තිආදි බ්‍රාහ්මණො අත්තනො ගෙහෙ භික්ඛාලාභං අනිච්ඡන්තො ආහ. පටියාදිතභත්තතොති සම්පාදෙත්වා යපිතභත්තතො. තදුපියන්ති තදනුරූපං. උපසමං දිස්වාති ථෙරස්ස කායචිත්තවූපසමං පුනඡ්ඡුතං දිස්වා, ඤාත්වාති අත්ථො. ඉරියාපට්ඨුපසමසන්දස්සනෙන හි තත්තිබන්ධිනො චිත්තස්ස යොනියො පවත්තිඋපසමොපි විඤ්ඤායති. භියොයාසො මත්තාය පසිදිත්වාති පුනඡ්ඡුතං විසෙසතො අධිකතරං පසිදිත්වා. භත්තවිස්සග්ගකරණත්ථායාති භත්තකිච්චකරණත්ථාය. අධිවාසෙත්වාති සම්පට්චිජ්ජත්වා.

සොළසවස්සුද්දෙසිකොති සොළසවස්සොති උද්දිසිතබ්බො වොහරිතබ්බොති සොළසවස්සුද්දෙසො, සොයෙව සොළසවස්සුද්දෙසිකො.

සොළසවස්සොති වා උද්දිසිතබ්බතං අරහතීති සොළසවස්සුද්දෙසිකො,
 සොළසවස්සාති වා උද්දිසිතබ්බාති අස්සාති සොළසවස්සුද්දෙසිකො,
 සොළසවස්සොති උද්දෙසො වා අස්ස අත්ථිති සොළසවස්සුද්දෙසිකො,
 අත්ථතො පන සොළසවස්සිකොති වුත්තං හොති. තිණ්ණං වෙදානං පාරගුති
 ඉරුවෙදයජුවෙදසාමවෙදසඬ්ඨිතානං තිණ්ණං වෙදානං පගුණකරණවසෙන
 පාරං ගතොති පාරගු. පාරගුති වෙත්ථ නිව්වසාපෙක්ඛතාය සමාසාදිකං
 වෙදිතබ්බං. ලග්ගෙත්වාති ඔලම්බෙත්වා. න ච කාවීති එත්ථ ව-සද්දො
 අවධාරණ, කාවි කථා නෙව උප්පජ්ජතිති අත්ථො. පල්ලඬ්ඨකන්ති
 නිසිදිතබ්බාසනං. උප්පජ්ජස්සතීති එත්ථාපි “කථා”ති ඉදං ආනෙත්වා
 සම්බන්ධිතබ්බං. කුපිතො අනත්තමනොති කොපෙන කුපිතො,
 අනත්තමනො දොමනස්සෙන. දොමනස්සසමඬ්ඨි හි පුග්ගලො පිතිසුබ්බෙහි
 න අත්තමනො න අත්තචිත්තොති අනත්තමනොති වුච්චති. න සකමනොති
 වා අනත්තමනො අත්තනො වසෙ අට්ඨිතචිත්තත්තා.

වණ්ඨික්කභාවෙති වණ්ඨිකො වුච්චති වණ්ඨො ථද්ධපුග්ගලො, තස්ස
 භාවො වණ්ඨික්කං, ථද්ධභාවොති අත්ථො. ඉධ පන “වණ්ඨික්කභාවෙ”ති
 වුත්තත්තා වණ්ඨිකොයෙව වණ්ඨික්කන්ති ගහෙතබ්බං, තෙන
 “වණ්ඨික්කභාවෙ”ති එත්ථ ථද්ධභාවෙති අත්ථො වෙදිතබ්බො. කිඤ්චි
 මන්තන්ති කිඤ්චි වෙදං. අඤ්ඤෙ කෙ ජානිස්සන්තීති න කෙචි
 ජානිස්සන්තීති අධිප්පායො. පුච්ඡිත්වා සක්කා ජානිතුන්ති අත්තනො
 පදෙසඤ්ඤාණෙ යිතත්තා ථෙරො එවමාහ. සබ්බඤ්ඤාච්ඡද්ධා එව හි “පුච්ඡ,
 මාණව, යදාකඬ්ඨිසි”තිආදිනා පච්චෙකච්ඡද්ධාදිහි අසාධාරණං
 සබ්බඤ්ඤාපචාරණං පචාරෙත්ති. සාවකා පන පදෙසඤ්ඤාණෙ යිතත්තා
 “සුත්වා වෙදිස්සාමා”ති වා “පුච්ඡිත්වා සක්කා ජානිතු”න්ති වා වදන්ති.

තීසු වෙදෙසුතිආදීසු තයො වෙදා පුබ්බෙ වුත්තනායා එව. නිසණ්ඩුති
 නාමනිසණ්ඩුරුක්ඛාදීනං වෙච්චනප්පකාසකං සත්ථං,
 වෙච්චනප්පකාසකන්ති ව පරියායසද්දදීපකන්ති අත්ථො, එකෙකස්ස
 අත්ථස්ස අනෙකපරියායවචනවිභාවකන්ති වුත්තං හොති.
 නිදස්සනමත්තඤ්ඤෙතං අනෙකෙසං අත්ථානං එකසද්දස්ස
 වචනීයතාවිභාවනවසෙනපි තස්ස ගත්ථස්ස පවත්තත්තා.
 වචනීයවාචකභාවෙන අත්ථං සද්දඤ්ච නිබණ්ඨෙති හින්දති විහජ්ජ
 දස්සෙතීති නිබණ්ඩු, සො එව ඉධ බ-කාරස්ස ස-කාරං කත්වා නිසණ්ඩුති
 වුත්තො. කෙටුහන්ති කිරියාකප්පවිකප්පො කථිතං උපකාරසත්ථං. එත්ථ ච
 කිරියාකප්පවිකප්පොති වච්චෙදාදිලක්ඛණා කිරියා කප්පියති විකප්පියති
 එතෙනාති කිරියාකප්පො, සො පන වණ්ණපදබන්ධපදත්ථාදිවිභාගතො
 බහුවිකප්පොති කිරියාකප්පවිකප්පොති වුච්චති. ඉදඤ්ච
 මූලකිරියාකප්පගත්ථං සන්ධාය වුත්තං. සො හි සතසහස්සපරිමාණො
 නායාදිවරියාදිකං පකරණං. වචනත්ථතො පන කිට්ඨි ගමෙති කිරියාදිවිභාගං,
 තං වා අනවසෙසපරියාදානතො ගමෙත්තො පුරෙතීති කෙටුහන්ති වුච්චති,

සහ නිසංඤ්චිනා කෙටුනෙන ව සනිසංඤ්චිකෙටුනා, තයො වෙදා. තෙසු සනිසංඤ්චිකෙටුනෙසු. යානකරණාදිවිභාගතො නිබ්බන්ධනවිභාගතො ව අක්ඛරා පහෙදියන්ති එතෙනාති අක්ඛරජපහෙදො, සික්ඛා ව නිරුත්ති ව. සහ අක්ඛරජපහෙදෙනාති සාක්ඛරජපහෙදා, තෙසු සාක්ඛරජපහෙදෙසු. ඉතිහාසපඤ්චමෙසුති අට්ඨකතවෙදං චතුත්ථං කත්වා “ඉතිහ ආස ඉතිහ ආසා”ති ඊදිසවචනපටිසංයුත්තො පුරාණකථාසඬ්ඨිතො ඉතිහාසො පඤ්චමො එතෙසන්ති ඉතිහාසපඤ්චමා, තයො වෙදා. තෙසු ඉතිහාසපඤ්චමෙසු. නෙව අත්තනා පස්සතීති නෙව සයං පස්සති, නෙව ජානාතීති අත්ථො. පුච්ඡ, ඛ්‍යාකරිස්සාමීති “සබ්බාපි පුච්ඡා වෙදෙසුයෙව අන්තොගධා”ති සල්ලක්ඛෙන්තො එවමාහ.

යස්ස චිත්තන්තිආදිපඤ්චද්වයං චුතිචිත්තසමඬ්ඨිතො ඛිණාසවස්ස චුතිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණං සන්ධාය චුත්තං. තත්ථ පඨමපඤ්චෙ උප්පජ්ජතීති උප්පාදක්ඛණසමඬ්ඨිතාය උප්පජ්ජති. න නිරුජ්ඣතීති නිරොධක්ඛණං අප්පත්තතාය න නිරුජ්ඣති. තස්ස චිත්තන්ති තස්ස පුග්ගලස්ස තතො පටිඨාය චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති නුප්පජ්ජස්සතීති පුච්ඡති. යස්ස වා පනාතිආදිකෙ පන දුතියපඤ්චෙ නිරුජ්ඣස්සතීති යස්ස චිත්තං භඬ්ගක්ඛණං පත්වා නිරුජ්ඣස්සති. නුප්පජ්ජස්සතීති භඬ්ගතො පරභාගෙ සයං වා අඤ්ඤං වා නුප්පජ්ජස්සති, තස්ස පුග්ගලස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣතීති පුච්ඡති. ඉමෙසං පන පඤ්චානං පඨමො පඤ්චො විහජ්ජඛ්‍යාකරණීයො, තස්මා “යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති නුප්පජ්ජස්සතී”ති (යම. 2.චිත්තයමක.63) එවං පුට්ඨෙත සතා එවමයං පඤ්චො ව විස්සජ්ජෙතබ්බො “පච්ඡමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති නිරුජ්ඣස්සති න උප්පජ්ජස්සති, ඉතරෙසං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, නිරුජ්ඣස්සති වෙව උප්පජ්ජස්සති වා”ති (යම. 2.චිත්තයමක.63). යෙසඤ්ඤි පරිච්ඡින්නවට්ටදුක්ඛානං ඛිණාසවානං සබ්බපච්ඡිමස්ස චුතිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ චත්තති, තෙසං තදෙව චුතිචිත්තං නිරුජ්ඣස්සති නුප්පජ්ජස්සතීති. උප්පාදප්පත්තතාය උප්පජ්ජති නාම, භඬ්ගං අප්පත්තතාය න නිරුජ්ඣති. භඬ්ගං පන පත්වා තං තෙසං චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති, තතො අප්පටිසන්ධිකත්තා අඤ්ඤං න උප්පජ්ජස්සති. යපෙත්වා පන පච්ඡමචිත්තසමඬ්ඨිතිඛිණාසවං ඉතරෙසං සෙක්ඛාසෙක්ඛපුපුජ්ජනානං උප්පාදක්ඛණසමඬ්ඨිතිචිත්තං උප්පාදප්පත්තතාය උප්පජ්ජති නාම, භඬ්ගං අප්පත්තතාය න නිරුජ්ඣති. භඬ්ගං පන පත්වා නිරුජ්ඣස්සතෙව, අඤ්ඤං පන තස්මිං වා අඤ්ඤස්මිං වා අත්තනාවෙ උප්පජ්ජස්සති වෙව නිරුජ්ඣස්සති ව. දුතියො පන පඤ්චො අරහතො චුතිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නියමිතත්තා එකංසඛ්‍යාකරණීයො, තස්මා “යස්ස වා පන චිත්තං නිරුජ්ඣස්සති න උප්පජ්ජස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣතී”ති පුට්ඨෙත “ආමන්තා”ති චත්තබ්බං.

බිණාසවස්ස හි උප්පාදක්ඛණසමඬ්භිතිවිත්තං හඬගං පත්වා නිරුජ්ඣස්සති නාම, තතො පරං නුප්පජ්ජස්සති. උප්පාදක්ඛණසමඬ්භිතාය පන උප්පජ්ජති වෙව හඬගං අප්පත්තතාය න නිරුජ්ඣති වාති වුච්චති.

අයං පන මාණවො එවමීමෙ පඤ්ඤෙ විස්සජ්ජෙතුමසක්කොන්තො විසාතං පාපුණි, තස්මා වුත්තං “මාණවො උද්ධං වා අධො වා හරිතුං අසක්කොන්තො”තිආදි. තත්ථ උද්ධං වා අධො වා හරිතුං අසක්කොන්තොති උපරිමපදෙ වා හෙට්ඨිමපදං, හෙට්ඨිමපදෙ වා උපරිමපදං අත්ථතො සමන්තාහරිතුං අසක්කොන්තොති අත්ථො, පුබ්බෙනාපරං යොජෙත්වා පඤ්ඤස්ස අත්ථං පරිවිජින්දිතුං අසක්කොන්තොති වුත්තං හොති. ද්වත්තිංසාකාරකම්මට්ඨානං තාව ආචික්ඛීති “අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ”තිආදිකං ද්වත්තිංසාකාරකම්මට්ඨානං “මන්තස්ස උපවාරො අය”න්ති පයමං ආචික්ඛි. සොතාපන්නානං සීලෙසු පරිපුරකාරිතාය සමාදින්නසීලතො නත්ථි පරිහානීති ආහ “අහබ්බො දානි සායනතො නිවත්තිතු”න්ති. වඬ්චෙත්වාති උපරිමග්ගත්ථාය කම්මට්ඨානං වඬ්චෙත්වා. අප්පොස්සුක්කො භවෙය්‍ය බුද්ධවචනං ගහෙතුන්ති අරහත්තප්පත්තියා කතකිච්චභාවතොති අධිප්පායො. වොහාරවිධිමිහි ඡෙකභාවත්ථං “උපජ්ඣායො මං හන්තෙ තුම්භාකං සන්තිකං පහිණි”තිආදි වුත්තං.

උදකදන්තපොනං උපට්ඨාපෙසීති පරිභොගත්ථාය උදකඤ්ච දන්තකට්ඨඤ්ච පටියාදෙත්වා යපෙසි. දන්තෙ පුනන්ති විසොධෙන්ති එතෙනාති දන්තපොනං වුච්චති දන්තකට්ඨං. ගුණවත්තානං සඬ්භගහෙතබ්බභාවතො ථෙරො සාමණෙරස්ස ව ඛන්තිවීරියඋපට්ඨානාදිගුණෙ පච්චක්ඛකරණත්ථං විනාව අහිඤ්ඤාය පකතියා විමංසමානො පුන සම්මජ්ජනාදිං අකාසි. “සාමණෙරස්ස විත්තදමනත්ථං අකාසි”තිපි වදන්ති. බුද්ධවචනං පටියපෙසීති බුද්ධවචනං උග්ගණ්භාපෙතුං ආරහි. යපෙත්වා විනයපිටකන්ති එත්ථ “සාමණෙරානං විනයපරියාපුණනං වාරිත්තං න හොතීති යපෙත්වා විනයපිටකං අවසෙසං බුද්ධවචනං උග්ගණ්භාපෙසී”ති තිසුපි ගණ්ඨිපදෙසු වුත්තං. අවස්සිකොව සමානොති උපසම්පදතො පටියාය අපරිපුණ්ණඵකවස්සොති අධිප්පායො. මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස හදයෙ පතිට්ඨාපිතමිපි බුද්ධවචනං වොහාරවසෙන තස්ස හත්ථෙ පතිට්ඨාපිතං නාම හොතීති කත්වා වුත්තං “හත්ථෙ සකලං බුද්ධවචනං පතිට්ඨාපෙත්වා”ති. යාවතායුකං යත්වා පරිනිබ්බාසිංසුති මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස හත්ථෙ සකලසායනපතිට්ඨාපනෙන දුතියසඬ්භිතිකාරකාරොපිතදණ්ඩකම්මතො මුත්තා හුත්වා යාවතායුකං යත්වා පරිනිබ්බාසිංසු.

බිත්දුසාරස්ස රඤ්ඤො ඵකසතපුත්තාති එත්ථ බිත්දුසාරො නාම සකාසකුලප්පසුතො චන්දගුත්තස්ස නාම රඤ්ඤො පුත්තො. තථා හි විට්ඨහසඬ්භගාමෙ කපිලවත්ථුතො නික්ඛන්තසකාසපුත්තෙහි මාපිතෙ

මොරියනගරෙ බත්තියකුලසම්භවො වන්දගුත්තකුමාරො පාටලිපුත්තෙ රාජා අහොසි. තස්ස පුත්තො ඛින්ද්‍රසාරො නාම රාජකුමාරො පිතු අව්වයෙන රාජා හුත්වා එකසතපුත්තකානං ඡනකො අහොසි. එකසතන්ති එකඤ්ච සතඤ්ච එකසතං, එකෙනාධිකං සතන්ති අත්ථො. එකාව මාතා අස්සාති එකමාතිකං, අත්තනා සහොදරන්ති වුත්තං හොති. න තාව එකරජ්ජං කතන්ති ආහ “අනභිසිත්තොව රජ්ජං කාරොත්වා”ති. එකරජ්ජාභිසෙකන්ති සකලජම්බුදීපෙ එකාධිපච්චවසෙන කරියමානං අභිසෙකං. පුඤ්ඤජපභාවෙන පාපුණ්ණිබ්බාපි රාජීද්ධියො අරහත්තමග්ගෙන ආගතා පටිසම්භිදාදයො අවසෙසවිසෙසා විය පයොගසම්පත්තිභූතා අභිසෙකානුභාවෙනෙව ආගතාති ආහ “අභිසෙකානුභාවෙන වස්ස ඉමා රාජීද්ධියො ආගතා”ති.

තත්ථ රාජීද්ධියොති රාජභාවානුගතජපභාවා. යතොති යතො සොළසසටතො. සාසනෙ උප්පන්තසද්ධොති බුද්ධසාසනෙ පටිලද්ධසද්ධො. අසන්ධිමිත්තාති තස්සාව නාමං. තස්සා කිර සරීරෙ සන්ධියො න පඤ්ඤායන්ති, තස්මා එවංනාමිකා ජාතාතිපි වදන්ති. දෙවතා එව දිවසෙ දිවසෙ ආහරන්ති සම්බන්ධො. දෙවසිකන්ති දිවසෙ දිවසෙ. අගදාමලකන්ති අජපකෙනෙව සරීරසොධනාදිසමත්ථං සබ්බදොසහරණං ඔසධාමලකං. අගදහරිතකම්පි තාදිසමෙව හරිතකං. තෙසු කිර ද්විසු යථාකාමමෙකං පරිභුඤ්ජති. ඡද්දන්තදහතොති ඡද්දන්තදහසම්පෙ ධීතදෙවවිමානතො කප්පරුක්ඛතො වා. “ඡද්දන්තදහෙ තාදිසා රුක්ඛවිසෙසා සන්ති, තතො ආහරන්ති”තිපි වදන්ති. දිබ්බඤ්ච පානකන්ති දිබ්බච්චරසපානකඤ්ච. අසුත්තමයිකන්ති කප්පරුක්ඛතො නිබ්බත්තදිබ්බදුස්සත්තා සුත්තෙහි න කතන්ති අසුත්තමයිකං. සුමනපුප්ඵපටන්ති සබ්බත්ථ සුමුමං හුත්වා උග්ගතපුප්ඵානං අත්ථිතාය සුමනපුප්ඵපටං නාම ජාතං. උට්ඨිතස්ස සාලිනොති සයංජාතසාලිනො. සමුදායාපෙක්ඛඤ්චෙත්ථ එකවචනං, සාලිනන්ති අත්ථො. නව වාහසහස්සානීති එත්ථ “වතස්සො මුට්ඨියො එකො කුඩුවො, වත්තාරො කුඩුවා එකො පත්ථො, වත්තාරො පත්ථා එකො ආළ්භකො, වත්තාරො ආළ්භකා එකං දොණං, වත්තාරො දොණා එකමානිකා, වතස්සො මානිකා එකබාරී, වීසති බාරියො එකො වාහො, තදෙව එකං සකට්”න්ති සුත්තනිපාතට්ඨකථාදීසු (සු. නි. අට්ඨ. 2.කොකාලිකසුත්තවණ්ණනා; සං. නි. අට්ඨ. 1.1.181; අ. නි. 3.10; 89) වුත්තං. ඉධ පන “ද්වෙ සකටානි එකො වාහො”ති වදන්ති. නිත්ථුසකණෙ කරොන්තිති ථුසකුණ්ඩකරහිතෙ කරොන්ති. මධුං කරොන්තිති ආගන්ත්වා සම්පට්ඨානෙ මධුං කරොන්ති. බලිකම්මං කරොන්තිති සබ්බත්ථ බලිකම්මකාරකා රට්ඨවාසිනො විය මධුරසරං විකුජන්තා බලිං කරොන්ති. “ආගන්ත්වා ආකාසෙයෙව සද්දං කත්වා අත්තානං අජානාපෙත්වා ගච්ජන්ති”ති වදන්ති.

සුවණ්ණසඞ්ඛලිකායෙව බන්ධනං සුවණ්ණසඞ්ඛලිකබන්ධනං. චතුත්තං බුද්ධානන්ති කකුසන්ධාදීනං චතුත්තං බුද්ධානං. අධිගතරූපදස්සනන්ති පටිලද්ධරූපදස්සනං. අයං කිර කප්පායුකත්තා චතුත්තමිපි බුද්ධානං රූපසම්පත්තිං පච්චක්ඛතො අද්දක්ඛි. කාළං නාම නාගරාජානං ආනයිත්වාති එත්ථ සො පන නාගරාජා ගඬගායං නික්ඛිත්තසුවණ්ණසඞ්ඛලිකාය ගන්ත්වා අත්තතො පාදෙසු පතිතසඤ්ඤාය ආගතොති වෙදිතඛිබ්බො. නනු ච අසොකස්ස රඤ්ඤො ආණා හෙට්ඨා යොජනතො උපරි පචත්තති, ඉමස්ස ච විමානං යොජනපරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා පතිට්ඨිතං, තස්මා කථං අයං නාගරාජා රඤ්ඤො ආණාය ආගතොති? කිඤ්චාපි අත්තතො විමානං යොජනපරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා පතිට්ඨිතං, තථාපි රඤ්ඤො ආණාපචත්තිට්ඨානෙන සහ එකාබද්ධතාය තස්ස ආණං අකාසි. යථා හි රජ්ජපිමන්තරවාසිනො මනුස්සා තෙහි තෙහි රාජුහි නිජ්ජිලියමානා තෙසං තෙසං ආණාය පචත්තන්ති, එවංසම්පදමිදන්ති වදන්ති.

ආපාථං කරොහීති සම්මුඛං කරොහි, ගොවරං කරොහීති අත්ථො. තෙන නිමිමිතං බුද්ධරූපං පස්සන්තොති සම්බන්ධො. කිදිසං තං බුද්ධරූපන්ති ආහ “සකලසර්වජ්ජපකිණ්ණො”තිආදි. තත්ථ පුඤ්ඤජපභාවනිබ්බත්තග්ගහණං තෙන නිමිමිතානමපි අසිතිඅනුඛ්‍යාඤ්ජනපටිමණ්ඩිතානං ද්වත්තිංසමහාපුරිසලක්ඛණානං හගවතො පුඤ්ඤජපභාවනිබ්බත්තඅසිතිඅනුඛ්‍යාඤ්ජනාදීහි සදිසත්තා කතන්ති දට්ඨබ්බං. න හි තෙන තදා නිමිමිතං අනෙකාකාරපරිපුණ්ණං බුද්ධරූපං හගවතො පුඤ්ඤජපභාවෙන නිබ්බත්තන්ති සක්කා වත්තුං. අසිතිඅනුඛ්‍යාඤ්ජනං තම්බනබ්බුද්ධගනාසාදි. ද්වත්තිංසමහාපුරිසලක්ඛණං සුජ්ජපතිට්ඨිතපාදනාදි. විකසිත...පෙ.... සලිලතලන්ති සුරියරස්මිසම්ඵස්සෙන විකසිතෙහි විකාසමුපගතෙහි කං අලඬිකරොතීති “කමල”න්ති ලද්ධනාමෙහි රත්තපදුමෙහි නිලුජ්ජලාදිහෙදෙහි උජ්ජලෙහි වෙච සෙනපදුමසඬ්ඛාතෙහි පුණ්ඩරිකෙහි ච පටිමණ්ඩිතං සමන්තතො සජ්ජිතං ජලතලමිච. තාරාගණ...පෙ.... ගගනතලන්ති සබ්බත්ථ විජ්ජපකිණ්ණතාරකගණස්ස රස්මිජාලවිසදෙහි විජ්ජුරිතාය භාසමානාය සොභාය කන්තියා සමුජ්ජලං සම්මා භාසමානං ගගනතලමිච ආකාසතලමිච. සඤ්ඤාප්පභා...පෙ.... කතකගිරිසිඛරන්ති සඤ්ඤාකාලසඤ්ජාතජ්ජභානුරාගෙහි ඉන්ද්‍රවාපෙහි විජ්ජුලතාහි ච පරික්ඛිත්තං සමන්තතො පරිවාරිතං කතකගිරිසිඛරමිච සුවණ්ණපබ්බතකුට්ඨිච. විමලකෙතුමාලාති එත්ථ “කෙතුමාලා නාම සීසතො නික්ඛමිත්වා උපරි මුද්ධනි පුඤ්ඤො හුත්වා දිස්සමානරස්මිරාසි”ති වදන්ති. “මුද්ධනි මජ්ඣෙ පඤ්ඤායමානො උන්නතජ්ජදෙසොතිපි වදන්ති”ති තීසුපි ගණ්ඨිපදෙසු වුත්තං. යස්මා පන අසොකො ධම්මරාජා සඤ්ජාතපිතිසොමනස්සො සත්තාහං නිරාහාරො හුත්වා යථාධීතොව අවික්ඛිත්තවිත්තො පසාදසොම්මෙහි චක්ඛුහි නිරන්තරං බුද්ධරූපමෙව ඔලොකෙසි, තස්මා අක්ඛිහි පුජා කතා නාම හොතීති ආහ “අක්ඛිපුජං නාම

අකාසී”ති. අථ වා චක්ඛුනං තාදිසස්ස ඉට්ඨාරම්මණස්ස උපට්ඨාපනෙන අක්ඛිනං පුජා කතා නාම හොතීති චුත්තං “අක්ඛිපුජං නාම අකාසී”ති.

ඉද්ධිවිභාවනාධිකාරජපසඬගෙන වෙතං වත්ථු චුත්තං, නානුක්කමෙන. අයඤ්ඤත්ථ අනුක්කමො – අසොකො කිර මහාරාජා උපරි චක්ඛමානානුක්කමෙන සීහපඤ්ජරෙන ඔලොකෙන්තො නිග්‍රොධසාමණෙරං ඉරියාපට්ඨපන්නං නාගරජනනයනානි ආකඬ්ඨන්තං යුගමත්තං පෙක්ඛමානං දිස්වා පසිදිත්වා සඤ්ජාතපෙමො සබ්බමානො ආමන්තාපෙත්වා සෙනවිජත්තස්ස හෙට්ඨා සීහාසනෙ නිසිදාපෙත්වා හොපෙත්වා සාමණෙරස්ස වචනාදාසෙ දිස්සමානං දසබ්ලස්ස ධම්මකායං දිස්වා රතනත්තයෙ පසිදිත්වා සපරිසො සරණසිලෙසු පතිට්ඨාය තතො පට්ඨාය අභිවඬ්ඨමානසද්ධො පුබ්බෙ හොජියමානානි තිත්ථියසට්ඨිසහස්සානි නිහරිත්වා භික්ඛුනං සට්ඨිසහස්සානං සුවකාහතසාලිසම්පාදිතහත්තං පට්ඨපෙත්වා දෙවතොපනීතං අනොතත්තසලිලං නාගලතාදන්තකට්ඨඤ්ච උපනාමෙත්වා නිව්චසඬිසුපට්ඨානං කරොන්තො එකදිවසං සුවණ්ණසඬ්ඛලිකබන්ධනං විස්සජ්ජෙත්වා කාළං නාගරාජානං ආනයිත්වා තෙන නිම්මිතං චුත්තජපකාරං සිරිසොහග්ගසම්පන්නං බුද්ධරූපං පස්සන්තො දීඝපුචුලනිව්චලනයනජපහාහි සත්තාහං අක්ඛිපුජමකාසී.

ඉදානි පන යථානුසන්ධිං සට්ඨත්වා අනුක්කමෙන තස්ස සාසනාවතාරං දස්සෙන්තො ආහ “රාජා කිර අභිසෙකං පාපුණිත්වා”තිආදි. බාහිරකපාසණ්ඩත්ති බාහිරකජපවෙදිතං සමයවාදං. බාහිරකජපවෙදිතා හි සමයවාදා සත්තානං තණ්හාපාසං දිට්ඨිපාසඤ්ච ඩෙන්ති ඔඩ්ඩෙන්තීති “පාසණ්ඩා”ති චුච්චන්ති. පරිග්ගණ්ඨිති වීමංසමානො පරිග්ගහෙසී. බින්දුසාරො බ්‍රාහ්මණහත්තො අහොසීති අත්තතො පිතු වන්දගුත්තස්ස කාලතො පට්ඨාය බ්‍රාහ්මණෙසු සම්භත්තො අහොසී. වන්දකෙන නාම කිර බ්‍රාහ්මණෙන සමුස්සාහිතො වන්දගුත්තකුමාරො තෙන දින්නනයෙ යත්වා සකලජම්බුදීපෙ එකරජ්ජමකාසී, තස්මා තස්මිං බ්‍රාහ්මණෙ සඤ්ජාතබ්බමානවසෙන වන්දගුත්තකාලතො පට්ඨාය සට්ඨිසහස්සමත්තා බ්‍රාහ්මණජාතිකා තස්මිං රාජකුලෙ නිව්චහත්තිකා අහෙසුං. බ්‍රාහ්මණානන්ති පණ්ඩරඬ්ඨගපරිබ්බාජකාදිභාවමනුපගතෙ දස්සෙති. පණ්ඩරඬ්ඨගපරිබ්බාජකාදයො ව බ්‍රාහ්මණජාතිවන්තොති ආහ “බ්‍රාහ්මණජාතියපාසණ්ඩාන”න්ති. එත්ථ පන දිට්ඨිපාසාදීනං ඔඩ්ඩිනතො පණ්ඩරඬ්ඨගාදයොව “පාසණ්ඩා”ති චුත්තා. සීහපඤ්ජරෙති මහාවාතපානෙ. උපසම්පරිබාහිරෙතානි උපසමතො පරිබාහිරෙන, උපසමරහිතෙතානි අත්ථො. අත්තෙපුරං අතිහරථාති අත්තෙපුරං පවෙසෙථ, ආනෙථාති චුත්තං හොති.

අමා සහ භවත්ති කිව්වෙසුනි අමච්චා, රජ්ජකිව්වවොසාපනකා. දෙවාති රාජානං ආලපන්ති. රාජානො හි දිබ්බන්ති කාමගුණෙහි කීළන්ති, තෙසු වා විහරන්ති විජයසම්මත්ථතායොගෙන පච්චත්ථිකෙ විජෙතුං ඉච්ඡන්ති, ඉස්සරියධානාදිසක්කාරදානගහණං තං තං අත්ථානුසාසනං වා කරොන්ති වොහරන්ති, පුඤ්ඤානුභාවජ්ජත්තාය ජුතියා ජොතන්තිති වා “දෙවා”ති වුච්චන්ති. තථා හි තෙ චතුහි සඞ්ඝභවත්ථුහි ජනං රඤ්ජෙන්නා සයං යථාචුත්තෙහි විසෙසෙහි රාජන්ති දිජ්ජන්ති සොහන්තිති “රාජානො”ති ච වුච්චන්ති. නිගණ්ඨාදයොති එත්ථ නිගණ්ඨො නාම “අම්භාකං ගණ්ඨනකිලෙසො සංසාරෙ පලිබුද්ධනකිව්වො රාගාදිකිලෙසො ඛේතවත්ථුපුත්තදාරාදිවිසයො නත්ථි, කිලෙසගණ්ඨිරහිතා මය”න්ති එවං වාදිතාය “නිගණ්ඨා”ති ලද්ධනාමා තිත්ථියා.

උච්චාවචානීති උච්චානි ච අච්චානි ච, මහත්තානි චෙව බුද්දකානි ච, අථ වා විසිට්ඨානි චෙව ලාමකානි වානි අත්ථො. හද්දපීටිකෙසුනි චෙත්තමයපීටෙසු. සාරොති සීලාදිගුණසාරො. රාජභිගුණෙනාති රාජනිවෙසනද්වාරෙ විවටෙන භූමිජ්ජදෙසෙන. අභිගුණන්ති හි කත්ථවි කිලෙසා වුච්චන්ති “රාගො අභිගුණ”න්තිආදීසු (විහ. 924). රාගාදයො හි අභිගුණන්ති එතෙහි තංසමඞ්ඝිපුග්ගලා නිහිනභාවං ගච්ඡන්තිති අභිගුණානීති වුච්චන්ති. කත්ථවි මලං වා පඞ්කො වා “තස්සෙව රජස්ස වා අභිගුණස්ස වා පහානාය වායමති”තිආදීසු (ම. නි. 1.184). අඤ්ජනි සම්මක්ඛේති හි අභිගුණං, මලාදි. කත්ථවි තථාරූපො විවට්ඨපදෙසො “චේතියභිගුණං ඛොධියභිගුණ”න්තිආදීසු. අඤ්ජනි තත්ථ ධීතං අතිසුන්දරතාය අභිබ්බාඤ්ජෙතීති හි අභිගුණං, විවටො භූමිජ්ජදෙසො. ඉධාපි සොයෙව අධිජ්ජෙතො. දන්තන්තිආදීසු කිලෙසවිජ්ජන්දරහිතවිත්තතාය දන්තං, නිච්චං පච්චුපට්ඨිතසතාරක්ඛතාය ගුත්තං, චක්ඛාදිඉන්ද්‍රියානං සන්තතාය සන්තින්ද්‍රියං, පාසාදිකෙන ඉරියාපටෙන සමන්තාගතත්තා සම්පන්නඉරියාපටං. ඉදානි නිග්‍රොධසාමණෙරං සරූපතො විභාවෙතුකාමො ආහ “කො පනායං නිග්‍රොධො නාමා”තිආදි.

තත්‍රායං අනුපුබ්බිකථානි එත්ථ බිත්ථුසාරස්ස කිර එකසතපුත්තෙසු මොරියවංසජාය ධම්මදෙවියා අසොකතිස්සනාමානං ද්විත්තං පුත්තානං මජ්ඣෙ ජෙට්ඨො අසොකකුමාරො අවන්තිරට්ඨං භුඤ්ජති. පිතරා පෙසිතො පාටලිපුත්තතො පඤ්ඤාසයොජනමත්ථකෙ විට්ථුභහයාගතානං සාකියානමාවාසං චෙට්ඨං නාම නගරං පත්ථා තත්ථ චෙට්ඨං නාම සෙට්ඨිධීතරං ආදාය උජ්ජෙතීරාජධානියං රජ්ජං කරොන්තො මහින්දං නාම කුමාරං සඞ්ඝමිත්තඤ්ච කුමාරිකං ලහිත්ථා තෙහි සද්ධිං රජ්ජසුඛමනුභවන්තො පිතුතො ගිලානභාවං සුත්ථා උජ්ජෙති. පහාය සීසං පාටලිපුත්තං උපගන්ත්ථා පිතු උපට්ඨානං කත්ථා තස්ස අච්චයෙන රජ්ජං අග්ගහෙසි. තං සුත්ථා යුවරාජා සුමනාහිධානො කුජ්ඣත්ථා “අජ්ජ මෙ මරණං වා භොතු රජ්ජං වා”ති අට්ඨනවුතිභාතිකපරිවුතො සංවට්ඨසාගරෙ

ජලතරඬිගසඬ්ඨිසාතො විය අජ්ඣොත්ථරත්තො උපගච්ඡති. තතො අසොකො උජ්ජෙනීරාජා සඬ්ඨිගාමං පක්ඛන්දිත්වා සත්තුමද්දනං කරොත්තො සුමනං නාම රාජකුමාරං ගහෙත්වා සාතෙසි. තෙන වුත්තං “ඛින්ද්‍යසාරරඤ්ඤො කීර දුබ්බලකාලෙයෙව අසොකකුමාරො අත්තනා ලද්ධං උජ්ජෙනීරජ්ජං පභාය ආගන්ත්වා සබ්බනගරං අත්තනො භත්ථගතං කත්වා සුමනං නාම රාජකුමාරං අග්ගහෙසි”ති.

පරිපුණ්ණගබ්භාති පරිපක්කගබ්භා. එකං සාලන්ති සබ්බපරිච්ඡන්තං එකං පාසාදං. “දෙවනාය පන ආනුභාවෙන තස්මිං පාසාදෙ මහාපනෙන අදිස්සමානා හුත්වා වාසං කප්පෙසි”ති වදන්ති. නිබද්ධවත්තන්ති “එකස්ස දිවසස්ස එත්තක”න්ති නියාමෙත්වා යපිතවත්තං. හෙතුසම්පදන්ති අරහත්තුපනිස්සයපුඤ්ඤසම්පදං. බුරග්ගෙයෙවාති බුරකම්මපරියොසානෙයෙව, තවපඤ්චකකම්මට්ඨානං ගහෙත්වා තං පරිග්ගණ්හන්තො අන්තිමාය කෙසවට්ඨියා වොරොපනාය සමකාලමෙව ච අරහත්තං පාපුණ්ති වුත්තං හොති. සරීරං ජග්ගිත්වාති දන්තකට්ඨබාදනමුඛධොවනාදිහි සරීරපරිකම්මං කත්වා.

සීහපඤ්ජරෙ වඬ්කමතීති සීහපඤ්ජරසම්පෙ අපරාපරං වඬ්කමති. තඬ්ඛණඤ්ඤෙවාති තස්මිං ඛණ්ණෙයෙව. අයං ජනොති රාජඬ්ඨිගණෙ වරමානං ජනං දිස්වා වදති. භන්තම්ගජ්ජට්ඨාගොති අනවට්ඨිතත්තා කායවාපල්ලෙන සමන්තාගතත්තා භන්තම්ගසදිසො. අතිවිය සොහතීති සම්බන්ධො. ආලොකිතවිලොකිතන්ති එත්ථ ආලොකිතං නාම පුරතොපෙක්ඛනං. අභිමුඛොලොකනඤ්ඤි “ආලොකිත”න්ති වුවවති. විලොකිතන්ති අනුදිසාපෙක්ඛනං, යං දිසාහිමුඛං ඔලොකෙති, තදනුගතදිසාපෙක්ඛනන්ති අත්ථො. සම්ඤ්ජනං පබ්බසඬ්ඨිකොවනං. පසාරණඤ්ඤ වතෙසංයෙව පසාරණං. ලොකුත්තරධම්මොති සෙසජනෙසු අවිජ්ජමානො විසිට්ඨධම්මො. පෙමං සණ්ඨතීති පෙමං පතිට්ඨාසි, උජ්ජජ්ජීති අත්ථො. වාණිජකො අහොසීති මධුවාණිජකො අහොසි.

අතීතෙ කීර තයො භාතරො මධුවාණිජකා අහෙසුං. තෙසු කනිට්ඨො මධුං වික්කිණාති, ඉතරෙ අරඤ්ඤතො ආහරන්ති. තදා එකො පච්චෙකබුද්ධො පණ්ඩුකරොගාතුරො අහොසි. අපරො පන පච්චෙකබුද්ධො තදත්ථං මධුහික්ඛාය වරමානො නගරං පාවිසි. පට්ටියඤ්ඤ තං එකා කුම්භදාසි උදකහරණත්ථං තිත්ථං ගච්ඡමානා අද්දස. දිස්වා ච පුච්ඡිත්වා ආගතකාරණඤ්ඤ ව ඤාත්වා “එත්ථ, භන්තෙ, මධුවාණිජකා වසන්ති, තත්ථ ගච්ඡවා”ති භන්තං පසාරෙත්වා මධුආපණං දස්සෙසි. සො ච තත්ථ අගමාසි. තං දිස්වා කනිට්ඨො මධුවාණිජො සඤ්ජාතපීතිසොමනස්සො “කෙනාගතාත්ථ, භන්තෙ”ති පුච්ඡිත්වා තමත්ථං විදිත්වා පත්තං ගහෙත්වා මධුනො පුරෙත්වා දදමානො පත්තපුණ්ණං මධුං උග්ගන්ත්වා මුඛතො විස්සන්දිත්වා භූමියං පතමානං දිස්වා පසන්නමානසො “ඉමිනාහං, භන්තෙ,

පුඤ්ඤකම්මෙන ජම්බුදීපෙ එකරජ්ජං කරෙය්‍යං, ආණා ව මෙ ආකාසෙ පට්ඨියඤ්ච යොජනප්පමාණෙ යානෙ එරතු”ති පත්ථනමකාසී. පච්චෙකඛුද්ධො ව “එවං හොතු උපාසකා”ති වත්වා ගන්ධමාදනං ගන්ත්වා පච්චෙකඛුද්ධස්ස හෙසජ්ජමකාසී.

කනිට්ඨො පන මධුවාණිජො මධුං දත්වා ගෙහෙ නිසින්තො ඉතරෙ අරඤ්ඤතො ආගතෙ දිස්වා එවමාහ “තුම්හාකං භාතරො විත්තං පසාදෙථ, මමඤ්ච තුම්හාකඤ්ච මධුං ගහෙත්වා ඊදිසස්ස නාම පච්චෙකඛුද්ධස්ස පත්තං පුරත්වා අදාසී”න්ති. තෙසු ජෙට්ඨො කුජ්ඣිත්වා එවමාහ “චණ්ඩාලාපි කාසාවනිවාසිතො හොත්ති, නනු තව හත්ථතො මධුං පටිග්ගහෙත්වා ගතො චණ්ඩාලො හවිස්සති”ති. මජ්ඣිමො පන කුජ්ඣිත්වා “තව පච්චෙකඛුද්ධං ගහෙත්වා පරසමුද්දෙ නික්ඛිපාහී”ති ආහ. පච්ඡා පන තෙපි ද්වෙ භාතරො කනිට්ඨෙන වුච්චමානං දානානිසංසපට්ඨංයුත්තකථං සුත්වා අනුමොදිංසුයෙව. සාපි ව කුම්භදාසී “තස්ස මධුදායකස්ස අග්ගමහෙසී හවෙය්‍ය”න්ති පත්ථනමකාසී. තෙසු කනිට්ඨො අසොකො ධම්මරාජා අහොසී, සා ව කුම්භදාසී අනිට්ඨ රූපසොහග්ගජ්ජත්තා අසන්ධිමිත්තා නාම තස්ස අග්ගමහෙසී අහොසී. පරසමුද්දවාදී පන මජ්ඣිමො ඉමස්මිංයෙව තම්බපණ්ණිදීපෙ දෙවානංපියනිස්සො නාම මහානුභාවො රාජා අහොසී. ජෙට්ඨො පන චණ්ඩාලවාදිතාය චණ්ඩාලගාමෙ ජාතො නිග්‍රොධො නාම සාමණෙරො අහොසී. තෙන වුත්තං “පුබ්බෙ හි කිර පුඤ්ඤකරණකාලෙ එස රඤ්ඤො ජෙට්ඨභාතා වාණිජකො අහොසී”ති.

පුබ්බෙ ව සන්තිවාසෙනාති එත්ථ (ජා. අට්ඨ. 2.2.174) ගාථාබන්ධවසෙන වා-සද්දස්ස රස්සත්තං කතන්ති වෙදිතබ්බං, පුබ්බෙ සන්තිවාසෙන වාති වුත්තං හොති. තත්ථ පුබ්බෙති අතීතජාතියං. සන්තිවාසෙනාති සහවාසෙන. සහසද්දත්ථො හි අයං සංසද්දො. පච්චුප්පත්තනිතෙන වාති පච්චුප්පත්තෙන වත්තමානහවෙ හිතවරණෙන වා. එවං ඉමෙහි ද්විති කාරණෙහි සිනෙහසඬ්ඛාතං පෙමං ජායතෙ උප්පජ්ජති. ඉදං වුත්තං හොති – පෙමං නාමෙතං ද්විති කාරණෙහි ජායති, පුරිමහවෙ මාතා වා පිතා වා ධීතා වා පුත්තො වා භාතා වා හගිනී වා පති වා හරියා වා සහායො වා මිත්තො වා හුත්වා යො යෙන සද්ධිං එකට්ඨානෙ නිවුත්ථපුබ්බො, තස්ස ඉමිනා පුබ්බෙ වා සන්තිවාසෙන හවත්තරෙපි අනුබන්ධන්තො සො සිනෙහො න විජහති, ඉමස්මිං අත්තභාවෙ කතෙන පච්චුප්පත්තෙන හිතෙන වාති එවං ඉමෙහි ද්විති කාරණෙහි තං පෙමං නාම ජායතීති. කිං වියාති ආහ “උප්පලං ව යථොදකෙ”ති. එත්ථාපි වා-සද්දස්ස වුත්තනයෙනෙව රස්සත්තං කතන්ති දට්ඨබ්බං. අවුත්තසම්පිණ්ඩනත්ථො චෙත්ථ වාසද්දො. තෙන පදුමාදයො සඬ්ගණ්හාති. යථා-සද්දො උපමායං. ඉදං වුත්තං හොති – යථා උප්පලඤ්ච සෙසඤ්ච පදුමාදි උදකෙ ජායමානං ද්වෙ කාරණානි නිස්සාය ජායති උදකඤ්චෙව කලලඤ්ච, තථා එතෙහි ද්විති කාරණෙහි පෙමං ජායතීති.

රඤ්ඤො භත්තෙති සන්තිකං උපගතස්ස රඤ්ඤො භත්තෙ. රඤ්ඤො අනුරූපන්ති එකුනසතභාතුකානං සාතිතත්තා වණ්ඩපකතිතාය රජ්ජෙ යිතත්තා ව “පමාදවිහාරී අය”න්ති මඤ්ඤමානො තදනුරූපං ධම්මපදෙ අප්පමාදවග්ගං දෙසෙතුං ආරභී. තත්ථ (ධ. ප. අට්ඨ. 1.23) අප්පමාදොති සතියා අවිජ්ජවාසො, නිව්චං උපට්ඨිතාය සතියා එතං අධිවචනං. අමතපදන්ති අමතං වුව්චති නිබ්බානං. තඤ්ඤි අජාතත්තා න ජීයති න මීයති, තස්මා “අමත”න්ති වුව්චති. අමතස්ස පදං අමතපදං, අමතස්ස අධිගමුපායොති වුත්තං හොති. පමාදොති පමජ්ජනභාවො, මුට්ඨස්සච්චසඞ්ඛාතස්ස සතියා වොස්සග්ගස්සෙතං නාමං. මච්චුනොති මරණස්ස. පදන්ති උපායො මග්ගො. පමත්තො හි ජාතිං නාතිවත්තති, ජාතො පන ජීයති වෙච මීයති වාති පමාදො මච්චුනො පදං නාම හොති, මරණං උපනෙතීති වුත්තං හොති.

අඤ්ඤාතං තාත, පරියොසාපෙහීති ඉමිනා “සදා අප්පමාදෙන හුත්වා වත්තිතබ්බන්ති එත්තකෙනෙව මයා ඤාතං, තුම්හෙ ධම්මදෙසනං නිට්ඨපෙථා”ති තස්මිං ධම්මෙ අත්තනො පටිපජ්ජිතුකාමතං දීපෙත්තො ධම්මදෙසනාය පරියොසානං පාපෙත්වා කථනෙ උස්සාහං ජනෙති. කෙච්ඡන “අභාසීති එත්ථ ‘භාසිස්සාමි විතක්කෙමි’ති අත්ථං ගහෙත්වා ‘සබ්බං අප්පමාදවග්ගං භාසිස්සාමි’ති සල්ලක්ඛිතත්තා අභාසීති වුත්තං, රඤ්ඤො පන අධිසගාථං සුත්ථාව ‘අඤ්ඤාතං තාත, පරියොසාපෙහී’ති වුත්තත්තා ‘උපරි න කථෙසි’”ති වදන්ති. “තං පන යුත්තං න හොති”ති තිසුපි ගණ්ඨිපදෙසු වුත්තං. ධුවහත්තානීති නිව්චහත්තානි. වජ්ජාවජ්ජං උපනිජ්ඣායතීති උපජ්ඣායොති ආහ “වජ්ජාවජ්ජං දිස්වා වොදෙතා සාරෙතා වා”ති. තත්ථ වජ්ජාවජ්ජන්ති බුද්දකං මහත්තඤ්ච වජ්ජං. වොදෙතාති “ඉදං තයා දුක්කටං, ඉදං දුබ්භාසිත”න්තිආදීනි වත්වා වොදෙතා. සාරෙතාති අත්තනො වජ්ජං අස්සරන්තස්ස සතිං උප්පාදෙතා, සම්මාපටිපත්තියං වා සාරෙතා, පවත්තෙතාති අත්ථො.

“එවං තයා බුද්ධවචනං සජ්ඣායිතබ්බං, එවං අභික්කම්මිතබ්බං, එවං පටික්කම්මිතබ්බ”න්තිආදීනා ආචාරස්ස සික්ඛාපනතො ආචරියො නාමාති ආහ “ඉමස්මිං සාසනෙ සික්ඛිතබ්බකධම්මෙසු පතිට්ඨාපෙතා”ති. තත්ථ සික්ඛිතබ්බකධම්මො නාම සකලං බුද්ධවචනං සීලාදයො ව ධම්මො. “පබ්බජ්ජා ව උපසම්පදා වා”ති ඉදං ලබ්භමානවසෙන වුත්තං. ආචරියුපජ්ඣායානන්ති ඉමිනා පබ්බජ්ජා උපසම්පදා ව යොජෙතබ්බො, මම වාති ඉමිනා පන පබ්බජ්ජාව. තදා සාමණෙරභූමියං යිතත්තා නිග්‍රොධස්ස භාවිනිං වා උපසම්පදං සන්ධාය උභයමිපි යොජෙතබ්බං. සරණගමනවසෙන පබ්බජ්ජාසිද්ධිතො භික්ඛුසඞ්ඝස්සපි පබ්බජ්ජාය නිස්සයභාවො වෙදිතබ්බො. භණ්ඩුකම්මවසෙනපි නිස්සයභාවො ලබ්භතෙවාති ගහෙතබ්බං. දිවසෙ දිවසෙ වඩ්ඨාපෙත්තොති වුත්තනෙයෙනෙව දිවසෙ දිවසෙ තතො තතො දිගුණං කත්වා වඩ්ඨාපෙත්තො. පොථුජ්ජනිකෙනාති පුථුජ්ජනභාවානුරූපෙන. නිග්‍රොධත්ථෙරස්ස ආනුභාවකිත්තනාධිකාරත්තා

පුබ්බෙ චුත්තම්පි පච්ඡා වත්තබ්බම්පි සම්පිණ්ඩෙන්වා ආහ “පුන රාජා අසොකාරාමං නාම මහාවිහාරං කාරෙන්වා”තිආදි. චෙතියපටිමණ්ඩිතානීති එත්ථ වයිතබ්බං පුජෙතබ්බන්ති චෙතියං, ඉට්ඨකාදීහි විතත්තා වා චෙතියං, චෙතියෙහි පටිමණ්ඩිතානි විභූසිතානීති චෙතියපටිමණ්ඩිතානි. ධම්මෙනාති ධම්මෙනා අනපෙතෙන.

චුත්තමෙවත්ථං විත්ථාරතො විහාවෙන්තො ආහ “එකදිවසං කීරා”තිආදි. අසොකාරාමෙ මහාදානං දත්වාති එත්ථ කතෙ ආරාමෙ පච්ඡා කාරාපකස්ස රඤ්ඤො නාමවසෙන නිරුළ්භං නාමපණ්ණත්තිං සන්ධාය චුත්තං “අසොකාරාමෙ”ති. කෙවි පන “තස්මිං දිවසෙ රාජා අත්තනො සරෙයෙව සබ්බං භික්ඛුසඤ්ඤා නිසීදාපෙන්වා භොජෙන්වා ඉමං පඤ්ඤං පුච්ඡී”ති වදන්ති. මහාදානං දත්වාති භොජෙන්වා සබ්බපරික්ඛාරදානවසෙන මහාදානං දත්වා. චුත්තඤ්ඤෙනං දීපවංසෙ –

“නිවෙසනං පවෙසෙන්වා, නිසීදාපෙන්වාන ආසනො;
යාගුං නානාවිධං බජ්ජං, භොජනඤ්ච මහාරහං;
අදාසි පයතපාණි, යාවදත්ථං යදිච්ඡකං.

“භුත්තාවිභික්ඛුසඤ්ඤා, ඔනීතපත්තපාණිනො;
එකමෙකස්ස භික්ඛුනො, අදාසි යුගසාටකං.

“පාදඅබ්භඤ්ජනං තෙලං, ඡත්තඤ්චාපි උපාහනං;
සබ්බං සමණපරික්ඛාරං, අදාසි ඵාණිතං මධුං.

“අභිවාදෙන්වා නිසීදි, අසොකධම්මො මහීපති;
නිසජ්ජ රාජා පවාරෙසි, භික්ඛුසඤ්ඤා පච්චයං.

“යාවතා භික්ඛු ඉච්ඡන්ති, තාව දෙමි යදිච්ඡකං;
සත්තජ්ජෙන්වා පරික්ඛාරෙන, පවාරෙන්වාන පච්චයෙ;
තතො අපුච්ඡි ගම්හිරං, ධම්මක්ඛන්ධං සුදෙසිත”න්ති.

අභිගතො, මහාරාජ, නව අභිගානීතිආදි මොග්ගලීපුත්තතිස්සත්ථෙරෙන චුත්තන්ති වදන්ති. නවකම්මාධිට්ඨායකං අදාසිති චතුරාසිතිවිහාරසහස්සෙසු කත්තබ්බස්ස නවකම්මස්ස අධිට්ඨායකං විධායකං කත්වා අදාසි. එකදිවසමෙව සබ්බනගරෙහි පණ්ණානි ආගමිංසුති සබ්බවිහාරෙසු කිර රාහුනා වන්දස්ස ගහණදිවසෙ නවකම්මං ආරභිත්වා පුන රාහුනා වන්දස්ස ගහණදිවසෙයෙව නිට්ඨාපෙසුං, තස්මා එකදිවසමෙව පණ්ණානි ආගමිංසුති වදන්ති. අට්ඨ සීලඤ්ඤානීති අට්ඨ උපොසථඤ්ඤානීති. “සබ්බාලඤ්ඤානිභූසිතායා”ති ඉදං අසමාදින්නුපොසථඤ්ඤානං වසෙන චුත්තං. අමරවතියා රාජධානියාති තාවතිංසදේවනගරෙ. අලඤ්ඤාපටියත්තන්ති අලඤ්ඤාකරණවසෙන සබ්බසජ්ජිතං.

අධිකං කාරං අධිකාරං, අධිකං කිරියන්ති චුත්තං හොති. ලොකවිවරණං නාම පාටිභාරියං අකංසුති එත්ථ අනෙකසහස්සසඞ්ඛාස්ස ඔකාසලොකස්ස තන්තිවාසිසත්තලොකස්ස ච විවටභාවකරණපාටිභාරියං ලොකවිවරණං නාම. තං පන කරොත්තො ඉද්ධිමා අන්ධකාරං වා ආලොකං කරොති, පටිච්ඡන්තං වා විවටං, අනාපාථං වා ආපාථං කරොති. කථං? අයඤ්ඤි යථා පටිච්ඡන්තොපි දුරෙ යිතොපි අත්තා වා පරො වා දිස්සති, එවං අත්තානං වා පරං වා පාකටං කාතුකාමො පාදකජ්ඣානතො චුට්ඨාය “ඉදං අන්ධකාරට්ඨානං ආලොකජාතං හොතු”ති වා “ඉදං පටිච්ඡන්තං විවටං හොතු”ති වා “ඉදං අනාපාථං ආපාථං හොතු”ති වා ආවජ්ජෙත්වා පුන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා චුට්ඨාය අධිට්ඨාති. සහ අධිට්ඨානෙන යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. අපරෙ දුරෙ යිතාපි පස්සන්ති, සයම්පි පස්සිතුකාමො පස්සති භගවා විය දෙවොරොහණෙ. භගවා හි දෙවලොකෙ අහිංසමදෙසනං නිට්ඨපෙත්වා සඞ්කස්සනගරං ඔතරන්තො සිනෙරුමුද්ධති යත්වා පුරත්ථිමං ලොකධාතුං ඔලොකෙසි, අනෙකානි චක්කවාලසහස්සානි විවටානි විය හුත්වා එකඞ්ගණං විය හුත්වා පකාසිංසු. යථා ච පුරත්ථිමෙන, එවං පච්ඡිමෙනපි උත්තරෙනපි දක්ඛිණෙනපි සබ්බං විවටමද්දස. හෙට්ඨාපි යාව අවිච්චි උපරි ච යාව අකනිට්ඨභවනං, තාව අද්දස. මනුස්සාපි දෙවෙ පස්සන්ති, දෙවාපි මනුස්සෙ. තත්ථ නෙව මනුස්සා උද්ධං උල්ලොකෙත්ති, න දෙවා අධො ඔලොකෙත්ති, සබ්බෙ සම්මුඛසම්මුඛාව අඤ්ඤාමඤ්ඤං පස්සන්ති, තං දිවසං ලොකවිවරණං නාම අහොසි.

අපිච්ච තම්බපණ්ණිදීපෙ තළඞ්ගරවාසී ධම්මදිත්තත්ථෙරොපි ඉමං පාටිභාරියං අකාසි. සො කිර එකදිවසං තිස්සමහාවිහාරෙ චෙතියඞ්ගණම්හි නිසිදිත්වා “තීහි, හික්ඛවෙ, ධම්මෙහි සමන්තාගතො හික්ඛු අපණ්ණකපටිපදං පටිපන්නො හොති”ති අපණ්ණකසුත්තං (අ. නි. 3.16) කථෙන්නො හෙට්ඨාමුඛං ඛිජනිං අකාසි, යාව අවිච්චිනො එකඞ්ගණං අහොසි, තතො උපරිමුඛං අකාසි, යාව බ්‍රහ්මලොකා එකඞ්ගණං අහොසි. ථෙරො නිරයභයෙන තජ්ජෙත්වා සග්ගසුඛෙන ච පලොහෙත්වා ධම්මං දෙසෙසි. කෙචි සොනාපන්නා අහෙසුං, කෙචි සකදාගාමී අනාගාමී අරහන්තොති එවං තස්මිං දිවසෙපි ලොකවිවරණං නාම අහොසි. ඉමෙ පන හික්ඛු යථා අසොකො ධම්මරාජා අසොකාරාමෙ යිතො චතුද්දිසා අනුච්චලොකෙත්තො සමන්තතො සමුද්දපරියන්තං ජම්බුදීපං පස්සති, චතුරාසිති ච විහාරසහස්සානි උළාරාය විහාරමහපුජාය විරොචමානානි, එවං අධිට්ඨහිත්වා ලොකවිවරණං නාම පාටිභාරියං අකංසු.

විහාරමහපුජායානි විහාරමහසඞ්ඛාතාය පුජාය. විභූතින්ති සම්පත්තිං. එවරුපං පිතිපාමොජ්ජන්ති ඊදිසං පරිච්චාගමුලකං පිතිපාමොජ්ජං. මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස භාරමකාසිති ථෙරස්ස මහානුභාවත්තා “උත්තරිපි වෙ කථෙතබ්බං අත්ථි, තම්පි සොයෙව කථෙස්සති”ති මඤ්ඤාමානො හික්ඛුසඞ්ඝො රඤ්ඤා පුච්ඡිතපඤ්ඤාස්ස විසජ්ජනං ථෙරස්ස

භාරමකාසි. සාසනස්ස දායාදො හොමී, න හොමීති සාසනස්ස ඤාතකො අබ්භන්තරො හොමී, න හොමීති අත්ථො. යෙසං සාසනෙ පබ්බජිතා පුත්තධීතරො න සන්ති, න තෙ සාසනෙ කත්තබ්බකිච්චං අත්තනො භාරං කත්වා වහන්තීති ඉමමත්ථං සන්ධාය ථෙරො එවමාහ “න බො, මහාරාජ, එත්තාවතා සාසනස්ස දායාදො හොතී”ති. කථංඤ්වරහී, හත්තෙ, සාසනස්ස දායාදො හොතීති එත්ථ වරහීති නිපාතො අක්ඛන්ති. දීපෙති. ඉදං වුත්තං හොති – යදි එවරුපං පරිච්චාගං කත්වාපි සාසනස්ස දායාදො න හොති, අඤ්ඤං කිං නාම කත්වා හොතීති.

තිස්සකුමාරස්ස පබ්බජිතකාලතො පභූතීති යදා ච තිස්සකුමාරො පබ්බජිතො, යෙන ච කාරණෙන පබ්බජිතො, තං සබ්බං විත්ථාරතො උත්තරි ආචි හවිස්සති. සක්ඛසීති සක්ඛිස්සසි. පාමොජ්ජජාතොති සඤ්ජාතපාමොජ්ජො. පුත්තානං මනං ලභිත්වාති එත්ථ පුත්තීපි සාමඤ්ඤතො පුත්තසද්දෙන වුත්තාති වෙදිතබ්බා, පුත්තො ච ධිතා ච පුත්තාති එවං එකසෙසන යෙන චා එවං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ධිතුසද්දෙන සහ පයුජ්ජමානො හි පුත්තසද්දො එකොව අවසිස්සති, ධිතුසද්දො නිවත්තතීති සද්දසත්ථවිදු වදන්ති. සික්ඛාය පතිට්ඨාපෙසුන්ති තස්මිං යෙව සිමමණ්ඩලෙ සික්ඛාසම්මුතිං දත්වා පාණාතිපාතාවෙරමණිආදීසු විකාලහොජනාවෙරමණිපරියොසානාසු ඡසු සික්ඛාසු සමාදපනවසෙන සික්ඛාය පතිට්ඨාපෙසුං. සට්ඨිවස්සායපි හි සාමණෙරියා “පාණාතිපාතාවෙරමණිං ද්වෙ වස්සානි අවිතික්කම්ම සමාදානං සමාදියාමී”තිආදිනා (පාචි. 1078-1079) ඡ සික්ඛායො සමාදියිත්වා සික්ඛිතබ්බායෙව. න හි එතාසු ඡසු සික්ඛාපදෙසු ද්වෙ වස්සානි අසික්ඛිතසික්ඛං සාමණෙරිං උපසම්පාදෙතුං වට්ටති. ඡ වස්සානි අභිසෙකස්ස අස්සානි ඡබ්බස්සාභිසෙකො, අභිසෙකතො පට්ඨාය අතික්කන්තඡවස්සොති වුත්තං හොති.

සබ්බං ථෙරවාදන්ති ද්වෙ සඞ්ඝිතියො ආරුළ්භා පාළියෙවෙත්ථ “ථෙරවාදො”ති වෙදිතබ්බා. සා හි මහාකස්සපපභූතීනං මහාථෙරානං වාදන්තා “ථෙරවාදො”ති වුච්චති. කොන්තපුත්තතිස්සත්ථෙරොති එත්ථ කොන්තසකුණියො නාම කින්නරජාතියො. “තාසු එකිස්සා කුච්ඡියං සයිතො මනුස්සජාතිකො රඤ්ඤා පොසිතො කොන්තපුත්තතිස්සත්ථෙරො නාමා”ති තිසුපි ගණ්ඨිපදෙසු වුත්තං. මහාවංසෙපි වෙනං වුත්තං –

“පුරෙ පාටලිපුත්තම්භා, වනෙ වනවරො වරං;
කොන්තකින්නරියා සද්ධිං, සංවාසං කිර කප්පයි.

“තෙන සංවාසමන්වාය, සා පුත්තෙ ජනයි දුවෙ;
තිස්සො ජෙට්ඨො කනිට්ඨො තු, සුමිත්තො නාම නාමතො.

“මහාවරුණත්ථෙරස්ස, කාලෙ පබ්බජී සන්තිකෙ;
අරහත්තං පාපුණිංසු, ඡළහිඤ්ඤාගුණං උභො”ති.

කෙවි පන එවං වදන්ති “කොන්තා නාම කට්ඨවාහනරඤ්ඤො වංසෙ ජාතා එකා රාජධිතා. තං ගරුළයන්තෙන අරඤ්ඤගතං එකො වනවරකො ආනෙත්වා තාය සද්ධිං සංවාසං කප්පෙසි. සා තස්ස උභො පුත්තෙ විජායි. තත්ත්වං ඡෙට්ඨකො මාතුනාමෙන කොන්තපුත්තො නාම ජාතො”ති. කට්ඨවාහනරඤ්ඤො කිර නගරෙ සබ්බෙපි විභවසම්පන්නා නදීපබ්බතකීළාදීසු ගරුළසකුණසදීසං යන්නං කාරෙත්වා කට්ඨවාහනරාජා විය ගරුළවාහනෙන විවරන්ති.

ඛ්‍යාදිපටිකම්මත්ථං භික්ඛාචාරවත්තෙන ආභිණ්ඩන්තො පසතමත්තං සජ්ජිං අලභිත්වාති තදා කිර ඡෙට්ඨස්ස කොන්තපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස කුච්ඡ්චාතො සමුට්ඨාසි. තං බාළ්භාය දුක්ඛවෙදනාය පිළිතං කනිට්ඨො සුමිත්තො නාම ථෙරො දිස්වා “කිමෙත්ථ, හන්තෙ, ලද්ධං වට්ටති”ති පුච්ඡි. තිස්සත්ථෙරො, “ආවුසො, පසතමත්තං සජ්ජිං ලද්ධං වට්ටති”ති වත්වා රඤ්ඤො නිවෙදනං තස්ස ගිලානපච්චයං පච්ඡාහත්තං සජ්ජිඅත්ථාය වරණඤ්ච පටික්ඛිපිත්වා “භික්ඛාචාරවෙලායමෙව පිණ්ඩාය වරන්තෙන තයා යදි සක්කා ලද්ධං, එවං විවරිත්වා යං ලද්ධං, තං ආහරා”ති ආහ. කනිට්ඨොපි චුත්තනයෙනෙව භික්ඛාචාරවත්තෙන වරන්තො පසතමත්තම්පි සජ්ජිං නාලත්ථ. සො පන කුච්ඡ්චාතො බලවතරො සජ්ජිසට්ඨතෙනපි වූපසමෙතුං අසක්කුණ්ණෙයො අහොසි. ථෙරො තෙනෙව ඛ්‍යාදිබලෙන කාලමකාසි. කෙවි පන “විච්ඡිකනාමකෙන කීට්ඨසෙන ධට්ඨො ථෙරො තස්ස විසවෙගෙන අධිමත්තාය දුක්ඛවෙදනාය සමන්තාගතො තං වූපසමෙතුං චුත්තනයෙනෙව පසතමත්තං සජ්ජිං අලභිත්වා පරිනිබ්බුතො”ති වදන්ති. චුත්තඤ්ඤෙන මහාවංසෙ –

“පාදෙ කීට්ඨසෙනාසි, ධට්ඨො ඡෙට්ඨො සවෙදනො;
ආහ පුට්ඨො කනිට්ඨෙන, හෙසජ්ජං පසතං සතං.

“රඤ්ඤො නිවෙදනං ථෙරො, ගිලානපච්චයෙපි ව;
සජ්ජිඅත්ථඤ්ච වරණං, පච්ඡාහත්තං පටික්ඛිපි.

“පිණ්ඩාය වෙ වරං සජ්ජිං, ලභසෙ ත්ථං තමාහර;
ඉච්චාහ තිස්සත්ථෙරො සො, සුමිත්තං ථෙරමුත්තමං.

“පිණ්ඩාය වරතා තෙන, න ලද්ධං පසතං සතං;
සජ්ජිකුම්භසතෙනාපි, ඛ්‍යාදි ජාතො අසාධිගො.

“තෙනෙව ඛ්‍යාදිනා ථෙරො, පත්තො ආයුක්ඛයන්තිකං;
ඔවදිත්ථජ්ජමාදෙන, නිබ්බාතුං මානසං අකා.

“ආකාසමිහි නිසිදිත්වා, තෙජොධාතුවසෙන සො;
යථාරූචි අධිට්ඨාය, සරිරං පරිනිබ්බුතො.

“ජාලා සරිරා නික්ඛමිම, නිමංසජාරිකං ඩහි;
ථෙරස්ස සකලං කායං, අට්ඨිකානි තු නො ඩහී”ති.

අප්පමාදෙන ඔවදිත්වාති “අමිහාදිසානම්පි එවං පච්චයා දුල්ලහා, තුම්හෙ
ලහමානෙසු පච්චයෙසු අප්පමජ්ජිත්වා සමණධම්මං කරොථා”ති එවං
අප්පමාදෙන ඔවදිත්වා. පල්ලඬකෙනාති සමන්තතො උරුබද්ධාසනෙන.
ඉත්ථම්භුතලක්ඛණෙ වෙතං කරණවචනං. තෙජොධාතුං සමාපජ්ජිත්වාති
තෙජොධාතුකසිණාරම්මණං ඤානං සමාපජ්ජිත්වා. ථෙරස්ස සක්කාරං
කත්වාති ථෙරස්ස ධාතුසක්කාරං කත්වා. වතුසු ද්වාරෙසු පොක්ඛරණියො
කාරාපෙත්වා හෙසජ්ජස්ස පුරාපෙත්වාති එකස්මිං ද්වාරෙ වතස්සො
පොක්ඛරණියො කාරාපෙත්වා තත්ථ එකං පොක්ඛරණිං සජ්ජිස්ස
පුරාපෙත්වා එකං මධුනො, එකං ථාණිතස්ස, එකං සක්කරාය පුරාපෙසි.
සෙසද්වාරෙසුපි එවමෙව කාරාපෙසිති වදන්ති.

සභායං සතසහස්සන්ති නගරමජ්ඣෙ විනිවිජයසාලායං සතසහස්සං.
ඉමිනා සකලනගරතො සමුට්ඨිතං ආයං නිදස්සෙති. පඤ්චසතසහස්සානි
රඤ්ඤො උප්පජ්ජන්තිති ව රට්ඨතො උප්පජ්ජනකං ආයං යපෙත්වා චුත්තං.
තතොති යථාචුත්තපඤ්චසතසහස්සතො. නිග්‍රොධත්ථෙරස්ස දෙවසිකං
සතසහස්සං විසජ්ජෙසීති කථං පන ථෙරස්ස සතසහස්සං විසජ්ජෙසි? රාජා
කිර දිවසස්ස තික්ඛත්තුං සාටකෙ පරිවත්තෙන්තො “ථෙරස්ස වීවරං
නීත”න්ති පුච්ඡිත්වා “ආම නීත”න්ති සුත්වාච පරිවත්තෙති. ථෙරොපි
දිවසස්ස තික්ඛත්තුං තිවීවරං පරිවත්තෙති. තස්ස හි තිවීවරං හත්ථික්ඛන්ධෙ
යපෙත්වා පඤ්චහි ව ගන්ධසමුග්ගසතෙහි පඤ්චහි ව මාලාසමුග්ගසතෙහි
සද්ධිං පාතොච ආහරිසිත්ථ, තථා දිවා වෙච සායඤ්ච. ථෙරොපි න භණ්ඩිකං
බන්ධිත්වා යපෙසි, සම්පත්තසබ්බන්තො අදාසි. තදා කිර ජම්බුදීපෙ
හික්ඛුසඬ්ඝස්ස යෙහුයොන නිග්‍රොධත්ථෙරස්සෙව සන්තකං වීවරං අහොසි.
එවං ථෙරස්ස දිවසෙ දිවසෙ සතසහස්සං විසජ්ජෙසි. උළාරො
ලාභසක්කාරොති එත්ථ ලබ්හති පාපුණියතීති ලාභො, වතුන්තං
පච්චයානමෙතං අධිවචනං. සක්කච්චං කාතබ්බො දාතබ්බොති සක්කාරො,
චත්තාරො පච්චයායෙව. පච්චයා එව හි පණිතපණිතා සුන්දරසුන්දරා
අභිසඬ්චරිත්වා කතා “සක්කාරො”ති චුච්චන්ති. අථ වා පරෙහි
කාතබ්බගාරවකිරියා පුප්ඵාදිහි පුජා වා සක්කාරො.

දිට්ඨිගතානීති එත්ථ දිට්ඨියෙව දිට්ඨිගතං “ගුප්තං මුත්තගතං (ම. නි.
2.119), සඬ්ඛාරගත”න්තිආදියු (මහානි. 41) විය. ගන්තබ්බාභාවතො වා
දිට්ඨියා ගතමත්තං දිට්ඨිගතං, දිට්ඨියා ගහණමත්තන්ති අත්ථො.
දිට්ඨිජ්ජකාරො වා දිට්ඨිගතං, දිට්ඨිහෙදොති චුත්තං හොති. ලොකියා හි

විධයුත්තගතස්පකාරසද්දෙ සමානත්ථෙ ඉච්ඡන්ති. න ඛො පනෙනං සක්කා ඉමෙසං මජ්ඣෙකෙ වසන්තෙන චූපසමෙතුන්ති තෙසඤ්ඤි මජ්ඣෙකෙ වසන්තො තෙසුයෙව අන්තොගධත්තා ආදෙය්‍යාවචනො න හොති, තස්මා එවං චින්තෙසි. තදා තස්මිං යානෙ වසන්තස්ස සුඛවිහාරාභාවතො තං පභාය ඉච්ඡිතඛිඛසුඛවිහාරමත්තං ගහෙත්වා චුත්තං “අත්තනා එසුකච්ඡාරෙන විහරිතුකාමො”ති. අහොගභගපඛිඛතන්ති එවංනාමකං පඛිඛතං. ධම්මෙන විනයෙන සත්ථුසාසනෙනාති එත්ථ ධම්මොති භූතං වත්ථු. විනයොති වොදනා සාරණා ව. සත්ථුසාසනන්ති ඤත්තිසම්පදා අනුසාවනසම්පදා ව, තස්මා භූතෙන වත්ථුනා වොදෙත්වා සාරෙත්වා ඤත්තිසම්පදාය අනුසාවනසම්පදාය ව උක්ඛෙපනියාදිකම්මවසෙන නිග්ගස්භමානාපීති චුත්තං හොති. අඛිබුදං ථෙතනට්ඨෙත, මලං කිලිට්ඨභාවකරණට්ඨෙත, කණ්ටකං විජ්ඣනට්ඨෙත. අග්ගිං පරිවරන්තීති අග්ගිභුත්තකා විය අග්ගිං සුපෙන්නී. පඤ්චාතපෙ තප්පන්තීති චතුසු යානෙසු අග්ගිං කත්වා මජ්ඣෙකෙ යත්වා සුරියාතපෙන තප්පන්ති. ආදිවචං අනුපරිවත්තන්තීති උදයකාලතො පභූති සුරියං ඔලොකයමානා යාවත්ථඛිගමනා සුරියාභිමුඛාව පරිවත්තන්ති. වොහිත්දිස්සාමාති පග්ගණ්ඨිංසුති විනාසෙස්සාමාති උස්සාහමකංසු. අවිසහන්තොති අසක්කොන්තො.

සත්තදිවසෙන රජ්ජං සම්පට්ච්ඡාති සත්තදිවසෙ රජ්ජසුඛං තාව අනුභව. තමත්ථං සඤ්ඤාපෙසීති කුක්කුච්චායිතමත්ථං ඛොධෙසි. කථං සඤ්ඤාපෙසීති ආහ “සො කිරා”තිආදි. විත්තරූපන්ති විත්තානුරූපං, යථාකාමන්ති චුත්තං හොති. කිස්සාති කෙන කාරණෙන. අරෙ ත්වං නාම පරිච්ඡින්නමරණන්ති සත්තභි දිවසෙහි පරිච්ඡින්නමරණං. විස්සත්ථොති නිරාසඬ්ඛිතවිත්තො, මරණසඬ්ඛිකාරහිතො නිබ්භයොති චුත්තං හොති. අස්සාසපස්සාසනිඛද්ධං මරණං පෙක්ඛමානාති “අහො වතාහං තදන්තරං ජීවෙය්‍යං, යදන්තරං අස්සසිත්වා පස්සසාමි පස්සසිත්වා වා අස්සසාමි, භගවතො සාසනං මනසි කරෙය්‍යං, ඛහු වත මෙ කතං අස්සා”ති එවං මරණස්සනියා අනුයුඤ්ජනතො අස්සාසපස්සාසප්පවත්තිකාලපට්ඨෙතං මරණං පෙක්ඛමානා. තත්ථ අස්සාසොති ඛහිතික්ඛමනනාසවාතො. පස්සාසොති අන්තොපවිසනවාතො. චුත්තවිපරියායෙනපි වදන්ති.

මීගවං නික්ඛමිත්වාති මීගමාරණත්ථාය “අරඤ්ඤෙ මීගපරියෙසනං වරිස්සාමි”ති නික්ඛමිත්වා. තත්ථ මීගවන්ති මීගානං වානනතො හෙසනතො බාධනතො “මීගව”න්ති උද්ධසමඤ්ඤං මීගවං. යොනකමහාධම්මරක්ඛිතත්ථෙරන්ති යොනකවිසයෙ ජාතං ඉධාගන්ත්වා පඛිඛජිතං ධම්මරක්ඛිතනාමධෙය්‍යං මහාථෙරං. හත්ථිනාගෙනාති මහාහත්ථිනා. මහත්තපරියායොපි හි නාගසද්දොති වදන්ති. අහිනාගාදිතො වා විසෙසනත්ථං “හත්ථිනාගෙනා”ති චුත්තං. තස්සාසයං තස්ස අජ්ඣාසයං. තස්ස පස්සන්තස්සෙවාති අනාදරෙ සාමිවචනං, තස්මිං පස්සන්තෙයෙවාති අත්ථො. ආකාසෙ උප්පතිත්වාති එත්ථ අයං

විකුබ්බනිද්ධි න භොතීති ගිහිස්සපි ඉමං ඉද්ධිපාටිභාරියං දස්සෙසි. සා හි “පකතිවණ්ණං විජහිත්වා කුමාරකවණ්ණං වා දස්සෙති නාගවණ්ණං වා, විවිධමපි සෙනාබ්‍යුහං දස්සෙති”ති එවං ආගතා ඉද්ධි පකතිවණ්ණවිජහනවිකාරවසෙන පවත්තත්තා විකුබ්බනිද්ධි නාම. අධිට්ඨානිද්ධියා පන පටික්ඛෙපො නත්ථි. තථා ච වක්ඛති බුද්දකවත්ථුක්ඛන්ධකවණ්ණනායං (චූළව. අට්ඨ. 252) “ඉද්ධිපාටිභාරියන්ති එත්ථ විකුබ්බනිද්ධිපාටිභාරියං පටික්ඛිත්තං, අධිට්ඨානිද්ධි පන අප්පටික්ඛිත්තාති චෙදිතබ්බා”ති. ලග්ගෙත්වාති ආකාසෙ කායබන්ධනං පසාරෙත්වා තත්ථ චීවරං ලග්ගෙත්වා.

ජණුවෙසන්ති තුට්ඨිජනනාවෙසං, උස්සවවෙසන්ති අත්ථො. පටියාදෙසුන්ති “ආගතකාලෙ චීවරාදීනං පරියෙසනං භාරිය”න්ති පටිමමෙව පත්තචීවරානි සම්පාදෙසුං. පධානසරන්ති භාවනානුයොගවසෙන වීරියාරම්භස්ස අනුරූපං විචිත්තසෙනාසනං. සොපීති රඤ්ඤො භාගිනෙයාං සන්ධාය චුත්තං. අනුපබ්බජිතොති උළාරවිභවෙන බත්තියජනෙන අනුගන්ත්වා පබ්බජිතො. ගන්ත්වාති ඉද්ධියා ගන්ත්වා. කුසලාධිජ්ජායොති මනාපජ්ඣාසයො. ද්වෙළ්භකජාතොති “ඉමෙ හික්ඛු න එකමග්ගෙන කථෙන්නී”ති සංසයමාපන්නො. එකෙකං හික්ඛුසහස්සපරිවාරන්ති එකෙකස්ස එකෙකසහස්සපරිච්ඡින්නං හික්ඛුපරිවාරඤ්ච. ගණ්හිත්වා ආගච්ඡාති චුත්තෙපි “සාසනං පග්ගණ්හිතුං සමත්ථො”ති චුත්තත්තා ථෙරා හික්ඛු “ධම්මකම්ම”න්ති මඤ්ඤමානා ගතා. ඊදිසෙසු හි යානෙසු කුක්කුච්චං න කාතබ්බං. කප්පියසාසනඤ්ඤෙන න ගිහිකම්මපටිසංයුත්තං. ථෙරො නාගච්ඡිති කිඤ්චාපි “රාජා පක්කොසති”ති චුත්තෙපි ධම්මකම්මත්ථාය ආගන්තුං වට්ටති, ද්වික්ඛන්තුං පන පෙසිතෙපි න ආගතො කිර. ථෙරො හි සබ්බත්ථ විධ්‍යාතවසෙන සම්භාවනුජ්ජන්තිතො සම්භාවිතස්ස ච උද්ධං කත්තබ්බකිච්චසිද්ධිතො අසාරූප්පවචනලෙසෙන න ආගච්ඡිති. මහල්ලකො නු බො හන්තෙ ථෙරොති කිඤ්චාපි රාජා ථෙරං දිට්ඨපුබ්බො, නාමං පන සල්ලක්ඛෙතුං අසක්කොන්තො එවං පුච්ඡිති වදන්ති. වය්හන්ති උපරි මණ්ඩපසදිසං පදරච්ඡන්තං, සබ්බපලිගුණ්ඨිමං වා ඡාදෙත්වා කතං සකට්ඨිසෙසං වය්හන්ති වදන්ති. නාචාසඬ්ඝාටං බන්ධිත්වාති එත්ථ නාචාති පොතො. සො හි ධරතො පාරං පතති ගච්ඡතිති පොතො, සත්තෙ නෙතීති නාචාති ච චූච්චති. එකතො සඬ්ඝට්ඨා නාචා නාචාසඬ්ඝාටං, තථා තං බන්ධිත්වාති අත්ථො.

සාසනපච්චත්ථිකානං බහුභාවතො ආහ “ආරක්ඛං සංවිධායා”ති. යන්ති යස්මා, යෙන කාරණෙනාති අත්ථො. “ආගුං න කරොතීති නාගො”ති (චූළව. මෙත්තගුමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 27) වචනතො පාපකරණාභාවතො සමණො ඉධ නාගො නාමාති මඤ්ඤමානා “එකො තං මහාරාජ සමණනාගො දක්ඛිණහත්ථෙ ගණ්හිස්සති”ති බ්‍යාකරිංසු. අබ්බාහිංසුති ආකඬ්ඝිංසු. “රඤ්ඤො හත්ථග්ගහණං ලීළාවසෙන කතං විය භොතීති

කස්මානිආදිවොදනං කත”න්ති වදන්ති. බාහිරතොති උය්‍යානස්ස බාහිරතො. පස්සන්තානං අතිදුක්කරං හුත්වා පඤ්ඤායතීති ආහ “පදෙසපට්ඨිකම්පනං දුක්කර”න්ති. අධිට්ඨානෙ පනෙත්ථ විසුං දුක්කරතා නාම නත්ථි. සීමං අක්කමිත්වාති අන්තොසීමං සීමාය අබ්භන්තරං අක්කමිත්වා. අභිඤ්ඤාපාදකන්ති අභිඤ්ඤාය පතිට්ඨාභූතං. විකුබ්බනිද්ධියා එව පටික්ඛිත්තත්තා පට්ඨිවලනං අධිට්ඨති. රථස්ස අන්තොසීමාය යිතො පාදොව වලිති එත්ථ පාදොති රථවක්කං සන්ධාය වුත්තං. තඤ්ඤි රථස්ස ගමනකිව්වසාධනතො පාදසදිසත්තා ඉධ “පාදො”ති වුත්තං. සක්ඛතීති සක්ඛිස්සති. එතමත්ථන්ති විනා වෙනනාය පාපස්ස අසම්භවසංඛාතං අත්ථං. වෙනනාහන්ති එත්ථ “වෙනනං අහ”න්ති පදවිෂේදො කාතබ්බො. වෙනයිත්වාති වෙනනං පවත්තයිත්වා. දීපකතිත්තිරොති අත්තනො නිසින්තභාවස්ස දීපනතො එවංලද්ධනාමො තිත්තිරො. යං අරඤ්ඤං නෙත්වා සාකුණිකො තස්ස සද්දෙන ආගතාගතෙ තිත්තිරෙ ගණ්හාති.

තාපසං පුච්ඡීති අතීතෙ කිර එකස්මිං පච්චන්තගාමෙ එකො සාකුණිකො එකං දීපකතිත්තිරං ගහෙත්වා සුට්ඨු සික්ඛාපෙත්වා පඤ්ඡරෙ පක්ඛිපිත්වා පටිඡග්ගති. සො තං අරඤ්ඤං නෙත්වා තස්ස සද්දෙන ආගතාගතෙ තිත්තිරෙ ගණ්හාති. තිත්තිරො “මං නිස්සාය බහු මම ඤාතකා නස්සන්ති, මය්ගෙනං පාප”න්ති නිස්සද්දො අහොසි. සො තස්ස නිස්සද්දභාවං ඤාත්වා වෙළුපෙසිකාය තං සීසෙ පහරති. තිත්තිරො දුක්ඛාතුරතාය සද්දං කරොති. එවං සො සාකුණිකො තං නිස්සාය තිත්තිරෙ ගහෙත්වා ජීවිකං කප්පෙසි. අථ සො තිත්තිරො චින්තෙසි “ඉමෙ මරන්තූති මය්හං වෙනනා නත්ථි, පටිච්ච කම්මං පන මං ඵුසති. මයි සද්දං අකරොන්තෙ හි එතෙ නාගච්ඡන්ති, කරොන්තෙයෙවාගච්ඡන්ති, ආගතාගතෙ අයං ගහෙත්වා ජීවිතක්ඛයං පාපෙති, අත්ථි නු බො එත්ථ මය්හං පාපං, නත්ථි”ති. සො තතො පට්ඨාය “කො නු බො මෙ ඉමං කඬ්ඛං ඡින්දෙය්‍යා”ති තථාරූපං පණ්ඩිතං උපධාරෙත්තො වරති. අට්ඨකදිවසං සො සාකුණිකො බහුකෙ තිත්තිරෙ ගහෙත්වා පච්ඡිං පුරෙත්වා “පානීයං පිච්ඡිසාමි”ති බොධිසත්තස්ස තාපසපබ්බජ්ජාය පබ්බජිත්වා ඤානාභිඤ්ඤායො නිබ්බත්තෙත්වා අරඤ්ඤෙ වසන්තස්ස අස්සමං ගන්ත්වා තං පඤ්ඡරං බොධිසත්තස්ස සන්තිකෙ යපෙත්වා පානීයං පිච්ඡිත්වා වාලිකාතලෙ නිපන්තො නිද්දං ඔක්කමි. තිත්තිරො තස්ස නිද්දමොක්කන්තභාවං ඤාත්වා “මම කඬ්ඛං ඉමං තාපසං පුච්ඡිස්සාමි, ඡානන්තො මෙ කට්ඨස්සති”ති පඤ්ඡරෙ නිසින්තොයෙව —

“ඤාතකො නො නිසින්තොති, බහු ආගච්ඡතෙ ජනො;
පටිච්ච කම්මං ඵුසති, තස්මිං මෙ සංඛිකතෙ මනො”ති. (ඡා. 1.4.75)

—

තාපසං පුච්ඡි. තස්සත්ථො (ඡා. අට්ඨ. 3.75) — හන්තෙ, සවාහං සද්දං න කරෙය්‍යං, අයං තිත්තිරජනො න ආගච්ඡෙය්‍ය, මයි පන සද්දං කරොන්තෙ

“ඤාතකො නො නිසින්තො”ති අයං බහුජනො ආගච්ඡති, තං ආගතාගතං ලුද්දො ගහෙත්වා ජීවිතක්ඛයං පාපෙන්තො මං පටිච්ච මං නිස්සාය එතං පාණාතිපාතකම්මං චූසති පටිලහති වින්දති, තස්මිං මං පටිච්ච කතෙ පාපෙ “මම නු ඛො එතං පාප”න්ති එවං මෙ මනො සඬ්ඨිකති පරිසඬ්ඨිකති කුක්කුච්චං ආපජ්ජතිති.

න පටිච්ච කම්මං චූසතිතිආදිකාය පන තාපසෙන චුත්තගාථාය අයමත්ථො – යදි තව පාපකිරියාය මනො න පදුස්සති, තන්තින්තො තප්පොණො න හොති, එවං සන්තෙ ලුද්දෙන තං පටිච්ච කතම්පි පාපකම්මං තං න චූසති න අල්ලියති. පාපකිරියාය හි අප්පොස්සුක්කස්ස නිරාලයස්ස හදුස්ස පරිසුද්ධස්ස සතො තව පාණාතිපාතවේතනාය අභාවා තං පාපං න උපලිම්පති, තව චිත්තං න අල්ලියතිති.

සමයං උග්ගණ්හාපෙසිති අත්තනො සම්මාසම්බුද්ධස්ස ලද්ධිං උග්ගණ්හාපෙසි. සාණිපාකාරං පරික්ඛිපාපෙන්වාති එත්ථ සාණිපාකාරන්ති කරණත්ථෙ උපයොගවචනං, අත්තානඤ්ච ථෙරඤ්ච යථා තෙ හික්ඛු න පස්සන්ති, එවං සාණිපාකාරෙන සමන්තනො පරික්ඛිපාපෙන්වාති අත්ථො, සාණිපාකාරං වා සමන්තනො පරික්ඛිපාපෙන්වාති එවමෙත්ථ අත්ථො ගහෙතඛිබ්බො. සාණිපාකාරන්තරෙති සාණිපාකාරස්ස අඛිහන්තරෙ. එකලද්ධිකෙති සමානලද්ධිකෙ. කිං වදති සීලෙනාති කිංවාදී. අථ වා කො කතමො වාදො කිංවාදො, සො එතස්ස අත්ථිති කිංවාදී. සස්සතං අත්තානඤ්ච ලොකඤ්ච වදන්ති පඤ්ඤපෙන්නි සීලෙනාති සස්සතවාදිනො. අථ වා වදන්ති එතෙනාති වාදො, දිට්ඨියා එතං අධිවචනං. සස්සතො වාදො සස්සතවාදො, සො එතෙසං අත්ථිති සස්සතවාදිනො, සස්සතදිට්ඨිනොති අත්ථො. අථ සස්සතො වාදො එතෙසමත්ථිති කස්මා චුත්තං, තෙසඤ්ඤි අත්තා ලොකො ව සස්සතොති අධිජ්ජෙතො, න වාදොති? සච්චමෙතං. සස්සතසහවරිතතාය පන වාදොපි සස්සතොති චුත්තො යථා “කුන්තා පචරන්ති”ති. සස්සතොති වාදො එතෙසන්ති වා ඉතිසද්දලොපො දට්ඨඛිබ්බො. යෙ රූපාදීසු අඤ්ඤතරං අත්තාති ව ලොකොති ව ගහෙත්වා තං සස්සතං අමතං නිච්චං ධූවං පඤ්ඤපෙන්නි, තෙ සස්සතවාදිනොති වෙදිතඛිබ්බා. චුත්තඤ්ඤෙතං නිද්දෙසෙ පටිසම්භිදායඤ්ච –

“රූපං අත්තා වෙච ලොකො ව සස්සතො වාති අත්තානඤ්ච ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙන්නි. වෙදනං... සඤ්ඤං... සඬ්ඛාරෙ... විඤ්ඤාණං අත්තා වෙච ලොකො ව සස්සතො වාති අත්තානඤ්ච ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙන්නි”ති.

අයඤ්ච අත්ථො “රූපං අත්තනො සමනුපස්සති, වෙදනං... සඤ්ඤං... සඬ්ඛාරෙ... විඤ්ඤාණං අත්තනො සමනුපස්සති”ති ඉමිස්සා පඤ්චවිධාය සක්කායදිට්ඨියා වසෙන චුත්තො. “රූපචන්තං අත්තාන”න්තිආදිකාය පන

පඤ්චදසවිධාය සක්කායදිට්ඨියා වසෙන චත්තාරො චත්තාරො ඛන්ධෙ “අත්තා”ති ගහෙත්වා තදඤ්ඤො ලොකොති පඤ්ඤපෙන්නීති අයඤ්ච අත්ථො ලබ්භති. තථා එකං ඛන්ධං “අත්තා”ති ගහෙත්වා අඤ්ඤො අත්තනො උපහොගභූතො ලොකොති, සසන්තතිපතිතෙ වා ඛන්ධෙ “අත්තා”ති ගහෙත්වා තදඤ්ඤො ලොකොති පඤ්ඤපෙන්නීති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. සත්තෙසු සඞ්ඛාරෙසු වා එකච්චං සස්සතං එතස්සාති එකච්චසස්සතො, එකච්චසස්සතවාදො. සො එතෙසමත්ථීති එකච්චසස්සතිකා, එකච්චසස්සතවාදිනො. තෙ දූවිධා හොන්ති සත්තෙකච්චසස්සතිකා සඞ්ඛාරෙකච්චසස්සතිකාති. තත්ථ “ඉස්සරො නිච්චො, අඤ්ඤෙ සත්තා අනිච්චා”ති එවං පවත්තවාදා සත්තෙකච්චසස්සතිකා සෙය්‍යථාපි ඉස්සරවාදා. “නිච්චො බ්‍රහ්මා, අඤ්ඤෙ සත්තා අනිච්චා”ති එවං පවත්තවාදාපි සත්තෙකච්චසස්සතිකාති වෙදිතබ්බො. “පරමාණුවො නිච්චා, ද්විඅණුකාදයො අනිච්චා”ති එවං පවත්තවාදා සඞ්ඛාරෙකච්චසස්සතිකා සෙය්‍යථාපි කණාදවාදාදයො. “චක්ඛාදයො අනිච්චා, විඤ්ඤාණං නිච්ච”න්ති එවංවාදිනොපි සඞ්ඛාරෙකච්චසස්සතිකාති වෙදිතබ්බො.

නනු “එකච්චෙ ධම්මා සස්සතා, එකච්චෙ අසස්සතා”ති එතස්මිං වාදෙ චක්ඛාදීනං අසස්සතභාවසන්නිට්ඨානං යථාසභාවාවබ්බොධො එව, තයිදං කථං මිච්ඡාදස්සන්නි? කො වා එවමාහ — “චක්ඛාදීනං අසස්සතභාවසන්නිට්ඨානං මිච්ඡාදස්සන”න්ති, අසස්සතෙසුයෙව පන කෙසඤ්චි ධම්මානං සස්සතභාවාහිනිවෙසො ඉධ මිච්ඡාදස්සනං. තෙන පන එකචාරෙ පවත්තමානෙන චක්ඛාදීනං අසස්සතභාවාවබ්බොධො විදුසිතො සංසට්ඨභාවතො, විසසංසට්ඨො විය සබ්බො සජ්ජිමණ්ඩො සකිච්චකරණාසමත්ථතාය සම්මාදස්සනපක්ඛෙ යපෙතබ්බතං නාරහතීති. අසස්සතභාවෙන නිවර්තීති වා චක්ඛුආදයො සමාරොපිතජීවසභාවා එව දිට්ඨිගතිකෙහි ගස්හන්තීති තදවබ්බොධස්ස මිච්ඡාදස්සනභාවො න සක්කා නිවාරෙතුං. එවඤ්ච කත්වා අසඞ්ඛතාය ව සඞ්ඛතාය ව ධාතුයා වසෙන යථාක්කමං එකච්චෙ ධම්මා සස්සතා, එකච්චෙ අසස්සතාති එවං පවත්තො විහජ්ජවාදොපි එකච්චසස්සතවාදො ආපජ්ජතීති එවංපකාරා වොදනා අනවකාසා හොති අවිපරිතධම්මසභාවසම්පට්ඨිතභාවතො. කාමඤ්චෙත්ථ පුරිමසස්සතවාදෙපි අසස්සතානං ධම්මානං සස්සතාති ගහණං විසෙසතො මිච්ඡාදස්සනං, සස්සතානං පන සස්සතාති ගාහො න මිච්ඡාදස්සනං යථාසභාවග්ගහණභාවතො. අසස්සතෙසුයෙව පන කෙච්චෙව ධම්මා සස්සතාති ගහෙතබ්බධම්මෙසු විහාගජ්ජවත්තියා ඉමස්ස වාදස්ස වාදන්තරතා වුත්තා. න චෙත්ථ සමුදායන්තොගධත්තා එකදෙසස්ස සජ්ජදෙසසස්සතග්ගාහො නිජ්ජදෙසසස්සතග්ගාහෙ සමොධානං ගච්ඡතීති සක්කා චත්තුං වාදිතබ්බිසයවිසෙසවසෙන වාදද්වයස්ස පවත්තත්තා. අඤ්ඤෙ එව හි දිට්ඨිගතිකා “සබ්බෙ ධම්මා සස්සතා”ති අහිනිවිට්ඨා,

අඤ්ඤා ඵකච්චසස්සතානි සඞ්ඛාරානං අනවසෙසපරියාදානං ඵකදෙසපරිග්ගහො ව වාදද්වයස්ස පරිබ්‍යත්තොයෙවාති.

අන්තානන්තිකාති ඵත්ථ අමති ගච්ඡති ඵත්ථ සභාවො ඔසානන්ති අන්තො, මරියාදා. තප්පට්ඨෙසධෙන අනන්තො. කස්ස පනායං අන්තානන්තොති? ලොකීයති සංසාරනිස්සරණත්ථිකෙහි දිට්ඨිගතිකෙහි, ලොකීයති වා ඵත්ථ තෙහි පුඤ්ඤාපුඤ්ඤං තබ්බිපාකො වාති ලොකොති සඞ්ඛාරං ගතස්ස පටිභාගනිමිත්තාදිසභාවස්ස අත්තනො. අන්තො ව අනන්තො ව අන්තානන්තො ව නෙවන්තනානන්තො වාති අන්තානන්තො සාමඤ්ඤානිද්දෙසෙන, ඵකසෙසෙන වා “නාමරූපපච්චයා සලායතන”න්තිආදීසු විය. අන්තානන්තසභවරිතො වාදො අන්තානන්තො යථා “කුන්තා පවරන්ති”ති. අන්තානන්තසන්තිස්සයො වා යථා “මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති”ති. සො ඵතෙසමත්ථිති අන්තානන්තිකා, අන්තානන්තවාදිනො. “අත්තවා අයං ලොකො, අනන්තො අයං ලොකො, අත්තවා ව අයං ලොකො අනන්තො ව, නෙවායං ලොකො අත්තවා න පනානන්තො”ති ඵචං අත්තං වා අනන්තං වා අන්තානන්තං වා නෙවන්තනානන්තං වා ආරබ්භ පවත්තවාදාති අත්ථො. චතුබ්බිධා හි අන්තානන්තවාදිනො අත්තවාදී අනන්තවාදී අන්තානන්තවාදී නෙවන්තනානන්තවාදීති. තථා හි කොච්ඡි පටිභාගනිමිත්තං චක්කවාලපරියන්තං අවච්ඡෙත්වා තං “ලොකො”ති ගහෙත්වා අත්තසඤ්ඤී ලොකස්මිං හොති. චක්කවාලපරියන්තං කත්වා වච්ඡිතකසිණෙ පන අනන්තසඤ්ඤී හොති. උද්ධමධො අවච්ඡෙත්වා පන තිරියං වච්ඡෙත්වා උද්ධමධො අත්තසඤ්ඤී තිරියං අනන්තසඤ්ඤී හොති. කොච්ඡි පන යස්මා ලොකසඤ්ඤීතො අත්තා අධිගතවිසෙසෙහි මහෙසීහි කදාච්ඡි අනන්තො සක්ඛිදිට්ඨො අනුසුයාති, තස්මා නෙවන්තවා. යස්මා පන තෙහියෙව කදාච්ඡි අත්තවා සක්ඛිදිට්ඨො අනුසුයාති, තස්මා න පන අනන්තොති ඵචං නෙවන්තනානන්තසඤ්ඤී ලොකස්මිං හොති. කෙච්ඡි පන යදි පනායං අත්තා අත්තවාසියා, දුරදෙසෙ උපපජ්ජමානානුස්සරණාදිකිච්චනිජ්ජත්ති න සියා. අථ අනන්තො ඉධ ධීතස්ස දෙවලොකනිරයාදීසු සුබ්බුක්ඛානුභවනම්පි සියා. සචෙ පන අත්තවා ව අනන්තො ව, තද්වහසපට්ඨෙසධදොසසමායොගො, තස්මා අත්තවා අනන්තොති ව අබ්‍යාකරණියො අත්තාති ඵචං තක්කනවසෙන නෙවන්තනානන්තසඤ්ඤී හොතීති වණ්ණෙයන්ති.

ඵත්ථ ව යුත්තං තාව පුරිමානං තිණ්ණං වාදිනං අත්තඤ්ච අනන්තඤ්ච අන්තානන්තඤ්ච ආරබ්භ පවත්තවාදත්තා අන්තානන්තිකත්තං, පච්ඡිමස්ස පන තද්වහසපට්ඨෙසධනවසෙන පවත්තවාදත්තා කථං අන්තානන්තිකත්තන්ති? තද්වහසපට්ඨෙසධනවසෙන පවත්තවාදත්තා ඵච. යස්මා අන්තානන්තපඅසෙධවාදොපි අන්තානන්තවිසයො ඵච තං ආරබ්භ පවත්තත්තා. ඵතදත්ථමෙව හි ආරබ්භ “පවත්තවාදා”ති හෙට්ඨා වුත්තං,

එවං සන්තෙපි යුත්තං තාව පච්ඡිමවාදද්වයස්ස අන්තානන්තිකත්තං, අන්තානන්තානං වසෙන උභයවිසයත්තා එතෙසං වාදස්ස, පුරිමවාදද්වයස්ස පන කථං විසුං අන්තානන්තිකත්තන්ති? උපචාරවුත්තියා. සමුදිතෙසු හි අන්තානන්තවාදෙසු පවත්තමානො අන්තානන්තිකසද්දො තත්ථ නිරුල්භතාය පච්චෙකම්පි අන්තානන්තවාදීසු පවත්තති යථා අරුපජ්ඣානෙසු පච්චෙකං අට්ඨවිමොක්ඛපරියායො, යථා ච ලොකෙ සත්තිසයොති.

අමරාවික්ඛෙපිකාති එත්ථ න මරති න උපච්ඡිජ්ජතිති අමරා. කා සා? “එවන්තිපි මෙ නො, තථාතිපි මෙ නො, අඤ්ඤථාතිපි මෙ නො, නොතිපි මෙ නො, නො නොතිපි මෙ නො”ති (දී. නි. 1.62) එවං පවත්තවාදවසෙන පරියන්තරහිතා දිට්ඨිගතිකස්ස දිට්ඨි චෙව වාචා ව. “එවන්තිපි මෙ නො”තිආදිනා විවිධො නානජ්ජකාරො ඛෙපො පරවාදීනං බිපනං වික්ඛෙපො, අමරාය දිට්ඨියා වාචාය වා වික්ඛෙපො අමරාවික්ඛෙපො, සො එතෙසමත්ථීති අමරාවික්ඛෙපිකා. අථ වා අමරාය දිට්ඨියා වාචාය වික්ඛිපන්තිති අමරාවික්ඛෙපිනො, අමරාවික්ඛෙපිනො එව අමරාවික්ඛෙපිකා. අථ වා අමරා නාම මච්ඡජාති, සා උම්මුජ්ජනනිමුජ්ජනාදිවසෙන උදකෙ සන්ධාවමානා ගහෙතුං න සක්කා, එවමෙව අයම්පි වාදො එකස්මිං සභාවෙ අනවට්ඨානතො ඉතො විතො ව සන්ධාවති, ගාහං න උපගච්ඡතිති අමරාය වික්ඛෙපො වියාති අමරාවික්ඛෙපොති වුවවති. අයඤ්ඤි අමරාවික්ඛෙපිකො “ඉදං කුසල”න්ති වා “අකුසල”න්ති වා පුට්ඨො න කිඤ්චි බ්‍යාකරොති. “ඉදං කුසල”න්ති වා පුට්ඨො “එවන්තිපි මෙ නො”ති වදති. තතො “කිං අකුසල”න්ති වුත්තෙ “තථාතිපි මෙ නො”ති වදති. “කිං උභයතො අඤ්ඤථා”තිපි වුත්තෙ “අඤ්ඤථාතිපි මෙ නො”ති වදති. තතො “තිවිධෙනපි න හොති, කිං තෙ ලද්ධි”ති වුත්තෙ “නොතිපි මෙ නො”ති වදති. තතො “කිං නො නො තෙ ලද්ධි”ති වුත්තෙ “නො නොතිපි මෙ නො”ති වදති. එවං වික්ඛෙපමෙව ආපජ්ජති, එකමෙකස්මිම්පි පක්ඛෙ න තිට්ඨති. තතො “අත්ථි පරො ලොකො”තිආදිනා පුට්ඨොපි එවමෙව වික්ඛිපති, න එකස්මිං පක්ඛෙ තිට්ඨති. සො වුත්තජ්ජකාරො අමරාවික්ඛෙපො එතෙසමත්ථීති අමරාවික්ඛෙපිකා.

නනු වායං සබ්බොපි අමරාවික්ඛෙපිකො කුසලාදයො ධම්මෙ පරලොකත්ථිකාදීනි ව යථාභූතං අනවබුජ්ඣමානො තත්ථ තත්ථ පඤ්ඤං පුට්ඨො පුච්ඡාය වික්ඛෙපනමත්තං ආපජ්ජති, තස්ස කථං දිට්ඨිගතිකභාවො. න හි අවත්තුකාමස්ස විය පුච්ඡිතං අජානන්තස්ස වික්ඛෙපකරණමත්තෙන දිට්ඨිගතිකතා යුත්තාති? වුවවතෙ – න හෙව ඛො පුච්ඡාය වික්ඛෙපකරණමත්තෙන තස්ස දිට්ඨිගතිකතා, අථ ඛො මිච්ඡාහිනිවෙසවසෙන සස්සතාහිනිවෙසතො. මිච්ඡාහිනිවිට්ඨොයෙව හි පුග්ගලො මන්දබුද්ධිතාය කුසලාදිධම්මෙ පරලොකත්ථිකාදීනි ව යථාවතො

අසම්පටිපජ්ජමානො අත්තනා අවිඤ්ඤාතස්ස අත්ථස්ස පරං විඤ්ඤාපෙනුං අසක්කුණෙය්‍යත්තාය මුසාවාදාදිහයෙන ච වික්ඛෙපං ආපජ්ජතිති. තථා ච චුත්තං “සත්තෙව උච්ඡෙදදිට්ඨියො, සෙසා සස්සතදිට්ඨියො”ති. අථ වා පුඤ්ඤපාපානං තඛ්ඛිපාකානඤ්ච අනවබ්බාධෙන අසද්දහනෙන ච තඛ්ඛිසයාය පුච්ඡාය වික්ඛෙපකරණංයෙව සුන්දරන්ති ඛන්ති. රුපිං උජ්ජාදෙන්වා අභිනිවිසන්තස්ස උජ්ජන්තා විසුංයෙව වෙසා එකා දිට්ඨි සත්තභඩ්ගදිට්ඨි වියාති දට්ඨබ්බං. තතොයෙව ච චුත්තං “පරියන්තරහිතා දිට්ඨගතිකස්ස දිට්ඨි වෙව වාචා වා”ති.

අධිච්චසමුප්පන්නිකාති එත්ථ අධිච්ච යදිච්ඡකං යං කිඤ්චි කාරණං විනා සමුප්පන්නො අත්තා ච ලොකො වාති දස්සනං අධිච්චසමුප්පන්නං. අත්තලොකසඤ්ඤිතානඤ්චි ඛන්ධානං අධිච්චුප්පන්නිආකාරාරම්මණං දස්සනං තදාකාරසන්නිස්සයවසෙන පවත්තිතො තදාකාරසභවරිතත්තාය ච අධිච්චසමුප්පන්නන්ති චුච්චති යථා “මඤ්චා සොසන්ති, කුන්තා පවරන්ති”ති ව. තං එතෙසමත්ථිති අධිච්චසමුප්පන්නිකා.

සඤ්ඤීවාදාති සඤ්ඤී වාදො එතෙසමත්ථිති සඤ්ඤීවාදා “බුද්ධං අස්ස අත්ථිති බුද්ධො”ති යථා. අථ වා සඤ්ඤීති පවත්තො වාදො සඤ්ඤීසභවරණනායෙන. සඤ්ඤී වාදො යෙසං තෙ සඤ්ඤීවාදා. “රුපි අත්තා හොති අරොගො පරං මරණා, සඤ්ඤීති නං පඤ්ඤාපෙන්නි, අරුපි අත්තා හොති, රුපි ච අරුපි ච අත්තා හොති, නෙව රුපි නාරුපි ච අත්තා හොති. අන්තවා අත්තා හොති, අනන්තවා අත්තා හොති, අන්තවා ච අනන්තවා ච අත්තා හොති, නෙවන්තවා නානන්තවා අත්තා හොති. එකත්තසඤ්ඤී අත්තා හොති, නානත්තසඤ්ඤී අත්තා හොති. පරිත්තසඤ්ඤී අත්තා හොති, අජ්ජමාණසඤ්ඤී අත්තා හොති. එකන්තසුඛී අත්තා හොති, එකන්තදුක්ඛී අත්තා හොති. සුඛදුක්ඛී අත්තා හොති, අදුක්ඛමසුඛී අත්තා හොති අරොගො පරං මරණා, සඤ්ඤීති නං පඤ්ඤාපෙන්නි”ති (දී. නි. 1.76) එවං සොළසවිධෙන විභත්තවාදානමෙතං අධිච්චනං.

අසඤ්ඤීවාදා නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා ච සඤ්ඤීවාදෙ චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බා. කෙවලඤ්චි “සඤ්ඤී අත්තා”ති ගණ්හන්තානං වසෙන සඤ්ඤීවාදා චුත්තා, “අසඤ්ඤී”ති ච “නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤී”ති ච ගණ්හන්තානං වසෙන අසඤ්ඤීවාදා ච නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා ච චුත්තාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ අසඤ්ඤීවාදා “රුපි අත්තා හොති අරොගො පරං මරණා, අසඤ්ඤීති නං පඤ්ඤාපෙන්නි, අරුපි අත්තා හොති, රුපි ච අරුපි ච අත්තා හොති, නෙව රුපි නාරුපි අත්තා හොති. අන්තවා අත්තා හොති, අනන්තවා අත්තා හොති, අන්තවා ච අනන්තවා ච අත්තා හොති, නෙවන්තවා නානන්තවා අත්තා හොති අරොගො පරං මරණා, අසඤ්ඤීති නං පඤ්ඤාපෙන්නි”ති එවං අට්ඨවිධෙන විභත්තා. නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදාපි එවමෙව “රුපි අත්තා හොති

අරොගො පරං මරණා, නෙවසඤ්ඤිනාසඤ්ඤිති නං පඤ්ඤපෙන්නි” තිආදිනා (දී. නි. 1.82) අට්ඨවිධෙන විහත්තාති වෙදිතබ්බා.

උච්ඡේදවාදානි “අයං අත්තා රූපී වාතුමහාභූතිකො මාතාපෙත්තිකසම්භවො කායස්ස හෙදා උච්ඡේජ්ජති විනස්සති, න හොති පරං මරණා” ති (දී. නි. 1.85) එවමාදිනා නයෙන පවත්තං උච්ඡේදදස්සනං උච්ඡේදො සහවරණනයෙන. උච්ඡේදො වාදො යෙසං තෙ උච්ඡේදවාදා, උච්ඡේදවාදො වා එතෙසමත්ථීති උච්ඡේදවාදා, උච්ඡේදං වදන්තීති වා උච්ඡේදවාදා.

දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදානි එත්ථ දිට්ඨධම්මො නාම දස්සනභූතෙන ඤාණෙන උපලද්ධධම්මො, පච්චක්ඛධම්මොති අත්ථො. තත්ථ තත්ථ පටිලද්ධත්තභාවස්සෙතං අධිවචනං. දිට්ඨධම්මෙ නිබ්බානං දිට්ඨධම්මනිබ්බානං, ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ දුක්ඛචූපසමන්ති අත්ථො. තං වදන්තීති දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදා. තෙ පන “යතො බො හො අයං අත්තා පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමප්පිතො සමඬ්ඨිභූතො පරිවාරෙති, එත්තාවතා බො හො අයං අත්තා පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානප්පත්තො හොති” ති (දී. නි. 1.94) එවමාදිනා නයෙන දිට්ඨෙව ධම්මෙ නිබ්බානං පඤ්ඤපෙන්නි. තෙ හි මන්ධාතුකාමගුණසදිසෙ මානුසකෙ කාමගුණෙ, පරනිම්මිතවසවත්තිදෙවරාජස්ස කාමගුණසදිසෙ දිබ්බෙ ච කාමගුණෙ උපගතානං දිට්ඨෙව ධම්මෙ නිබ්බානප්පත්තිං වදන්ති.

විහජ්ජවාදීති වෙරඤ්ජකණ්ඨෙ ආගතනායෙනෙව වෙනයිකාදිභාවං විහජ්ජ වදන්ති විහජ්ජවාදී.

තත්ථ හි භගවතා “අහඤ්ඨි, බ්‍රාහ්මණ, විනයාය ධම්මං දෙසෙමි රාගස්සා” තිආදිං වත්වා “නො ච බො යං ත්වං සන්ධාය වදෙසි” තිආදිනා වෙරඤ්ජබ්‍රාහ්මණස්ස අත්තතො වෙනයිකාදිභාවො විහජ්ජ චුත්තොති. අපිච සොමනස්සාදීනං චීවරාදීනඤ්ච සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බභාවං විහජ්ජ වදන්ති විහජ්ජවාදී, සස්සතුව්ඡේදවාදෙ වා විහජ්ජ වදන්ති විහජ්ජවාදී, “සස්සතො අත්තා ච ලොකො වා” තිආදීනං යපනියානං පඤ්භානං යපනතො රාගාදිබයසඬ්ඛාතස්ස සස්සතස්ස රාගාදිකායදුච්චරිතාදිඋච්ඡේදස්ස වචනතො විහජ්ජවාදී, සස්සතුව්ඡේදභූතෙ උභො අත්තෙ අනුපග්ගම්ම මජ්ඣිමපටිපදාභූතස්ස පටිච්චසමුප්පාදස්ස දෙසනතො විහජ්ජවාදී, භගවා. පරප්පවාදං මද්දන්තොති තස්මිං තතියසඬ්ඨිතිකාලෙ උප්පන්නං වාදං, තතො පටියාය යාව සද්ධම්මන්තරධානා ආයතිං උප්පජ්ජනකවාදඤ්ච සන්ධාය චුත්තං. තස්මිඤ්ඨි සමාගමෙ අයං ටෙරො යාති ච තදා උප්පන්නාති වත්ථුනි, යාති ච ආයතිං උප්පජ්ජස්සන්ති, සබ්බෙසමපි තෙසං පටිබාහනත්ථං සත්ථාරා දින්නනායවසෙනෙව තථාගතෙන යපිතමාතිකං විහජන්තො සකවාදෙ පඤ්ච සුත්තසත්තානි, පරවාදෙ පඤ්චාති සුත්තසහස්සං ආහරිත්වා

තදා උප්පන්නවාදස්ස මද්දනතො පරප්පවාදමද්දනං ආයතිං උප්පජ්ජනකවාදානං පටිසෙධනලක්ඛණභාවතො ආයතිං පටිසෙධනලක්ඛණං කථාවත්ථුප්පකරණං අකාසි.

ඉති සමන්තපාසාදිකාය විනයට්ඨකථාය සාරත්ථදීපනියං.

තතියසඬ්භිතිකථාවණ්ණනා සමත්තා.

ආචරියපරම්පරකථාවණ්ණනා

“කෙනාහත”න්ති ඉමං පඤ්භං විසජ්ජෙන්තෙන ජම්බුදීපෙ තාව ආචරියපරම්පරා යාව තතියසඬ්භිති, තාව දස්සෙත්වා ඉදානි සිහලදීපෙ ආචරියපරම්පරං දස්සෙතුං “තතියසඬ්භිතො පන උද්ධ”න්තිආදි ආරද්ධං. ඉමං දීපන්නි ඉමං තම්බපණ්ණිදීපං. කඤ්චි කාලන්ති කිස්මිඤ්චි කාලෙ. පොරාණානි අට්ඨකථාවරියා. හද්දනාමොති හද්දසාලත්ථෙරො. නාමස්ස එකදෙසෙනපි හි වොහාරො දිස්සති “දෙවදත්තො දත්තො”ති යථා. ආගුං න කරොන්නිති නාගා. විනයපිටකං වාවගිංසුති සම්බන්ධො. තම්බපණ්ණියානි භූමිමච්චනං. නිකායෙ පඤ්ච වාවෙසුන්නි විනයාහිධම්මච්චජ්ජෙ දීඝනිකායාදිකෙ පඤ්ච නිකායෙ ච වාවෙසුං. සත්ත වෙච පකරණෙති ධම්මසඬ්භිතච්චිහඬ්භිතාදිකෙ සත්ත අහිධම්මජ්ජකරණෙ ච වාවෙසුන්නි අත්ථො. අසනි විය සිලුවච්චයෙ කිලෙසෙ මෙධනි හිංසනීති මෙධා, බ්ජ්පං ගහණධාරණට්ඨෙන වා මෙධා, පඤ්ඤා, සා එතස්ස අත්ථිති මෙධාවී. තිපෙට්ඨකානි තීණි පිටකානි එතස්ස අත්ථිති තිපෙට්ඨකො, තෙපිට්ඨකානි චුත්තං හොති, තිපිටකපරියත්තිධරොති අත්ථො. තාරකානං රාජානි තාරකරාජා, චන්දිමා. අතිරොච්චානි අතිවිය විරොචිත්ථ. පූජ්චනාමොති මහාපදුමත්ථෙරො. සද්ධම්මචංසකොවිදොති සද්ධම්මතන්නියා කොවිදො. පූජ්චනාමොති සුමනත්ථෙරො. ජම්බුදීපෙ පතිට්ඨිතොති සුමනත්ථෙරො කිර එකස්මිං සමයෙ සිහලදීපමහි සාසනෙ ඔසක්කමානෙ ජම්බුදීපං ගන්නවා උග්ගණ්හිත්වා සාසනං අනුරක්ඛන්තො තත්ථෙච පතිට්ඨාසි. මග්ගකොවිදානි සග්ගමග්ගමොක්ඛමග්ගෙසු කොවිදා.

භාරං කත්ථානි තෙසං තෙසං භික්ඛූනං සාසනං භාරං කත්ථා, පටිබද්ධං කත්ථානි අත්ථො. “තෙ තෙ භික්ඛූ තත්ථ තත්ථ පෙසෙසී”ති සඬ්ඛෙපතො චුත්තමෙචත්ථං විත්ථාරෙත්වා දස්සෙත්තො ආහ “මජ්ඣිමනිකාත්ථෙරං කස්මීරගන්ධාරරට්ඨං පෙසෙසී”තිආදි. මහිංසකමණ්ඩලන්ති අන්ධකරට්ඨං වදන්ති. වනවාසින්ති වනවාසිරට්ඨං. අත්තා පඤ්චමො එතෙසන්ති අත්තපඤ්චමා, තං තං දිසාභාගං පඤ්ච පඤ්චෙච භික්ඛූ අගමංසුති චුත්තං හොති.

ඉදානි තත්ථ තත්ථ ගතානං ථෙරානං කිච්චානුභාවං දස්සෙතුකාමො මජ්ඣිමනිකාත්ථෙරස්ස ගතට්ඨානෙ කිච්චං තාව දස්සෙත්තො “තෙන බො

පන සමයෙන කස්ථීරගන්ධාරරටියෙ’’තිආදිමාහ. කරකවස්සන්ති
 හිමපාතනකවස්සං. හරාපෙත්වාති උදකොසෙන හරාපෙත්වා.
 අරවාලදහපිට්ඨියන්ති අරවාලදහස්ස උදකපිට්ඨියං. ඡින්නභින්නපට්ඨරොති
 සත්ථකෙන ඡින්නං රඬගෙන භින්නං වණ්ණවිකාරමාපන්නං පටං ධාරෙතීති
 ඡින්නභින්නපට්ඨරො. අථ වා සත්ථකෙන ඡින්නානං ගිහිවත්ථවිසභාගානං
 කාසාවානං ධාරණතො ඡින්නභින්නපට්ඨරො. භණ්ඩුති මුණ්ඩකො.
 කාසාවවසනොති කාසාවවත්ථනිවත්ථො. මක්ඛං අසහමානොති ථෙරං
 පටිච්ච අත්තතො සත්තානෙ උප්පන්නං පරෙසං ගුණමක්ඛනලක්ඛණං
 මක්ඛං අසහමානො සත්ධාරෙතුං අධිසහිතුං වූපසමෙතුං අසක්කොන්තො.
 හිංසනකාතීති හෙරවාරම්මණාති. තාති දස්සෙතුං ‘‘තතො තතො භුසා වාතා
 වායන්ති’’තිආදිමාහ. භුසා වාතාති රුක්ඛභෙදනපබ්බතකුට්ඨිපාතනසමත්ථා
 බලවවාතා. අසනියො ඵලන්තීති අසනියො හිජ්ජන්ති, පතන්තීති වුත්තං
 හොති. පහරණවුට්ඨියොති අනෙකප්පකාරා ආවුධවුට්ඨියො. නිද්ධමථාති
 ගහෙත්වා අපනෙථ. හිංසනකන්ති නාගරාජස්ස
 කායිකවාචසිකපයොගජනිතභයනිමිත්තං විජ්ජකාරං.

මෙ භයහෙරවං ජනෙතුං පටිබලො න අස්ස න භවෙය්‍යාති සම්බන්ධො.
 තත්ථ භයහෙරවං නාම බුද්දානුබුද්දකං භයං. අථ වා භයන්ති විත්තුත්‍රාසභයං,
 පටිසභයස්සෙතං අධිවචනං. හෙරවන්ති භයජනකමාරම්මණං. සවෙපි ත්වං
 මහිං සබ්බන්ති සවෙපි ත්වං මහානාග සබ්බං මහිං සමුද්දෙන සහ සසමුද්දං
 පබ්බතෙන සහ සපබ්බතං උක්ඛිපිත්වා මමුපරි මය්හං සීසොපරි බිපෙය්‍යාසීති
 අත්ථො. මෙ භයහෙරවං ජනෙතුං නෙව සක්කුණෙය්‍යාසීති සම්බන්ධො.
 අඤ්ඤදත්ථුති එකංසෙන. තවෙවස්ස විසාතො උරගාධිපාති උරගානං
 නාගානං අධිපති රාජ තව එව විසාතො දුක්ඛං විහිංසා අස්ස භවෙය්‍යාති
 අත්ථො.

ධම්මියා කථාය සන්දස්සෙත්වාතිආදීසු තඬ්ඬණානුරූපාය ධම්මදෙසනාය
 දිට්ඨධම්මසම්පරායිකං අත්ථං සන්දස්සෙත්වා කුසලෙ ධම්මෙ සමාදායෙත්වා
 ගණ්භාපෙත්වා තත්ථ ච නං සමුත්තෙජෙත්වා සඋස්සාහං කත්වා තාය ච
 සඋස්සාහතාය අඤ්ඤෙහි ච විජ්ජමානගුණෙහි සම්පහංසෙත්වා
 තොසෙත්වාති අත්ථො. ථෙරෙන කතං නාගානුසාසනං දස්සෙන්නො
 ‘‘අථායස්මා’’තිආදිමාහ. තත්ථ ඉතො උද්ධං යථා පුරෙති යථා තුම්භෙ
 ඉතො පුරෙ සද්ධම්මසවනුප්පත්තිවිරහිතකාලෙ පරස්ස කොධං
 උප්පාදයිත්ථ, ඉදාති ඉතො පට්ඨාය උද්ධං අනාගතෙ කොධඤ්ච මා
 ජනයිත්ථ, විජාතමාතුයාපි පුත්තෙ සිනෙහවිෂෙදනං සබ්බවිනාසමූලකං
 සස්සසාතකඤ්ච මා කරිත්ථාති අත්ථො. සුබකාමා හි පාණිනොති එත්ථ හි-
 සද්දො කාරණොපදෙසෙ, යස්මා සබ්බෙ සත්තා සුබකාමා, තස්මා
 හිතසුබඋපවිෂෙදකරං සස්සසාතකඤ්ච මා කරොථාති වුත්තං හොති.

යථානුසිට්ඨන්ති යං යං අනුසිට්ඨං යථානුසිට්ඨං, අනුසිට්ඨං අනතික්කම්ම වා යථානුසිට්ඨං, ථෙරෙන දින්නොවාදං අනතික්කම්මාති චුත්තං හොති. ධම්මාභිසමයො අහොසීති පටිමමග්ගඵලාධිගමො අහොසීති වදන්ති. කුලසතසහස්සන්ති ඉමිනා පුරිසානං සතසහස්සං දස්සෙති. කස්මීරගන්ධාරාති කස්මීරගන්ධාරරට්ඨවාසිනො. කාසාවපජ්ජොතාති භික්ඛූනං නිවත්ථපාරුතකාසාවචත්ථෙහි ඔහාසිතා. ඉසිවාතපට්ඨාතාති භික්ඛූනං නිවාසනපාරුපනවාතෙන චෙව හත්ථපාදානං සම්ඤ්ජනපසාරණාදිවාතෙන ච සමන්තතො ඛිජියමානා අහෙසුං. දුට්ඨන්ති කුපිතං. ඛන්ධනාති සංසාරඛන්ධනතො.

ධම්මවක්ඛුන්ති හෙට්ඨාමග්ගත්තයෙ ඤාණං. කෙච් පනෙත්ථ “පටිමමග්ගඤාණමෙව තෙ පටිලභිංසු”ති වදන්ති. වොදෙත්වා දෙවදුතෙහීති (ම. නි. අට්ඨ. 3.263 ආදයො) දෙවදුතසුත්තන්තදෙසනාවසෙන (ම. නි. 3.261 ආදයො) දහරකුමාරො ජරාජිණ්ණසත්තො ගිලානසත්තො කම්මකාරණා කම්මකාරණිකා වා මතසත්තොති ඉමෙහි පඤ්චහි දෙවදුතෙහි වොදෙත්වා ඔවදිත්වා, සංවෙගං උප්පාදෙත්වාති අත්ථො. දහරකුමාරාදයො හි තත්ථ “දෙවදුතා”ති චුච්චන්ති. තථා හි දහරකුමාරො අත්ථතො එවං වදති නාම “පස්සථ හො මය්හම්පි තුම්හාකං විය හත්ථපාදා අත්ථී, සකෙ පනම්හි මුත්තකරියෙ පලිපන්නො, අත්තතො ධම්මතාය උට්ඨහිත්වා නහායිතුං න සක්කොම්, ‘අහං කිලිට්ඨො, නහාපෙථ ම’න්ති වත්තුම්පි න සක්කොම්, ජාතිතොම්හි අපරිමුත්තතාය එදිසො ජාතො, න ඛො පනාහමෙව, තුම්හෙපි ජාතිතො අපරිමුත්තාව. යථෙව හි මය්හං, එවං තුම්හාකම්පි ජාති ආගම්ස්සති, ඉති තස්සා පුරෙ ආගමනාව කල්‍යාණං කරොථා”ති. තෙනෙස දෙවදුතො නාම ජාතො.

ජරාජිණ්ණසත්තොපි අත්ථතො එවං වදති නාම “පස්සථ හො අහම්පි තුම්හෙ විය තරුණො අහොසිං උගරුබලබාහුබලජවසම්පන්නො, තස්ස මෙ තා බලජවසම්පත්තියො අන්තරහිතා, හත්ථපාදා හත්ථපාදකිච්චඤ්ච න කරොන්ති, ජරායම්හි අපරිමුත්තතාය එදිසො ජාතො, න ඛො පනාහමෙව, තුම්හෙපි ජරාය අපරිමුත්තාව. යථෙව හි මය්හං, එවං තුම්හාකම්පි ජරා ආගම්ස්සති, ඉති තස්සා පුරෙ ආගමනාව කල්‍යාණං කරොථා”ති. තෙනෙස දෙවදුතො නාම ජාතො.

ගිලානසත්තොපි අත්ථතො එවං වදති නාම “පස්සථ හො අහම්පි තුම්හෙ විය නිරොගො අහොසිං, සොම්හි එතරහි බ්‍යාධිනා අභිහතො සකෙ මුත්තකරියෙ පලිපන්නො, උට්ඨාතුම්පි න සක්කොම්, විජ්ජමානාපි මෙ හත්ථපාදා හත්ථපාදකිච්චං න කරොන්ති, බ්‍යාධිතොම්හි අපරිමුත්තතාය එදිසො ජාතො, න ඛො පනාහමෙව, තුම්හෙපි බ්‍යාධිතො අපරිමුත්තාව. යථෙව හි මය්හං, එවං තුම්හාකම්පි බ්‍යාධි ආගම්ස්සති, ඉති තස්ස පුරෙ ආගමනාව කල්‍යාණං කරොථා”ති. තෙනෙස දෙවදුතො නාම ජාතො.

කම්මකාරණා කම්මකාරණිකා වා චතුත්ථො දෙවද්දුතොති වෙදිතඛ්ඛා. තත්ථ කම්මකාරණපක්ඛෙ ද්වත්තිංස තාව කම්මකාරණා අත්ථතො එවං වදන්ති නාම “මයං නිබ්බත්තමානා න රුක්ඛෙ වා පාසාණෙ වා නිබ්බත්තාම, තුම්භාදිසානං සරීරෙ නිබ්බත්තාම, ඉති අම්භාකං පුරෙ නිබ්බත්තිතොව කල්‍යාණං කරොථා”ති. තෙනෙනා දෙවද්දුතා නාම ජාතා. කම්මකාරණිකාපි අත්ථතො එවං වදන්ති නාම “මයං ද්වත්තිංස කම්මකාරණා කරොන්තා න රුක්ඛාදීසු කරොම, තුම්භාදිසෙසු සත්තෙසුයෙව කරොම, ඉති අම්භාකං තුම්භෙසු පුරෙ කම්මකාරණාකාරණතොව කල්‍යාණං කරොථා”ති. තෙනෙනෙපි දෙවද්දුතා නාම ජාතා.

මතකසත්තොපි අත්ථතො එවං වදති නාම “පස්සථ හො මං ආමකසුසානෙ ඡඩ්ඛිතං උද්ධුමාතකාදිභාවං පත්තං, මරණතොම්භි අපරිමුත්තතාය එදිසො ජාතො, න ඛො පනාහමෙව, තුම්භෙපි මරණතො අපරිමුත්තාව. යථෙව හි මය්හං, එවං තුම්භාකම්පි මරණං ආගම්ස්සති, ඉති තස්ස පුරෙ ආගමනාව කල්‍යාණං කරොථා”ති. තෙනෙස දෙවද්දුතො නාම ජාතො. තස්මා දහරකුමාරාදයො එත්ථ “දෙවද්දුතා”ති වෙදිතඛ්ඛා.

අනමතග්ගියන්ති අනමතග්ගසංයුත්තං (සං. නි. 2.124). ධම්මාමතං පායෙසීති ලොකුත්තරධම්මාමතං පානං පටිලාභකරණවසෙන පායෙසීති අත්ථො. සමධිකානීති සහාධිකානී. සහත්ථො හෙත්ථ සංසද්දො. ඉසීති සීලක්ඛන්ධාදයො ධම්මක්ඛන්ධෙ එසි ගවෙසි පරියෙසීති ඉසීති වුව්චති. පඤ්ච රට්ඨානීති පඤ්චවිධචීනරට්ඨානී. හිමවත්තං ගන්ත්වා ධම්මවක්කප්පවත්තනං පකාසෙත්තො යක්ඛසෙනං පසාදයීති යොජෙතඛ්ඛං.

තෙන ව සමයෙනාති තස්මිං සමයෙ තෙසං ගමනතො පුබ්බභාගකාලෙ. ලද්ධං භවිස්සතීති වෙස්සවණසන්තිකා ලද්ධං භවිස්සති. වෙගසාති වෙගෙන. සමන්තතො ආරක්ඛං යපෙසීති “ඉතො පට්ඨාය මා පවිසන්තු”ති අධිට්ඨානවසෙන සමන්තා ආරක්ඛං යපෙසි. අඛිච්චිසානි සහස්සානීති අඛිච්චෙන චතුත්ථානි අඛිච්චිසානි, අතිරෙකපඤ්චසතානි තිණි සහස්සානීති වුත්තං හොති. දියඬිඬසහස්සන්ති අඛිච්චෙන දුතියං දියඬිඬං, අතිරෙකපඤ්චසතං එකං සහස්සන්ති අත්ථො. සොණුත්තරාති සොණො ව උත්තරො ව සොණුත්තරා. නිද්ධමෙත්වානාති පලාපෙත්වාන. අදෙසිසුන්ති අදෙසයුං.

අප්ඤ්චයොති ආණත්තො. පුන දානීති එත්ථ දානීති නිපාතමත්තං, පුන ආගච්ඡෙය්‍යාම වා න වාති අත්ථො. රාජගහනගරපරිවත්තකෙනාති රාජගහනගරං පරිවජ්ජෙත්වා තතො ඛහි තං පදක්ඛිණං කත්වා ගතමග්ගෙන ගමනෙන වා. ඉදානි ථෙරමාතුයා වෙට්සනගරෙ නිවාසකාරණං දස්සෙතුං.

තස්ස නගරස්ස තස්සා ජාතිභූමිභාවං ථෙරස්ස ච අට්ඨුප්පත්තිං දස්සෙත්තො “අසොකො කිර කුමාරකාලෙ”ති ආදිමාහ.

අයං පනෙත්ථ අනුපුබ්බිකථා - පුබ්බෙ කිර මොරියවංසෙ ජාතස්ස චන්දගුත්තස්ස නාම රඤ්ඤො පුත්තො බින්දුසාරො නාම කුමාරො පිතු අවිචයෙන පාටලිපුත්තමිහි නගරෙ රාජා අහොසි. තස්ස ද්වෙ පුත්තා සඋදරියා අහෙසුං, තෙසං එකුනසතමත්තා වෙමාතිකභාතරො අහෙසුං. රාජා පන තෙසං සබ්බජෙට්ඨකස්ස අසොකකුමාරස්ස උපරජ්ජට්ඨානඤ්ච අවන්තිරට්ඨඤ්ච දත්වා අටෙකදිවසං අත්තනො උපට්ඨානං ආගතං දිස්වා “තාත, උපරාජ, තව රට්ඨං ගන්ත්වා තත්ථ උජ්ජෙනිනගරෙ වසාහි”ති ආණාපෙසි. සො පිතු වචනෙන තං උජ්ජෙනිං ගච්ඡන්තො අත්තරාමග්ගෙ වෙට්ඨගිරිනගරෙ වෙට්ඨනාමකස්ස සෙට්ඨස්ස සරෙ නිවාසං උපගන්ත්වා තස්ස සෙට්ඨස්ස ධිතරං ලක්ඛණසම්පන්නං යොබ්බනප්පත්තං වෙට්ඨගිරිං නාම කුමාරිං දිස්වා තාය පටිබද්ධවිත්තො මාතෘපිතුනං කථාපෙත්වා තං තෙහි දින්නං පටිලභිත්වා තාය සද්ධිං සංවාසං කප්පෙසි. සා තෙන සංවාසෙන සඤ්ජාතගබ්භා හුත්වා තනො උජ්ජෙනිං නිතා මහින්දකුමාරං ජනයි. තනො වස්සද්වයෙ අතික්කන්තෙ සඞ්ඝමිත්තඤ්ච ධිතරං උපලභිත්වා උපරාජෙන සද්ධිං තත්ථ වසති. උපරාජස්ස පන පිතා බින්දුසාරො මරණමඤ්චෙ නිපන්තො පුත්තං අසොකකුමාරං සරිත්වා තං පක්කොසාපෙතුං උජ්ජෙනිං මනුස්සෙ පෙසෙසි. තෙ තනො උජ්ජෙනිං ගන්ත්වා අසොකස්ස තං පවත්ති. ආරොවෙසුං. තෙසං වචනෙන සො පිතු සන්තිකං තුරිතගමනෙනාගච්ඡන්තො අත්තරාමග්ගෙ වෙට්ඨගිරිනගරමිහි පුත්තදාරෙ යපෙත්වා පිතු සන්තකං පාටලිපුත්තනගරං ගන්ත්වා ගතසමනන්තරමෙව කාලකතස්ස පිතුනො සරිරකිව්චං කාරාපෙත්වා තනො එකුනසතමත්තෙ වෙමාතිකභාතරො ච සාතාපෙත්වා විහතකණ්ටකො හුත්වා තත්ථ ඡත්තං උස්සාපෙත්වා අභිසෙකං ගණ්හි. තදාපි ථෙරමාතා දාරකෙ රඤ්ඤො සන්තිකං පෙසෙත්වා සයං තත්ථෙව වෙට්ඨගිරිනගරෙ වසි. තෙන වුත්තං “සා තස්ස මාතා තෙන සමයෙන ඤාතිසරෙ වසී”ති.

ආරොපෙසිති පටිපාදෙසි. අම්භාකං ඉධ කත්තබ්බකිව්චං නිට්ඨිතන්ති මාතු දස්සනස්ස කතභාවං සන්ධායාහ. අනුභවතු තාව මෙ පිතරා පෙසිතං අභිසෙකන්ති ආදීපු අභිසෙකපෙසනාදිකථා විත්ථාරෙන උත්තරතො ආවි භවිස්සති. ඡණත්ථන්ති ඡණනිමිත්තං, ඡණහෙතුති අත්ථො, සයං ඡණකීලං අකාතුකාමොති වුත්තං හොති. තදා කිර දෙවානං පියතිස්සො ජෙට්ඨමූලමාසපුණ්ණමියං නක්ඛත්තං සොසාපෙත්වා “සලිලකීලාඡණං කරොමා”ති අමච්චෙ ආණාපෙත්වා සයං මිගවං කිලිතුකාමො මිස්සකපබ්බතං අගමාසි. මිස්සකපබ්බතන්ති පංසුපාසාණමිස්සකත්තා එවංලද්ධනාමං පබ්බතං. දිට්ඨසච්චොති අනාගාමිමග්ගෙන පටිවිද්ධසච්චො, අනාගාමිඵලං පත්තොති වුත්තං හොති. සො කිර ථෙරෙන අත්තනො මාතුදෙවියා දෙසිතං ධම්මං සුත්වා අනාගාමිඵලං සච්ඡාකාසි, සො ච ථෙරස්ස

භාගිනෙයොයාති වෙදිතබ්බො. තථා හි ථෙරස්ස මාතුදෙවියා හගිනී තස්සා ධිතා, තස්සා අයං පුත්තො. වුත්තඤ්ඤෙනං මහාවංසෙ –

“දෙවියා හගිනී ධිතු, පුත්තො හණ්ඩුකනාමකො;
ථෙරෙන දෙවියා ධම්මං, සුත්වා දෙසිතමෙව තු;
අනාගාමිඵලං පත්වා, වසි ථෙරස්ස සන්තිකෙ” ති.

සම්මාසම්බුද්ධෙන ව තුම්හෙ බ්‍යාකතාති බොධිමුලෙ ඵව බුද්ධවක්ඛුනා ලොකං වොලොකෙන්වා තම්බපණ්ණිදීපං දිස්වා අනාගතෙ තස්ස දීපස්ස සම්පත්තිං දිට්ඨොන සම්මාසම්බුද්ධෙන “අනාගතෙ මහින්දො නාම හික්ඛු තම්බපණ්ණිදීපං පසාදෙස්සති” ති තුම්හෙ බ්‍යාකතා. තත්ථ තම්බපණ්ණිදීපන්ති දීපවාසිනො වුත්තා. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤ්ඤාණං ආසයානුසයඤ්ඤාණඤ්ඤං “බුද්ධවක්ඛු” ති වුච්චති. තෙන පන ඉන්ද්‍රියපරොපරාදිං විනා අඤ්ඤං න සක්කා දට්ඨුන්ති “වොලොකෙන්තො” ති අවත්වා “වොලොකෙන්වා” ති වුත්තං. එතමත්ථන්ති “අනාගතෙ මහින්දො නාම හික්ඛු තම්බපණ්ණිදීපං පසාදෙස්සති” ති ඉමමත්ථං.

වෙට්ඨගිරිමිහි රාජගහෙති දෙවියා කතවිහාරෙ. කාලොව ගමනස්ස, ගච්ඡාම දීපමුත්තමන්ති යොජෙතබ්බං. ඉදඤ්ච තෙසං පරිචිතක්කනිදස්සනං. පළිනාති ආකාසං පක්ඛන්දිංසු. අම්බරෙති ආකාසෙ. ඵවමාකාසං පක්ඛන්දිත්වා කිං තෙ අකංසුති වෙනියපබ්බතෙ නිපතිංසුති දස්සෙන්තො ආහ “ඵවමුප්පතිතා ථෙරා, නිපතිංසු නගුත්තමෙ” ති. ඉදානි තස්ස පබ්බතස්ස පතිට්ඨිතට්ඨානං ථෙරානඤ්ඤං තත්ථ නිපතිතට්ඨානං දස්සෙතුං “පුරතො පුරසෙට්ඨස්සා” ති ආදිගාථමාහ. පුරතොති පාචිනදිසාභාගෙ. පුරසෙට්ඨස්සාති අනුරාධපුරසඞ්ඛාතස්ස පුරවරස්ස. මෙසසන්තිහෙති සමන්තතො නිලවණ්ණත්තා නිලමහාමෙසසදිසෙ. සීලකුට්ඨිති ඵවංනාමකෙ පබ්බතකුට්ඨෙ. හංසාව නගමුද්ධනීති පබ්බතමුද්ධනි හංසා විය.

තත්ථ පන පතිට්ඨහන්තො කදා පතිට්ඨහීති ආහ “ඵවං ඉට්ටියාදීහි සද්ධි” ති ආදි. පරිනිබ්බානතොති පරිනිබ්බානවස්සතො තං අවධිභූතං මුඤ්චිත්වා තතො උද්ධං ද්විත්තං වස්සසත්තානං උපරි ඡත්තිංසතිමෙ වස්සෙති අත්ථො ගහෙතබ්බො. කථං වෙදිතබ්බොති ආහ “අජාතසත්තුස්ස හී” ති ආදි. තස්මිංයෙව වස්සෙති ඵත්ථ යස්මිං සංවච්ඡරෙ යස්මිඤ්ච දිවසෙ හගවා පරිනිබ්බුතො, තස්මිං සංවච්ඡරෙ තස්මිංයෙව ව දිවසෙ විජයකුමාරො ඉමං දීපමාගතොති වදන්ති. වුත්තඤ්ඤෙනං –

“ලඞ්කායං විජයසනාමකො කුමාරො,
ඔතිණ්ණො ථීරමති තම්බපණ්ණිදීපෙ;
සාලානං යමකගුණානමන්තරස්මිං,

නිබ්බාතූං සයිනදිනෙ තථාගතස්සා''ති.

සීහකුමාරස්ස පුත්තොති එත්ථ කාලිඤ්චරාජධීතු කුච්ඡස්මිං. සීහස්ස ජාතො කුමාරො සීහකුමාරොති වෙදිතබ්බො, පුබ්බෙ අමනුස්සාවාසත්තා ආහ “මනුස්සාවාසං අකාසී”ති. චුද්දසමෙ වස්සෙති චුද්දසමෙ වස්සෙ සම්පත්තෙ. ඉධ විජයො කාලමකාසීති ඉමස්මිං. තම්බපණ්ණිදීපෙ විජයරාජකුමාරො අට්ඨතිංස වස්සානි රජ්ජං කාරෙත්වා කාලමකාසී. තථා හි අජාතසත්තු රාජා ද්වත්තිංස වස්සානි රජ්ජං කාරෙසි, උදයහද්දෙසො සොළස වස්සානි, තස්මා අජාතසත්තුස්ස අට්ඨමවස්සං. ඉධ විජයස්ස පයමවස්සන්ති කත්වා තතො උද්ධං අජාතසත්තුස්ස චතුච්ඡිති වස්සානි උදයහද්දස්ස චුද්දස වස්සානීති විජයස්ස අට්ඨතිංස වස්සානි පරිපූරිංසු. තථා ච චූත්තං -

“විජයො ලඬකමාගම්ම, සත්ථු නිබ්බානවාසරෙ;
අට්ඨතිංස සමාකාසී, රජ්ජං යක්ඛවිමද්දකො”ති.

“උදයහද්දස්ස පඤ්චදසමෙ වස්සෙ පණ්ඩුවාසුදෙවො නාම ඉමස්මිං. දීපෙ රජ්ජං පාපුණ්”ති චූත්තත්තා උදයහද්දස්ස චුද්දසමවස්සසඬ්ඛාතං. එකං වස්සං ඉමස්මිං. දීපෙ විජයස්ස පණ්ඩුවාසුදෙවස්ස ච අන්තරෙ සීහළං අරාජිකං හුත්වා යීතන්ති වෙදිතබ්බං. තස්මිඤ්ච වස්සෙ විජයරාජස්ස අමච්චා උපතිස්සං නාම අමච්චං ජෙට්ඨකං කත්වා තස්ස නාමෙන කතෙ උපතිස්සගාමෙ වසත්තා අරාජිකං රජ්ජමනුසාසිංසු. චූත්තඤ්ඤාතං -

“තස්මිං මතෙ අමච්චා තෙ, පෙක්ඛන්තා ඛත්තියාගමං;
උපතිස්සගාමෙ යත්වාන, රට්ඨං සමනුසාසිසුං.

“මතෙ විජයරාජමහි, ඛත්තියාගමනා පුරා;
එකං වස්සං අයං ලඬකා-දීපො ආසී අරාජිකො”ති.

තත්ථාති ජම්බුදීපෙ. ඉධ පණ්ඩුවාසුදෙවො කාලමකාසීති ඉමස්මිං. සීහළදීපෙ පණ්ඩුවාසුදෙවො තිංස වස්සානි රජ්ජමනුසාසිත්වා කාලමකාසී. තථා හි උදයහද්දස්ස අනන්තරං අනුරුද්ධො ච මුණ්ඩො ච අට්ඨ වස්සානි රජ්ජමනුසාසිංසු, තදනන්තරං නාගදාසකො චතුච්ඡිති වස්සානි, තස්මා උදයහද්දස්ස පඤ්චදසමසොළසමවස්සෙහි සද්ධිං අනුරුද්ධස්ස ච මුණ්ඩස්ස ච අට්ඨ වස්සානි, නාගදාසකස්ස ච චතුච්ඡිතිවස්සෙසු චිසති වස්සානීති පණ්ඩුවාසුදෙවස්ස රඤ්ඤො තිංස වස්සානි පරිපූරිංසු. තෙනෙව චූත්තං -

“තතො පණ්ඩුවාසුදෙවො, රජ්ජං තිංස සමා අකා”ති;

තත්ථාති ජම්බුදීපෙ. සත්තරසමෙ වස්සෙති සත්තරසමෙ වස්සෙ සම්පත්තෙ. තථා හි නාගදාසකස්ස අනන්තරා සුසුනාගො අට්ඨාරස වස්සානි රජ්ජං කාරෙසි, තස්මා නාගදාසකස්ස චතුච්ඡිතිවස්සෙසු චිසති වස්සානි

යපෙත්වා සෙසෙහි චතුහි වස්සෙහි සද්ධිං සුසුනාගස්ස අට්ඨාරසසු වස්සෙසු සොළස වස්සානීති ඉධ අභයරඤ්ඤො වීසති වස්සානි පරිපූරිංසු. වුත්තඤ්ඤෙනං -

“අභයො වීසති වස්සානි, ලඬිකාරජ්ජමකාරයි”ති;

දාමරිකොති යුද්ධකාරකො වොරො. පණ්ඩුකාහයො පන අභයස්ස භාගිනෙයො රාජායෙව, න වොරො, බලක්කාරෙන පන රජ්ජස්ස ගහිතත්තා “දාමරිකො”ති වුත්තං. රජ්ජං අග්ගහෙසීති එකදෙසස්ස ගහිතත්තා වුත්තං. අභයස්ස හි වීසතිමෙ වස්සෙ න තාව සබ්බං රජ්ජමග්ගහෙසීති. තථා හි වීසතිමවස්සතො පට්ඨාය අභයස්ස නව භාතිකෙ අත්තනො මාතුලෙ තත්ථ තත්ථ යුද්ධං කත්වා සාතෙන්තස්ස අනභිසිත්තස්සෙව සත්තරස වස්සානි අතික්කමිංසු, තතොයෙව ච තානි රාජසුඤ්ඤානි නාම අහෙසුං. තථා ච වුත්තං -

“පණ්ඩුකාහයරඤ්ඤො ව, අභයස්ස ච අත්තරෙ;
රාජසුඤ්ඤානි වස්සානි, අහෙසුං දස සත්ත වා”ති.

තත්ථානි ජම්බුදීපෙ. පණ්ඩුකස්සානි පණ්ඩුකාහයස්ස. භවති හි එකදෙසෙනපි වොහාරො “දෙවදත්තො දත්තො”ති යථා. සත්තරස වස්සානි පරිපූරිංසුති අනභිසිත්තස්සෙව පරිපූරිංසු. එත්ථ ච කාළාසොකස්ස සොළසමවස්සං. යපෙත්වා පන්තරස වස්සානි හෙට්ඨා සුසුනාගස්ස සත්තරසමඅට්ඨාරසමවස්සානි ච ද්වෙ ගහෙන්වා සත්තරස වස්සානි ගණිතබ්බානි. තානි හෙට්ඨා එකෙන වස්සෙන සහ අට්ඨාරස භොන්තීති තානි රාජසුඤ්ඤානි සත්තරස වස්සානි හෙට්ඨා විජයපණ්ඩුවාසුදෙවරාජුනමත්තරෙ අරාජිකෙන එකෙන වස්සෙන සද්ධිං අට්ඨාරස රාජසුඤ්ඤවස්සානි නාම භොන්ති.

චන්දගුත්තස්ස වුද්දසමෙ වස්සෙ ඉධ පණ්ඩුකාහයො කාලමකාසීති චන්දගුත්තස්ස වුද්දසමෙ වස්සෙ ඉමස්මිං. තම්බපණ්ණිදීපෙ පණ්ඩුකාහයො නාම රාජා සත්තති වස්සානි රජ්ජමනුසාසිත්වා කාලමකාසී. තථා හි සුසුනාගස්ස පුත්තො කාළාසොකො අට්ඨවීසති වස්සානි රජ්ජං කාරෙසී. තතො තස්ස පුත්තා දස භාතුකා ද්වෙවීසති වස්සානි රජ්ජං කාරෙසුං, තෙසං පච්ඡා නව නන්දා ද්වෙවීසති, චන්දගුත්තො චතුර්වීසති වස්සානි රජ්ජං කාරෙසී. තත්ථ කාළාසොකස්ස අට්ඨවීසතිවස්සෙසු පන්තරස වස්සානි හෙට්ඨා ගහිතානීති තානි යපෙත්වා සෙසානි තෙරස වස්සානි, දසභාතුකානං ද්වෙවීසති, තථා නවනන්දානං ද්වෙවීසති, චන්දගුත්තස්ස වුද්දසමවස්සං. යපෙත්වා තෙරස වස්සානීති පණ්ඩුකාහයස්ස සත්තති වස්සානි පරිපූරිංසු. තථා ච වුත්තං -

“පණ්ඩුකාහයනාමස්ස, රඤ්ඤො වස්සානි සත්තති”ති;

තත්ථ අසොකධම්මරාජස්ස සත්තරසමෙ වස්සෙ ඉධ මුට්ඨිවරාජා කාලමකාසීති තස්මිං. ජම්බුදීපෙ අසොකධම්මරාජස්ස සත්තරසමෙ වස්සෙ ඉධ මුට්ඨිවො නාම රාජා සට්ඨි වස්සානි රජ්ජමනුසාසිත්වා කාලමකාසි. තථා හි චන්දගුත්තස්ස පුත්තො ඛින්දුසාරො අට්ඨවීසති වස්සානි රජ්ජං කාරෙසි, තතො තස්ස පුත්තො අසොකධම්මරාජා රජ්ජං පාපුණි, තස්මා චන්දගුත්තස්ස හෙට්ඨා වුත්තෙසු චතුර්විසතිවස්සෙසු තෙරස වස්සානි ගහිතානීති තානි යපෙත්වා සෙසානි එකාදස වස්සානි, ඛින්දුසාරස්ස අට්ඨවීසති වස්සානි, අසොකස්ස අනභිසිත්තස්ස චත්තාරි වස්සානි, අභිසිත්තස්ස සත්තරස වස්සානීති එවං සට්ඨි වස්සානි ඉධ මුට්ඨිවස්ස පරිපූර්ණ. තථා ච වුත්තං -

“මුට්ඨිවො සට්ඨි වස්සානි, ලඬකාරජ්ජමකාරයි”ති;

දෙවානංපියතිස්සො රජ්ජං පාපුණිති අසොකධම්මරාජස්ස අට්ඨාරසමෙ වස්සෙ පාපුණි. ඉදානි පරිනිබ්බුතෙ භගවති අජාතසත්තුආදීනං වස්සගණනාවසෙන පරිනිබ්බානතො ද්විත්තං වස්සසත්තං උපරි ඡත්තිංසති වස්සානි එකතො ගණෙත්වා දස්සෙන්නො ආහ “පරිනිබ්බුතෙ ච සම්මාසම්බුද්ධෙ”තිආදි. තත්ථ අජාතසත්තුස්ස චතුර්විසතීති පරිනිබ්බානවස්සසඬ්ඛාතං අට්ඨමවස්සං මුඤ්චිත්වා වුත්තං. අසොකස්ස පුත්තකා දස භාතුකරාජානොති කාලාසොකස්ස පුත්තා හද්දසෙනො කොරණ්ඩවණ්ණො මඬිකුරො සබ්බඤ්ජහො ජාලිකො උභකො සඤ්චයො කොරබොයා නන්දිවඬ්ඨනො පඤ්චමකොති ඉමෙ දස භාතුකරාජානොති වෙදිතබ්බා. උග්ගසෙනනන්දො පණ්ඩුකනන්දො පණ්ඩුගතිනන්දො භූතපාලනන්දො රට්ඨපාලනන්දො ගොවිසාණකනන්දො සවිද්ධකනන්දො කෙවට්ටකනන්දො ධනනන්දොති ඉමෙ නව නන්දානි වෙදිතබ්බා. එතෙන රාජවංසානුසාරෙනාති එතෙන ජම්බුදීපවාසිරාජුනං වංසානුසාරෙන වෙදිතබ්බමෙනන්ති අත්ථො.

තම්බපණ්ණිදීපවාසීනම්පි පුත රාජුනං වසෙන එවං ගණනා වෙදිතබ්බා - සම්මාසම්බුද්ධස්ස පරිනිබ්බානවස්සං ඉධ විජයස්ස පදමං වස්සන්ති කත්වා තං අපනෙත්වා පරිනිබ්බානවස්සතො උද්ධං විජයස්ස සත්තතිංස වස්සානි, තතො අරාජිකමෙකවස්සං, පණ්ඩුවාසුදෙවස්ස තිංස වස්සානි, අභයස්ස වීසති වස්සානි, පණ්ඩුකාභයස්ස අභිසෙකතො පුබ්බෙ සත්තරස වස්සානි, අභිසිත්තස්ස සත්තති වස්සානි, මුට්ඨිවස්ස සට්ඨි වස්සානි, දෙවානංපියතිස්සස්ස පදමං වස්සන්ති එවං පරිනිබ්බානතො ද්විත්තං වස්සසත්තං උපරි ඡත්තිංස වස්සානි වෙදිතබ්බානි.

ජෙට්ඨමාසස්ස පුණ්ණමියං ජෙට්ඨනක්ඛත්තං මූලනක්ඛත්තං වා හොතීති ආහ “ජෙට්ඨමූලනක්ඛත්තං නාම හොතී”ති. තස්මිං පන නක්ඛත්තෙ කත්තබ්බජණම්පි තන්තිස්සයත්තා තමෙව නාමං ලභතීති

වෙදිතබ්බං. මිගවන්ති මිගානං වානනතො හෙසනතො බාධනතො මිගවන්ති ලද්ධසමඤ්ඤං මිගවං. රොහිතමිගරූපන්ති ගොකණ්ණමිගවෙසං. ජියන්ති ධනුජියං. අනුබන්ධන්තොති පදසා අනුධාවන්තො. මමංයෙව රාජා පස්සතුති එත්ථ “අම්මෙහසු බහුසු දිට්ඨියු රාජා අතිවිය භාගිස්සති”ති ඉමිනා කාරණෙන අත්තානමෙව දස්සෙතුං “මමංයෙව පස්සතු”ති අධිට්ඨාසිති වෙදිතබ්බං. “චිත්තෙසි”ති වත්වා තස්ස චිත්තනාකාරං දස්සෙන්තො ආහ “ඉමස්මි. දීපෙ ජාතො”තිආදි. ථෙරො තස්ස පරිචිතක්කං ජානිත්වා අත්තතො සභාවං කථෙත්වා තං අස්සාසෙතුකාමො “සමණා මයං මහාරාජා”තිආදිමාහ. මහාරාජ මයං සමණා නාම, ත්වං පරිචිතක්කං මා අකාසිති වුත්තං හොති. තවෙව අනුකම්පායාති තව අනුකම්පත්ථාය එව ආගතා, න විමුඛභාවත්ථායාති අධිජ්ජායො. “ඉමෙ සමණා නාමා”ති අජානන්තස්ස “සමණා මයං, මහාරාජා”ති කස්මා ථෙරො ආහාති වෙ? අසොකධම්මරාජෙන පෙසිතසාසනෙනෙව පුබ්බෙ ගහිතසමණසඤ්ඤං සාරෙතුං එවමාහාති. ඉමමත්ථං විභාවෙතුං “තෙන ව සමයෙනා”තිආදි වුත්තං.

අදිට්ඨා හුත්වා සභායකාති අදිට්ඨසභායකා, අඤ්ඤමඤ්ඤං අදිස්වාච සභායකභාවං උපගතාති වුත්තං හොති. ඡාතපබ්බතපාදෙති ඡාතවාහස්ස නාම පබ්බතස්ස පාදෙ. තං කිර පබ්බතං අනුරාධපුරා පුබ්බදක්ඛිණදිසාභාගෙ අතිරෙකයොජනද්වයමත්ථකෙ තිට්ඨති. තමිහි යානෙ පච්ඡා සද්ධාතිස්සො නාම මහාරාජා විහාරං කාරාපෙසි, තං “ඡාතවිහාර”න්ති වොහරිංසු. “රථයට්ඨිජ්ජමාණාති ආයාමතො ව ආවට්ටතො ව රථපතොදෙන සමජ්ජමාණා”ති තිසුපි ගණ්ඨිපදෙසු වුත්තං. මහාවංසෙපි වුත්තං -

“ඡාතපබ්බතපාදමිහි, තිස්සො ව වෙළයට්ඨියො;
ඡාතා රථපතොදෙන, සමානා පරිමාණතො”ති.

ගණ්ඨිපදෙ පන “රථයට්ඨිජ්ජමාණාති රථස්ස ධජයට්ඨිජ්ජමාණා”ති වුත්තං. උජ්ජජ්ජිංසුති තස්ස අභිසෙකසමකාලමෙව උජ්ජජ්ජිංසු. එවමුත්තරිපි වක්ඛමානානං අච්ඡරියානං පාතුභාවො වෙදිතබ්බො. තථා ව වුත්තං මහාවංසෙ -

“දෙවානංපියතිස්සො සො, රාජාසි පිතුඅච්චයෙ;
තස්සාභිසෙකෙන සමං, බහුනච්ඡරියානහු”ති.

එකා ලතා යට්ඨි නාමාති කඤ්චනලතාය පටිමණ්ඩිතත්තා එවංලද්ධනාමා එකා යට්ඨි අහොසි. තං අලඬිකරිත්වා උජ්ජන්තලතාති තං රජතවණ්ණං යට්ඨිං අලඬිකරිත්වා තත්ථෙව චිත්තකම්මකතා විය උජ්ජන්තලතා. බායතීති දිස්සති. කිඤ්ජක්ඛානීති කෙසරානි. එතානි ව පුජ්ජයට්ඨියං නිලපුජ්ජාදිති සකුණයට්ඨියඤ්ච නානජ්ජකාරා මිගපක්ඛිතො

තත්ථෙව විත්තකම්මකතා විය පඤ්ඤායන්තීති දට්ඨබ්බං. සෙනා රජතයට්ඨිවාති රජතමයයට්ඨි විය එකා යට්ඨි සෙනවණ්ණාති අත්ථො. ලකාති තත්ථෙව විත්තකම්මකතා විය දිස්සමානලතා. නීලාදි යාදිසං පුප්ඵන්ති යාදිසං ලොකෙ නීලාදිපුප්ඵං අත්ථී, තාදිසං පුප්ඵයට්ඨිමිති බායතීති අත්ථො.

අනෙකවිහිතං රතනං උප්පජ්ජීති අනෙකප්පකාරං රතනං සමුද්දතො සයමෙව තීරං ආරුහිත්වා වෙලන්තෙ ඌථිවෙගාහිජාතමරියාදවට්ඨි විය උප්පජ්ජී, උට්ඨහිත්වා අට්ඨාසීති අත්ථො. තම්බපණ්ණියං පන අට්ඨ මුත්තා උප්පජ්ජීසුති එත්ථාපි තම්බපණ්ණියං සමුද්දතො සයමෙව උට්ඨහිත්වා ජාතිතො අට්ඨ මුත්තා සමුද්දතීරෙ වුත්තනයෙනෙව යීතාති වෙදිතබ්බො. වුත්තඤ්ඤෙතං මහාවංසෙ -

“ලඬකාදීපමිති සකලෙ, නිධයො රතනානි ව;
අන්තොයීතාති උග්ගන්ත්වා, පට්ඨිතලමාරුහුං.

“ලඬකාදීපසමීපමිති, හින්තනාවාගතානි ව;
තත්ථ ජාතානි ව ථලං, රතනානි සමාරුහුං.

“භයගජා රථාමලකා, වලයඬගුලිවෙයකා;
කකුධඵලා පාකතිකා, ඉච්චෙතා අට්ඨ ජාතිතො.

“මුත්තා සමුද්දා උග්ගන්ත්වා, තීරෙ වට්ඨි විය යීතා;
දෙවානං පියතිස්සස්ස, සබ්බපුඤ්ඤවිජමිති”න්ති.

භයමුත්තාති අස්සරූපසණ්ඨානමුත්තා. ගජමුත්තාති හත්ථීරූපසණ්ඨානා. ඵලං සබ්බත්ථ තංතංසණ්ඨානවසෙන මුත්තාහෙදො වෙදිතබ්බො. අඬගුලිවෙයකමුත්තාති අඬගුලියකසණ්ඨානා, මුද්දිකාසණ්ඨානාති අත්ථො. කකුධඵලමුත්තාති කකුධරුක්ඛඵලාකාරා බහු අසාමුද්දිකා මුත්තා. රාජකකුධභණ්ඩානීති රාජාරහඋත්තමභණ්ඩානි. තානි සරූපෙන දස්සෙන්තො ආහ “ජත්තං වාමර”න්තිආදි. අඤ්ඤඤව බහුවිධං පණ්ණාකාරං පහිණීති සම්බන්ධො. සඬබන්ති අහිසෙකාසිඤ්ඤවනකං සාමුද්දිකං දක්ඛිණාවට්ඨං සඬබ්බං. අනොතත්තොදකමෙව “ගඬගොදක”න්ති වුත්තං. වඩ්ඪමානන්ති අලඬකාරවුණ්ණං. “නභානවුණ්ණ”න්ති කෙවි. වටංසකන්ති කණ්ණපිළන්ධනවටංසකන්ති වුත්තං හොති. “වටංසකං කණ්ණවුළිකට්ඨානෙ ඔලම්බක”න්තිපි වදන්ති. හිඬගාරන්ති සුවණ්ණමයං මහාහිඬගාරං. “මකරමුඛසණ්ඨානා බලිකම්මාදිකරණත්ථං කතා භාජනවිකති”තිපි වදන්ති. නන්දියාවට්ඨන්ති කාකපදසණ්ඨානා මඬගලත්ථං කතා සුවණ්ණභාජනවිකති. කඤ්ඤන්ති බත්තිසකුමාරිං. අධොවිමං දුස්සයුගන්ති කිලිට්ඨෙ ජාතෙ අග්ගිමිති පක්ඛිත්තමත්තෙ පරිසුද්ධභාවමුපගවිජන්තං අධොවිමං දුස්සයුගං.

හත්ථපුඤ්ජනන්ති පිතවණ්ණං මහග්ගං හත්ථපුඤ්ජනපටං. හරිවන්දනන්ති හරිවණ්ණවන්දනං, සුවණ්ණවණ්ණවන්දනන්ති අත්ථො. ලොහිතවන්දනං වා, ගොසිතවන්දනන්ති අත්ථො. තං කිර උද්ධනෙ කුටීතතෙලමිහි පක්ඛිත්තමත්තං සකලමිපි තෙලං අග්ගිඤ්ච නිබ්බාපනසමත්ථං වන්දනං. තෙනෙව “ගොසිතවන්දන”න්ති වුවිච්ඡි. ගොසද්දෙන හි ජලං වුවිච්ඡි, තං විය සිතං වන්දනං ගොසිතවන්දනං. නාගභවනසම්භවං අරුණවණ්ණමත්තිකං. හරිතකං ආමලකන්ති අගදහරිතකං අගදාමලකං. තං බිජ්ජමෙව සරීරමලසොධනාදිකරණසමත්ථං හොති.

උණ්භීසන්ති උණ්භීසපට්ටං. වෙයනන්ති සීසවෙයනං. සාරපාමඬගන්ති උත්තමං රතනපාමඬගසුත්තං. වත්ථකොට්ඨකන්ති වත්ථයුගමෙව. නාගමාභටන්ති නාගෙහි ආභටං. ම-කාරො පදසන්ධිකරො. අමනොසධන්ති එවංනාමිකා ගුළිකජාති, අමතසදිසකිච්චත්තා එවං වුවිච්ඡි. තං කිර පරිපන්ථං විධමෙත්වා සබ්බත්ථ සාධෙත්තෙහි අගදොසධසම්භාරෙහි යොජෙත්වා වට්ටෙත්වා කතං ගුළිකං. තං පන රාජුනං මුඛසොධනනභානපරියොසානෙ මහතා පරිභාරෙන උපනෙත්ති. තෙන තෙ අඬගරාගං නාම කරොන්ති, කරොන්තා ච යථාරහං ද්විහි තිහි අගදොසධරඬගතිලකාහි නලාටකඅංසකුට්ඨරමජ්ඣසඬ්ඛාතං අඬගං සජ්ජෙත්වා අඬගරාගං කරොන්තිති වෙදිතබ්බං. සා පන ගුළිකා අභිච්චිජ්ඣාදීනමිපි විසං හනති, තෙනපි තං වුවිච්ඡි “අමනොසධ”න්ති.

අහං බුද්ධඤ්චාතිආදීසු සබ්බධම්මෙ යාථාවතො අබුජ්ඣ පටිබුජ්ඣති බුද්ධොති සඬ්ඛං ගතං සම්මාසම්බුද්ධඤ්ච, අධිගතමග්ගෙ සච්ඡිකතනිරොධෙ යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ ච අපායෙසු අපතමානෙ ධාරෙතීති ධම්මොති සඬ්ඛං ගතං පරියත්තියා සද්ධිං නව ලොකුත්තරධම්මඤ්ච, දිට්ඨිසීලසාමඤ්ඤෙන සංහතත්තා සඬ්ඝොති සඬ්ඛං ගතං අරියසාවකසඬ්ඝඤ්ච අහං සරණං ගතො පරායණන්ති උපගතො, හජිං සෙවින්ති අත්ථො. අථ වා හිංසති තජ්ජසාදනග්ගරුකතාහි විහතකිලෙසෙන තජ්ජපරායණතාකාරජ්ජවත්තෙන චිත්තජ්ජපාදෙන සරණගතානං තෙනෙව සරණගමනෙන භයං සත්තාසං දුක්ඛං දුග්ගතිං පරිකිලෙසං හනති විනාසෙතීති සරණං, රතනත්තයස්සෙතං අධිවචනං. අපිච්ඡ සම්මාසම්බුද්ධො හිතෙ පවත්තනෙන අහිතා ච නිවත්තනෙන සත්තානං භයං හිංසතීති සරණන්ති වුවිච්ඡි. ධම්මොපි භවකන්තාරා උත්තාරණෙන අස්සාසදානෙන ච සත්තානං භයං හිංසතීති සරණන්ති වුවිච්ඡි. සඬ්ඝොපි අජ්ජකානමිපි කාරානං විපුලඵලපටිලාභකරණෙන සත්තානං භයං හිංසතීති සරණන්ති වුවිච්ඡි. ඉමිනා අත්ථෙත සරණභූතං රතනත්තයං තෙනෙව කාරණෙන සරණන්ති ගතො අවගතො, ජානින්ති අත්ථො. උපාසකත්තං දෙසෙසින්ති රතනත්තයං උපාසකීති උපාසකොති එවං දස්සිතං උපාසකභාවං මයි අහිනිවිට්ඨං වාචාය පකාසෙසින්ති අත්ථො, “උපාසකොහං අජ්ජතග්ගෙ පාණුපෙතං සරණං ගතො”ති එවං උපාසකත්තං පටිවෙදෙසින්ති වුත්තං හොති. සත්තපුත්තස්ස

සාසනෙනි සකාසස්ස සුද්ධොදනස්ස පුත්තො සො භගවා සකාපුත්තො, තස්ස සකාපුත්තස්ස සාසනෙනි අත්ථො. සද්ධාති සද්ධාය, “සයං අභිඤ්ඤා සච්ඡිකත්වා” තිආදීප්පු විය යකාරලොපො දට්ඨබ්බො. උපෙභීති උපගච්ඡ.

අසොකරඤ්ඤා පෙසිතෙන අභිසෙකෙනාති අසොකරඤ්ඤා පෙසිතෙන අභිසෙකපරිහාරණෙන. යදා හි දෙවානංපියතිස්සො මහාරාජා අත්තනො සභායස්ස ධම්මාසොකරඤ්ඤො ඉතො වෙළුයට්ඨියාදයො මහාරහෙ පණ්ණාකාරෙ පෙසෙසි. තදා සොපි තෙ දිස්වා පසිදිත්වා අතිවිය තුට්ඨො “ඉමෙහි අතිරෙකතරං කිං නාම මහග්ගං පටිපණ්ණාකාරං සභායස්ස මෙ පෙසෙස්සාමී” ති අමච්චෙහි සද්ධිං මත්තෙත්වා ලඬිකාදීපෙ අභිසෙකපරිහාරං පුච්ඡිත්වා “න තත්ථ ඊදිසො අභිසෙකපරිහාරො අත්ථී” ති සුත්වා “සාධු වත මෙ සභායස්ස අභිසෙකපරිහාරං පෙසෙස්සාමී” ති වත්වා සාමුද්දිකසඬ්ඛාදීනි තීණි සඬ්ඛානි ච ගඬිගොදකඤ්ච අරුණවණ්ණමත්තිකඤ්ච අට්ඨට්ඨ බත්තියබ්බාභ්මණගහපතිකඤ්ඤායො ච සුවණ්ණරජතලොභමත්තිකාමයසට්ඨෙ ච අට්ඨහි සෙට්ඨිකුලෙහි සද්ධිං අට්ඨ අමච්චකුලානි වාති එවං සබ්බට්ඨකං නාම ඉධ පෙසෙසි “ඉමෙහි මෙ සභායස්ස පුන අභිසෙකං කරොවා” ති, අඤ්ඤඤ්ච අභිසෙකත්ථාය බහුං පණ්ණාකාරං පෙසෙසි. තෙන වුත්තං “අසොකරඤ්ඤා පෙසිතෙන අභිසෙකෙනා” ති. එකො මාසො අභිසිත්තස්ස අස්සාති එකමාසාභිසිත්තො. කථං පන තස්ස තදා එකමාසාභිසිත්තතා විඤ්ඤායතීති ආහ “විසාඛපුණ්ණමායං භිස්ස අභිසෙකමකංසු” ති, පුබ්බෙ කතාභිසෙකස්සපි අසොකරඤ්ඤා පෙසිතෙන අනග්ගෙන පරිහාරෙන විසාඛපුණ්ණමායං පුන අභිසෙකමකංසුති අත්ථො. වුත්තඤ්ඤෙනං මහාවංසෙ –

“තෙ මිගසිරමාසස්ස, ආදිවත්ථොදයං දිනෙ;
අභිසිත්තඤ්ච ලඬිකිත්ථං, අමච්චා සාමිහත්තිනො.

“ධම්මාසොකස්ස වචනං, සුත්වා සාමිහිතෙ රතා;
පුනාපි අභිසෙවිංසු, ලඬිකාභිතසුබ්බෙ රත” ති.

දීපවංසෙපි වෙනං වුත්තං –

“විසාඛමාසෙ ද්වාදසියං, ජම්බුදීපා ඉධාගතා;
අභිසෙකං සපරිවාරං, අසොකධම්මෙන පෙසිතං.

“දුතියං අභිසිඤ්චිත්ථ, රාජානං දෙවානංපියං;
අභිසිත්තො දුතියාභිසෙකෙන, විසාඛමාසෙ උපොසට්ඨෙ.

“තතො මාසෙ අතික්කම්ම, ජෙට්ඨමාසෙ උපොසට්ඨෙ;
මහින්දො සත්තමො හුත්වා, ජම්බුදීපා ඉධාගතො” ති.

තදා පන තස්ස රඤ්ඤො විසාබ්චුණ්ණමාය අභිසෙකස්ස කතත්තා තතො පභුති යාවජ්ජතනා විසාබ්චුණ්ණමායමෙව අභිසෙකකරණමාවිණ්ණං. අභිසෙකවිධානඤ්ඤෙත්ථ එවං වෙදිතබ්බං - අභිසෙකමඬගලත්ථං අලඬකතජ්ජපටියත්තස්ස මණ්ඩපස්ස අත්තො කතස්ස උදුම්බරසාබමණ්ඩපස්ස මජ්ඣෙ සුජ්ජතිට්ඨිතෙ උදුම්බරහද්දපීයමිහි අභිසෙකාරහං අභිජච්චං බත්තියං නිසීදාපෙත්වා පයමං තාව මඬගලාහරණභූසිතා ජාතිසම්පන්නා බත්තියකඤ්ඤා ගඬගොදකපුණ්ණං සාමුද්දිකං දක්ඛිණාවට්ටසඬ්ඛං උභොහි හත්ථෙහි සක්කච්චං ගහෙත්වා සීසොපරි උස්සාපෙත්වා තෙන තස්ස මුද්ධනි අභිසෙකොදකං අභිසිඤ්චති, එවඤ්ච වදෙති “දෙව, තං සබ්බෙපි බත්තියගණා අත්තානමාරක්ඛණත්ථං ඉමිනා අභිසෙකෙන අභිසෙකිකං මහාරාජං කරොන්ති, ත්වං රාජධම්මෙසු ඨිතො ධම්මෙන සමෙන රජ්ජං කාරෙහි, එතෙසු බත්තියගණෙසු ත්වං පුත්තසිනෙහානුකම්පාය සහිතචිත්තො හිතසමමෙත්තචිත්තො ච භව, රක්ඛාවරණගුත්තියා තෙසං රක්ඛිතො ච භවාහී”ති.

තතො පුන පුරොහිතොපි පුරොහිච්චට්ඨානානුරූපාලඬකාරෙහි අලඬකතජ්ජපටියත්තො ගඬගොදකපුණ්ණං රජතමයසඬ්ඛං උභොහි හත්ථෙහි සක්කච්චං ගහෙත්වා තස්ස සීසොපරි උස්සාපෙත්වා තෙන තස්ස මුද්ධනි අභිසෙකොදකං අභිසිඤ්චති, එවඤ්ච වදෙති “දෙව, තං සබ්බෙපි බ්‍රාහ්මණගණා අත්තානමාරක්ඛණත්ථං ඉමිනා අභිසෙකෙන අභිසෙකිකං මහාරාජං කරොන්ති, ත්වං රාජධම්මෙසු ඨිතො ධම්මෙන සමෙන රජ්ජං කාරෙහි, එතෙසු බ්‍රාහ්මණෙසු ත්වං පුත්තසිනෙහානුකම්පාය සහිතචිත්තො හිතසමමෙත්තචිත්තො ච භව, රක්ඛාවරණගුත්තියා තෙසං රක්ඛිතො ච භවාහී”ති.

තතො පුන සෙට්ඨිපි සෙට්ඨිට්ඨානානුරූපභූසනභූසිතො ගඬගොදකපුණ්ණං රතනමයසඬ්ඛං උභොහි හත්ථෙහි සක්කච්චං ගහෙත්වා තස්ස සීසොපරි උස්සාපෙත්වා තෙන තස්ස මුද්ධනි අභිසෙකොදකං අභිසිඤ්චති, එවඤ්ච වදෙති “දෙව තං සබ්බෙපි ගහපතිගණා අත්තානමාරක්ඛණත්ථං ඉමිනා අභිසෙකෙන අභිසෙකිකං මහාරාජං කරොන්ති, ත්වං රාජධම්මෙසු ඨිතො ධම්මෙන සමෙන රජ්ජං කාරෙහි, එතෙසු ගහපතිගණෙසු ත්වං පුත්තසිනෙහානුකම්පාය සහිතචිත්තො හිතසමමෙත්තචිත්තො ච භව, රක්ඛාවරණගුත්තියා තෙසං රක්ඛිතො ච භවාහී”ති.

තෙ පන තස්ස එවං වදන්තා “සචෙ ත්වං අම්භාකං වචනානුරූපෙන රජ්ජං කාරෙස්සසි, ඉච්චෙනං කුසලං. නො චෙ කාරෙස්සසි, තච මුද්ධා සත්තධා ඵලතු”ති එවං රඤ්ඤො අභිසපන්නි වියාති දට්ඨබ්බං. ඉමස්මිං පන දීපෙ දෙවානංපියතිස්සස්ස මුද්ධනි ධම්මාසොකෙනෙව ඉධ පෙසිතා බත්තියකඤ්ඤායෙව අනොතත්තොදකපුණ්ණෙන

සාමුද්දිකදක්ඛිණාවට්ටසඞ්ඛෙන අභිසෙකොදකං අභිසිඤ්චිති වදන්ති. ඉදඤ්ච යථාචුත්තං අභිසෙකවිධානං මජ්ඣිමනිකායෙ චූළසීහනාදසුත්තවණ්ණනායං සීහලට්ඨකථායමිපි “පයමං තාව අභිසෙකං ගණ්හන්තානං රාජුනං සුවණ්ණමයාදීනි තිණි සඞ්ඛානි ච ගඬගොදකඤ්ච ඛත්තියකඤ්ඤඤ්ච ලද්ධං වට්ටති” තිආදිනා චුත්තන්ති වදන්ති.

සම්මොදනීයං

කථං

කථයමානොති

පිතිපාමොජ්ජසඞ්ඛාතසම්මොදජනනතො සම්මොදිතුං යුත්තභාවතො ච සම්මොදනීයං. “කච්චි හන්තෙ ඛමනීයං, කච්චි යාපනීයං, කච්චි වො අප්පාබාධං අප්පාතඞ්කං ලහුට්ඨානං බලං ඵාසුචිභාරො” ති ඵවමාදිකථං කථයමානො. ඡ ඡනෙ දස්සෙසීති රඤ්ඤා සද්ධිං ආගතානං “න ඉමෙ යක්ඛා, මනුස්සා ඉමෙ” ති සඤ්ජානනත්ථං හණ්ඩුකස්ස උපාසකස්ස ආනිතත්තා තෙන සද්ධිං ඡ ඡනෙ දස්සෙසී. තෙවිජ්ජාති පුබ්බෙනිවාසදිබ්බවක්ඛුආසවක්ඛයසඞ්ඛාතාහි තිහි විජ්ජාහි සමන්තාගතා. ඉද්ධිප්පත්තාහි ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණං පත්තා. වෙතොපරියකොවිදාති පරෙසං චිත්තාවාරෙ කුසලා. ඵවමෙත්ථ පඤ්ච අභිඤ්ඤා සරූපෙන චුත්තා, දිබ්බසොතං පන තාසං වසෙන ආගතමෙව හොති. බහුති ඵවරූපා ඡළහිඤ්ඤා බුද්ධසාවකා බහු ගණනපථං අතික්කන්තා සකලජම්බුදීපං කාසාවපජ්ජොතං කත්වා විවරන්තිති. කෙච්චි පන “තෙවිජ්ජා ඉද්ධිප්පත්තා ච ඛිණාසවා වෙතොපරියකොවිදා කෙච්චි ඛිණාසවාහි විසුං යොජෙත්වා ‘අරහන්තො’ ති ඉමිනා සුක්ඛවිපස්සකා චුත්තා” ති වදන්ති.

පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියන්ති පඤ්ඤාපාටවං, පඤ්ඤාය තික්ඛවිසදභාවන්ති අත්ථො. ආසන්නන්ති ආසන්නෙ යිතං. සාධු මහාරාජ පණ්ඩිතොසීති රාජානං පසංසති. පුන විමංසන්තො “අත්ථි පන තෙ මහාරාජා” තිආදිමාහ. චූළහත්ථිපදොපමසුත්තන්තං කට්ඨෙසීති “අයං රාජා ‘ඉමෙ සමණා නාම ඊදිසා, සීලාදිපටිපත්ති ච තෙසං ඊදිසී’ ති ච න ජානාති, හන්ද නං ඉමාය චූළහත්ථිපදොපමසුත්තන්තදෙසනාය සමණභාවූපගමනං සමණපටිපත්තිඤ්ච විඤ්ඤාපෙස්සාමි” ති චිත්තෙන්වා පයමං චූළහත්ථිපදොපමසුත්තන්තං කට්ඨෙසී. තත්ථ හි —

“ඵවමෙව බො, බ්‍රාහ්මණ, ඉධ තථාගතො ලොකෙ උප්පජ්ජති අරහං සම්මාසම්බුද්ධො විජ්ජාවරණසම්පන්නො...පෙ.... සාත්ථං සබ්බඤ්ජනං කෙවලපරිපුණ්ණං පරිසුද්ධං බ්‍රහ්මචරියං පකාසෙති, තං ධම්මං සුණාති ගහපති වා ගහපතිපුත්තො වා අඤ්ඤතරස්මිං වා කුලෙ පච්චාජාතො, සො තං ධම්මං සුත්වා තථාගතෙ සද්ධං පටිලහති, සො තෙන සද්ධාපටිලාහෙන සමන්තාගතො ඉති පටිසඤ්චික්ඛති ‘සම්බාධො සරාවාසො රජොපථො, අබ්භොකාසො පබ්බජ්ජා, නයිදං සුකරං අගාරං අජ්ඣාචසතා එකන්තපරිපුණ්ණං එකන්තපරිසුද්ධං සඞ්ඛලිබ්බිතං බ්‍රහ්මචරියං වරිතුං, යන්ත්‍රානාහං කෙසමස්සුං ඔහාරෙත්වා

කාසායානි වත්ථානි අවිජාදෙන්වා අගාරස්මා අනගාරියං පබ්බජෙය්‍ය'න්ති. සො අපරෙන සමයෙන අප්පං වා භොගක්ඛන්ධං පහාය මහන්තං වා භොගක්ඛන්ධං පහාය අප්පං වා ඤාතිපරිවට්ටං පහාය මහන්තං වා ඤාතිපරිවට්ටං පහාය කෙසමස්සුං ඔහාරෙන්වා කාසායානි වත්ථානි අවිජාදෙන්වා අගාරස්මා අනගාරියං පබ්බජති.

“සො එවං පබ්බජිතො සමානො භික්ඛුනං සික්ඛාසාපීවසමාපන්නො පාණාතිපාතං පහාය පාණාතිපාතා පටිවිරතො භොති නිහිතදණ්ඩො නිහිතසත්ථො, ලජ්ජී දයාපන්නො සබ්බපාණභූතභිතානුකම්පී විහරති.

“අදින්නාදානං පහාය අදින්නාදානා පටිවිරතො භොති දින්නාදායී දින්නපාටිකඬ්ඛි, අටෙනෙන සුචිභූතෙන අත්තනා විහරතී”ති (ම. නි. 1.291-292) –

එවමාදිනා සාසනෙ සද්ධාපටිලාභං පටිලද්ධසද්ධෙහි ව පබ්බජ්ජපගමනං පබ්බජිතෙහි ව පටිපජ්ජිතබ්බා සිලක්ඛන්ධාදයො ධම්මා පකාසිතා.

රාජා සුත්තන්තං සුණන්තොයෙව අඤ්ඤාසීති “සො බීජගාමභූතගාමසමාරම්භා පටිවිරතො භොති, එකභත්තිකො භොති රත්තූපරතො විරතො විකාලභොජනා”ති එවං තස්මිං සුත්තන්තෙ (ම. නි. 1.293) ආගතත්තා තං සුණන්තොයෙව අඤ්ඤාසී. ඉධෙව වසිස්සාමාති න තාව රත්තියා උපට්ඨිතත්තා අනාගතවචනමකාසී. ආගතඵලොති අනාගාමීඵලං සන්ධායාහ, සම්පත්තඅනාගාමීඵලොති අත්ථො. තතොයෙව ව විසෙසතො අවිපරිතවිදිතසත්ථුසාසනත්තා විඤ්ඤාතසාසනො. ඉදානි පබ්බජිස්සතීති ගිහිලිඬිගෙන ආනීතකිව්වස්ස නිට්ඨිතත්තා එවමාහ. අවිරපක්කන්තස්ස රඤ්ඤොති රඤ්ඤෙ අවිරපක්කන්තෙති අත්ථො. අධිට්ඨතිත්වාති අත්තොතම්බපණ්ණිදීපෙ සමාගතා සුණන්තුති අධිට්ඨතිත්වා.

භූමත්ථරණසඬ්ඛෙපෙනාති භූමත්ථරණාකාරෙන. උප්පාතපාදකාති නිමිත්තපාදකා, නෙමිත්තකාති අත්ථො. ගහිතා දානි ඉමෙහි පට්ඨිති ආසනානං පට්ඨියං අත්ථතත්තා එවමාහංසු. පතිට්ඨතිස්සතීති වින්තෙන්නොති එත්ථ තෙන කාරණෙන සාසනපතිට්ඨානස්ස අභාවතො අවස්සං පතිට්ඨගන්තස්ස සාසනස්ස පුබ්බනිමිත්තමිදන්ති එවං පුබ්බනිමිත්තභාවෙන සල්ලක්ඛෙසීති වෙදිතබ්බං. පණ්ණෙනාති උත්තමෙන. සහත්ථාති සහත්ථෙත සන්තප්පෙත්ථාති සුට්ඨ තප්පෙත්ථා, පරිපුණ්ණං සුහිතං යාවදන්ථං කත්ථාති අත්ථො. පෙතවත්ථුං විමානවත්ථුං සච්චසංයුත්තඤ්ච කටෙසීති දෙසනාවිධිකුසලො ථෙරො ජනස්ස සංවෙගං ජනෙතුං පදමං පෙතවත්ථුං කටෙත්ථා තදනන්තරං සංවෙගජාතං ජනං අස්සාසෙතුං සග්ගකථාවසෙන විමානවත්ථුඤ්ච කටෙත්ථා තදනන්තරං

පටිලද්ධස්සාසානං “මා එත්ථ අස්සාදං කරොථ නිබ්බානං විනා න අඤ්ඤං කිඤ්චි සඞ්ඛාරගතං ධූවං නාම අත්ථී, තස්මා පරමස්සාසකං නිබ්බානමධිගන්තුං වායමථා”ති සච්චපටිචෙධත්ථාය උස්සාහං ජනෙන්නො අන්නෙ සච්චසංයුත්තං කථෙසීති වෙදිතබ්බං.

තෙසං සුත්ථාති තෙසං සන්තිකා ථෙරානං ගුණකථං සුත්ථා. රඤ්ඤො සංවිදිතං කත්ථාති රඤ්ඤො නිවෙදනං කත්ථා, රාජානං පටිචෙදයිත්ථාති අත්ථො. අලං ගච්ඡාමාති පුරස්ස අච්චාසන්නත්තා සාරුප්පං න හොතීති පටිපක්ඛිපන්නො ආහ. මෙසවනං නාම උය්‍යානන්ති මහාමෙසවනුය්‍යානං. තස්ස කිර උය්‍යානස්ස භූමිග්ගහණදිවසෙ අකාලමහාමෙසො උට්ඨන්තිත්ථා සබ්බතළාකපොක්ඛරණියො පුරෙන්නො ගිම්හාහිහතරුක්ඛලතාදීනං අනුග්ගණ්හන්නොව පාවස්සී, තෙන කාරණෙන තං මහාමෙසවනං නාම උය්‍යානං ජාතං. චුත්තඤ්ඤෙනං මහාවංසෙ –

“උය්‍යානට්ඨානග්ගහණෙ, මහාමෙසො අකාලපො;
පාවස්සී තෙන උය්‍යානං, මහාමෙසවනං අභු”ති.

සුඛසයිතභාවං පුච්ඡිත්ථාති “කච්චි, හන්තෙ, ඉධ සුඛං සයිත්ථ, තුම්භාකං ඉධ නිවාසො සුඛ”න්ති එවං සුඛසයිතභාවං පුච්ඡිත්ථා තතො ථෙරෙන “සුඛසයිතමහි, මහාරාජ, හික්ඛුනං ඵාසුකමිදං උය්‍යාන”න්ති චුත්තෙ “එවං සති ඉදං නො උය්‍යානං දස්සාමී”ති වින්තෙත්ථා “කප්පති, හන්තෙ, හික්ඛුසඬ්ඝස්ස ආරාමො”ති පුච්ඡී. ඉමං සුත්තන්ති වෙළුචනාරාමපටිග්ගහණෙ චුත්තමිමං සුත්තං. උදකන්ති දක්ඛිණොදකං. මහාමෙසවනුය්‍යානං අදාසීති “ඉමං මහාමෙසවනුය්‍යානං සඬ්ඝස්ස දමිමී”ති වත්ථා ජෙට්ඨමාසස්ස කාලපක්ඛෙ දුතියදිවසෙ අදාසී. මහාවිහාරස්ස දක්ඛිණොදකපාතෙනෙව සද්ධිං පතිට්ඨිතභාවෙපි න තාව තත්ථ විහාරකමිමං නිට්ඨිතන්ති ආහ “ඉදඤ්ච පයමං විහාරට්ඨානං හවිස්සතී”ති. පුනදිවසෙපිති කාලපක්ඛස්ස දුතියදිවසෙයෙව. අඬ්ඝනවමානං පාණසහස්සානන්ති අඬ්ඝන නවමානං පාණසහස්සානං, පඤ්චසතාධිකානං අට්ඨසහස්සානන්ති අත්ථො. ජොතිපාතුභාවට්ඨානන්ති ඤාණාලොකස්ස පාතුභාවට්ඨානං. අප්පමාදසුත්තන්ති අඬ්ඝත්තරනිකායෙ මහාඅප්පමාදසුත්තං, රාජොවාදසුත්තන්ති චුත්තං හොති.

මහච්චන්ති කරණත්ථෙ පච්චත්තවචනං, මහතා රාජානුභාවෙනාති අත්ථො. තුම්භෙ ජානනත්ථන්ති සම්බන්ධො. අරිට්ඨො නාම අමච්චොති රඤ්ඤො භාගිනෙය්‍යො අරිට්ඨො නාම අමච්චො. පඤ්චපණ්ණාසායාති එත්ථ “චතුපණ්ණාසායා”ති වත්තබ්බං. එවඤ්ඤි සති උපරි චුච්චමානං “ද්වාසට්ඨි අරහන්නො”ති වචනං සමෙති. තෙනෙව ච සීහලභාසාය ලිඛිතෙ මහාවංසෙ “චතුපණ්ණාසාය සද්ධි”න්ති චුත්තං. දසභාතිකසමාකුලං රාජකුලන්ති මුට්ඨිවස්ස පුත්තෙහි අභයො දෙවානංපියතිස්සො මහානාගො

උත්තියො මත්තාහයො සුරතිස්සොති එවමාදීහි දසහි හාතිකෙහි සමාකිණ්ණං රාජකුලං. චෙනියගිරිමහි වස්සං වසිංසුති ආසාළ්භීපුණ්ණමදිවසෙ රඤ්ඤා දින්නවිහාරෙයෙව පටිග්ගහෙත්වා පාටිපදදිවසෙ වස්සං වසිංසු. පචාරෙත්වාති මහාපචාරණාය පචාරෙත්වා. කත්තිකපුණ්ණමායන්ති අපරකත්තිකපුණ්ණමායං. මහාමහින්දත්ථෙරො හි පුරිමිකායං උපගන්ත්වා චුත්ථවස්සො මහාපචාරණාය පචාරෙත්වා තතො එකමාසං අතික්කම්ම වාතුමාසිනියං පුණ්ණමදිවසෙ අරියගණපරිවුතො රාජකුලං ගන්ත්වා භොජනාවසානෙ “මහාරාජ, අමිහෙහි විරදිට්ඨො සම්මාසම්බුද්ධො”ති ආදිවචනමබ්ථි. එවඤ්ච කත්වා වක්ඛති “පුණ්ණමායං මහාවීරො, වාතුමාසිනියා ඉධා”ති. යං පනෙත්ථ කෙනචි චුත්තං “චුත්ථවස්සො පචාරෙත්වාති වාතුමාසිනියා පචාරණායාති අත්ථො, පටිමපචාරණාය වා පචාරෙත්වා එකමාසං තත්ථෙව වසිත්වා කත්තිකපුණ්ණමියං අවොව, අඤ්ඤා ‘පුණ්ණමායං මහාවීරො’ති චුත්තත්තා න සක්කා ගහෙතු”න්ති, තත්ථ වාතුමාසිනියා පචාරණායාති අයමත්ථවිකප්පො න යුජ්ජති. න හි පුරිමිකාය වස්සුපගතා වාතුමාසිනියං පචාරෙත්ති. විරදිට්ඨො සම්මාසම්බුද්ධොති සත්ථුස්ස සරීරාවයවො ව සම්මාසම්බුද්ධොයෙවාති කත්වා අවයවෙ සමුදායවොහාරවසෙන එවමාහාති දට්ඨබ්බං යථා “සමුද්දො දිට්ඨො”ති.

ථෙරෙන චුත්තමපි ගමනකාරණං යපෙත්වා ඉධ වාසෙ පයොජනමෙව දස්සෙත්වා ගමනං පටිසෙධෙතුකාමො ආහ “අහං හන්තෙ තුම්හෙ”ති ආදි. අභිවාදනාදීසු ආචරියං දිස්වා අභිවාදනකරණං අභිවාදනං නාම. යස්මිං වා දිසාහාගෙ ආචරියො වසති ඉරියාපථෙ කප්පෙන්නො, තතො අභිමුඛොව චන්දිත්වා ගච්ඡති, චන්දිත්වා තිට්ඨති, චන්දිත්වා නිසීදති, චන්දිත්වා නිපජ්ජති, ඉදං අභිවාදනං නාම. ආචරියං පන දුරතොව දිස්වා පච්චුට්ඨාය පච්චුග්ගමනකරණං පච්චුට්ඨානං නාම. ආචරියං පන දිස්වා අඤ්ජලිං පග්ගය්හ සීසෙ යපෙත්වා ආචරියං නමස්සති, යස්මිං දිසාහාගෙ සො වසති, තදභිමුඛොපි තථෙව නමස්සති, ගච්ඡන්නොපි යීතොපි නිසින්තොපි අඤ්ජලිං පග්ගය්හ නමස්සතියෙවාති ඉදං අඤ්ජලිකම්මං නාම. අනුච්ඡවිකකම්මස්ස පන කරණං සාමීචිකරණං නාම. චීවරාදීසු හි චීවරං දෙන්නො න යං වා තං වා දෙති, මහග්ගං සතමුලග්ගමපි පඤ්චසතමුලග්ගමපි සතසහස්සමුලග්ගමපි දෙතියෙව. පිණ්ඩපාතාදීසුපි එසෙව නයො. ඉදං සාමීචිකරණං නාම. සරීරධාතුයොති සරීරාවයවා. අඤ්ඤාතන්ති අඤ්ඤාතං, විදිතං මයාති අත්ථො. කුතො ලච්ඡාමාති කුතො ලභිස්සාම. සුමනෙන සද්ධිං මන්තෙහීති පටිමමෙව සාමණෙරස්ස කථිතත්තා වා “ජානාති එස අමහාකමධිප්පාය”න්ති ඤත්වා වා එවමාහාති දට්ඨබ්බං.

අප්පොස්සුක්කො ත්වං මහාරාජාති මහාරාජ ත්වං ධාතුනං පටිලාභෙ මා උස්සුක්කං කරොහි, මා ත්වං තත්ථ වාවටො භව, අඤ්ඤං තයා කත්තබ්බං කරොහීති අධිප්පායො. ඉදානි තදෙව රඤ්ඤා කත්තබ්බකිච්චං දස්සෙන්නො

“වීථියො සොධාපෙත්වා” තිආදිමාහ. සබ්බතාලාවචරෙ උපට්ඨාපෙත්වාති කංසතාලාදිතාලං අවචරති එත්ථාති තාලාවචරං වුවිති ආතතවිතතාදි සබ්බං තූරියභණ්ඩං. තෙනෙව පරිනිබ්බානසුත්තට්ඨකථායං “සබ්බඤ්ච තාලාවචරං සන්තිපාතෙථාති එත්ථ සබ්බඤ්ච තාලාවචරන්ති සබ්බං තූරියභණ්ඩං” න්ති වුත්තං. එත්ථ පන සහවරණනායෙන සබ්බතූරියභණ්ඩානං වාදකාපි ගහෙනුං වට්ටන්තිති තෙ සබ්බෙ උපට්ඨාපෙත්වා සන්තිපාතෙත්වාති වුත්තං හොති. ලච්ඡසීති ලභිස්සසී. ටෙරා චෙතියගිරිමෙව අගමංසුති රාජනිවෙසනතො නික්ඛමිත්වා පුන චෙතියගිරිමෙව අගමංසු.

තාවදෙවාති තං බණංයෙව. පාටලිපුත්තද්වාරෙති පාටලිපුත්තනගරද්වාරෙ. කිං හන්තෙ සුමන ආභිණ්ඩසීති සුමන ත්වං සමණධම්මං අකත්වා කස්මා විවරසීති පුච්ඡති. චෙතියගිරිමිහියෙව පතිට්ඨාපෙත්වාති පච්ඡා තත්ථ විහාරත්ථාය ආකඨබ්බිතබ්බභාවතො චෙතියගිරිමිහියෙව පතිට්ඨාපෙත්වා. වඩ්ඪමානකච්ඡායායාති පච්ඡාහත්තන්ති අත්ථො. පච්ඡාහත්තමෙව හි ඡායා වඩ්ඪති. අට්ඨස්ස එතදහොසීති ධාතුච්ඡිකොටකං දිස්වා එවං වින්තෙසී. ඡත්තං අපනමතුති ඉදං සෙතච්ඡත්තං සයමෙව මෙ සීසොපරිතො ධාතුච්ඡිකොටකාහිමුඛං හුත්වා නමතුති අත්ථො. මය්හං මත්ථකෙ පතිට්ඨාතුති ඉදං ධාතුච්ඡිකොටකං ටෙරස්ස හත්ථතො ධාතුයා සහ ආගන්ත්වා සිරස්මිං මෙ පතිට්ඨාතුති අත්ථො. පොක්ඛරවස්සං නාම පොක්ඛරපත්තප්පමාණං වලාහකමජ්ඣෙ උට්ඨහිත්වා කමෙන ඵරිත්වා තෙමෙතුකාමෙයෙව තෙමයමානං මහන්තං හුත්වා වස්සති. මහාවීරොති මහාපරක්කමො. මහාවීරාවයවත්තා චෙත්ථ සත්ථුචොභාරොන ධාතුයො එව නිද්දිට්ඨා. ධාතුසරීරොනාගමනඤ්ඤි සන්ධාය අයං ගාථා වුත්තා.

පච්ඡිමදිසාහිමුඛොව හුත්වා අපසක්කන්තොති පිට්ඨිතො පිට්ඨිතොයෙව පච්ඡිමදිසාහිමුඛො හුත්වා ඔසක්කන්තො, ගච්ඡන්තොති අත්ථො. කිඤ්චාපි එස පච්ඡිමදිසං න ඔලොකෙති, තථාපි පච්ඡිමදිසං සන්ධාය ගච්ඡතිති “පච්ඡිමදිසාහිමුඛො” ති වුත්තං. පුරත්ථිමෙන ද්වාරොන නගරං පවිසිත්වාති එත්ථ පිට්ඨිතො පිට්ඨිතොයෙව ආගන්ත්වා ද්වාරෙ සම්පත්තෙ පරිවත්තෙත්වා උජුකෙනෙව නගරං පාචිසීති වෙදිතබ්බං. මහෙජ්චත්ථු නාමාති මහෙජනාමකෙන යක්ඛෙන පරිග්ගහිතං එකං දෙවට්ඨානන්ති වෙදිතබ්බං. පරිභොගචෙතියට්ඨානන්ති එත්ථ පරිභුත්තුපකරණානි නිදහිත්වා කතං චෙතියං පරිභොගචෙතියන්ති දට්ඨබ්බං. තිව්ධඤ්ඤි චෙතියං වදන්ති පරිභොගචෙතියං ධාතුවෙතියං ධම්මචෙතියන්ති. තත්ථ පරිභොගචෙතියං වුත්තනයමෙව. ධාතුවෙතියං පන ධාතුයො නිදහිත්වා කතං. පටිච්චසමුප්පාදාදිලිබ්බපොත්ථකං නිදහිත්වා කතං පන ධම්මචෙතියං නාම. සාරීරිකං පරිභොගිකං උද්දිස්සකන්ති එවම්පි තිප්පහෙදං චෙතියං වදන්ති. අයං පන පහෙදො පටිමාරූපස්සපි උද්දිස්සකචෙතියෙනෙව සඞ්ගහිතත්තා සුට්ඨතරං යුජ්ජති.

කථං පන ඉදං යානං තිණ්ණං බුද්ධානං පරිභොගවෙතියට්ඨානං අභොසිති ආහ “අතීතෙ කිරා”තිආදි. පච්ඡරකෙනාති එත්ථ පච්ඡරකො නාම රොගො වුච්චති. සො ච යක්ඛානුභාවෙන සමුප්පන්නොති වෙදිතබ්බො. තදා කිර පුණ්ණකාලො නාම යක්ඛො අත්තනො ආනුභාවෙන මනුස්සානම්පි සරීරෙ පච්ඡරකං නාම රොගං සමුට්ඨාපෙසි. චුත්තඤ්ඤෙන මහාවංසෙ –

“රක්ඛසෙහි ජනස්සෙත්ථ, රොගො පච්ඡරකො අහු”ති;

දීපවංසෙපි වෙනං චුත්තං –

“රක්ඛසා ච බහු තත්ථ, පච්ඡරා ච සමුට්ඨිතා;
පච්ඡරෙන බහු සත්තා, තස්සන්ති දීපමුත්තමෙ”ති.

අනයඛ්‍යාසනන්ති එත්ථ අනයොති අවධිසී. කායිකං වෙනසිකඤ්ච සුඛං ඛ්‍යාසති වික්ඛිපති විනාසෙතීති ඛ්‍යාසනන්ති දුක්ඛං වුච්චති. කිඤ්චාපි “බුද්ධවක්ඛුනා ලොකං ඔලොකෙන්තො”ති චුත්තං, තථාපි “තෙ සත්තෙ අනයඛ්‍යාසනමාපච්ඡන්තෙ දිස්වා”ති වචනතො පයමං බුද්ධවක්ඛුනා ලොකං ඔලොකෙන්වා පච්ඡා සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණෙන ලොකං ඔලොකෙන්තො තෙ සත්තෙ අනයඛ්‍යාසනමාපච්ඡන්තෙ දිස්වාති ගහෙතබ්බං. න හි ආසයානුසයාදිබුද්ධවක්ඛුස්ස තෙ සත්තා අනයඛ්‍යාසනං ආපච්ඡන්තා දිස්සන්ති. දුබ්බුට්ඨිකාති විසමවස්සාදිවසෙන දුට්ඨා අසොහනා වුට්ඨියෙව දුබ්බුට්ඨිකා, සස්සුප්පත්තිහෙතුභූතා කායසුඛුප්පත්තිසප්පායා සත්තුපකාරා සම්මා වුට්ඨි තත්ථ න භොතීති අධිප්පායො. තතොයෙව ච “දුබ්භික්ඛං දුස්සස්ස”න්ති චුත්තං. හික්ඛාය අභාවො, දුල්ලභභාවො වා දුබ්භික්ඛං, සුලභා තත්ථ හික්ඛා න භොතීති චුත්තං භොති. සස්සානං අභාවො, අසම්පන්නතා වා දුස්සස්සං. දෙවොති මෙසස්සෙතං නාමං. සම්මාධාරමනුපවෙච්ඡීති උදකධාරං සම්මා විමුඤ්චි, සම්මා අනුපවස්සීති චුත්තං භොති.

මහාවිවාදො භොතීති තස්මිං කිර කාලෙ ජයන්තමහාරාජෙන ච තස්ස රඤ්ඤො කනිට්ඨභාතුකෙන සම්ඤ්ඤාමාරනාමකෙන උපරාජෙන ච සද්ධිං ඉමස්මිං දීපෙ මහායුද්ධං උපට්ඨිතං. තෙනෙනං චුත්තං “තෙන බො පන සමයෙන මණ්ඩදීපෙ මහාවිවාදො භොතී”ති. භොතීති කිරියා කාලමපෙක්ඛිත්වා වත්තමානපයොගො, විවාදස්ස පන අතීතකාලිකත්තං “තෙන බො පන සමයෙනා”ති ඉමිනාව විඤ්ඤායති. සද්දන්තරසන්තිධානෙන හෙත්ථ අතීතකාලාවගමො යථා “භාසතෙ වඩ්ඪතෙ තදා”ති. එවං සබ්බත්ථ ඊදිසෙසු යානෙසු වත්තමානපයොගො දට්ඨබ්බො. කලහවිග්ගහජාතාති එත්ථ කලහො නාම මත්ථකප්පත්තො කායකලහොපි වාචාකලහොපි. තත්ථ හත්ථපරාමාසාදිවසෙන කායෙන කාතබ්බො කලහො කායකලහො. මම්මසට්ටනාදිවසෙන වාචාය කාතබ්බො කලහො වාචාකලහො. විපච්චිතිකගහණං විග්ගහො. කලහස්ස පුබ්බභාගෙ

උප්පත්තො අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධගාහො. අථ වා කලහො නාම වාචාකලහො. අඤ්ඤමඤ්ඤං හත්ථපරාමාසාදිවසෙන විරූපං විරුද්ධං වා ගහණං විග්ගහො කායකලහො. යථාචුත්තො කලහො ච විග්ගහො ච ජාතො සඤ්ජාතො එතෙසන්ති කලහවිග්ගහජාතා, සඤ්ජාතකලහවිග්ගහාති අත්ථො.

තානි	සාසනන්තරධානෙන	නස්සන්තීති
පරියත්තිපට්ඨෙධපට්ඨපත්තිසඞ්ඛාතස්ස	තිව්ධස්සපි	සාසනස්ස

අන්තරධානෙන ධාතුපරිනිබ්බානෙ සති තානි චෙතියානි විනස්සන්ති. තිණි (දී. නි. අට්ඨ. 3.161; විහ. අට්ඨ. 809) හි පරිනිබ්බානානි කිලෙසපරිනිබ්බානං ඛන්ධපරිනිබ්බානං ධාතුපරිනිබ්බානන්ති, තානි පන අමිහාකං භගවතො වසෙන එවං චෙදිතබ්බානි. තස්ස හි කිලෙසපරිනිබ්බානං බොධිපල්ලඤ්ඤා අහොසි, ඛන්ධපරිනිබ්බානං කුසිනාරායං. ධාතුපරිනිබ්බානං අනාගතෙ භවිස්සති. සාසනස්ස කිර ඔසක්කනකාලෙ ඉමස්මිං තම්බපණ්ණිදීපෙ ධාතුයො සන්තිපතිත්වා මහාවෙතියං ගමිස්සන්ති, මහාවෙතියතො නාගදීපෙ රාජායතනවෙතියං, තතො මහාබොධිපල්ලඤ්ඤා ගමිස්සන්ති, නාගභවනතොපි දෙවලොකතොපි බ්‍රහ්මලොකතොපි ධාතුයො මහාබොධිපල්ලඤ්ඤාමෙව ගමිස්සන්ති, සාසපමත්තාපි ධාතු න අන්තරා නස්සිස්සති. සබ්බා ධාතුයො මහාබොධිපල්ලඤ්ඤා රාසිභූතා සුචණ්ණක්ඛන්ධො විය එකග්ගනා හුත්වා ඡබ්බණ්ණරස්මියො විස්සජ්ජෙස්සන්ති, තා දසසහස්සිලොකධාතුං ඵරිස්සන්ති. තතො දසසහස්සවක්කවාලෙ දෙවතා සන්තිපතිත්වා “අජ්ජ සත්ථා පරිනිබ්බානි, අජ්ජ සාසනං ඔසක්කති, පච්ඡිමදස්සනං දානි ඉදං අමිහාක”න්ති දසබලස්ස පරිනිබ්බුතදිවසතො මහන්තතරං කාරුඤ්ඤං කරිස්සන්ති, යපෙත්වා අනාගාමීණිසංඝො අවසෙසා සකභාවෙන සණ්ඨාතුං න සක්ඛිස්සන්ති. ධාතුසු තෙජොධාතු උට්ඨහිත්වා යාව බ්‍රහ්මලොකා උග්ගච්ඡිස්සති, සාසපමත්තියාපි ධාතුයා සති එකජාලාව භවිස්සති, ධාතුසු පරියාදානං ගතාසු පරිච්ඡිජ්ජිස්සති. එවං මහන්තං ආනුභාවං දස්සෙත්වා ධාතුසු අන්තරහිතාසු සාසනං අන්තරහිතං නාම හොති.

දිවා බොධිරුක්ඛට්ඨානෙ හත්ථිසාලායං තිට්ඨතීති දිවා චත්ථුවිචිතනාය ඔකාසං කුරුමානො තතො ධාතුං ගහෙත්වා කුම්භෙ යපෙත්වා සධාතුකොච හුත්වා තිට්ඨතීති වදන්ති. චුත්තඤ්ඤානං මහාවංසෙ —

“රත්තිං නාගොනුපරියාති, තං යානං සො සධාතුකං;
බොධිට්ඨානම්හි සාලායං, දිවා යාති සධාතුකො”ති.

පූජපතිට්ඨානභූමිං පරියායතීති මත්ථකතො ධාතුං තත්ථ පතිට්ඨාපෙත්වා සධාතුකං පූජපතිට්ඨානභූමිං රත්තිහාගෙ පරියායති, සමන්තතො විවරතීති අත්ථො. ඡබ්බස්පමාණන්ති පූජ්ථට්ඨානස්පමාණං. පූජකුච්ඡිතො

හෙට්ඨානාගඤ්ඤි ථූපස්ස ජඬ්ඝාති වදන්ති. ධාතුඔරොපනත්ථායාති හත්ථිකුම්භතො ධාතුකරණ්ඩකස්ස ඔරොපනත්ථාය. සකලනගරඤ්ච ජනපදො වාති නගරවාසිනො ජනපදවාසිනො ච අහෙදතො නගරජනපදසද්දෙහි චුත්තා “සබ්බො ගාමො ආගතො, මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති” තිආදීසු විය. මහාජනකායෙති මහාජනසමූහෙ. සමූහපරියායො හෙත්ථ කායසද්දො. එකෙකධාතුප්පදෙසතො තෙජොදකනික්ඛමනාදිවසෙන යමකයමකං හුත්වා පචත්තං පාටිභාරියං යමකපාටිභාරියං. ඡන්තං චණ්ණානං රස්මියො වාති සම්බන්ධො කාතබ්බො. ඡන්තං චණ්ණානං උදකධාරා වාති එවම්පෙත්ථ සම්බන්ධං වදන්ති. පරිනිබ්බුතෙපි හගවති තස්සානුභාවෙන එවරූපං පාටිභාරියමහොසියෙවාති දස්සෙතුං “එවං අචින්තියා” තිආදිගාථමාහ. බුද්ධධම්මාති එත්ථ බුද්ධගුණා.

ධරමානකාලෙපි තික්ඛත්තුං ආගමාසීති හගවා කිර අභිසම්බොධිතො නවමෙ මාසෙ ථූපස්සපුණ්ණමදිවසෙ යක්ඛාධිවාසං ලඬ්ඝාදීපමුපගන්ත්වා ලඬ්ඝාමජ්ඣෙ තියොජනායතෙ යොජනවිත්ථතෙ මහානාගවනුයානෙ මහායක්ඛසමාගමෙ උපරිආකාසෙ යත්වා කප්පුටියානසමයෙ සමුට්ඨිතවුට්ඨිවාතනිබ්බිසෙසවස්සවායුනා ව ලොකන්තරිකනිරයන්ධකාරසදිසසොරන්ධකාරනිකායෙන ව සීතනරකනිබ්බිසෙසබහලසීතෙන ව සංවට්ටකාලසඤ්ජාතවාතසඬ්ඛිතෙහි මෙසනහගජ්ජිතසදිසෙන ගගනමෙදනීනින්නාදෙන ව යක්ඛානං හයං සන්තාසං ජනෙත්වා තෙහි යාවිතාහයො “දෙථ මෙ සමග්ගා නිසීදනට්ඨාන” න්ති වත්වා “දෙම තෙ සකලදීපං, දෙහි නො, මාරිස, අභය” න්ති චුත්තෙ සබ්බං තං උපද්දවං අන්තරධාපෙත්වා යක්ඛදත්තභූමියා වම්මබණ්ඩං පත්ථරිත්වා තත්ථ නිසින්තො සමන්තතො ජලමානං වම්මබණ්ඩං පසාරෙත්වා කප්පුටියානග්ගිසදිසදහනාහිභූතානං ජලධිසලිලභීතානං සමන්තා වෙලන්තෙ හමන්තානං යක්ඛානං ගිරිදීපං දස්සෙත්වා තෙසු තත්ථ පතිට්ඨිතෙසු තං යථායානෙ පතිට්ඨාපෙත්වා වම්මබණ්ඩං සඬ්ඛිපිත්වා නිසින්තො තදා සමාගතෙ අනෙකදෙවතාසන්නිපාතෙ ධම්මං දෙසෙත්වා අනෙකපාණකොට්ඨං ධම්මාහිසමයං කත්වා සුමනකුටවාසිනා මහාසුමනදෙවරාජෙන සමධිගතසොතාපත්තිඵලෙන යාවිතපූජනීයො සීසං පරාමසිත්වා මුට්ඨිමත්තා නීලාමලකෙසධාතුයො තස්ස දත්වා ජම්බුදීපමගමාසි.

දුතියං අභිසම්බොධිතො පඤ්චමෙ සංවච්ඡරෙ චූළොදරමහොදරානං ජලථලනිවාසිතං මාතුලභාගිනෙයානං නාගරාජුතං මණිපල්ලඬ්ඝං නිස්සාය උපට්ඨිතමහාසඬ්ඝාමෙ නාගානං මහාවිතාසං දිස්වා විත්තමාසකාලපක්ඛස්ස උපොසථදිවසෙ පාතොව සම්ඤ්ඤාමනෙන නාම රුක්ඛදෙවපුත්තෙන ඡන්තං කත්වා ධාරිතරාජායතනො නාගදීපං සමාගන්ත්වා සඬ්ඝාමමජ්ඣෙ ආකාසෙ පල්ලඬ්ඝකෙන නිසින්තො

සොරන්ධකාරෙන නාගෙ සන්තාසෙත්වා අස්සාසෙත්තො ආලොකං දස්සෙත්වා සඤ්ජාතපිතිසොමනස්සානං උපගතනාගානං සාමග්ගිකරණියං ධම්මං දෙසෙත්වා මාතුලභාගිනෙය්‍යෙහි ද්විති නාගරාජ්‍යෙහි පූජිතෙ පථවිතලගතෙ මණිපල්ලඬකෙ නිසින්නො නාගෙහි දිබ්බත්තපානෙහි සන්තප්පිතො ජලථලනිවාසිතො අසිතිකොටිනාගෙ සරණෙසු ව සිලෙසු ව පතිට්ඨාපෙත්වා තෙහි නමස්සිතුං පල්ලඬකඤ්ච රාජායතනපාදපඤ්ච තත්ථ පතිට්ඨාපෙත්වා ජම්බුදීපමගමාසි.

තතියමිපි අභිසම්බොධිතො අට්ඨමෙ සංචච්ඡරෙ මහොදරමාතුලෙන මණිඅක්ඛිකනාගරාජෙනාභියාවිතො විසාබ්‍රහ්මණමදිවසෙ පඤ්චහික්ඛුසතපරිවුතො කල්‍යාණිපදෙසෙ මණිඅක්ඛිකස්ස භවනමුපගන්ත්වා තත්ථ මාපිතරුචිරරතනමණ්ඩපෙ මනොහරවරපල්ලඬකෙ නිසින්නො නාගරාජෙන දිබ්බත්තපානෙහි සන්තප්පෙත්වා නාගමාණවිකගණපරිවුතෙන දිබ්බමාලාගන්ධාදීහි පූජිතො තත්ථ ධම්මං දෙසෙත්වා වුට්ඨායාසනා සුමනකූටෙ පදං දස්සෙත්වා පබ්බතපාදෙ දිවාචිහාරං කත්වා දීඝවාපිචෙතියට්ඨානෙ ව මුහියඬගණචෙතියට්ඨානෙ ව කල්‍යාණිචෙතියට්ඨානෙ ව මහාබොධිට්ඨානෙ ව ථූපාරාමට්ඨානෙ ව මහාචෙතියට්ඨානෙ ව සසාවකො නිසිදිත්වා නිරොධසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා සිලාචෙතියට්ඨානෙයෙව යත්වා දෙවනාගෙ සමනුසාසිත්වා ජම්බුදීපමගමාසි. එවං භගවා ධරමානකාලෙපි ඉමං දීපං තික්ඛත්තුං ආගමාසිති චෙදිතබ්බං.

ඉදානි තදෙව තික්ඛත්තුමාගමනං සඬ්ඛෙපතො විභාවෙන්තො ආභ “පයමං යක්ඛදමනත්ථ”න්තිආදි. රක්ඛං කරොන්තොති යක්ඛානං පුත අපවිසනත්ථාය රක්ඛං කරොන්තො. ආච්ඡිජ්ජිති සමන්තතො විචරි. මාතුලභාගිනෙය්‍යානන්ති වුළොදරමහොදරානං. එත්ථ පන කිඤ්චාපි භගවා සමිද්ධසුමනෙන නාම දෙවපුත්තෙන සද්ධිං ආගතො, තථාපි පච්ඡාසමණෙන එකෙනපි භික්ඛුනා සද්ධිං අනාගතත්තා “එකකොච ආගන්ත්වා”ති වුත්තං. තදනුරූපස්ස පරිපන්ථස්ස විහතත්තා “පරිළාභං වූපසමෙත්වා”ති වුත්තං. රඤ්ඤො භාතාති රඤ්ඤො කනිට්ඨභාතා. අභයොති මත්තාභයො.

අනුළා දෙවීති රඤ්ඤො ජෙට්ඨභාතුජායා අනුළා දෙවී. පුරිමකානං තිණ්ණං සම්මාසම්බුද්ධානං බොධි පතිට්ඨාසිති යදා හි සො කකුසන්ධො නාම භගවා ඉමස්මිං දීපෙ මනුස්සෙ පජ්ජරකාහිභූතෙ අනයබ්‍යසනමාපජ්ජන්තෙ දිස්වා කරුණාය සඤ්චොදිතහදයො ඉමං දීපමාගතො, තදා තං රොගභයං වූපසමෙත්වා සන්තිපතිතානං ධම්මං දෙසෙත්තො චතුරාසිතියා පාණසහස්සානං ධම්මාභිසමයං කත්වා සායන්හසමයෙ බොධිපතිට්ඨානාරහට්ඨානං ගන්ත්වා තත්ථ සමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය “මම සිරිසමහාබොධිතො දක්ඛිණමහාසාබමාදාය රුවනන්දා භික්ඛුනී ඉධාගච්ඡතු”ති අධිට්ඨාසි. සා සත්ථු විත්තං ඤත්වා තඬ්ඬණඤ්ඤෙව බෙමවතීරාජධානියා බෙමරාජානමාදාය

මහාබොධිමුපගන්ත්වා දක්ඛිණමහාසාධාය මනොසිලාලෙඛං බෙමරාජෙන දාපෙත්වා තං සයං ඡිජ්ජිත්වා සුවණ්ණකටාහෙ යීතං බොධිසාධමාදාය පඤ්චසතභික්ඛුනීහි වෙච දෙවතාහි ච පරිවාරිතා ඉද්ධියා ඉධානෙන්වා තථාගතෙන පසාරිතෙ දක්ඛිණහත්ථෙ සසුවණ්ණකටාහං මහාබොධිං යපෙසි. තං තථාගතො අභයස්ස නාම රඤ්ඤො දත්වා තෙන තස්මිං සමයෙ “මහාතිත්ථවන”න්ති පඤ්ඤාතෙ මහාමෙඝවනුයායානෙ පතිට්ඨාපෙසි.

කොණාගමනො ච භගවා දුබ්බට්ඨිපිළිතෙ දීපවාසිනො දිස්වා ඉමං දීපමාගනො තං භයං වූපසමෙත්වා ධම්මං දෙසෙන්නො චතුරාසීති පාණසහස්සානි මග්ගඵලෙසු පතිට්ඨාපෙත්වා පුබ්බබොධිට්ඨානං ගන්ත්වා සමාපත්තිපරියොසානෙ “මම උදුම්භරමහාබොධිතො දක්ඛිණමහාසාධමාදාය කරකනත්තා භික්ඛුනී ඉධාගච්ඡතු”ති වින්තෙසි. සා භගවතො අධිප්පායං විදිත්වා තඬ්ඬණඤ්ඤෙව සොහරාජධානියා සොහරාජානමාදාය මහාබොධිමුපගන්ත්වා දක්ඛිණමහාසාධාය මනොසිලාලෙඛං සොහරාජෙන දාපෙත්වා තං සයං ඡිජ්ජිත්වා හෙමකටාහෙ පතිට්ඨිතං බොධිසාධමාදාය පඤ්චසතභික්ඛුනීහි සද්ධිං සුරගණපරිවුතා ඉද්ධියා ඉධාහරිත්වා සත්ථාරා පසාරිතදක්ඛිණපාණිතලෙ සහෙමකටාහං මහාබොධිං යපෙසි. තං තථාගතො සමිද්ධස්ස රඤ්ඤො දත්වා තෙන තස්මිං සමයෙ “මහානාගවන”න්ති සඬ්ඛ්‍යං ගතෙ මහාමෙඝවනුයායානෙ මහාබොධිං පතිට්ඨාපෙසි.

කස්සපොපි ච භගවා උපට්ඨිතරාජ්‍යපරාජයුද්ධෙන පාණිනො විනාසං දිස්වා කරුණාය වොදිතො ඉමං දීපමාගන්ත්වා තං කලහං වූපසමෙත්වා ධම්මං දෙසෙන්නො චතුරාසීති පාණසහස්සානි මග්ගඵලං පාපෙත්වා මහාබොධිට්ඨානං ගන්ත්වා තත්ථ සමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය “මම නිග්‍රොධමහාබොධිතො දක්ඛිණමහාසාධමාදාය සුධම්මා භික්ඛුනී ඉධාගච්ඡතු”ති අධිට්ඨාසි. සා භගවතො විත්තං විදිත්වා තඬ්ඬණඤ්ඤෙව බාරාණසිරාජධානියා බ්‍රහ්මදත්තරාජානමාදාය මහාබොධිමුපගන්ත්වා දක්ඛිණමහාසාධාය මනොසිලාලෙඛං බ්‍රහ්මදත්තෙන දාපෙත්වා තං සයං ඡිජ්ජිත්වා කනකකටාහෙ යීතං බොධිසාධමාදාය පඤ්චසතභික්ඛුනීපරිවාරා දෙවගණපරිවුතා ඉද්ධියා එත්ථ ආනෙන්වා මුනින්දෙන පසාරිතෙ දක්ඛිණකරතලෙ සසුවණ්ණකටාහං මහාබොධිං යපෙසි. තං භගවා ජයන්තරඤ්ඤො දත්වා තෙන තස්මිං සමයෙ “මහාසාලවන”න්ති සඬ්ඛ්‍යං ගතෙ මහාමෙඝවනුයායානෙ මහාබොධිං පතිට්ඨාපෙසි. එවං ඉමස්මිං දීපෙ පුරිමකානං තිණ්ණං සම්මාසම්බුද්ධානං බොධිං පතිට්ඨාපෙසි. තං සන්ධාය එවමාහ “ඉමස්මිඤ්ච මහාරාජ දීපෙ පුරිමකානං තිණ්ණං සම්මාසම්බුද්ධානං බොධි පතිට්ඨාසි”ති.

සරසරංසිජාලවිස්සජ්ජනකෙතානි සිනිද්ධතාය රසවත්තං ඔජවත්තං අභිනවරංසිජාලං විස්සජ්ජෙන්නෙන. අථ වා ඉතො විතො ච සංසරණතො සරසං සජීවං ජීවමානං විය රංසිජාලං විස්සජ්ජෙන්නෙන. අථ වා සරසකාලෙ

ධරමානකාලෙ බුද්ධෙන විය රංසිජාලං මුඤ්චන්තෙනාති එවමෙන්ථ අත්ථං වණ්ණයන්ති. එකදිවසෙනෙව අගමාසිති සම්බන්ධො. පඤ්චභි කඤ්ඤාසතෙහිති අත්තනො පරිවාරිකෙහි පඤ්චභි කඤ්ඤාසතෙහි. උපස්සයං කාරාපෙත්වාති හික්ඛුනුපස්සයං කාරාපෙත්වා. අප්පෙසිති ලෙඛසාසනං පතිට්ඨාපෙසි. එවඤ්ච අවොවාති රාජසන්දෙසං අප්පෙත්වා ථෙරස්ස මුඛසාසනං විඤ්ඤාපෙත්තො එවං අවොව. උදික්ඛතීති අපෙක්ඛති පත්ථෙති.

ඡින්නහත්ථං වියාති ඡින්නහත්ථවන්තං විය. ඡින්නා හත්ථා එතස්සාති ඡින්නහත්ථොති අඤ්ඤපදත්ථසමාසො දට්ඨබ්බො. පබ්බජ්ජාපුරෙක්ඛාරාති පබ්බජ්ජාහිමුඛා, පබ්බජ්ජාය සඤ්ජාතාහිලාසා “කදා නු බො පබ්බජ්ජස්සාමී”ති තත්ථ උස්සුක්කමාපන්නාති වුත්තං හොති. මං පටිමානෙතීති මං උදික්ඛති. සත්ථෙත සාතං න අරහතීති අසත්ථසාතාරහං. හිමවලාහකගබ්හන්ති හිමපුණ්ණවලාහකගබ්හං. පාටිහාරියවසෙන ජාතං හිමමෙව “වලාහකගබ්හ”න්තිපි වදන්ති. දොණුමත්තාති මගධනාළියා සොළසනාළිප්පමාණා.

මග්ගන්ති සත්තයොජනිකං මග්ගං. පටිජග්ගාපෙත්වාති සොධාපෙත්වා, බාණුකණ්ටකාදීති හරාපෙත්වා තත්ථ බහලවිපුලවාලුකං ඔකිරාපෙත්වාති වුත්තං හොති. කම්මාරවණ්ණන්ති රඤ්ඤො පකතිසුවණ්ණකාරවණ්ණං. නවහත්ථපරික්ඛෙපන්ති නවහත්ථප්පමාණො පරික්ඛෙපො අස්සාති නවහත්ථපරික්ඛෙපං, පරික්ඛෙපතො නවහත්ථප්පමාණන්ති වුත්තං හොති. “පඤ්චහත්ථුබ්බෙධ”න්තිආදියුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. තිහත්ථවික්ඛම්හන්ති තිහත්ථප්පමාණවිත්ථාරං. සමුස්සිතධප්පටාකන්ති උස්සාපිතතීලපිතාදිවිවිධධප්පටාකං. නානාරතනවිචිත්තන්ති තත්ථ තත්ථ රචිතනානාරතනෙහි සුවිචිත්තං. අනෙකාලඬිකාරපටිමණ්ඩිතන්ති පසන්තජනපුජිතෙහි හත්ථුපගාදීහි නානාලඬිකාරෙහි සප්ජිතං. නානාවිධකුසුමසමාකිණ්ණන්ති උපහාරවසෙන උපතීතෙහි නානප්පකාරෙහි වණ්ණගන්ධසම්පන්නෙහි ජලථලපුජ්ඵෙහි ආකිණ්ණං. අනෙකතුරියසඬ්ඪිසුට්ඨන්ති ආතහවිතතාදිපඤ්චඬිගිකතුරියසඬ්ඪිසොසිතං. අවසෙසං අදස්සනං අගමාසිති එත්ථ “හන්ද, මහාරාජ, තයා ගහෙතබ්බා අයං සාබා, තස්ස උපනිස්සයභූතො අයං බන්ධො, න මයං තයා ගහෙතබ්බා”ති වදන්තා විය අවසෙසා සාබා සත්ථු තෙජසා අදස්සනමගමංසුති වදන්ති. ගවක්ඛජාලසදිසන්ති භාවනපුංසකං, ජාලකවාටසදිසං කත්වාති අත්ථො. වෙලුක්ඛෙපසතසහස්සාති පවත්තිංසුති තෙසං තෙසං ජනානං සීසොපරි භමන්තානං උත්තරාසඬ්ඪිගවෙලානං උක්ඛෙපසතසහස්සාති පවත්තිංසුති අත්ථො. මූලසතෙනාති දසසු ලෙඛාසු එකෙකාය දස දස හුත්වා නික්ඛන්තමූලසතෙන. දස මහාමූලාති පඨමලෙඛාය නික්ඛන්තදසමහාමූලාති.

දෙවදුන්දුහියො ඵලිංසුති දෙවදුන්දුහියො ථනිංසු. දෙවදුන්දුහීති ච න ඵත්ථ කාවි හෙරි අධිජ්ජෙතා, අථ ඛො උජ්ජාතභාවෙන ආකාසගතො නිග්ඝොසසද්දො. දෙවොති හි මෙඝො. තස්ස හි අවිජ්ජාතො ආකාසවණ්ණස්ස දෙවස්සාභාවෙන සුක්ඛගජ්ජිතසඤ්ඤිතෙ සද්දෙ නිව්ජරන්තෙ දෙවදුන්දුහීති සමඤ්ඤා, තස්මා දෙවදුන්දුහියො ඵලිංසුති දෙවො සුක්ඛගජ්ජිතං ගජ්ජිති වුත්තං හොති. පබ්බතානං නච්චෙහීති පථවීකම්පෙන ඉතො විතො ච හමන්තානං පබ්බතානං නච්චෙහී. යක්ඛානං හිඬකාරෙහීති විම්භයජාතානං යක්ඛානං විම්භයජ්ජකාසනවසෙන පවත්තෙහි හිඬකාරසද්දෙහි. යක්ඛා හි විම්භයජාතා “හිං හි”න්ති සද්දං නිව්ජාරෙන්ති. ථුතිජ්ජපෙහීති පසංසාවවනෙහි. බ්‍රහ්මානං අජ්ඣොටනෙහීති ජිතිසොමනස්සජාතානං බ්‍රහ්මානං බාහායං පහරණසඬ්ඨිතොති අජ්ඣොටනෙහි. ජිතිසොමනස්සජාතා හි බ්‍රහ්මානො වාමහත්ථං සමිඤ්ජිත්වා දක්ඛිණෙන හත්ථෙන බාහායං පහාරං දෙන්ති. එකකොලාහලන්ති එකතො පවත්තකොලාහලං. එකනින්තාදන්ති එකතො පවත්තනිග්ඝොසං. එලතො නික්ඛන්තා ඡබ්බණ්ණරස්මියො උජුකං උග්ගන්ත්වා ඔනමිත්වා චක්කවාළපබ්බතමුඛවට්ඨිං ආහව්ව තිට්ඨන්තිති ආහ “සකලචක්කවාළං රතනගොපානසිව්නද්ධං විය කුරුමානා”ති. තඬ්ඬණතො ච පන පහුතීති වුත්තනයෙන සුවණ්ණකටාහෙ පතිට්ඨිතස්ස මහාබොධිස්ස ඡබ්බණ්ණරස්මීතං විස්සජ්ජිතකාලතො පහුති. හිමවලාහකගබ්භං පවිසිත්වා අට්ඨාසීති සුවණ්ණකටාහෙනෙව සද්ධිං උග්ගන්ත්වා හිමොදකපුණ්ණං වලාහකගබ්භං පවිසිත්වා අට්ඨාසී. පයමං සුවණ්ණකටාහෙ පතිට්ඨිතොයෙව හි බොධි පවිජා වුත්තජ්ජකාරඅවිජරියපටිමණ්ඩිතො හුත්වා හිමවලාහකගබ්භං පවිසිත්වා අට්ඨාසී. තෙනෙව චක්ඛති “පයමං සුවණ්ණකටාහෙ පතිට්ඨිති, තතො හිමගබ්භසත්තාහං අභිසෙකසත්තාහඤ්ච විතිනාමෙත්වා”තිආදී. තතොයෙව ච මහාවංසෙපි වුත්තං -

“ඵචං සතෙන මූලානං, තත්ථෙසා ගන්ධකද්දමෙ;
පතිට්ඨාසී මහාබොධි, පසාදෙන්ති මහාජනං.

“තස්සා ඛන්ධො දසහත්ථො, පඤ්ච සාඛා මනොරමා;
චතුහත්ථා චතුහත්ථා, දසඬ්ඨිඵලමණ්ඩිතා.

“සහස්සන්තු පසාඛානං, සාඛානං තාසමාසී ඵ;
ඵචං ආසී මහාබොධි, මනොහරසිරිත්ඨරා.

“කටාහමිති මහාබොධි, පතිට්ඨිතක්ඛණෙ මහී;
අකම්පි පාටිහීරානි, අහෙසුං විවිධානි ඵ.

“සයං නාදෙහි තූරියානං, දෙවෙසු මානුසෙසු ඵ;
සාධුකාරනින්තාදෙහි, දෙවබ්‍රහ්මගණස්ස ඵ.

“මෙසානං මිගපක්ඛිනං, යක්ඛාදීනං රවෙහි ව;
රවෙහි ව මහිකම්පෙ, එකකොලාහලං අහු.

“බොධියා ඵලපත්තෙහි, ඡබ්බණ්ණරංසියො සුභා;
නික්ඛමිත්වා චක්ඛවාළං, සකලං සොභයිංසු ව.

“සකටාහා මහාබොධි, උග්ගන්ත්වාන තතො නහං;
අට්ඨාසි හිමගඛිහමිහි, සත්තාහානි අදස්සනා”ති.

තස්මා සුවණ්ණකටාහෙ පතිට්ඨිතොයෙව බොධි කටාහෙනෙව සද්ධි
උග්ගන්ත්වා හිමවලාහකගඛිහං පවිසිත්වා අට්ඨාසිති වෙදිතඛිබං.

හෙට්ඨා පන භගවතො අධිට්ඨානක්කමං දස්සෙන්නෙන යං චුත්තං —

“භගවා කිර මහාපරිනිබ්බානමඤ්චෙ නිපන්නො ලඛ්ඛාදීපෙ
මහාබොධිපතිට්ඨාපනත්ථාය අසොකමහාරාජා මහාබොධිග්ගහණත්ථං
ගමිස්සති, තදා මහාබොධිස්ස දක්ඛිණසාධා සයමෙව ඡිජ්ජිත්වා
සුවණ්ණකටාහෙ පතිට්ඨාතුති අධිට්ඨාසි, ඉදමෙකමධිට්ඨානං.

“තත්ථ පතිට්ඨානකාලෙ ව ‘මහාබොධි හිමවලාහකගඛිහං
පවිසිත්වා තිට්ඨතු’ති අධිට්ඨාසි, ඉදං දුතියමධිට්ඨානං.

“සත්තමෙ දිවසෙ හිමවලාහකගඛිහතො ඔරුය්හ
සුවණ්ණකටාහෙ පතිට්ඨහන්නො පත්තෙහි ව ඵලෙහි ව
ඡබ්බණ්ණරංසියො මුඤ්චතුති අධිට්ඨාසි, ඉදං තතියමධිට්ඨානං”න්ති.

තං ඉමිනා න සමෙති. තත්ථ හි පයමං හිමවලාහකගඛිහං පවිසිත්වා පච්ඡා
සත්තමෙ දිවසෙ හිමවලාහකගඛිහතො ඔරුය්හ ඡබ්බණ්ණරංසිවිස්සජ්ජනං
සුවණ්ණකටාහෙ පතිට්ඨහනඤ්ච චුත්තං, තස්මා අට්ඨකථාය පුබ්බෙනාපරං
න සමෙති. මහාවංසෙ පන අධිට්ඨානෙපි පයමං සුවණ්ණකටාහෙ
පතිට්ඨහනං පච්ඡායෙව ඡබ්බණ්ණරංසිවිස්සජ්ජනං
හිමවලාහකගඛිහපවිසනඤ්ච. චුත්තඤ්ඤෙනං —

“පරිනිබ්බානමඤ්චමිහි, නිපන්නෙන ජිනෙන හි;
කතං මහාඅධිට්ඨානං, පඤ්චකං පඤ්චචක්ඛුනා.

“ගය්හමානා මහාබොධි-සාධාසොකෙන දක්ඛිණා;
ඡිජ්ජිත්වාන සයංයෙව, පතිට්ඨාතු කටාහකෙ.

“පතිට්ඨහිත්වා සා සාධා, ඡබ්බණ්ණරංසියො සුභා;
රාජයන්ති දිසා සබ්බා, ඵලපත්තෙහි මුඤ්චතු.

“සසුවණ්ණකටාහා සා, උග්ගන්ත්වාන මනොරමා;
අදිස්සමානා සත්තාහං, හිමගබ්භමිහි තිට්ඨතු”ති.

බොධිවංසෙපි ච අයමෙව අධිට්ඨානක්කමො චුත්තො, තස්මා අට්ඨකථායං
චුත්තො අධිට්ඨානක්කමො යථා පුබ්බෙනාපරං න විරුජ්ඣති, තථා
විමංසිත්වා ගහෙනබ්බො.

හිමඤ්ච ජබ්බණ්ණරංසියො ච ආවත්තිත්වා මහාබොධිමෙව පවිසිංසුති
මහාබොධිං පටිච්ඡාදෙන්වා යීතං හිමඤ්ච බොධිතො
නික්ඛන්තජබ්බණ්ණරස්මියො ච ආවත්තිත්වා පදක්ඛිණං කත්වා බොධිමෙව
පවිසිංසු, බොධිපට්ඨියා විය හුත්වා අන්තරහිතාති චුත්තං හොති. එත්ථ පන
“හිමඤ්ච රංසියො වා”ති අයමෙව පාඨො සතසොධිතසම්මතෙ
පොරාණපොත්ථකෙ සෙසෙසු ච සබ්බපොත්ථකෙසු දිස්සති. මහාවංසෙපි
චෙතං චුත්තං -

“අතීතෙ තමිහි සත්තාහෙ, සබ්බෙ හිමවලාහකා;
පවිසිංසු මහාබොධිං, සබ්බා තා රංසියොපි වා”ති.

කෙනච්ච පන “පඤ්ච රංසියො”ති පාඨං පරිකප්පෙන්වා යං චුත්තං
“සබ්බදිසාහි පඤ්ච රස්මියො ආවත්තිත්වාති පඤ්චහි ඵලෙහි
නික්ඛන්තත්තා පඤ්ච, තා පන ජබ්බණ්ණවා”ති, තං තස්ස
සම්මොභවිජමිහිතමත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

පරිපුණ්ණන්ධසාධාපසාධපඤ්චඵලපටිමණ්ඩිතොති

පරිපුණ්ණන්ධසාධාපසාධාහි චෙව පඤ්චහි ච ඵලෙහි පටිමණ්ඩිතො,
සමන්තතො විභූසිතොති අත්ථො. අභිසෙකං දත්වාති අනොතත්තොදකෙන
අභිසෙකං දත්වා. මහාබොධිට්ඨානෙනයෙව අට්ඨාසීති බොධිසම්පෙයෙව වසී.

පුබ්බකත්තිකපචාරණාදිවසෙති අස්සයුජමාසස්ස
පුණ්භපක්ඛපුණ්ණමියං. වාතුද්දසීඋපොසථත්තා ද්විසත්තාහෙ ජාතෙ
උපොසථො සම්පත්තොති ආහ “කාලපක්ඛස්ස උපොසථදිවසෙ”ති,
අස්සයුජමාසකාලපක්ඛස්ස වාතුද්දසීඋපොසථෙති අත්ථො.
පාචිනමහාසාලමූලෙ යපෙසීති නගරස්ස පාචිනදිසාහාගෙ ජාතස්ස
මහාසාලරුක්ඛස්ස හෙට්ඨා මණ්ඩපං කාරෙන්වා තත්ථ යපෙසී. සත්තරසමෙ
දිවසෙති පාටිපදදිවසතො දුතියදිවසෙ. කත්තිකජණපූජං අද්දසාති
කත්තිකජණවසෙන බොධිස්ස කරියමානං පූජං සුමනසාමණෙරො අද්දස,
දිස්වා ච ආගතො සබ්බං තං පවත්තිං ආරොචෙසී. තං සන්ධායෙව ච ථෙරො
බොධිආහරණත්ථං පෙසෙසී.

අට්ඨාරස දෙවතාකුලානීති මහාබොධිං පරිවාරෙන්වා
යීතනාගයක්ඛාදිදෙවතාකුලානි දත්වාති සම්බන්ධො. අමච්චකුලානි
බොධිස්ස කත්තබ්බවිචාරණත්ථාය අදාසී, බ්‍රාහ්මණකුලානි

ලොකසම්මතත්තා උදකාසිඤ්චනත්ථාය අදාසි, කුටුම්භියකුලානි බොධිස්ස කත්තබ්බපුජොපකරණගොපනත්ථාය අදාසි. “ගොපකා රාජකම්මිනො තථා තරච්ඡා”ති මහාගණ්ඨීපදෙ වුත්තං. ගණ්ඨීපදෙ පන “ගොපකකුලානි බොධිසිඤ්චනත්ථං බීරධෙනුපාලනත්ථාය තරච්ඡකුලානි කාලිඞ්ගකුලානි විස්සාසිකානි පධානමනුස්සකුලානී”ති වුත්තං. කාලිඞ්ගකුලානීති එත්ථ “උදකාදිගාහකා කාලිඞ්ගා”ති මහාගණ්ඨීපදෙ වුත්තං. “කලිඞ්ගෙසු ජනපදෙ ජාතිසම්පන්නකුලං කාලිඞ්ගකුල”න්ති කෙවි. ඉමිනා පරිචාරෙන්නාති සහත්ථෙ කරණවචනං, ඉමිනා වුත්තජපකාරපරිචාරෙන සද්ධිත්ති අත්ථො. විඤ්ඤාටවිං සමතික්කම්මාති රාජා සයම්පි මහාබොධිස්ස පච්චුග්ගමනං කරොන්තො සෙනඞ්ගපරිවුතො ථලපථෙන ගච්ඡන්තො විඤ්ඤාටවිං නාම අට්ඨං අතික්කම්මිත්වා. තාමලිත්තිං අනුජපත්තොති තාමලිත්තිං නාම තිත්ථං සම්පත්තො. ඉදමස්ස තතියන්ති සුවණ්ණකටාගෙ පතිට්ඨිතමහාබොධිස්ස රජ්ජසම්පදානං සන්ධාය වුත්තං. තතො පුබ්බෙ පනෙස එකචාරං සද්ධාය සකලජම්බුදීපරජ්ජෙන මහාබොධිං පුජෙසියෙව, තස්මා තෙන සද්ධිං චතුත්ථමිදං රජ්ජසම්පදානං. මහාබොධිං පන යස්මිං යස්මිං දිවසෙ රජ්ජෙන පුජෙසි, තස්මිං තස්මිං දිවසෙ සකලජම්බුදීපරජ්ජතො උජ්ජන්නං ආයං ගහෙත්වා මහාබොධිපූජං කාරෙසි.

මාගසිරමාසස්සාති මිගසිරමාසස්ස. පයමපාටිපදදිවසෙති සුක්කපක්ඛපාටිපදදිවසෙ. තඤ්ඞි කණ්ඞපක්ඛපාටිපදදිවසං අපෙක්ඛිත්වා “පයමපාටිපදදිවස”න්ති වුච්චති. ඉදඤ්ච ඉමස්මිං දීපෙ පවත්තමානවොහාරං ගහෙත්වා වුත්තං. තත්ථ පන පුණ්ණම්මො පට්ඨාය යාව අපරා පුණ්ණම්, තාව එකො මාසොති වොහාරස්ස පවත්තත්තා තෙන වොහාරෙන “දුතියපාටිපදදිවසෙ”ති වත්තබ්බං සියා. තත්ථ හි කණ්ඞපක්ඛපාටිපදදිවසං “පයමපාටිපද”න්ති වුච්චති. උක්ඛිපිත්වාති මහාසාලමූලෙ දින්නෙහි සොළසහි ජාතිසම්පන්නකුලෙහි සද්ධිං උක්ඛිපිත්වාති වදන්ති. ගච්ඡති වතරෙති එත්ථ අරෙති බෙදෙ. තෙනෙවාහ “කන්දිත්වා”ති, බොධියා අදස්සනං අසහමානො රොදිත්වා පරිදෙවිත්වාති අත්ථො. සරසරංසිජාලන්ති එත්ථ පන හෙට්ඨා වුත්තනගෙතෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. මහාබොධිසමාරුළ්භාති මහාබොධිනා සමාරුළ්භා. පස්සතො පස්සතොති අනාදරෙ සාම්චචනං, පස්සන්තස්සෙවාති අත්ථො. මහාසමුද්දතලං පක්ඛන්තාති මහාසමුද්දස්ස උදකතලං පක්ඛන්දි. සමන්තා යොජනන්ති සමන්තතො එකෙකෙන පස්සෙන යොජනජ්ජමාණෙ පදෙසෙ. අච්චන්තසංයොගෙ වෙන උපයොගවචනං. වීථියො වූපසන්තාති වීථියො න උට්ඨහිංසු, නාහෙසුන්ති වුත්තං හොති. පච්ඡිංසුති විරවිංසු, නාදං පවත්තයිංසුති අත්ථො. රුක්ඛාදිසන්තිස්සිතාහිති එත්ථ ආදි-සද්දෙන පබ්බතාදිසන්තිස්සිතා දෙවතා සඞ්ගණ්භාති.

සුපණ්ණරූපෙනාති සුපණ්ණසදිසෙන රූපෙන. නාගකුලානි සන්තාසෙසිති මහාබොධිග්ගහණත්ථං ආගතාති නාගකුලානි සන්තාසෙසි,

තෙසං භයං උප්පාදෙන්වා පලාපෙසිති චුත්තං හොති. තදා හි සමුද්දවාසිනො නාගා මහාබොධිං ගහෙතුං වාතවස්සන්ධකාරාදීහි මහන්තං විකුබ්බනං අකංසු. තතො සඞ්ඝමිත්තත්ථෙරී ගරුළුවණ්ණං මාපෙත්වා තෙන ගරුළුරූපෙන ආකාසං පුරයමානා සිබාමරිච්ඡාලෙන ගගනං එකන්ධකාරං කත්වා පක්ඛප්පභාරවාතෙන මහාසමුද්දං ආලොළෙත්වා සංවට්ටජලධිනාදසදිසෙන රවෙන නාගානං හදයාති හින්දන්ති විය තාසෙත්වා නාගෙ පලාපෙසි. තෙ ව උත්තස්තරූපා නාගා ආගන්ත්වාති තෙ ව චුත්තනායෙන උත්තාසිතා නාගා පුන ආගන්ත්වා. තං විභූතින්ති තං ඉද්ධිපාටිභාරියසඞ්ඛාතං විභූතිං, තං අච්ඡරියන්ති චුත්තං හොති. ථෙරී යාවිත්වාති “අයො, අම්භාකං භගවා මුචලින්දනාගරාජස්ස හොගාවලිං අත්තනො ගන්ධකුටිං කත්වා සත්තාහං තස්ස සඞ්ගහං අකාසි. අභිසම්බුජ්ඣනදිවසෙ නෙරඤ්ජරානදීතීරෙ අත්තනො උච්ඡිට්ඨපත්තං මහාකාළනාගස්ස විස්සජ්ජෙසි. උරුවෙලනාගෙන මාපිතං විසඬුමදහනං අගණෙත්වා තස්ස සරණසීලාභරණමදාසි. මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරං පෙසෙත්වා නන්දොපනන්දනාගරාජානං දමෙත්වා නිබ්බිසං අකාසි. එවං සො ලොකනායකො අම්භාකං උපකාරකො, ත්වම්පි නො දොසමස්සරිත්වා මුහුත්තං මහාබොධිං විස්සජ්ජෙත්වා නාගලොකස්ස සග්ගමොක්ඛමග්ගං සම්පාදෙහි”ති එවං යාවිත්වා. මහාබොධිවියොගදුක්ඛිතොති මහාබොධිවියොගෙන දුක්ඛිතො සඤ්ජාතමානසිකදුක්ඛො. කන්දිත්වාති ඉමස්ස පරියායවචනමත්තං රොදිත්වාති, ගුණකිත්තනවසෙන වා පුනප්පුනං රොදිත්වා, විලාපං කත්වාති අත්ථො.

උත්තරද්වාරතොති අනුරාධපුරස්ස උත්තරද්වාරතො. මග්ගං සොධාපෙත්වාති බාණ්ණකණ්ටකාදීනං උද්ධරාපනවසෙන මග්ගං සොධාපෙත්වා. අලඞ්ඝකාරාපෙත්වාති වාලුකාදීනං ඔකිරාපනාදිවසෙන සජ්ජෙත්වා. සමුද්දසාලවත්ථුස්මිත්ති සමුද්දාසන්තසාලාය වත්ථුභූතෙ පදෙසෙ. තස්මිං කිර පදෙසෙ ධිතෙහි සමුද්දස්ස දිට්ඨත්තා තං අච්ඡරියං පකාසෙතුං තත්ථ එකා සාලා කතා. සා නාමෙන “සමුද්දාසන්තසාලා”ති පාකටා ජාතා. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“සමුද්දාසන්තසාලාය, යානෙ යත්වා මහණ්ණවෙ;
ආගච්ඡන්තං මහාබොධිං, මහාථෙරිද්ධියාද්දස.

“තස්මිං යානෙ කතා සාලා, පකාසෙතුං තමබ්භූතං;
‘සමුද්දාසන්තසාලා’ති, නාමෙනාසිධ පාකටා”ති.

තාය විභූතියාති තාය චුත්තප්පකාරාය පූජාසක්කාරාදිසම්පත්තියා. ථෙරස්සාති මහාමහින්දත්ථෙරස්ස. මග්ගස්ස කිර උභොසු පස්සෙසු අත්තරන්තරා පූජ්ථෙහි කූටාගාරසදිසසණ්ඨානාති පූජ්ථවෙනියාති කාරාපෙසි. තං සන්ධායෙන චුත්තං “අත්තරන්තරෙ පූජ්ථඅග්ගියාති

යපෙත්තො”ති. ආගතො වතරෙති එත්ථ අරෙති පසංසායං, සාධු වතාති අත්ථො. සොළසහි ජාතිසම්පන්නකුලෙහිති අට්ඨහි අමච්චකුලෙහි අට්ඨහි ච බ්‍රාහ්මණකුලෙහිති එවං සොළසහි ජාතිසම්පන්නකුලෙහි. සමුද්දතීරෙ මහාබොධිං යපෙත්වාති සමුද්දවෙලාතලෙ අලඬිකතජ්ජට්ඨයත්තෙ රමණීයෙ මණ්ඩපෙ මහාබොධිං යපෙත්වා. එවං පන කත්වා සකලතම්බපණ්ණිරජ්ජෙන මහාබොධිං පූජෙත්වා සොළසන්නං කුලානං රජ්ජං නියායාතෙත්වා සයං දොචාරිකට්ඨානෙ යත්වා තයො දිවසෙ අනෙකජ්ජකාරං පූජං කාරාපෙසි. තං දස්සෙත්තො “තිණ්ණි දිවසානී”ති ආදිමාහ. රජ්ජං විචාරෙසීති රජ්ජං විචාරෙතුං විස්සජ්ජෙසි, සොළසහි වා ජාතිසම්පන්නකුලෙහි රජ්ජං විචාරාපෙසීති අත්ථො. චතුත්ථෙ දිවසෙති මිගසිරමාසස්ස සුක්කපක්ඛදසමීයං. අනුපුබ්බෙන අනුරාධපුරං සම්පත්තොති දසමීයං අලඬිකතජ්ජට්ඨයත්තරථෙ මහාබොධිං යපෙත්වා උළාරපූජං කුරුමානො පාචිනපස්සවිහාරස්ස පතිට්ඨාතබ්බට්ඨානමානෙත්වා තත්ථ සඬ්ඝස්ස පාතරාසං පවත්තෙත්වා මහින්දත්ථෙරෙන භාසිතං නාගදීපෙ දසබලෙන කතං නාගදමනං සුත්වා “සම්මාසම්බුද්ධෙන නිසජ්ජාදිනා පරිභුත්තට්ඨානෙසු පූජාදිහි සක්කාරං කරිස්සාමී”ති සඤ්ඤාණං කාරෙත්වා තතො ආහරිත්වා තවක්කබ්‍රාහ්මණස්ස ගාමද්වාරෙ යපෙත්වා පූජෙත්වා එවං තස්මිං තස්මිං යානෙ පූජං කත්වා ඉමිනා අනුක්කමෙන අනුරාධපුරං සම්පත්තො. වාතුද්දසීදිවසෙති මිගසිරමාසස්සෙව සුක්කපක්ඛවාතුද්දසෙ. වඩ්ඪමානකච්ඡායායාති ඡායාය වඩ්ඪමානසමයෙ, සායන්හසමයෙති වුත්තං හොති. සමාපත්තින්ති ඵලසමාපත්තිං. තිලකභූතෙති අලඬිකාරභූතෙ. රාජවත්ථුද්වාරකොට්ඨකට්ඨානෙති රාජ්‍යායානස්ස ද්වාරකොට්ඨකට්ඨානෙ. “සකලරජ්ජං මහාබොධිස්ස දින්නපුබ්බත්තා උපචාරත්ථං රාජා දොචාරිකවෙසං ගණ්ඨී”ති වදන්ති.

අනුපුබ්බවිපස්සනන්ති උදයබ්බයාදිඅනුපුබ්බවිපස්සනං. පට්ඨපෙත්වාති ආරහිත්වා. අත්ථඬගමිතෙති අත්ථඬගතෙ. “සහ බොධිපතිට්ඨානෙනා”ති වත්තබ්බෙ විහත්තිවිපරිණාමං කත්වා “සහ බොධිපතිට්ඨානා”ති නිස්සක්කවචනං කතං. සති හි සහයොගෙ කරණවචනෙන භවිතබ්බං. මහාපථවී අකම්පිති ච ඉදං මුඛමත්තනිදස්සනං, අඤ්ඤානිපි අනෙකානි අවිජරියානි අහෙසුංයෙව. තථා හි සහ බොධිපතිට්ඨානෙන උදකපරියන්තං කත්වා මහාපථවී අකම්පි, තානි මූලානි කටාහමුච්චට්ටිතො උග්ගන්ත්වා තං කටාහං විනන්ධන්තා පථවීතලමොතරිංසු, සමන්තතො දිබ්බකුසුමානි වස්සිංසු, ආකාසෙ දිබ්බතුරියානි වජ්ජිංසු, මහාමෙඝො උට්ඨහිත්වා වුට්ඨිධාරමකාසි, ආකාසපදෙසා විරවිංසු, විජ්ජුලතා නිව්ජරිංසු. දෙවතා සාධුකාරමදංසු, සමාගතා සකලදීපවාසිනො ගන්ධමාලාදිහි පූජයිංසු, ගහිතමකරන්දා මන්දමාරුතා වායිංසු, සමන්තතො සනසිතලහිමවලාහකා මහාබොධිං ඡාදයිංසු. එවං බොධි පථවියං පතිට්ඨහිත්වා හිමගබ්බෙහ සන්නිසීදිත්වා සත්තාහං ලොකස්ස අදස්සනං අගමාසි. හිමගබ්බෙහ

සන්තිසිද්ධි නිමග්ගභස්ස අන්තො අට්ඨාසි. විජ්ජුරන්තාති විජ්ජුරන්තා ඉතො විතො ව සංසරන්තා. නිව්ඡරිංසුති නික්ඛමිංසු. දස්සිංසුති පඤ්ඤායංසු. සබ්බෙ දීපවාසිනොති සබ්බෙ තම්බපණ්ණිදීපවාසිනො. උත්තරසාධතො එකං ඵලන්ති උත්තරසාධාය යීතං එකං ඵලං. “පාචිතසාධාය එකං ඵල”න්තිපි කෙවි. මහාආසනට්ඨානෙන පුබ්බපස්සෙ මහාසිලාසනෙන පතිට්ඨිතට්ඨානෙන. ඉස්සරනිම්මානවිහාරෙති ඉස්සරනිම්මානසඬ්ඨානෙ කස්සපගිරිවිහාරෙ. “ඉස්සරනිම්මානවිහාරෙ”ති හි පුබ්බසඬ්ඨකෙතවසෙන චුත්තං, ඉදානි පන සො විහාරො “කස්සපගිරි”ති පඤ්ඤාතො. “ඉස්සරසමණාරාමෙ”තිපි කෙවි පයන්ති. තථා ව චුත්තං -

“තවක්කඛ්වාභ්මණගාමෙ, ථූපාරාමෙ තථෙව ව;
ඉස්සරසමණාරාමෙ, පයමෙ චෙතියඬ්ගණෙ”ති.

යොජනියආරාමෙසුති අනුරාධපුරස්ස සමන්තා යොජනස්ස අන්තො කතආරාමෙසු. සමන්තා පතිට්ඨිතෙ මහාබොධිමිහිති සම්බන්ධො. අනුරාධපුරස්ස සමන්තා එවං පුත්තනත්තුපරම්පරාය මහාබොධිමිහි පතිට්ඨිතෙති අත්ථො. ලොහපාසාදට්ඨානං පූජෙසීති ලොහපාසාදස්ස කත්තබ්බට්ඨානං පූජෙසි. “කිඤ්චාපි ලොහපාසාදං දෙවානංපියතිස්සොයෙව මහාරාජා කාරෙස්සති, තථාපි තස්මිං සමයෙ අභාවතො ‘අනාගතෙ’ති චුත්ත”න්ති තිසුපි ගණ්ඨිපදෙසු චුත්තං. කෙවි පන “දුට්ඨගාමණිඅභයෙනෙව කාරිතො ලොහපාසාදො”ති වදන්ති. මූලානි පනස්ස න තාව ඔතරන්තීති ඉමිනා, මහාරාජ, ඉමස්මිං දීපෙ සත්ථුසාසනං පතිට්ඨිතමත්තමෙව අහොසි, න තාව සුපතිට්ඨිතන්ති දස්සෙති, අස්ස සත්ථුසාසනස්ස මූලානි පන න තාව ඔතිණ්ණානීති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඔතරන්තීති හි අතීතත්ථෙවත්තමානවචනං. තෙනෙවාහ “කදා පන හන්තෙ මූලානි ඔතිණ්ණානි නාම හවිස්සන්ති”ති. යො අමච්චො වතුපණ්ණාසාය ජෙට්ඨකකනිට්ඨහාතුකෙහි සද්ධිං චෙතියගිරිමිහි පබ්බජිතො, තං සන්ධාය චුත්තං “මහාඅරිට්ඨො හික්ඛු”ති. මෙසවණ්ණාහයස්ස අමච්චස්ස පරිවෙණට්ඨානෙන මෙසවණ්ණාහයස්ස රඤ්ඤො අමච්චෙන කත්තබ්බස්ස පරිවෙණස්ස වත්ථුහුතෙ යානෙ. මණ්ඩපප්පකාරන්ති මණ්ඩපසදිසං. සදිසත්ථම්පි හි පකාරසද්දං වණ්ණයන්ති. සාසනස්ස මූලානි ඔතරන්තාති පස්සිස්සාමීති ඉමිනා සාසනස්ස සුට්ඨු පතිට්ඨානාකාරං පස්සිස්සාමීති දීපෙති.

මෙසවිරහිතස්ස නිම්මලස්සෙව ආකාසස්ස විරචිතන්තා “ආකාසං මහාවිරවං රථී”ති චුත්තං. පච්චෙකගණිහිති විසුං විසුං ගණාවරියෙහි. පච්චෙකං ගණං එතෙසං අත්ථිති පච්චෙකගණිතො. යථා වෙජ්ජො ගිලානෙසු කරුණාය තිකිච්ඡනමෙව පුරක්ඛන්වා විගතච්ඡන්දදොසො ජිගුච්ඡනියෙසු වණෙසු ගුය්හට්ඨානෙසු ව හෙසජ්ජලෙපනාදිනා තිකිච්ඡනමෙව කරොති, එවං හගවාපි කිලෙසබ්බාධිපිළිතෙසු සත්තෙසු කරුණාය තෙ සත්තෙ කිලෙසබ්බාධිදුක්ඛතො මොචෙතුකාමො

අවත්තබ්බාරහානි ගුය්හට්ඨානනිස්සිතානිපි අසප්පායානි වදන්තො විනයපඤ්ඤත්තියා සත්තානං කිලෙසබ්බාධිං තිකිච්ඡති. තෙන චුත්තං “සත්ථු කරුණාගුණපරිදීපක”න්ති. අනුසිට්ඨිකරානන්ති අනුසාසනීකරානං, යෙ භගවතො අනුසාසනීං සම්මා පටිපජ්ජන්ති, තෙසන්ති අත්ථො. කායකම්මවචිකම්මවිජ්ජන්දිතවිනයනන්ති කායවච්ඡද්වාරෙසු අජ්ඣාචාරවසෙන පවත්තස්ස කිලෙසවිජ්ජන්දිතස්ස විනයනකරං.

රාජිනොති උපයොගත්ථෙ සාම්චවනං, රාජානමනුසාසිංසුති අත්ථො. ආලොකන්ති ඤාණාලොකං. නිබ්බාසිංසු මහෙසයොති එත්ථ මහාමහින්දත්ථෙරො ද්වාදසවස්සිකො හුත්වා තම්බපණ්ණිදීපං සම්පත්තො, තත්ථ ද්වෙ වස්සානි වසිත්වා විනයං පතිට්ඨපෙසි. ද්වාසට්ඨිවස්සිකො හුත්වා පරිනිබ්බුතොති වදන්ති.

තෙසං ථෙරානං අන්තෙවාසිකාති තෙසං මහාමහින්දත්ථෙරජ්ජමුඛානං ථෙරානං අන්තෙවාසිකා. තිස්සදත්තාදයො පන මහාඅරිට්ඨත්ථෙරස්ස අන්තෙවාසිකා, තස්මා තිස්සදත්තකාළසුමනදීසසුමනාදයො මහාඅරිට්ඨත්ථෙරස්ස අන්තෙවාසිකා වාති යොජෙතබ්බං. අන්තෙවාසිකානං අන්තෙවාසිකාති උභයථා චුත්තඅන්තෙවාසිකානං අන්තෙවාසිකා. පුබ්බෙ චුත්තජ්ජකාරාති –

“තතො මහින්දො ඉට්ටියො, උත්තියො සම්බලො තථා;
හද්දනාමො ච පණ්ඩිතො.

“එතෙ නාගා මහාපඤ්ඤා, ජම්බුදීපා ඉධාගතා;
විනයං තෙ වාවයිංසු, පිටකං තම්බපණ්ණියා.

“නිකායෙ පඤ්ච වාවෙසුං, සත්ත වෙව පකරණෙ;
තතො අරිට්ඨො මෙධාවී, තිස්සදත්තො ච පණ්ඩිතො.

“විසාරදො කාළසුමනො, ථෙරො ච දීඝනාමකො”ති. –

එවමාදිනා පුබ්බෙ චුත්තජ්ජකාරා ආචරියපරම්පරා.

ආචරියපරම්පරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විනයානිසංසකථාවණ්ණනා

එත්තාවතා ච “කෙනාහත”න්ති ඉමං පඤ්ඤං විත්ථාරතො විහජිත්වා ඉදානි “කත්ථ පතිට්ඨිත”න්ති ඉමං පඤ්ඤං විස්සජ්ජෙත්තො ආහ “කත්ථ පතිට්ඨිත”න්තිආදි. තත්ථ තෙලමීවාති සිහතෙලමීව. අධිමත්තසතිගතිධිතිමත්තෙසුති එත්ථ සතීති බුද්ධවචනං උග්ගහෙත්වා ධාරණකසති. ගතීති උග්ගණ්හනකගති. ධිතීති සන්තිට්ඨානං කත්වා

ගණ්භනකඤ්ඤාණං. ගතීති වා පඤ්ඤාගති. ධීතීති බුද්ධවචනං. උග්ගණ්භනවීරියං සජ්ඣායනවීරියං ධාරණවීරියඤ්ඤා. උප්පිසුති පාපජිගුවිජනකලක්ඛණාය උප්පාය සමන්තාගතෙසු. කුක්කුච්චකෙසුති අණුමත්තෙසුපි වජ්ජෙසු දොසදස්සාවිතාය කප්පියාකප්පියං නිස්සාය කුක්කුච්චකාරීසු. සික්ඛාකාමෙසුති අධිසීලඅචිත්තඅධිපඤ්ඤාවසෙන නිස්සො සික්ඛා කාමයමානෙසු සම්පියායිත්වා සික්ඛත්තෙසු.

අකත්තබ්බතො නිවාරෙත්වා කත්තබ්බෙසු පතිට්ඨාපනතො මාතෘපිතුට්ඨානියොති වුත්තං. ආචාරගොචරකුසලතාති වෙළදානාදිමිච්ඡාජීවස්ස කායපාගබ්භියාදීනඤ්ඤා අකරණෙන සබ්බසො අනාචාරං වජ්ජෙත්වා “කායිකො අචීතික්කමො වාචසීකො අචීතික්කමො”ති (විහ. 511) එවං වුත්තභික්ඛුසාරුප්පආචාරසම්පත්තියා වෙසියාදිඅගොචරං වජ්ජෙත්වා පිණ්ඩපාතාදිඅත්ථං උපසඬ්ඨකමිතුං යුත්තට්ඨානසඬ්ඨාතගොචරෙන ව සම්පන්නත්තා සමණාචාරෙසු වෙච්ඡා සමණගොචරෙසු ච කුසලතා. අපිච යො භික්ඛු සත්ථරී සගාරවො සප්පතිස්සො සබ්බමචාරීසු සගාරවො සප්පතිස්සො භිරොත්තප්පසම්පන්නො සුනිවත්ථො සුපාරුතො පාසාදිකෙන අභික්කන්තෙන පටික්කන්තෙන ආලොකිතෙන විලොකිතෙන සම්ඤ්ජිතෙන පසාරිතෙන ඔක්ඛිත්තවක්ඛු ඉරියාපථසම්පන්නො ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරො භොජනෙ මත්තඤ්ඤා ජාගරියමනුයුත්තො සතිසම්පජ්ඣකෙන සමන්තාගතො අප්පිච්ඡො සන්තුට්ඨො ආරද්ධවීරියො පවිචිත්තො අසංසට්ඨො ආභිසමාචාරිකෙසු සක්කච්චකාරී ගරුචිත්තීකාරබ්‍රහ්මලො විහරති, අයං වුච්චති ආචාරො.

ගොචරො පන උපනිස්සයගොචරො ආරක්ඛගොචරො උපනිබන්ධගොචරොති තිවිධො. තත්ථ දසකථාවත්ථුගුණසමන්තාගතො කල්‍යාණමිත්තො, යං නිස්සාය අස්සුතං සුණාති, සුතං පරියොදාපෙති, කඩ්ඛං විතරති, දිට්ඨිං උජුං කරොති, චිත්තං පසාදෙති, යස්ස වා පන අනුසික්ඛමානො සද්ධාය වඩ්ඪති, සීලෙන, සුතෙන, වාගෙන, පඤ්ඤාය වඩ්ඪති, අයං උපනිස්සයගොචරො. යො පන භික්ඛු අන්තර්ගතං පටිට්ඨො විථිපට්ඨන්නො ඔක්ඛිත්තවක්ඛු යුගමත්තදස්සාවී සංවුතො ගච්ඡති, න හත්ථිං ඔලොකෙත්තො, න අස්සං, න රථං, න පත්තිං, න ඉත්ථිං, න පුරිසං ඔලොකෙත්තො, න උද්ධං ඔලොකෙත්තො, න අධො ඔලොකෙත්තො, න දිසාවිදිසම්පි පෙක්ඛමානො ගච්ඡති, අයං ආරක්ඛගොචරො. උපනිබන්ධගොචරො පන චත්තාරො සතිපට්ඨානා, යත්ථ භික්ඛු අත්තනො චිත්තං උපනිබන්ධති. වුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා – “කො ච, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො ගොචරො සකො පෙත්තිකො විසයො, යදිදං චත්තාරො සතිපට්ඨානා”ති. අයං උපනිබන්ධගොචරො. ඉති ඉමිනා ච ආචාරෙන ඉමිනා ච ගොචරෙන සමන්තාගතත්තා ආචාරගොචරකුසලතා. එවං අනාචාරං අගොචරඤ්ඤා වජ්ජෙත්වා සද්ධාපබ්බජිතානං යථාවුත්තආචාරගොචරෙසු

කුසලභාවො විනයධරායත්තොති අයමානිසංසො විනයපරියත්තියා දස්සිතොති වෙදිතබ්බො.

විනයපරියත්තිං නිස්සායාති විනයපරියාපුණනං නිස්සාය. අත්තනො සීලක්ඛන්ධො සුගුත්තො හොති සුරක්ඛිතොති කථමස්ස අත්තනො සීලක්ඛන්ධො සුගුත්තො හොති සුරක්ඛිතො? ආපත්තිඤ්ඤි ආපජ්ජන්තො ඡහාකාරෙහි ආපජ්ජති අලජ්ජිතා, අඤ්ඤාණතා, කුක්කුච්චපකතතා, අකප්පියෙ කප්පියසඤ්ඤිතා, කප්පියෙ අකප්පියසඤ්ඤිතා, සතිසම්මොසාති. විනයධරො පන ඉමෙහි ඡහාකාරෙහි ආපත්තිං නාපජ්ජති.

කථං අලජ්ජිතාය නාපජ්ජති? සො හි “පස්සථ හො, අයං කප්පියාකප්පියං ඡානන්තොයෙව පණ්ණත්තිවිතික්කමං කරොති”ති ඉමං පරුපවාදං රක්ඛන්තොපි අකප්පියභාවං ඡානන්තොයෙව මද්දිත්වා විතික්කමං න කරොති. එවං අලජ්ජිතාය නාපජ්ජති. සහසා ආපත්තම්පි දෙසනාගාමිනිං දෙසෙත්වා වුට්ඨානගාමිනියා වුට්ඨහිත්වා සුද්ධන්තෙ පතිට්ඨාති, තතො –

“සඤ්චිච්ච ආපත්තිං නාපජ්ජති, ආපත්තිං න පරිගුහති;
අගතිගමනඤ්ච න ගච්ඡති, එදිසො වුච්චති ලජ්ජපුග්ගලො”ති. (පරි. 359) –

ඉමස්මිං ලජ්ජිභාවෙ පතිට්ඨිතොව හොති.

කථං අඤ්ඤාණතාය නාපජ්ජති? සො හි කප්පියාකප්පියං ඡානාති, තස්මා කප්පියංයෙව කරොති, අකප්පියං න කරොති. එවං අඤ්ඤාණතාය නාපජ්ජති.

කථං කුක්කුච්චපකතතාය නාපජ්ජති? කප්පියාකප්පියං නිස්සාය කුක්කුච්චෙ උප්පන්නෙ වත්ථුං ඔලොකෙත්වා මාතිකං පදභාජනං අන්තරාපත්තිං අනාපත්තිං ඔලොකෙත්වා කප්පියං වෙ හොති, කරොති, අකප්පියං වෙ, න කරොති. උප්පන්නං පන කුක්කුච්චං අවිනිච්ඡිනිත්වාච “වට්ටති”ති මද්දිත්වා න විතික්කමති. එවං කුක්කුච්චපකතතාය නාපජ්ජති.

කථං අකප්පියෙ කප්පියසඤ්ඤිතාදිහි නාපජ්ජති? සො හි කප්පියාකප්පියං ඡානාති, තස්මා අකප්පියෙ කප්පියසඤ්ඤී න හොති, කප්පියෙ අකප්පියසඤ්ඤී න හොති, සුපතිට්ඨිතා වස්ස සති හොති, අධිට්ඨාතබ්බං අධිට්ඨෙති, විකප්පෙතබ්බං විකප්පෙති. ඉති ඉමෙහි ඡහාකාරෙහි ආපත්තිං නාපජ්ජති, ආපත්තිං අනාපජ්ජන්තො අඛණ්ඩසීලො හොති පරිසුද්ධසීලො. එවමස්ස අත්තනො සීලක්ඛන්ධො සුගුත්තො හොති සුරක්ඛිතො.

කුක්කුච්චපකතානන්ති කස්පියාකස්පියං නිස්සාය උප්පන්නෙන කුක්කුච්චෙන අභිභූතානං. කථං පන කුක්කුච්චපකතානං පටිසරණං හොති? තිරොරට්ඨෙසු තිරොජනපදෙසු ච උප්පන්නකුක්කුච්චා භික්ඛු “අසුකස්මිං කිර විහාරෙ විනයධරො වසති”ති දුරතොපි තස්ස සන්තිකං ආගන්ත්වා කුක්කුච්චං පුච්ඡන්ති. සො තෙහි කතකම්මස්ස වත්ථුං ඔලොකෙත්වා ආපත්තානාපත්තිං ගරුකලභුකාදිහෙදං සල්ලක්ඛෙත්වා දෙසනාගාමීනිං දෙසාපෙත්වා වුට්ඨානගාමීනියා වුට්ඨාපෙත්වා සුද්ධන්තෙ පතිට්ඨාපෙති. එවං කුක්කුච්චපකතානං පටිසරණං හොති.

විසාරදො සඞ්ඝමජ්ඣෙකෙ වොහරතීති විගතො සාරදො භයං එතස්සාති විසාරදො, අභිතොති අත්ථො. අවිනයධරස්ස හි සඞ්ඝමජ්ඣෙකෙ කථෙත්තස්ස භයං සාරජ්ජං ඔක්කමති, විනයධරස්ස තං න හොති. කස්මා? “එවං කථෙත්තස්ස දොසො හොති, එවං න දොසො”ති ඤාත්වා කථනතො.

පච්චත්ථිකෙ සහධම්මෙන සුනිග්ගහිතං නිග්ගණ්හාතීති එත්ථ ද්විධා පච්චත්ථිකා නාම අත්තපච්චත්ථිකා ච සාසනපච්චත්ථිකා ච. තත්ථ මෙත්තියභූමමජකා ච භික්ඛු වඩ්ඨෙයා ච ලිච්ඡවී අමුලකෙන අන්තිමවත්ථුනා වොදෙසුං, ඉමෙ අත්තපච්චත්ථිකා නාම. යෙ චා පනඤ්ඤෙපි දුස්සීලා පාපධම්මා, සබ්බෙ තෙ අත්තපච්චත්ථිකා. විපරීතදස්සනා පන අරිට්ඨභික්ඛුකණ්ටකසාමණෙරවෙසාලිකවජ්ජිපුත්තකා මහාසඞ්ඝිකාදයො ච අබුද්ධසාසනං “බුද්ධසාසන”න්ති වත්වා කතපග්ගහා සාසනපච්චත්ථිකා නාම. තෙ සබ්බෙපි සහධම්මෙන සහකාරණෙන වචනෙන යථා තං අසද්ධම්මං පතිට්ඨාපෙතුං න සක්කොන්ති, එවං සුනිග්ගහිතං කත්වා නිග්ගණ්හාති.

සද්ධම්මට්ඨිකියා පටිපන්නො හොතීති එත්ථ පන තිව්ධො සද්ධම්මො පරියත්තිපටිපත්තිඅධිගමවසෙන. තත්ථ තිපිටකං බුද්ධවචනං පරියත්තිසද්ධම්මො නාම. තෙරස ධුතඬිගගුණා වුද්දස ඛන්ධකචත්තාති ද්වෙඅසීති මහාවත්තාතීති අයං පටිපත්තිසද්ධම්මො නාම. චත්තාරො මග්ගා ච චත්තාරි ඵලානි ච, අයං අධිගමසද්ධම්මො නාම. තත්ථ කෙචි ථෙරා “යො වො, ආනන්ද, මයා ධම්මො ච විනයො ච දෙසිතො පඤ්ඤත්තො, සො වො මමච්චයෙන සත්ථා”ති (දී. නි. 2.216) ඉමිනා සුත්තෙන “සාසනස්ස පරියත්ති මූල”න්ති වදන්ති. කෙචි ථෙරා “ඉමෙ ච, සුභද්ද, භික්ඛු සම්මා විහරෙය්හුං, අසුඤ්ඤො ලොකො අරහන්තෙහි අස්සා”ති ඉමිනා සුත්තෙන (දී. නි. 2.214) “සාසනස්ස පටිපත්ති මූල”න්ති වත්වා “යාච පඤ්ච භික්ඛු සම්මා පටිපන්නා සංවිජ්ජන්ති, තාච සාසනං ධීතං හොති”ති ආභංසු. ඉතරෙ පන ථෙරා “පරියත්තියා අන්තරහිතාය සුප්පටිපන්නස්සපි ධම්මාභිසමයො නත්ථි”ති වත්වා ආභංසු. සචෙපි පඤ්ච භික්ඛු චත්තාරි පාරාජිකාති රක්ඛණකා හොන්ති, තෙ සද්ධෙ කුලපුත්තෙ පබ්බාපෙත්වා පච්චත්තිමෙ ජනපදෙ උපසම්පාදෙත්වා දසවග්ගගණං පුරෙත්වා මජ්ඣිමජනපදෙපි

උපසම්පදං කරිස්සන්ති. එතෙනුපායෙන විසතිවග්ගසඬ්ඝං පුරෙත්වා අත්තනොපි අබ්භානකම්මං කත්වා සාසනං වුඬ්ඪිං විරුල්භිං ගමයිස්සන්ති. එවමයං විනයධරො තිව්ධස්සපි සද්ධම්මස්ස විරට්ඨිතියා පටිපත්තො හොතිති. එවමයං විනයධරො ඉමෙ පඤ්චානිසංසෙ පටිලහතිති වෙදිතබ්බො.

විනයො සංවරත්ථායාතිආදීසු (පරි. අට්ඨ. 366) විනයොති විනයස්ස පරියාපුණනං, විනයොති වා විනයපඤ්ඤත්ති චුත්තා, තස්මා සකලාපි විනයපඤ්ඤත්ති විනයපරියාපුණනං වා කායවච්ඡේදාරසංවරත්ථායාති අත්ථො, ආර්ථිපාරිසුද්ධිපරියොසානස්ස සීලස්ස උපනිස්සයපච්චයො හොතිති චුත්තං හොති. අවිජ්ජපටිසාරොති පාපපුඤ්ඤානං කතාකතානුසොචනවසෙන පවත්තවිත්තවිජ්ජපටිසාරාහාවො. පාමොජ්ජන්ති දුබ්බලා තරුණපිති. පීතීති බලවපිති. පස්සද්ධිති කායවිත්තදරථපටිජ්ජස්සද්ධි. සුඛන්ති කායිකං චෙතසිකඤ්ච සුඛං. තඤ්ඤි දුට්ඨමපි සමාධිස්ස උපනිස්සයපච්චයො හොති. සමාධිති විත්තෙකග්ගතා. යථාභූතඤ්ඤාණදස්සනන්ති සජ්ජවචයනාමරූපපරිග්ගහො. නිබ්බිදාති විපස්සනා. අථ වා යථාභූතඤ්ඤාණදස්සනං තරුණවිපස්සනා, උදයබ්බයඤ්ඤාණස්සෙනං අධිවචනං. විත්තෙකග්ගතා හි තරුණවිපස්සනාය උපනිස්සයපච්චයො හොති. නිබ්බිදාති සිඛාජ්ජත්තා වුට්ඨානගාමිතිබලවවිපස්සනා. විරාගොති අරියමග්ගො. විමුක්තිති අරහත්තඵලං. චතුබ්බිධොපි හි අරියමග්ගො අරහත්තස්ස උපනිස්සයපච්චයො හොති. විමුක්තිඤ්ඤාණදස්සනන්ති පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණං. අනුපාදාපරිනිබ්බානත්ථායාති කඤ්චි ධම්මං අග්ගහෙත්වා අනවසෙසෙත්වා පරිනිබ්බානත්ථාය, අජ්ජවචයපරිනිබ්බානත්ථායාති අත්ථො. අජ්ජවචයපරිනිබ්බානස්ස හි විමුක්තිඤ්ඤාණදස්සනං පච්චයො හොති තස්මිං අනුජ්ජත්තෙ අවස්සං පරිනිබ්බායිතබ්බතො, න ච පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණෙ අනුජ්ජත්තෙ අත්තරා පරිනිබ්බානං හොති.

එතදත්ථා කථාති අයං විනයකථා නාම එතදත්ථාය, අනුපාදාපරිනිබ්බානත්ථායාති අත්ථො. එවං සබ්බත්ථපි. මන්තනාපි විනයමන්තනාඵව, “එවං කරිස්සාම, න කරිස්සාමා”ති විනයපටිබද්ධසංසන්දනා. එතදත්ථා උපනිසාති උපනිසිදති එත්ථ ඵලං තජ්ජටිබද්ධචුත්තිතායාති උපනිසා වුච්චති කාරණං පච්චයොති. “විනයො සංවරත්ථායා”තිආදිකා කාරණපරම්පරා එතදත්ථාති අත්ථො. එතදත්ථං සොකාවධානන්ති ඉමිස්සා පරම්පරපච්චයකථාය සොකාවධානං ඉමං කථං සුත්වා යං උජ්ජජ්ජති ඤාණං, තමපි එතදත්ථං. යදිදං අනුපාදාවිත්තස්ස විමොක්ඛොති යදිදන්ති නිපාතො. සබ්බලිඬ්ඨගවිහත්තිවචනෙසු තාදිසොච තත්ථ තත්ථ අත්ථතො පරිණාමෙතබ්බො, තස්මා එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො — යො අයං චතුහි උපාදානෙහි අනුපාදිගිත්වා විත්තස්ස අරහත්තඵලසඬ්ඛාතො විමොක්ඛො, සොපි එතදත්ථාය

අනුපාදාපරිනිබ්බානත්ථායාති එවමෙත්ථ සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. යො අයං අනුපාදාවිත්තස්ස විමොක්ඛසඞ්ඛාතො මග්ගො, හෙට්ඨා චුත්තං සබ්බමිපි එතදත්ථමෙවාති. එවඤ්ච සති ඉමිනා මහුස්සාහතො සාධිතබ්බං නියතජ්ජයොජනං දස්සිතං හොති. හෙට්ඨා “විරාගො...පෙ.... නිබ්බානත්ථායා”ති ඉමිනා පන ලබ්භමානානිසංසඵලං දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. ආයොගොති උග්ගභණුවිත්තනාදිවසෙන පුනස්පුනං අභියොගො.

විනයානිසංසකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සමන්තපාසාදිකාය විනයට්ඨකථාය සාරත්ථදීපනියං

බාහිරනිදානවණ්ණනා සමත්තා.

වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා

1. සෙය්‍යවීදන්ති තං කතමං, තං කථන්ති වා අත්ථො. අනියමනිද්දෙසවචනන්ති නත්ථි එතස්ස නියමොති අනියමො, නිද්දිසියති අත්ථො එතෙනාති නිද්දෙසො, චුච්චති එතෙනාති වචනං, නිද්දෙසොයෙව වචනං නිද්දෙසවචනං, අනියමස්ස නිද්දෙසවචනං අනියමනිද්දෙසවචනං, පයමං අනියමිතස්ස සමයස්ස නිද්දෙසවචනන්ති අත්ථො. “යෙනාති අවත්වා තෙනාති චුත්තත්තා අනියමං කත්වා නිද්දිට්ඨවචනං අනියමනිද්දෙසවචන”න්තිපි වදන්ති. යංතංසද්දානං නිච්චසම්බන්ධභාවතො ආහ “තස්ස සරූපෙන අචුත්තෙනපි”තිආදි. තත්ථ තස්සාති “තෙනා”ති එතස්ස. සරූපෙන අචුත්තෙනපිති “යෙනා”ති එවං සරූපතො පාළියං අචුත්තෙනපි. අත්ථතො සිද්ධෙනාති පරභාගෙ සාරිපුත්තත්ථෙරස්ස උජ්ජ්ජනකපරිචිතක්කසඞ්ඛාතඅත්ථතො සිද්ධෙන. පරිචිතක්කෙ හි සිද්ධෙ යෙන සමයෙන පරිචිතක්කො උද්පාදීති ඉදං අත්ථතො සිද්ධමෙව හොති. තෙනෙවාහ “අපරභාගෙ හි විනයපඤ්ඤත්තියාවනහෙතුභූතො ආයස්මතො සාරිපුත්තස්ස පරිචිතක්කො සිද්ධො”තිආදි. “තෙනා”ති වත්වා තතො තදත්ථමෙව “යෙනා”ති අත්ථතො චුච්චමානත්තා “යෙනා”ති අයං “තෙනා”ති එතස්ස පටිනිද්දෙසො නාම ජාතො. පටිනිද්දෙසොති ච විත්ථාරනිද්දෙසොති අත්ථො.

අපරභාගෙ හීති එත්ථ හි-සද්දො හෙතුමහි, යස්මාති අත්ථො. විනයපඤ්ඤත්තියාවනහෙතුභූතොති “එතස්ස භගවා කාලො, එතස්ස සුගත කාලො, යං භගවා සාවකානං සික්ඛාපදං පඤ්ඤපෙය්‍ය, උද්දිසෙය්‍ය පාතිමොක්ඛං. යථයිදං බ්‍රහ්මවරියං අද්ධනියං අස්ස විරට්ඨිතික”න්ති එවං පවත්තස්ස විනයපඤ්ඤත්තියාවනස්ස කාරණභූතොති අත්ථො. පරිචිතක්කොති “කතමෙසානං බො බුද්ධානං භගවත්තානං බ්‍රහ්මවරියං න විරට්ඨිතිකං අහොසි, කතමෙසානං බුද්ධානං භගවත්තානං බ්‍රහ්මවරියං

විරට්ඨිතිකං අහොසී’ති එවං පවත්තො පරිවිතක්කො. යංතංසද්දානං නිව්වසම්බන්ධොති ආහ “තස්මා යෙන සමයෙනා”තිආදි. පුබ්බෙ වා පච්ඡා වා අත්ථතො සිද්ධෙනාති පුබ්බෙ වා පච්ඡා වා උප්පන්නඅත්ථතො සිද්ධෙන. පටිනිද්දෙසො කත්තබ්බොති එතස්ස “යදිද්”න්ති ඉමිනා සම්බන්ධො. “පටිනිද්දෙසො කත්තබ්බො”ති යදිදං යං ඉදං විධානං, අයං සබ්බස්මිං විනයෙ යුක්තිති අත්ථො. අථ වා “පටිනිද්දෙසො කත්තබ්බො”ති යදිදං යා අයං යුක්ති, අයං සබ්බස්මිං විනයෙ යුක්තිති අත්ථො.

තත්ත්වං මුඛමත්තනිදස්සනන්ති තස්සා යථාචුත්තයුක්තියා පරිදීපනෙ ඉදං මුඛමත්තනිදස්සනං, උපායමත්තනිදස්සනන්ති අත්ථො. මුඛං ද්වාරං උපායොති හි අත්ථතො එකං. “තෙන හි භික්ඛවෙ භික්ඛුනං සික්ඛාපදං පඤ්ඤපෙස්සාමි”ති පාළිං දස්සෙත්වා තත්ථ පටිනිද්දෙසමාහ “යෙන සුදිත්තො”තිආදිනා. තෙනාති හෙතුඅත්ථෙ කරණවචනත්තා තස්ස පටිනිද්දෙසොපි තාදිසොයෙවාති ආහ “යස්මා පටිසෙවී”ති. පුබ්බෙ අත්ථතො සිද්ධෙනාති පුබ්බෙ උප්පන්නමෙථුනධම්මපටිසෙවනසඞ්ඛාතඅත්ථතො සිද්ධෙන. පච්ඡා අත්ථතො සිද්ධෙනාති රඤ්ඤා අදින්නං දාරුනං ආදියනසඞ්ඛාතපච්ඡාඋප්පන්නඅත්ථතො සිද්ධෙන. සමයසද්දොති එතස්ස “දිස්සති”ති ඉමිනා සම්බන්ධො.

සමවායෙති පච්චයසාමග්ගියං, කාරණසමවායෙති අත්ථො. බණ්ණති ඔකාසෙ. අස්සාති අස්ස සමයසද්දස්ස සමවායො අත්ථොති සම්බන්ධො. අප්පෙව නාම ස්වෙපි උපසඞ්කමෙය්‍යාම කාලඤ්ච සමයඤ්ච උපාදායාති එත්ථ කාලො නාම උපසඞ්කමනස්ස යුත්තපයුත්තකාලො. සමයො නාම තස්සෙව පච්චයසාමග්ගී, අත්ථතො තදනුරූපං සරීරබලඤ්චෙව තප්පච්චයපරිස්සයාහාවො ව. උපාදානං නාම ඤාණෙන තෙසං ගහණං සල්ලක්ඛණං, තස්මා කාලඤ්ච සමයඤ්ච පඤ්ඤාය ගහෙත්වා උපධාරෙත්වාති අත්ථො. ඉදං චුත්තං හොති – සවෙ අම්භාකං ස්වෙ ගමනස්ස යුත්තකාලො භවිස්සති, කායෙ බලමත්තා වෙව ඵරිස්සති, ගමනපච්චයා ව අඤ්ඤො අභාසුචිහාරො න භවිස්සති, අටෙතං කාලඤ්ච ගමනකාරණසමවායසඞ්ඛාතං සමයඤ්ච උපධාරෙත්වා අපි එව නාම ස්වෙ ආගච්ඡෙය්‍යාමාති.

බණ්ණාති ඔකාසො. තථාගතූප්පාදාදිකො හි මග්ගබ්‍රහ්මවරියස්ස ඔකාසො තප්පච්චයපටිලාභහෙතුත්තා, බණ්ණා එව ව සමයො. යො බණ්ණාති ව සමයොති ව චුච්චති, සො එකොවාති හි අත්ථො. මහාසමයොති මහාසමුහො. පචුද්ධං වනං පවනං, තස්මිං පවනස්මිං, වනසණ්ඨෙති අත්ථො. සමයොපි බො තෙ හද්දාලි අප්පට්ඨිද්ධො අහොසීති එත්ථ සමයොති සික්ඛාපදපුරණස්ස හෙතු. හද්දාලිති තස්ස භික්ඛුනො නාමං. ඉදං චුත්තං හොති – හද්දාලි තයා පටිවිජ්ඣිතබ්බයුත්තකං එතං කාරණං අත්ථී, තමපි

තෙ න පටිවිද්ධං න සල්ලක්ඛිතන්ති. කිං තං කාරණන්ති ආහ “භගවා බො”තිආදි.

උග්ගාභමානො තිආදීසු මානොති තස්ස පරිබ්බාජකස්ස පකතිනාමං, කිඤ්චි කිඤ්චි පන උග්ගහෙනුං සමත්ථතාය “උග්ගාභමානො”ති නං සඤ්ජානන්ති, තස්මා “උග්ගාභමානො”ති වුවවති. සමණමුණ්ඩිකාය පුත්තො සමණමුණ්ඩිකාපුත්තො. සො කිර දෙවදත්තස්ස උපට්ඨාකො. සමයං දිට්ඨිං පවදන්ති එත්ථාති සමයජ්ජවාදකො, තස්මිං සමයජ්ජවාදකෙ, දිට්ඨිජ්ජවාදකෙති අත්ථො. තස්මිං කිර යානෙ වඩ්ඤ්ඤාත්ථාත්ථොපාක්ඛරසාතිපභුතයො බ්‍රාහ්මණා නිගණ්ඨාචෙලකපරිබ්බාජකාදයො ච පරිබ්බාජකා සන්නිපතිත්වා අත්තනො අත්තනො සමයං දිට්ඨිං පවදන්ති කථෙත්ති දීපෙත්ති, තස්මා සො ආරාමො “සමයජ්ජවාදකො”ති වුවවති, ස්වෙව තිත්ථුකාවීරසඞ්ඛාතාය තිම්බරුරුක්ඛපන්තියා පරික්ඛිත්තත්තා “තිත්ථුකාවීර”න්ති වුවවති. එකා සාලා එත්ථාති එකසාලකො. යස්මා පනෙත්ථ පයමං එකා සාලා කතා අහොසි, පච්ඡා මහාපුඤ්ඤං පොට්ඨපාදපරිබ්බාජකං නිස්සාය බහු සාලා කතා, තස්මා තමෙව එකං සාලමුපාදාය ලද්ධනාමවසෙන “එකසාලකො”ති වුවවති. මල්ලිකාය පන පසෙනදිරඤ්ඤො දෙවියා උය්‍යානභූතො සො පුජ්ජඵලසඤ්ජන්තො ආරාමොති කත්වා “මල්ලිකාය ආරාමො”ති සඞ්ඛ්‍යං ගතො. තස්මිං සමයජ්ජවාදකෙ තිත්ථුකාවීරෙ එකසාලකෙ මල්ලිකාය ආරාමෙ. පටිවසතීති තස්මිං වාසථාසුතාය වසති.

දිට්ඨෙය්‍ය ධම්මෙති පච්චක්ඛෙ අත්තහාවෙ. අත්ථොති වුඩ්ඪි. සම්පරායිකොති කම්මකිලෙසවසෙන සම්පරෙතබ්බතො සම්පාපුණ්ණිතබ්බතො සම්පරායො, පරලොකො. තත්ථ නියුත්තො සම්පරායිකො, පරලොකත්ථො. අත්ථාභිසමයාති යථාචුත්තඋභයත්ථසඞ්ඛාතභිතපටිලාභා. සම්පරායිකොපි හි අත්ථො කාරණස්ස නිජ්ජන්තත්තා පටිලද්ධො නාම භොතීති තමත්ථද්වයං එකතො කත්වා “අත්ථාභිසමයා”ති චුත්තං. ධියා පඤ්ඤාය රාති ගණ්භාතීති ධිරො. අථ වා ධි පඤ්ඤා එතස්ස අත්ථිති ධිරො.

සම්මා මානාභිසමයාති මානස්ස සම්මා පහානෙන. සම්මාති ඉමිනා මානස්ස අග්ගමග්ගඤ්ඤාණෙන සමුවිජ්ජෙද්ද්වයෙන වුත්තං. දුක්ඛස්ස පිළිනට්ඨොතිආදීසු දුක්ඛසච්චස්ස පිළිනං තංසමඬ්භිතො හිංසනං අවිජ්ජාරිකතාකරණං, පිළිනමෙව අත්ථො පිළිනට්ඨො, ත්ථකාරස්ස ට්ඨකාරං කත්වා චුත්තං. එවං සෙසෙසුපි. සමෙච්ච පච්චයෙහි කතහාවො සඞ්ඛතට්ඨො. සන්තාපො දුක්ඛදුක්ඛතාදිවසෙන සන්තාපනං පරිදහනං. විපරිණාමො ජරාය මරණෙන වාති ද්විධා විපරිණාමෙතබ්බතා. අභිසමෙතබ්බො පටිවිජ්ඣිතබ්බොති අභිසමයො, අභිසමයොව අත්ථො අභිසමයට්ඨො, පිළිනාදීනි. තානි හි අභිසමෙතබ්බහාවෙන එකිභාවං

උපනෙත්වා “අභිසමයටියො”ති චුත්තානි, අභිසමයස්ස වා පටිවෙධස්ස විසයභූතො අත්ථො අභිසමයටියොති තානෙව පිළිනාදීති අභිසමයස්ස විසයභාවූපගමනසාමඤ්ඤතො එකත්තෙන චුත්තානි.

එත්ථ ච උපසග්ගානං ජොතකමත්තත්තා තස්ස තස්ස අත්ථස්ස වාවකො සමයසද්දො එවාති සමයසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරෙපි සඋපසග්ගො අභිසමයසද්දො චුත්තො. තත්ථ සහකාරිකාරණසන්නිජ්ඣං සමෙති සමවෙතීති සමයො, සමවායො. සමෙති සමාගච්ඡති මග්ගබ්බන්තරියං එත්ථ තදාධාරපුග්ගලෙහිති සමයො, බණ්ණො. සමෙතීති එත්ථ, එතෙන වා සංගච්ඡන්ති ධම්මා සහජාතධම්මෙහි උප්පාදාදීහි වාති සමයො, කාලො. ධම්මප්පවත්තිමත්තතාය අත්ථතො අභූතොපි හි කාලො ධම්මප්පවත්තියා අධිකරණං කාරණං විය ච පරිකප්පනාමත්තසිද්ධෙන රූපෙන වොහරියති. සමං, සහ වා අවයවානං අයනං පවත්ති අවට්ඨානන්ති සමයො, සමුහො යථා “සමුදායො”ති. අවයවෙන සභාවට්ඨානමෙව හි සමුහො. පච්චයන්තරසමාගමෙ එති එලං එතස්මා උප්පජ්ජති පවත්තති වාති සමයො, හෙතු යථා “සමුදයො”ති. සමෙති සංයොජනභාවතො සම්බන්ධො එති අත්තතො විසයෙ පවත්තති, දළ්භග්ගභණ්ණභාවතො වා තංසංයුත්තා අයන්ති පවත්තන්ති සත්තා යථාහිනිවෙසං එතෙනාති සමයො, දිට්ඨි. දිට්ඨිසංයොජනෙන හි සත්තා අතිවිය බජ්ඣන්ති. සමිති සඞ්ඝති සමොධානන්ති සමයො, පටිලාහො. සමස්ස නිරොධස්ස යානං, සම්මා වා යානං අපගමො අප්පවත්තීති සමයො, පහානං. ඤාණෙන අභිමුඛං සම්මා එතඛිබ්බො අධිගන්තඛිබ්බොති අභිසමයො, ධම්මානං අවිපරිතො සභාවො. අභිමුඛභාවෙන සම්මා එති ගච්ඡති බුජ්ඣතිති අභිසමයො, ධම්මානං යථාභූතසභාවාවබ්බොධො. එවං තස්මිං තස්මිං අත්ථො සමයසද්දස්ස පවත්ති වෙදිතඛිබ්බො.

නනු ච අත්ථමත්තං පටිච්ච සද්දා අභිනිවිසන්ති, න එකෙන සද්දෙන අනෙකෙ අත්ථා අභිධියන්තිති? සච්චමෙනං සද්දවිසෙසෙ අපෙක්ඛිතෙ. සද්දවිසෙසෙ හි අපෙක්ඛියමානෙ එකෙන සද්දෙන අනෙකත්ථාහිධානං න සම්භවති. න හි යො කාලත්ථො සමයසද්දො, සොයෙව සමුහාදිඅත්ථං වදති. එත්ථ පන තෙසං තෙසං අත්ථානං සමයසද්දවචනීයතාසාමඤ්ඤමුපාදාය අනෙකත්ථතා සමයසද්දස්ස චුත්තා. එවං සබ්බත්ථ අත්ථුද්ධාරෙ අධිප්පායො වෙදිතඛිබ්බො. ඉධ පනස්ස කාලො අත්ථොති අස්ස සමයසද්දස්ස ඉධ කාලො අත්ථො සමවායාදීනං අත්ථානං ඉධ අසම්භවතො දෙසදෙසකාදීනං විය නිදානභාවෙන කාලස්ස අපදිසිතඛිබ්බතො ව.

උපයොගවචනෙන භූමිමවචනෙන ච නිද්දෙසමකත්වා ඉධ කරණවචනෙන නිද්දෙසෙ පයොජනං නිද්ධාරතුකාමො පරමමුඛෙන වොදනං සමුට්ඨාපෙති “එත්ථාහා”තිආදි. එත්ථ “තෙන සමයෙනා”ති ඉමස්මිං යානෙ විතණ්ඩවාදී ආහාති අත්ථො. අථාති වොදනාය කත්තුකාමතං

දීපෙනි, නනුති ඉමිනා සමානත්ථො. කස්මා කරණුවවනෙන නිද්දෙසො කතොති සම්බන්ධො. භූමිමවවනෙන නිද්දෙසො කතොති යොජෙතබ්බං. එත්ථාපි “යථා”ති ඉදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. තත්ථාති තෙසු සුත්තාහිධම්මෙසු. තථාති උපයොගභූමිමවවනෙනි. ඉධාති ඉමස්මිං විනයෙ. අඤ්ඤාත්ථාති කරණුවවනෙන. අවිචන්තමෙවාති ආරම්භතො පටිඨාය යාව දෙසනානිට්ඨානං, තාව අවිචන්තමෙව, නිරන්තරමෙවාති අත්ථො. කරුණාවිභාරෙනාති පරහිතපටිපත්තිසඞ්ඛාතෙන කරුණාවිභාරෙන. තථා හි කරුණානිදානත්තා දෙසනාය ඉධ පරහිතපටිපත්ති “කරුණාවිභාරො”ති චුත්තා, න පන කරුණාසමආපත්තිවිභාරො. න හි දෙසනාකාලෙ දෙසෙතබ්බධම්මවිසයස්ස දෙසනාඤාණස්ස සත්තවිසයාය මහාකරුණාය සහුප්පත්ති සම්භවති හින්තවිසයත්තා, තස්මා කරුණාවසෙන පවත්තො පරහිතපආපත්තිසඞ්ඛාතො විභාරො ඉධ කරුණාවිභාරොති වෙදිතබ්බො. තදත්ථජොතනත්ථන්ති අවිචන්තසංයොගත්ථදීපනත්ථං උපයොගනිද්දෙසො කතො යථා “මාසං අජ්ඣෙති”ති.

අධිකරණත්ථොති ආධාරත්ථො. භාවො නාම කිරියා, කිරියාය කිරියන්තරලක්ඛණං භාවෙනභාවලක්ඛණං, සොයෙවත්ථො භාවෙනභාවලක්ඛණත්ථො. කථං පන අහිධම්මෙ යථාචුත්තඅත්ථද්වයසම්භවොති ආහ “අධිකරණඤ්ඤි”තිආදි. තත්ථ කාලසඞ්ඛාතො අත්ථො කාලත්ථො, සමුහසඞ්ඛාතො අත්ථො සමුහත්ථො. අථ වා කාලසද්දස්ස අත්ථො කාලත්ථො, සමුහසද්දස්ස අත්ථො සමුහත්ථො. කො සො? සමයො. ඉදං චුත්තං හොති – කාලත්ථො සමුහත්ථො ව සමයො තත්ථ අහිධම්මෙ චුත්තානං එස්සාදිධම්මානං අධිකරණං ආධාරොති යස්මිං කාලෙ ධම්මපුඤ්ජෙ වා කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති, තස්මිංයෙව කාලෙ පුඤ්ජෙ ව එස්සාදයොපි හොන්තිති අයඤ්ඤි තත්ථ අත්ථො.

නනු වායං උපාදාය පඤ්ඤත්තො කාලො සමුහො ව වොහාරමත්තකො, සො කථං ආධාරො තත්ථ චුත්තධම්මානන්ති? නායං දොසො. යථා හි කාලො සභාවධම්මපරිච්ඡින්නො සයං පරමත්ථතො අවිජ්ජමානොපි ආධාරභාවෙන පඤ්ඤත්තො තඬ්ඛණප්පවත්තානං තතො පුබ්බෙ පරතො ව අභාවතො “පුබ්බණ්ඨෙ ජාතො සායන්ඨෙ ගච්ඡති”තිආදීසු, සමුහො ව අවයවවිනිමුත්තො අවිජ්ජමානොපි කප්පනාමත්තසිද්ධො අවයවානං ආධාරභාවෙන පඤ්ඤපියති “රුක්ඛෙ සාඛා, යවරාසිමිහි සම්භූතො”තිආදීසු, එවම්ධාපිති දට්ඨබ්බං.

අහිධම්මෙ ආධාරත්ථසම්භවං දස්සෙත්වා ඉදාති භාවෙනභාවලක්ඛණත්ථසම්භවං දස්සෙන්නො ආහ “ඛණසමවායහෙතුසඞ්ඛාතස්සා”තිආදි. තත්ථ ඛණො නාම අට්ඨක්ඛණවිනිමුත්තො නවමො බුද්ධුප්පාදසඞ්ඛාතො ඛණො, යාති වා

පනෙතානි “චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, චක්කානි යෙහි සමන්තාගතානං දෙවමනුස්සානං චතුචක්කං පචත්තතී”ති (අ. නි. 4.31) එත්ථ පතිරූපදෙසවාසො, සප්පුරිසුපනිස්සයො, අත්තසම්මාපණිධි, පුබ්බෙ ච කතපුඤ්ඤාතානි චත්තාරි චක්කානි චුත්තානි, තානි එකජ්ඣං කත්වා ඕකාසට්ඨොන ඛණොති වෙදිතබ්බො. තානි හි කුසලූප්පත්තියා ඕකාසභූතානි. සමවායො නාම “චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණ”න්ති (ම. නි. 1.204; 3.421; සං. නි. 4.60) එවමාදිනා නිද්දිට්ඨා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසඬ්ඛාතසාධාරණඵලනිජ්ඣාදකත්තෙන සණ්ඨිතා චක්ඛුරූපාදිපච්චයසාමග්ගී. චක්ඛුරූපාදිනඤ්චි

චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසාධාරණඵලං. හෙතුති ජනකහෙතු. යථාචුත්තඛණසඬ්ඛාතස්ස සමවායසඬ්ඛාතස්ස හෙතුසඬ්ඛාතස්ස ච සමයස්ස භාවෙන සත්තාය තෙසං එස්සාදිධම්මානං භාවො සත්තා ලක්ඛියති විඤ්ඤායතීති අත්ථො. ඉදං චුත්තං හොති – යථා “ගාවිසු දුස්භමානාසු ගතො, දුද්ධාසු ආගතො”ති දොහනකිරියාය ගමනකිරියා ලක්ඛියති, එවම්ධාපි “යස්මිං සමයෙ, තස්මිං සමයෙ”ති ච චුත්තෙ “සතී”ති අයමත්ථො විඤ්ඤායමානො එව හොති අඤ්ඤකිරියාය සම්බන්ධාභාවෙ පදත්ථස්ස සත්තාවිරහාභාවතොති සමයස්ස සත්තාකිරියාය චිත්තස්ස උප්පාදකිරියා එස්සාදිභවනකිරියා ච ලක්ඛියතීති. අයඤ්චි තත්ථ අත්ථො යස්මිං යථාචුත්තෙ ඛණෙ පච්චයසමවායෙ හෙතුමිහි ච සති කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති, තස්මිංයෙව ඛණෙ පච්චයසමවායෙ හෙතුමිහි ච සති එස්සාදයොපි හොත්තීති. තදත්ථජොතනත්ථන්ති අධිකරණත්ථස්ස භාවෙනභාවලක්ඛණත්ථස්ස ච දීපනත්ථං.

ඉධ පනාති ඉමස්මිං විනයෙ. හෙතුඅත්ථො කරණත්ථො ච සම්භවතීති “අන්තෙන වසති, විජ්ජාය වසතී”තිආදීසු විය හෙතුඅත්ථො “ඵරසුනා ඡිත්තේ, කුදාලෙන ඛණතී”තිආදීසු විය කරණත්ථො ච සම්භවති. කථං සම්භවතීති ආහ “යො හි සො”තිආදි. තෙන සමයෙන හෙතුභූතෙන කරණභූතෙනාති එත්ථ පන තංතංචත්ථුච්චිතික්කමොව සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා හෙතු වෙව කරණඤ්ච. තථා හි යදා භගවා සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා පඨමමෙව තෙසං තෙසං තත්ථ තත්ථ තංතංසික්ඛාපදපඤ්ඤත්තීහෙතුභූතං චිතික්කමං අපෙක්ඛමානො විහරති, තදා තං තං චිතික්කමං අපෙක්ඛිත්වා තදත්ථං වසතීති සිද්ධො චත්ථුච්චිතික්කමස්ස හෙතුභාවො “අන්තෙන වසති, අන්තං අපෙක්ඛිත්වා තදත්ථාය වසතී”තිආදීසු විය. සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියාලෙ පන තෙනෙව පුබ්බසිද්ධො චිතික්කමෙන සික්ඛාපදං පඤ්ඤපෙතීති සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා සාධකතමත්තා කරණභාවොපි චිතික්කමස්සෙව සිද්ධො “අසිනා ඡිත්තේ”තිආදීසු විය. චිතික්කමං පන අපෙක්ඛමානො තෙනෙව සද්ධිං තන්තීස්සයකාලමිපි අපෙක්ඛිත්වා විහරතීති කාලස්සපි ඉධ හෙතුභාවො චුත්තො, සික්ඛාපදං පඤ්ඤපෙත්තො ච තං තං චිතික්කමකාලං අනතික්කමිත්වා තෙනෙව කාලෙන සික්ඛාපදං පඤ්ඤපෙතීති

වීතික්කමනිස්සයස්ස කාලස්සපි කරණභාවො චුත්තො, තස්මා ඉමිනා පරියායෙන කාලස්සපි හෙතුභාවො කරණභාවො ච ලබ්හතීති චුත්තං. “තෙන සමයෙන හෙතුභූතෙන කරණභූතෙනා”ති. නිජ්ජපරියායතො පන වීතික්කමොයෙව හෙතුභූතො කරණභූතො ච. සො හි වීතික්කමක්ඛණෙ හෙතු භුත්වා පච්ඡා සික්ඛාපදපඤ්ඤාපනෙ කරණමිපි හොතීති.

සික්ඛාපදානි පඤ්ඤාපයන්තොති වීතික්කමං. පුච්ඡිත්වා භික්ඛුසඤ්ඤා සන්නිපාතාපෙත්වා ඔතිණ්ණවත්ථුකං පුග්ගලං පටිපුච්ඡිත්වා විගර්හිත්වා ච තං තං වත්ථුං ඔතිණ්ණකාලං අනතික්කමිත්වා තෙනෙව කාලෙන කරණභූතෙන සික්ඛාපදානි පඤ්ඤාපයන්තො. සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තිහෙතුඤ්ඤා අපෙක්ඛමානොති තතියපාරාජිකාදීසු විය සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා හෙතුභූතං තං තං වත්ථුං වීතික්කමසමයං අපෙක්ඛමානො තෙන සමයෙන හෙතුභූතෙන භගවා තත්ථ තත්ථ විභාසිති අත්ථො. “සික්ඛාපදානි පඤ්ඤාපයන්තො සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තිහෙතුඤ්ඤා අපෙක්ඛමානො”ති වචනතො “තෙන සමයෙන කරණභූතෙන හෙතුභූතෙනා”ති එවං වත්තබ්බෙපි පටිමං. “හෙතුභූතෙනා”ති වචනං ඉධ හෙතුඅත්ථස්ස අධිජ්ජෙතත්තා චුත්තං. භගවා හි වෙරඤ්ජායං විහරන්තො ථෙරස්ස සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියාවනහෙතුභූතං පරිචිතක්කසමයං අපෙක්ඛමානො තෙන සමයෙන හෙතුභූතෙන විභාසිති තීසුපි ගණ්ඨිපදෙසු චුත්තං. කිං පනෙත්ථ යුත්තිවිත්තාය, ආවරියස්ස ඉධ කමචචනිච්ඡා නත්ථිති එවමෙනං ගහෙනබ්බං. තෙනෙව දීඝනිකායට්ඨකථායමිපි (දී. නි. අට්ඨ. 1.පරිබ්බාජකකථාවණ්ණනා) “තෙන සමයෙන හෙතුභූතෙන කරණභූතෙනා”තිආදිනා අයමෙව අනුක්කමො චුත්තො. න හි තත්ථ පටිමං. “හෙතුභූතෙනා”ති වචනං ඉධ “තෙන සමයෙන වෙරඤ්ජායං විහරති”ති එත්ථ හෙතුඅත්ථස්ස අධිජ්ජෙතභාවදීපනත්ථං චුත්තං. “සික්ඛාපදානි පඤ්ඤාපයන්තො හෙතුභූතෙන කරණභූතෙන සමයෙන විභාසි, සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තිහෙතුඤ්ඤා අපෙක්ඛමානො හෙතුභූතෙන සමයෙන විභාසිති එවමෙත්ථ සම්බන්ධො කාතබ්බො”තිපි වදන්ති. තදත්ථජොතනත්ථන්ති හෙතුඅත්ථස්ස කරණත්ථස්ස චා දීපනත්ථං. ඉධාති ඉමස්මිං විනයෙ. හොති චෙත්ථාති එත්ථ ඉමස්මිං. පදෙසෙ යථාචුත්තත්ථසඞ්ගභවසෙන අයං ගාථා හොති. අඤ්ඤත්තානි සුත්තාහිධම්මෙසු.

පොරාණානි අට්ඨකථාවරියා. අභිලාපමත්තහෙදොති වචනමත්තෙන විසෙසො. තෙන සුත්තවිනයෙසු විභත්තිවිපරිණාමො කතොති දස්සෙති. පරතො අත්ථං වණ්ණසිස්සාමානි පරතො “ඉතිපි සො භගවා”තිආදිනා ආගතට්ඨානෙ වණ්ණසිස්සාම. වෙරඤ්ජායන්ති එත්ථ “බලිකරග්ගහණෙන ජනස්ස පිළාභාවතො නිද්දොසත්තා විගතො රජො අස්සාති වෙරඤ්ජා, සෙරිවාණිජජාතකෙ දෙවදත්තස්ස වෙරුජ්ජන්තපදෙසෙ කතත්තා වෙරං එත්ථ ජාතන්ති වෙරඤ්ජා, පට්ටිඨපට්ටියෙ නටසමජ්ජාදීහි

බාදනියහොජනියාලඬකාරාදීහි ව විවිධෙහි උපකරණෙහි රඤ්ජනතො විවිධෙහි රඤ්ජයතීති වෙරඤ්ජා, පටිපක්ඛෙ අභිභවිත්වා කතභාවතො වෙරං අභිභවිත්වා ජාතාති වෙරඤ්ජා, වෙරඤ්ජස්ස නාම ඉසිතො අස්සමට්ඨානෙ කතත්තා වෙරඤ්ජා”ති එවමාදිනා කෙච්චි වණ්ණයන්ති. කිං ඉමිනා, නාමමත්තමෙතං තස්ස නගරස්සාති දස්සෙන්නො ආහ “වෙරඤ්ජාති අඤ්ඤතරස්ස නගරස්සෙතං අධිවචන”න්ති. සමීපත්ථෙ භූමිමවචනන්ති “ගඬගායං ගාවො වරන්ති, කූපෙ ගඟ්ගකුල”න්තිආදීසු විය. අවිසෙසෙනාති “පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො විහරති. පයමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරති. මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති. සබ්බනිමිත්තානං අමනසිකාරා අනිමිත්තං චෙතොසමාධිං සමාපජ්ජිත්වා විහරති”තිආදීසු විය සද්දන්තරසන්නිධානසිද්ධෙත විසෙසපරාමසනෙන විනා. අථ වා අවිසෙසෙනාති න විසෙසෙන, විහාරභාවසාමඤ්ඤෙනාති අත්ථො.

ඉරියාපථ...පෙ.... විහාරෙසුති ඉරියාපථවිහාරො දිබ්බවිහාරො බ්‍රහ්මවිහාරො අරියවිහාරොති එතෙසු චතුසු විහාරෙසු. තත්ථ ඉරියනං පචත්තනං ඉරියා, කායජ්ජයොගො කායිකකිරියා. තස්සා පචත්තනුපායභාවතො ඉරියාය පථොති ඉරියාපථො, යානනිසජ්ජාදි. න හි යානනිසජ්ජාදීහි අචත්ථාහි විනා කඤ්චි කායිකකිරියං පචත්තෙතුං සක්කා. යානසමඬ්ඨි වා හි කායෙන කිඤ්චි කරෙය්‍ය ගමනාදීසු අඤ්ඤතරසමඬ්ඨි වාති. විහරණං, විහරති එතෙනාති වා විහාරො, ඉරියාපථොව විහාරො ඉරියාපථවිහාරො, සො ව අත්ථො යානනිසජ්ජාදිආකාරජ්ජචත්තො චතුසත්තතිරූපජ්ජබත්ථොව. දිවි භවො දිබ්බො, තත්ථ බහුලජ්ජචත්තියා බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදිදෙවලොකභවොති අත්ථො. තත්ථ යො දිබ්බානුභාවො තදත්ථාය සංවත්තතීති වා දිබ්බො, අභිඤ්ඤාහිනිහාරවසෙන මහාගතිකත්තා වා දිබ්බො, දිබ්බො ව සො විහාරො වාති දිබ්බවිහාරො, දිබ්බභාවාවහො වා විහාරො දිබ්බවිහාරො, මහග්ගතජ්ඣානාති. ආරුජ්ජසමාපත්තියොපි හි එත්ථෙව සඬ්ඨගහං ගච්ඡන්ති. නෙත්තියං පන “චතස්සො ආරුජ්ජසමාපත්තියො ආනෙඤ්ජවිහාරො”ති වුත්තං, තං මෙත්තාඤානාදිනං බ්‍රහ්මවිහාරතා විය තාසං භාවනාවිසෙසභාවං සන්ධාය වුත්තං. අට්ඨකථාසු පන දිබ්බභාවාවහසාමඤ්ඤතො තාපි “දිබ්බවිහාරා”ත්ථෙව වුත්තා. බ්‍රහ්මානං විහාරා බ්‍රහ්මවිහාරා, බ්‍රහ්මානො වා විහාරා බ්‍රහ්මවිහාරා, හිතුපසංහරාදිවසෙන පචත්තියා බ්‍රහ්මභූතා සෙට්ඨභූතා විහාරාති අත්ථො, මෙත්තාඤානාදිකා චතස්සො අජ්ජමඤ්ඤායො. අරියා උත්තමා විහාරාති අරියවිහාරා, අනඤ්ඤසාධාරණත්තා අරියානං වා විහාරා අරියවිහාරා, චතස්සො ඵලසමාපත්තියො. විසෙසතො පන රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං චතස්සො අජ්ජමඤ්ඤායො චතුත්ථජ්ඣානිකඵලසමාපත්ති ව භගවතො දිබ්බබ්‍රහ්මඅරියවිහාරා.

අඤ්ඤතරවිහාරසමඬ්ඨිපරිදීපනන්ති
අඤ්ඤතරවිහාරසමඬ්ඨිභාවපරිදීපනං.

යථාවුත්තවිහාරෙසු
භගවා හි

නලෙරුපුවිමන්දමුලෙති එත්ථ වණ්ණයන්ති - නලෙරුති තස්මිං රුක්ඛෙ අධිවත්ථයක්ඛස්සෙතං අධිවචනං, තස්මා තෙන අධිවත්ථො පුවිමන්දො “නලෙරුස්ස පුවිමන්දො නලෙරුපුවිමන්දො”ති වුවිචති. අථ වා නලෙ රුහත්තා ජාතත්තා නලෙරු. සුසිරමෙත්ථ නළසද්දෙන වුවිචති, තස්මා රුක්ඛසුසිරෙ ජාතත්තා නලෙරු ව සො පුවිමන්දො වාති නලෙරුපුවිමන්දොති වුවිචති. නළවනෙ රුහත්තා ජාතත්තා වා නලෙරු. නළවනෙ කිර සො පුවිමන්දරුක්ඛො ජාතො. උරුනලො පුවිමන්දො නලෙරුපුවිමන්දො. උරුසද්දො වෙත්ථ මහන්තපරියායො, නළසද්දො සුසිරපරියායො, තස්මා මහන්තෙන සුසිරෙන සමන්තාගතො පුවිමන්දො

නලෙරුපුට්ඨමන්දොති වුවුවතීති. ආචරියො පන කීමෙන්ථ බහුභාසිතෙනාති එකමෙවන්ථං දස්සෙන්තො “නලෙරු නාම යක්ඛො”ති ආදිමාහ.

මූල-සද්දො එත්ථ සමීපවචනො අධිප්පෙනො, න මූලමූලාදීසු වත්තමානොති දස්සෙන්තො ආහ “මූලන්ති සමීප”න්ති ආදි. නිප්පරියායෙන සාධාදිමතො සඞ්ඝාතස්ස සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙ අවයවවිසෙසෙ පවත්තමානො මූලසද්දො යස්මා තංසදිසෙසු තන්තිස්සයෙ පදෙසෙ ච රුල්භිවසෙන පරියායතො පවත්තති, තස්මා “මූලානි උද්ධරෙය්‍යා”ති එත්ථ නිප්පරියායතො මූලං අධිප්පෙතන්ති එකෙන මූලසද්දෙන විසෙසෙන්වා ආහ “මූලමූලෙ දිස්සතී”ති යථා “දුක්ඛදුක්ඛං, රූපරූප”න්ති ව. අසාධාරණහෙතුමිතීති අසාධාරණකාරණං. ලොභො හි ලොභසහගතඅකුසලචිත්තුප්පාදස්සෙව හෙතුත්තා අසාධාරණො, තස්මා ලොභසහගතචිත්තුප්පාදානමෙව ආවෙණිකෙ නෙසං සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනතො මූලට්ඨෙන උපකාරකෙ පච්චයධම්මවිසෙසෙති අත්ථො. අථ වා යථා අලොභාදයො කුසලාබ්‍යාකතසාධාරණො, ලොභාදයො පන තථා න භොන්ති අකුසලස්සෙව සාධාරණත්තාති අසාධාරණකාරණං. අථ වා ආදීසුති එත්ථ ආදි-සද්දෙන අලොභාදීනමිපි කුසලාබ්‍යාකතමූලානං සඞ්ඝහො දට්ඨබ්බො. තෙසුපි හි අලොභාදිකුසලමූලං අකුසලාබ්‍යාකතෙහි අසාධාරණත්තා අසාධාරණකාරණං, තථා අලොභාදිඅබ්‍යාකතමූලමිපි ඉතරද්වයෙහි අසාධාරණත්තාති. නිවාතෙති වාතරහිතෙ පදෙසෙ, වාතස්ස අභාවෙ වා. පතන්තීති නිපතන්ති, අයමෙව වා පායො. රමණීයොති මනුස්සදෙසො. පාසාදිකොති පසාදාවහො, පසාදජනකොති අත්ථො. ආධිපච්චං කුරුමානො වියාති සම්බන්ධො.

තත්ථාති “තෙන සමයෙන බුද්ධො භගවා වෙරඤ්ජායං විහරති නලෙරුපුට්ඨමන්දමූලෙ”ති යං චුත්තං, තත්ථ. සියාති කස්සචි එවං පරිචිතක්කො සියා, වක්ඛමානාකාරෙන කදාචි වොදෙය්‍ය වාති අත්ථො. යදි කාව භගවාති ආදීසු වොදකස්සායමධිප්පායො – “පාටලිපුත්තෙ පාසාදෙ වසතී”ති ආදීසු විය අධිකරණාධිකරණං යදි භවෙය්‍ය, තදා “වෙරඤ්ජායං විහරති නලෙරුපුට්ඨමන්දමූලෙ”ති අධිකරණද්වයනිද්දෙසො යුත්තො සියා, ඉමෙසං පන හින්තදෙසත්තා න යුත්තො උභයනිද්දෙසොති. අථ තත්ථ විහරතීති යදි නලෙරුපුට්ඨමන්දමූලෙ විහරති. න වත්තබ්බන්ති නානායානභූතත්තා වෙරඤ්ජානලෙරුපුට්ඨමන්දමූලානං “තෙන සමයෙනා”ති ව චුත්තත්තාති අධිප්පායො. ඉදානි වොදකො තමෙව අත්තතො අධිප්පායං “න හි සක්කා”ති ආදිනා විවරති. වෙරඤ්ජානලෙරුපුට්ඨමන්දමූලානං භූමිභාගවසෙන හින්තත්තායෙව හි න සක්කා උභයත්ථ තෙනෙව සමයෙන විහරිතුං, “උභයත්ථ තෙනෙව සමයෙනා”ති ව චුත්තත්තා නානාසමයෙ විභාරො අචාරිතොති වෙදිතබ්බො.

ඉතරො සබ්බමෙතං අවිපරිතමත්ථං අජානන්තෙන තයා චුත්තන්ති දස්සෙන්නො “න බො පනෙනං එවං දට්ඨබ්බ”න්තිආදිමාහ. තත්ථ එතන්ති “වෙරඤ්ජායං විහරති නලෙරුපුට්ඨන්දමුලෙ”ති එතං වචනං. එවන්ති “යදි තාව හගවා”තිආදිතා යං තං හවතා වොදිතං, තං අත්ථතො එවං න බො පන දට්ඨබ්බං, න උභයත්ථ අපුබ්බං අවරිමං විහාරදස්සනත්ථන්ති අත්ථො. ඉදාති අත්තතා යථාධිප්පෙතං අවිපරිතමත්ථං තස්ස ච පටිකච්චෙව චුත්තභාවං තෙන ච අප්පට්ඨිද්ධතං පකාසෙන්නො “නනු අවොචුම්භ සමීපත්ථෙ භූමිමචචන”න්තිආදිමාහ. ගොයුථානීති ගොමණ්ඩලානි. එවමපි නලෙරුපුට්ඨන්දමුලෙ විහරතිච්චෙව වත්තබ්බං, න වෙරඤ්ජායන්ති, තස්මා සමීපාධිකරණත්ථවසෙන උභයථා නිදානකිත්තෙන කිං පයොජනන්ති වොදනං මනසි නිධායාහ “ගොවරගාමනිදස්සනත්ථ”න්තිආදි. අස්සාති හගවතො.

අවස්සඤ්චෙත්ථ ගොවරගාමකිත්තනං කත්තබ්බං. යථා හි නලෙරුපුට්ඨන්දමුලකිත්තනං

පබ්බජිතානුග්ගහකරණාදිඅනෙකප්පයොජනං, එවං ගොවරගාමකිත්තනමපි ගහට්ඨානුග්ගහකරණාදිවිවිධප්පයොජනන්ති දස්සෙන්නො “වෙරඤ්ජාකිත්තෙනො”තිආදිමාහ. තත්ථ ගහට්ඨානුග්ගහකරණන්ති තෙසං තත්ථ පච්චයග්ගහණෙන උපසඬකමනපයිරුපාසනාදීනං ඔකාසදානෙන ධම්මදෙසනාය සරණෙසු සීලෙසු ච පතිට්ඨාපනෙන යටුපනිස්සයං උපරිවිසෙසාධිගමාවහනෙන ච ගහට්ඨානං අනුග්ගහකරණං. පබ්බජිතානුග්ගහකරණන්ති උග්ගහපරිපුච්ඡානං කම්මට්ඨානානුයොගස්ස ච අනුරූපවසනට්ඨානපරිග්ගහෙනෙත්ථ පබ්බජිතානං අනුග්ගහකරණං.

පච්චයග්ගහණෙනෙව පච්චයපරිභොගසිද්ධිතො ආහ “තථා පුරිමෙන...පෙ.... විචජ්ජනන්ති. තත්ථ පුරිමෙනාති වෙරඤ්ජාවචනෙන. ආහිතො අහංමානො එත්ථාති අත්තා, අත්තභාවො. තස්ස කිලමථො කිලන්තභාවො අත්තකිලමථො, අත්තපිළා අත්තදුක්ඛන්ති චුත්තං හොති, තස්ස අනුයොගො කරණං අත්තකිලමථානුයොගො, උපවාසකණ්ටකාපස්සයසෙය්‍යාදිතා අත්තතො දුක්ඛුප්පාදනන්ති චුත්තං හොති. තස්ස විචජ්ජනං අත්තකිලමථානුයොගවිචජ්ජනං. අත්තොගාමෙ වසන්තානං අනිච්ඡන්තානමපි විසභාගරූපාදිආරම්මණදස්සනාදිසම්භවතො බහිගාමෙ පතිරූපට්ඨානෙ වසන්තානං තදභාවතො ආහ “පච්චිමෙන වත්ථුකාමප්පහානතො”තිආදි. තත්ථ පච්චිමෙනාති නලෙරුපුට්ඨන්දමුලවචනෙන. කිලෙසකාමස්ස වත්ථුභූතත්තා රූපාදයො පඤ්ච කාමගුණා වත්ථුකාමො, තස්ස පහානං වත්ථුකාමප්පහානං. කාමසුඛල්ලිකානුයොගවිචජ්ජනුපායදස්සනන්ති වත්ථුකාමෙසු කිලෙසකාමසංයුත්තස්ස සුඛස්ස යොගො අනුයොගො අනුභවො, තස්ස පරිචජ්ජනෙ උපායදස්සනං.

සයමෙව ගොවරගාමං උපසඬකමිත්වා අත්තනො
 ධම්මස්සවනානුරූපභබ්බපුග්ගලානං දස්සනනො ධම්මදෙසනාය කාලො
 සම්පත්තො නාම හොතීති ධම්මදෙසනාය අභියොගො විඤ්ඤායතීති ආභ
 “පුරිමෙන ව ධම්මදෙසනාභියොග”න්ති. ධම්මදෙසනාය සඋස්සාහභාවො
 ධම්මදෙසනාභියොගො. බහිගාමෙ විවිත්තොකාසෙ වසන්තස්ස
 ආකිණ්ණවිහාරාභාවතො කායවිවෙකාදීසු අධිමුත්ති තප්පොණතා
 විඤ්ඤායතීති ආභ “පච්ඡිමෙන විවෙකාධිමුත්ති”න්ති.

ධම්මදෙසනාභියොගවිවෙකාධිමුත්තීනං හෙතුභූතා එව කරුණාපඤ්ඤා
 ධම්මදෙසනාය උපගමනස්ස තතො අපගමනස්ස කාරණභූතා හොත්තීති
 ආභ “පුරිමෙන කරුණාය උපගමන”න්තිආදි. කරුණාපඤ්ඤායෙව හි
 අනන්තරදුක්ඛස්ස හෙතු හොත්ති. එතෙන ව කරුණාය උපගමනං න
 ලාභාදිනිමිත්තං, පඤ්ඤාය අපගමනං න විරොධාදිනිමිත්තන්ති
 උපගමනාපගමනානං නිරූපකිලෙසතං විභාවිහන්ති දට්ඨබ්බං.
 අධිමුත්තතන්ති තන්තින්තභාවං. නිරූපලෙපනන්ති අනුපලෙපනං
 අනල්ලීයනං.

ධම්මිකසුඛාපරිච්චාගනිමිත්තන්ති එත්ථ ධම්මිකසුඛං නාම අනවජ්ජසුඛං.
 තඤ්ඤි ධම්මිකං ලාභං පටිච්ච උජ්ජන්තත්තා “ධම්මිකසුඛ”න්ති වුවචති.
 උත්තරිමනුස්සධම්මාභියොගනිමිත්තං ඵාසුචිහාරන්ති සම්බන්ධො.
 මනුස්සානං උපකාරබහුලතන්ති පච්චයපටිග්ගහණධම්මදෙසනාදිවසෙන
 උපකාරබහුලතං. දෙවතානං උපකාරබහුලතං ජනවිචිත්තතාය.
 පවුරජනවිචිත්තඤ්ඤි යානං දෙවා උපසඬකමිත්තබ්බං මඤ්ඤන්ති. ලොකෙ
 සංවඬ්ඨභාවන්ති ආමිසොපභොගෙන සංවඬ්ඨිතභාවං.

එකපුග්ගලොති එත්ථ (අ. නි. අට්ඨ. 1.1.170) එකොති
 දුතියාදිපටික්ඛෙපත්ථො ගණනපරිච්ඡේදො. පුග්ගලොති සම්මුතිකථා, න
 පරමත්ථකථා. බුද්ධස්ස හි භගවතො දුට්ඨා දෙසනා සම්මුතිදෙසනා
 පරමත්ථදෙසනා වාති. අයමත්ථො පන හෙට්ඨා විත්ථාරිතොවාති ඉධ න
 වුවචති. එකො ව සො පුග්ගලො වාති එකපුග්ගලො. කෙනට්ඨෙන
 එකපුග්ගලො? අසදිසට්ඨෙන ගුණවිසිට්ඨට්ඨෙන අසමසමට්ඨෙන. සො හි
 දසන්තං පාරමීතං පටිපාටියා ආවජ්ජනං ආදිං කත්වා බොධිසම්භාරගුණෙහි
 වෙව බුද්ධගුණෙහි ව සෙසමහාජනෙන අසදිසොති අසදිසට්ඨෙනපි
 එකපුග්ගලො. යෙ වස්ස තෙ ගුණා, තෙපි අඤ්ඤාසත්තානං ගුණෙහි
 විසිට්ඨාති ගුණවිසිට්ඨට්ඨෙනපි එකපුග්ගලො. පුරිමකා සම්මාසම්බුද්ධා
 සබ්බසත්තෙහි අසමා, තෙහි සද්ධිං අයමෙව එකො රූපකායගුණෙහි වෙව
 නාමකායගුණෙහි ව සමොති අසමසමට්ඨෙනපි එකපුග්ගලො. ලොකෙති
 සත්තලොකෙ.

උප්පජ්ජමානො උප්පජ්ජනීති ඉදං පන උභයමිපි විජ්ජකතචචනමෙව. උප්පජ්ජන්තො බහුජනහිතත්ථාය උප්පජ්ජති, න අඤ්ඤෙන කාරණෙනාති එවං පනෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවරුපඤ්ඤෙත්ථ ලක්ඛණං න සක්කා එතං අඤ්ඤෙන සද්දලක්ඛණෙන පටිබාහිතුං. අපිච උප්පජ්ජමානො නාම, උප්පජ්ජති නාම, උප්පන්තො නාමාති අයමෙත්ථ හෙදො වෙදිතබ්බො. එස හි දීපඬිකරපාදමූලතො ලද්ධබ්‍යාකරණො බුද්ධකාරකධම්මෙ පරියෙසන්තො දස පාරමියො දිස්වා “ඉමෙ ධම්මා මයා පූරෙතබ්බා”ති කතසන්නිට්ඨානො දානපාරමිං පූරෙන්නොපි උප්පජ්ජමානො නාම. සීලපාරමිං...පෙ.... උපෙක්ඛාපාරමිත්ති ඉමා දස පාරමියො පූරෙන්නොපි, දස උපපාරමියො පූරෙන්නොපි උප්පජ්ජමානො නාම. දස පරමත්ථපාරමියො පූරෙන්නොපි උප්පජ්ජමානො නාම. පඤ්ච මහාපරිච්චාගෙ පරිච්චජන්තොපි උප්පජ්ජමානො නාම. ඤාතත්ථවරියං ලොකත්ථවරියං බුද්ධත්ථවරියං පූරයමානොපි උප්පජ්ජමානො නාම. කප්පසතසහස්සාධිකාති චත්තාරි අසඬ්ඛොය්‍යාති බුද්ධකාරකෙ ධම්මෙ මත්ථකං පාපෙන්නොපි උප්පජ්ජමානො නාම. වෙස්සන්තරත්තභාවං පභාය තුසිතපුරෙ පටිසන්ධිං ගහෙත්වා සට්ඨිවස්සතසහස්සාධිකා සත්තපණ්ණාස වස්සකොටියො තිට්ඨන්තොපි උප්පජ්ජමානො නාම. දෙවතාහි යාවිතො පඤ්ච මහාවිලෝකනාති විලෝකෙත්වා මායාදෙවියා කුච්ඡිස්මිං පටිසන්ධිං ගණ්හන්තොපි, අනුනාධිකෙ දස මාසෙ ගබ්භවාසං වසන්තොපි උප්පජ්ජමානො නාම. එකුනතිංස වස්සාති අගාරමජ්ඣෙ තිට්ඨන්තොපි උප්පජ්ජමානො නාම. කාමෙසු ආදීනවං නෙක්ඛම්මෙ ච ආනිසංසං දිස්වා රාහුලහද්දස්ස ජාතදිවසෙ ඡන්තසභායො කණ්ඩකං අස්සවරමාරුය්භ නික්ඛමන්තොපි උප්පජ්ජමානො නාම. තීණි රජ්ජාති අතික්කමන්තො අනොමනදිතීරෙ පබ්බජන්තොපි උප්පජ්ජමානො නාම. ඡබ්බස්සාති මහාපධානං කරොන්නොපි උප්පජ්ජමානො නාම. පරිපාකගතෙ ඤාණෙ ඔළාරිකං ආහාරං ආහරන්තොපි උප්පජ්ජමානො නාම. සායන්හසමයෙ විසාබ්‍රණ්ණමායං මහාබොධිමණ්ඩං ආරුය්භ මාරබලං විධමෙත්වා පයමයාමෙ පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරිත්වා මජ්ඣිමයාමෙ දිබ්බචක්ඛුං පරිසොධෙත්වා පච්ඡිමයාමසමනන්තරෙ ද්වාදසඬිගං පටිච්චසමුප්පාදං අනුලොමපටිලොමතො සම්මසිත්වා සොතාපත්තිමග්ගං පටිච්ඡිකුන්තොපි උප්පජ්ජමානො නාම. සොතාපත්තිඵලක්ඛණෙපි සකදාගාමිඵලක්ඛණෙපි අනාගාමිඵලක්ඛණෙපි උප්පජ්ජමානො නාම. අරහත්තමග්ගක්ඛණෙ පන උප්පජ්ජති නාම. අරහත්තඵලක්ඛණෙ උප්පන්තො නාම. බුද්ධානඤ්ඤි සාවකානං විය න පටිපාටියා ඉද්ධිවිධඤාණාදීති උප්පජ්ජන්ති, සහෙව පන අරහත්තමග්ගෙන සකලොපි සබ්බඤ්ඤාඤාඤාණාදි ගුණරාසි ආගතොව නාම හොති, තස්මා නිබ්බත්තසබ්බකිච්චත්තා අරහත්තඵලක්ඛණෙ උප්පන්තො නාම හොති. ඉමස්මිම්පි සුත්තෙ අරහත්තඵලක්ඛණංයෙව සන්ධාය “උප්පජ්ජති”ති වුත්තං. උප්පන්තො හොතීති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො.

බහුජනහිතායාති මහාජනස්ස හිතත්ථාය උප්පජ්ජති. බහුජනසුඛායාති මහාජනස්ස සුඛත්ථාය උප්පජ්ජති. ලොකානුකම්පායාති සත්තලොකස්ස අනුකම්පං පටිච්ච උප්පජ්ජති. කතරසත්තලොකස්සාති? යො තථාගතස්ස ධම්මදෙසනං සුත්වා අමතපානං පිට්ඨි, ධම්මං පටිච්චිකිං, තස්ස. භගවතා හි මහාබොධිමණ්ඩෙ සත්තසත්තාහං චිතිනාමෙත්වා බොධිමණ්ඩා ඉසිපතනං ආගම්ම “ද්වෙමෙ, හික්ඛෙවෙ, අන්තා පබ්බජිතෙන න සෙවිතබ්බා”ති ධම්මචක්කජ්ජවත්තනසුත්තන්තෙ (සං. නි. 3.5; මහාව. 13) දෙසිතෙ ආයස්මතා අඤ්ඤාසිකොණ්ඩඤ්ඤත්ථෙරෙන සද්ධිං අට්ඨාරසකොට්ඨසඞ්ඛා බ්‍රහ්මානො අමතපානං පිට්ඨිංසු, එතස්ස සත්තලොකස්ස අනුකම්පාය උප්පත්තො. පඤ්චමදිවසෙ අනත්තලක්ඛණසුත්තන්තපරියොසානෙ පඤ්චවග්ගියත්ථෙරා අරහත්තෙ පතිට්ඨහිංසු, එතස්සපි සත්තලොකස්ස අනුකම්පාය උප්පත්තො. තතො යසදාරකජ්ජමුඛෙ පඤ්චපණ්ණාස පුරිසෙ අරහත්තෙ පතිට්ඨාපෙසි, තතො කජ්ජාසිකවනසණ්ඩෙ තිංස හද්දවග්ගියෙ තයො මග්ගෙ ච ඵලානි ච සම්පාපෙසි, එතස්සපි සත්තලොකස්ස අනුකම්පාය උප්පත්තො. ගයාසීසෙ ආදිත්තපරියායපරියොසානෙ (සං. නි. 4.28; මහාව. 54) ජට්ඨසහස්සං අරහත්තෙ පතිට්ඨාපෙසි, තතො ලට්ඨිවනෙ බිම්බිසාරජ්ජමුඛා එකාදස නහුතා බ්‍රාහ්මණගහපතිකා සත්ථු ධම්මදෙසනං සුත්වා සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨහිංසු, එකං නහුතං සරණෙසු පතිට්ඨිතං. තිරොකුට්ටඅනුමොදනාවසානෙ (බු. පා. 7. 1 ආදයො) චතුරාසිනියා පාණසහස්සෙහි අමතපානං පිතං. සුමනමාලාකාරසමාගමෙ චතුරාසිනියා, ධනපාලසමාගමෙ දසහි පාණසහස්සෙහි, බදිරඞ්ගාරජාතකසමාගමෙ චතුරාසිනියා පාණසහස්සෙහි, ජම්බුකආජීවකසමාගමෙ චතුරාසිනියාව, ආනන්දසෙට්ඨිසමාගමෙ චතුරාසිනියාව පාණසහස්සෙහි අමතපානං පිතං. පාසාණකචෙතියෙ පාරායනසුත්තකථාදිවසෙ (සු. නි. 982 ආදයො) චුද්දස කොට්ඨො අමතපානං පිට්ඨිංසු. යමකපාටිහාරියදිවසෙ වීසති පාණකොට්ඨො, තාවතිංසභවනෙ පණ්ඩුකම්බලසීලායං නිසීදිත්වා මාතරං කායසක්ඛිං කත්වා සත්තජ්ජකරණං අභිධම්මං දෙසෙත්තස්ස අසීති පාණකොට්ඨො, දෙවොරොහණෙ තිංස පාණකොට්ඨො, සක්කපඤ්ඤසුත්තන්තෙ (දී. නි. 2.344 ආදයො) අසීති දෙවසහස්සාති අමතපානං පිට්ඨිංසු. මහාසමයසුත්තන්තෙ (දී. නි. 2.331 ආදයො) මඞ්ගලසුත්තෙ (බු. පා. 5.1 ආදයො; සු. නි. මඞ්ගලසුත්ත) චූළරාහුලොවාදෙ (ම. නි. 3.416 ආදයො) සමචිත්තපටිපදායාති (අ. නි. 2.33) ඉමෙසු චතුසු යානෙසු අභිසම්මයජ්ජත්තසත්තානං පරිච්ඡෙදො නත්ථී, එතස්සපි සත්තලොකස්ස අනුකම්පාය උප්පත්තොති. යාවජ්ජදිවසා ඉතො පරම්පි අනාගතෙ ඉමං සාසනං නිස්සාය සග්ගමොක්ඛමග්ගෙ පතිට්ඨහත්තානං වසෙනපි අයමත්ථො වෙදිතබ්බො.

දෙවමනුස්සානන්ති න කෙවලං දෙවමනුස්සානංයෙව, අවසෙසානං නාගසුපණ්ණාදීනම්පි අත්ථාය හිතාය සුඛායෙව උප්පත්තො. සහෙතුකපටිසන්ධිකෙ පන මග්ගඵලසච්ඡිකිරියාය හබ්බෙ පුග්ගලෙ

දස්සෙතුං එවං චුත්තං. තස්මා එතෙසම්පි අත්ථත්ථාය භික්ඛත්ථාය සුඛත්ථායෙව උප්පත්තොති වෙදිතඛිබ්බො.

කතමො එකපුග්ගලොති කට්ඨකම්මානාපුච්ඡා. ඉදානි තාය පුච්ඡාය පුට්ඨං එකපුග්ගලං විභාවෙන්තො “තථාගතො අරහං සම්මාසම්බුද්ධො”ති ආහ.

තදත්ථපරිනිප්පාදනන්ති ලොකත්ථනිප්පාදනං, බුද්ධකිව්වසම්පාදනන්ති අත්ථො. පටිමං ලුම්බිනීවනෙ දුතියං බොධිමණ්ඩෙති ලුම්බිනීවනෙ රූපකායෙන ජාතො, බොධිමණ්ඩෙ ධම්මකායෙන. එවමාදිනාති ආදි-සද්දෙන වෙරඤ්ජාකිත්තනතො රූපකායස්ස අනුග්ගණ්හනං දස්සෙති, නලෙරුපුට්ඨමන්දමුලකිත්තනතො ධම්මකායස්ස. තථා පුරිමෙන පරාධිනකිරියාකරණං, දුතියෙන අත්තාධිනකිරියාකරණං. පුරිමෙන වා කරුණාකිව්වං, ඉතරෙන පඤ්ඤාකිව්වං, පුරිමෙන වස්ස පරමාය අනුකම්පාය සමන්තාගමං, පච්ඡිමෙන පරමාය උපෙක්ඛාය සමන්තාගමන්ති එවමාදිං සඞ්ගණ්හාති.

පච්ඡිමකොති ගුණෙන පච්ඡිමකො. ආනන්දත්ථෙරං සන්ධායෙන චුත්තං. සඞ්ඛ්‍යායපීති ගණනතොපි. දිට්ඨිසීලසාමඤ්ඤෙන සංහතත්තා සඞ්ඝොති ඉමමත්ථං විභාවෙන්තො ආහ “දිට්ඨිසීලසාමඤ්ඤසඞ්ඛාතසඞ්ඝාතෙන සමණගණෙන”ති. එත්ථ පන “යායං දිට්ඨි අරියා නිය්‍යානිකා නිය්‍යාති තක්කරස්ස සම්මා දුක්ඛක්ඛයාය, තථාරූපාය දිට්ඨියා දිට්ඨිසාමඤ්ඤගතො විහරති”ති (දී. නි. 3.324, 356, ම. නි. 1.492; 3.54) එවං චුත්තාය දිට්ඨියා, “යානි තානි සීලානි අඛණ්ඩානි අච්ඡිද්දානි අසබ්බානි අකම්මාසානි භුජිස්සානි විඤ්ඤප්පසත්ථානි අපරාමට්ඨානි සමාධිසංවත්තනිකානි, තථාරූපෙසු සීලෙසු සීලසාමඤ්ඤගතො විහරති”ති (දී. නි. 3.324; 356; ම. නි. 1.492; 3.54) එවං චුත්තානඤ්ච සීලානං සාමඤ්ඤසඞ්ඛාතෙන සඞ්ඝතො සඞ්ඝට්ඨො සමෙතොති දිට්ඨිසීලසාමඤ්ඤසඞ්ඛාතසඞ්ඝාතො, සමණගණො. දිට්ඨිසීලසාමඤ්ඤෙන සංහතොති චුත්තං හොති. තථා හි “අට්ඨානමෙතං, භික්ඛවෙ, අනවකාසො, යං දිට්ඨිසම්පන්නො පුග්ගලො සඤ්චිච්ච පාණං ජීවිතා වොරොපෙය්‍ය, තෙනං ධානං විජ්ජති”ති ආදිවචනතො දිට්ඨිසීලානං නියතසභාවත්තා සොනාපන්නාපි අඤ්ඤමඤ්ඤං දිට්ඨිසීලසාමඤ්ඤෙන සංහතා, පගෙව සකදාගාමිආදයො. අරියපුග්ගලා හි යත්ථ කත්ථවි දුරෙ ධීතාපි අත්තතො ගුණසාමග්ගියා සංහතායෙව. “තථාරූපාය දිට්ඨියා දිට්ඨිසාමඤ්ඤගතො විහරති (දී. නි. 3.324, 356; ම. නි. 1.492; 3.54), තථාරූපෙසු සීලෙසු සීලසාමඤ්ඤගතො විහරති”ති (දී. නි. 3.324, 356; ම. නි. 1.492; 3.54) වචනතො පුපුජ්ජනානම්පි දිට්ඨිසීලසාමඤ්ඤෙන සංහතභාවො ලබ්භතියෙව, ඉධ පන අරියසඞ්ඝොයෙව අධිප්පෙතො “යො තත්ථ පච්ඡිමකො, සො සොනාපන්නො”ති වචනතො. එතෙනාති “පඤ්චමත්තෙහි භික්ඛුසතෙහි”ති එතෙන වචනෙන. අස්සාති

පඤ්චමත්තස්ස භික්ඛුසත්තස්ස. නිරඬ්ඛදොතිආදීනං වචනත්ථො පරතො ඵව ආවි භවිස්සති.

අස්සොසීති එත්ථ සවනමුපලබ්භොති ආහ “අස්සොසීති සුඤ්ඤාපඤ්ඤාසීති”ති, අඤ්ඤාසීති අත්ථො. සො වායමුපලබ්භො සවනවසෙනෙවාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො ආහ “සොතද්වාරසම්පත්තවචනනිග්ඝොසානුසාරෙන අඤ්ඤාසී”ති. අවධාරණඵලත්තා සද්දස්පයොගස්ස සබ්බමපි වාක්‍යං අන්තොගධාවධාරණන්ති ආහ “බොති පදපුරණමත්තෙ නිපාතො”ති. අවධාරණත්ථෙති පන ඉමිනා අන්තොගධාවධාරණෙපි සබ්බස්මිං වාක්‍යෙ ඉට්ඨතොවධාරණත්ථං බොසද්දග්ගහණන්ති දස්සෙති. තමෙව ඉට්ඨතොවධාරණං දස්සෙන්නො ආහ “තත්ථ අවධාරණත්ථෙතා”තිආදි. අථ පදපුරණත්ථෙතා බොසද්දෙන කිංපයොජනන්ති ආහ “පදපුරණෙන පන බ්‍යඤ්ජනසිලිට්ඨතාමත්තමෙව”ති. “අස්සොසී”ති හි පදං බොසද්දෙ ගහිතෙ තෙන ඵුල්ලිතමණ්ඩිතවිභූසිතං විය භොන්තං පූරිතං නාම භොති, තෙන ඵ පූරිමපච්ඡිමපදානි සිලිට්ඨානි භොන්ති, න තස්මිං අග්ගහිතෙ, තස්මා පදපුරණෙන බ්‍යඤ්ජනසිලිට්ඨතාමත්තමෙව පයොජනං. මත්ත-සද්දො චෙත්ථ විසෙසනිවත්තිඅත්ථො, තෙනස්ස අනත්ථන්තරදීපනතං දස්සෙති, ඵව-සද්දෙන පන බ්‍යඤ්ජනසිලිට්ඨතාය එකන්තිකතං.

චෙරඤ්ජොති එත්ථ සද්දලක්ඛණානුසාරෙන අත්ථං දස්සෙන්නො ආහ “චෙරඤ්ජොති ජාතො”තිආදි. බ්‍රහ්මං අණනීති එත්ථ බ්‍රහ්මන්ති වෙදො වුව්වති, සො පන මන්තබ්‍රහ්මකස්පවසෙන තිව්වො. තත්ථ මන්තා පධානමුලභාවතොයෙව අට්ඨකාදිහි පවුත්තා, ඉතරෙ පන තන්තිස්සයෙන ජාතා, තෙන පධානස්සෙව ගහණං. මන්තෙ සජ්ඣායනීති ඉරුවෙදාදිකෙ මන්තසත්ථෙ සජ්ඣායනීති අත්ථො. ඉරුවෙදාදියො හි ගුත්තභාසිතබ්බතාය “මන්තා”ති වුව්වන්ති. ඉදමෙව හීති අවධාරණෙන බ්‍රහ්මතො ජාතොතිආදිකං නිරුත්තිං පටික්ඛිපති. ජාතිබ්‍රාහ්මණානන්ති ඉමිනා අඤ්ඤෙපි බ්‍රාහ්මණා අත්ථිති දස්සෙති. දුට්ඨා හි බ්‍රාහ්මණා ජාතිබ්‍රාහ්මණා විසුද්ධිබ්‍රාහ්මණා වාති. ඉදානි තත්ථ විසුද්ධිබ්‍රාහ්මණානං නිරුත්තිං දස්සෙන්නො ආහ “අරියා පනා”තිආදි.

සමිත්තපාපත්තාති අවිචන්තං අනවසෙසතො සවාසනං සමිත්තපාපත්තා. ඵවඤ්ඤි බාහිරකඅචිතරාගසෙක්ඛාසෙක්ඛපාපසමණතො භගවතො පාපසමණං විසෙසිතං භොති. වුත්තමෙවත්ථං උදාහරණෙන විභාවෙන්තො ආහ “වුත්තඤ්ඤෙන”න්තිආදි. එත්ථ පන “බාහිරපාපොති බ්‍රාහ්මණො, සමිත්තපාපත්තා සමණොති වුව්වතීති ඉදං භින්නගාථාසන්තිස්සිතපදද්වයං එකතො ගහෙත්වා වුත්ත”න්ති වදන්ති. වුත්තඤ්ඤෙනං තීසුපි ගණ්ඨිපදෙසු “සමිත්තත්තා හි පාපානං, සමණොති පවුව්වතීති ඉදං වචනං ගහෙත්වා ‘සමිත්තත්තා සමණොති වුව්වතී’ති වුත්තං. බාහිරපාපොති බ්‍රාහ්මණොති ඉදං

පන අඤ්ඤස්මිං ගාථාබන්ධෙ වුත්තවචන”න්ති. අනෙකත්ථත්තා නිපාතානං ඉධ අනුස්සවනත්ථෙ අධිප්පෙතොති ආහ “බලුති අනුස්සවනත්ථෙ නිපාතො”ති. ජාතිසමුදාගතන්ති ජාතියා ආගතං, ජාතිසිද්ධන්ති වුත්තං හොති. ආලපනමත්තන්ති පියාලාපවචනමත්තං. පියසමුදාහාරා හෙතෙ හොති වා ආවුසොති වා දෙවානම්පියාති වා. භොවාදී නාම සො භොතීති යො ආමන්තනාදීසු “භො භො”ති වදන්තො විචරති, සො භොවාදී නාම භොතීති අත්ථො. සකිඤ්චනොති රාගාදීහි කිඤ්චනෙහි සකිඤ්චනො. රාගාදයො හි සත්තෙ කිඤ්චෙන්ති මද්දන්ති පලිබුන්ධන්ති “කිඤ්චනානි”ති වුච්චන්ති. මනුස්සා කිර ගොණෙහි බලං මද්දාපෙන්නා “කිඤ්චෙහි කපිල, කිඤ්චෙහි කාලකා”ති වදන්ති, තස්මා මද්දනට්ඨො කිඤ්චනට්ඨොති වෙදිතබ්බො.

ගොත්තවසෙනාති එත්ථ ගං තායතීති ගොත්තං. ගොසද්දෙන චෙත්ථ අභිධානං බුද්ධි ව වුච්චති, තස්මා එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. ගොතමොති පවත්තමානං අභිධානං බුද්ධිඤ්ච එකංසිකවිසයතාය තායති රක්ඛතීති ගොත්තං. යථා හි බුද්ධි ආරම්මණභූතෙන අත්ථෙත විනා න වත්තති, එවං අභිධානං අභිධෙය්‍යභූතෙන, තස්මා සො ගොත්තසඞ්ඛාතො අත්ථො තාති බුද්ධිඅභිධානාති තායති රක්ඛතීති වුච්චති. සො පන අඤ්ඤකුලපරම්පරාය අසාධාරණං තස්ස කුලස්ස ආදිපුරිසසමුදාගතං තංකුලපරියාපන්නසාධාරණං සාමඤ්ඤරූපන්ති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ව සමණොති ඉමිනා සරික්ඛකප්පනෙහි භගවතො බහුමතභාවො දස්සිතො සම්මපාපතාකිත්තනතො, ගොතමොති ඉමිනා ලොකියප්පනෙහි උළාරකුලසම්භූතතාදීපනතො. සකාස්ස සුද්ධොදනමහාරාජස්ස පුත්තො සකාසුත්තො. ඉමිනා ව උදිතොදිතවිපුලබත්තියකුලවිභාවනතො වුත්තං “ඉදං පන භගවතො උච්චාකුලපඅදීපන”න්ති. සබ්බබත්තියානඤ්ඤි ආදිභූතමහාසම්මතමහාරාජතො පට්ඨාය අසම්භින්නං උළාරතමං සකාසරාජකුලං. කෙනචි පාරිජුඤ්ඤෙන අනභිභූතොති ඤාතිපාරිජුඤ්ඤභොගපාරිජුඤ්ඤාදිනා කෙනචි පාරිජුඤ්ඤෙන පරිහානියා අනභිභූතො අනප්ඤ්ඤාත්ථො. තථා හි ලොකනාථස්ස අභිජාතියං තස්ස කුලස්ස න කිඤ්චි පාරිජුඤ්ඤං, අථ බො වඩ්ඪීයෙව. අභිනික්ඛමනෙ ව තතො සම්ද්ධතමභාවො ලොකෙ පාකට්ඨො පඤ්ඤාතො. තෙන “සකාසකුලා පබ්බජිතො”ති ඉදං වචනං භගවතො සද්ධාපබ්බජිතභාවපරිදීපනත්ථං වුත්තං මහන්තං ඤාතිපරිවට්ටං මහන්තඤ්ච භොගක්ඛන්ධං පහාය පබ්බජිතභාවසිද්ධිතො. තතො පරන්ති “වෙරඤ්ජායං විහරති”තිආදි.

ඉත්ථම්භූතාබ්‍යානත්ථෙ උපයොගවචනන්ති ඉත්ථං ඉමං පකාරං භූතො ආපන්නොති ඉත්තම්භූතො, තස්ස ආබ්‍යානං ඉත්ථම්භූතාබ්‍යානං, සොයෙව අත්ථො ඉත්ථම්භූතාබ්‍යානත්ථො. අථ වා ඉත්ථං එවං පකාරො භූතො ජාතොති එවං කථනත්ථො ඉත්ථම්භූතාබ්‍යානත්ථො, තස්මිං උපයොගවචනන්ති අත්ථො. එත්ථ ව අබ්භුග්ගතොති එත්ථ අභි-සද්දො ඉත්ථම්භූතාබ්‍යානත්ථජොතකො අභිභවිත්වා උග්ගමනප්පකාරස්ස

දීපනතො. තෙන යොගතො “තං බො පන භවන්තං ගොතම”න්ති ඉදං උපයොගවචනං සාමිඅත්ථෙපි සමානං ඉත්ථම්භුතාඛ්‍යානදීපනතො “ඉත්ථම්භුතාඛ්‍යානත්ථෙ”ති චුත්තං. තෙනෙවාහ “තස්ස බො පන භොතො ගොතමස්සාති අත්ථො”ති. ඉදං චුත්තං හොති – යථා “සාධු දෙවදත්තො මාතරමහි”ති එත්ථ අභිසද්දෙයොගතො ඉත්ථම්භුතාඛ්‍යානෙ උපයොගවචනං කතං, එවමිධාපි තං බො පන භවන්තං ගොතමං අහි එවං කල්‍යාණො කිත්තිසද්දො උග්ගතොති අභිසද්දෙයොගතො ඉත්ථම්භුතාඛ්‍යානෙ උපයොගවචනත්ති. “සාධු දෙවදත්තො මාතරමහි”ති එත්ථ හි “දෙවදත්තො මාතරමහි මාතරි විසයෙ මාතුයා වා සාධු”ති එවං අධිකරණත්ථෙ සාමිඅත්ථෙ වා භුමිමවචනස්ස වා සාමිවචනස්ස වා පසඬ්ගෙ ඉත්ථම්භුතාඛ්‍යානත්ථජොතකෙන අභිසද්දෙන යොගෙ උපයොගවචනං කතං. යථා චෙත්ථ “දෙවදත්තො මාතු විසයෙ මාතුසම්බන්ධි වා සාධුත්තප්පකාරප්පත්තො”ති අයමත්ථො විඤ්ඤායති, එවමිධාපි “භොතො ගොතමස්ස සම්බන්ධි කිත්තිසද්දො අබ්භුග්ගතො අභිභවිත්වා උග්ගමනප්පකාරප්පත්තො”ති අයමත්ථො විඤ්ඤායති. තත්ථ හි දෙවදත්තග්ගහණං විය ඉධ කිත්තිසද්දග්ගහණං, තථා තත්ථ “මාතර”න්ති වචනං විය ඉධ “තං බො පන භවන්තං ගොතම”න්ති වචනං, තත්ථ සාධුසද්දග්ගහණං විය ඉධ උග්ගතසද්දග්ගහණං වෙදිතබ්බං.

කල්‍යාණොති හද්දකො. කල්‍යාණභාවො චස්ස කල්‍යාණගුණවිසයතායාති ආහ “කල්‍යාණගුණසමන්තාගතො”ති, කල්‍යාණෙහි ගුණෙහි සමන්තාගතො තංවිසයතාය යුත්තොති අත්ථො. තංවිසයතා හෙත්ථ සමන්තාගමො කල්‍යාණගුණවිසයතාය තන්තිස්සිතොති අධිප්පායො. සෙට්ඨොති එත්ථාපි එසෙව නයො. සෙට්ඨගුණවිසයතාය එව හි කිත්තිසද්දස්ස සෙට්ඨතා “භගවාති වචනං සෙට්ඨ”න්තිආදීසු විය. “භගවා අරහ”න්තිආදීනා ගුණානං සංකිත්තනතො සද්දනියතො ච කිත්තිසද්දො වණ්ණොති ආහ “කිත්තිසද්දොති කිත්ති එවා”ති. වණ්ණොයෙව හි කිත්තෙතබ්බතො කිත්තිසද්දනියතො සද්දොති ච වුව්වති. කිත්තිපරියායො හි සද්දසද්දො යථා “උළාරසද්දා ඉසයො, ගුණවන්තො තපස්සිනො”ති. අභිත්ථවනවසෙන පවත්තො සද්දො ථුතිසොසො, අභිත්ථවුදාහාරො.

“අබ්භුග්ගතො”ති පන එතස්ස අත්ථො අට්ඨකථායං න දස්සිතො, තස්මා තස්සත්ථො එවං වෙදිතබ්බො – අබ්භුග්ගතොති අභිභවිත්වා උග්ගතො, අනඤ්ඤසාධාරණගුණෙ ආරබ්භ පවත්තත්තා සදෙවකං ලොකං අප්ප්ඤ්ඤාත්ථරිත්වා පවත්තොති චුත්තං හොති. කිත්ති සද්දො අබ්භුග්ගතොති ආහ “ඉතිපි සො භගවා”තිආදි. ඉතො පරං පන ඊදිසෙසු යානෙසු යත්ථ යත්ථ පාළිපාඨස්ස අත්ථො වත්තබ්බො සියා, තත්ථ තත්ථ “පාළියං පනා”ති වත්වා අත්ථං දස්සයිස්සාම, ඉදානි තත්ථ පදයොජනාපුබ්බකං අත්ථං දස්සෙත්තො ආහ “ඉතිපි සො භගවාතිආදීසු පන අයං තාව යොජනා”තිආදි. සො භගවාති යො සො සමතිංස පාරමියො පුරෙත්වා

සබ්බකිලෙසෙ භඤ්ජිත්වා අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධො දෙවානං අතිදෙවො සක්කානං අතිසක්කො බ්‍රහ්මානං අතිබ්‍රහ්මා ලොකනාටො භාග්‍යවත්තතාදීහි කාරණෙහි භගවාති ලද්ධනාමො, සො භගවා. භගවාති හි ඉදං සත්ථු නාමකිත්තනං. තෙනාහ ආයස්මා ධම්මසෙනාපති “භගවාති තෙනං නාමං මාතරා කත”න්තිආදි (මහානි. 84). පරතො පන භගවාති ගුණකිත්තනමෙව. යථා කම්මට්ඨානිකෙන “අරහ”න්තිආදීසු නවසු යානෙසු පච්චෙකං ඉතිපිසද්දං යොජෙත්වා බුද්ධගුණා අනුස්සරීයන්ති, එවං බුද්ධගුණසංකිත්තකෙනාපිති දස්සෙන්නො “ඉතිපි අරහං ඉතිපි සම්මාසම්බුද්ධො...පෙ.... ඉතිපි භගවා”ති ආහ. එවඤ්ඤි සති “අරහ”න්තිආදීහි නවහි පදෙහි යෙ සදෙවකෙ ලොකෙ අතිවිස පාකටා පඤ්ඤාතා බුද්ධගුණා, තෙ නානප්පකාරතො විභාවිතා භොන්ති. “ඉතිපෙනං භූතං, ඉතිපෙනං තච්ඡ”න්තිආදීසු (දී. නි. 1.6) විය හි ඉධ ඉති-සද්දො ආසන්නපච්චක්ඛකාරණත්ථො, පි-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො, තෙන ච තෙසං ගුණානං බහුභාවො දීපිතො, තානි ච ගුණසල්ලක්ඛණකාරණානි සද්ධාසම්පන්නානං විඤ්ඤාජාතිකානං පච්චක්ඛානි භොන්තිති තානි සංකිත්තෙන්නෙන විඤ්ඤානා විත්තස්ස සම්මුඛිභූතානෙව කත්වා සංකිත්තෙතබ්බානීති දස්සෙන්නො “ඉමිනා ච ඉමිනා ච කාරණෙනාති චුත්තං භොති”ති ආහ.

“සුත්තන්තිකානං වචනානමත්ථං, සුත්තානුරූපං පරිදීපයන්ති”ති හෙට්ඨා චුත්තත්තා විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.125-128) සබ්බාකාරතො සංවණ්ණිතම්පි අත්ථං ඉධාපි විත්ථාරෙත්වා දස්සෙතුකාමො තත්ථ පයොජනමාහ “ඉදානි විනයධරාන”න්තිආදි. තත්ථ විත්තසම්පහංසනත්ථන්ති විත්තසන්නොසනත්ථං, විත්තප්පසාදප්පනනත්ථන්ති චුත්තං භොති. “ආරකත්තා”තිආදීසු ආරකත්තාති සුචිදුරත්තා. අරීනන්ති කිලෙසාරීනං. අරානන්ති සංසාරවක්කස්ස අරානං. භතත්තාති විද්ධංසිතත්තා. පච්චයාදීනන්ති විවරාදිපච්චයානඤ්චෙව පුජාවිසෙසානඤ්ච.

ඉදානි යථාචුත්තමෙවත්ථං විභාවෙන්නො ආහ “ආරකා හි සො”තිආදි. දුරතා නාම ආසන්නතා විය උපාදායුපාදාය චුච්චතීති පරමුක්කංසගතං දුරභාවං දස්සෙන්නො “සුචිදුරවිදුරෙ යීතො”ති ආහ, සුච්ඡු විදුරභාවෙනෙව විදුරෙ යීතොති අත්ථො. සො පනස්ස කිලෙසෙහි දුරෙ යීතභාවො, න පදෙසවසෙන, අථ ඛො තෙසං සබ්බසො පහීනත්තාති දස්සෙන්නො ආහ “මග්ගෙන කිලෙසානං විද්ධංසිතත්තා”ති. නනු අඤ්ඤෙසම්පි බිණාසවානං තෙ පහීනා එවාති අනුයොගං මනසි කත්වා චුත්තං “සවාසනාන”න්ති. න හි යපෙත්වා භගවත්තං අඤ්ඤෙ සහ වාසනාය කිලෙසෙ පහාතුං සක්කොන්ති. එතෙන අඤ්ඤෙහි අසාධාරණං භගවතො අරහත්තන්ති දස්සිතං භොති. කා පනායං වාසනා නාම? පහීනකිලෙසස්සපි අප්පහීනකිලෙසස්ස පයොගසදිසපයොගහෙතුභූතො කිලෙසනිස්සිතො සාමත්ථීයවිසෙසො

ආයස්මතො පිලිත්ථවච්ඡස්ස වසලසමුදාවාරනිමිත්තං විය. කථං පන “ආරකා”ති වුත්තෙ “කිලෙසෙහි”ති අයමත්ථො ලබ්භතීති සාමඤ්ඤවොදනාය විසෙසෙ අවට්ඨානතො විසෙසත්ථිනා ව විසෙසස්ස අනුපයුජ්ජිතබ්බතො “ආරකාස්ස හොන්ති පාපකා අකුසලා ධම්මා”තිආදීති (ම. නි. 1.434) සුත්තපදානෙන්ථ උදාහරිතබ්බාති. ආරකාති වෙන්ථ ආකාරස්ස රස්සත්තං, ක-කාරස්ස ව භකාරං සානුසාරං කත්වා නිරුත්තිනයෙන “අරහ”න්ති පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. යථාවුත්තස්සෙවත්ථස්ස සුඛග්ගහණත්ථං ඉදමෙන්ථ වුව්වති –

“සො තතො ආරකා නාම, යස්ස යෙනාසමඞ්ඝිතා;
අසමඞ්ඝී ව දොසෙහි, නාථො තෙනාරහං මතො”ති. (විසුද්ධි. 1.125);

අනත්ථවරණෙන කිලෙසා එව අරයොති කිලෙසාරයො. අරීනං හතත්තා අරිහාති වත්තබ්බෙ නිරුත්තිනයෙන “අරහ”න්ති වුත්තං. එත්ථාපි යථාවුත්තස්සත්ථස්ස සුඛග්ගහණත්ථං ඉදං වෙදිතබ්බං –

“යස්මා රාගාදිසඞ්ඛාතා, සබ්බෙපි අරයො හතා;
පඤ්ඤාසත්ථෙත නාථෙත, තස්මාපි අරහං මතො”ති. (විසුද්ධි. 1.126);

යඤ්චෙනං සංසාරචක්කන්ති සම්බන්ධො. රථචක්කස්ස නාහි විය මූලාවයවභූතං අන්තො බහි ව සමවට්ඨිතං අවිජ්ජාභවතණ්භාද්වයන්ති වුත්තං “අවිජ්ජාභවතණ්භාමයනාහි”ති. නාහියා නෙමියා ව සම්බද්ධඅරසදිසා පච්චයඵලභූතෙහි අවිජ්ජාතණ්භාජරාමරණෙහි සම්බද්ධා පුඤ්ඤාහිසඞ්ඛාරඅපුඤ්ඤාහිසඞ්ඛාරආනෙඤ්ජාහිසඞ්ඛාරාති වුත්තං “පුඤ්ඤාදිඅහිසඞ්ඛාරාර”න්ති. තත්ථ තත්ථ හවෙ පරියන්තභාවෙන පාකං ජරාමරණන්ති තං නෙමිට්ඨානියං කත්වා ආහ “ජරාමරණනෙමි”ති. යථා රථචක්කජපවත්තියා පධානකාරණං අක්ඛො, එවං සංසාරචක්කජපවත්තියා ආසවසමුදයොති ආහ “ආසවසමුදයමයෙන අක්ඛෙන විජ්ඣිත්වා”ති. ආසවා එව අවිජ්ජාදීනං කාරණත්තා ආසවසමුදයො. යථාහ “ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො”ති (ම. නි. 1.103). විපාකකටත්තාරූපජපහෙදො කාමභවාදිකො තිභවො එව රථො, තස්මිං තිභවරථෙ. අත්තතො පච්චයෙහි සමං, සබ්බසො වා ආදිතො පට්ඨාය යොජිතන්ති සමායොජිතං. ආදිරහිතං කාලං පවත්තතීති කත්වා අනාදිකාලජපවත්තං.

“බන්ධානඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ව;
අබ්බොවිජින්නං වත්තමානා, සංසාරොති පවුච්චති”ති. (විසුද්ධි. 2.619; දී. නි. අට්ඨ. 2.95 අපසාදනාවණ්ණනා; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.60; අ. නි. අට්ඨ. 2.4.199) –

එවං චුත්තසංසාරොව සංසාරචක්කං. අනෙතාති භගවතා. බොධිමණ්ඩෙති බොධිසඞ්ඛාතස්ස ඤාණස්ස මණ්ඩභාවජ්ජත්තෙ යානෙ කාලෙ වා. බොධීති පඤ්ඤා, සා එත්ථ මණ්ඩා පසන්නා ජාතාති බොධිමණ්ඩො. වීරියපාදෙහීති සංකිලෙසවොදානපක්ඛියෙසු සන්නිරුම්භනසන්නික්ඛිපනකිව්වතාය ද්විධා පවත්තෙති අත්තනො වීරියසඞ්ඛාතෙහි පාදෙහි. සීලපථවියන්ති පතිට්ඨානට්ඨෙත සීලමෙව පථවී, තස්සං. පතිට්ඨායාති සම්පාදනවසෙන පතිට්ඨහිත්වා. සද්ධාහත්ථෙතාති අනවජ්ජධම්මාදානසාධනතො සද්ධාව භත්ථො, තෙන. කම්මක්ඛයකරන්ති කායකම්මාදිභෙදස්ස සබ්බස්සපි කම්මස්ස ඛයකරණතො කම්මක්ඛයකරං. ඤාණඵරසුන්ති සමාධිසිලායං සුනිසිතං මග්ගඤාණඵරසුං ගහෙත්වා.

එවං “අරාතං භතත්තා”ති එත්ථ චුත්තං අරසඞ්ඛාතං සංසාරං චක්කං විය චක්කන්ති ගහෙත්වා අත්ථයොජනං කත්වා ඉදාති පටිච්චසමුප්පාදදෙසනාක්කමෙනපි තං දස්සෙතුං “අථ වා”තිආදී චුත්තං. තත්ථ අනමතග්ගසංසාරචට්ටන්ති අනු අනු අමතග්ගං අවිඤ්ඤාතපුබ්බකොට්ඨකං සංසාරමණ්ඩලං. සෙසා දස ධම්මාති සඞ්ඛාරාදයො ජාතිපරියොසානා දස ධම්මා. කථං තෙසං සඞ්ඛාරාදීනං අරභාවොති ආහ “අවිජ්ජාමූලකත්තා ජරාමරණපරියන්තත්තා වා”ති. තත්ථ අවිජ්ජා මූලං පට්ඨානකාරණං යෙසං සඞ්ඛාරාදීනං තෙ අවිජ්ජාමූලකා, තෙසං භාවො අවිජ්ජාමූලකත්තං. ජරාමරණං පරියන්තං පරියොසානභූතං එතෙසන්ති ජරාමරණපරියන්තා, සඞ්ඛාරාදයො දස ධම්මා. තෙසං භාවො ජරාමරණපරියන්තත්තං. සඞ්ඛාරාදිජාතිපරියොසානානං දසධම්මානං අවිජ්ජාමූලකත්තා ජරාමරණපරියොසානත්තා වාති අත්ථො, නාහිභූතාය අවිජ්ජාය මූලතො නෙමිභූතෙන ජරාමරණෙන අත්තතො සඞ්ඛාරාදීනං සම්බන්ධත්තාති අධිජ්ජායො.

දුක්ඛාදීසුති දුක්ඛසමුදයනිරොධමග්ගෙසු. අඤ්ඤාණන්ති ඤාණජ්ජපිපක්ඛත්තා මොහො අඤ්ඤාණං, න පන ඤාණතො අඤ්ඤං, නපි ඤාණස්ස අභාවමත්තං. තත්ථ දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණං යථාසභාවජ්ජට්ඨෙධාජ්ජදානතො තජ්ජට්ඨිජාදනවසෙනෙව. එත්ථ හි කිඤ්චාපි යිපෙත්වා ලොකුත්තරසච්චද්වයං සෙසට්ඨානෙසු ආරම්මණවසෙනපි අවිජ්ජා උජ්ජජ්ජති, එවං සන්තෙපි පට්ඨිජාදනවසෙනෙව ඉධ අධිජ්ජෙතා. සා හි උජ්ජන්නා දුක්ඛසච්චං පට්ඨිජාදෙත්වා තිට්ඨති, යාථාවසරසලක්ඛණං පට්ඨිජ්ඣිතුං න දෙති, තථා සමුදයං නිරොධං මග්ගන්ති.

දුක්ඛන්ති චෙත්ථ දුක්ඛං අරියසච්චං අධිජ්ජෙතන්ති තං කාමභවාදිවසෙන තිධා හින්දිත්වා තථා තජ්ජට්ඨිජාදිකඤ්ච අවිජ්ජං තිධා කත්වා අවිජ්ජාදිපච්චයෙ තීසු භවෙසු සඞ්ඛාරාදිකෙ පටිපාටියා දස්සෙන්නො “කාමභවෙ ව අවිජ්ජා”තිආදිමාහ. තත්ථ කාමභවෙ ව අවිජ්ජාති කාමභවෙ

ආදීනවපට්ඨිඡාදිකා අවිජ්ජා. රූපහවෙ අවිජ්ජා අරූපහවෙ අවිජ්ජාති එත්ථාපි එසෙව නයො. කාමහවෙ සඞ්ඛාරානන්ති කාමභූමිපරියාපන්නානං පුඤ්ඤාපුඤ්ඤසඞ්ඛාරානං, කාමහවෙ වා නිජ්ජාදෙනබ්බා යෙ පුඤ්ඤාපුඤ්ඤසඞ්ඛාරා, තෙසං කාමහවූපපත්තිනිබ්බත්තකසඞ්ඛාරානන්ති අත්ථො. සඞ්ඛාරාති චෙත්ථ ලොකියකුසලාකුසලචෙතනා වෙදිතබ්බා. පච්චයො හොතිති පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානං තාව ආරම්මණපච්චයෙන වෙව උපනිස්සයපච්චයෙන වාති ද්විධා පච්චයො හොති, අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙසු සහජාතස්ස සහජාතාදිවසෙන, අසහජාතස්ස අනන්තරසමනන්තරාදිවසෙන, අනානන්තරස්ස පන ආරම්මණවසෙන වෙව උපනිස්සයවසෙන ව පච්චයො හොති. අරූපහවෙ සඞ්ඛාරානන්ති ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරානං. පච්චයො හොතිති උපනිස්සයපච්චයවසෙනෙව. ඉමස්මිඤ්ච පනත්ථෙ එත්ථ විත්ථාරියමානෙ අතිජපපඤ්ඤො හොති, තස්මා තං නයිධ විත්ථාරයිස්සාම. ඉතරෙසුති රූපාරූපහවෙසු.

තිණ්ණං ආයතනානන්ති චක්ඛුසොතමනායතනානං ඝානාදිත්තයස්ස තත්ථ අසම්භවතො. එකස්සාති මනායතනස්ස ඉතරෙසං තත්ථ අසම්භවතො. ඉමිනා නයෙන තිණ්ණං එස්සානන්තිආදීසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො.

ඡබ්බිධස්ස

එස්සස්සාති

චක්ඛුසම්ඵස්සසොතසම්ඵස්සඝාතසම්ඵස්සජීවිහාසම්ඵස්සකායසම්ඵස්සම නොසම්ඵස්සානං වසෙන ඡබ්බිධස්ස එස්සස්ස. ඡන්තං වෙදනානන්ති චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා, තථා සොතසම්ඵස්සජා ඝාතසම්ඵස්සජා ජීවිහාසම්ඵස්සජා කායසම්ඵස්සජා මනොසම්ඵස්සජා වෙදනාති ඉමාසං ඡන්තං වෙදනානං. ඡන්තං තණ්හාකායානන්ති රූපතණ්හා සද්දතණ්හා ගන්ධතණ්හා රසතණ්හා ථොට්ඨබ්බතණ්හා ධම්මතණ්හාති ඉමෙසං ඡන්තං තණ්හාකායානං. තත්ථ තත්ථ සා සා තණ්හාති රූපතණ්හාදිහෙදා තත්ථ තත්ථ කාමහවාදීසු උජ්ජජනකතණ්හා.

සා තණ්හාදිමූලිකා කථා අතිසංඛිත්තාති තං උපාදානහවෙ ව විහජිත්වා විත්ථාරෙත්වා දස්සෙතුං “කථ”න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ කාමෙ පරිභුඤ්ජිස්සාමිති ඉමිනා කාමතණ්හාපවත්තිමාහ, තථා සග්ගසම්පත්තිං අනුභවිස්සාමිතිආදීහි. සා පන තණ්හා යස්මා භුසමාදානවසෙන පවත්තමානා කාමුපාදානං නාම හොති, තස්මා වුත්තං “කාමුපාදානපච්චයා”ති. තථෙවාති කාමුපාදානපච්චයා එව. බ්‍රහ්මලොකසම්පත්තින්ති රූපිබ්‍රහ්මලොකෙ සම්පත්තිං. “සබ්බෙපි තෙභූමකා ධම්මා කාමනීයට්ඨෙන කාමා”ති වචනතො භවරාගොපි කාමුපාදානමෙවාති කත්වා “කාමුපාදානපච්චයා එව මෙත්තං භාවෙති”තිආදි වුත්තං. තත්ථ මෙත්තං භාවෙතිති මිජ්ජති සිනිස්හතිති මෙත්තා, තං භාවෙති වච්චෙතිති අත්ථො. අථ වා මෙත්තා එතස්ස අත්ථිති මෙත්තං, විත්තං, තංසම්පයුත්තං ඤානං වා, තං භාවෙති වච්චෙති උජ්ජාදෙති වාති අත්ථො. කරුණං භාවෙතිතිආදීසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

සෙසුපාදානමූලිකාසුභිති

දිට්ඨපාදානසීලබ්බතුපාදානඅත්තවාදුපාදානමූලිකාසුභි යොජනාසු එසෙව නයොති අත්ථො. තත්ථායං යොජනා - ඉධෙකච්චො “නත්ථි පරලොකො”ති නත්ථිකදිට්ඨිං ගණ්භාති, සො දිට්ඨපාදානපච්චයා කායෙන දුච්චරිතං වරතීතිආදි චුත්තනායෙන යොජෙතබ්බං. අපරො “අසුකස්මිං සම්පත්තිහවෙ අත්තා උච්ඡිජ්ජති”ති උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්භාති, සො තත්පපත්තියා කායෙන සුචරිතං වරතීතිආදි චුත්තනායෙනෙව යොජෙතබ්බං. අපරො “රුපි මනොමයො හුත්වා අත්තා උච්ඡිජ්ජති”ති රුපුපපත්තියා මග්ගං භාවෙති භාවනාපාරිපූරියාති සබ්බං චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. අපරොපි “අරුපහවෙ උප්පජ්ජිත්වා අත්තා උච්ඡිජ්ජති”ති අරුපුපපත්තියා මග්ගං භාවෙති භාවනාපාරිපූරියාති සබ්බං චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. එතාහියෙව අත්තවාදුපාදානමූලිකාසි යොජනා සංවණ්ණිකාති දට්ඨබ්බං. එවං දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදවසෙනපි යොජනා වෙදිතබ්බා. අපරො “සීලෙන සුද්ධි, වතෙන සුද්ධි”ති අසුද්ධිමග්ගං “සුද්ධිමග්ගො”ති පරාමසන්තො සීලබ්බතුපාදානපච්චයා කායෙන දුච්චරිතං වරතීතිආදි සබ්බං චුත්තනායෙනෙව යොජෙතබ්බං.

ඉදානි ය්වායං සංසාරචක්කං දස්සෙන්නෙන “කාමහවෙ අවිජ්ජා කාමහවෙ සඞ්ඛාරානං පච්චයො හොති”තිආදිනා අවිජ්ජාදීනං පච්චයභාවො සඞ්ඛාරාදීනං පච්චයුප්පන්නභාවො ච දස්සිතො, තමෙව පටිසම්භිදාමග්ගපාළිං ආනෙත්වා නිගමනවසෙන දස්සෙන්නො “එවමය”න්තිආදිමාහ. තත්ථ යථා සඞ්ඛාරා හෙතුනිබ්බත්තා, එවං අවිජ්ජාපි කාමාසවාදිනා සහෙතුකා එවාති ආහ “උභොපෙතෙ හෙතුසමුප්පන්නා”ති. පච්චයපරිග්ගහෙති නාමරූපස්ස පච්චයානං අවිජ්ජාදීනං පරිච්ඡිජ්ජ ගහණං. නිජ්ජාදෙනබ්බෙ භූමිමං. පඤ්ඤාති කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිසඞ්ඛාතා පකාරතො ජානනා. ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණන්ති තිට්ඨන්ති එත්ථ ඵලධම්මා තදායත්තචුත්තිතායාති යීති, කාරණං, ධම්මානං යීති ධම්මට්ඨිති, ධම්මට්ඨිතියා ඤාණං ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණං, පච්චයඤ්ඤාණන්ති අත්ථො, පටිච්චසමුප්පාදාවබ්බොධොතිචුත්තං හොති. කාමඤ්ඤෙත්ථ පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤායෙව ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණං, සඞ්ඛාරෙසු පන අදිට්ඨෙසු අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරානං පච්චයභාවො න සක්කා දට්ඨන්ති “සඞ්ඛාරා හෙතුසමුප්පන්නා”ති පච්චයුප්පන්නධම්මානම්පි ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං. උභොපෙතෙ හෙතුසමුප්පන්නාති ඉදං පන උභින්නම්පි පච්චයුප්පන්නභාවං දස්සෙතුකාමතාය චුත්තං. ඉදඤ්ච ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණං යස්මා අද්ධත්තයෙ කඞ්ඛාමලවිතරණවසෙන පවත්ති, තස්මා “අතීතම්පි අද්ධාන”න්තිආදි චුත්තං. එතෙන නායෙන සබ්බපදානි විත්ථාරෙතබ්බානීති එතෙන නායෙන “අවිජ්ජා හෙතු”තිආදිනා අවිජ්ජායං චුත්තනායෙන “සඞ්ඛාරා හෙතු, විඤ්ඤාණං හෙතුසමුප්පන්න”න්තිආදිනා සබ්බපදානි විත්ථාරෙතබ්බානී.

සංඛ්ඨපන්ති එත්ථ අවිජ්ජාදයො විඤ්ඤාණාදයො වානි සඬ්ඨෙපො, හෙතු විපාකො ව. අථ වා හෙතුවිපාකොති සංඛ්ඨපන්ති සඬ්ඨෙපො, අවිජ්ජාදයො විඤ්ඤාණාදයො ව. සඬ්ඨෙපභාවසාමඤ්ඤෙන පන එකවචනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. තෙ පන සඬ්ඨෙපා අතීතෙ හෙතු, එතරහි විපාකො, එතරහි හෙතු, ආයතිං විපාකොති එවං කාලවිභාගෙන චත්තාරො ජාතා, තෙනාහ “පුරිමසඬ්ඨෙපො චෙත්ථ අතීතො අද්ධා”තිආදි. පච්චුප්පන්තො අද්ධාති සම්බන්ධො. තණ්හුපාදානභවා ගහිතාව භොන්තිති එත්ථ අවිජ්ජාගහණෙන කිලෙසභාවසාමඤ්ඤතො තණ්හුපාදානා ගහිතා, සඬ්ඨාරග්ගහණෙන කම්මභාවසාමඤ්ඤතො භවො ගහිතො, අවිජ්ජාසඬ්ඨාරානං තෙහි විනා සකිච්චාකරණතො ව තණ්හුපාදානභවා ගහිතාව භොන්ති. අථ වා අවිද්වා පරිතස්සති, පරිතසිතො උපාදියති, තස්සුපාදානපච්චයා භවො, තස්මා තණ්හුපාදානභවාපි ගහිතා භොන්ති. තථා ච චුත්තං -

“පුරිමකම්මභවස්මිං මොහො අවිජ්ජා, ආයුහනා සඬ්ඨාරා. නිකන්ති තණ්හා, උපගමනං උපාදානං, චෙතනා භවො, ඉති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා පුරිමකම්මභවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයා”ති (පටි. ම. 1.47).

තත්ථ (විභ. අට්ඨ. 242; පටි. ම. අට්ඨ. 1.1.47) පුරිමකම්මභවස්මිත්ති පුරිමෙ කම්මභවෙ, අතීතජාතියං කම්මභවෙ කරියමානෙති අත්ථො. මොහො අවිජ්ජාති යො තදා දුක්ඛාදීසු මොහො යෙන මුළුහො කම්මං කරොති, සා අවිජ්ජා. ආයුහනා සඬ්ඨාරාති තං කම්මං කරොතො යා පුරිමචෙතනායො, යථා “දානං දස්සාමි”ති චිත්තං උප්පාදෙත්වා මාසම්පි සංචච්ඡරම්පි දානුපකරණානි සප්පෙත්තස්ස උප්පන්තා පුරිමචෙතනායො, පටිග්ගාහකානං පන භත්ථෙ දුක්ඛිණං පතිට්ඨාපයතො චෙතනා භවොති චුච්චති. එකාවජ්ජනෙසු වා ඡසු ජවනෙසු චෙතනා ආයුහනසඬ්ඨාරා නාම, සත්තමා භවො. යා කාචි වා පන චෙතනා භවො, සම්පයුත්තා ආයුහනසඬ්ඨාරා නාම. නිකන්ති තණ්හාති යා කම්මං කරොත්තස්ස තස්ස එලෙ උපපත්තිභවෙ නිකාමනා පත්ථනා, සා තණ්හා නාම. උපගමනං උපාදානන්ති යං කම්මභවස්ස පච්චයභූතං “ඉදං කත්වා අසුකස්මිං නාම යානෙ කාමෙ සෙවිස්සාමි උච්ඡිජ්ජිස්සාමි”තිආදිනා නයෙන පචත්තං උපගමනං ගහණං පරාමසනං, ඉදං උපාදානං නාම. චෙතනා භවොති “තං කම්මං කරොතො යා පුරිමා චෙතනායො”තිආදිනා හෙට්ඨා චුත්තෙසු තීසු අත්ථවිකප්පෙසු යා චෙතනා භවොති චුත්තා, සා චෙතනා භවොති එවමත්ථො චෙදිතබ්බො.

ඉදානි සඬ්ඨෙපෙනෙ අවිජ්ජාදයො ධම්මෙ ද්විති වට්ටෙහි සඬ්ඨගහෙත්වා දස්සෙතුකාමො ආහ “ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා අතීතෙ කම්මවට්ට”න්ති. එත්ථ ච නිජ්ජරියායතො සඬ්ඨාරා භවො ච කම්මං, අවිජ්ජාදයො පන

කම්මසභායතාය කම්මසරික්ඛකා තදුපකාරකා වාති කම්මන්ති වුත්තා. අවිජ්ජාදයො හි විපාකධම්මධම්මතාය කම්මසරික්ඛකා සහජාතකොටියා උපනිස්සයකොටියා ව කම්මස්ස ව උපකාරකා. කම්මමෙව ව අඤ්ඤාමඤ්ඤසම්බන්ධං හුත්වා පුනස්පුනං පරිවත්තනටියෙන කම්මවට්ටං. විඤ්ඤාණාදයො පඤ්චාති විඤ්ඤාණාදයො වෙදනාපරියන්තා පඤ්ච ඵතරහි ඉදානි ඉමස්මිං අත්තභාවෙති වුත්තං හොති. අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා ගහිතාව හොන්ති ඵත්ථාපි පුබ්බෙ විය කිලෙසකම්මභාවසාමඤ්ඤතො තණ්හුපාදානග්ගහණෙන අවිජ්ජා ගහිතා, භවග්ගහණෙන සඞ්ඛාරා ගහිතාති දට්ඨබ්බං. අථ වා භවෙ ගහිතෙ තස්ස පුබ්බභාගා තංසම්පයුත්තා වා සඞ්ඛාරා ගහිතාව හොන්ති, තණ්හුපාදානග්ගහණෙන ව තංසම්පයුත්තා යාය වා මුළුහො කම්මං කරොති, සා අවිජ්ජාව හොතිති තණ්හුපාදානභවග්ගහණෙන අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා ගහිතාව හොන්ති. තෙනෙව වුත්තං -

“ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනානං මොහො අවිජ්ජා, ආයුහනා සඞ්ඛාරා, නිකන්ති තණ්හා, උපගමනං උපාදානං, චෙතනා භවො, ඉති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ඉධ කම්මභවස්මිං ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයා”ති (පටි. ම. 1.47).

තත්ථ ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනානන්ති පරිපක්කායතනස්ස කම්මකරණකාලෙ සම්මොහො දස්සිතො. සෙසං භෙට්ඨා වුත්තනයමෙව.

විඤ්ඤාණනාමරූපසලායතනඵස්සවෙදනානං ජාතිජරාභඩ්ගාවත්ථා ජාතිජරාමරණන්ති වුත්තාති අවත්ථානං ගහණෙන අවත්ථාවන්තා ගහිතාව හොන්ති තදවිනාභාවතොති ආහ “ජාතිජරාමරණාපදෙසෙන විඤ්ඤාණාදීනං නිද්දිට්ඨත්තා”ති. අපදෙසෙනාති ජාතිජරාමරණානං කථනෙන. ඉමෙති විඤ්ඤාණාදයො. ආයතිං විපාකවට්ටන්ති පච්චුප්පන්තහෙතුතො භාවිනං අනාගතානං ගහිතත්තා. තෙති අවිජ්ජාදයො. ආකාරතොති සරූපතො අවුත්තාපි තස්මිං තස්මිං සඞ්ගහෙ ආකිරියන්ති අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදිග්ගහණෙහි පකාසියන්තිති ආකාරා, අතීතහෙතුආදීනං වා පකාරා ආකාරා. තතො ආකාරතො. විසතිවිධා හොන්තිති අතීතෙ හෙතුපඤ්චකාදිහෙදතො විසතිවිධා හොන්ති.

සඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණානඤ්චෙත්ථ අන්තරා ඵකො සන්ධිති හෙතුතො ඵලස්ස අවිච්ඡෙදස්පවත්තිභාවතො හෙතුඵලස්ස සම්බන්ධභූතො ඵකො සන්ධි, තථා භවජාතීනමන්තරා. වෙදනාතණ්හානමන්තරා පන ඵලතො හෙතුතො අවිච්ඡෙදස්පවත්තිභාවතො ඵලහෙතුසම්බන්ධභූතො ඵකො සන්ධි. ඵලභූතොපි හි ධම්මො අඤ්ඤස්ස හෙතුසභාවස්ස ධම්මස්ස පච්චයො හොතිති.

ඉතීති වුත්තස්පකාරපරාමසනං. තෙනාහ “චතුසඞ්ඛෙප”න්තිආදි. සඞ්ඛාකාරතොති ඉධ වුත්තෙහි ව අවුත්තෙහි ව පටිච්චසමුප්පාදවිහඩ්ගෙ

අනන්තනයසමන්තපට්ඨානාදීසු ච ආගතෙහි සබ්බෙහි ආකාරෙහි. ඡානාතීති අවබුද්ධතී. පස්සතීති දස්සනභූතෙන ඤාණවක්ඛුනා පච්චක්ඛතො පස්සති. අඤ්ඤාති පටිච්ඡේදකතීති තෙසංයෙව වෙච්චනං. තන්ති තං ඡානනං. ඤාතට්ඨෙතාති යථාසභාවතො ඡානනට්ඨෙත. පඡානනට්ඨෙතාති අනිච්චාදීහි පකාරෙහි පටිච්ඡේදකනට්ඨෙත.

ඉදානි යදත්ථමිදං භවචක්කං ඉධානීතං, තං දස්සෙතුං “ඉමිනා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ තෙ ධම්මෙති තෙ අවිජ්ජාදිකෙ ධම්මෙ. යථාභූතං ඤත්වාති මහාවජීරඤාණෙන යාථාවතො ඡානිත්වා. නිබ්බින්නන්තොති බලවිපස්සනාය නිබ්බින්නන්තො. විරජ්ජන්තො විමුච්චන්තොති අරියමග්ගෙහි විරජ්ජන්තො විමුච්චන්තො. අරෙ භතීති සම්බන්ධො. තත්ථ යදා භගවා විරජ්ජති විමුච්චති, තදා අරෙ භතති නාම. තතො පරං පන අභිසම්බුද්ධක්ඛණං ගහෙත්වා චුත්තං “භනි විහනි විද්ධංසෙසී”ති. එවමපි අරානං භතත්තා අරහන්ති එවං ඉමිනාපි පකාරෙන යථාචුත්තසංසාරචක්කස්ස සඞ්ඛාරාදිඅරානං භතත්තා අරහං. එත්ථෙදං චුච්චති –

“අරා සංසාරචක්කස්ස, භතා ඤාණාසීනා යතො;
ලොකනාථොන තෙනෙස, අරහන්ති පචුච්චති”ති. (විසුද්ධි. 1.128);

අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යත්තාති උත්තමදක්ඛිණෙය්‍යභාවතො. චක්කචත්තිනො අවෙතනෙ චක්කරතනෙ උප්පන්නෙ තත්ථෙව ලොකො පූජං කරොති, අඤ්ඤත්ථ පූජාවිසෙසා පච්ඡිජ්ජන්ති, කිමඬිගං පන සම්මාසම්බුද්ධෙ උප්පන්නෙති දස්සෙන්නො “උප්පන්නෙ තථාගතෙ”තිආදිමාහ. “එකෙකං ධම්මක්ඛන්ධං එකෙකවිභාරෙන පූජෙස්සාමී”ති චුත්තෙපි සත්ථාරංයෙව උද්දිස්ස කතත්තා “භගවන්තං උද්දිස්සා”තිආදි චුත්තං. කො පන වාදො අඤ්ඤෙසං පූජාවිසෙසානන්ති යථාචුත්තතො අඤ්ඤෙසං අමහෙසක්ඛෙහි දෙවමනුස්සෙහි කරියමානානං නාතිඋළාරානං පූජාවිසෙසානං අරහභාවෙ කා නාම කථා. පච්චයාදීනං අරහත්තාපි අරහන්ති යථාචුත්තචීවරාදිපච්චයානං පූජාවිසෙසස්ස ච අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යභාවෙන අනුච්ඡවිකත්තාපි අරහං. ඉමස්සපි අත්ථස්ස සුඛග්ගණන්ථං ඉදං චුච්චති –

“පූජාවිසෙසං සහ පච්චයෙහි,
යස්මා අයං අරහති ලොකනාථො;
අත්ථානුරූපං අරහන්ති ලොකෙ,
තස්මා ජිනො අරහති නාමමෙත”න්ති. (විසුද්ධි. 1.129);

අසිලොකභයෙනාති අකිත්තිභයෙන, අයසභයෙන ගරභාභයෙනාති චුත්තං භොති. රහො පාපං කරොන්තීති “මා නං කොච් ජඤ්ඤා”ති රහසි

පාපං කරොන්ති. එවමෙස න කදාවි කරොතීති එස භගවා පාපහෙතුනං
 බොධිමණ්ඩෙයෙව සුප්පභීනත්තා කදාවිපි එවං න කරොති. හොති චෙත්ථ -

“යස්මා නත්ථි රහො නාම, පාපකම්මෙසු තාදිනො;
 රහාභාවෙන තෙනෙස, අරහං ඉති විස්සුතො”ති. (විසුද්ධි. 1.130);

ඉදානි සුබග්ගහණත්ථං යථාචුත්තමත්ථං සබ්බමිපි සඞ්ගහෙත්වා
 දස්සෙන්නො ආහ “හොති චෙත්ථා”තිආදි. කිලෙසාරීන සො මුතීති එත්ථ
 ගාථාබන්ධසුබත්ථං නිග්ගභීතලොපො දට්ඨබ්බො, කිලෙසාරීනං භතත්තාති
 අත්ථො. පච්චයාදීන වාරහොති එත්ථාපි නිග්ගභීතලොපො චුත්තනයෙනෙව
 දට්ඨබ්බො.

අරහන්ති එත්ථ අයමපරොපි නයො දට්ඨබ්බො - ආරකාති අරහං,
 සුවිදුරභාවතො ඉච්චෙව අත්ථො. කුතො පන සුවිදුරභාවතොති? යෙ
 අභාවිතකායා අභාවිතසීලා අභාවිතචිත්තා අභාවිතපඤ්ඤා, තතො එව
 අප්පභීනරාගදොසමොහා අරියධම්මස්ස අකොවිදා අරියධම්මෙ අවිනීතා
 අරියධම්මස්ස අදස්සාවිතො අප්පට්ඨපන්නා මිච්ඡාපට්ඨපන්නා ච, තතො
 සුවිදුරභාවතො. චුත්තඤ්ඤාතං භගවතා -

“සඞ්ඝාටිකණ්ණෙ චෙපි මෙ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු ගහෙත්වා
 පිට්ඨිතො පිට්ඨිතො අනුබන්ධො අස්ස පාදෙ පාදං නික්ඛිපන්නො, සො
 ච හොති අභිජ්ඣාලු කාමෙසු තිබ්බසාරාගො ඛ්‍යාපන්නවිත්තො
 පදුට්ඨමනසඞ්කප්පො මුට්ඨස්සති අසම්පජානො අසමාහිතො
 විබ්භන්තවිත්තො පාකතින්ද්‍රියො, අථ බො සො ආරකාව මය්හං,
 අහඤ්ච තස්ස. තං කිස්ස හෙතු? ධම්මඤ්ඤි සො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු න
 පස්සති, ධම්මං අපස්සන්නො න මං පස්සති”ති (ඉතිචු. 92).

යථාචුත්තපුග්ගලා හි සචෙපි සායංපාතං සත්ථු සන්තිකාවචරාව සිද්ධං, න
 තෙ තාවතා “සත්ථු සන්තිකා”ති වත්තබ්බො, තථා සත්ථාපි නෙසං. ඉති
 අසප්පුරිසානං ආරකා දුරෙති අරහං. තෙනෙදං චුච්චති -

“සමමා න පට්ඨපජ්ජන්ති, යෙ නිහිනාසයා නරා;
 ආරකා තෙහි භගවා, දුරෙ තෙනාරහං මතො”ති.

තථා ආරකාති අරහං, ආසන්නභාවතොති අත්ථො. කුතො පන
 ආසන්නභාවතොති? යෙ භාවිතකායා භාවිතසීලා භාවිතචිත්තා
 භාවිතපඤ්ඤා, තතො එව පභීනරාගදොසමොහා අරියධම්මස්ස කොවිදා
 අරියධම්මෙ සුවිනීතා අරියධම්මස්ස දස්සාවිතො සමමාපට්ඨපන්නා, තතො
 ආසන්නභාවතො. චුත්තමිපි චෙතං භගවතා -

“යොජනසතෙ චෙපි මෙ, භික්ඛචෙ, භික්ඛු විහරෙය්‍යා, සො ච හොති අනභිජ්ඣාලා කාමෙසු න තිබ්බසාරාගො අඛ්‍යාපන්නවිත්තො අපද්ධට්ඨමනසඞ්කප්පො උපට්ඨිතස්සති සම්පජානො සමාහිතො එකග්ගවිත්තො සංවුත්තින්ද්‍රියො, අථ ඛො සො සන්නිකෙව මය්හං, අහඤ්ච තස්ස. තං කිස්ස හෙතු? ධම්මඤ්ඤි සො, භික්ඛචෙ, භික්ඛු පස්සති, ධම්මං පස්සන්තො මං පස්සති”ති (ඉතිවු. 92).

තථාරූපා හි පුග්ගලා සත්ථු යොජනසතත්තරිකාපි හොන්ති, න තාවතා තෙ “සත්ථු දුරචාරිතො”ති වත්තබ්බා, තථා සත්ථාපි නෙසං. ඉති සප්පුරිසානං ආරකා ආසන්නෙති අරහං. තෙනෙදං වුවිචති –

“යෙ සම්මා පටිපජ්ජන්ති, සුප්පණ්ණිකාධිමුත්තිකා;
ආරකා තෙහි ආසන්නෙ, තෙනාපි අරහං ජිනො”ති.

යෙ ඉමෙ රාගාදයො පාපධම්මා යස්මිං සන්නාතො උප්පජ්ජන්ති, තස්ස දිට්ඨධම්මිකම්පි සම්පරායිකම්පි අනත්ථං ආවහන්ති, නිබ්බානගාමිනියා පටිපදාය එකංසෙනෙව උජුචිපච්චනීකභූතා ච, තෙ අත්තහිතං පරහිතඤ්ච පරිසුරෙතුං සම්මා පටිපජ්ජන්තෙහි සාධුහි දුරතො රහිතබ්බා පරිච්චජිතබ්බා පහාතබ්බාති රහා නාම, තෙ ච යස්මා භගවතො ඛොධිමුලෙයෙව අරියමග්ගෙන සබ්බසො පහිනා සුසමුච්ඡන්තා. යථාහ –

“තථාගතස්ස ඛො, බ්‍රාහ්මණ, රාගො පහිනො දොසො මොහො,
සබ්බෙපි පාපකා අකුසලා ධම්මා පහිනා උච්ඡන්තමුලා
තාලාවත්ථුකතා අනභාවංකතා ආයතිං අනුජ්ජාදධම්මා”ති (පාරා. 9).

තස්මා සබ්බසො න සන්නි එතස්ස රහාති අරහොති වත්තබ්බෙ ඔකාරස්ස සානුසාරං අකාරාදෙසං කත්වා “අරහ”න්ති වුත්තං. තෙනෙදං වුවිචති –

“පාපධම්මා රහා නාම, සාධුහි රහිතබ්බතො;
තෙසං සුට්ඨු පහිනත්තා, භගවා අරහං මතො”ති.

යෙ තෙ සබ්බසො පරිඤ්ඤාතක්ඛන්ධා පහිනකිලෙසා භාවිතමග්ගා සච්ඡිකතනිරොධා අරහන්තො ඛිණාසවා, යෙ ච සෙඛා අප්පත්තමානසා අනුත්තරං යොගක්ඛෙමං පත්ථයමානා විහරන්ති, යෙ ච පරිසුද්ධජ්ජයොගා කල්‍යාණජ්ඣාසයා සද්ධාසීලසුතාදිගුණසම්පන්නා පුග්ගලා, තෙහි න රහිතබ්බො න පරිච්චජිතබ්බො, තෙ ච භගවතාති අරහං. තථා හි අරියපුග්ගලා සත්ථාරා දිට්ඨධම්මස්ස පච්චක්ඛකරණතො සත්ථු ධම්මසරිරෙන අවිරහිතාව හොන්ති. යථාහ ආයස්මා පිඨගියො –

“පස්සාමි නං මනසා චක්ඛුනාව,
රත්තින්දිවං බ්‍රාහ්මණ අප්පමත්තො;

නමස්සමානො විවසෙමි රත්තිං,
තෙනෙව මඤ්ඤාමි අවිජ්ජවාසං.

“සද්ධා ව ජිති ව මනො සති ව,
නාපෙන්නිමෙ ගොතමසාසනම්භා;
යං යං දිසං වජනි භූරිපඤ්ඤො,
ස තෙන තෙනෙව නතොහමස්මි”ති. (සු. නි. 1148-1149);

තෙනෙව ව තෙ අඤ්ඤං සත්ථාරං න උද්දිසන්ති. යථාහ -

“අට්ඨානමෙතං, භික්ඛවෙ, අනවකාසො, යං දිට්ඨිසම්පන්නො
පුග්ගලො අඤ්ඤං සත්ථාරං උද්දිසෙය්‍ය, තෙනං යානං විජ්ජති”ති (ම.
නි. 3.128; අ. නි. 1.276).

කල්‍යාණපුපුජ්ජනාපි යෙභුයෙයන සත්ථරි නිව්වලසද්ධා එව භොන්ති.
ඉති සුජ්ජපිපන්නෙහි පුරිසවිසෙසෙහි අවිරහිතබ්බතො තෙසඤ්ච
අවිරහනතො න සන්ති එතස්ස රහා පරිච්චජනකා, නත්ථි වා එතස්ස රහා
සාධුහි පරිච්චජිතබ්බතාති අරහං. තෙනෙදං වුව්වති -

“යෙ සවිජ්ඣකතසද්ධම්මා, අරියා සුද්ධගොචරා;
න තෙහි රහිතො භොති, නාටො තෙනාරහං මනො”ති.

රහොති ව ගමනං වුව්වති, හගවතො ව නානාගතීසු පරිබ්භමනසඞ්ඛාතං
සංසාරෙ ගමනං නත්ථි කම්මක්ඛයකරෙන අරියමග්ගෙන බොධිමූලෙයෙව
සබ්බසො සසම්භාරස්ස කම්මවට්ටස්ස විද්ධංසිතත්තා. යථාහ -

“යෙන දෙවූපපත්‍යස්ස, ගන්ධබ්බො වා විහඬිගමො;
යක්ඛත්තං යෙන ගච්ඡෙය්‍යං, මනුස්සත්තඤ්ච අබ්බපෙ;
තෙ මය්හං ආසවා බිණා, විද්ධස්සා විනළිකතා”ති. (අ. නි. 4.36);

එවං නත්ථි එතස්ස රහො ගමනං ගතීසු පච්චාජාතීති අරහං. තෙනෙදං
වුව්වති -

“රහො වා ගමනං යස්ස, සංසාරෙ නත්ථි සබ්බසො;
පහීනජාතිමරණො, අරහං සුගතො මනො”ති.

පාසංසත්තා වා හගවා අරහං. අක්ඛරවින්තකා හි පසංසායං අරහසද්දං
වණ්ණෙත්ති. පාසංසභාවො ව හගවතො අනඤ්ඤාසාධාරණතො
යථාභූච්චගුණාධිගතො සදෙවකෙ ලොකෙ සුජ්ජතිට්ඨිතො. තථා හෙස
අනුත්තරෙන සීලෙන අනුත්තරෙන සමාධිනා අනුත්තරාය පඤ්ඤාය
අනුත්තරාය විමුක්තියා අසමො අසමසමො අජ්ජටිමො අජ්ජටිභාගො
අජ්ජටිපුග්ගලොති එවං තස්මිං තස්මිං ගුණෙ විහජිත්වා වුව්වමානෙ

පණ්ඩිතපුරිසෙහි දෙවෙහි බ්‍රහ්මෙහි හගවතා වා පන පරියොසාපෙනුං අසක්කුණෙයාරූපො. ඉති පාසංසත්තාපි හගවා අරහං. තෙනෙදං වුවිච්ඡිති -

“ගුණෙහි සද්දියො නත්ථි, යස්මා ලොකෙ සදෙවකෙ;
තස්මා පාසංසියත්තාපි, අරහං ද්විපදුත්තමො” ති.

සබ්බසඞ්ගහවසෙන පන -

ආරකා මන්දබුද්ධිනං, ආරකා ච විජානනං;
රහානං සුප්පහීනත්තා, විදුනමරහෙයානො;
හවෙසු ච රහාභාවා, පාසංසා අරහං ජිනොති.

එත්තාවතා ච “අරහ” න්ති පදස්ස සබ්බසො අත්ථො විහත්තො භොති.

ඉදානි සම්මාසම්බුද්ධොති ඉමස්ස අත්ථං විහජිත්වා දස්සෙන්තො ආහ “සම්මා සාමඤ්චා” තිආදි. තත්ථ සම්මාති අවිපරිතං. සාමන්ති සයමෙව, අපරනෙයොහා හුත්වාති අත්ථො. සම්බුද්ධොති හි එත්ථ සං-සද්දො සයන්ති එතස්ස අත්ථස්ස බොධකොති දට්ඨබ්බො. සබ්බධම්මානන්ති අනවසෙසානං නෙයාධම්මානං. කථං පනෙත්ථ සබ්බධම්මානන්ති අයං විසෙසො ලබ්භති? එකදෙසස්ස අග්ගහණතො. පදෙසග්ගහණෙ හි අසති ගහෙතබ්බස්ස නිප්පදෙසතාව විඤ්ඤායති යථා “දික්ඛිතො න දදාති” ති. එවඤ්ච කත්වා අත්ථවිසෙසනපෙක්ඛා කත්තරි එව බුද්ධසද්දසිද්ධි වෙදිතබ්බා කම්මවචනිවිජාය අභාවතො. “සම්මා සාමඤ්ච බුද්ධත්තා සම්මාසම්බුද්ධො” ති එත්තකමෙව හි ඉධ සද්දතො ලබ්භති, “සබ්බධම්මාන” න්ති ඉදං පන අත්ථතො ලබ්භමානං ගහෙත්වා වුත්තං. න හි බුජ්ඣනකිරියා අවිසයා යුජ්ජති.

ඉදානි තස්සා විසයං “සබ්බධම්මෙ” ති සාමඤ්ඤතො වුත්තං විහජිත්වා දස්සෙනුං “අභිඤ්ඤෙයො ධම්මෙ” තිආදි වුත්තං. තත්ථ අභිඤ්ඤෙයොති අනිච්චාදිතො ලක්ඛණරසාදිතො ච අභිවිසිට්ඨෙන ඤාණෙන ජානිතබ්බෙ චතුසච්චධම්මෙ. අභිඤ්ඤෙයානො බුද්ධොති අභිඤ්ඤෙයාභාවතො බුජ්ඣති, පුබ්බභාගෙ විපස්සනාපඤ්ඤාදිහි අධිගමක්ඛණෙ මග්ගපඤ්ඤාය අපරභාගෙ සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණාදිහි අඤ්ඤාසිති අත්ථො. ඉතො පරෙසුපි එසෙව නයො. පරිඤ්ඤෙයො ධම්මෙති අනිච්චාදිවසෙන පරිජානිතබ්බං දුක්ඛං අරියසච්චමාහ. පහාතබ්බෙති සමුදයපක්ඛියෙ. සච්ඡිකාතබ්බෙති නිබ්බානං සන්ධායාහ. බහුවචනනිද්දෙසො පනෙත්ථ සොපාදිසෙසාදිකං පරියායසිද්ධං හෙදමපෙක්ඛිත්වා කතො, උද්දෙසො වා අයං චතුසච්චධම්මානම්පි. තථා හි චක්ඛති “චක්ඛු දුක්ඛසච්ච” න්තිආදි. උද්දෙසො ච අවිනිච්ඡිතත්ථපරිච්ඡෙදස්ස ධම්මස්ස වසෙන කරියති. උද්දෙසෙන හි උද්දිසියමානානං අත්ථිතාමත්තං වුවිච්ඡිති, න පරිච්ඡෙදොති අපරිච්ඡෙදෙන බහුවචනෙන වුත්තං යථා “අප්පච්චයා ධම්මා, අසඞ්ඛතා ධම්මා” ති.

සච්ඡිකාතබ්බෙති වා ඵලවිමුත්තීනම්පි ගහණං, න නිබ්බානස්සෙවාති බහුවචනානිද්දෙසො කතො. ඵලඤ්ච භාවෙනබ්බෙති ඵත්ථ ඤානානම්පි ගහණං දට්ඨබ්බං. තෙනෙව වාහාති සෙලබ්‍රාහ්මණස්ස අත්තනො බුද්ධභාවං සාධෙත්තො ඵලමාහ.

කිං පන භගවා සයමෙව අත්තනො සම්මාසම්බුද්ධභාවං සාධෙති? සාධෙති මහාකරුණාය අඤ්ඤෙසං අවිසයනො. තත්ථ “ඵකොම්හි සම්මාසම්බුද්ධො, සබ්බාහිභූ සබ්බවිදුහමස්මි” තිආදීනි (ම. නි. 2.341; මහාව. 11) සුත්තපදානි, ඉදමෙව ච “අභිඤ්ඤෙය්‍ය” තිආදී සුත්තපදං ඵතස්ස අත්ථස්ස සාධකං. තත්ථ අභිඤ්ඤෙය්‍යන්ති ඉමිනා දුක්ඛසච්චමාහ, භාවෙනබ්බන්ති මග්ගසච්චං. ච-සද්දො පනෙත්ථ අවුත්තසමුව්චයත්ථො, තෙන සච්ඡිකාතබ්බස්ස ගහණං වෙදිතබ්බං. අථ වා අභිඤ්ඤෙය්‍යන්ති ඉමිනාව පාරිසෙසඤ්ඤායෙන පරිඤ්ඤෙය්‍යධම්මෙ සච්ඡිකාතබ්බධම්මෙ ච දස්සෙති. තස්මා බුද්ධොස්මිති යස්මා චත්තාරි සච්චාති මයා බුද්ධාති, සච්චවිනිමුත්තඤ්ච කිඤ්චි ඤෙය්‍යං නත්ථි, තස්මා සබ්බම්පි ඤෙය්‍යං බුද්ධොස්මි, අබ්භඤ්ඤාසින්නි අත්ථො. සෙලසුත්තට්ඨකථායං පන ඉදං වුත්තං -

“අභිඤ්ඤෙය්‍යන්ති විජ්ජා ච විමුත්තී ච. භාවෙනබ්බං මග්ගසච්චං. පහාතබ්බං සමුදයසච්චං. හෙතුවචනෙන පන ඵලසිද්ධිතො තෙසං ඵලානි නිරොධසච්චදුක්ඛසච්චානිපි වුත්තානෙව භොන්ති. ඵං සච්ඡිකාතබ්බං සච්ඡිකතං, පරිඤ්ඤාතබ්බං පරිඤ්ඤාතන්ති ඉදම්පෙත්ථ සඬගහිතමෙවාති චතුසච්චභාවනං චතුසච්චභාවනාඵලඤ්ච විමුත්තීං දස්සෙත්තො ‘බුජ්ඣිතබ්බං බුජ්ඣිත්වා බුද්ධො ජාතොස්මි’ ති යුත්තහෙතුනා බුද්ධභාවං සාධෙති” ති (ම. නි. අට්ඨ. 2.399).

තත්ථ විජ්ජාති මග්ගවිජ්ජා වුත්තා උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන. විමුත්තීති ඵලවිමුත්තී. කාමඤ්චෙත්ථ මග්ගවිජ්ජාපි භාවෙනබ්බභාවෙන ගහිතා, සබ්බෙපි පන සභාවධම්මා අභිඤ්ඤෙය්‍යානි විජ්ජාය අභිඤ්ඤෙය්‍යභාවො වුත්තො. ඉමිනාව නයෙන සබ්බෙසම්පි අභිඤ්ඤෙය්‍යභාවො වුත්තො ඵවාති දට්ඨබ්බං. ඵලෙන විනා හෙතුභාවස්සෙව අභාවතො හෙතුවචනෙන ඵලසිද්ධි වුත්තාති වෙදිතබ්බං. නිරොධස්ස හි සම්පාපනෙන මග්ගස්ස හෙතුභාවො, දුක්ඛස්ස නිබ්බත්තනෙන තණ්හාය සමුදයභාවොති.

ඵං සච්චවසෙන සාමඤ්ඤතො වුත්තමත්ථං ද්වාරාරම්මණෙහි සද්ධිං ද්වාරස්පචත්තධම්මෙහි වෙව ඛන්ධාදීහි ච සච්චවසෙනෙව විහජිත්වා දස්සෙතුං “අපිවා” තිආදී ආරද්ධං. මූලකාරණභාවෙනාති සන්තෙසුපි අවිජ්ජාදීසු අඤ්ඤෙසු කාරණෙසු තෙසම්පි මූලභූතකාරණභාවෙන. තණ්හා හි කම්මස්ස විචිත්තභාවහෙතුතො සභායභාවූපගමනතො ච දුක්ඛවිචිත්තතාය පටානකාරණං. සමුට්ඨාපිකාති උප්පාදිකා. පුරිමතණ්හාති පුරිමභවසිද්ධා

තණ්හා. උභින්නන්ති චක්ඛුස්ස තංසමුදයස්ස ව. අප්පචත්තීති අප්පචත්තීතිමිත්තං. නිරොධප්පජානනාති සච්ඡිකිරියාහිසමයවසෙන නිරොධස්ස පටිච්ඡික්ඛානා. එකෙකපද්දධාරොනාති “චක්ඛුං චක්ඛුසමුදයො චක්ඛුනිරොධො” තිආදිනා එකෙකකොට්ඨාසනිද්ධාරණෙන. තණ්හායපි පරිඤ්ඤායාභාවසබ්භාවතො උපාදානක්ඛන්ධොගධත්තා සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවතො ව දුක්ඛසච්චසඞ්ඛගහං දස්සෙතුං “රූපතණ්හාදයො ඡ තණ්හාකායා” ති චුත්තං, තස්මා චත්තමානභවෙ තණ්හා ඛන්ධපරියාපන්නත්තා සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවතො ව දුක්ඛසච්චං. යස්මිං පන අත්තභාවෙ සා උප්පජ්ජති, තස්ස අත්තභාවස්ස මූලකාරණභාවෙන සමුට්ඨාපිකා පුරිමභවසිද්ධා තණ්හා සමුදයසච්චන්ති ගහෙනබ්බා.

කසිණානීති කසිණාරම්මණිකජ්ඣානානි. ද්වත්තිංසාකාරාති ද්වත්තිංස කොට්ඨාසා තදාරම්මණජ්ඣානානි ව. නව භවාති කාමභවො රූපභවො අරූපභවො සඤ්ඤීභවො අසඤ්ඤීභවො නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීභවො එකවොකාරභවො චතුරවොකාරභවො පඤ්චවොකාරභවොති නව භවා. තත්ථ භවතීති භවො, කාමරාගසඞ්ඛාතෙන කාමෙන යුත්තො භවො, කාමසඞ්ඛාතො වා භවො කාමභවො, එකාදස කාමාවචරභූමියො. කාමෙ පහාය රූපරාගසඞ්ඛාතෙන රූපෙන යුත්තො භවො, රූපසඞ්ඛාතො වා භවො රූපභවො, සොළස රූපාවචරභූමියො. කාමඤ්ච රූපඤ්ච පහාය අරූපරාගසඞ්ඛාතෙන අරූපෙන යුත්තො භවො, අරූපසඞ්ඛාතො වා භවො අරූපභවො, චතස්සො ආරූප්පභූමියො. සඤ්ඤාවතං භවො සඤ්ඤීභවො, සඤ්ඤා වා එත්ථ භවෙ අත්ථීති සඤ්ඤීභවො, සො කාමභවො ව අසඤ්ඤීභවමුත්තො රූපභවො ව නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීභවමුත්තො අරූපභවො ව භොති. න සඤ්ඤීභවො අසඤ්ඤීභවො, සො රූපභවෙකදෙසො. ඔළාරිකත්තාභාවතො නෙවසඤ්ඤා, සුබ්බමත්තස්ස සබ්භාවතො නාසඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, තාය යුත්තො භවො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො. අථ වා ඔළාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවා සුබ්බමාය ව භාවා නෙවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤා අස්මිං භවෙති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො, සො අරූපභවෙකදෙසො. එකෙන රූපක්ඛන්ධෙන වොකිණ්ණො භවො, එකෙන වා වොකාරො අස්ස භවස්සාති එකවොකාරභවො, සො අසඤ්ඤීභවො. චතුහි අරූපක්ඛන්ධෙහි වොකිණ්ණො භවො, චතුහි වා වොකාරො අස්ස භවස්සාති චතුරවොකාරභවො, සො අරූපභවො එව. පඤ්චහි ඛන්ධෙහි වොකිණ්ණො භවො, පඤ්චහි වා වොකාරො අස්ස භවස්සාති පඤ්චවොකාරභවො, සො කාමභවො ව රූපභවෙකදෙසො ව භොති. වොකාරොති වා ඛන්ධානමෙතමධිවචනං, තස්මා එකො වොකාරො අස්ස භවස්සාති එකවොකාරභවොති එවමාදිනාපෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. චත්තාරි ඝාතානීති අග්ගහිතාරම්මණවිසෙසානි චත්තාරි රූපාවචරජ්ඣානානි. විපාකජ්ඣානානං වා එතං ගහණං. එත්ථ ව කුසලධම්මානං උපනිස්සයභූතා

තණ්හාසමුට්ඨාපිකා පුරිමතණ්හාති වෙදිතබ්බා. කිරියධම්මානං පන යත්ථ තෙ කිරියධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අත්තභාවස්ස කාරණභූතා තණ්හා. අනුලොමතොති එත්ථ “සඞ්ඛාරා දුක්ඛසච්චං, අවිජ්ජා සමුදයසච්ච”න්ති ඉමිනා අනුක්කමෙන යොජෙතබ්බං.

අනුබුද්ධොති බුද්ධිතබ්බධම්මස්ස අනුරූපතො බුද්ධො. තෙනාති යස්මා සාමඤ්ඤතො විසෙසතො ච එකෙකපද්දධාරෙන සබ්බධම්මෙ බුද්ධො, තස්මා චුත්තං. කිං චුත්තන්ති ආහ “සම්මා සාමඤ්ච සබ්බධම්මානං බුද්ධත්තා”ති, සබ්බස්සපි ඤෙය්‍යස්ස සබ්බාකාරතො අවිජ්ජිතං සයමෙව අභිසම්බුද්ධත්තාති අත්ථො. ඉමිනාස්ස පරොපදෙසරහිතස්ස සබ්බාකාරෙන සබ්බධම්මාවබ්බොධනසමත්ථස්ස ආකඞ්චප්පට්ඨද්ධචුත්තිනො අනාවරණඤාණසඞ්ඛාතස්ස සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්ස අධිගමො දස්සිතො.

නනු ච සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණතො අඤ්ඤං අනාවරණඤාණං, අඤ්ඤථා “ඡ අසාධාරණඤාණාති බුද්ධඤාණාති”ති වචනං විරුජ්ඣෙය්‍යාති? න විරුජ්ඣති විසයජ්ජවත්තිහෙදවසෙන අඤ්ඤෙහි අසාධාරණභාවදස්සන්තං එකස්සෙව ඤාණස්ස ද්විධා චුත්තත්තා. එකමෙව හි තං ඤාණං අනවසෙසසඞ්ඛතාසඞ්ඛතසම්මුතිධම්මවිසයනාය සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං, තත්ථ ච ආවරණභාවතො නිස්සඞ්ගචාරමුපාදාය අනාවරණඤාණන්ති චුත්තං. යථාහ පටිසම්භිදායං (පටි. ම. 1.119) “සබ්බං සඞ්ඛතමසඞ්ඛතං අනවසෙසං ජානාතීති සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං, තත්ථ ආවරණං නත්ථීති අනාවරණඤාණ”න්තිආදි. තස්මා නත්ථී තෙසං අත්ථතො හෙදො, එකන්තෙන වෙනං එවමිච්ඡිතබ්බං. අඤ්ඤථා සබ්බඤ්ඤාතානාවරණඤාණානං සාධාරණතා අසබ්බධම්මාරම්මණතා ච ආපජ්ජෙය්‍ය. න හි හගවතො ඤාණස්ස අණුමත්තමිපි ආවරණං අත්ථී, අනාවරණඤාණස්ස අසබ්බධම්මාරම්මණභාවෙ යත්ථ තං න පවත්නති, තත්ථාවරණසබ්භාවතො අනාවරණභාවොයෙව න සීයා. අථ චා පන හොතු අඤ්ඤමෙව අනාවරණඤාණං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණතො, ඉධ පන සබ්බත්ථ අප්පට්භතචුත්තිතාය අනාවරණඤාණන්ති සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණමෙව අධිජ්ජෙතං, තස්ස වාධිගමනෙන හගවා සබ්බඤ්ඤා සබ්බවිදු සම්මාසම්බුද්ධොති ච චුච්චති න සකිංයෙව සබ්බධම්මාවබ්බොධනතො. තථා ච චුත්තං පටිසම්භිදායං (පටි. ම. 1.162) “විමොක්ඛන්තිකමෙතං බුද්ධානං හගවත්තානං බොධියා මූලෙ සහ සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්ස පටිලාභා සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං බුද්ධො”ති. සබ්බධම්මාවබ්බොධනසමත්ථඤාණසමධිගමෙන හි හගවතො සන්තාතො අනවසෙසධම්මෙ පටිච්ඡික්ඛිතුං සමත්ථතා අහොසීති.

එත්ථාහ – කිං පනිදං ඤාණං පවත්තමානං සකිංයෙව සබ්බස්මිං විසයෙ පවත්නති, උදාහු කමෙතාති. කිඤ්චෙත්ථ – යදි තාව සකිංයෙව සබ්බස්මිං විසයෙ පවත්නති,

අතීතානාගතපච්චුප්පන්නඅප්ඤ්ඤාත්තඛන්ද්‍රිද්ධාදිහෙදහින්නානං.

සඞ්ඛතධම්මානං අසඞ්ඛතසම්මුතිධම්මානඤ්ච එකජ්ඣං උපට්ඨානෙ දුරතො විත්තපටං පෙක්ඛන්තස්ස විය පටිවිභාගෙනාවබ්බාධො න සියා, තථා සති “සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා”ති විපස්සන්තානං අනත්තාකාරෙන විය සබ්බධම්මා අනිරුපිතරූපෙන භගවතො ඤාණස්ස විසයා භොන්තීති ආපජ්ජති. යෙපි “සබ්බඤ්ඤාසධම්මානං ධීතලක්ඛණවිසයං විකප්පරහිතං සබ්බකාලං බුද්ධානං ඤාණං පවත්තති, තෙන තෙ සබ්බවිදුති වුවචන්ති, එවඤ්ච කත්වා ‘වරං සමාහිතො නාගො, තිට්ඨන්තොපි සමාහිතො’ති ඉදම්පි වචනං සුචුත්තං භොති”ති වදන්ති, තෙසම්පි චුත්තදොසා නාතිවත්ති, ධීතලක්ඛණාරම්මණතාය ච අතීතානාගතසම්මුතිධම්මානං තදභාවතො එකදෙසවිසයමෙව භගවතො ඤාණං සියා, තස්මා සකිංයෙව ඤාණං පවත්තතීති න යුජ්ජති.

අථ කමෙන සබ්බස්මිං විසයෙ ඤාණං පවත්තතීති. එවම්පි න යුජ්ජති. න හි ජාතිභූමිසභාවාදිවසෙන දිසාදෙසකාලාදිවසෙන ච අනෙකහෙදහින්නෙ ඤෙය්‍යා කමෙන ගස්භමානෙ තස්ස අනවසෙසප්පට්ඨෙවො සම්භවති අපරියන්තභාවතො ඤෙය්‍යස්ස. යෙ පන “අත්ථස්ස අවිසංවාදනතො ඤෙය්‍යස්ස එකදෙසං පච්චක්ඛං කත්වා සෙසෙපි එවන්ති අධිමුච්චිත්වා වචන්ථාපනෙන සබ්බඤ්ඤා භගවා, තඤ්ච ඤාණං න අනුමානඤාණං සංසයාභාවතො. සංසයානුබද්ධඤ්ඤි ලොකෙ අනුමානඤාණං”න්ති වදන්ති, තෙසම්පි තං න යුත්තං. සබ්බස්ස හි අප්පච්චක්ඛණාවෙ අත්ථාවිසංවාදනෙන ඤෙය්‍යස්ස එකදෙසං පච්චක්ඛං කත්වා සෙසෙපි එවන්ති අධිමුච්චිත්වා වචන්ථාපනස්ස අසම්භවතො. යඤ්ඤි තං සෙසං, තං අප්පච්චක්ඛන්ති.

අථ තම්පි පච්චක්ඛං තස්ස සෙසභාවො එව න සියාති? සබ්බමෙතං අකාරණං. කස්මා? අවිසයවිචාරණභාවතො. චුත්තඤ්ඤෙතං භගවතා – “බුද්ධවිසයො, භික්ඛවෙ, අවින්තෙය්‍යො න වින්තෙතබ්බො, යො වින්තෙය්‍ය, උම්මාදස්ස විසාතස්ස භාගී අස්සා”ති (අ. නි. 4.77). ඉදං පනෙත්ථ සන්තිට්ඨානං – යං කිඤ්චි භගවතා ඤාතුං ඉච්ඡිතං සකලං එකදෙසො වා, තත්ථ තත්ථ අප්පට්ඨතචුත්තිතාය පච්චක්ඛතො ඤාණං පවත්තති නිව්චසමාධානඤ්ච වික්ඛෙපාභාවතො. ඤාතුං ඉච්ඡිතස්ස ච සකලස්ස අවිසයභාවෙ තස්ස ආකඤ්ඤාප්පට්ඨවුත්තිතා න සියා, එකන්තෙනෙවස්සා ඉච්ඡිතබ්බො “සබ්බෙ ධම්මා බුද්ධස්ස භගවතො ආවජ්ජනප්පට්ඨද්ධා ආකඤ්ඤාප්පට්ඨද්ධා මනසිකාරප්පට්ඨද්ධා විත්තුප්පාදප්පට්ඨද්ධා”ති (මහානි. 69; පටි. ම. 3.5) වචනතො. අතීතානාගතවිසයම්පි භගවතො ඤාණං අනුමානාගමකක්කගභණවිරහිත්තා පච්චක්ඛමෙව.

නනු ච එතස්මිම්පි පක්ඛෙ යදා සකලං ඤාතුං ඉච්ඡිතං, තදා සකිංයෙව සකලවිසයතාය අනිරුපිතරූපෙන භගවතො ඤාණං පවත්තෙය්‍යාති

චුත්තදොසා නාතිවත්තියෙවාති? න, තස්ස විසොධිතත්තා. විසොධිතො හි සො බුද්ධවිසයො අවිත්තෙයොයාති. අඤ්ඤා පචුරජනඤාණසමානචුත්තිතාය බුද්ධානං භගවත්තානං ඤාණස්ස අවිත්තෙයානා න සියා, තස්මා සකලධම්මාරම්මණම්පි තං එකධම්මාරම්මණං විය සුවචත්ථාපිතෙයෙව තෙ ධම්මෙ කත්වා පවත්තතීති ඉදමෙත්ථ අවිත්තෙයාං, “යාවතකං ඤෙයාං, තාවතකං ඤාණං. යාවතකං ඤාණං, තාවතකං ඤෙයාං. ඤෙයාපරියන්තිකං ඤාණං, ඤාණපරියන්තිකං ඤෙයා”න්ති (පටි. ම. 3.5) එවමෙකජ්ඣං විසුං සකිං කමෙන වා ඉච්ඡානුරූපං සම්මා සාමං සබ්බධම්මානං බුද්ධත්තා සම්මාසම්බුද්ධො.

විජ්ජාභීති එත්ථ වින්දියං වින්දතීති විජ්ජා, යාථාවතො උපලබ්භතීති අත්ථො. අත්තනො වා පටිපක්ඛස්ස විජ්ඣනට්ඨෙන විජ්ජා, තමොක්ඛන්ධාදිකස්ස පදාලනට්ඨෙනාති අත්ථො. තනො එව අත්තනො විසයස්ස විදිතකරණට්ඨෙනපි විජ්ජා. සම්පන්නත්තාති සමන්තාගතත්තා පරිපුණ්ණත්තා වා, අවිකල්පත්තාති අත්ථො. තත්ත්වාති අම්බට්ඨසුත්තෙ. මනොමයිද්ධියාති එත්ථ “ඉධ භික්ඛු ඉමම්භා කායා අඤ්ඤං කායං අභිනිමිතාති රූපිං මනොමයං සබ්බඵගපච්චඪගං අභිනින්දිය”න්ති (දී. නි. 1.236) ඉමිනා නයෙන ආගතා ඉද්ධි සරිරභන්නරෙ අඤ්ඤස්සෙව ඤානමනෙන නිබ්බත්තත්තා මනොමයස්ස සරිරස්ස නිබ්බත්තිවසෙන පවත්තා මනොමයිද්ධි නාම. ඡ අභිඤ්ඤාති ආසවක්ඛයඤාණෙන සද්ධිං ඉද්ධිවිධාදිකා පඤ්චාභිඤ්ඤායො. තිස්සන්තං අට්ඨන්තඤ්ච විජ්ජානං තත්ථ තත්ථ සුත්තෙ ගහණං වෙනෙයාජ්ඣාසයවසෙනාති දට්ඨබ්බං. සත්ත සද්ධම්මා නාම සද්ධා හිරි ඔත්තජ්ජං බාහුසච්චං වීරියං සති පඤ්ඤා ව. යෙ සන්ධාය චුත්තං “ඉධ භික්ඛු සද්ධො භොති, හිරිමා, ඔත්තජ්ජි, බහුස්සුතො, ආරද්ධවීරියො, උපට්ඨිතස්සති, පඤ්ඤවා භොති”ති (දී. නි. 3.330). චත්තාරි ඤානානීති යාති කානිච්ච චත්තාරි රූපාවචරජ්ඣානාති.

කස්මා පනෙත්ථ සීලාදයොයෙව පන්නරස “චරණ”න්ති චුත්තාති වොදනං සන්ධායාහ “ඉමෙයෙව භී”තිආදි. තෙන තෙසං සික්ඛත්තයසඪගහතො නිබ්බානුපගමනෙ එකංසතො සාධනභාවමාහ. ඉදාති තදත්ථසාධනාය ආගමං දස්සෙන්නො “යථාහා”තිආදිමාහ. භගවාතිආදි චුත්තස්සෙවත්ථස්ස නිගමනවසෙන චුත්තං. නනු වායං විජ්ජාවරණසම්පදා සාවකෙසුපි ලබ්භතීති? කිඤ්චාපි ලබ්භති, න පන තථා, යථා භගවතොති දස්සෙතුං “තත්ථ විජ්ජාසම්පදා”තිආදි චුත්තං. ආසවක්ඛයවිජ්ජාය සබ්බඤ්ඤාභාවසිද්ධිතො ආහ “විජ්ජාසම්පදා භගවතො සබ්බඤ්ඤානං පුරෙත්වා ඨිතා”ති. චතුසු ඤානෙසු අන්තොගධභාවෙන චරණධම්මපරියාපන්නත්තා කරුණාබ්‍රහ්මවිහාරස්ස යථාරහං තස්ස ව මහාකරුණාසමාපත්තිවසෙන අසාධාරණසභාවස්ස භගවති උපලබ්භනතො ආහ “චරණසම්පදා මහාකාරුණිකතං පුරෙත්වා ඨිතා”ති. යථා සත්තානං අනත්ථං පරිවජ්ජෙත්වා අත්ථෙ නියොජනං පඤ්ඤාය විනා න භොති, එවං

නෙසං අත්ථානත්ථජානනං සත්ථු කරුණාය විනා න භොතීති උභයමපි උභයත්ථ සකිච්චකමෙව සියා. යත්ථ පන යස්සා පධානභාවො, තං දස්සෙතුං “සො සබ්බඤ්ඤාකායා”තිආදි වුත්තං. යථා තං විජ්ජාවරණසම්පන්නොති එත්ථ තත්ති නිපාතමත්තං, යථා අඤ්ඤාපි විජ්ජාවරණසම්පන්නො නියොජෙති, තථා අයත්ති අත්ථො. තෙන විජ්ජාවරණසම්පන්නස්සෙවායං ආවෙණිකා පටිපත්තීති දස්සෙති. සා පනායං සත්ථු විජ්ජාවරණසම්පදා සාසනස්ස නියායානිකතාය සාවකානං සම්මාපටිපත්තියා එකත්තකාරණත්ති දස්සෙතුං “තෙනස්සා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ අත්තත්තපාදයොති ආදි-සද්දෙන පරත්තපඋභයත්තපා ගහිතා. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

එත්ථ ච විජ්ජාසම්පදාය සත්ථු පඤ්ඤාමහත්තං පකාසිතං භොති, වරණසම්පදාය කරුණාමහත්තං. තෙසු පඤ්ඤාය භගවතො ධම්මරජ්ජප්පත්ති, කරුණාය ධම්මසංවිභාගො. පඤ්ඤාය සංසාරදුක්ඛනිබ්බිදා, කරුණාය සංසාරදුක්ඛසහනං. පඤ්ඤාය පරදුක්ඛපරිජානනං, කරුණාය පරදුක්ඛපතිකාරාරම්භො. පඤ්ඤාය පරිනිබ්බානාහිමුඛභාවො, කරුණාය තදධිගමො. පඤ්ඤාය සයං තරණං, කරුණාය පරෙසං තාරණං. පඤ්ඤාය බුද්ධභාවසිද්ධි, කරුණාය බුද්ධකිච්චසිද්ධි. කරුණාය චා බොධිසත්තභූමියං සංසාරාහිමුඛභාවො, පඤ්ඤාය තත්ථ අනභිරති, තථා කරුණාය පරෙසං අභිංසාපනං, පඤ්ඤාය සයං පරෙහි අභායනං. කරුණාය පරං රක්ඛන්තො අත්තානං රක්ඛති, පඤ්ඤාය අත්තානං රක්ඛන්තො පරං රක්ඛති. තථා කරුණාය අපරත්තපො, පඤ්ඤාය අනත්තත්තපො, තෙන අත්තහිතාය පටිපත්තාදීසු චතුසු පුග්ගලෙසු චතුත්ථපුග්ගලභාවො සිද්ධො භොති. තථා කරුණාය ලොකනාථතා, පඤ්ඤාය අත්තනාථතා. කරුණාය චස්ස නින්තතාභාවො, පඤ්ඤාය උන්නමාභාවො. තථා කරුණාය සබ්බසත්තෙසු ජනිතානුග්ගහො, පඤ්ඤානුගතත්තා න ච න සබ්බත්ථ විරත්තවිත්තො, පඤ්ඤාය සබ්බධම්මෙසු විරත්තවිත්තො, කරුණානුගතත්තා න ච න සබ්බසත්තානුග්ගහාය පවත්තො. යථා හි කරුණා භගවතො සිනෙහසොකවිරහිතා, එවං පඤ්ඤා අභංකාරමමංකාරවිනිමුත්තාති අඤ්ඤාමඤ්ඤාපිසොධිතා පරමවිසුද්ධා ගුණවිසෙසා විජ්ජාවරණසම්පදාහි පකාසිතාති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි සුගතොති ඉමස්ස අත්ථං දස්සෙන්තො ආභ “සොභනගමනත්තා”තිආදි. “ගතෙ ඨිතෙ”තිආදීසු ගමනමපි ගතත්ති වුවචතීති ආභ “ගමනමපි හි ගතත්ති වුවචතී”ති. සොභනත්ති සුභං, සුභභාවො විසුද්ධතාය, විසුද්ධතා දොසවිගමෙනාති ආභ “පරිසුද්ධමනවජ්ජ”ත්ති. ගමනඤ්ච නාම බහුවිධත්ති ඉධාධිජ්ජෙතං ගමනං දස්සෙන්තො “අරියමග්ගො”ති ආභ. සො හි නිබ්බානස්ස ගති අධිගමොති ච කත්වා ගතං ගමනත්ති ච වුවචති. ඉදානි තස්සෙව ගමනෙ කාරණං දස්සෙතුං “තෙන හෙසා”තිආදි වුත්තං. ඛෙමං දිසත්ති නිබ්බානං.

අසප්පමානොති පරිපන්ථාභාවෙන සුගතිගමනෙපි අසප්පන්තො සඬ්ගං අකරොන්තො, පගෙව ඉතරත්ථ. අථ වා එකාසනෙ නිසීදිත්වා බිජ්ජාභිඤ්ඤාවසෙනෙව චතුත්තම්පි මග්ගානං. පටිලද්ධභාවතො අසප්පමානො අබජ්ඣන්තො ගතො. යං ගමනං ගච්ඡන්තො සබ්බගමනත්ථං ආවහති, සබ්බඤ්ච අනුත්තරං සම්පත්තිං ආවහති, තදෙව සොභනං නාම, තෙන ච භගවා ගතොති ආහ “ඉති සොභනගමනත්තා සුගතො”ති සොභනත්ථො සුසද්දොති කත්වා.

අසුන්දරානං දුක්ඛානං සඬ්ඛාරජ්ජවත්තීනං අභාවතො අව්චන්තසුඛත්තා එකන්තතො සුන්දරං නාම අසඬ්ඛතා ධාතුති ආහ “සුන්දරඤ්චෙස යානං ගතො අමතං නිබ්බාන”න්ති. තෙනාහ භගවා “නිබ්බානං පරමං සුඛ”න්ති (ම. නි. 2.215; ධ. ප. 203-204). සම්මාති සුට්ඨු. සුට්ඨු ගමනඤ්ච නාම පටිපක්ඛෙන අනභිභූතස්ස ගමනන්ති ආහ “පහීනෙ කිලෙසෙ පුන අපච්චාගච්ඡන්තො”ති, පහීනානං පුන අසමුදාචාරවසෙන අපච්චාගච්ඡන්තො. චුත්තමෙවත්ථං ආගමං දස්සෙත්වා විභාවෙන්තො ආහ “චුත්තඤ්චෙත”න්තිආදි. එතන්ති තෙන තෙන මග්ගෙන පහීනකිලෙසානං පුන අපච්චාගමනං, ඉදඤ්ච සිඛාජ්ජත්තං සම්මාගමනං, යාය ආගමනීයපටිපදාය සිද්ධං, සාපි සම්මාගමනමෙවාති එවම්පි භගවා සුගතොති දස්සෙතුං. “සම්මා වා ආගතො”තිආදි චුත්තං. සම්මාපටිපත්තියාති සම්මාසම්බොධියා සම්පාපනෙ අවිපරීතපටිපත්තියා. සබ්බලොකස්ස භික්ඛසුඛමෙව කරොන්තාති එතෙන මහාබොධියා පටිපදා අවිභාගෙන සබ්බසත්තානං සබ්බදා භික්ඛසුඛාවහභාවෙනෙව පවත්තතිති දස්සෙති. සස්සතං උච්ඡේදන්ති ඉමෙ අන්තෙ අනුපගච්ඡන්තො ගතොති එතෙන පටිච්චසමුප්පාදගතිං දස්සෙති. කාමසුඛං අත්තකිලමථන්ති ඉමෙ අනුපගච්ඡන්තො ගතොති එතෙන අරියමග්ගගතිං දස්සෙති.

තත්ත්වාති යුත්තට්ඨානෙ යුත්තස්සෙව භාසනෙ. නිජ්ජාදෙනබ්බෙ සාධෙතබ්බෙ චෙතං භූමිමං. අභූතන්ති අභූතත්ථං. අත්ථමුඛෙන හි වාචාය අභූතතා භූතතා වා. අතච්ඡන්ති තස්සෙව චෙවචනං. අනත්ථසංභිතන්ති දිට්ඨධම්මිකෙන සම්පරායිකෙන වා අනත්ථෙව සංභිතං අනත්ථසංභිතං, අනත්ථාවහං. න අත්ථොති අනත්ථො, අත්ථස්ස පටිපක්ඛො අභාවො ච, තෙන සංභිතං, පිසුණුවාවං සම්ඵජ්ජලාපඤ්චාති අත්ථො. එවමෙත්ථ චතුබ්බිධස්සපි වච්ඡව්චරිතස්ස සඬ්ගහො දට්ඨබ්බො. එත්ථ ච පයමා වාචා සිලවත්තං. “දුස්සිලො”ති, අවණ්ඩාලාදිං. “චණ්ඩාලො”තිආදිනා භාසමානස්ස දට්ඨබ්බො. දුතියා දුස්සිලං “දුස්සිලො”ති, චණ්ඩාලාදිමෙව “චණ්ඩාලො”තිආදිනා අවිනයෙන භාසමානස්ස. තතියා තෙරයිකාදිකස්ස තෙරයිකාදිභාවවිභාවනීකථා යථා “ආපායිකො දෙවදත්තො තෙරයිකො”තිආදිකා. චතුත්ථී “වෙදවිහිතෙන යඤ්ඤවිධිනා පාණාතිපාතාදිකතං සුගතිං ආවහති”ති ලොකස්ස ඛ්‍යාමොභනකථා. පඤ්චථී භූතෙන පෙසුඤ්ඤපසංභාරා කථා. ඡට්ඨා යුත්තපත්තට්ඨානෙ පවත්තිතා

දානසීලාදිකථා වෙදිතබ්බා. එවං සම්මා ගදන්තාති යථාචුත්තං අභුතාදිං වජ්ජේත්වා භූතං තච්ඡං අත්ථසංහිතං පියං මනාපං තතො එව සම්මා සුට්ඨු ගදනතො සුගතො. ආපාඨගමනමත්තෙන කස්සපි අප්පියමිපි හි භගවතො වචනං පියං මනාපමෙව අත්ථසිද්ධියා ලොකස්ස හිතසුඛාවහත්තා. එත්ථ පන ද-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා “සුගතො”ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

අපරො නයො – සොහනං ගතං ගමනං එතස්සාති සුගතො. භගවතො හි වෙනෙය්‍යජනුපසඬකමනං එකන්තෙන තෙසං හිතසුඛනිප්ථාදනතො සොහනං හද්දකං. තථා ලක්ඛණානුබ්‍යස්සනප්පටිමණ්ඩිතරූපකායනාය දුතවිලම්බිතබලිතානුකඩ්ඪනනිප්පිළනුක්කුටිකකුටිලාකුලතාදිදොසවිරහිතං විලාසිතරාජහංසවසභවාරණමිගරාජගමනං කායගමනං ඥාණගමනඤ්ච විපුලනිම්මලකරුණාසතිවීරියාදිගුණවිසෙසහිතමහිනීභාරතො යාව මහාබොධි අනවජ්ජනාය සත්තානං හිතසුඛාවහතාය ව සොහනමෙව. අථ වා සයම්භුඤාණෙන සකලමිපි ලොකං පරිඤ්ඤාහිසමයවසෙන පරිජානන්තො සම්මා ගතො අවගතොති සුගතො. තථා ලොකසමුදයං පහානාහිසමයවසෙන පජහන්තො අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදෙන්තො සම්මා ගතො අතීතොති සුගතො. ලොකනිරොධං නිබ්බානං සච්ඡිකිරියාහිසමයවසෙන සම්මා ගතො අධිගතොති සුගතො. ලොකනිරොධගාමිනිං පටිපදං භාවනාහිසමයවසෙන සම්මා ගතො පටිපන්නොති සුගතො. තථා යං ඉමස්ස සදෙවකස්ස ලොකස්ස දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤාතං පත්තං පරියෙසිතං ඤාතං අනුවචරිතං මනසා, සබ්බං තං හත්ථතලෙ ආමලකං විය සම්මා පච්චක්ඛතො ගතො අබ්භඤ්ඤාසීති සුගතො.

ඉදානි ලොකවිදුති ඉමස්ස අත්ථං පකාසෙන්තො ආහ “සබ්බථා විදිතලොකත්තා”තිආදි. තත්ථ සබ්බථාති සබ්බජ්ජකාරෙන, යො යො ලොකො යෙන යෙන පකාරෙන වෙදිතබ්බො, තෙන තෙන පකාරෙනාති අත්ථො. තෙ පන පකාරෙ දස්සෙතුං “සභාවතො”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සභාවතොති දුක්ඛසභාවතො. සබ්බො හි ලොකො දුක්ඛසභාවො. යථාහ “සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා”ති. සමුදයතොති යතො සමුදෙති, තතො තණ්හාදිතො. නිරොධතොති යත්ථ සො නිරුජ්ඣති, තතො විසඬාරතො. නිරොධුපායතොති යෙන විධිනා සො නිරොධො පත්තබ්බො, තතො අරියමග්ගතො ඉතො අඤ්ඤස්ස පකාරස්ස අභාවා. ඉති “සබ්බථා ලොකං අවෙදි”ති වත්වා තදත්ථසාධකං සුත්තං දස්සෙන්තො “යත්ථ බො, ආවුසො”තිආදිමාහ. ඉදඤ්ච සුත්තං “යත්ථ බො, හන්තෙ, න ජායති...පෙ.... න උපපජ්ජති, සක්කා නු බො සො, හන්තෙ, ගමනෙන ලොකස්ස අත්තො ඤාතුං වා දට්ඨුං වා පාපුණිතුං වා”ති (සං. නි. 1.107; අ. නි. 4.45) ඔකාසලොකස්ස ගතිං සන්ධාය රොහිතදෙවපුත්තෙන පුට්ඨො භගවා අභාසි. තත්ථ න ජායතීතිආදිනා උජුකං ජාතිආදිනි පටික්ඛිපිත්වා න වචති න උපපජ්ජතීති පද්දවයෙන අපරාපරං වචනුපපතනාති පටික්ඛිපති. කෙච්චි පන “න ජායතීතිආදි ගබ්භසෙය්‍යකාදිවසෙන චුත්තං, ඉතරං

ඔපපාතිකවසෙනා’’ති වදන්ති. තන්ති ජාතිආදිරහිතං. ගමනෙනාති පදසා ගමනෙන. ලොකස්සන්තන්ති සඞ්ඛාරලොකස්ස අන්තභූතං නිබ්බානං. ඤාතෙය්‍යන්ති ජාතිතබ්බං. දට්ඨෙය්‍යන්ති දට්ඨබ්බං. පත්තෙය්‍යන්ති පත්තබ්බං. “ඤාතායං දිට්ඨායං පත්තාය”න්ති වා පාඨො, තත්ථ ගමනෙන ලොකස්සන්තං ඤාතා අයං දිට්ඨා අයං පත්තා අයන්ති න වදාමිති අත්ථො. අයන්ති නිබ්බානත්ථිකො.

කාමං පදසා ගමනෙන ගන්ත්වා ලොකස්සන්තං ඤාතුං දට්ඨුං පත්තුං වා න සක්කා, අපි ච පරිමිතපරිච්ඡින්නට්ඨානෙන තං පඤ්ඤාපෙත්වා දස්සෙමිති දස්සෙන්නො “අපි වා”තිආදිමාහ. තත්ථ ඛ්‍යාමමත්තෙ කළෙවරෙති ඛ්‍යාමප්පමාණෙ අත්තභාවෙ. ඉමිනා රූපක්ඛන්ධං දස්සෙති. සසඤ්ඤිමිතීති සඤ්ඤාය සහිතෙ. ඉමිනා සඤ්ඤාසීසෙන වෙදනාදෙයො තයො ඛන්ධෙ දස්සෙති සඤ්ඤාසහිතත්තා එව. සමනකෙති සවිඤ්ඤාණකෙති අත්ථො. ඉමිනා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධං දස්සෙති, අවිඤ්ඤාණකෙ පන උතුසමුට්ඨානරූපසමුදායමත්තෙ පඤ්ඤාපෙතුං න සක්කාති අධිප්පායො. ලොකන්ති ඛන්ධාදිලොකං. ලොකනිරොධන්ති තස්ස ලොකස්ස නිරුජ්ඣනං නිබ්බානමෙව වා. නිබ්බානමපි හි ඛන්ධෙ පටිච්ච පඤ්ඤාපනතො සරීරස්මිංයෙව පඤ්ඤාපෙති. අදෙසමපි හි තං යෙසං නිරොධො, තෙසං වසෙන දෙසනොපි උපචාරවසෙන නිද්දිසියති යථා “චක්ඛුං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා පභීයමානා පභීයති, එත්ථ නිරුජ්ඣමානා නිරුජ්ඣති”ති (දී. නි. 2.401; ම. නි. 1.134; විහ. 204).

ගමනෙනාති පාකතිකගමනෙන. ලොකස්සන්තොති සඞ්ඛාරලොකස්ස අන්තො අන්තකිරියාය හෙතුභූතං නිබ්බානං. කුදාවනන්ති කදාවිපි. අප්පත්ථාති අග්ගමග්ගෙන අනධිගන්ත්වා. පමොචනන්ති පමුත්ති නිස්සරණං. තස්මාති යස්මා ලොකන්තං අප්පත්ථා වට්ටදුක්ඛතො මුත්ති නත්ථි, තස්මා. හවෙති නිපාතමත්තං. ලොකවිදුති සභාවාදිතො සබ්බං ලොකං විජානන්තො. සුමෙධොති සුන්දරපඤ්ඤො. ලොකන්තගුති පරිඤ්ඤාභිසම්මයෙන ලොකං විදිත්වා පහානාභිසම්මයෙන ලොකන්තගු. මග්ගබ්‍රහ්මවරියස්ස පරිනිට්ඨිතත්තා වුසිතබ්‍රහ්මවරියො. සබ්බෙසං කිලෙසානං සමිතත්තා චතුසච්චධම්මානං වා අභිසමිතත්තා සමිතාවී. නාසිසතීති න පත්ථෙති, යථා ඉමං ලොකං, එවං පරඤ්ච ලොකං නාසිසති අප්පට්ඨසන්ධිකත්තා.

එවං යදිපි ලොකවිදුතා අනවසෙසතො දස්සිතා සභාවාදිතො දස්සිතත්තා, ලොකො පන එකදෙසෙනෙව වුත්තොති තං අනවසෙසතො දස්සෙතුං “අපි ච තයො ලොකා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ ඉන්ද්‍රියබද්ධානං ඛන්ධානං සමුහො සන්තානො ච සත්තලොකො. රූපාදිසු සත්තවිසත්තතාය සත්තො, ලොකීයති එත්ථ කුසලාකුසලං තබ්බිපාකො වාති ලොකො. අනින්ද්‍රියබද්ධානං රූපාදිනං සමුහො සන්තානො ච ඔකාසලොකො

ලොකීයන්ති එත්ථ ජඞ්ගමා ථාවරා ව තෙසඤ්ච ඔකාසභූතොති කත්වා. තදාධාරතාය හෙස “භාජනලොකො”තිපි වුවවති. උභයෙපි ඛන්ධා සඞ්ඛාරලොකො පච්චයෙහි සඞ්ඛාරීයන්ති ලුප්ථන්ති පලුප්ථන්ති වාති. ආහාරට්ඨිතිකාති පච්චයට්ඨිතිකා, පච්චයායත්තවුත්තිකාති අත්ථො. පච්චයත්ථො හෙත්ථ ආහාරසද්දො “අයමාහාරො අනුප්පන්තස්ස වා කාමච්ඡන්දස්ස උප්පාදායා”තිආදීසු (සං. නි. 5.232) විය. එවඤ්ඤි “සබ්බෙ සත්තා”ති ඉමිනා අසඤ්ඤසත්තාපි පරිග්ගහිතා හොන්ති. සා පනායං ආහාරට්ඨිතිකතා නිප්පරියායතො සඞ්ඛාරධම්මො, න සත්තධම්මොති ආහ “ආහාරට්ඨිතිකාති ආගතට්ඨානෙ සඞ්ඛාරලොකො වෙදිතබ්බො”ති.

යදි එවං “සබ්බෙ සත්තා”ති ඉදං කථන්ති? පුග්ගලාධිට්ඨානදෙසනාති නායං දොසො. කස්මා පන භගවා කත්ථවි පුග්ගලාධිට්ඨානං කත්වා ධම්මං දෙසෙති, කත්ථවි ධම්මාධිට්ඨානං කත්වා ධම්මං දෙසෙති? දෙසනාවිලාසනො වෙනෙයාජ්ඣාසයනො ව. දෙසනාවිලාසප්පත්තා හි බුද්ධා භගවන්තො, තෙ යථාරූපි කත්ථවි පුග්ගලාධිට්ඨානං කත්වා කත්ථවි ධම්මාධිට්ඨානං කත්වා ධම්මං දෙසෙති. යෙ වා පන වෙනෙයා සාසනක්කමං අනොතිණ්ණා, තෙසං පුග්ගලාධිට්ඨානං දෙසනං දෙසෙති. යෙ ව ඔතිණ්ණා, තෙසං ධම්මාධිට්ඨානං. සම්මුතිසච්චවිසයා පුග්ගලාධිට්ඨානා දෙසනා, ඉතරා පරමත්ථසච්චවිසයා. පූරිමා කරුණානුකූලා, ඉතරා පඤ්ඤානුකූලා. සද්ධානුසාරිගොත්තානං වා පූරිමා. තෙ හි පුග්ගලප්පමාණිකා, පච්ඡිමා ධම්මානුසාරිගොත්තානං. සද්ධාවරිතතාය වා ලොකාධිපතීනං වසෙන පුග්ගලාධිට්ඨානා, පඤ්ඤාවරිතතාය ධම්මාධිපතීනං වසෙන ධම්මාධිට්ඨානා. පූරිමා ව නෙයාත්ථා, පච්ඡිමා නීතත්ථා. ඉති භගවා තං තං විසෙසං අපෙක්ඛිත්වා තත්ථ තත්ථ දූවිධං දෙසනං දෙසෙතිති වෙදිතබ්බං.

දිට්ඨිගතිකානං සස්සතාදිවසෙන “අත්තා ලොකො”ති පරිකප්පනා යෙභුයොන සත්තවිසයා, න සඞ්ඛාරවිසයාති ආහ “සස්සතො ලොකොති වා අසස්සතො ලොකොති වාති ආගතට්ඨානෙ සත්තලොකො වෙදිතබ්බො”ති. යාවතා චන්දිමසූරියා පරිහරන්ති යත්තකෙ යානෙ චන්දිමසූරියා පරිවත්තන්ති පරිබ්භමන්ති. දිසා හන්ති විරොචමානාති තෙසං පරිබ්භමනෙනෙව තා තා දිසා පහස්සරා හුත්වා විරොචන්ති. අථ වා දිසාති උපයොගබ්භුවචනං, තස්මා සයං විරොචමානා චන්දිමසූරියා යත්තකා දිසා හන්ති සොහෙන්ති ඔභාසයන්තිති අත්ථො. තාව සහස්සධා ලොකොති තත්තකෙන පමාණෙන සහස්සප්පකාරො ඔකාසලොකො, සහස්සලොකධාතුයොති අත්ථො. “තාවසහස්සවා”ති වා පායො, තාව තත්තකං සහස්සං අස්ස අත්ථිති තාවසහස්සවා. එත්ථාති සහස්සලොකධාතුසඞ්ඛානෙ ලොකෙ.

තම්පිති තිව්ධම්පි ලොකං. සබ්බථා අවෙදීති සබ්බජ්ජකාරතො පටිවිජ්ඣි. කථං පටිවිජ්ඣිති ආහ “තථා හී”තිආදි. තථා හිස්සාති ඉමස්ස “සබ්බථා විදිතො”ති එතෙන සම්බන්ධො. අස්සාති අනෙත භගවතා. එකො ලොකො සබ්බෙ සත්තා ආභාරට්ඨිතිකාති යාය පුග්ගලාධිට්ඨානාය කථාය සබ්බෙසං සඞ්ඛාරානං පච්චයායත්තවුත්තිතා වුත්තා, තාය සබ්බො සඞ්ඛාරලොකො එකච්චො පකාරන්තරස්ස අභාවතො. ද්වෙ ලොකාතිආදීසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. නාමග්ගහණෙන චෙත්ථ නිබ්බානස්ස අග්ගහණං තස්ස අලොකසභාවත්තා. නනු ච “ආභාරට්ඨිතිකා”ති එත්ථ පච්චයායත්තවුත්තිතාය මග්ගඵලධම්මානම්පි ලොකතා ආපජ්ජතිති? නාපජ්ජති පරිඤ්ඤෙය්‍යානං දුක්ඛසච්චධම්මානං ඉධ ලොකොති අධිජ්ජෙතත්තා. අථ චා න ලුජ්ජති න පලුජ්ජතිති යො ගහිතො තථා න හොති, සො ලොකොති තංගහණරහිතානං ලොකුත්තරානං නත්ථි ලොකතා.

තිස්සො වෙදනාති සුඛදුක්ඛඋපෙක්ඛාවසෙන. චත්තාරො ආභාරාති කබලීකාරාහාරො එස්සාහාරො මනොසඤ්චේතනාහාරො විඤ්ඤාණාහාරොති චත්තාරො ආභාරා. තත්ථ කබලීකාරාහාරො ඔජ්ච්ඨමකං රූපං ආහරතීති ආභාරො. එස්සො තිස්සො වෙදනා ආහරතීති ආභාරො. මනොසඤ්චේතනා තීසු භවෙසු පටිසන්ධිං ආහරතීති ආභාරො. විඤ්ඤාණං පටිසන්ධික්ඛණෙන නාමරූපං ආහරතීති ආභාරො. උපාදානානං ආරම්මණභූතා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා. ඡ අජ්ඣත්තිකාති ආයතනානීති චක්ඛායතනාදිමනායතනපරියන්තාති. සත්ත විඤ්ඤාණට්ඨිතියොති නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිතො, නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතො, එකත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිතො, එකත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතො, හෙට්ඨිමා ච තයො ආරුජ්ජාති ඉමා සත්ත “විඤ්ඤාණං තිට්ඨති එත්ථාති විඤ්ඤාණට්ඨිතියො”ති වුව්චන්ති. තත්ථ නානත්තං කායො එතෙසං, නානත්තො චා කායො එතෙසන්ති නානත්තකායා, නානත්තසඤ්ඤා එතෙසං අත්ථිති නානත්තසඤ්ඤිතො. ඉමිනා නයෙන සෙසපදෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො.

සබ්බෙ මනුස්සා (දී. නි. අට්ඨ. 2.127; අ. නි. අට්ඨ. 3.7.44-45) ඡකාමාවචරා ච දෙවා එකච්චෙ ච විනිපාතිකා “නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිතො”ති වුව්චන්ති. අපරිමාණෙසු හි චක්ඛවාලෙසු අපරිමාණානං මනුස්සානං චණ්ණසණ්ඨානාදිවසෙන ද්වෙපි එකසදිසා නත්ථි. යෙපි කත්ථවි යමකභාතරො චණ්ණෙන චා සණ්ඨානෙන චා එකසදිසා හොන්ති, තෙසම්පි ආලොකිතවිලොකිතකථිතහසිතගමනානාදිහි විසෙසො හොතියෙව, පටිසන්ධිසඤ්ඤා ච නෙසං තිහෙතුකාපි දුහෙතුකාපි අහෙතුකාපි හොති, තස්මා සබ්බෙපි මනුස්සා නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිතො. ඡකාමාවචරදෙවෙසු ච කෙසඤ්චි කායො නිලො හොති, කෙසඤ්චි පිතාදිවණ්ණො, පටිසන්ධිසඤ්ඤා ච නෙසං දුහෙතුකාපි තිහෙතුකාපි හොති, තස්මා තෙපි නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිතො.

එකච්චෙ විනිපාතිකා පන චතුඅපායවිනිමුත්තකා උත්තරමානා යක්ඛිනී, පියඬිකරමානා, ධම්මගුත්තාති එවමාදයො දට්ඨබ්බා. එතෙසඤ්ඤි ඔදාතකආලමඬිගුරව්ඡවිසාමවණ්ණාදිවසෙන වෙව කිසපුලරස්සදීසාදිවසෙන ච කායො නානා භොති, මනුස්සානං විය තිහෙතුකදුහෙතුකාහෙතුකවසෙන පටිසන්ධිසඤ්ඤාපි, තෙ පන දෙවා විය න මහෙසක්ඛා, කපණමනුස්සා විය අප්පෙසක්ඛා දුල්ලභසාසච්ඡාදනා දුක්ඛපිළිතා විහරන්ති, එකච්චෙ කාලපක්ඛෙ දුක්ඛිතා ජුණ්භපක්ඛෙ සුඛිතා භොන්ති, තස්මා සුඛසමුස්සයතො විනිපාතිතත්තා සුඛසමුස්සයතො විනිපාතො එතෙසං අත්ථිති විනිපාතිකාති චුත්තා සතිපි දෙවභාවෙ දිබ්බසම්පත්තියා අභාවතො. යෙ පනෙත්ථ තිහෙතුකා, තෙසං ධම්මාභිසමයොපි භොති. පියඬිකරමානා හි යක්ඛිනී පච්චුසසමයෙ අනුරුද්ධත්ථෙරස්ස ධම්මං සජ්ඣායතො සුත්වා –

“මා සද්දං කරි පියඬිකර, හික්ඛු ධම්මපදානි භාසති;
අපිච ධම්මපදං විජානිය, පටිපජ්ජෙම හිතාය නො සියා.

“පාණෙසු ච සංයමාමසෙ, සම්පජානමුසා න භණාමසෙ;
සික්ඛෙම සුසීලාමත්තතො, අපි මුච්චෙම පියාවයොනියා”ති. (සං.
නි. 1.240) –

එවං පුත්තකං සඤ්ඤාපෙත්වා තං දිවසං සොනාපත්තිඵලං පත්තා. උත්තරමානා පන භගවතො ධම්මං සුත්වාච සොනාපන්නා ජාතා. එවමීමෙපි කායස්ස වෙව පටිසන්ධිසඤ්ඤාය ච නානත්තා “නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිතො”ත්ථෙව සඬ්ඛාං ගච්ඡන්ති.

බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජබ්‍රහ්මපුරොහිතමහාබ්‍රහ්මසඬ්ඛානා පන භීනමජ්ඣිමපණීතහෙදහින්තෙන පදමජ්ඣානෙන නිබ්බත්තා බ්‍රහ්මකායිකා වෙව චතුසු අපායෙසු සත්තා ච “නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතො”ති චුච්චන්ති. එතෙසු හි බ්‍රහ්මකායිකෙසු බ්‍රහ්මපුරොහිතානං කායො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙහි පමාණතො විපුලතරො භොති, මහාබ්‍රහ්මානං කායො පන බ්‍රහ්මපුරොහිතෙහිපි පමාණතො විපුලතරො භොති. කාමඤ්ච තෙසං පභාවසෙනපි කායො හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමෙහි උළාරතරො භොති, තං පන ඉධ අප්පමාණං. තථා හි පරිත්තභාදීනං පරිත්තසුභාදීනඤ්ච කායෙ සතිපි පභාවෙමත්තෙ එකත්තවසෙනෙව වචත්ථපියතීති “එකත්තකායා”ත්ථෙව තෙ චුච්චන්ති. එවමීමෙ බ්‍රහ්මකායිකා කායස්ස නානත්තා පදමජ්ඣානවිපාකවසෙන පන පටිසන්ධිසඤ්ඤාය ච එකත්තා නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතො. යථා ච තෙ, එවං චතුසු අපායෙසු සත්තා. නිරයෙසු හි කෙසඤ්චි ගාවුතං, කෙසඤ්චි අඬ්ඨයොජනං, කෙසඤ්චි යොජනං අත්තභාවො භොති, දෙවදත්තස්ස පන යොජනසතිකො ජාතො. තිරච්ඡානෙසුපි කෙචි බුද්දකා, කෙචි මහන්තා, පෙත්තිවිසයෙපි කෙචි සට්ඨිහත්ථා, කෙචි අසිතිහත්ථා භොන්ති, කෙචි සුවණ්ණා, කෙචි

දුබ්බණ්ණා, තථා කාලකඤ්චිකා අසුරා. අපි චෙත්ථ දීඝපිට්ඨිකපෙතා නාම සට්ඨියොජනිකාපි භොන්ති, පටිසන්ධිසඤ්ඤා පන සබ්බෙසම්පි අකුසලවිපාකාහෙතුකාව භොති. ඉති ආපායිකාපි “නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතො” ත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡන්ති.

දුතියජ්ඣානභූමිකා පන පරිත්තභා අප්පමාණාහා ආහස්සරා “එකත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිතො”ති වුච්චන්ති. නෙසඤ්චි සබ්බෙසං කායො එකප්පමාණොව භොති, පටිසන්ධිසඤ්ඤා පන දුතියතතියජ්ඣානවිපාකවසෙන නානා භොති.

පරිත්තසුභා අප්පමාණසුභා සුභකිණ්ණා පන තතියජ්ඣානභූමිකා එකත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතො. තෙසං චුත්තනායෙන කායස්ස චෙව චතුත්ථජ්ඣානවිපාකවසෙන පටිසන්ධිසඤ්ඤාය ව එකත්තා. “චෙහප්ඵලාපි ඉමංයෙව චතුත්ථවිඤ්ඤාණට්ඨිතිං හජන්ති කායස්ස චෙව පඤ්චමජ්ඣානවිපාකවසෙන පටිසන්ධිසඤ්ඤාය ව එකරූපත්තා. සුද්ධාචාසා පන අසුනරාවත්තනතො විචට්ටපක්ඛෙ යීතා, න සබ්බකාලිකා. කප්පසතසහස්සම්පි අසඞ්ඛොයාමිපි බුද්ධසුඤ්ඤෙ ලොකෙ නුප්පජ්ජන්ති, සොළසකප්පසහස්සබ්බන්තරෙ බුද්ධෙසු උප්පජ්ජන්තෙසුයෙව උප්පජ්ජන්ති, ධම්මවක්කප්පවත්තිස්ස හගවතො ඛන්ධාචාරට්ඨානසදිසා භොන්ති, තස්මා නෙව විඤ්ඤාණට්ඨිතිං, න සත්තාචාසං හජන්ති”ති වදන්ති. මහාසීවත්ථෙරො පන “න ඛො පන සො සාරිපුත්ත ආචාසො සුලභරූපො, යො මයා අනාවුට්ඨපුබ්බො ඉමිනා දීඝෙන අද්ධුනා අඤ්ඤත්ව සුද්ධාචාසෙහි දෙවෙහී”ති (ම. නි. 1.160) ඉමිනා සුත්තෙන “සුද්ධාචාසාපි චතුත්ථවිඤ්ඤාණට්ඨිතිං චතුත්ථසත්තාචාසං හජන්ති”ති වදති, තං අප්පට්ඨානියත්තා සුත්තස්ස අනුඤ්ඤාතං. තස්මා අසඤ්ඤසත්තං අපනෙත්වා පරිත්තසුභාදීසු අකතිට්ඨපරියොසානාසු නවසු භූමිසු සත්තා “එකත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතො”ති ගහෙතබ්බා.

අසඤ්ඤසත්තා පන විඤ්ඤාණාභාවා එත්ථ සඞ්ගහං න ගච්ඡන්ති. තථා හි අනුප්පන්තො බුද්ධෙ තිත්ථායතනෙ පබ්බජිතා වායොකසිණෙ පරිකම්මං කත්වා චතුත්ථජ්ඣානං නිබ්බත්තෙත්වා තතො වුට්ඨාය “ධී චිත්තං, ධී චිත්තං, චිත්තස්ස නාම අභාවොයෙව සාධු. චිත්තඤ්චි නිස්සාය වධඛන්ධාදිපච්චයං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, චිත්තෙ අසති නත්ථෙත”න්ති ඛන්ති. රූපිං උප්පාදෙත්වා අපරිහීනජ්ඣානා කාලං කත්වා රූපපටිසන්ධිවසෙන අසඤ්ඤහවෙ නිබ්බත්තන්ති. යො යස්ස ඉරියාපථො මනුස්සලොකෙ පණ්හිතො අහොසි, සො තෙන ඉරියාපථෙන නිබ්බත්තිත්වා පඤ්ච කප්පසතානි යීතො වා නිසින්තො වා නිපන්තො වා භොති. එවං චිත්තවිරාගභාවනාවසෙන තෙසං තත්ථ විඤ්ඤාණුප්පත්ති න භොතීති විඤ්ඤාණාභාවතො විඤ්ඤාණට්ඨිතිං තෙ න හජන්ති. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං පන යථෙව සඤ්ඤාය, එවං විඤ්ඤාණස්සපි

සුබ්බමත්තා විඤ්ඤාණං ධර්මිනීසු සඞ්ඝං න ගච්ඡති. තඤ්ඤි සඤ්ඤාය විය විඤ්ඤාණස්සපි සඞ්ඛාරාවසෙසසුබ්බමහාවජ්ජත්තත්තා පරිබ්බත්තවිඤ්ඤාණකිව්වාහාවතො නෙව විඤ්ඤාණං, න ච සඞ්ඛසො අවිඤ්ඤාණං හොතීති නෙව විඤ්ඤාණා නාවිඤ්ඤාණං, තස්මා පරිජ්ජුට්ඨවිඤ්ඤාණකිව්වචන්තීසු විඤ්ඤාණං ධර්මිනීසු සඞ්ඝං න ගච්ඡති. තස්මා විනිපාතිකෙහි සද්ධිං ඡකාමාවචරදෙවා මනුස්සා ච නානත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිතො, පයමජ්ඣානභූමිකා අපායසත්තා ච නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතො, දුතියජ්ඣානභූමිකා එකත්තකායා නානත්තසඤ්ඤිතො, තතියජ්ඣානභූමිකා අසඤ්ඤසත්තං වජ්ජෙත්වා සෙසා චතුත්ථජ්ඣානභූමිකා ච එකත්තකායා එකත්තසඤ්ඤිතොති ඉමා චතස්සො විඤ්ඤාණං ධර්මිනීයො නෙව සඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං වජ්ජෙත්වා ආකාසානඤ්ඤායතනාදිහෙට්ඨිමාරූප්පත්තයෙන සද්ධිං “සත්ත විඤ්ඤාණං ධර්මිනීයො”ති වෙදිතබ්බං.

අට්ඨ ලොකධම්මාති ලාභො අලාභො යසො අයසො නින්දා පසංසා සුඛං දුක්ඛත්ති ඉමෙ අට්ඨ ලොකස්ස ධම්මත්තා ලොකධම්මා. ඉමෙ හි සත්තලොකස්ස අවස්සංභාවිතො ධම්මා, තස්මා එතෙහි විනිවුත්තො නාම කොච සත්තො නත්තී. තෙ හි අපරාපරං කදාපි ලොකං අනුපතන්ති, කදාපි තෙ ලොකො ච අනුපතති. චුත්තම්පි වෙතං “අට්ඨිමෙ, හික්ඛවෙ, ලොකධම්මා ලොකං අනුපරිවත්තන්ති, ලොකො ච අට්ඨ ලොකධම්මෙ අනුපරිවත්තති”ති (අ. නි. 8.6). ඝාසවිජාදනාදීනං ලද්ධි, තානි එව චා ලද්ධබ්බතො ලාභො. තදභාවො අලාභො. ලාභග්ගහණෙන වෙන්ථ තබ්බිසයො අනුරොධො ගහිතො, අලාභග්ගහණෙන විරොධො. එවං යසාදීසුපි තබ්බිසයඅනුරොධවිරොධානං ගහණං වෙදිතබ්බං. ලාභෙ පන ආගතෙ අලාභො ආගතොයෙව හොතීති ලාභො ච අලාභො ච චුත්තො. යසාදීසුපි එසෙව නයො. තථා ච ලොහිතෙ සති තදුපසාතවසෙන පුබ්බො විය ලාභාදීසු අනුරොධෙ සති අලාභාදීසු විරොධො ලද්ධාවසරො එව හොති.

නව සත්තවාසානි හෙට්ඨා චුත්තසත්තවිඤ්ඤාණං ධර්මිනීයො එව අසඤ්ඤසත්තචතුත්ථාරූප්පෙහි සද්ධිං “නව සත්තවාසා”ති චුච්චන්ති. සත්තා ආවසන්ති එතෙසුති සත්තවාසා, නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤිතාදිහෙදා සත්තනිකායා. තෙ හි සත්තනිකායා තජ්ජරියාපන්නානං සත්තානං තාය එව තජ්ජරියාපන්නතාය ආධාරො විය චත්තබ්බතං අරහන්ති සමුදායාධාරතාය අවයවස්ස යථා “රුක්ඛෙ සාධා”ති. සුද්ධවාසානම්පි සත්තවාසග්ගහණණෙ කාරණං හෙට්ඨා චුත්තමෙව.

දසායතනානීති අරූපසභාවං මනායතනං රූපාරූපාදිමිස්සකං ධම්මායතනඤ්ච යපෙත්වා කෙවලං රූපධම්මානංයෙව වසෙන චක්ඛායතනාදයො පඤ්ච, රූපායතනාදයො පඤ්චාති දසායතනානි චුත්තානි,

මනායතනධම්මායතනෙහි පන සද්ධිං තානියෙව “ද්වාදසායතනානී”ති වුත්තානි.

කස්මා පනෙත්ථ චක්ඛාදයො “ආයතනානී”ති වුවිචන්ති? ආයතනතො (විහ. අට්ඨ. 154) ආයානං වා තනනතො ආයතස්ස ච නයනතො ආයතනානි. චක්ඛුරූපාදීසු හි තංතංද්වාරාරම්මණා විත්තචෙතසිකා ධම්මා සෙන සෙන අනුභවනාදිනා කිච්චෙන ආයතන්ති උට්ඨහන්ති සටන්ති වායමන්ති, තෙ ච පන ආයභූතෙ ධම්මෙ එතානි තනොන්ති විත්ථාරෙන්නි, ඉදඤ්ච අනමතග්ගෙ සංසාරෙ පවත්තං අතිවිය ආයතං සංසාරදුක්ඛං යාව න නිවත්තති, තාව නයන්ති පවත්තයන්ති, තස්මා “ආයතනානී”ති වුවිචන්ති. අපි ච නිවාසට්ඨානට්ඨෙත ආකරට්ඨෙත සමොසරණට්ඨෙත සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙත කාරණට්ඨෙත ච ආයතනානි. තථා හි ලොකෙ “ඉස්සරායතනං වාසුදෙවායතන”න්තිආදීසු නිවාසට්ඨානං ආයතනන්ති වුවිචති. “සුවණ්ණායතනං රජතායතන”න්තිආදීසු ආකරො. සාසනෙ පන “මනොරමෙ ආයතනෙ, සෙවන්ති නං විහඬගමා”තිආදීසු (අ. නි. 5.38) සමොසරණට්ඨානං. “දක්ඛිණාපථො ගුන්තං ආයතන”න්තිආදීසු සඤ්ජාතිදෙසො. “තත්ත තත්තෙව සක්ඛිභබ්බතං පාපුණාති සති සතිආයතන”න්තිආදීසු (ම. නි. 3.158; අ. නි. 3.102; 5.23) කාරණං ආයතනන්ති වුවිචති. චක්ඛුආදීසු ච තෙ තෙ විත්තචෙතසිකා ධම්මා නිවසන්ති තදායත්තවුත්තිතායාති චක්ඛාදයො තෙසං නිවාසට්ඨානං. චක්ඛාදීසු ච තෙ ආකිණ්ණා තන්තිස්සිතත්තා තදාරම්මණත්තා වාති චක්ඛාදයොව තෙසං ආකරො. තත්ථ තත්ථ වත්ථුද්වාරාරම්මණවසෙන සමොසරණතො චක්ඛාදයොව තෙසං සමොසරණට්ඨානං. තන්තිස්සයාරම්මණභාවෙන තත්ථෙව උප්පත්තිතො චක්ඛාදයොව තෙසං සඤ්ජාතිදෙසො. චක්ඛාදීනං අභාවෙ අභාවතො චක්ඛාදයොව තෙසං කාරණන්ති යථාවුත්තෙනත්ථෙන චක්ඛු ච තං ආයතනඤ්චාති චක්ඛායතනං. එවං සෙසානිපි.

ඉමානෙව පන ද්වාදසායතනානි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිජවිඤ්ඤාණෙහි සද්ධිං අට්ඨාරස විදහනාදිතො “ධාතුයො”ති වුවිචන්ති. තථා හි චක්ඛාදීසු එකෙකො ධම්මො යථාසම්භවං විදහති, ධියතෙ, විධානං, විධියතෙ එතාය, එත්ථ වා ධියතීති ධාතූති වුවිචති. ලොකියා හි ධාතුයො කාරණභාවෙන වචන්ථිතාව හුත්වා සුවණ්ණරජතාදිධාතුයො විය සුවණ්ණරජතාදිං, අනෙකජපකාරං සංසාරදුක්ඛං විදහන්ති, භාරභාරෙහි ච භාරො විය සත්තෙහි ධියන්ති ධාරියන්ති, දුක්ඛවිධානමත්තමෙව චෙතා අවසවත්තනතො. එතාහි ච කාරණභූතාහි සංසාරදුක්ඛං සත්තෙහි අනුවිධියති, තථාවිහිතඤ්ච තං එතාස්ථෙව ධියති යපියති, තස්මා “ධාතුයො”ති වුවිචන්ති. අපි ච යථා තිත්ථියානං අත්තා නාම සභාවතො තත්ථි, න එවමෙනා, එතා පන අත්තතො සභාවං ධාරෙන්නීති ධාතුයො. යථා ච ලොකෙ විචිත්තා භරිතාලමනොසිලාදයො සෙලාවයවා “ධාතුයො”ති වුවිචන්ති, එවමෙනාපි

ධාතුයො විය ධාතුයො. විචිත්තා හෙතා ඤාණඤ්ඤායාවයවාති. යථා වා සරීරසඞ්ඛාතස්ස සමුදායස්ස අවයවභූතෙසු රසසොණිකාදීසු අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නෙසු ධාතුසමඤ්ඤා, එවමෙනෙසුපි පඤ්චක්ඛන්ධසඞ්ඛාතස්ස අත්තභාවස්ස අවයවෙසු ධාතුසමඤ්ඤා වෙදිතබ්බා. අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නා හෙතෙ වක්ඛාදයොති. අපි ච ධාතුති නිජ්ජීවමත්තස්සෙතං අධිවචනං. තථා හි භගවා “ඡධාතුරො අයං භික්ඛු පුරිසො”තිආදීසු (ම. නි. 3.343) ජීවසඤ්ඤාසමුහනනත්ථං ධාතුදෙසනමකාසී. තස්මා නිජ්ජීවට්ඨයෙනපි ධාතුයොති වුවවන්ති.

එත්ථ ච “ආහාරට්ඨිතිකා”ති පච්චයායත්තවුත්තිතාවචනෙන සඞ්ඛාරානං අනිච්චතා, තාය ච “යදනිච්චං තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං තදනත්තා”ති (සං. නි. 3.15) වචනතො දුක්ඛානත්තතා ච පකාසිතා භොන්තිති තිණ්පි සාමඤ්ඤලක්ඛණානි ගහිතානි. නාමන්ති චත්තාරො අරුපිනො ඛන්ධා, තෙ ච අත්ථතො එස්සාදයො. රූපන්ති භූතූපාදායරූපානි, තානි ච අත්ථතො පථවීආදයොති අවිසෙසෙනෙව සලක්ඛණතො සඞ්ඛාරා ගහිතා. තඟ්ගහණෙනෙව යෙ තෙ සවිසෙසා කුසලාදයො හෙතුආදයො ච, තෙපි ගහිතා එව භොන්තිති ආහ “ඉති අයං සඞ්ඛාරලොකොපි සබ්බථා විදිතො”ති.

එවං සඞ්ඛාරලොකස්ස සබ්බථා විදිතභාවං දස්සෙන්වා ඉදානි සත්තලොකස්සපි සබ්බථා විදිතභාවං දස්සෙන්තො “යස්මා පනෙසා”තිආදිමාහ. තත්ථ ආසයං ඡානාතීති ආගම්ම චිත්තං සෙති එත්ථාති ආසයො මිගාසයො විය. යථා මිගො ගොවරාය ගන්ත්වා පච්චාගන්ත්වා තත්ථෙව වනගහනෙ සයතීති සො තස්ස ආසයො, එවං අඤ්ඤථා පවත්තිත්වාපි චිත්තං ආගම්ම යත්ථ සෙති, සො තස්ස ආසයොති වුවවති. සො පන සස්සතදිට්ඨිආදිවසෙන චතුබ්බිධො. වුත්තඤ්ඤං -

“සස්සතුවිෂෙදදිට්ඨි ච, ඛන්ති වෙවානුලොමිකා;
යථාභූතඤ්ඤං යං ඤාණං, එතං ආසයසද්දිත”න්ති.

තත්ථ සබ්බදිට්ඨිනං සස්සතුවිෂෙදදිට්ඨිහි සඞ්ගහිතත්තා සබ්බෙපි දිට්ඨිගතිකා සත්තා ඉමා එව ද්වෙ දිට්ඨියො සන්තිස්සිතා. යථාහ “ද්වයනිස්සිතො බ්වායං කච්චාන ලොකො යෙභුයොන අත්ථිතඤ්ඤෙව නත්ථිතඤ්ඤා”ති (සං. නි. 2.15). අත්ථිතානි හි සස්සතග්ගාහො අධිජ්ජෙතො, නත්ථිතානි උච්ඡෙදග්ගාහො. අයං තාව වට්ටනිස්සිතානං පුපුජ්ජනානං ආසයො, විවට්ටනිස්සිතානං පන සුද්ධසත්තානං අනුලොමිකා ඛන්ති යථාභූතඤ්ඤාණන්ති දුට්ඨො ආසයො. තත්ථ “අනුලොමිකා ඛන්ති විපස්සනාඤ්ඤාණං, යථාභූතඤ්ඤාණං පන මග්ගඤ්ඤාණ”න්ති සම්මොභවිතොදනියා විහඞ්ගට්ඨකථායං (විහ. අට්ඨ. 815) වුත්තං. තං

චතුබ්බිධම්මි සත්තානං ආසයං ජානාති, ජානන්තො ච තෙසං දිට්ඨිගතානං තෙසඤ්ච ඤාණානං අප්පචත්තික්ඛණෙපි ජානාති. චුත්තඤ්ඤානං -

“කාමං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති ‘අයං පුග්ගලො කාමගරුකො කාමාසයො කාමාධිමුත්තො’ති, කාමං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති ‘අයං පුග්ගලො නෙක්ඛම්මගරුකො නෙක්ඛම්මාසයො නෙක්ඛම්මාධිමුත්තො’”තිආදි (පටි. ම. 1.113).

අනුසයං ජානාතීති අනු අනු සයන්තීති අනුසයා, අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. එතෙන තෙසං කාරණලාභෙ උප්පජ්ජනාරහතං දස්සෙති. අප්පභීතා හි කිලෙසා කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජන්ති. කෙ පන තෙ? කාමරාගාදයො සත්ත අනාගතා කිලෙසා, අතීතා පච්චුප්පන්තා ච තංසභාවත්තා තථා වුච්චන්ති. න හි ධම්මානං කාලභෙදෙන සභාවභෙදො අත්ථී, තං සත්තවිධං අනුසයං තස්ස තස්ස සත්තස්ස සන්තානෙ පරොපරභාවෙන පවත්තමානං ජානාති.

වරිතං ජානාතීති එත්ථ වරිතන්ති සුවරිතදූච්චරිතං. තඤ්ඤි විහඬිගෙ (විහ. 814 ආදයො) වරිතනිද්දෙසෙ නිද්දිට්ඨං. අථ චා වරිතන්ති වරියා වෙදිතබ්බා. තා පන රාගදොසමොහසද්ධාබුද්ධිවිතක්කවසෙන ඡ මූලවරියා, තාසං අපරියන්තො අත්තරභෙදො, සංසග්ගභෙදො පන තෙසට්ඨිවිධො. තං වරිතං සභාවතො සංකිලෙසතො වොදානතො සමුට්ඨානතො ඵලතො නිස්සන්දතොති ඵලමාදිනා පකාරෙන ජානාති.

අධිමුත්තිං ජානාතීති එත්ථ අධිමුත්තීති අජ්ඣාසයධාතු. සා දූච්ඨා භීතාධිමුත්ති පණීතාධිමුත්තීති. යාය භීතාධිමුත්තිකා සත්තා භීතාධිමුත්තිකෙයෙව සෙවන්ති, පණීතාධිමුත්තිකා ච පණීතාධිමුත්තිකෙ ඵල. සථෙ හි ආචරියුපජ්ඣායා න සීලවන්තො භොන්ති, සද්ධිවිහාරිකා සීලවන්තො භොන්ති, තෙ අත්තතො ආචරියුපජ්ඣායෙපි න උපසඬකමන්ති, අත්තතා සදිසෙ සාරුප්පභික්ඛුයෙව උපසඬකමන්ති. සථෙ ආචරියුපජ්ඣායා සාරුප්පභික්ඛු, ඉතරෙ අසාරුප්පා, තෙපි න ආචරියුපජ්ඣායෙ උපසඬකමන්ති, අත්තතා සදිසෙ භීතාධිමුත්තිකෙ ඵල උපසඬකමන්ති. තිපිටකවූළාභයත්ථෙරො කීර නාගදීපෙ වෙතියවන්දනාය පඤ්චභි භික්ඛුසතෙහි සද්ධිං ගච්ඡන්තො එකස්මිං ගාමෙ මනුස්සෙහි නිමන්තිතො ථෙරෙන ච සද්ධිං එකො අසාරුප්පභික්ඛු අත්ථී, ධුරවිහාරෙපි එකො අසාරුප්පභික්ඛු අත්ථී, භික්ඛුසඬසෙසු ගාමං ඔසරන්තෙසු තෙ උභො ජනා කිඤ්චාපි ආගන්තුකෙන නෙවාසිකො, නෙවාසිකෙන චා ආගන්තුකො න දිට්ඨපුබ්බො, ඵලං සන්තෙපි එකතො හුත්වා හසිත්වා හසිත්වා කථයමානා අට්ඨංසු. ථෙරො දිස්වා “සම්මාසම්බුද්ධෙන ජානිත්වා ධාතුසංයුත්තං (සං. නි. 2.85 ආදයො) කථිත”න්ති ආහ. ඵලමයං භීතාධිමුත්තිකාදීනං අඤ්ඤාමඤ්ඤාපසෙවනාදිනියාමිකා අජ්ඣාසයධාතු අජ්ඣාසයභාවො

අධිමුත්තීති වුවවති, තං අධිමුත්තීං ජානාති. “ඉමස්ස අධිමුත්තී හීනා, ඉමස්ස පණීනා. තත්ථාපි ඉමස්ස මුදු, ඉමස්ස මුදුතරා, ඉමස්ස මුදුතමා” තිආදිනා පටිච්ඡෙදාති. අධිමුත්තියා පන තික්ඛමුදුහාවාදිකො ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛමුදුහාවාදිනා වෙදිතබ්බො.

අප්පරජක්ඛෙති පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛිමහි අප්පං පරිත්තං රාගදොසමොහරජං එතෙසන්ති අප්පරජක්ඛා, අප්පං වා රාගාදිරජං එතෙසන්ති අප්පරජක්ඛා, අනුස්සදරාගාදිරජා සත්තා. තෙ අප්පරජක්ඛෙ. මහාරජක්ඛෙති එත්ථාපි එසෙව නයො, උස්සදරාගාදිරජා මහාරජක්ඛා. ජානාති “ඉමස්ස රාගරජො අප්පො, ඉමස්ස දොසරජො අප්පො” තිආදිනා අප්පරජක්ඛාදිකෙ ජානාති.

තික්ඛිත්තදියෙති තිබ්බෙහි සද්ධාදිහි ඉන්ද්‍රියෙහි සමන්තාගතෙ. මුදිත්තදියෙති මුදුකෙහි සද්ධාදිහි ඉන්ද්‍රියෙහි සමන්තාගතෙ. උභයත්ථාපි උපනිස්සයභූතින්ද්‍රියානි අධිප්පෙතානි. ස්වාකාරෙති සුන්දරාකාරෙ, කල්‍යාණපකතිකෙ විච්චට්ඨස්සයෙති අත්ථො. යෙසං වා ආසයාදයො ආකාරා කොට්ඨාසා සුන්දරා, තෙ ස්වාකාරා. විපරිතා ද්වාකාරා. සුවිඤ්ඤාපයෙති සම්මත්තනියාමං විඤ්ඤාපෙනුං සුකරෙ සද්ධෙ පඤ්ඤවත්තෙ ව, යෙ වා කථිතං කාරණං සල්ලක්ඛෙත්ති, සුඛෙන සක්කා භොන්ති විඤ්ඤාපෙනුං, තෙ සුවිඤ්ඤාපයා. විපරිතා ද්විඤ්ඤාපයා. භබ්බෙ අභබ්බෙති එත්ථ යෙ අරියමග්ගප්පට්ඨෙධස්ස අනුච්ඡවිකා උපනිස්සයසම්පන්නා කම්මාවරණකිලෙසාවරණවිපාකාවරණරහිතා, තෙ භබ්බා. විපරිතා අභබ්බා. තස්මාති යස්මා භගවා අපරිමාණෙ සත්තෙ ආසයාදිතො අනවසෙසෙත්වා ජානාති, තස්මා අස්ස භගවතො සත්තලොකොපි සබ්බථා විදිතො.

නනු ව සත්තෙසු පමාණාදිපි ජානිතබ්බො අත්ථිති? අත්ථි, තස්ස පන ජානනං න නිබ්බිදාය විරාගාය නිරොධායාති ඉධ න ගහිතං, භගවතො පන තම්පි සුවිදිතං සුවචත්ථාපිතමෙව, පයොජනාභාවා දෙසනං නාරුල්භං. තෙන වුත්තං -

“අථ ඛො භගවා පරිත්තං නබ්බිබ්බායං පංසුං ආරොපෙත්වා හික්ඛු ආමන්තෙසි - ‘තං කිං මඤ්ඤථ, හික්ඛවෙ, කතමං නු ඛො ඛහුතරං යො වායං මයා පරිත්තො නබ්බිබ්බායං පංසු ආරොපිතො, අයං වා මහාපථවි’” තිආදි (සං. නි. 5.1121).

එවං සත්තලොකස්සපි සබ්බථා විදිතභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි ඕකාසලොකස්සපි තථෙව විදිතභාවං දස්සෙත්තො ආහ “යථා ව සත්තලොකො” තිආදි. ඕකාසලොකොපි සබ්බථා විදිතොති සම්බන්ධො. චක්කවාළන්ති ලොකධාතු. සා හි නෙමිමණ්ඩලසදිසෙන

චක්කවාලපබ්බතෙන සමන්තතො පරික්ඛිත්තත්තා “චක්කවාල”න්ති වුවවති. අභිච්ඡිඨිසානීති උපඨිඨවතුත්ථානි, තිණි සතානි පඤ්ඤාසඤ්චානි අත්ථො. නහුතානීති දසසහස්සානි. සඨබ්බාතානි කථිතා. යස්මා පථවී නාමායං තිරියං අපරිච්ඡින්නා, තස්මා “එත්තකං බහලත්තෙන, සඨබ්බාතායං චසුන්ධරා”ති බහලතොයෙව පරිච්ඡෙදො වුත්තො. නනු චක්කවාලපබ්බතෙහි තංතංචක්කවාලපථවී පරිච්ඡින්නාති? න තදඤ්ඤචක්කවාලපථවියා එකාබද්ධභාවතො. තිණිණං තිණිණඤ්ඤි පත්තානං අන්තරාලසදිසෙ තිණිණං තිණිණං ලොකධාතුනං අන්තරෙයෙව පථවී නත්ථි ලොකන්තරනිරයභාවතො, චක්කවාලපබ්බතානං පන චක්කවාලපබ්බතන්තරෙහි සම්බද්ධට්ඨානෙ පථවී එකාබද්ධාව, විචට්ටකාලෙ සණ්ඨහමානාපි පථවී යථාසණ්ඨිතපථවියා එකාබද්ධාව සණ්ඨහති.

සණ්ඨිතීති හෙට්ඨා උපරිතො වානි සබ්බසො යිති. එවං සණ්ඨිතෙති එවං අවට්ඨිතෙ. එත්ථානි චක්කවාලෙ. අජ්ඣොගාල්භොති ඔගාහිත්වා අනුපට්ඨිත්වා යිතො. අච්චුග්ගතො තාවදෙව්භානි තත්තකමෙව චතුරාසීති යොජනසහස්සානියෙව උග්ගතො. න කෙවලඤ්ඤවෙත්ථ උබ්බෙධොව, අථ ඛො ආයාමවිත්ථාරාපිස්ස තත්තකායෙව. වුත්තඤ්ඤෙනං -

“සිනෙරු, හික්ඛවෙ, පබ්බතරාජා චතුරාසීති යොජනසහස්සානි ආයාමෙන, චතුරාසීති යොජනසහස්සානි විත්ථාරෙනා”ති (අ. නි. 7.66).

සිනෙරුපබ්බතූත්තමොති පබ්බතෙසු උත්තමො, පබ්බතොයෙව වා උත්තමො පබ්බතූත්තමො, සිනෙරුසඨබ්බාතො පබ්බතූත්තමො සිනෙරුපබ්බතූත්තමො, සිනෙරුපබ්බතරාජාති වුත්තං හොති. තස්ස ච පාචිනපස්සං රජතමයං, තස්මා තස්ස පභාය අජ්ඣොත්ථරන්තියා පාචිනදිසාය සමුද්දොදකං ඛිරං විය පඤ්ඤායති. දක්ඛිණපස්සං පන ඉන්දනීලමණිමයං, තස්මා දක්ඛිණදිසාය සමුද්දොදකං යෙභුයොන නීලවණිණං හුත්වා පඤ්ඤායති, තථා ආකාසං. පච්ඡිමපස්සං ඵලිකමයං. උත්තරපස්සං සුවණිණමයං. චත්තාරො සමුද්දාපි සිනෙරුරස්මිහි එව පරිච්ඡින්නා. තථා හි පුබ්බදක්ඛිණපස්සෙහි නික්ඛන්තා රජතමණිරස්මියො එකතො හුත්වා මහාසමුද්දපිට්ඨෙන ගන්ත්වා චක්කවාලපබ්බතං ආභවිව තිට්ඨන්ති, දක්ඛිණපච්ඡිමපස්සෙහි නික්ඛන්තා මණිඵලිකරස්මියො, පච්ඡිමුත්තරපස්සෙහි නික්ඛන්තා ඵලිකසුවණිණරස්මියො, උත්තරපාචිනපස්සෙහි නික්ඛන්තා සුවණිණරජතරස්මියො එකතො හුත්වා මහාසමුද්දපිට්ඨෙන ගන්ත්වා චක්කවාලපබ්බතං ආභවිව තිට්ඨන්ති, තාසං රස්මිනං අන්තරෙසු චත්තාරො මහාසමුද්දා හොන්ති.

තතොති සිනෙරුස්ස හෙට්ඨා උපරි ච චුත්තජ්ජමාණතො. උපඨිච්ඡපඨිච්ඡනාති උපඨිච්ඡන උපඨිච්ඡන. ඉදං චුත්තං හොති – ද්වාචත්තාලීස යොජනසහස්සාති සමුද්දෙ අජ්ඣොගාල්ලො තත්තකමෙව උපරි උග්ගතො යුගන්ධරපබ්බතො, එකවීසති යොජනසහස්සාති මහාසමුද්දෙ අජ්ඣොගාල්ලො තත්තකමෙව ච උපරි උග්ගතො ඊසධරො පබ්බතොති ඉමිනා නයෙන සෙසෙසුපි උපඨිච්ඡපඨිච්ඡජ්ජමාණතා වෙදිතබ්බා. යථා මහාසමුද්දො යාව චක්කවාළපාදමුලා අනුපුබ්බනින්නො, එවං යාව සිනෙරුපාදමුලාති හෙට්ඨා සිනෙරුජ්ජමාණතො උපඨිච්ඡජ්ජමාණොපි යුගන්ධරපබ්බතො පථවියං සුජ්ජතිට්ඨිතො, එවං ඊසධරාදයොපිති දට්ඨබ්බං. චුත්තඤ්ඤො. “මහාසමුද්දො, භික්ඛවෙ, අනුපුබ්බනින්නො අනුපුබ්බපොණො අනුපුබ්බපබ්බහාරො”ති (චුළව. 184; උදා. 45). සිනෙරුයුගන්ධරාදීනං අන්තරෙ සීදන්තරසමුද්දො නාම හොන්ති. තත්ථ කිර උදකං සුබ්බමං මොරපත්තමත්තමිපි පක්ඛිත්තං පතිට්ඨාතුං න සක්කොති සීදතෙව, තස්මා තෙ සීදසමුද්දො නාම චුච්චන්ති. තෙ පන විත්ථාරතො යථාක්කමං සිනෙරුආදීනං අච්චුග්ගමසමානපඅමාණාති වදන්ති. අජ්ඣොගාල්ලුග්ගතාති අජ්ඣොගාල්ලො ච උග්ගතා ච. බ්‍රහ්මාති මහන්තා.

සිනෙරුස්ස සමන්තතොති පරික්ඛිපනවසෙන සිනෙරුස්ස සමන්තතො යිතා. සිනෙරුං තාව පරික්ඛිපිත්වා යිතො යුගන්ධරො, තං පරික්ඛිපිත්වා ඊසධරො. එවං තං තං පරික්ඛිපිත්වා යිතා “සිනෙරුස්ස සමන්තතො”ති චුත්තා. කත්ථවි පන “සිනෙරුං පරික්ඛිපිත්වා අස්සකණ්ණො නාම පබ්බතො පතිට්ඨිතො, තං පරික්ඛිපිත්වා විනතකො නාම පබ්බතො”ති එවං අඤ්ඤායෙව අනුක්කමො ආගතො. තථා හි නිමිජාතකෙ –

“සහස්සයුත්තං භයවාහිං, දිබ්බයානමධිට්ඨිතො;
යායමානො මහාරාජා, අද්දා සීදන්තරෙ නගෙ;
දිස්වානාමත්තයි සුතං, ඉමෙ කෙ නාම පබ්බතා”ති. (ජා. 2.22.566)

එවං නිමිමහාරාජෙන පුට්ඨෙත මාතලිදෙවපුත්තෙන –

“සුදස්සනො කරවිකො, ඊසධරො යුගන්ධරො;
නෙමිත්ඨරො විනතකො, අස්සකණ්ණො ගිරි බ්‍රහ්මා.

“එතෙ සීදන්තරෙ නගා, අනුපුබ්බසමුග්ගතා;
මහාරාජානමාවාසා, යාති ත්වං රාජ පස්සසි”ති. (ජා. 2.22.568-569)

චුත්තං.

තත්ථ අට්ඨකථායං ඉදං චුත්තං –

“අයං, මහාරාජ, එතෙසං පබ්බතොතිරො සුදස්සනො පබ්බතො නාම, තදනන්තරෙ කරවිකො නාම, සො සුදස්සනතො උච්චතරො. උභින්නම්පි පන තෙසං අන්තරෙ එකොපි සීදන්තරමහාසමුද්දො. කරවිකස්ස අනන්තරෙ ඊසධරො නාම, සො කරවිකතො උච්චතරො. තෙසම්පි අන්තරෙ එකො සීදන්තරමහාසමුද්දො. ඊසධරස්ස අනන්තරෙ යුගන්ධරො නාම, සො ඊසධරතො උච්චතරො. තෙසම්පි අන්තරෙ එකො සීදන්තරමහාසමුද්දො. යුගන්ධරස්ස අනන්තරෙ නෙමිත්ඨරො නාම, සො යුගන්ධරතො උච්චතරො. තෙසම්පි අන්තරෙ එකො සීදන්තරමහාසමුද්දො. නෙමිත්ඨරස්ස අනන්තරෙ විනතකො නාම, සො නෙමිත්ඨරතො උච්චතරො. තෙසම්පි අන්තරෙ එකො සීදන්තරමහාසමුද්දො. විනතකස්ස අනන්තරෙ අස්සකණ්ණො නාම, සො විනතකතො උච්චතරො. තෙසම්පි අන්තරෙ එකො සීදන්තරමහාසමුද්දො. එතෙ සීදන්තරමහාසමුද්දෙ සත්ත පබ්බතා අනුපටිපාටියා සමුග්ගතා සොපානසදිසා භුත්වා යීතා”ති (ජා. අට්ඨ. 6.22.569).

යොජනානං සතානුවචො, හිමවා පඤ්ච පබ්බතොති හිමවා පබ්බතො පඤ්ච යොජනසතානි උච්චො, උබ්බෙධොති අත්ථො. තත්ථ හිමවාති හිමපාතසමයෙ හිමයුත්තතාය හිමං අස්ස අත්ථිති හිමවා, ගිම්හකාලෙ හිමං වමනීති හිමවා. පබ්බතොති සෙලො. සෙලො හි සන්ධිසඞ්ඛාතෙහි පබ්බතෙහි සහිත්තා “පබ්බතො”ති වුවචති, පසවනාදිවසෙන ජලස්ස සාරභූතානං හෙසජ්ජාදීනං වත්ථුනඤ්ච ගිරණතො “ගිරී”ති ව වුවචති. යොජනානං සහස්සානි, තිණි ආයතවිත්ථතොති යොජනානං තිණි සහස්සානි ආයාමතො ව විත්ථාරතො වාති අත්ථො, ආයාමතො ව විත්ථාරතො ව තිණි යොජනසහස්සානිති වුත්තං හොති.

චතුරාසිතිසහස්සෙහි, කුටෙහි පටිමණ්ඩිතොති සුදස්සනකුට්ඵලකුටාදීහි චතුරාසිතිකුටසහස්සෙහි පටිමණ්ඩිතො, සොහිතොති අත්ථො. අපිචෙත්ථ අවුත්තොපි අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො (ම. නි. අට්ඨ. 2.31; අ. නි. අට්ඨ. 3.8.19; සු. නි. අට්ඨ. සෙලසුත්තවණ්ණනා) – අයං හිමවා නාම පබ්බතො සමන්තතො සන්දමානපඤ්චසතනදිවිචිත්තො, යත්ථ ආයාමවිත්ථාරෙන වෙච ගම්භීරතාය ව පණ්ණාස පණ්ණාස යොජනා දියඞ්චයොජනසතපටිමණ්ඩලා අනොතත්තදහො කණ්ණමුණ්ඩදහො රථකාරදහො ඡද්දන්තදහො කුණාලදහො මන්දාකිනීදහො සීහප්පපාතදහොති සත්ත මහාසරා පතිට්ඨිතා. තෙසු අනොතත්තො සුදස්සනකුටං චිත්‍රකුටං කාලකුටං ගන්ධමාදනකුටං කෙලාසකුටන්ති ඉමෙහි පඤ්චහි පබ්බතෙහි පරික්ඛිත්තො. තත්ථ සුදස්සනකුටං සොවණ්ණමයං ද්වියොජනසතබ්බෙධං අන්තොවඞ්කං කාකමුඛසණ්ඨානං තමෙව සරං පටිච්ඡාදෙත්වා යීතං. චිත්‍රකුටං සබ්බරතනමයං. කාලකුටං අඤ්ජනමයං. ගන්ධමාදනකුටං සානුමයං අබ්හන්තරෙ මුග්ගවණ්ණං

කාලානුසාරියාදිමූලගන්ධො චන්දනාදිසාරගන්ධො සරලාදිපේශ්ගුගන්ධො
ලවඬිගාදිතවගන්ධො කපිටියාදිපපටිකගන්ධො සජ්ජාදිරසගන්ධො
තමාලාදිපත්තගන්ධො නාගකුඬිකුමාදිපුෂ්පගන්ධො ජාතිඵලාදිඵලගන්ධො
සබ්බථා ගන්ධභාවතො ගන්ධගන්ධොති ඉමෙහි දසහි ගන්ධෙහි උස්සන්නං
නානප්පකාරමසධසඤ්ජන්නං කාලපක්ඛඋපොසථදිවසෙ ආදිත්තමිව
අඬිගාරං ජලන්නං තිට්ඨති.

තත්ථෙව නන්දමූලකං (සු. නි. අට්ඨ. 1.35) නාම පබ්භාරං
පච්චෙකඛුද්ධානං වසනොකාසො. තිස්සො ගුහායො සුවණ්ණගුහා මණ්ණිගුහා
රජතගුහාති. තත්ථ මණ්ණිගුහාද්වාරෙ මඤ්ජුසකො නාම රුක්ඛො යොජනං
උබ්බෙධෙන, යොජනං විත්ථාරෙන, සො යත්තකාති උදකෙ වා ථලෙ වා
පුෂ්පාති, සබ්බාති පුෂ්පාති විසෙසෙන පච්චෙකඛුද්ධාගමනදිවසෙ,
තස්සුපරිතො සබ්බරතනමාලො හොති. තත්ථ සම්මජ්ජනකවාතො කචචරං
ජඩ්ඛෙති, සමකරණවාතො සබ්බරතනමයං වාලිකං සමං කරොති,
සිඤ්චනකවාතො අනොතත්තදහතො ආනෙත්වා උදකං සිඤ්චති,
සුගන්ධකරණවාතො සබ්බෙසං ගන්ධරුක්ඛානං ගන්ධෙ ආනෙති,
ඔවිනකවාතො පුෂ්පාති ඔවිතිත්වා පාතෙති, සන්ථරණකවාතො සබ්බත්ථ
සන්ථරති, සදා පඤ්ඤත්තාසනෙව චෙත්ථ ආසනාති හොත්ති. යෙසු
පච්චෙකඛුද්ධුෂ්පාදිවසෙ උපොසථදිවසෙ ච සබ්බපච්චෙකඛුද්ධා
සන්නිපතිත්වා නිසිදන්ති, අයං තත්ථ පකති. අභිසම්බුද්ධපච්චෙකඛුද්ධො
තත්ථ ගන්ත්වා පඤ්ඤත්තාසනෙ නිසිදති. තතො සචෙ තස්මිං කාලෙ
අඤ්ඤෙපි පච්චෙකඛුද්ධා සංවිජ්ජන්ති, තෙපි තඬ්ඛණං සන්නිපතිත්වා
පඤ්ඤත්තාසනෙසු නිසිදන්ති, නිසිදිත්වා කිඤ්චිදෙව සමාපත්තිං
සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨහන්ති. තතො සඬ්ඝත්ථෙරො අධුනාගතං පච්චෙකඛුද්ධං
සබ්බෙසං අනුමොදනත්ථාය “කථමධිගත”න්ති කම්මට්ඨානං පුච්ඡති, තදා
සො අත්තතො උදානඛ්‍යාකරණගාමං භාසති. ඵවමීදං ගන්ධමාදනකූටං
පච්චෙකඛුද්ධානං ආවාසට්ඨානං හොතීති වෙදිතබ්බං.

කෙලාසකූටං පන රජතමයං. සබ්බාති චෙතාති චිත්‍රකූටාදීනි සුදස්සනෙන
සමානුබ්බෙධසණ්ඨානාති තමෙව සරං පටිච්ඡාදෙත්වා යිතාති. සබ්බාති පන
පුටුලතො පඤ්ඤාසයොජනාති, ආයාමතො පන උබ්බෙධතො විය
ද්වියොජනසතානෙවාති වදන්ති. තාති සබ්බාති දෙවානුභාවෙන
නාගානුභාවෙන ච යස්සන්ති, නදියො ච තෙසු සන්දන්ති, තං සබ්බමපි
උදකං අනොතත්තමෙව පවිසති, චන්දිමසුරියා දක්ඛිණෙන වා උත්තරෙන
වා ගච්ඡන්තා පබ්බතන්තරෙන තත්ථ ඔභාසං කරොන්ති, උජුං ගච්ඡන්තා න
කරොන්ති, තෙනෙවස්ස “අනොතත්ත”න්ති සඬ්ඛා උදපාදි. තත්ථ
රතනමයමනුඤ්ඤසොපානසිලාතලාති නිම්මව්ජකච්ඡපාති
ඵලිකසදිසනිම්මලූදකාති න්භානතිත්ථාති තදුපහොගීසත්තානං
සාධාරණකම්මුනාව සුෂ්පටියත්තාති සුසණ්ඨිතාති හොත්ති, යෙසු

බුද්ධපච්චෙකබුද්ධබ්ණාසවා ව ඉද්ධිමන්තො ව ඉසයො න්භායන්ති,
දෙවයක්ඛාදයො උය්‍යානකීළං කීළන්ති.

තස්ස චතුස්ස පස්සෙස්ස සීහමුඛං හත්ථිමුඛං අස්සමුඛං උසහමුඛන්ති
චත්තාරි මුඛානි භොන්ති, යෙහි චතස්සො නදියො සන්දන්ති. සීහමුඛෙන
නික්ඛන්තනදීතීරෙ සීහා බහුතරා භොන්ති, හත්ථිමුඛාදීහි හත්ථිඅස්සඋසහා.
පුරත්ථිමදිසතො නික්ඛන්තනදී අනොතත්තං තික්ඛත්තුං පදක්ඛිණං කත්වා
ඉතරා තිස්සො නදියො අනුපගම්ම පාවිනහිමචන්තෙනෙව අමනුස්සපථං
ගන්ත්වා මහාසමුද්දං පවිසති. පච්ඡිමදිසතො ව උත්තරදිසතො ව
නික්ඛන්තනදියොපි තථෙව පදක්ඛිණං කත්වා පච්ඡිමහිමචන්තෙනෙව
උත්තරහිමචන්තෙනෙව ව අමනුස්සපථං ගන්ත්වා මහාසමුද්දං පවිසන්ති.
දක්ඛිණදිසතො නික්ඛන්තනදී පන තං තික්ඛත්තුං පදක්ඛිණං කත්වා
දක්ඛිණෙන උජුකං පාසාණපිට්ඨෙනෙව සට්ඨී යොජනානි ගන්ත්වා පබ්බතං
පහරිත්වා වුට්ඨාය පරික්ඛෙපෙන තිගාවුතප්පමාණා උදකධාරා හුත්වා
ආකාසෙන සට්ඨී යොජනානි ගන්ත්වා තියග්ගළො නාම පාසාණෙ පතිතා,
පාසාණො උදකධාරාවෙගෙන හින්තො. තත්ථ පඤ්ඤාසයොජනප්පමාණා
තියග්ගළො නාම මහාපොක්ඛරණී ජාතා, මහාපොක්ඛරණියා කුලං හින්දිත්වා
පාසාණං පවිසිත්වා සට්ඨී යොජනානි ගතා, තතො සනපථවිං හින්දිත්වා
උමඬිගෙන සට්ඨී යොජනානි ගන්ත්වා විඤ්ඤං නාම තිරච්ඡානපබ්බතං
පහරිත්වා හත්ථතලෙ පඤ්චඩ්ගුලිසදිසා පඤ්චධාරා හුත්වා පචත්තති. සා
තික්ඛත්තුං අනොතත්තං පදක්ඛිණං කත්වා ගතට්ඨානෙ “ආචට්ටගඬිගා”ති
වුච්චති, උජුකං පාසාණපිට්ඨෙන සට්ඨී යොජනානි ගතට්ඨානෙ
“කණ්ඨගඬිගා”ති, ආකාසෙන සට්ඨී යොජනානි ගතට්ඨානෙ
“ආකාසගඬිගා”ති, තියග්ගළපාසාණෙ පඤ්ඤාසයොජනොකාසෙ ඨිතා
“තියග්ගළපොක්ඛරණී”ති, කුලං හින්දිත්වා පාසාණං පවිසිත්වා සට්ඨී
යොජනානි ගතට්ඨානෙ “බහලගඬිගා”ති, උමඬිගෙන සට්ඨී යොජනානි
ගතට්ඨානෙ “උමඬිගගඬිගා”ති වුච්චති. විඤ්ඤං නාම තිරච්ඡානපබ්බතං
පහරිත්වා පඤ්චධාරා හුත්වා පචත්තට්ඨානෙ පන ගඬිගා යමුනා අචිරචතී
සරහු මහීති පඤ්චධා සඬ්ඨාං ගතා. එවමෙනා පඤ්ච මහානදියො
හිමචන්තතො පහවන්ති.

ජද්දන්තදහස්ස පන (ජා. අට්ඨ. 5.16.ජද්දන්තජාතකචණ්ණනා) මජ්ඣේ
ද්වාදසයොජනප්පමාණෙ ධානෙ සෙවාලො වා පණකං වා නත්ථි,
මණික්ඛන්ධවණ්ණං උදකමෙව සන්තිට්ඨති, තදනන්තරං යොජනවිත්ථතං
සුද්ධකල්ලභාරවනං තං උදකං පරික්ඛිපිත්වා ඨිතං, තදනන්තරං
යොජනවිත්ථතමෙව සුද්ධනීලුප්පලවනං තං පරික්ඛිපිත්වා ඨිතං,
යොජනයොජනවිත්ථතානෙව

රත්තුප්පලසෙතුප්පලරත්තපදුමසෙතපදුමකුමුදවනානි පුරිමං පුරිමං
පරික්ඛිපිත්වා ඨිතානි, ඉමෙසං පන සත්තන්තං වනානං අනන්තරං
සබ්බෙසමිපි කල්ලභාරාදීනං වසෙන වොමිස්සකවනං යොජනවිත්ථතමෙව

තානි පරික්ඛිපිත්වා යීතං, තදනන්තරං නාගානං කට්ඨපමාණෙ උදකෙ යොජනවිත්ථතමෙව රත්තසාලිවනං, තදනන්තරං උදකපරියන්තෙ නීලජිතලොහිතොදාතසුරහිසුබ්බමකුසුමසමාකිණ්ණං. බුද්දකගච්ඡවනන්ති ඉමානි දස වනානි යොජනයොජනවිත්ථතානෙව. තතො බුද්දකරාජමාසමහාරාජමාසමුග්ගවනං, තදනන්තරං තිප්පසඵලාලුකඅලාබ්බකුම්භණ්ඩවල්ලිවනානි, තතො සුගරුක්ඛප්පමාණං උච්ඡ්වනං, තතො හත්ථිදන්තප්පමාණඵලං කදලිවනං, තතො සාලවනං, තදනන්තරං වාට්ඨප්පමාණඵලං පනසවනං, තතො මධුරඵලං අම්බවනං, තතො විඤ්චවනං, තතො කපිට්ඨවනං, තතො වොම්ස්සකො මහාවනසණ්ඨො, තතො වෙණුවනං, වෙණුවනං පන පරික්ඛිපිත්වා සත්ත පබ්බතා යීතා, තෙසං බාහිරන්තතො පටියාය පයමො වුළුකාලපබ්බතො නාම, දුතියො මහාකාලපබ්බතො නාම, තතො උදකපස්සපබ්බතො නාම, තතො වන්දපස්සපබ්බතො නාම, තතො සූරියපස්සපබ්බතො නාම, තතො මණිපස්සපබ්බතො නාම, සත්තමො සුවණ්ණපස්සපබ්බතො නාම. සො උබ්බෙධතො සත්තයොජනිකො ඡද්දන්තදහං පරික්ඛිපිත්වා පත්තස්ස මුඛවට්ටි විය යීතො. තස්ස අබ්භන්තරිමපස්සං සුවණ්ණවණ්ණං, තතො නික්ඛන්තෙන ඔහාසෙන ඡද්දන්තදහො සමුග්ගතබාලසූරියො විය හොති. බාහිරිමපබ්බතෙසු පන එකො උබ්බෙධතො ඡ යොජනානි, එකො පඤ්ච, එකො වත්තාරි, එකො තීණි, එකො ද්වෙ, එකො යොජනං.

ඵවං සත්තපබ්බතපරික්ඛිත්තස්ස පන තස්ස දහස්ස පුබ්බත්තරකණ්ණෙ උදකවාතප්පහරණොකාසෙ මහානිග්‍රොධරුක්ඛො, තස්ස ඛන්ධො පරික්ඛෙපතො පඤ්චයොජනිකො, උබ්බෙධතො සත්තයොජනිකො. චතුසු දිසාසු වතස්සො සාබායො ඡජයොජනිකා, උද්ධං උග්ගතසාබාපි ඡයොජනිකාව. ඉති සො මූලතො පටියාය උබ්බෙධෙන තෙරසයොජනිකො සාබානං ඔරිමන්තතො යාව පාරිමන්තා ද්වාදසයොජනිකො අට්ඨහි පාරොහසහස්සෙහි පටිමණ්ඩිතො මුණ්ඩමණිපබ්බතො විය විලාසමානො තිට්ඨති. ඡද්දන්තදහස්ස පන පච්ඡිමදිසාහාගෙ සුවණ්ණපබ්බතෙ ද්වාදසයොජනිකා කඤ්චනගුහා. ඡද්දන්තො නාගරාජා වස්සාරත්තෙ අට්ඨසහස්සනාගපරිවුතො කඤ්චනගුහායං වසති, ගිම්භකාලෙ උදකවාතං සම්පට්ඨිෂමානො මහානිග්‍රොධමූලෙ පාරොහන්තරෙ තිට්ඨති.

මන්දාකිනියා පන මජ්ඣෙ පඤ්චවිසතියොජනමත්තෙ යානෙ සෙවාලො වා පණකං වා නත්ථි, ඵලිකවණ්ණං උදකමෙව හොති, තතො පරං පන නාගානං කට්ඨපමාණෙ උදකෙ අඬ්ඨයොජනවිත්ථතං සෙනපදුමවනං තං උදකං පරික්ඛිපිත්වා යීතං. තත්ථ මූලාලං නඬ්ඨගලසීසමත්තං හොති, හිසං මහාහෙරිපොක්ඛරප්පමාණං හොති. තස්ස එකෙකස්මිං පබ්බතන්තරෙ ආළ්භකප්පමාණං ධීරං හොති. පදුමානං පූජ්ඵසමයෙ වාතො රෙණුවට්ටිං උට්ඨාපෙත්වා පදුමිනීපත්තෙසු යපෙති, තත්ථ උදකචුසිතානි පතන්ති, තතො ආදිච්චපාකෙන පච්චිත්වා පක්කඅයොසට්ඨකා විය පොක්ඛරමධු තිට්ඨති,

තදනන්තරං තාවමහන්තමෙව රත්තපදුමවනං, තදනන්තරං රත්තකුමුදවනං,
 තදනන්තරං සෙතකුමුදවනං, තදනන්තරං නීලුප්පලවනං, තදනන්තරං
 රත්තූප්පලවනං, තදනන්තරං සුගන්ධසාලිවනං, තදනන්තරං
 එළාලුකඅලාබ්බකුම්භණ්ඩාදීනි මධුරරසානි වල්ලිඵලානි, තදනන්තරං
 අඛිසංයොජනවිත්ථකමෙව උච්ඡ්වනං, තත්ථ පුගරුක්ඛක්ඛන්ධප්පමාණං
 උච්ඡ්. තදනන්තරං කදලිවනං, යතො දූවෙ පක්කානි බාදන්තා කිලමන්ති.
 තදනන්තරං වාට්ඨප්පමාණඵලං පනසවනං, තදනන්තරං අම්බවනං,
 ජම්බුවනං, කපිට්ඨවනන්ති සඞ්ඛෙපතො තස්මිං. දහෙ බාදිතබ්බයුත්තකං
 ඵලං නාම නත්ථීති න වත්තබ්බං. ඉති ඉමස්මිං භිමවති
 විජ්ජමානකසත්තමහාසරප්පභුතීනං පමාණසණ්ඨානාදිහෙදං සබ්බමෙව
 විසෙසං භගවා සබ්බථා අවෙදි අඤ්ඤාසි පටිච්ඡික්ඛියෙවාති දට්ඨබ්බං.

තිපඤ්චයොජනක්ඛන්ධපරික්ඛෙපානි

පන්තරසයොජනප්පමාණක්ඛන්ධපරික්ඛෙපා, ඛන්ධස්ස පරිණාහො
 පන්තරසයොජනප්පමාණොති චුත්තං හොති. නගච්ඡයාති නගසද්දෙන
 අවිහාතබ්බා, රුක්ඛාභිධානාති අත්ථො. රුක්ඛො හි න ගච්ඡතීති නගොති
 චුච්චති. නගච්ඡයා ජම්බුති යොජෙතබ්බං.

පඤ්ඤාසයොජනක්ඛන්ධසාබ්බායාමාති උබ්බෙධතො
 පඤ්ඤාසයොජනප්පමාණක්ඛන්ධායාමා උබ්බෙධතො සමන්තතො ච
 පඤ්ඤාසයොජනසාබ්බායාමා ව. තතො ඵච සතයොජනවිත්ථිණ්ණා, තාවදෙව
 ච උග්ගතා. ජම්බුරුක්ඛස්ස හි මූලතො පට්ඨාය යාච සාබ්බාට්ටපා, තාව
 පණ්ණාස යොජනාති, තතො පරම්පි උජුකං උග්ගතසාබ්බා පණ්ණාස
 යොජනාති, සමන්තතො ච එකෙකා සාබ්බා පණ්ණාස පණ්ණාස යොජනාති
 වඩ්ඪිතාති. තාසු පන මහන්තා මහන්තා නදියො සන්දන්ති, තාසං නදීනං
 උභයතීරෙ ජම්බුපක්කානං පතිතට්ඨානෙ සුවණ්ණඞ්කුරා උට්ඨහන්ති, තෙ
 නදීපලෙන චුය්භමානා අනුපුබ්බෙන මහාසමුද්දං පවිසන්ති, තතොයෙව
 ජම්බුනදියං නිබ්බත්තත්තා “ජම්බුනද”න්ති තං සුවණ්ණං චුච්චති.

යස්සානුභාවෙනාති යස්සා මහන්තතා කප්පට්ඨායිකාදිප්පකාරෙන
 පභාවෙන. යඤ්චෙන ජම්බුයා පමාණං, එතදෙව අසුරානං චිත්තපාටලියා,
 ගරුළානං සිම්බලිරුක්ඛස්ස, අපරගොයානෙ කදම්බස්ස, උත්තරකුරුසු
 කප්පරුක්ඛස්ස, පුබ්බවිදෙහෙ සිරිසස්ස, තාවතිංසෙසු පාරිච්ඡත්තකස්සාති.
 තෙනාහු පොරාණා –

“පාටලී සිම්බලී ජම්බු, දෙවානං පාරිඡත්තකො;
 කදම්බො කප්පරුක්ඛො ච, සිරිසෙන භවති සත්තම”න්ති. (විසුද්ධි.
 1.137; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.322);

එත්ථ සිරිසෙන භවති සත්තමන්ති එත්ථ සිරිසෙනාති පච්චත්තෙ කරුණුවවනං. සත්තමන්ති ලිඛිගවිපල්ලාසෙන චුත්තං, සිරිසො භවති සත්තමොති අත්ථො.

වක්කවාළසිලුවවයොති වක්කවාළපබ්බතො. පරික්ඛිපිත්වා තං සබ්බං, ලොකධාතුමයං යීතොති හෙට්ඨා චුත්තං සබ්බමපි තං පරික්ඛිපිත්වා වක්කවාළසිලුවවයො පතිට්ඨිතො, අයං එකා ලොකධාතු නාමාති අත්ථො. ම-කාරො පදසන්ධිවසෙන ආගතො. “තං සබ්බං ලොකධාතුං පරික්ඛිපිත්වා අයං වක්කවාළසිලුවවයො යීතො”ති එවම්පෙත්ථ සම්බන්ධං වදන්ති, එවං චුත්තෙපි වක්කවාළපබ්බතොපි ලොකධාතුයෙවාති වෙදිතබ්බං.

තත්ථාති තිස්සං ලොකධාතුයං. වන්දමණ්ඩලං එකුනපඤ්ඤාසයොජනන්ති උජුකං ආයාමතො විත්ථාරතො උබ්බෙධතො ව එකුනපඤ්ඤාසයොජනං, පරිමණ්ඩලතො පන තීහි යොජනෙහි උභයදියඨස්සතයොජනං. සූරියමණ්ඩලං පඤ්ඤාසයොජනන්ති එත්ථාපි වන්දමණ්ඩලෙ චුත්තතයෙනෙව උජුකං පඤ්ඤාසයොජනන්ති වෙදිතබ්බං, පරිමණ්ඩලතො පන දියඨස්සතයොජනං.

තෙසු පන වන්දමණ්ඩලං (දී. නි. අට්ඨ. 3.121) හෙට්ඨා, සූරියමණ්ඩලං උපරි, අන්තරා නෙසං යොජනං හොති. වන්දස්ස හෙට්ඨිමන්තතො සූරියස්ස උපරිමන්තං යොජනස්සං හොති, වන්දවිමානං අන්තො මණ්ඩයං, බහි රජතෙන පරික්ඛිත්තං, අන්තො ව බහි ව සීතලමෙව හොති. සූරියවිමානං අන්තො කනකමයං, බාහිරං එලිකපරික්ඛිත්තං හොති, අන්තො ව බහි ව උණ්භමෙව. වන්දො උජුකං සණ්ඨකං ගච්ඡති. සො හි අමාවාසියං සූරියෙන සද්ධිං ගච්ඡන්තො දිවසෙ දිවසෙ ථොකං ථොකං ඔභීයන්තො පුණ්ණමාසියං උපඨස්සමග්ගතො ඔභීයති, තිරියං පන සීසං ගච්ඡති. තථා හෙස එකස්මිං මාසෙ කදාවි දක්ඛිණතො, කදාවි උත්තරතො දිස්සති, වන්දස්ස උභොසු පස්සෙසු නක්ඛත්තතාරකා ගච්ඡන්ති, වන්දො ධෙනු විය වච්ඡං තං තං නක්ඛත්තං උපසඨකමති, නක්ඛත්තාති පන අත්තතො ගමනට්ඨානං න විජහන්ති, අත්තතො වීථියාව ගච්ඡන්ති. සූරියස්ස පන උජුකං ගමනං සීසං, තිරියං ගමනං දන්ධං. තිරියං ගමනං නාම දක්ඛිණදිසතො උත්තරදිසාය, උත්තරදිසතො දක්ඛිණදිසාය ගමනං, තං දන්ධං ඡහි ඡහි මාසෙහි ඉජ්ඣිතතො.

සූරියො කාලපක්ඛඋපොසථෙ වන්දෙන සහෙව ගන්ත්වා තතො පරං පාටිපදදිවසෙ යොජනානං සතසහස්සං වන්දමණ්ඩලං ඔහාය ගච්ඡති අත්තතො සීසගාමිතාය තස්ස ව දන්ධගාමිතාය, අථ වන්දො ලෙඛා විය පඤ්ඤායති. තතො පරම්පි පක්ඛස්ස දුතියාය යොජනානං සතසහස්සං වන්දමණ්ඩලං ඔහාය ගච්ඡති. එවං දිවසෙ දිවසෙ යාව සුක්කපක්ඛඋපොසථදිවසා සතසහස්සං සතසහස්සං ඔහාය ගච්ඡති, අථ

වන්දො අනුක්කමෙන වඩ්ඪිත්වා උපොසථදිවසෙ පරිපුණ්ණො හොති. අනුක්කමෙන වඩ්ඪනඤ්චෙන්ථ උපරිභාගතො පතිතසූරියාලෝකතාය හෙට්ඨතො පවත්තාය සූරියස්ස දුරභාවෙන දිවසෙ දිවසෙ අනුක්කමෙන පරිභායමානාය අත්තතො ඡායාය වසෙන අනුක්කමෙන වණ්ඨමණ්ඨලප්පදෙසස්ස වඩ්ඪමානස්ස විය දිස්සමානතායාති වෙදිතඛ්ඛං, තස්මා අනුක්කමෙන වඩ්ඪිත්වා විය උපොසථදිවසෙ පුණ්ණමායං පරිපුණ්ණමණ්ඨලො භුත්වා දිස්සති. අථ සූරියො පාටිපදදිවසෙ යොජනානං සතසහස්සං ධාවිත්වා පුන වන්දමණ්ඨලං ගණ්හාති වන්දස්ස දන්ධගතිතාය අත්තතො ච සීසගතිතාය, තථා දුතියාය සතසහස්සන්ති එවං යාව උපොසථදිවසා සතසහස්සං සතසහස්සං ධාවිත්වා ගණ්හාති. අථ වන්දො අනුක්කමෙන භාගිත්වා කාළපක්ඛඋපොසථදිවසෙ සඛ්ඛසො න පඤ්ඤායති, අනුක්කමෙන භායමානතා චෙන්ථ අනුක්කමෙන වඩ්ඪමානතාය චුත්තනයෙන වෙදිතඛ්ඛා. තත්ථ පන ඡායාය භායමානතාය මණ්ඨලං වඩ්ඪමානං විය දිස්සති, ඉධ ච ඡායාය වඩ්ඪමානතාය මණ්ඨලං භායමානං විය දිස්සති, තස්මා අනුක්කමෙන භාගිත්වා විය උපොසථදිවසෙ සඛ්ඛසො න පඤ්ඤායති. වන්දං හෙට්ඨා කත්වා සූරියො උපරි හොති, මහතියා පාතියා බුද්දකභාජනං විය වන්දමණ්ඨලං පිටියති, මජ්ඣන්තිකෙ ගෙහවිජායා විය වන්දස්ස ඡායා න පඤ්ඤායති. සො ඡායාය අපඤ්ඤායමානාය දුරෙ ධීතානං දිවා පදිපො විය සයම්පි න පඤ්ඤායති.

ඉමෙසං පන අජචීථී නාගචීථී ගොචීථීති තිස්සො ගමනචීථීයො හොන්ති. තත්ථ අජානං උදකං පටිකුලං හොති, හත්ථිනාගානං මනාපං, ගුන්තං සීතුණ්භසමතාය ඵාසු හොති. තථා ච යාය චීථියා සූරියෙ ගච්ඡන්තෙ වස්සවලාභකදෙවපුත්තා සූරියාහිතාපසන්තත්තා අත්තතො විමානතො න නික්ඛමන්ති, කීළාපසුතා භුත්වා න විවරන්ති, තදා කිර සූරියවිමානං පකතිමග්ගතො අධො ඔතරිත්වා විවරති, තස්ස ඔරුය්හ වරණෙනෙව වන්දවිමානම්පි අධො ඔරුය්හ වරති තග්ගතිකත්තා, තස්මා සා චීථී උදකාභාවෙන අජානුරූපතාය “අජචීථී”ති සමඤ්ඤා ගතා. යදා පන චීථියා සූරියෙ ගච්ඡන්තෙ වස්සවලාභකදෙවපුත්තා සූරියාහිතාපාභාවතො අහිණ්භං අත්තතො විමානතො ඛහි නික්ඛමිත්වා කීළාපසුතා භුත්වා ඉතො චිතො ච විවරන්ති, තදා කිර සූරියවිමානං පකතිමග්ගතො උද්ධං ආරුහිත්වා විවරති, තස්ස උද්ධං ආරුය්හ වරණෙනෙව වන්දවිමානම්පි උද්ධං ආරුය්හ වරති තග්ගතිකත්තා, තග්ගතිකතා ච සමානගති නාම වාතමණ්ඨලෙන විමානස්ස ඵෙල්ලිතඛ්ඛත්තා, තස්මා සා චීථී උදකබහුභාවෙන නාගානුරූපතාය “නාගචීථී”ති සමඤ්ඤා ගතා. යදා සූරියො උද්ධං අනාරොහන්තො අධො ච අනොතරන්තො පකතිමග්ගෙනෙව ගච්ඡති, තදා වස්සවලාභකා යථාකාලං යථාරුචිඤ්ච විමානතො නික්ඛමිත්වා සුඛෙන විවරන්ති, තෙන කාලෙන කාලං වස්සනතො ලොකෙ උතුසමතා හොති, තාය උතුසමතාය හෙතුභූතාය සා වන්දිමසූරියානං ගති ගවානුරූපතාය “ගොචීථී”ති සමඤ්ඤා ගතා. තස්මා යං කාලං වන්දිමසූරියා අජචීථී. ආරුහන්ති, තදා දෙවො එකඛිත්ථුම්පි න

වස්සති. යදා නාගච්චීං ආරොහන්ති, තදා හින්තං විය නහං පග්ගරති. යදා ගොච්චීං ආරොහන්ති, තදා උතුසමතා සම්පජ්ජති.

යදා පන රාජානො අධම්මිකා භොන්ති, තෙසං අධම්මිකතාය උපරාජසෙනාපතිජ්ජහුතයො සබ්බෙ දෙවා බ්‍රහ්මානො ච අධම්මිකා භොන්ති, තදා තෙසං අධම්මිකතාය විසමං චන්දිමසුරියා පරිවත්තන්ති. තදා හි බ්‍රහ්මාබ්‍රහ්මාදිඅනිට්ඨඵලපතිස්සයහුතස්ස යථාච්ඡත්තස්ස අධම්මිකතාසඤ්ඤිතස්ස සාධාරණස්ස පාපකම්මස්ස බලෙන විසමං වායන්තෙන වායුනා ඵෙල්ලියමානා චන්දිමසුරියා සිනෙරුං පරික්ඛිපන්නා විසමං පරිවත්තන්ති, යථාමග්ගෙන න පවත්තන්ති. වාතො යථාමග්ගෙන න වායති, අයථාමග්ගෙන වායති, අයථාමග්ගෙන වායන්තො ආකාසට්ඨවිමානාති බොහෙති, විමානෙසු බොහිතෙසු දෙවතානං කීළනත්ථාය විත්තාති න නමන්ති, විත්තෙසු අනමන්තෙසු සීතුණ්භහෙදො උතු යථාකාලෙන න සම්පජ්ජති, තස්මිං අසම්පජ්ජන්තෙ න සම්මා දෙවො වස්සති, කදාවි වස්සති, කදාවි න වස්සති, කත්ථවි වස්සති, කත්ථවි න වස්සති. වස්සන්තොපි වජ්ජකාලෙ අඬ්ඤාකාලෙ නාළකාලෙ පුජ්ඨකාලෙ ධීරග්ගහණාදිකාලෙසු යථා යථා සස්සානං උපකාරො න භොති, තථා තථා වස්සති ච විගච්ජති ච. තෙන සස්සාති විසමපාකාති භොන්ති විගතගන්ධරසාදිසම්පදාති, එකභාජනෙ පක්ඛිත්තතණ්ඩුලෙසුපි එකස්මිං පදෙසෙ භත්තං උත්තණ්ඩුලං භොති, එකස්මිං අතිකිලින්තං, එකස්මිං සමපාකං. තං පරිභුත්තං කුච්ඡියමිපි සබ්බසො අපරිණතං, එකදෙසෙන පරිණතං, සුපරිණතන්ති එවං තිහියෙව පකාරෙහි පච්චති, පක්කාසයං න සම්මා උපගච්ජති. තෙන සත්තා බ්‍රහ්මාබ්‍රහ්මා ඵෙව භොන්ති අජ්ජායුකා ච.

ධම්මිකානං පන රාජුනං කාලෙ චුත්තවිපරියායෙන චන්දිමසුරියා සමං පරිවත්තන්ති, යථාමග්ගෙන පවත්තන්ති, උතුසමතා ච සම්පජ්ජති, චන්දිමසුරියා ඡ මාසෙ සිනෙරුතො බහි නික්ඛමන්ති, ඡ මාසෙ අන්තො විවරන්ති. තථා හි සිනෙරුසමීපෙන තං පදක්ඛිණං කත්වා ගච්ජන්තා ඡ මාසෙ තතො ගමනච්චීතො බහි අත්තතො තිරියං ගමනෙන චක්කවාළාහිමුඛා නික්ඛමන්ති. එවං ඡ මාසෙ බණ්ණ බණ්ණ සිනෙරුතො අපසක්කනවසෙන තතො නික්ඛමිත්වා චක්කවාළසමීපං පත්තා. තතොපි ඡ මාසෙ බණ්ණ බණ්ණ අපසක්කනවසෙන නික්ඛමිත්වා සිනෙරුසමීපං පාපුණන්තා අන්තො විවරන්ති. තෙ හි ආසාල්හිමාසෙ සිනෙරුසමීපෙන චරන්ති, තතො ද්වෙ මාසෙ නික්ඛමිත්වා බහි චරන්ති. පඨමකත්තිකමාසෙ මජ්ඣිකෙ ගච්ජන්ති, තතො චක්කවාළාහිමුඛා ගත්ත්වා තයො මාසෙ චක්කවාළසමීපෙන විවරිත්වා පුන නික්ඛමිත්වා විත්තමාසෙ මජ්ඣිකෙ ගත්ත්වා තතො පරෙ ද්වෙ මාසෙ සිනෙරුඅහිමුඛා පක්ඛන්දිත්වා පුන ආසාල්හෙ සිනෙරුසමීපෙන චරන්ති. එත්ථ ච සිනෙරුස්ස චක්කවාළස්ස ච යං ධානං වෙමජ්ඣං, තස්ස සිනෙරුස්ස ච යං ධානං වෙමජ්ඣං, තෙන ගච්ජන්තා සිනෙරුසමීපෙන චරන්තිති වෙදිතබ්බා, න සිනෙරුස්ස

අග්ගාලින්දං අල්ලීනා, වක්කවාළසමීපෙන වරණමිපි ඉමිනාව නයෙන වෙදිතබ්බං. යදා පන සිනෙරුස්ස වක්කවාළස්ස උජුකං වෙමජ්ඣෙකෙන ගච්ඡන්ති, තදා වෙමජ්ඣෙකෙන විවරන්තීති වෙදිතබ්බං.

එවං විවරන්තා ව එකජපහාරෙන තිසුපි දීපෙසු ආලොකං කරොන්ති. එකෙකාය දිසාය නව නව යොජනසතසහස්සාති අන්ධකාරං විධමිත්වා ආලොකං දස්සෙන්නි. කථං? ඉමස්මිඤ්ඤි දීපෙ සූරියමණ්ඩලං පුබ්බවිදෙහෙ මජ්ඣන්තිකො හොති, උත්තරකුරුසු අත්ථඞ්ගමනකාලො, අපරගොයානෙ මජ්ඣමයාමො, පුබ්බවිදෙහමිති උග්ගමනකාලො උත්තරකුරුසු මජ්ඣන්තිකො, අපරගොයානෙ අත්ථඞ්ගමනකාලො, ඉධ මජ්ඣමයාමො, උත්තරකුරුසු උග්ගමනකාලො අපරගොයානෙ මජ්ඣන්තිකො, ඉධ අත්ථඞ්ගමනකාලො, පුබ්බවිදෙහෙ මජ්ඣමයාමො, අපරගොයානදීපෙ උග්ගමනකාලො ඉධ මජ්ඣන්තිකො, පුබ්බවිදෙහදීපෙ අත්ථඞ්ගමනකාලො, උත්තරකුරුසු මජ්ඣමයාමො. ඉමස්මිඤ්ඤි දීපෙ ධීතමජ්ඣන්තිකවෙලායං පුබ්බවිදෙහවාසීනං අත්ථඞ්ගමනවසෙන උපඨස්සං සූරියමණ්ඩලං පඤ්ඤායති, අපරගොයානවාසීනං උග්ගමනවසෙන උපඨස්සං පඤ්ඤායති. එවං සෙසදීපෙසුපි. ඉති ඉමිනාව පකාරෙන තිසු දීපෙසු එකජපහාරෙනෙව වන්දිමසූරියා ආලොකං දස්සෙන්නීති වෙදිතබ්බං.

ඉතො අඤ්ඤා පන ද්විසු එව දීපෙසු එකජපහාරෙනෙව ආලොකං දස්සෙන්නි. යස්මිඤ්ඤි දීපෙ අත්ථඞ්ගමනවසෙන උපඨස්සං සූරියමණ්ඩලං පඤ්ඤායති, අත්ථඞ්ගමිතෙ තත්ථ න පඤ්ඤායති, ආලොකං න දස්සෙති, ද්විසු එව දීපෙසු එකජපහාරෙන උභයං. එකෙකාය දිසාය නව නව යොජනසතසහස්සාති අන්ධකාරවිධමනමිපි ඉමිනාව නයෙන දට්ඨබ්බං. ඉමස්මිඤ්ඤි දීපෙ ධීතමජ්ඣන්තිකවෙලායං පුබ්බවිදෙහවාසීනං අත්ථඞ්ගමනවසෙන උපඨස්සං සූරියමණ්ඩලං පඤ්ඤායතීති පුබ්බවිදෙහෙ නවයොජනසතසහස්සජපමාණෙ යානෙ අන්ධකාරං විධමිත්වා ආලොකං දස්සෙති, තථා අපරගොයානෙ උග්ගමනවසෙන තත්ථාපි උපඨස්සස්සෙව පඤ්ඤායමානන්තා. පුබ්බවිදෙහානං පන අත්ථඞ්ගමිතෙ න පඤ්ඤායතීති ද්විසු දීපෙසු සබ්බත්ථ අන්ධකාරං විධමිත්වා ආලොකං දස්සෙති අපරගොයානෙපි උග්ගතෙ සූරියෙ සබ්බත්ථ අන්ධකාරවිධමනතො.

පාතුභවන්තා ව වන්දිමසූරියා එකතොව ලොකෙ පාතුභවන්ති, තෙසු සූරියො පඨමතරං පඤ්ඤායති. පඨමකජ්ජිකානඤ්ඤි සත්තානං සයංපහාය අන්තරහිතාය අන්ධකාරො අහොසි. තෙ භීතතසිතා “හද්දකං වතස්ස, සවෙ අඤ්ඤො ආලොකො හවෙය්‍යා”ති වින්තයිංසු. තතො මහාජනස්ස සුරභාවං ජනයමානං සූරියමණ්ඩලං උට්ඨති, තෙනෙවස්ස “සූරියො”ති නාමං අහොසි. තස්මිං දිවසං ආලොකං කත්වා අත්ථඞ්ගමිතෙ පුන අන්ධකාරො අහොසි. තෙ භීතතසිතා “හද්දකං වතස්ස, සවෙ අඤ්ඤො ආලොකො උජ්ජජ්ජෙය්‍යා”ති වින්තයිංසු. අථ නෙසං ඡන්දං ඤත්වා විය වන්දමණ්ඩලං

උට්ඨහි, තෙනෙවස්ස “චන්දො”ති නාමං අහොසි. එවං චන්දිමසුරියෙසු පාතුභුතෙසු නක්ඛත්තානි තාරකරූපානි පාතුභවන්ති, තතො පභුති රත්තින්දිවා පඤ්ඤායන්ති. අනුක්කමෙන ච මාසඩ්ඨමාසඋතුසංවච්ඡරා ජායන්ති. චන්දිමසුරියානං පන පාතුභුතදිවසෙයෙව සිනෙරුවක්කවාළහිමවන්තපබ්බතා චත්තාරො ච දීපා පාතුභවන්ති, තෙ ච බො අපුබ්බං අවරිමං එග්ගුණපුණ්ණමදිවසෙයෙව පාතුභවන්තිති වෙදිතබ්බං.

යස්මා වෙන්ථ “එකං චක්කවාළං ආයාමතො ච විත්ථාරතො ච යොජනානං ද්වාදස සතසහස්සානි තිණි සහස්සානි චත්තාරි සතානි පඤ්ඤාසඤ්ච යොජනානි”ති අට්ඨකථායං (පාරා. අට්ඨ. 1.1 වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා) චුත්තං, තස්මා චුත්තජ්ජමාණතො ඉමස්ස චක්කවාළස්ස සිනෙරුපතිට්ඨිතොකාසෙ චතුරාසීති යොජනසහස්සානි පරතො යාව චක්කවාළපබ්බතා උත්තරදිසාභාගජ්ජමාණඤ්ච පභාය ඉමිස්සා දක්ඛිණදිසාය —

සිනෙරුවක්කවාළානං, අන්තරං පරිමාණතො;
පඤ්ච සතසහස්සානි, සහස්සානුනසට්ඨි ව.

සතානි සත්ත ඤෙය්‍යානි, පඤ්චවිසුත්තරානි ව;
මජ්ඣවිලීගතො නාම, තත්ථ වෙමජ්ඣගො රවි.

මජ්ඣතො යාව මෙරුමිහා, චක්කවාළානමන්තරෙ;
වෙමජ්ඣගො යදා හොති, උභයන්තගතො තදා.

මජ්ඣතො යාව මෙරුමිහා, චක්කවාළා ච පබ්බතා;
දූවෙ සතසහස්සානි, සහස්සානුනසීති ව.

අට්ඨසතං දූවෙ සට්ඨි, යොජනානි ද්විගාචුතං;
උභතො අන්තතො මෙරු-චක්කවාළානමන්තරෙ.

එකං සතසහස්සඤ්ච, සහස්සානුනතාලීසං;
නවසතානෙකතිංස, යොජනානි ව ගාචුතං.

පමාණතො සමන්තා ව, මණ්ඩලං මජ්ඣවිලීයා;
සතසහස්සානුනවීස, සහස්සානෙකතිංස ව.

සතමෙකඤ්ච විඤ්ඤෙය්‍යං, පඤ්චසත්තති උත්තරං;
දක්ඛිණං උත්තරඤ්චාපි, ගච්ඡන්තො පන භාණුමා.

මජ්ඣවිලීජ්ජමාණෙන, මණ්ඩලෙනෙව ගච්ඡති;
ගච්ඡන්තො ච පනෙවං සො, ඔරුය්‍හොරුය්‍හ හෙට්ඨතො.

ආරුය්භාරුය්භ උද්ධඤ්ච, යතො ගච්ඡති සබ්බදා;
තතො ගතිවසෙනස්ස, දුරමද්ධානමාසි තං.

තිංස සතසහස්සානි, යොජනානි පමාණතො;
තස්මා සො පරිතො යාති, තත්තකංව දිනෙ දිනෙ.

සහස්සමෙකං පඤ්චසතං, චතුපඤ්ඤාසයොජනං;
තිගාචුතං තෙරසුසහං, තෙත්තිංස රතනානි ව.

අට්ඨඞ්ගුලානි ව තිරියං, ගච්ඡතෙකදිනෙ රවි;
ඡතාලිසසහස්සානි, ඡ සතානි තිගාචුතං.

යොජනානං තිතාලිසං, මාසෙනෙකෙන ගච්ඡති;
තෙනචුතිසහස්සානි, ද්විසතං සත්තසිති ව.

ගාචුතානි දුචෙ වාපි, ද්විති මාසෙහි ගච්ඡති;
ඉමාය ගතියා අන්ත-විටීතො විටීඅන්තිමං.

ගච්ඡති ඡහි මාසෙහි, තිමාසෙහි ව මජ්ඣමං;
සිනෙරුසන්තිකෙ අන්ත-විටීතො පන භාණුමා;
ආගච්ඡන්තො ද්විමාසෙහි, අස්ස දීපස්ස මජ්ඣගො.

තස්මා සීහලදීපස්ස, මජ්ඣතො මෙරුඅන්තරං;
දුචෙ සතසහස්සානි, ද්විසතෙනාධිකානි තු.

තෙත්තිංසඤ්ච සහස්සානි, අට්ඨාරස තිගාචුතං;
චක්කවාලන්තරඤ්චස්ස, දීපස්සෙව ව මජ්ඣතො.

තීණි සතසහස්සානි, සහස්සානි ඡවිසති;
ඡ උත්තරානි පඤ්චෙව, සතානෙකඤ්ච ගාචුතන්ති.

එවමෙත්ථ අයම්පි විසෙසො වෙදිතබ්බො.

තාවතිංසහවනං දසසහස්සයොජනන්ති එත්ථ තෙත්තිංස
සහපුඤ්ඤකාරිතො එත්ථ නිබ්බත්තාති තංසහවරිතට්ඨානං තෙත්තිංසං,
තදෙව තාවතිංසං, තං නිවාසො එතෙසන්ති තාවතිංසා, දෙවා, තෙසං හවනං
තාවතිංසහවනං. තථා හි මසෙන මාණුවෙන සද්ධිං මචලගාමකෙ කාලං
කත්වා තත්ථ උප්පන්තෙ තෙත්තිංස දෙවපුත්තෙ උපාදාය අස්ස
දෙවලොකස්ස අයං පණ්ණත්ති ජාතාති වදන්ති. අථ වා යස්මා
සෙසචක්කවාලෙසුපි ඡ කාමාවචරදෙවලොකා අත්ථී. චුත්තම්පි චෙතං
“සහස්සං චතුමහාරාජිකානං සහස්සං තාවතිංසාන”න්ති. තස්මා
නාමපණ්ණත්තියෙවෙසා තස්ස දෙවලොකස්සාති වෙදිතබ්බො.

දසසහස්සයොජනන්ති ඉදං පන සක්කපුරං සන්ධාය චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි තාවතිංසකායිකා දෙවා අත්ථී පබ්බතට්ඨකා, අත්ථී ආකාසට්ඨකා, තෙසං පරම්පරා චක්කවාලපබ්බතං පත්තා, තථා වාතුමහාරාජිකානං යාමාදීනඤ්ච. එකදෙවලොකෙපි හි දෙව්‍යානං පරම්පරා චක්කවාලපබ්බතං අප්පත්තා නාම නත්ථී. ඉදං පන තාවතිංසහවනං සිනෙරුස්ස උපරිමතලෙ දසසහස්සයොජනිකේ යානෙ පතිට්ඨිතන්ති වෙදිතබ්බං. තස්ස පාචීනපච්ඡිමද්වාරානං අන්තරා දසයොජනසහස්සං හොති, තථා දක්ඛිණුත්තරද්වාරානං. තං බො පන නගරං ද්වාරසහස්සයුත්තං අහොසි ආරාමපොක්ඛරණිපටිමණ්ඩිතං.

තස්ස මජ්ඣේ (ධ. ප. අට්ඨ. 1.29 මසවත්ථු) තියොජනසතුබ්බෙධෙහි, ධජෙහි පටිමණ්ඩිතො සත්තරතනමයො සත්තයොජනසතුබ්බෙධො සක්කස්ස වෙජ්‍යන්තො නාම පාසාදො. තත්ථ සුවණ්ණයට්ඨිසු මණ්ඩපා අහෙසුං, මණ්ණයට්ඨිසු සුවණ්ණධජා, පවාලයට්ඨිසු මුත්තධජා, මුත්තයට්ඨිසු පවාලධජා, සත්තරතනමයාසු යට්ඨිසු සත්තරතනමයා ධජා.

දියඬ්ඨයොජනසතායාමො වෙජ්‍යන්තරථො (සං. නි. අට්ඨ. 1.1.249 ආදයො). තස්ස හි පච්ඡිමන්තො පණ්ණාසයොජනො, මජ්ඣේ රථපඤ්ජරො පණ්ණාසයොජනො, රථසන්ධිතො යාව රථසීසා පණ්ණාසෙව යොජනානි. තදෙව පමාණං දිගුණං කත්වා “තියොජනසතායාමො”තිපි වදන්තියෙව. තස්මිං යොජනිකපල්ලඬිකො අත්ථො තිට්ඨති. තත්ථ තියොජනිකං සෙතච්ඡත්තං, එකස්මිංයෙව යුගෙ සහස්සආජඤ්ඤයුත්තං. සෙසාලඬිකාරස්ස පමාණං නත්ථී. ධජො පනස්ස අඬ්ඨනියානි යොජනසතානි උග්ගතො, යස්ස වාතාහතස්ස පඤ්චඬ්ඨිකතුරියස්සෙව සද්දො නිච්ඡරති.

සක්කස්ස පන ඵරාවණො නාම හත්ථී දියඬ්ඨයොජනසතිකො, සොපි දෙවපුත්තොයෙව. න හි දෙවලොකස්මිං තිරච්ඡානගතා හොන්ති, තස්මා සො උය්‍යානකීළාය නික්ඛමනකාලෙ අත්තභාවං විජහිත්වා දියඬ්ඨයොජනසතිකො ඵරාවණො නාම හත්ථී හොති. සො තෙත්තිංසකුම්භෙ මාපෙති ආවට්ටෙන ගාචුතඅඬ්ඨයොජනප්පමාණෙ, සබ්බෙසං මජ්ඣේ සක්කස්ස අත්ථාය සුදස්සනං නාම තිංසයොජනිකං කුම්භං මාපෙති. තස්ස උපරි ද්වාදසයොජනිකො රතනමණ්ඩපො හොති. තත්ථ අන්තරන්තරා සත්තරතනමයා යොජනුබ්බෙධා ධජා උට්ඨහන්ති. පරියන්තෙ කිඬ්ඨිකිණිකජාලා ඔලම්බන්ති, යස්ස මන්දවාතෙරිතස්ස පඤ්චඬ්ඨිකතුරියසද්දසදිසො දිබ්බගීතසද්දො විය රථො නිච්ඡරති. මණ්ඩපමජ්ඣේ සක්කස්ස යොජනිකො මණ්ණපල්ලඬිකො පඤ්ඤත්තො හොති, තත්ථ සක්කො නිසීදති. තෙත්තිංසාය කුම්භානං එකෙකස්මිං කුම්භෙ සත්ත සත්ත දන්තෙ මාපෙති, තෙසු එකෙකො පණ්ණාසයොජනායාමො. එකෙකස්මිඤ්ඤෙත්ථ දන්තෙ සත්ත සත්ත පොක්ඛරණියො හොන්ති, එකෙකාය පොක්ඛරණියා සත්ත සත්ත පදුමිනීගච්ඡා, එකෙකස්මිං ගච්ඡෙ

සත්ත සත්ත පුප්ඵානි හොන්ති, එකෙකස්ස පුප්ඵස්ස සත්ත සත්ත පත්තානි, එකෙකස්මිං පත්තෙ සත්ත සත්ත දෙවධීතරො නච්චන්ති. එවං සමන්තා පණ්ණාසයොජනට්ඨානෙ හත්ථීදන්තෙසුයෙව නච්චනට්ඨමජ්ජො හොති.

නන්දා නාම පන පොක්ඛරණී පඤ්ඤාසයොජනා.
“පඤ්චසතයොජනිකා” තිපි වදන්ති.

විත්තලතාවනං පන සට්ඨියොජනිකං. “පඤ්චයොජනසතික” න්තිපි වදන්ති. තං පන දිබ්බරුක්ඛසහස්සපටිමණ්ඩිතං, තථා නන්දනවනං ඵාරුසකවනඤ්ච. සක්කො පනෙත්ථ අච්ඡරාසඬ්ඝපරිවුතො සට්ඨියොජනිකං සුවණ්ණමහාවීථිං ඔතරිත්වා නක්ඛත්තං කිළින්තො නන්දනවනාදීසු විවරති.

පාරිච්ඡත්තකො පන කොවිළාරො සමන්තා තියොජනසතපරිමණ්ඩලො පඤ්චදසයොජනපරිණාහක්ඛන්ධො යොජනසතූඛ්බ්බො. තස්ස මූලෙ සට්ඨියොජනායාමා පඤ්ඤාසයොජනවිත්ථාරා පඤ්චදසයොජනූඛ්බ්බො ජයසුමනපුප්ඵකවණ්ණා පණ්ඩුකම්බලසිලා, යස්සා මුදුතාය සක්කස්ස නිසීදතො උපඨිඨකායො අනුපවිසති, උට්ඨිතකාලෙ උභං පරිපුරති.

සුධම්මා නාම දෙවසභා ආයාමතො ච විත්ථාරතො ච තියොජනසතිකා, පරික්ඛෙපතො නවයොජනසතිකා, උඛ්බ්බතො පඤ්චයොජනසතිකා, තස්සා ඵලිකමයා භූමි, ථම්හතුලාසඬ්ඝාටාදීසු වාළරුපාදිසඬ්ඝට්ටනකආණියො මණ්ඩියා, සුවණ්ණමයා ථම්හා, රජතමයා ථම්හසට්ඨා ච සඬ්ඝාටඤ්ච, පවාලමයානි වාළරුපානි, සත්තරතනමයා ගොපානසියො ච පක්ඛපාසා ච මුඛවට්ටි ච, ඉන්දනීලඉට්ඨකාහි ඡදනං, සොවණ්ණමයං ඡදනවිධං, රජතමයා ථූපිකා.

ආසාවතී නාම එකා ලතා අත්ථි, “සා පුප්ඵිස්සති” ති දෙවා වස්සසහස්සං උපට්ඨානං ගච්ඡන්ති, පාරිච්ඡත්තකෙ පුප්ඵමානෙ එකං වස්සං උපට්ඨානං ගච්ඡන්ති. තෙ තස්ස පණ්ඩුපලාසාදිභාවතො පට්ඨාය අත්තමනා හොන්ති. යථාහ —

“යස්මිං, හික්ඛවෙ, සමයෙ දෙවානං තාවතිංසානං පාරිච්ඡත්තකො කොවිළාරො පණ්ඩුපලාසො හොති, අත්තමනා, හික්ඛවෙ, දෙවා තාවතිංසා තස්මිං සමයෙ හොන්ති ‘පණ්ඩුපලාසො දානි පාරිච්ඡත්තකො කොවිළාරො, න විරස්සෙව දානි පන්තපලාසො භවිස්සති’” තිආදි (අ. නි. 7.69).

සබ්බපාලිචුල්ලස්ස පන පාරිච්ඡත්තකස්ස කොවිළාරස්ස සමන්තා පඤ්ච යොජනසතානි ආහා ඵරති, අනුචාතං යොජනසතං ගන්ධො ගච්ඡති. පුප්ඵිතෙ පාරිච්ඡත්තකෙ ආරොහණකිච්චං වා අඬ්ඝසං ගහෙත්වා නාමනකිච්චං වා පුප්ඵාහරණත්ථං වඬ්ඝකොටකකිච්චං වා නත්ථි. කන්තනකවාතො

උට්ඨහිත්වා පූජ්ඵානි වණ්ටතො කන්තති, සම්පට්ච්ඡනකවාතො සම්පට්ච්ඡති, පවෙසනකවාතො සුධම්මදෙවසභං පවෙසෙති, සම්මජ්ජනකවාතො පුරාණපූජ්ඵානි නීහරති, සන්ථරණකවාතො පත්තකණ්ණිකකෙසරානි රචෙන්තො සන්ථරති, මජ්ඣධානෙ ධම්මාසනං හොති යොජනජපමාණො රතනපල්ලඬකො, තස්ස උපරි ධාරියමානං තියොජනිකං සෙතච්ඡත්තං, තදනන්තරං සක්කස්ස දෙවරඤ්ඤො ආසනං අත්ථරියති, තතො බාත්තිංසාය දෙවපුත්තානං, තතො අඤ්ඤෙසං මහෙසක්ඛදෙවතානං. අඤ්ඤෙසං දෙවතානං පන පූජ්ඵකණ්ණිකාව ආසනං හොති. දෙවා දෙවසභං පවිසිත්වා නිසීදන්ති. තතො පූජ්ඵෙහි රෙණුවට්ඨි උග්ගන්ත්වා උපරි කණ්ණිකං ආභවිච නිපතමානා දෙවතානං තිගාචුතජපමාණං අත්තභාවං ලාබාපරිකම්මසජ්ජිතං විය කරොති, තෙසං සා කීළා චතුහි මාසෙහි පරියොසානං ගච්ඡති. ඉති ඉමාහි සම්පත්තිහි සමන්තාගතං තාවතිංසභවනං භගවා සබ්බථා අවෙදීති වෙදිතබ්බං.

තථා අසුරභවනන්ති ඵත්ථ දෙවා විය න සුරන්ති න ඊසරන්ති න විරොචන්තිති අසුරා. සුරා නාම දෙවා, තෙසං පටිපක්ඛාති වා අසුරා. සක්කො කිර මචලගාමකෙ මසො නාම මාණුවො හුත්වා තෙත්තිංස පුරිසෙ ගහෙන්වා කල්‍යාණකම්මං කරොන්තො සත්ත වත්තපදානි පුරෙත්වා තත්ථ කාලකතො දෙවලොකෙ නිබ්බන්ති සද්ධිං පරිසාය. තතො පුබ්බදෙවා “ආගන්තුකදෙවපුත්තා ආගතා, සක්කාරං නෙසං කරොමා”ති වත්වා දිබ්බපද්මානි උපනාමෙසුං, උපඬ්ඨරජ්ජෙන ච නිමන්තෙසුං. සක්කො උපඬ්ඨරජ්ජෙන අසන්තුට්ඨො අහොසි, අථ නෙවාසිකා “ආගන්තුකදෙවපුත්තානං සක්කාරං කරොමා”ති ගන්ධපානං සජ්ජයිංසු. සක්කො සකපරිසාය සඤ්ඤං අදාසි “මාරිසා මා ගන්ධපානං පිවිත්ථ, පිවමානාකාරමත්තමෙව දස්සෙමා”ති. තෙ තථා අකංසු. නෙවාසිකදෙවතා සුවණ්ණසරකෙහි උපනීතං ගන්ධපානං යාවදත්ථං පිවිත්වා මත්තා තත්ථ තත්ථ සුවණ්ණපථවියං පතිත්වා සයිංසු. සක්කො “ගණ්ඨථ ධුත්තෙ, භරථ ධුත්තෙ”ති තෙ පාදෙසු ගාභාපෙත්වා සිනෙරුපාදෙ බිපාපෙසි. සක්කස්ස පුඤ්ඤතෙජෙන තදනුවත්තකාපි සබ්බෙ තත්ථෙව පතිංසු. අථ තෙසං කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානං සිනෙරුස්ස හෙට්ඨිමතලෙ දසයොජනසහස්සං අසුරභවනං නිබ්බන්ති පාරිච්ඡත්තකපට්ච්ඡන්තභූතාය චිත්‍රපාටලියා උපසොහිතං. සක්කො තෙසං නිවත්තිත්වා අනාගමනත්ථාය ආරක්ඛං යපෙසි. යං සන්ධාය චුත්තං -

“අන්තරා ද්විත්තං අයුජ්ඣපුරානං, පඤ්චවිධා යපිතා අභිරක්ඛා;
උරගකරොට්පයස්ස ච භාරී, මදනසුතා චතුරො ච මහත්ථා”ති. (සං.
නි. අට්ඨ. 1.1.247; ඡා. අට්ඨ. 1.1.31);

තත්ථ ද්විත්තං අයුජ්ඣපුරානන්ති ද්විත්තං දෙවාසුරනගරානං
අන්තරාති අත්ථො. ද්වෙ කිර නගරානි යුද්ධෙන ගහෙතුං

අසක්කුණෙයානාය අයුජ්ඣපුරානී නාම ජානානි. යදා හි අසුරා බලවත්තො හොන්ති, අථ දෙවෙහි පලායිත්වා දෙවනගරං පවිසිත්වා ද්වායෙ පිහිතෙ අසුරානං සතසහස්සමිපි කිඤ්චි කාතුං න සක්කොති. යදා දෙවා බලවත්තො හොන්ති, අථ අසුරෙහි පලායිත්වා අසුරනගරං පවිසිත්වා ද්වායෙ පිහිතෙ සක්කානං සතසහස්සමිපි කිඤ්චි කාතුං න සක්කොති. ඉති ඉමානි ද්වෙ නගරානි අයුජ්ඣපුරානී නාම. තෙසං අන්තරා එතෙසු උරගාදීසු පඤ්චසු යානෙසු සක්කෙන ආරක්ඛා යපිතා. තත්ථ උරගසද්දෙන නාගා ගහිතා. තෙ උදකෙ මහබ්බලා හොන්ති, තස්මා සිනෙරුස්ස පයමාලින්දෙ එතෙසං ආරක්ඛා. සිනෙරුස්ස කිර සමන්තතො බහලතො පුටුලතො ච පඤ්චයොජනසහස්සපරිමාණානි චත්තාරි පරිභණ්ඩානි තාවතිංසභවනස්ස ආරක්ඛාය නාගෙහි ගරුලෙහි කුම්භණ්ඩෙහි යක්ඛෙහි ච අධිට්ඨිතානි. තෙහි කිර සිනෙරුස්ස උපඩ්ඪං පරියාදින්නං, එතානියෙව ච සිනෙරුස්ස ආලින්දානි මෙබ්බානි ච වුව්චන්ති. කරොට්ඨසද්දෙන සුපණ්ණො ගහිතා. තෙසං කිර කරොටි නාම පානභොජනං, තෙන නාමං ලහිංසු, දුතියාලින්දෙ තෙසං ආරක්ඛා. පයස්සභාරීසද්දෙන කුම්භණ්ඩා ගහිතා. දානවරක්ඛසා කිර තෙ, තතියාලින්දෙ තෙසං ආරක්ඛා. මදනසුතසද්දෙන යක්ඛා ගහිතා. විසමචාරිතො කිර තෙ යුද්ධසොණ්ඩා, චතුත්ථාලින්දෙ තෙසං ආරක්ඛා. චතුරො ච මහත්ථානි චත්තාරො මහාරාජානො වුත්තා. තෙ හි සිනෙරුස්ස තස්මිං තස්මිං පස්සෙ යුගන්ධරාදීසු පඤ්චසතපරිත්තදීපපරිවායෙ මහාදීපෙ ච සාසිතබ්බස්ස මහතො අත්ථස්ස වසෙන “මහත්ථා”ති වුව්චන්ති, පඤ්චමාලින්දෙ තෙසං ආරක්ඛා.

තෙ පන අසුරා ආයුචණ්ණයසඉස්සරියසම්පත්තීහි තාවතිංසසදිසාව. තස්මා අන්තරා අත්තානං අජානිත්වා පාටලියා පුජ්ඪිතාය “නයිදං දෙවනගරං, තත්ථ පාරිච්ඡත්තකො පුජ්ඪති, ඉධ පන විත්තපාටලී, ජරසක්කෙන මයං සුරං පායෙත්වා වඤ්චිතා, දෙවනගරඤ්ච නො ගහිතං, ගච්ඡාම තෙන සද්ධිං යුජ්ඣිස්සාමා”ති හත්ථිඅස්සරංථෙ ආරුශ්භ සුවණ්ණරජතමණිඵලකානි ගහෙත්වා යුද්ධසජ්ජා හුත්වා අසුරභෙරියො වාදෙන්තා මහාසමුද්දෙ උදකං ද්විධා හින්දිත්වා උට්ඨහන්ති. තෙ දෙවෙ වුට්ඨෙ වම්මිකමක්ඛිකා වම්මිකං විය සිනෙරුං අභිරුහිතුං ආරහන්ති. අථ තෙසං පයමං නාගෙහි සද්ධිං යුද්ධං හොති. තස්මිං බො පන යුද්ධෙ න කස්සචි ඡවි වා වම්මං වා ඡිජ්ජති, න ලොහිතං උජ්ජජ්ජති, කෙවලං කුමාරකානං දාරුමෙණ්ඩකයුද්ධං විය අඤ්ඤමඤ්ඤං සන්තාසනමත්තමෙව හොති. කොට්ඨසතාපි කොට්ඨසහස්සාපි නාගා තෙහි සද්ධිං යුජ්ඣිත්වා අසුරපුරංයෙව පවෙසෙත්වා නිවත්තන්ති. සචෙ පන අසුරා බලවත්තො හොන්ති, අථ නාගා ඔසක්කිත්වා දුතියෙ ආලින්දෙ සුපණ්ණොහි සද්ධිං එකතො හුත්වා යුජ්ඣන්ති. එස නයො සුපණ්ණොදීසුපි. යදා පන තානි පඤ්චපි යානානි අසුරා මද්දන්ති, තදා එකතො සම්පිණ්ඩිතානිපි තානි පඤ්ච බ්බානි ඔසක්කන්ති. අථ චත්තාරො මහාරාජානො ගන්ත්වා සක්කස්ස පවත්තිං ආරොවෙත්ති. සක්කො තෙසං වචනං සුත්වා දියඩ්ඪයොජනසතිකං

වෙජයන්තරථං ආරුය්හ සයං වා නික්ඛමති, එකං වා පුත්තං පෙසෙති. එකස්මිං පන දිවසෙ එවං නික්ඛමිත්වා අසුරෙ යුද්ධෙන අබ්භුග්ගන්ත්වා සමුද්දෙ පක්ඛිපිත්වා චතුසු ද්වාරෙසු අත්තනා සදිසා පටිමා මාපෙත්වා යපෙති, තස්මා අසුරා නාගාදයො ජීනිත්වා ආගතාපි ඉන්දපටිමා දිස්වා “සක්කො නික්ඛන්තො”ති පලායන්ති. ඉති සුරානං පටිපක්ඛාති අසුරා, වෙපචිත්තිපහාරාදාදයො, තෙසං භවනං අසුරභවනං. තං පන ආයාමතො ච විත්ථාරතො ච දසසහස්සයොජනන්ති දස්සෙතුං “තථා අසුරභවන”න්ති වුත්තං.

අවිච්ඡිමහානිරයො ජම්බුදීපො වාති එත්ථාපි තථා-සද්දො යොජෙතබ්බො, අවිච්ඡිමහානිරයො ජම්බුදීපො ච තථා දසසහස්සයොජනමෙවාති අත්ථො. එත්ථ ච අවිච්ඡිමහානිරයස්ස අබ්භන්තරං ආයාමෙන ච විත්ථාරෙන ච යොජනසතං හොති, ලොහපථවී ලොහජදනං එකෙකා ච හිත්ති නවනවයොජනිකා හොති. පුරත්ථිමාය හිත්තියා අවිච්ඡි උට්ඨහිත්වා පච්ඡිමං හිත්තිං ගහෙත්වා තං විනිවිජ්ඣිත්වා පරතො යොජනසතං ගච්ඡති. සෙසදිසාසුපි එසෙව නයො. ඉති ජාලපරියන්තවසෙන ආයාමවිත්ථාරතො අට්ඨාරසයොජනාධිකාති තීණි යොජනසතාති හොන්ති, පරික්ඛෙපෙන නව යොජනසතාති චතුපණ්ණාසඤ්ච යොජනාති. සමන්තා පන උස්සදෙහි සද්ධිං දසයොජනසහස්සං හොති. කස්මා පනෙස නරකො “අවිච්ඡි”ති සඞ්ඛ්‍යං ගතොති? විච්ඡි නාම අන්තරං වුච්චති, තත්ථ ච අග්ගිජාලානං වා සත්තානං වා දුක්ඛස්ස වා අන්තරං නත්ථි, තස්මා සො “අවිච්ඡි”ති සඞ්ඛ්‍යං ගතො. තස්ස හි පුරත්ථිමහිත්තිතො ජාලා උට්ඨහිත්වා සංසිඛ්ඛමානායොජනසතං ගන්ත්වා හිත්තිං විනිවිජ්ඣිත්වා පරතො යොජනසතං ගච්ඡති. සෙසදිසාසුපි එසෙව නයො. එවං ජාලානං නිරන්තරතාය අවිච්ඡි. අබ්භන්තරෙ පනස්ස යොජනසතිකෙ යානෙ නාළියං කොට්ටෙන්වා පුරිතතිපුපිට්ඨං විය සත්තා නිරන්තරා, “ඉමස්මිං යානෙ සත්තො අත්ථි, ඉමස්මිං යානෙ නත්ථි”ති න වත්තබ්බං, ගච්ඡන්තානං ධීතානං නිසින්තානං නිපන්තානඤ්ච පච්චමානානං අන්තො නත්ථි, ගච්ඡන්තා ධීතෙ වා නිසින්තෙ වා නිපන්තෙ වා න බාධෙන්ති. එවං සත්තානං නිරන්තරතාය අවිච්ඡි. කායද්වාරෙ පන ඡ උපෙක්ඛාසහගතාති විත්තාති උප්පජ්ජන්ති, එකං දුක්ඛසහගතං. එවං සත්තෙපි යථා ජීව්හාග්ගෙ ඡ මධුබිත්දුනි යපෙත්වා එකස්මිං තම්බලොහබිත්දුමහි යපිතෙ අනුදහනබලවතාය තදෙව පඤ්ඤායති, ඉතරාති අබ්බොහාරිකාති හොන්ති, එවං අනුදහනබලවතාය දුක්ඛමෙවෙන්ථ නිරන්තරං, ඉතරාති අබ්බොහාරිකාති එවං දුක්ඛස්ස නිරන්තරතාය අවිච්ඡි වුච්චති. “අයඤ්ච අවිච්ඡිමහානිරයො ජම්බුදීපස්ස හෙට්ඨා පතිට්ඨිතො”ති වදන්ති.

ජම්බුදීපො පන ආයාමතො ච විත්ථාරතො ච දසසහස්සයොජනපරිමාණො. තත්ථ ච චතුසහස්සයොජනප්පමාණො පදෙසො තදුපහොගිසත්තානං පුඤ්ඤක්ඛයා උදකෙන අජ්ඣොත්ථට්ටො

“සමුද්දො”ති සඬ්ඛං ගතො. තිසහස්සයොජනස්පමාණෙ මනුස්සා වසන්ති, තිසහස්සයොජනස්පමාණෙ හිමවා පතිට්ඨිතොති වෙදිතබ්බො.

අපරගොයානං සත්තසහස්සයොජනන්තිආදීසු ආයාමතො ච විත්ථාරතො ච පමාණං දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. තත්ථ ජම්බුදීපො සකට්ඨණ්ඨානො, ඡන්තවුතියා පට්ටනකොට්ඨසතසහස්සෙහි ඡපණ්ණාසරතනාගාරෙහි නවනවුතියා දොණමුඛසතසහස්සෙහි තික්ඛත්තුං තෙසට්ඨියා නගරසහස්සෙහි ච සමන්තාගතො. ජම්බුදීපෙ කිර ආදිතො තෙසට්ඨිමත්තානි නගරසහස්සානි උප්පන්නානි, තථා දුතියං, තථා තතියං. තානි පන සම්පිණ්ඨෙත්වා සතසහස්සං, තතො පරං අසීති සහස්සානි ච නව සහස්සානි ච හොන්ති. දොණමුඛන්ති ච මහානගරස්ස ආයුජ්ජන්තිට්ඨානභූතං පධානසරං වුච්චති. අපරගොයානො ආදාසසණ්ඨානො, පුබ්බවිදෙහො අඬ්ඨවන්දසණ්ඨානො, උත්තරකුරු පීඨසණ්ඨානො. “තංතංනිවාසීතං තංතංපරිවාරදීපවාසීනඤ්ච මනුස්සානං මුඛමපි තංතංසණ්ඨාන”න්ති වදන්ති.

අපි වෙන්ථ උත්තරකුරුකානං පුඤ්ඤානුභාවසිද්ධො අයමපි විසෙසො වෙදිතබ්බො. තත්ථ කිර තෙසු තෙසු පදෙසෙසු සනනිවිතපත්තසඤ්ජන්තසාධාපසාධා කූටාගාරුපමා මනොරමා රුක්ඛා තෙසං මනුස්සානං නිවෙසනකිච්චං සාධෙත්ති. යත්ථ සුඛං නිවසන්ති, අඤ්ඤෙපි තත්ථ රුක්ඛා සුජාතා සබ්බදාපි පුජ්ඣිතග්ගා තිට්ඨන්ති. ජලාසයාපි විකසිතපදුමපුණ්ඩරිකසොගන්ධිකාදිපුජ්ඣසඤ්ජන්තා සබ්බකාලං පරමසුගන්ධා සමන්තතො පවායන්තා තිට්ඨන්ති.

සරිරමපි තෙසං අතිදීඝතාදිදොසරහිතං ආරොහපරිණාහසම්පන්නං ජරාය අනභිභූතත්තා වලිතපලිතාදිදොසවිරහිතං යාවතායුකං අපරික්ඛිණ්ණජවබලපරක්කමසොහමෙව භුත්වා තිට්ඨති. අනුට්ඨානඵලුපජීවිතාය න ච තෙසං කසිවණ්ණජ්ජාදිවසෙන ආහාරපරියෙට්ඨිවසෙන දුක්ඛං අත්ථී, තතො ඵව න දාසදාසිකම්මකරාදිපරිග්ගහො අත්ථී. න ච තත්ථ සීතුණ්හඩංසමකසවාතාතපසරීසපවාලාදිපරිස්සයො අත්ථී. යථා නාමෙත්ථ ගිම්හානං පච්ඡිමෙ මාසෙ පච්චුසවෙලායං සමසීතුණ්හො උතු හොති, ඵවමෙව සබ්බකාලං තත්ථ සමසීතුණ්හොව උතු හොති, න ච තෙසං කොචි උපසාතො විහෙසා වා උප්පජ්ජති.

අකට්ඨපාකිමමෙව සාලිං අකණං අථුසං සුද්ධං සුගන්ධං තණ්ඩුලඵලං නිද්ධුමඬ්ඨගාරෙන අග්ගිනා පච්චිත්වා පරිභුඤ්ජන්ති. තත්ථ කිර ජොතිකපාසාණා නාම හොන්ති, අථ තෙ තයො පාසාණෙ යපෙත්වා තත්ථ උක්ඛලිං ආරොපෙත්ති, පාසාණෙහි තෙජො සමුට්ඨහිත්වා තං පාවෙති, අඤ්ඤො සුපො වා බ්‍යඤ්ජනො වා න හොති, භුඤ්ජන්තානං විත්තානුකූලොයෙවස්ස රසො හොති. තං පන භුඤ්ජන්තානං තෙසං කුට්ඨං

ගණ්ඨො කිලාසො සොසො කාසො අපමාරො ජරොති එවමාදිකො න කොචි රොගො උප්පජ්ජති. තෙ තං යානං සම්පත්තානං දෙන්තියෙව, මච්ඡරියවිත්තං නාම නෙව හොති, බුද්ධපච්චෙකබුද්ධාදයොපි මහිද්ධිකා තත්ථ ගන්ත්වා පිණ්ඩපාතං ගණ්හන්ති. න ච තෙ බුජ්ජා වා වාමනා වා කාණා වා කුණී වා බඤ්ජා වා පක්ඛන්තා වා විකලඬිගා වා විකලින්ද්‍රියා වා හොන්ති.

ඉත්ථියොපි තත්ථ නාතිදීසා නාතිරස්සා නාතිකිසා නාතිපුලා නාතිකාලිකා නාව්වොදානා සොභග්ගප්පත්තරූපා හොන්ති. තථා හි දීඝඬිගුලී තම්බනඛා අලම්බනා තනුමජ්ඣා පුණ්ණවන්දමුඛි විසාලක්ඛි මුදුගත්තා සහිහොරු ඔදාතදන්තා ගම්භීරනාහි තනුපඬිසා දීඝනිලවෙල්ලිතකෙසි පුපුලසුස්සොණි නාතිලොමා නාලොමා සුභගා උතුසුඛසම්ඵස්සා සණ්භා සබ්බසම්භාසා නානාහරණවිභූසිතා විවරන්ති, සබ්බදාපි සොළසවස්සුද්දෙසිකා විය හොන්ති.

පුරිසාපි පඤ්චවිසතිවස්සුද්දෙසිකා විය, න පුත්තා මාතාදීසු රජ්ජන්ති, අයං තත්ථ ධම්මතා. සත්තාහිකමෙව ච තත්ථ ඉත්ථිපුරිසා කාමරතියා විහරන්ති, තතො චිතරාගා විය යථාසුඛං ගච්ඡන්ති, න තත්ථ ඉධ විය ගබ්භොක්කන්තිමුලකං ගබ්භපරිහරණමුලකං වා දුක්ඛං විජායනමුලකං වා දුක්ඛං හොති, රත්තකඤ්චුකතො කඤ්චනපටිමා විය දාරකා මාතුකුච්ඡිතො අමක්ඛිතා එව සෙම්භාදිනා සුබ්බෙනෙව නික්ඛමන්ති, අයං තත්ථ ධම්මතා. මාතා පන පුත්තං වා ධීතරං වා විජායිත්වා තෙසං විවරණකප්පදෙසෙ යපෙත්වා අනපෙක්ඛා යථාරුචි ගච්ඡති. තෙසං තත්ථ සයිතානං යෙ පස්සන්ති පුරිසා වා ඉත්ථියො වා, තෙ අත්තනො අඬිගුලියො උපනාමෙත්ති, තෙසං කම්මබලෙන තතො ඛීරං පවත්ති, තෙන තෙ දාරකා යාපෙත්ති. එවං පන වඩ්ඪන්තා කතිපයදිවසෙයෙව ලද්ධබලා හුත්වා දාරිකා ඉත්ථියො උපගච්ඡන්ති, දාරකා පුරිසෙ.

කප්පරුක්ඛතො එව ච තෙසං තත්ථ වත්ථාහරණානි නිජ්ජප්පන්ති. නානාවිරාගවණ්ණවිචිත්තානි හි වත්ථානි සුබුමානි මුදුසුඛසම්ඵස්සානි තත්ථ තත්ථ කප්පරුක්ඛෙසු ඔලම්බන්තානි තිට්ඨන්ති. නානාවිධරංසිජාලසමුප්පලවිවිධවණ්ණරත්තවිනද්ධානි අනෙකවිධමාලාකම්මලතාකම්මහිත්තිකම්මවිචිත්තානි සීසුපගභිචුපගකටුපගහත්ථුපගපාදුපගානි සොවණ්ණමයානි ආහරණානි ච කප්පරුක්ඛතො ඔලම්බන්ති. තථා විණාමුදිඬිගපණ්ණවසම්මතාලසඬ්ඨිවංසවෙනාලපරිවාරාදිනි චල්ලකීපහඋතිකානි තුරියහණ්ඩානිපි තතො ඔලම්බන්ති. තත්ථ ච බහු ඵලරුක්ඛා කුම්භමත්තානි ඵලානි ඵලන්ති, මධුරරසානි යානි පරිභුඤ්ජිත්වා තෙ සත්තාහම්පි බුජ්ජිපාසාහි න බාධියන්ති.

නජ්ජොපි තත්ථ සුච්ඡුද්ධජලා සුපතිත්ථා රමණියා අකද්දමා වාලුකතලා නාතිසිතා නාතිඋණ්හා සුරහිගන්ධිහි ජලජපුප්ඵෙහි සඤ්ජන්තා සබ්බකාලං සුරහි වායන්තියො සන්දන්ති, න තත්ථ කණ්ටකිනා කක්ඛලගච්ජලතා භොන්ති, අකණ්ටකා පුප්ඵඵලසච්ජන්තා ඵව භොන්ති, චන්දනනාගරුක්ඛා සයමෙව රසං පග්ගරන්ති. නභායිතුකාමා ච නදීතිත්ථෙ ඵකජ්ඣං චත්ථාහරණානි යපෙත්වා නදිං ඔතරිත්වා නභායිත්වා උත්තිණ්ණා උත්තිණ්ණා උපරිට්ඨිමං උපරිට්ඨිමං චත්ථාහරණං ගණ්හන්ති, න තෙසං ඵවං භොති “ඉදං මම, ඉදං පරස්සා”ති. තතො ඵව න තෙසං කොචි විග්ගභො වා විවාදො වා, සත්තාහිකා ඵව ච තෙසං කාමරතිකීළා භොති, තතො චිතරාගා විය විවරන්ති. යත්ථ ච රුක්ඛෙ සයිතුකාමා භොන්ති, තත්ථෙව සයනං උපලබ්භති.

මනෙ ච සත්තෙ න රොදන්ති න සොචන්ති, තඤ්ච මණ්ඩයිත්වා නික්ඛිපන්ති. තාවදෙව ච තථාරූපා සකුණා උපගන්ත්වා මතං දීපන්තරං නෙත්ති, තස්මා සුසානං වා අසුචිට්ඨානං වා තත්ථ නත්ථී, න ච තතො මතා නිරයං වා තිරච්ඡානායොනිං වා පෙත්තිවිසයං වා උපපජ්ජන්ති. “ධම්මතාසිද්ධස්ස පඤ්චසීලස්ස ආනුභාවෙන තෙ දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්ති”ති වදන්ති. වස්සසහස්සමෙව ච තෙසං සබ්බකාලං ආයුජ්ජමාණං, සබ්බමෙතං තෙසං පඤ්චසීලං විය ධම්මතාසිද්ධමෙවාති වෙදිතබ්බං.

තදන්තරෙසුති තෙසං චක්කවාලානං අන්තරෙසු. ලොකන්තරිකනිරයාති ලොකානං ලොකධාතුනං අන්තරො විවරො ලොකන්තරො, තත්ථ භවා ලොකන්තරිකා, නිරයා. තිණ්ණඤ්ඤි සකටචක්කානං පත්තානං වා අඤ්ඤමඤ්ඤං ආසන්නභාවෙන යපිතානං අන්තරසදිසෙසු තිණ්ණං තිණ්ණං චක්කවාලානං අන්තරෙසු ඵකෙකො ලොකන්තරිකනිරයො. සො පන පරිමාණතො අට්ඨයොජනසහස්සජ්ජමාණො භොති නිච්චවිච්චො හෙට්ඨා උපරි ච කෙනචි න පිහිතො. යථා හි හෙට්ඨා උදකස්ස පිධායිකා පථවී නත්ථීති අසංවුතා ලොකන්තරිකනිරයා, ඵවං උපරිපි චක්කවාලෙසු විය දෙවච්චානානං අභාවතො අසංවුතා අපිහිතා චක්ඛුවිඤ්ඤාණුජ්ජන්තිනිවාරණසමත්ථෙත ච අන්ධකාරෙන සමන්තාගතා. තත්ථ කිර චක්ඛුවිඤ්ඤාණං න ජායති ආලොකස්ස අභාවතො. තීසු දීපෙසු ඵකජ්ජනාරෙන ආලොකකරණසමත්ථාපි චන්දිමසුරියා තත්ථ ආලොකං න දස්සෙන්ති. තෙ හි යුගන්ධරසමජ්ජමාණෙ ආකාසජ්ජදෙසෙ විවරණතො චක්කවාලපබ්බතස්ස වෙමජ්ඣෙත විවරන්ති, චක්කවාලපබ්බතඤ්ච අතික්කම්ම ලොකන්තරිකනිරයා, තස්මා තෙ තත්ථ ආලොකං න දස්සෙන්තිති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං නුජ්ජජති. යදා පන සබ්බඤ්ඤාබ්බසත්තස්ස පටිසන්ධිග්ගහණාදීසු ඔභාසො උජ්ජජති, තදා චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උජ්ජජති. “අඤ්ඤෙපි කිර භො සන්ති සත්තා ඉධුපපන්තා”ති තං දිවසං අඤ්ඤමඤ්ඤං පස්සන්ති. අයං පන ඔභාසො ඵකං

යාගුපානමත්තමි න තිට්ඨති, අවිජරාසඞ්ඝාටමත්තමෙව විජ්ජොභාසො විය නිවිජරිත්වා “කිං ඉද”න්ති භණන්තානංයෙව අන්තරධායති.

කිං පන කම්මං කත්වා තත්ථ සත්තා නිබ්බත්තන්තිති? භාරියං දාරුණං ගරුකං මාතෘපිත්තුනං ධම්මිකසමණව්‍රාහ්මණානඤ්ච උපරි අපරාධං අඤ්ඤඤ්ච දිවසෙ දිවසෙ පාණවධාදිං සාහසිකකම්මං කත්වා උප්පජ්ජන්ති තම්බපණ්ණිදීපෙ අභයවොරනාගවොරාදයො විය. තෙසං අත්තභාවො තිගාචුතිකො භොති, වග්ගුලීනං විය දීඝනබා භොන්ති. තෙ රුක්ඛෙ වග්ගුලීයො විය නබෙහි වක්කවාළපාදෙ ලග්ගන්ති, යදා සංසප්පන්තා අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස භත්ථපාසගතා භොන්ති, අථ “භක්ඛො නො ලද්ධො”ති මඤ්ඤමානා බාදනත්ථං ගණ්හිතුං උපක්කමන්තා විපරිවත්තිත්වා ලොකසන්ධාරකෙ උදකෙ පතන්ති, වාතෙ පහරන්තෙපි මධුකඵලානි විය ඡ්ජ්ජිත්වා උදකෙ පතන්ති, පතිතමත්තාව අවිචන්තබ්බාරෙ උදකෙ පිට්ඨපිණ්ඩං විය විලීයන්ති අතිසීතලභාවතො ආතපසන්තාපාභාවෙන. අතිසීතලභාවමෙව හි සන්ධාය අවිචන්තබ්බාරතා චුත්තා. න හි තං කප්පසණ්ඨහනඋදකං සම්පත්තිකරමහාමෙසචුට්ඨං පථවීසන්ධාරකං කප්පවිනාසකඋදකං විය බාරං භවිතුං අරහති. තථා හි සති පථවීපි විලීයෙය්‍ය, තෙසං වා පාපකම්මබලෙන පෙනානං පකතිඋදකස්ස පුබ්බබෙළභාවාපත්ති විය තස්ස උදකස්ස තදා බාරභාවප්පත්ති භොතිති චුත්තං “අවිචන්තබ්බාරෙ උදකෙ පිට්ඨපිණ්ඩං විය විලීයන්ති”ති.

අනන්තානීති අපරිමාණානි, “ඵත්තකානී”ති අඤ්ඤෙහි මිනිතුං අසක්කුණෙය්‍යානි. තානි ච භගවා අනන්තෙන බුද්ධඤ්ඤාණෙන අවෙදි “අනන්තො ආකාසො, අනන්තො සත්තනිකායො, අනන්තානි චක්කවාළානී”ති. තිව්ධම්පි හි අනන්තං බුද්ධඤ්ඤාණෙන පරිච්ඡින්නදති සයම්පි අනන්තත්තා. යාවතකඤ්ඤි ඤෙය්‍යං, තාවතකං ඤාණං. යාවතකං ඤාණං, තාවතකමෙව ඤෙය්‍යං. ඤෙය්‍යපරියන්තිකං ඤාණං, ඤාණපරියන්තිකං ඤෙය්‍යන්ති. තෙන චුත්තං “අනන්තෙන බුද්ධඤ්ඤාණෙන අවෙදී”තිආදි. අනන්තතා වස්ස අනන්තඤ්ඤායප්පට්ඨිජ්ඣුනෙනෙව වෙදිතබ්බා තත්ථ අප්පට්ඨතවාරත්තා. ඉදානි යථාචුත්තමත්ථං නිගමෙන්නො ආහ “ඵවමස්ස ඔකාසලොකොපි සබ්බථා විදිතො”ති.

අපි වෙන්ථ විවට්ඨාදීනම්පි විදිතතා වත්තබ්බා, තස්මා විවට්ඨාදයොපි ආදිතො පභුති ඵවං වෙදිතබ්බා – සංවට්ටො සංවට්ටට්ඨායී විවට්ටො විවට්ටට්ඨායීති කප්පස්ස වත්තාරි අසඞ්ඝෙය්‍යානි. තත්ථ සංවට්ටනං විනස්සනං සංවට්ටො, විනස්සමානො අසඞ්ඝෙය්‍යකප්පො. සො පන අත්ථතො කාලොයෙව, තදා පවත්තමානසඞ්ඝාරවසෙනස්ස විනාසො වෙදිතබ්බො. සංවට්ටතො උද්ධං තථායායීකාලො සංවට්ටට්ඨායී. විවට්ටනං නිබ්බත්තනං වඬ්ඨනං වා විවට්ටො, වඬ්ඨමානො අසඞ්ඝෙය්‍යකප්පො. සොපි අත්ථතො කාලොයෙව, තදා පවත්තමානසඞ්ඝාරවසෙනස්ස වඬ්ඨි

වෙදිතබ්බා. විවට්ටතො උද්ධං තථායායිකාලො විවට්ටට්ඨායී. තත්ථ තයො සංවට්ටා තෙජොසංවට්ටො ආපොසංවට්ටො වායොසංවට්ටොති. තිස්සො සංවට්ටසීමා ආහස්සරා සුභකිණ්ණා වෙහජ්ඵලාති. යදා කජ්ජො තෙජෙන සංවට්ටති, තදා ආහස්සරතො හෙට්ඨා අග්ගිනා ඩය්හති. යදා ආපෙන සංවට්ටති, තදා සුභකිණ්ණතො හෙට්ඨා උදකෙන විලීයති. යදා වායුනා සංවට්ටති, තදා වෙහජ්ඵලතො හෙට්ඨා වාතෙන විද්ධංසති.

විත්ථාරතො පන තීසුපි සංවට්ටකාලෙසු එකං බුද්ධක්ඛේත්තං විනස්සති. බුද්ධක්ඛේත්තං නාම තිවිධං හොති ජාතික්ඛේත්තං ආණාක්ඛේත්තං විසයක්ඛේත්තස්දව. තත්ථ ජාතික්ඛේත්තං දසසහස්සවක්කවාළපරියන්තං හොති, යං තථාගතස්ස පටිසන්ධිග්ගහණාදීසු කම්පති. යත්තකෙ හි යානෙ තථාගතස්ස පටිසන්ධිඤාණාදිඤාණානුභාවො පුඤ්ඤඵලසමුත්තේතො සරසෙනෙව පටිවිජම්භති, තං සබ්බමිපි බුද්ධච්ඡුරස්ස නිබ්බේත්තනක්ඛේත්තං නාමාති බුද්ධක්ඛේත්තන්ති වුච්චති. ආණාක්ඛේත්තං පන කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාළපරියන්තං, යත්ථ රතනසුත්තං (බු. පා. 6.1 ආදයො; සු. නි. 224 ආදයො) ඛන්ධපරිත්තං (අ. නි. 4.67; ඡා. 1.2.105-106; වුළුව. 251 ආදයො) ධජග්ගපරිත්තං (සං. නි. 1.249) ආටානාටියපරිත්තං (දී. නි. 3.275 ආදයො) මොරපරිත්තන්ති (ඡා. 1.2.17-18) ඉමෙසං පරිත්තානං ආනුභාවො වත්තති. ඉද්ධිමා හි වෙනොවසිජ්ජත්තො ආණාක්ඛේත්තපරියාපන්තෙ යත්ථ කත්ථවි චක්කවාළෙ යත්වා අත්තතො අත්ථාය පරිත්තං කත්වා තත්ථෙව අඤ්ඤං චක්කවාළං ගතොපි කතපරිත්තො ඵව හොති. එකචක්කවාළෙ යත්වා සබ්බසත්තානං අත්ථාය පරිත්තෙ කතෙ ආණාක්ඛේත්තෙ සබ්බසත්තානම්පි අභිසම්භුණානෙව පරිත්තානුභාවො තත්ථ දෙවතාහි පරිත්තානං සම්පට්ච්ඡිතබ්බතො, තස්මා තං ආණාක්ඛේත්තන්ති වුච්චති. විසයක්ඛේත්තං පන අනන්තං අපරිමාණං. අනන්තාපරිමාණෙසු හි චක්කවාළෙසු යං යං තථාගතො ආකඬ්ඛති, තං තං ජානාති ආකඬ්ඛජ්ජපට්ඨවුත්තිතාය බුද්ධඤාණස්ස. ඵවමෙතෙසු තීසු බුද්ධක්ඛේත්තෙසු එකං ආණාක්ඛේත්තං විනස්සති, තස්මිං පන විනස්සන්තෙ ජාතික්ඛේත්තං විනට්ඨමෙව හොති. විනස්සන්තම්පි එකතොව විනස්සති, සණ්ඨහන්තම්පි එකතොව සණ්ඨහති, තස්සෙවං විනාසො සණ්ඨහනස්දව වෙදිතබ්බං.

යස්මිං සමයෙ කජ්ජො අග්ගිනා නස්සති, ආදිතොව කජ්ජවිනාසකමහාමෙසො උට්ඨහිත්වා කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාළෙ එකං මහාවස්සං වස්සති, මනුස්සා තුට්ඨා සබ්බබ්ඡාති නීහරිත්වා වපන්ති, සස්සෙසු පන ගොබායිතමත්තෙසු ජාතෙසු ගදුහරවං රවන්තො එකබ්බිත්ථුම්පි න වස්සති, තදා පච්ඡින්නපච්ඡින්නමෙව හොති වස්සං. ඉදං සන්ධාය හි භගවතා “හොති සො, හික්ඛවෙ, සමයො යං බහුති වස්සාති බහුති වස්සසතාති බහුති වස්සසහස්සාති බහුති වස්සසතසහස්සාති දෙවො න වස්සති”ති (අ. නි. 7.66) වුත්තං. වස්සුපඡ්චිනොපි සත්තා කාලං කත්වා

පරිත්තාහාදිබ්බමලොකෙ නිබ්බත්තන්ති, පුජ්චඵලපජ්චිනියො ව දෙවතා. එවං දීසෙ අද්ධානෙ විතිවත්තෙ තත්ථ තත්ථ උදකං පරික්ඛයං ගච්ඡති, අථානුපුබ්බෙන මච්ඡකච්ඡපාපි කාලං කත්වා බ්බුමලොකෙ නිබ්බත්තන්ති නෙරයිකසත්තාපි. තත්ථ නෙරයිකා සත්තමසුරියපාතුභාවෙ විනස්සන්තීති එකෙ.

ඤානං පන විනා නත්ථී බ්බුමලොකෙ නිබ්බත්ති, එතෙසඤ්ච කෙවි දුබ්භික්ඛපිළිතා, කෙවි අභබ්බා ඤානාධිගමාය, තෙ කථං තත්ථ නිබ්බත්තන්තීති? දෙවලොකෙ පටිලද්ධජ්ඣානවසෙන. තදා හි “වස්සසතසහස්සස්ස අව්චයෙන කප්පවුට්ඨානං හවිස්සති”ති ලොකබ්බුහා නාම කාමාවචරදෙවා මුත්තසිරා විකිණ්ණකෙසා රුද්ධමුඛා අස්සුති හත්ථෙහි පුඤ්ජමානා රත්තවත්ථනිවත්ථා අතිවිය විරූපවෙසධාරිනො හුත්වා මනුස්සපථෙ විවරන්තා එවං ආරොචෙන්ති “මාරිසා මාරිසා ඉතො වස්සසතසහස්සස්ස අව්චයෙන කප්පවුට්ඨානං හවිස්සති, අයං ලොකො විනස්සිස්සති, මහාසමුද්දොපි උස්සුස්සිස්සති, අයඤ්ච මහාපථවි සිනෙරු ව පබ්බතරාජා ඩස්භිස්සන්ති විනස්සිස්සන්ති, යාව බ්බුමලොකා ලොකවිනාසො හවිස්සති, මෙත්තං මාරිසා භාවෙථ, කරුණං, මුදිතං, උපෙක්ඛං මාරිසා භාවෙථ, මාතරං උපට්ඨහථ, පිතරං උපට්ඨහථ, කුලෙ ජෙට්ඨාපවායිතො හොථා”ති. තෙ පන දෙවා ලොකං බ්බුහෙන්ති සම්පිණ්ඩෙන්තීති “ලොකබ්බුහා”ති වුච්චන්ති. තෙ කිර දිස්වා මනුස්සා යත්ථ කත්ථවි යිතාපි නිසින්තාපි සංවෙගජාතා සම්භමජ්ජන්තාව හුත්වා තෙසං ආසන්නෙ යානෙ සන්තිපත්තන්ති.

කථං පනෙතෙ කප්පවුට්ඨානං ජානන්තීති? “ධම්මතාය සඤ්චොදිතා”ති ආචරියා. “තාදිසනිමිත්තදස්සනෙනා”ති එකෙ. “බ්බුමදෙවතාහි උය්‍යාජිතා”ති අපරෙ. තෙසං පන වචනං සුත්වා යෙභුය්‍යෙන මනුස්සා ව භූමිමදෙවතා ව සංවෙගජාතා අඤ්ඤමඤ්ඤං මුදුචිත්තා හුත්වා මෙත්තාදීනි පුඤ්ඤානි කරිත්වා දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ දිබ්බසුධාහොජනං භුඤ්ජිත්වා තතො වායොකසිණෙ පරිකම්මං කත්වා ඤානං පටිලහන්ති. දෙවතාං කිර සුබසම්ඵස්සවාතග්ගහණපඅවයෙන වායොකසිණෙ ඤානානි සුබ්බෙනෙව ඉජ්ඣන්ති. තදඤ්ඤෙ පන ආපායිකා සත්තා අපරාපරියවෙදනීයෙන කම්මෙන දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්ති. අපරාපරියවෙදනීයකම්මරහිතො හි සංසාරෙ සංසරන්තො නාම සත්තො නත්ථී. තෙපි තත්ථ තථෙව ඤානං පටිලහන්ති. එවං දෙවලොකෙ පටිලද්ධජ්ඣානවසෙන සබ්බෙපි බ්බුමලොකෙ නිබ්බත්තන්ති. ඉදඤ්ච යෙභුය්‍යවසෙන වුත්තං.

කෙවි පන “අපායසත්තා සංවට්ටමානලොකධාතුහි අඤ්ඤෙසු ලොකධාතුසුපි නිබ්බත්තන්ති. න හි සබ්බෙ අපායසත්තා තදා රූපාරූපහවෙසු උප්පජ්ජන්තීති සක්කා විඤ්ඤාතුං අපායෙසු දීඝායුකානං

දෙවලොකුපපත්තියා අසම්භවතො. නියතමිච්ඡාදිට්ඨිකො පන විනස්සමානෙපි කප්පෙ නිරයතො න මුච්චතියෙව, තස්මා සො තත්ථ අනිබ්බත්තිත්වා පිට්ඨිවක්කවාළෙ නිබ්බත්තති. නියතමිච්ඡාදිට්ඨියා හි සමන්තාගතස්ස භවතො වුට්ඨානං නාම නත්ථි. තාය හි සමන්තාගතස්ස නෙව සග්ගො අත්ථි, න මග්ගො, තස්මා සො සංවට්ටමානවක්කවාළතො අඤ්ඤත්ථ නිරයෙ නිබ්බත්තිත්වා පච්චති. කිං පන පිට්ඨිවක්කවාළං න ඤායතීති? ඤායති. තස්මිං ඤායමානෙපි එස ආකාසෙ එකස්මිං පදෙසෙ පච්චති''ති වදන්ති.

වස්සුපච්ඡෙදතො පන උද්ධං දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන දුතියො සූරියො පාතුභවති, පාතුභුතෙ පන තස්මිං නෙව රත්තිපරිච්ඡෙදො, න දිවාපරිච්ඡෙදො පඤ්ඤායති. එකො සූරියො උට්ඨෙති, එකො අත්ථං ගච්ඡති, අච්චිඡන්තසූරියසන්තාපොව ලොකො හොති. යථා ච කප්පවුට්ඨානකාලතො පුබ්බෙ උප්පන්තසූරියවිමානෙ සූරියදෙවපුත්තො හොති, එවං කප්පවිනාසකසූරියෙ නත්ථි. කප්පවුට්ඨානකාලෙ පන යථා අඤ්ඤෙ කාමාවචරදෙවා, එවං සූරියදෙවපුත්තොපි ඤානං නිබ්බත්තෙන්වා බ්‍රහ්මලොකං උපපජ්ජති. සූරියමණ්ඩලං පන පහස්සරතරඤ්චෙව තෙජවත්තරතරඤ්ච හුත්වා පචත්තති. තං අන්තරධායිත්වා අඤ්ඤමෙව උප්පජ්ජති අපරෙ. තත්ථ පකතිසූරියෙ වත්තමානෙ ආකාසෙ වලාහකාපි ධූමසිඛාපි වත්තන්ති, කප්පවිනාසකසූරියෙ වත්තමානෙ විගතධූමවලාහකං ආදාසමණ්ඩලං විය නිමමලං නහං හොති. යපෙන්වා පඤ්ච මහානදියො සෙසකුන්තදිආදීසු උදකං සුස්සති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන තතියො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභවා මහානදියොපි සුස්සන්ති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන චතුත්ථො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභවා හිමවති මහානදීනං පභවා සිහස්පපාතදහො මන්දාකිනීදහො කණ්ණමුණ්ඩදහො රථකාරදහො අනොතත්තදහො ඡද්දන්තදහො කුණාලදහොති ඉමෙ සත්ත මහාසරා සුස්සන්ති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන පඤ්චමො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභවා අනුපුබ්බෙන මහාසමුද්දෙ අභිගුලිපබ්බතෙමනමත්තමිපි උදකං න සණ්ඨාති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන ඡට්ඨො සූරියො පාතුභවති, යස්ස පාතුභවා සකලවක්කවාළං එකධූමං හොති පරියාදින්නසිනෙහං ධූමෙන. යාය හි ආපොධාතුයා තත්ථ තත්ථ පථව්ධාතු ආබන්ධත්තා සමිපිණ්ඩිතා හුත්වා තිට්ඨති, සා ඡට්ඨසූරියපාතුභාවෙන පරික්ඛයං ගච්ඡති. යථා විදං, එවං කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාළානිපි.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අව්වයෙන සත්තමො සුරියො පාතුහවති,
යස්ස පාතුහවා සකලවක්කවාළං එකජාලං හොති සද්ධිං
කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාළෙහි, යොජනසතිකාදිහෙදානි සිනෙරුකූටානි
පලුජ්ජිත්වා ආකාසෙයෙව අන්තරධායන්ති. සා අග්ගිජාලා උට්ඨන්තිවා
වාතුමහාරාජිකෙ ගණ්භාති. තත්ථ කනකවිමානරතනවිමානමණිවිමානානි
ඤාපෙත්වා තාවතිංසහවනං ගණ්භාති. එතෙනෙවූපායෙන යාව
පයමජ්ඣානභූමිං ගණ්භාති, තත්ථ තයොපි බ්‍රහ්මලොකෙ ඤාපෙත්වා
ආහස්සරෙ ආහව්ව තිට්ඨති. සා යාව අණුමත්තමිපි සඞ්ඛාරගතං අත්ථී, තාව
න නිබ්බායති. සබ්බසඞ්ඛාරපරික්ඛයා පන සජ්ජිතෙලජ්ඣාපනග්ගිසිඛා විය
ජාරිකමිපි අනවසෙසෙත්වා නිබ්බායති. හෙට්ඨාආකාසෙන සහ
උපරිආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරො.

එවං එකමසඞ්ඛොයාං එකඞ්ගණං හුත්වා යීතෙ ලොකසන්නිවාසෙ
ලොකස්ස සණ්ඨානත්ථාය දෙවො වස්සිතුං ආරහති, ආදිතොව
අන්තරට්ඨකෙ හිමපාතො විය හොති. තතො කණමත්තා තණ්ඩුලමත්තා
මුග්ගමාසබ්දරආමලකඵලාලුකකුම්භණ්ඩඅලාබ්‍රමත්තා උදකධාරා හුත්වා
අනුක්කමෙන

උසහද්වෙඋසහඅඞ්ඝගාචුතගාචුතඅඞ්ඝයොජනයොජනද්වියොජන...පෙ....

යොජනසතයොජනසහස්සමත්තා

හුත්වා

කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාළගබ්භන්තරං යාව අවිනට්ඨබ්‍රහ්මලොකා
පුරෙත්වා අන්තරධායති. තං උදකං හෙට්ඨා ව තිරියඤ්ච වාතො
සමුට්ඨන්තිවා සනං කරොති පරිවට්ඨමං පදුමිනීපත්තෙ උදකබිත්ථුසදිසං.

කථං තාවමහන්තං උදකරාසිං සනං කරොතිති වෙ? විවරසම්පදානතො
වාතස්සාති. තඤ්ඤිස්ස තහිං තහිං විවරං දෙති. තං එවං වාතෙන
සම්පිණ්ඩියමානං සනං කරියමානං පරික්ඛයමානං අනුපුබ්බෙන හෙට්ඨා
ඔතරති. ඔතිණ්ණෙ ඔතිණ්ණෙ උදකෙ බ්‍රහ්මලොකට්ඨානෙ බ්‍රහ්මලොකො,
උපරිවතුකාමාවචරදෙවලොකට්ඨානෙ ව දෙවලොකා පාතුහවන්ති.
වාතුමහාරාජිකතාවතිංසහවනානි පන පට්ඨිසම්බන්ධතාය න තාව
පාතුහවන්ති. පුරිමපට්ඨිට්ඨානං ඔතිණ්ණෙ පන බලවවාතා උජ්ජජ්ජන්ති, තෙ
තං පිහිතද්වාරෙ ධම්මකරණෙ යීතඋදකමිව නිරුස්සාසං කත්වා රුමිහන්ති.
මධුරොදකං පරික්ඛයං ගච්ඡමානං උපරි රසපට්ඨිං සමුට්ඨාපෙති, උදකපිට්ඨෙ
උජ්ජලිනීපත්තං විය පට්ඨි සණ්ඨාති. සා වණ්ණසම්පන්නා වෙව හොති
ගන්ධරසසම්පන්නා ව නිරුදකපායාසස්ස උපරි පටලං විය. එත්ථ පන
මහාබොධිපල්ලඞ්කට්ඨානං විනස්සමානෙ ලොකෙ පච්ඡා විනස්සති,
සණ්ඨහමානෙ පයමං සණ්ඨහතිති වෙදිතබ්බං.

තදා ව ආහස්සරබ්‍රහ්මලොකෙ පයමතරාහිනිබ්බත්තා සත්තා ආයුක්ඛයා
වා පුඤ්ඤක්ඛයා වා තතො වට්ඨිත්වා ඔපපාතිකා හුත්වා ඉධුපපජ්ජන්ති, තෙ
හොන්ති සයංපහා අන්තලික්ඛවරා, තෙ තං රසපට්ඨිං සායිත්වා තණ්භාහිභූතා
ආලුප්පකාරකං පරිභුඤ්ජිතුං උපක්කමන්ති. අථ තෙසං සයංපහා

අන්තරධායනි, අන්ධකාරො හොති. තෙ අන්ධකාරං දිස්වා භායන්ති. තතො තෙසං භයං නාසෙත්වා සුරභාවං ජනයන්තං පරිපුණ්ණපඤ්ඤාසයොජනං සුරියමණ්ඩලං පාතුහවති. තෙ තං දිස්වා “ආලොකං පටිලහිමිහා”ති හට්ඨතුට්ඨා හුත්වා “අමිහාකං භීතානං භයං නාසෙත්වා සුරභාවං ජනයන්තො උට්ඨිතො, තස්මා සුරියො හොතු”ති සුරියොත්ථෙවස්ස නාමං කරොන්ති.

අථ සුරියෙ දිවසං ආලොකං කත්වා අත්ථඤ්ඤාතෙ “යම්පි ආලොකං ලහිමිහ, සොපි තො නට්ඨො”ති පුන භීතා හොන්ති. තෙසං එවං හොති “සාධු වතස්ස, සථෙ අඤ්ඤං ආලොකං ලභෙය්‍යාමා”ති. තෙසං චිත්තං ඤත්වා විය එකුනපඤ්ඤාසයොජනං වන්දමණ්ඩලං පාතුහවති. තෙ තං දිස්වා භියොසාසො මත්තාය හට්ඨතුට්ඨා හුත්වා “අමිහාකං ඡන්දං ඤත්වා විය උට්ඨිතො, තස්මා චන්දො හොතු”ති චන්දොත්ථෙවස්ස නාමං කරොන්ති.

එවං වන්දිමසුරියෙසු පාතුහුතෙසු නක්ඛත්තානි තාරකරූපානි පාතුහවන්ති, තතො පභුති රත්තින්දිවා පඤ්ඤායන්ති, අනුක්කමෙන ව මාසඬ්ඨමාසඋතුසංවච්ඡරා, වන්දිමසුරියානං පාතුහුතදිවසෙයෙව සිනෙරුවක්කවාලහිමවන්තපබ්බතා දීපසමුද්දා ව පාතුහවන්ති. තෙ ව ඛො අපුබ්බං අවරිමං එග්ගුණපුණ්ණමදිවසෙයෙව පාතුහවන්ති. කථං? යථා නාම කඬ්ඟුහත්තෙ පච්චමානෙ එකප්පභාරෙතෙව පුබ්බුලකා උට්ඨහන්ති, එකෙ පදෙසා ථූපථූපා හොන්ති, එකෙ නින්තනින්තා, එකෙ සමසමා, එවමෙව ථූපථූපට්ඨානෙ පබ්බතා හොන්ති, නින්තනින්තට්ඨානෙ සමුද්දා, සමසමට්ඨානෙ දීපානි.

අථ තෙසං සත්තානං රසපථවිං පරිභුඤ්ජන්තානං කම්මෙන එකච්චෙ වණ්ණවන්තො හොන්ති, එකච්චෙ දුබ්බණ්ණා හොන්ති. තත්ථ වණ්ණවන්තො දුබ්බණ්ණෙ අතිමඤ්ඤන්ති, තෙසං අතිමානපච්චයා සාපි රසපථවි අන්තරධායනි, භූමිපප්පට්ඨකො පාතුහවති. අථ තෙසං තෙනෙව නයෙන සොපි අන්තරධායනි, අථ පදාලතා පාතුහවති. තෙනෙව නයෙන සාපි අන්තරධායනි, අකට්ඨපාකො සාලි පාතුහවති අකණො අථුසො සුගන්ධො තණ්ඩුලථලො. තතො තෙසං භාජනානි උප්පජ්ජන්ති. තෙ සාලිං භාජනෙ යපෙත්වා පාසාණපිට්ඨියං යපෙත්ති, සයමෙව ජාලසිඛා උට්ඨහින්වා තං පවති. සො හොති ඔදනො සුමනජාතිපුප්ඵසදිසො, න තස්ස සුපෙන වා බ්‍යඤ්ජනෙන වා කරණියං අත්ථි, යං යං රසං භුඤ්ජිතුකාමා හොන්ති, තංතංරසොව හොති. තෙසං තං ඔළාරිකං ආහාරං ආහරයතං තතො පභුති මුත්තකරීසං සඤ්ජායති. තථා හි රසපථවි භූමිපප්පට්ඨකො පදාලතානි ඉමෙ තාව පරිභුත්තා සුධාහාරො විය බුදුං විනොදෙත්වා රසහරණිහි රසමෙව පරිබ්‍රූහෙත්තා තිට්ඨන්ති වත්ථුනො සුබ්බමහාවෙන, න නිස්සන්දා, සුබ්බමහාවෙනෙව ගහණින්ධනමෙව ව හොති. ඔදනො පන පරිභුත්තො රසං

වඩිසෙත්තොපි වත්ථුනො ඔළාරිකභාවෙනෙව නිස්සන්දං විස්සජ්ජේත්තො පස්සාවං කරිසඤ්ච උප්පාදෙති.

අථ තෙසං නික්ඛමනත්ථාය වණ්ණුබ්බානි පහිජ්ජන්ති. පුරිසස්ස පුරිසභාවො, ඉත්ථියා ඉත්ථිභාවො පාතුභවති. පුරිමත්තභාවෙසු හි පවත්තඋපචාරජ්ඣානානුභාවෙන යාව සත්තසන්නානෙසු කාමරාගො වික්ඛම්භනවෙගෙන සම්මො, න තාව බහලකාමරාගූපනිස්සයානි ඉත්ථිපුරිසිත්ථියානි පාතුරහෙසුං. යදා පනස්ස විච්ඡින්නතාය බහලකාමරාගො ලද්ධාවසරො අහොසි, තදා තදුපනිස්සයානි තානි සත්තානං අත්තභාවෙසු සඤ්ජායිංසු, තදා ඉත්ථි පුරිසං, පුරිසො ච ඉත්ථිං අතිවෙලං උපනිජ්ඣායති. තෙසං අතිවෙලං උපනිජ්ඣායනපච්චයා කාමපරිලාභො උප්පජ්ජති, තතො මෙථුනං ධම්මං පටිසෙවන්ති. තෙ අසද්ධම්මපටිසෙවනපච්චයා විඤ්ඤාහි ගරහියමානා විහෙයියමානා තස්ස අසද්ධම්මස්ස පටිච්ඡාදනහෙතු අභාරානි කරොන්ති. තෙ අභාරං අජ්ඣාචසමානා අනුක්කමෙන අඤ්ඤතරස්ස අලසජාතිකස්ස සත්තස්ස දිට්ඨානුගතිං ආපජ්ජන්තා සන්නිධිං කරොන්ති. තතො පභූති කණොපි ථුසොපි තණ්ඩුලං පරියොනන්ධන්ති, ලාගිතට්ඨානම්පි න පටිවිරුහති.

තෙ සන්නිපතිත්වා අනුත්ථුනන්ති “පාපකා වත හො ධම්මා සත්තෙසු පාතුභූතා, මයඤ්ඤි පුබ්බෙ මනොමයා අහුම්භා”ති, අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ (දී. නි. 3.128) චුත්තනයෙන විත්ථාරෙතබ්බං. තතො මරියාදං යපෙන්නි, අථඤ්ඤතරො සත්තො අඤ්ඤස්ස භාගං අදින්නං ආදියති, තං ද්වික්ඛත්තුං පරිභාසෙත්වා තතියවාරෙ පාණිලෙඩ්ඩුදණ්ඩෙහි පහරන්ති. තෙ එවං අදින්නාදානෙ කලහමුසාවාදදණ්ඩාදානෙසු උප්පන්නෙසු ච සන්නිපතිත්වා විත්තයන්ති “යන්තූන මයං එකං සත්තං සම්මන්තෙය්‍යාම, යො නො සම්මා බ්බිතබ්බං බ්බියෙය්‍ය, ගරහිතබ්බං ගරහෙය්‍ය, පබ්බාපේතබ්බං පබ්බාපේය්‍ය, මයං පනස්ස සාලීනං භාගමනුප්පදස්සාමා”ති. එවං කතසන්නිට්ඨානෙසු පන සත්තෙසු ඉමස්මිං තාව කප්පෙ අයමෙව භගවා බොධිසත්තභූතො තෙන සමයෙන තෙසු සත්තෙසු අභිරූපතරො ච දස්සනීයතරො ච මහෙසක්ඛතරො ච බුද්ධිසම්පන්නො පටිබලො නිග්ගහපග්ගහං කාතුං. තෙ තං උපසඬකම්ත්වා යාවිත්වා සම්මන්තිංසු. සො තෙන මහාජනෙන සම්මතොති මහාසම්මතො, ඛේත්තානං අධිපතීති ඛත්තියො, ධම්මෙන සමෙන පරෙසං රඤ්ජේතීති රාජාති තීහි නාමෙහි පඤ්ඤායිත්ථ. යඤ්ඤි ලොකෙ අච්ඡරියට්ඨානං, බොධිසත්තොව තත්ථ ආදිපුරිසොති එවං බොධිසත්තං ආදිං කත්වා ඛත්තියමණ්ඩලෙ සණ්ඨිතෙ අනුපුබ්බෙන බ්‍රාහ්මණාදයොපි වණ්ණා සණ්ඨතිංසු.

තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙසතො යාව ජාලොපච්ඡෙදො,
ඉදමෙකමසඬ්ඛෙය්‍යං සංවට්ටොති වුවිචති.
කප්පවිනාසකජාලොපච්ඡෙදතො යාව

කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාළපරිපූරකො සම්පත්තිමහාමෙසො, ඉදං දුතියමසඞ්ඛොයායං සංවට්ටට්ඨායීති වුච්චති. සම්පත්තිමහාමෙසතො යාව චන්දිමසූරියපාතුභාවො, ඉදං තතියමසඞ්ඛොයායං විවට්ටොති වුච්චති. චන්දිමසූරියපාතුභාවතො යාව පුන කප්පවිනාසකමහාමෙසො, ඉදං චතුත්ථමසඞ්ඛොයායං විවට්ටට්ඨායීති වුච්චති. විවට්ටට්ඨායීඅසඞ්ඛොයායං චතුසට්ඨිඅන්තරකප්පසඞ්ඛගං. “විසතිඅන්තරකප්පසඞ්ඛග”න්ති කෙවි. සෙසාසඞ්ඛොයායාති කාලතො තෙන සමප්පමාණානෙව. ඉමානි චත්තාරි අසඞ්ඛොයායාති එකො මහාකප්පො හොති. එවං තාව අභිගිනා විනාසො ච සංශ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

යස්මිං පන සමයෙ කප්පො උදකෙන නස්සති, ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙසො වුට්ඨහිත්වාති පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව විත්ථාරෙතබ්බං. අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ දුතියසූරියො, එවමිධ කප්පවිනාසකො ඛාරුදකමහාමෙසො වුට්ඨාති. සො ආදිතො සුබුමං සුබුමං වස්සන්තො අනුක්කමෙන මහාධාරාහි කොට්ඨසතසහස්සවක්කවාළානං පූරෙන්නො වස්සති. ඛාරුදකෙන වුට්ඨවුට්ඨා පථවිපබ්බතාදයො විලියන්ති, උදකං සමන්තතො වාතෙහි ධාරියති. පථවියා හෙට්ඨිමන්තතො පභුති යාව දුතියජ්ඣානභූමිං උදකං ගණ්හාති. තෙන හි ඛාරුදකෙන වුට්ඨවුට්ඨා පථවිපබ්බතාදයො උදකෙ පක්ඛිත්තලොණසක්ඛරා විය විලියන්තෙව, තස්මා පථවිසන්ධාරකඋදකෙන සද්ධිං එකුදකමෙව තං හොතීති කෙවි. අපරෙ පන “පථවිසන්ධාරකඋදකං තං සන්ධාරකවායුක්ඛන්ධඤ්ච අනවසෙසතො විනාසෙත්වා සබ්බත්ථ සයමෙව එකො සනභූතො තිට්ඨති”ති වදන්ති, තං යුත්තං. උපරි පන ඡපි බ්‍රහ්මලොකෙ විලියාපෙත්වා සුභකිණ්ණො ආභවිව තිට්ඨති, තං යාව අණුමත්තමිපි සඞ්ඛාරගතං අත්ථි, තාව න වූපසම්මති, උදකානුගතං පන සබ්බං සඞ්ඛාරගතං අභිභවිත්වා සහසා වූපසම්මති, අන්තරධානං ගවිජති. හෙට්ඨාආකාසෙන සහ උපරිආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරොති සබ්බං වුත්තසදිසං. කෙවලං පනිධ ආභස්සරබ්‍රහ්මලොකං ආදිං කත්වා ලොකො පාතුභවති. සුභකිණ්ණතො චවිත්වා ආභස්සරට්ඨානාදිසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙසතො යාව කප්පවිනාසකඛාරුදකොපච්ඡෙදො, ඉදමෙකමසඞ්ඛොයායං. උදකුපච්ඡෙදතො යාව සම්පත්තිමහාමෙසො, ඉදං දුතියමසඞ්ඛොයායං. සම්පත්තිමහාමෙසතො යාව චන්දිමසූරියපාතුභාවො, ඉදං තතියමසඞ්ඛොයායං. චන්දිමසූරියපාතුභාවතො යාව කප්පවිනාසකමහාමෙසො, ඉදං චතුත්ථමසඞ්ඛොයායං. ඉමානි චත්තාරි අසඞ්ඛොයායාති එකො මහාකප්පො හොති. එවං උදකෙන විනාසො ච සංශ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

යස්මිං සමයෙ කප්පො වාතෙන නස්සති, ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙසො වුට්ඨහිත්වාති පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව විත්ථාරෙතබ්බං. අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ දුතියසූරියො, එවමිධ

කප්පවිනාසනත්ථං වාතො සමුට්ඨාති. සො පටිමං පුලරජං උට්ඨාපෙති,
තතො සණ්ඨරජං සුමුමවාලිකං පුලවාලිකං සක්ඛරපාසාණාදයොති
යාවකුටාගාරමත්තෙ පාසාණෙ විසමට්ඨාතො ධීතමහාරුක්ඛෙ ව උට්ඨාපෙති.
තෙ පට්ඨිතො නහමුග්ගතා න පුන පතන්ති, තත්ථෙව චුණ්ණවිචුණ්ණා
හුත්වා අභාවං ගච්ඡන්ති. අපානුක්කමෙන හෙට්ඨා මහාපට්ඨියා වාතො
සමුට්ඨන්තිවා පට්ඨිං පරිවත්තෙත්වා උද්ධං මූලං කත්වා ආකාසෙ බිපති.
යොජනසතප්පමාණාපි පට්ඨිප්පදෙසා
ද්වියොජනතියොජනවතුයොජනපඤ්චයොජනජයොජනසත්තයොජනප්පමා
ණාපි පභිජ්ජිත්වා වාතවෙගුක්ඛිත්තා ආකාසෙයෙව චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා
අභාවං ගච්ඡන්ති. චක්කවාලපබ්බතමිපි සිනෙරුපබ්බතමිපි වාතො
උක්ඛිපිත්වා ආකාසෙ බිපති. තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං අභිහන්ත්වා
චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා විනස්සන්ති. එතෙනෙවූපායෙන භූමට්ඨකවිමානාති
ව ආකාසට්ඨකවිමානාති ව විනාසෙත්තො ඡකාමාවචරදෙවලොකෙ
විනාසෙත්වා කොට්ඨසතසහස්සචක්කවාලාති විනාසෙති. තත්ථ චක්කවාලා
චක්කවාලෙහි, හිමවත්තා හිමවත්තෙහි, සිනෙරු සිනෙරුහි අඤ්ඤමඤ්ඤං
සමාගන්ත්වා චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා විනස්සන්ති. පට්ඨිතො යාව
තතියජ්ඣානභූමි වාතො ගණ්භාති, නවපි බ්‍රහ්මලොකෙ විනාසෙත්වා
වෙහජ්ජලෙ ආභච්ච තිට්ඨති. එවං පට්ඨිසන්ධාරකඋදකෙන
තංසන්ධාරකවාතෙන ව සද්ධිං සබ්බසඬ්ඛාරගතං විනාසෙත්වා සයම්පි
විනස්සති අවට්ඨානස්ස කාරණාභාවතො. හෙට්ඨාආකාසෙන සහ
උපරිආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරොති සබ්බං චුත්තසද්ධිසං. ඉධ පන
සුභකිණ්ණබ්‍රහ්මලොකං ආදිං කත්වා ලොකො පාතුහවති. වෙහජ්ජලතො
චචිත්වා සුභකිණ්ණට්ඨානාදීසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ
කප්පවිනාසකමහාමෙසතො යාව කප්පවිනාසකවාතුපච්ඡෙදො,
ඉදමෙකමසඬ්ඛොය්‍යං. වාතුපච්ඡෙදතො යාව සම්පත්තිමහාමෙසො, ඉදං
දුතියමසඬ්ඛොය්‍යන්තිආදි චුත්තනයමෙව. එවං වාතෙන විනාසො ව
සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

අථ කිංකාරණා එවං ලොකො විනස්සති. යදිපි හි සඬ්ඛාරානං
අහෙතුකො සරසනිරොධො විනාසකාභාවතො, සන්තානනිරොධො පන
හෙතුවිරහිතො නත්ථි. යථා තං සත්තනිකායෙසුති භාජනලොකස්සපි
සහෙතුකෙන විනාසෙන හවිතබ්බං, තස්මා කිමෙවං ලොකවිනාසෙ
කාරණන්ති? අකුසලමූලං කාරණං. යථා හි තත්ථ නිබ්බත්තනකසත්තානං
පුඤ්ඤබලෙන පටිමං ලොකො විවට්ටති, එවං තෙසං පාපකම්මබලෙන
සංවට්ටති, තස්මා අකුසලමූලෙසු උස්සන්තෙසු එවං ලොකො විනස්සති.
යථා හි රාගදොසමොහානං අධිකභාවෙන යථාක්කමං රොගන්තරකප්පො
සත්ථන්තරකප්පො දුබ්භික්ඛන්තරකප්පොති ඉමෙ තිවිධා අන්තරකප්පා
විවට්ටට්ඨායිමිහි අසඬ්ඛොය්‍යකප්පෙ ඡායන්ති. එවමෙනෙ යථාචුත්තා
තයො සංවට්ටා රාගාදීනං අධිකභාවෙනෙව හොන්ති.

තත්ථ රාගෙ උස්සන්තතරෙ අග්ගිනා විනස්සති, දොසෙ උස්සන්තතරෙ උදකෙන විනස්සති. දොසෙ හි උස්සන්තතරෙ අධිකතරෙන දොසෙන විය තික්ඛතරෙන බාරුදකෙන විනාසො යුත්තොති. කෙච් පන “දොසෙ උස්සන්තතරෙ අග්ගිනා, රාගෙ උදකෙනා”ති වදන්ති, තෙසං කීර අයමධිජ්ජායො — පාකටසත්තුසදිසස්ස දොසස්ස අග්ගිසදිසතා, අපාකටසත්තුසදිසස්ස රාගස්ස බාරුදකසදිසතා ච යුත්තාති. මොහෙ පන උස්සන්තතරෙ වාතෙන විනස්සති. එවං විනස්සන්තොපි ච නිරන්තරමෙව සත්ත වාරෙ අග්ගිනා නස්සති, අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙන, පුන සත්ත වාරෙ අග්ගිනා, අට්ඨමෙ උදකෙනාති එවං අට්ඨමෙ අට්ඨමෙ වාරෙ විනස්සන්තො සත්තක්ඛත්තුං උදකෙන විනස්සිත්වා පුන සත්ත වාරෙ අග්ගිනා නස්සති. එත්තාවතා තෙසට්ඨි කජ්ජා අතීතා භොන්ති. එත්ථන්තරෙ උදකෙන නස්සනවාරං සම්පත්තම්පි පටිබාහිත්වා ලද්ධොකාසො වාතො පරිපුණ්ණවතුසට්ඨිකජ්ජායුකෙ සුභකිණ්භෙ විද්ධංසෙන්තො ලොකං විනාසෙති. එත්ථ පන රාගො සත්තානං බහුලං පවත්තතීති අග්ගිවසෙන බහුසො ලොකවිනාසො වෙදිතබ්බො. ඉති එවං ඉමෙහි කාරණෙහි විනස්සිත්වා සණ්ඨහන්තං සණ්ඨහිත්වා ධීතඤ්ච ඔකාසලොකං භගවා යාථාවතො අවෙදීති එවම්පිස්ස සබ්බථා ඔකාසලොකො විදිතොති දට්ඨබ්බං.

යං පන හෙට්ඨා වුත්තං “සබ්බථා විදිතලොකත්තා ලොකවිද්ධු”ති, ඉදානි තං නිගමෙන්තො ආහ “එවං සබ්බථා විදිතලොකත්තා ලොකවිද්ධු”ති. තත්ථ සබ්බථාති ලක්ඛණාදිජ්ජහෙදතො සඞ්ඛාරලොකස්ස, ආසයාදිජ්ජහෙදතො සත්තලොකස්ස, පරිමාණසණ්ඨානාදිජ්ජහෙදතො ඔකාසලොකස්සාති එවං සබ්බජ්ජකාරෙන විදිතලොකත්තාති අත්ථො.

ඉදානි අනුත්තරොති පදස්ස අත්ථං සංවණ්ණෙන්තො ආහ “අත්තනො පන ගුණෙහි”තිආදි. තත්ථ අත්තනොති නිස්සක්කත්ථෙ සාම්ච්චනමෙතං, අත්තනොති අත්ථො. ගුණෙහි අත්තනො විසිට්ඨතරස්සාති සම්බන්ධො. තරග්ගහණඤ්චෙත්ථ “අනුත්තරො”ති පදස්ස අත්ථනිද්දෙසනාය කතං, න විසිට්ඨස්ස කස්සචි අත්ථිතාය. සදෙවකෙ හි ලොකෙ සදිසකජ්ජොපි නාම කොචි තථාගතස්ස නත්ථි, කුතො සදිසො, විසිට්ඨෙ පන කා කථා. කස්සචීති කස්සචිපි. අභිභවතීති සීලසම්පදාය උපනිස්සයභූතානං හිරොත්තජ්ජමෙත්තාකරුණානං විසෙසපච්චයානං සද්ධාසතිවීරියපඤ්ඤානඤ්ච උක්කංසජ්ජත්තියා සමුදාගමතො පට්ඨාය න අඤ්ඤසාධාරණො සවාසනපටිපක්ඛස්ස පහීනත්තා උක්කංසපාරම්ජ්ජත්තො සත්ථු සීලගුණො, තෙන භගවා සදෙවකං ලොකං අඤ්ඤදත්ථු අභිභූයා පවත්තති, න සයං කෙනචි අභිභූයාතීති අධිජ්ජායො. එවං සමාධිගුණාදිසුපි යථාරහං වත්තබ්බං. සීලාදයො වෙතෙ ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා වෙදිතබ්බො, විමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනං පන ලොකියං කාමාවචරමෙව.

යදි එවං කථං තෙන සදෙවකං ලොකං අභිභවතීති? තස්සපි ආනුභාවතො අසදිසත්තා. තම්පි හි විසයතො පවත්තිතො පවත්තිආකාරතො ච උත්තරිතරමෙව. තඤ්චි අනඤ්ඤසාධාරණං සත්ථු විමුත්තිගුණං ආරබ්භ පවත්තති, පවත්තමානඤ්ච අතක්කාවචරං පරමගම්භීරං සණ්භං සුබ්බමං සාතිසයං පටිපක්ඛධම්මානං සුප්පභීනත්තා සුට්ඨු පාකටං විභූතතරං කත්වා පවත්තති, සම්මදෙව ච වසීභාවස්ස පාපකත්තා භවඬගපරිවාසස්ස ච අතිපරිත්තකත්තා ලහු ලහු පවත්තතීති.

එවං සීලාදිගුණෙහි භගවතො උත්තරිතරස්ස අභාවං දස්සෙත්වා ඉදාති සදිසස්සපි අභාවං දස්සෙතුං “සීලගුණෙනපි අසමො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ අසමොති එකස්මිං කාලෙ නත්ථි එතස්ස සීලාදිගුණෙන සමො සදිසොති අසමො. තථා අසමෙහි සමො අසමසමො. අසමා වා සමා එතස්සාති අසමසමො. සීලාදිගුණෙන නත්ථි එතස්ස පටිමාති අප්පටිමො. සෙසපදද්වයෙපි එසෙව නයො. තත්ථ උපමාමත්තං පටිමා, සදිසුපමා පටිභාගො, යුගග්ගාභවසෙන යීතො පටිපුග්ගලොති වෙදිතබ්බො.

න බො පනාහං භික්ඛවෙ සමනුපස්සාමීතිආදීසු මම සමන්තවක්ඛුතා භත්ථතලෙ ආමලකං විය සබ්බං ලොකං පස්සන්තොපි තත්ථ සදෙවකෙ...පෙ.... පජාය අත්තනො අත්තනො සීලසම්පන්නතරං සම්පන්නතරසීලං කඤ්චිපි පුග්ගලං න බො පන පස්සාමි තාදිසස්ස අභාවතොති අධිප්පායො.

අග්ගප්පසාදසුත්තාදීනීති එත්ථ –

“යාවතා, භික්ඛවෙ, සත්තා අපදා වා ද්විපදා වා චතුප්පදා වා ඛුප්පදා වා රුපිනො වා අරුපිනො වා සඤ්ඤිනො වා අසඤ්ඤිනො වා නෙවසඤ්ඤිනාසඤ්ඤිනො වා, තථාගතො තෙසං අග්ගමක්ඛායති අරහං සම්මාසම්බුද්ධො. යෙ, භික්ඛවෙ, බුද්ධෙ පසන්නා, අග්ගෙ තෙ පසන්නා. අග්ගෙ බො පන පසන්නානං අග්ගො විපාකො භොති”ති (අ. නි. 4.34; ඉතිවු. 90) –

ඉදං අග්ගප්පසාදසුත්තං. ආදි-සද්දෙන –

“සදෙවකෙ, භික්ඛවෙ, ලොකෙ...පෙ.... සදෙවමනුස්සාය තථාගතො අභිභූ අනභිභූතො අඤ්ඤදත්ථු දසො වසවත්ති, තස්මා තථාගතොති වුච්චතී”ති (අ. නි. 4.23; දී. නි. 3.188) –

එවමාදීනි සුත්තපදානි වෙදිතබ්බානි. ආදිකා ගාථායොති –

“අහඤ්චි අරහා ලොකෙ, අහං සත්ථා අනුත්තරො;

එකොම්භි සම්මාසම්බුද්ධො, සිතිභූතොස්මි නිබ්බුතො. (මහාව. 11; ම. නි. 1.285; 2.341);

“දන්තො දමයනං සෙට්ඨො, සන්තො සමයනං ඉසි;
මුත්තො මොවයනං අග්ගො, තිණ්ණො තාරයනං වරො. (ඉතිවු. 112)

“නයිමස්මිං ලොකෙ පරස්මිං වා පන,
බුද්ධෙන සෙට්ඨො සද්දිසො ච විජ්ජති;
ආහුනෙය්‍යානං පරමාහුතිං ගතො,
පුඤ්ඤත්ථිකානං විපුලජ්චලෙසින”න්ති. (වි. ව. 1047; කථා. 799) –

එවමාදිකා ගාථා විත්ථාරෙතබ්බා.

පුරිසදම්මසාරථීතිආදීසු දම්තබ්බාති දම්මා, දම්තුං අරහරූපා. පුරිසා ච තෙ දම්මා වාති පුරිසදම්මා. විසෙසනස්ස චෙත්ථ පරනිපාතං කත්වා නිද්දෙසො, දම්මපුරිසාති අත්ථො. “සතිපි මාතුගාමස්සපි දම්මභාවෙ පුරිසග්ගහණං උක්කට්ඨපට්ඨිව්වෙසදවසෙනා”ති වදන්ති. සාරෙතීති ඉමස්ස අත්ථං දස්සෙන්නො ආහ “දමෙතී”තිආදි. තත්ථ දමෙතීති සමෙති, කායසමාදීහි යොජෙතීති අත්ථො. තං පන කායසමාදීහි යොජනං යථාරහං තදභිගවිනායාදීසු පතිට්ඨාපනං භොතීති ආහ “විනෙතීති චුත්තං භොතී”ති. අදන්තාති ඉදං සබ්බෙන සබ්බං දමතං අනුපගතා පුරිසදම්මාති චුත්තාති කත්වා චුත්තං. යෙ පන විජ්ජකතදම්මභාවා සබ්බථා දමෙතබ්බතං නාතිවත්තා, තෙපි පුරිසදම්මා එව, යතො තෙ සත්ථා දමෙති. භගවා හි විසුද්ධසිලස්ස පටිමජ්ඣානං ආචික්ඛති, පටිමජ්ඣානලාභිනො දුතියජ්ඣානන්තිආදිනා තස්ස තස්ස උපරූපරි විසෙසං ආචික්ඛන්නො එකදෙසෙන දන්තෙපි සමෙති. තෙනෙව චුත්තං විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.139) “අපි ච සො භගවා විසුද්ධසිලාදීනං පටිමජ්ඣානාදීනි සොතාපන්නාදීනඤ්ච උත්තරිමග්ගජ්ජපිපදං ආචික්ඛන්නො දන්තෙපි දමෙතියෙවා”ති. අථ වා සබ්බෙන සබ්බං අදන්තා එකදෙසෙන දන්තා ච ඉධ අදන්තග්ගහණෙනෙව සඞ්ගහිතාති වෙදිතබ්බං. දමෙතුං යුත්තාති දමනාරහා.

තිරච්ඡානපුරිසාතිආදීසු උද්ධං අනුග්ගන්ත්වා තිරියං අඤ්චිතා ගතා වඩ්ඪිතාති තිරච්ඡානා, දෙවමනුස්සාදයො විය උද්ධං දීඝං අහුත්වා තිරියං දීඝාති අත්ථො. තිරච්ඡානායෙව පුරිසා තිරච්ඡානපුරිසා. මනස්ස උස්සන්නාය මනුස්සා. සතිසුරභාවබ්‍රහ්මවරියයොග්‍යතාදිගුණවසෙන උපවිතමානසා උක්කට්ඨගුණවිත්තා. කෙ පන තෙ? ජම්බුදීපවාසිනො සත්තවිසෙසා. තෙනාහ භගවා –

“තීහි, හික්ඛවෙ, යානෙහි ජම්බුදීපකා මනුස්සා උත්තරකුරුකෙ ව මනුස්සෙ අධිග්ගණ්හන්ති දෙවෙ ව තාවතිංසෙ. කතමෙහි තීහි? සූරා සතිමන්තො ඉධ බ්‍රහ්මවරියවාසො” ති (අ. නි. 9.21).

තථා හි බුද්ධා භගවන්තො පච්චෙකබුද්ධා අග්ගසාවකා මහාසාවකා චක්කවත්තිනො අඤ්ඤෙ ච මහානුභාවා සත්තා තත්ථෙව උප්පජ්ජන්ති. තෙහි සමානරූපාදිත්‍යාය පන සද්ධිං පරිත්තදීපවාසීහි ඉතරමහාදීපවාසීනොපි මනුස්සාත්ථෙව පඤ්ඤායිංසුති එකෙ. අපරෙ පන භණන්ති – ලොහාදීහි ච අලොහාදීහි ච සහිතස්ස මනස්ස උස්සන්තත්‍යාය මනුස්සා. යෙ හි සත්තා මනුස්සජාතිකා, තෙසු විසෙසතො ලොහාදයො අලොහාදයො ච උස්සන්තා, තෙ ලොහාදිඋස්සන්තත්‍යාය අපායමග්ගං, අලොහාදිඋස්සන්තත්‍යාය සුගතිමග්ගං නිබ්බානගාමිමග්ගඤ්ච පුරන්ති, තස්මා ලොහාදීහි අලොහාදීහි ච සහිතස්ස මනස්ස උස්සන්තත්‍යාය පරිත්තදීපවාසීහි සද්ධිං චතුමහාදීපවාසීනො සත්තවිසෙසා මනුස්සාති වුවුවන්ති. ලොකියා පන “මනුනො අපච්චභාවෙන මනුස්සා” ති වදන්ති. මනු නාම පඨමකජ්ජිකො ලොකමරියාදාය ආදිභූතො හිතාහිතවිධායකො සත්තානං පිතුවියානියො, යො සාසනෙ මහාසම්මතොති වුවුවති, පච්චක්ඛතො පරම්පරාය ච තස්ස ඔවාදානුසාසනියං ධීතා තස්ස පුත්තසදිසත්‍යාය මනුස්සා මානුසාති ච වුවුවන්ති. තතො එව හි තෙ මාණවා “මනුජා” ති ච වොහරියන්ති, මනුස්සා ච තෙ පුරිසා වාති මනුස්සපුරිසා.

අමනුස්සපුරිසාති එත්ථ න මනුස්සාති අමනුස්සා. තංසදිසතා එත්ථ ජොතියති. තෙන මනුස්සත්තමත්තං නත්ථි, අඤ්ඤං සමානන්ති යක්ඛාදයො අමනුස්සාති අධිජ්ජෙතා. න යෙ කෙච්චි මනුස්සෙහි අඤ්ඤෙ, තථා තිරච්ඡානපුරිසානං විසුං ගහණං කතං. යක්ඛාදයො එව ච නිද්දිට්ඨා. අපලාලො හිමවන්තවාසී, වූළොදරමහොදරා නාගදීපවාසීනො, අග්ගිසිඤ්ඤමසිඛා සිහළදීපවාසීනො නිබ්බිසා කතා දොසවිසස්ස විනොදනෙන. තෙනාහ “සරණෙසු ච සීලෙසු ච පතිට්ඨාපිතා” ති. කුට්ඨන්තාදයොති ආදි-සද්දෙන සොරමුඛඋපාලිගහපතිආදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. සක්කාදයොති ආදි-සද්දෙන අජකලාපයක්ඛකබ්‍රහ්මාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. එතෙසං පන දමනං තත්ථ තත්ථ වුත්තනායෙනෙව සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති අතිජ්ජපඤ්චභාවතො ඉධ න වුවුවති. ඉදඤ්චෙත්ථ සුත්තං විත්ථාරෙතබ්බන්ති ඉදං කෙසිසුත්තං “විනීතා විචිත්‍රෙහි විනයනුපායෙහි” ති එතස්මිං අත්ථෙව විත්ථාරෙතබ්බං යථාරහං සණ්භාදීහි උපායෙහි විනයනස්ස දීපනතො.

අත්ථපදන්ති අත්ථාහිඛ්‍යඤ්ජනකං පදං, වාක්‍යන්ති අත්ථො. වාක්‍යෙන හි අත්ථාහිඛ්‍යන්ති, න නාමාදිපදමත්තෙන, එකපදභාවෙන ච අනඤ්ඤාසාධාරණො සත්ථු පුරිසදම්මසාරථිභාවො දස්සිතො භොති. තෙනාහ “භගවා හි” තිආදි. අට්ඨ දිසාති අට්ඨ සමාපත්තියො. තා හි අඤ්ඤමඤ්ඤං

සම්බන්ධාපි අසංකිණිභාවෙන දිස්සන්ති අපදිස්සන්ති, දිසා වියාති වා දිසා. අසප්පමානාති න සප්පමානා වසිභාවප්පත්තියා නිස්සඬගවාරා. ධාවන්තීති ජවනචුත්තියොගතො ධාවන්ති. එකංයෙව දිසං ධාවතීති අත්තනො කායං අපරිවත්තන්තොති අධිප්පායො, සත්ථාරා පන දමිතා පුරිසදම්මා එකිරියාපටෙනෙව අට්ඨ දිසා ධාවන්ති. තෙනාහ “එකපල්ලඬකෙනෙව නිසින්තා”ති. අට්ඨ දිසාති ච නිදස්සනමත්තමෙතං ලොකියෙහි අගතපුබ්බං නිරොධසමාපත්තිදිසං අමතදිසඤ්ච පක්ඛන්දනතො.

දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථෙහිතිආදීසු දිට්ඨධම්මො වුව්චති පච්චක්ඛො අත්තභාවො, තත්ථ නියුත්තොති දිට්ඨධම්මිකො, ඉධලොකත්ථො. කම්මකිලෙසවසෙන සම්පරෙතබ්බතො සම්මා ගන්තබ්බතො සම්පරායො, පරලොකො. තත්ථ නියුත්තොති සම්පරායිකො, පරලොකත්ථො. පරමො උත්තමො අත්ථො පරමත්ථො, නිබ්බානං. තෙහි දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථෙහි. යථාරහන්ති යථානුරූපං, තෙසු තෙසු අත්ථෙසු යො යො පුග්ගලො යං යං අරහති, තදනුරූපං. අනුසාසනීති විනෙති තස්මිං තස්මිං අත්ථෙ පතිට්ඨාපෙති. සහ අත්ථෙත වත්තතීති සත්ථො, භණ්ඩමුලෙන වණ්ඡ්ජාය දෙසන්තරං ගවිෂන්තො ජනසමුහො. භිතූපදෙසාදිවසෙන පරිපාලෙතබ්බො සාසිතබ්බො සො එතස්ස අත්ථීති සත්ථා සත්ථවාහො නිරුත්තිනයෙන. සො විය භගවාති ආහ “සත්ථා වියාති සත්ථා, භගවා සත්ථවාහො”ති.

ඉදානි තමත්ථං නිද්දෙසපාළිනයෙන දස්සෙතුං “යථා සත්ථවාහො”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සත්ථෙති සත්ථීකෙ ජනෙ. කං උදකං තාරෙන්නි එත්ථාති කන්තාරො, නිරුදකො අරඤ්ඤප්පදෙසො. රුළුභිවසෙන පන ඉතරොපි අරඤ්ඤප්පදෙසො තථා වුව්චති. වොරකන්තාරන්ති වොරෙහි අධිට්ඨිතකන්තාරං, තථා වාළකන්තාරං. දුබ්භික්ඛකන්තාරන්ති දුල්ලභතික්ඛං කන්තාරං. තාරෙතීති අබෙමන්තට්ඨානං අතික්කාමෙති. උත්තාරෙතීතිආදි උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪෙත්ථා චුත්තං. අථ වා උත්තාරෙතීති බෙමන්තභූමිං උපනෙන්නො තාරෙති. නිත්තාරෙතීති අබෙමන්තට්ඨානතො නික්ඛාමෙන්නො තාරෙති. පතාරෙතීති පරිග්ගහෙත්ථා තාරෙති, භත්ථෙත පරිග්ගහෙත්ථා තාරෙති විය තාරෙතීති අත්ථො. සබ්බම්පෙතං තාරණුත්තාරණාදි බෙමට්ඨානෙ යපනමෙවාති ආහ “බෙමන්තභූමිං සම්පාපෙතී”ති. සත්තෙති වෙනෙයාසත්තෙ. මහාගහනතාය මහානත්ථතාය දුන්නිත්ථරතාය ච ජාතියෙව කන්තාරො ජාතිකන්තාරො, තං ජාතිකන්තාරං.

උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදවසෙනාති උක්කට්ඨසත්තපරිච්ඡෙදවසෙන. දෙවමනුස්සා එව හි උක්කට්ඨසත්තා, න තිරව්ජානාදයො. එතන්ති “දෙවමනුස්සාන”න්ති එතං වචනං. භබ්බපුග්ගලපරිච්ඡෙදවසෙනාති සම්මත්තනියාමොක්කමනස්ස යොග්‍යපුග්ගලස්ස පරිච්ඡින්නදනවසෙන.

භගවතොති නිස්සක්කෙ සාමිවචනං යථා “උපජ්ඣායතො අජ්ඣෙති”ති. භගවතො සන්තිකෙ වාති අත්ථො. උපනිස්සයසම්පත්තින්ති තිහෙතුකපටිසන්ධිආදිකං මග්ගඵලාධිගමස්ස බලවකාරණං. ගග්ගරායාති ගග්ගරාය නාම රඤ්ඤො දෙවියා, තාය වා කාරිතත්තා “ගග්ගරා”ති ලද්ධනාමාය. සරෙ නිමිත්තං අග්ගහෙසිති “ධම්මො එසො වුච්චති”ති ධම්මසඤ්ඤාය සරෙ නිමිත්තං ගණ්හි, ගණ්හන්තො ච පසන්නචිත්තො පරිසපරියන්තෙ නිපජ්ජි. සන්නිරුමභිත්වා අට්ඨාසිති තස්ස සීසෙ දණ්ඩස්ස යපිතභාවං අපස්සන්තො තත්ථ දණ්ඩං උජ්ජිලෙත්වා අට්ඨාසි. මණ්ඩුකොපි දණ්ඩෙ යපිතෙපි උජ්ජිලිතෙපි ධම්මගතෙන පසාදෙන විස්සරමකරොන්තොව කාලමකාසි. දෙවලොකෙ නිබ්බත්තසත්තානං අයං ධම්මතා, යා “කුතොහං ඉධ නිබ්බත්තො, තත්ථ කිත්තු ඛො කම්මමකාසි”න්ති ආවජ්ජනා. තස්මා අත්තනො පුරිමභවස්ස දිට්ඨත්තා ආහ “අරෙ අභමිපි නාම ඉධ නිබ්බත්තො”ති. භගවතො පාදෙ සිරසා වන්දිති කතඤ්ඤාතාසංවඞ්ඨිතෙන පෙමගාරවබ්භුමානෙන වන්දි.

ජානන්තොව පුච්ඡිති මහාජනස්ස කම්මඵලං බුද්ධානුභාවඤ්ච පච්චක්ඛං කාතුකාමො භගවා “කො මෙ වන්දති”ති ගාථාය පුච්ඡි. තත්ථ (වි. ව. අට්ඨ. 857) කොති දෙවනාගයක්ඛගන්ධබ්බාදිසු කො, කතමොති අත්ථො. මෙති මම. පාදානීති පාදෙ. ඉද්ධියාති ඉමාය ඵවරුපාය දෙවිද්ධියා. යසසාති ඉමිනා ඵදිසෙන යසෙන ච පරිවාරෙන ච. ජලන්ති විජ්ජොතමානො. අභික්කන්තෙනාති අතිවිය කන්තෙන කාමනීයෙන සුන්දරෙන. වණ්ණෙනාති ජවිවණ්ණෙන සරිරවණ්ණනිභාය. සබ්බා ඔභාසයං දිසාති සබ්බා දසපි දිසා පභාසෙන්නො, වන්දො විය සුරියො විය ච එකොභාසං එකාලොකං කරොන්තොති අත්ථො.

එවං පන භගවතා පුච්ඡිතො දෙවපුත්තො අත්තානං පචෙදෙන්තො “මණ්ඩුකොහං පුරෙ ආසි”න්ති ගාථමාහ. තත්ථ පුරෙති පුරිමජාතියං. උදකෙති ඉදං තදා අත්තනො උජ්ජත්තිට්ඨානදස්සනං. උදකෙ මණ්ඩුකොති තෙන උද්ධුමාසිකාදිකස්ස ථලෙ මණ්ඩුකස්ස නිවත්තනං කතං හොති. ගාවො වරන්ති එත්ථාති ගොවරො, ගුන්තං සාසෙසනට්ඨානං. ඉධ පන ගොවරො වියාති ගොවරො, වාරි උදකං ගොවරො එතස්සාති වාරිගොවරො. උදකවාරිපි හි කොචි කච්ඡපාදි අවාරිගොවරොපි හොතීති “වාරිගොවරො”ති විසෙසෙත්වා වුත්තං. තච ධම්මං සුණන්තස්සාති බ්‍රහ්මස්සරෙන කරවිකරුතමඤ්ජුනා දෙසෙත්තස්ස තච ධම්මං “ධම්මො එසො වුච්චති”ති සරෙ නිමිත්තග්ගාභවසෙන සුණන්තස්ස. අනාදරෙ චෙතං සාමිවචනං. අවධි වච්ඡපාලකොති වච්ඡෙ රක්ඛන්තො ගොපාලකදාරකො මම සමීපං ආගන්ත්වා දණ්ඩමොලුබ්භ තිට්ඨන්තො මම සීසෙ දණ්ඩං සන්නිරුමභිත්වා මං මාරෙසිති අත්ථො.

සීතං කත්වාති “තථා පරිත්තතරෙනපි පුඤ්ඤානුභාවෙන එවං අනිවිය උළාරා ලොකියලොකුත්තරසම්පත්තියො ලබ්භන්ති”ති පිතිසොමනස්සජාතො භාසුරතරධවළවිජ්ජුරත්තදසනඛකිරණාවලීහි හියොයාසො මත්තාය තං පදෙසං ඔභාසෙන්තො සීතං කත්වා. පිතිසොමනස්සවසෙන හි සො –

“මුහුත්තං චිත්තපසාදස්ස, ඉද්ධිං පස්ස යසඤ්ච මෙ; ආනුභාවඤ්ච මෙ පස්ස, චණ්ණං පස්ස ජුතිඤ්ච මෙ.

“යෙ ව තෙ දීඝමද්ධානං, ධම්මං අස්සොසුං ගොතම; පත්තා තෙ අවලට්ඨානං, යත්ථ ගන්ත්වා න සොචරෙ”ති. (වි. ව. 859-860) –

ඉමා ද්වෙ ගාථා වත්වා පක්කාමි.

යං පන කිඤ්චිති එත්ථ යන්ති අනියමිතවචනං, තථා කිඤ්චිති. පනාති වචනාලඞ්කාරමත්තං. තස්මා යං කිඤ්චිති ඤෙය්‍යස්ස අනවසෙසපරියාදානං කතං හොති. පනාති වා විසෙසත්ථදීපකො නිපාතො. තෙන “සම්මාසම්බුද්ධො”ති ඉමිනා සඞ්ඛෙපතො විත්ථාරතො ව සත්ථු චතුසච්චාහිසම්බොධො වුත්තො. බුද්ධොති පන ඉමිනා තදඤ්ඤස්සපි ඤෙය්‍යස්ස අවබොධො. පුරිමෙන වා සත්ථු පටිච්චෙධඤාණානුභාවො, පච්ඡිමෙන දෙසනාඤාණානුභාවො. පී-ති උපරි වුවිචමානො විසෙසො ජොතීයති. විමොක්ඛන්තිකඤාණවසෙනාති එත්ථ සබ්බසො පටිපක්ඛෙහි විමුච්චන්ති විමොක්ඛො, අග්ගමග්ගො, තස්ස අත්තො, අග්ගඵලං, තස්මිං ලද්ධෙ ලද්ධබ්බතො තත්ථ භවං විමොක්ඛන්තිකං, ඤාණං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණෙන සද්ධිං සබ්බමපි බුද්ධඤාණං.

එවං පවත්තොති එත්ථ –

“සබ්බඤ්ඤාය බුද්ධො, සබ්බදස්සාවිතාය බුද්ධො, අනඤ්ඤනෙය්‍යතාය බුද්ධො, විසවිතාය බුද්ධො, බිණාසවසඞ්ඛාතෙන බුද්ධො, නිරුපලෙපසඞ්ඛාතෙන බුද්ධො, එකන්තවීතරාගොති බුද්ධො, එකන්තවීතදොසොති බුද්ධො, එකන්තවීතමොහොති බුද්ධො, එකන්තනික්කිලෙසොති බුද්ධො, එකායනමග්ගං ගතොති බුද්ධො, එකො අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධොති බුද්ධො, අබුද්ධිවිහතත්තා බුද්ධිපටිලාභා බුද්ධො. බුද්ධොති නෙතං නාමං මාතරා කතං, න පිතරා කතං, න භාතරා කතං, න භගිනියා කතං, න මිත්තාමච්චෙහි කතං, න ඤාතිසාලොහිතෙහි කතං, න සමණබ්‍රාහ්මණෙහි කතං, න දෙවතාහි කතං, විමොක්ඛන්තිකමෙතං බුද්ධානං භගවත්තානං බොධියා මූලෙ සහ සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්ස පටිලාභා සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං බුද්ධො”ති (මහානි. 192) –

අයං නිද්දෙසපාළිනගො. යස්මා චෙත්ථ තස්සා පටිසම්භිදාපාළියා (පටි. ම. 1.162) හෙදො නත්ථි, තස්මා ද්විසු ඵකෙනපි අත්ථසිද්ධිති දස්සනත්ථං “පටිසම්භිදානගො වා”ති අනියමත්ථො වාසද්දො වුත්තො.

තත්ථ (පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.162; මහානි. අට්ඨ. 192) යථා ලොකෙ අවගන්තා “අවගතො”ති වුච්චති, ඵචං බුද්ධිකා සච්චානිති බුද්ධො සුද්ධකත්තුවසෙන. යථා පණ්ණසොසා වාතා “පණ්ණසුසා”ති වුච්චන්ති, ඵචං බොධෙනා පජායාති බුද්ධො හෙතුකත්තුවසෙන. හෙතුඅත්ථො චෙත්ථ අන්තොනීතො. සබ්බඤ්ඤාතාය බුද්ධොති සබ්බධම්මබුද්ධිකාසමත්ථාය බුද්ධියා බුද්ධොති අත්ථො. සබ්බදස්සාවිතාය බුද්ධොති සබ්බධම්මබොධනසමත්ථාය බුද්ධියා බුද්ධොති අත්ථො. අනඤ්ඤානෙය්‍යතාය බුද්ධොති අඤ්ඤාන අබොධිතො සයමෙව බුද්ධත්තා බුද්ධොති අත්ථො. විසවිතාය බුද්ධොති නානාගුණවිසවනතො පදුමමිව විකසනට්ඨෙන බුද්ධොති අත්ථො. බිණ්ණසවසඬ්ඛානෙන බුද්ධොති ඵචමාදිහි ඡහි පදෙහි චිත්තසඬ්ඛොචකරධම්මජ්ජහානෙන නිද්දාක්ඛයවිබුද්ධො පුරිසො විය සබ්බකිලෙසනිද්දාක්ඛයවිබුද්ධත්තා බුද්ධොති වුත්තං හොති. තත්ථ සඬ්ඛා සඬ්ඛාතන්ති අත්ථතො ඵකත්තා සඬ්ඛානෙනාති වචනස්ස කොට්ඨාසෙනාති අත්ථො. තණ්හාලෙපදිට්ඨිලෙපාභාවෙන නිරුපලෙපසඬ්ඛානෙන. සවාසනානං සබ්බකිලෙසානං පහීනත්තා ඵකත්තවචනෙනෙව විසෙසෙත්වා “ඵකත්තවීතරාගො”තිආදි වුත්තං. ඵකත්තනික්කිලෙසොති රාගදොසමොභාවසෙසෙහි සබ්බකිලෙසෙහි නික්කිලෙසො. ඵකායනමග්ගං ගතොති බුද්ධොති ගමනත්ථානං බුද්ධිඅත්ථතා විය බුද්ධිඅත්ථානමිති ගමනත්ථතා ලබ්භතීති ඵකායනමග්ගං ගතත්තා බුද්ධොති වුච්චන්ති අත්ථො. ඵකො අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධොති බුද්ධොති න පරෙහි බුද්ධත්තා බුද්ධො, අථ බො සයමෙව අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධත්තා බුද්ධොති අත්ථො. අබුද්ධිවිහතත්තා බුද්ධිපටිලාභා බුද්ධොති බුද්ධි බුද්ධං බොධොති අනත්ථත්තරං. තත්ථ යථා රත්තගුණගොගතො රත්තො පටො, ඵචං බුද්ධගුණගොගතො බුද්ධොති ඤාපනත්ථං වුත්තං. තතො පරං බුද්ධොති නෙතං නාමන්තිආදි අත්ථානුගතායං පඤ්ඤත්තීති බොධනත්ථං වුත්තන්ති ඵචමෙත්ථ ඉමිනාපි කාරණෙන භගවා බුද්ධොති වෙදිතබ්බො.

ඉදානි භගවාති ඉමස්ස අත්ථං දස්සෙන්නො ආහ “භගවාති ඉදං පනස්සා”තිආදි. තත්ථ අස්සාති භගවතො. ගුණවිසිට්ඨස්සත්තුත්තමගරුගාරවාධිවචනන්ති සබ්බෙහි සීලාදිගුණෙහි විසිට්ඨස්ස තතො ඵච සබ්බස්සත්තෙහි උත්තමස්ස ගරුතො ගාරවචසෙන වුච්චමානවචනමෙතං භගවාති. තථා හි ලොකනාටො අපරිමිතනිරුපමජ්ජහාවසීලාදිගුණවිසෙසසමඬ්ඝිතාය සබ්බානත්ථපරිභාරපුබ්බධිගමාය නිරවසෙසහිතසුඛවිධානතජ්ජරාය නිරතිසයාය පයොගසම්පත්තියා සදෙවමනුස්සාය පජාය අවිචන්තුපකාරිතාය

ව අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු අපරිමාණානං සත්තානං උත්තමං ගාරවට්ඨානන්ති.

භගවාති වචනං සෙට්ඨන්ති සෙට්ඨවාචකං වචනං සෙට්ඨගුණසහවරණතො “සෙට්ඨ”න්ති වුත්තං. අථ වා වුව්චතීති වචනං, අත්ථො, තස්මා යො “භගවා”ති වචනෙන වචනියො අත්ථො, සො සෙට්ඨොති අත්ථො. භගවාති වචනමුත්තමන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. ගාරවයුත්තොති ගරුභාවයුත්තො ගරුගුණයොගතො. ගරුකරණං වා සාතිසයං අරහතීති ගාරවයුත්තො, ගාරවාරහොති අත්ථො. “සිප්පාදිසික්ඛාපකා ගරු හොන්ති, න ව ගාරවයුත්තා, අයං පන තාදිසො න හොති, තස්මා ‘ගරු’ති වත්ථා ‘ගාරවයුත්තො’ති වුත්ත”න්ති කෙවි.

ගුණවිසෙසහෙතුකං “භගවා”ති ඉදං භගවතො නාමන්ති සඬ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විත්ථාරතො විහජිතුකාමො නාමංයෙව තාව අත්ථුද්ධාරවසෙන දස්සෙන්තො “වතුබ්බිධඤ්ඨි නාම”න්තිආදිමාහ. තත්ථ ආවත්ථිකන්ති අවත්ථාය විදිතං තං තං අවත්ථං උපාදාය පඤ්ඤත්තං වොහරිතං. තථා ලිඬ්භිකං තෙන තෙන ලිඬ්ගෙන වොහරිතං. නෙමිත්තිකන්ති නිමිත්තතො ආගතං. අධිච්චසමුප්පන්නන්ති යදිච්ඡාය පවත්තං, යදිච්ඡාය ආගතං යදිච්ඡකං. ඉදානි ආවත්ථිකාදීනි නාමානි සරුපතො දස්සෙන්තො ආහ “තත්ථ වචිණො දම්මො බලිබද්දො”තිආදි. තත්ථ පයමෙන ආදි-සද්දෙන බාලො යුවා වුඬ්ඬොති එවමාදිං සඬ්ගණ්භාති, දුතියෙන මුණ්ඬි ජට්ඨි එවමාදිං, තතියෙන බහුස්සුතො ධම්මකට්ඨකො ක්කායීති එවමාදිං, චතුත්ථෙන අසපදීපනං පාවචනන්ති එවමාදිං සඬ්ගණ්භාති. නෙමිත්තිකන්ති වුත්තමත්ථං බ්‍යතිරෙකවසෙන පතිට්ඨාපෙතුං “න මහාමායායා”තිආදි වුත්තං. විමොක්ඛන්තිකන්ති ඉමිනා පන ඉදං නාමං අරියාය ජාතියා ජාතක්ඛණෙයෙව ජාතන්ති දස්සෙති. යදි විමොක්ඛන්තිකං, අථ කස්මා අඤ්ඤෙහි ඛිණාසවෙහි අසාධාරණන්ති ආහ “සහ සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණස්ස පටිලාභා”ති. බුද්ධානඤ්ඨි අරහත්තඵලං නිප්පජ්ජමානං සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණාදිහි සබ්බෙහි බුද්ධගුණෙහි සද්ධිංයෙව නිප්පජ්ජති. තෙන වුත්තං “විමොක්ඛන්තික”න්ති. සච්ඡිකා පඤ්ඤත්තීති සබ්බධම්මානං සච්ඡිකිරියාය නිමිත්තා පඤ්ඤත්ති. අථ වා සච්ඡිකා පඤ්ඤත්තීති පච්චක්ඛසිද්ධා පඤ්ඤත්ති. යංගුණනිමිත්තා හි සා, තෙ සත්ථු පච්චක්ඛන්තා, තංගුණා විය සාපි සච්ඡිකතා එව නාම හොති, න පරෙසං වොහාරමත්තෙනානි අධිප්පායො.

වදන්තීති මහාථෙරස්ස ගරුභාවතො බහුවචනෙනාහ, සඬ්භිතිකාරෙහි වා කතමනුවාදං සන්ධාය. ඉස්සරියාදිහෙදො හගො අස්ස අත්ථිති හගී. මග්ගඵලාදිඅරියධම්මරතනං අරඤ්ඤවනපත්ථානි පන්තානි සෙනාසනානි අප්පසද්දාදිගුණයුත්තානි හජී සෙවි සිලෙනානි හජී, හජනසිලොති අත්ථො. භාගීති විවරපිණ්ඩපාතාදිනං චතුත්තං පච්චයානඤ්ඤෙව

අත්ථධම්මවිමුත්තිරසස්ස ච අධිසීලාදීනඤ්ච භාගීති අත්ථො. විහජී පවිහජී ධම්මරතනන්ති විහත්තවා. අකාසි හග්ගන්ති රාගාදිපාපධම්මං හග්ගං අකාසිති හගවාති අත්ථො. ගරුපි ලොකෙ හගවාති වුව්චතීති ආහ “ගරු”ති. යස්මා ගරු, තස්මාපි හගවාති වුත්තං හොති. හෙතුඅත්ථො හි ඉති-සද්දො. සො ච යත්ථ ඉති-සද්දො නත්ථි හගීතිආදීසු, තත්ථ පච්චෙකං යොජෙතබ්බො. භාග්‍යමස්ස අත්ථිති භාග්‍යවා. බහුහි ඤායෙහීති කායභාවනාදිකෙහි අනෙකෙහි භාවනාක්කමෙහි. සුභාවිතත්තනොති සම්මදෙව භාවිතසභාවස්ස. පච්චත්තෙ වෙතං සාමිච්චනං, තෙන සුභාවිතත්තාති වුත්තං හොති, සුභාවිතසභාවොති අත්ථො. මහාගණ්ඨීපදෙ පන “සුභාවිතත්තනො සුභාවිතකායො”ති වුත්තං. හවානං අත්තං නිබ්බානං ගතොති හවත්තගො.

නිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනාති එත්ථායං නිද්දෙසනයො –

“හගවාති ගාරවාධිවචනමෙතං. අපිච හග්ගරාගොති හගවා, හග්ගදොසොති හගවා, හග්ගමොහොති හගවා, හග්ගමානොති හගවා, හග්ගදිට්ඨිති හගවා, හග්ගතණ්හොති හගවා, හග්ගකිලෙසොති හගවා, හජී විහජී පවිහජී ධම්මරතනන්ති හගවා, හවානං අත්තකරොති හගවා, භාවිතකායො භාවිතසීලො භාවිතචිත්තො භාවිතපඤ්ඤොති හගවා, හජී වා හගවා අරඤ්ඤවනපත්ථාති පන්තාති සෙනාසනාති අප්පසද්දාති අප්පනිග්ගොසාසාති විජනවාතාති මනුස්සරාහස්සෙය්‍යකාති පටිසල්ලානසාරුප්පානීති හගවා. භාගී වා හගවා

වීවරපිණ්ඩපාතසෙනාසනගිලානපච්චයහෙසජ්ජපරික්ඛාරානන්ති හගවා. භාගී වා හගවා අත්ථරසස්ස ධම්මරසස්ස විමුත්තිරසස්ස අධිසීලස්ස අධිචිත්තස්ස අධිපඤ්ඤායාති හගවා. භාගී වා හගවා චතුත්තං ඤානානං චතුත්තං අප්පමඤ්ඤානං චතුත්තං අරුපසමාපත්තීනන්ති හගවා. භාගී වා හගවා අට්ඨන්තං විමොක්ඛානං අට්ඨන්තං අභිභායතනානං නවත්තං අනුපුබ්බවිහාරසමාපත්තීනන්ති හගවා. භාගී වා හගවා දසන්තං සඤ්ඤාභාවනානං දසන්තං කසිණසමාපත්තීනං ආනාපානස්සතිසමාධිස්ස අසුභසමාපත්තියාති හගවා. භාගී වා හගවා චතුත්තං සතිපට්ඨානානං චතුත්තං සම්මප්පධානානං චතුත්තං ඉද්ධිපාදානං පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං පඤ්චන්තං බලානං සත්තන්තං බොජ්ඣංගිගානං අරියස්ස අට්ඨංඝිකස්ස මග්ගස්සාති හගවා. භාගී වා හගවා දසන්තං තථාගතබලානං චතුත්තං වෙසාරජ්ජානං චතුත්තං පටිසම්භිදානං ඡන්තං අභිඤ්ඤානං ඡන්තං බුද්ධධම්මානන්ති හගවා. හගවාති තෙන නාම...පෙ.... සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං හගවා”ති (මහානි. 84).

එත්ථ ච “ගාරවාධිවචන”න්තිආදීනි යදිපි ගාථායං ආගතපදානුක්කමෙන න නිද්දිට්ඨානි, යථාරහං පන තෙසං සබ්බෙසම්පි නිද්දෙසභාවෙන වෙදිතබ්බානි. තත්ථ ගාරවාධිවචනන්ති ගරුතං ගරුභාවචාචකං වචනං. හජීති භාගසො කපෙසි. තෙනාහ “විහජී පවිහජී ධම්මරතන”න්ති. මග්ගඵලාදි අරියධම්මොයෙව ධම්මරතනං. පුන හජීති ඉමස්ස සෙවිති අත්ථො. භාගීති භාගාහිධෙය්‍යවා. පුන භාගීති එත්ථ හජනසිලොති අත්ථො. අත්ථරසස්සාති අත්ථසන්තිස්සයස්ස රසස්ස. විමුක්තායතනසිසෙ හි යත්වා ධම්මං කපෙත්තස්ස සුඤ්ඤානස්ස ච තදත්ථං ආරබ්භ උප්පජ්ජනකපිතිසොමනස්සං අත්ථරසො. ධම්මං ආරබ්භ ධම්මරසො. යං සන්ධාය චුත්තං “ලහති අත්ථවෙදං, ලහති ධම්මවෙද”න්ති (අ. නි. 6.10). විමුක්තිරසස්සාති විමුක්තිභූතස්ස විමුක්තිසන්තිස්සයස්ස වා රසස්ස. සඤ්ඤාභාවනානන්ති අනිච්චසඤ්ඤාදීනං දසන්තං සඤ්ඤාභාවනානං. ඡන්තං බුද්ධධම්මානන්ති ඡ අසාධාරණඤ්ඤාණාති සන්ධාය චුත්තං. තත්ථ තත්ථ භගවාතිසද්දසිද්ධි නිරුත්තිතයෙනෙව වෙදිතබ්බා.

යදිපි “භාග්‍යවා”තිආදීනි පදෙහි වුවිචමානො අත්ථො “හගී හජී”ති (මහානි. 84) නිද්දෙසගාථාය සඞ්ඝහිතො ඵව, තථාපි පදසිද්ධිඅත්ථවිභාගඅත්ථයොජනාදිසහිතො සංවණ්ණනානායො තතො අඤ්ඤාකාරොති චුත්තං “අයං පන අපරො නයො”ති. වණ්ණවිපරියායොති එතන්ති එත්ථ ඉතිසද්දො ආදිඅත්ථො, තෙන වණ්ණවිකාරො වණ්ණලොපො ධාතුඅත්ථෙත නියොජනඤ්චාති ඉමං තිවිධං ලක්ඛණං සඞ්ගණ්හාති. සද්දනායෙනාති සද්දලක්ඛණනායෙන. පියොදරාදීනං සද්දානං ආකතිගණභාවතො චුත්තං “පියොදරාදිපක්ඛෙපලක්ඛණං ගහෙත්වා”ති. පක්ඛිපනමෙව ලක්ඛණං. තප්පරියාපන්නතාකරණඤ්ඤි පක්ඛිපනං. පාරජ්ජත්තන්ති පරමුක්කංසගතං පාරමිභාවජ්ජත්තං. භාග්‍යන්ති කුසලං. තත්ථ මග්ගකුසලං ලොකුත්තරසුඛනිබ්බත්තකං, ඉතරං ලොකියසුඛනිබ්බත්තකං, ඉතරම්පි වා විච්චුපනිස්සයං පරියායතො ලොකුත්තරසුඛනිබ්බත්තකං සියා.

ඉදානි භගවාති ඉමස්ස අත්ථං විහජීත්වා දස්සෙන්නො ආහ “යස්මා පනා”තිආදි. තත්ථ ලොභාදයො එකකවසෙන ගහිතා, තථා විපරිතමනසිකාරො විපල්ලාසභාවසාමඤ්ඤෙන, අහිරිකාදයො දුකවසෙන. තත්ථ කුප්ඤ්ඤාලක්ඛණො කොධො, සො නවවිධආසාතවත්ථුසම්භවො. “අක්කොච්ඡි මං අවධි ම”න්තිආදිනා (ධ. ප. 3-4) පුනස්පුනං කුප්ඤ්ඤාවසෙන චිත්තපරියොනන්ධතො උපනාහො. උභයම්පි පටිසොයෙව, සො පවත්තිනානත්තතො හින්දිත්වා චුත්තො. සකිං උප්පන්නො කොධො කොධොයෙව, තදුත්තරි උපනාහො. චුත්තඤ්චෙනං “පුබ්බකාලෙ කොධො, අපරකාලෙ උපනාහො”ති (විහ. 891). අගාරියස්ස (ම. නි. අට්ඨ. 1.71) අනගාරියස්ස වා සුකතකරණවිනාසනො මක්ඛො.

අගාරියොපි හි කෙනවි අනුකම්පකෙන දලිද්දො සමානො උච්චෙ යානෙ යපිතො අපරෙන සමයෙන “කිං තයා මය්හං කත”න්ති තස්ස සුකතකරණං විනාසෙති. අනගාරියොපි සාමණෙරකාලතො පභූති ආචරියෙන වා උපජ්ඣායෙන වා චතුහි පච්චයෙහි උද්දෙසපරිපුච්ඡාදීහි ච අනුග්ගහෙත්වා ධම්මකථානයජ්ජකරණකොසල්ලාදීති සික්ඛාපිතො අපරෙන සමයෙන රාජරාජමහාමත්තාදීහි සක්කතො ගරුකතො ආචරියුපජ්ඣායෙසු අවිත්තීකතො චරමානො “අයං අම්හෙහි දහරකාලෙ එවං අනුග්ගහිතො සංවඩ්ඪිතො ච, අථ ච පතිදානි නිස්සිනෙනො ජාතො”ති වුච්චමානො “කිං මය්හං තුම්හෙහි කත”න්ති තෙසං සුකතකරණං විනාසෙති, තස්සෙසො පුබ්බකාරිතාලක්ඛණස්ස ගුණස්ස විනාසනො උදකපුඤ්ජනියා විය සරිරානුගතං උදකං නිපුඤ්ජන්තො මක්ඛො. තථා හි සො පරෙසං ගුණානං මක්ඛනට්ඨෙන “මක්ඛො”ති වුච්චති. පළාසතීති පළාසො, පරස්ස ගුණෙ දස්සෙත්වා අත්තනො ගුණෙහි සමෙ කරොතීති අත්ථො. සො පන බහුස්සුතෙපි පුග්ගලෙ අජ්ඣොත්ථරිත්වා “ඊදිසස්ස ච බහුස්සුතස්ස අනියතා ගති, තච වා මම වා කො විසෙසො”ති, රත්තඤ්ඤු චිරපබ්බජිතෙ පුග්ගලෙ අජ්ඣොත්ථරිත්වා “ත්වම්පි ඉමස්මිං සාසනෙ පබ්බජිතො, අහම්පි පබ්බජිතො, ත්වම්පි සීලමත්තෙ යිතො, අහම්පි”තිආදිනා නයෙන උජ්ජප්පමානො යුගග්ගාහො. යුගග්ගාහලක්ඛණො හි පළාසො.

පරෙසං සක්කාරාදීති ඛියමානා උසුයමානා ඉස්සා. අත්තනො සම්පත්තියා නිගුහනං පරෙහි සාධාරණභාවං අසහමානං මච්ඡරියං. චඤ්චනිකචරියභූතා මායා, සා සකදොසපට්ච්ඡාදනලක්ඛණා. තථා හි සා අත්තනො විජ්ජමානදොසපට්ච්ඡාදනතො චක්ඛුමොහනමායා වියාති “මායා”ති වුච්චති. අත්තනො අවිජ්ජමානගුණජ්ජකාසනලක්ඛණං කෙරාට්ඨකභාවෙන උජ්ජප්පමානං සාධෙය්‍යං. අසන්තගුණදීපනඤ්ඤි “කෙරාට්ඨ”න්ති වුච්චති. කෙරාට්ඨකො හි පුග්ගලො ආයනමච්ඡො විය හොති. ආයනමච්ඡො නාම සජ්ජමුඛමච්ඡවාලා එකා මච්ඡජාති. සො කිර මච්ඡානං නඩ්ගුට්ඨං දස්සෙති, සජ්ජානං සිසං “තුම්හාකං සදිසො අහ”න්ති ජානාපෙතුං, එවමෙව කෙරාට්ඨකො පුග්ගලො යං යං සුත්තන්තිකං වා ආහිධම්මිකං වා උපසඩ්ධකමති, තං තං එවං වදති “අහං තුම්හාකං අත්තෙවාසී, තුම්හෙ මය්හං අනුකම්පකා, නාහං තුම්හෙ මුඤ්චාමී”ති. එවමෙන “සගාරවො අයං අම්හෙසු සජ්ජතිස්සො”ති මඤ්ඤිස්සන්ති, තස්සෙවං කෙරාට්ඨකභාවෙන උජ්ජප්පමානං සාධෙය්‍යං.

සබ්බසො මද්දවාහාවෙන වාතහරිතභස්තසදිසස්ස ථද්ධභාවස්ස අනොනම්තදණ්ඩසදිසතාය පග්ගහිතසිරඅනිවාතචුත්තිකායස්ස ච කාරකො ථම්මො. තදුත්තරිකරණො සාරම්මො. සො දුට්ඨෙන ලබ්භති අකුසලවසෙන චෙව කුසලවසෙන ච. තත්ථ අගාරියස්ස පරෙන කතං අලඬිකාරාදිං දිස්වා තද්දිගුණතද්දිගුණකරණෙන උජ්ජප්පමානො, අනගාරියස්ස ච යත්තකං යත්තකං පරො පරියාපුණාති වා කථෙති වා, මානවසෙන

තද්දිගුණතද්දිගුණකරණෙන උප්පජ්ජමානො අකුසලො. තෙන හි සමන්තාගතො පුග්ගලො තද්දිගුණං තද්දිගුණං කරොති. අගාරියො සමානො එකෙනෙකස්මි. සරවත්ථුස්මි. සජ්ජිතෙ අපරො ද්වෙ වත්ථුනි සජ්ජෙති, අපරො චත්තාරො, අපරො අට්ඨ, අපරො සොළස. අනගාරියො සමානො එකෙනෙකස්මි. නිකායෙ ගහිතෙ “නාහං එතස්ස හෙට්ඨා භවිස්සාමි”ති අපරො ද්වෙ ගණ්හාති, අපරො තයො, අපරො චත්තාරො, අපරො පඤ්ච. සාරම්භවසෙන හි ගණ්හිතුං න වට්ටති. අකුසලපක්ඛො හෙස නිරයගාමිමග්ගො. අගාරියස්ස පන පරං එකං සලාකහත්තං දෙන්තං දිස්වා අත්තනො ද්වෙ වා තිණි වා දාතුකාමතාය උප්පජ්ජමානො, අනගාරියස්ස ව පරෙන එකනිකායෙ ගහිතෙ මානං අනිස්සාය කෙවලං තං දිස්වා අත්තනො ආලසියං අභිභුයා ද්වෙ නිකායෙ ගහෙතුකාමතාය උප්පජ්ජමානො කුසලො. කුසලපක්ඛවසෙන හි එකස්මි. එකං සලාකහත්තං දෙන්තෙ ද්වෙ, ද්වෙ දෙන්තෙ චත්තාරි දාතුං වට්ටති. හික්ඛුනාපි පරෙන එකස්මි. නිකායෙ ගහිතෙ “ද්වෙ නිකායෙ ගහෙත්වා සජ්ඣායන්තස්ස මෙ ඵාසු හොති”ති විවට්ටපක්ඛෙ යත්වා තදුත්තරි ගණ්හිතුං වට්ටති, ඉධ පන අකුසලපක්ඛියො තදුත්තරිකරණො “සාරම්භො”ති වුත්තො.

ජාතිආදීනි නිස්සාය සෙයාස්ස “සෙයොහමස්මි”තිආදිනා උන්නතිවසෙන පග්ගණ්හනවසෙන පවත්තො මානො. අඛිභුන්නතිවසෙන පවත්තො අතිමානො. පුබ්බෙ කෙනපි අත්තානං සදිසං කත්වා පච්ඡා තතො අධිකතො දහතො උප්පජ්ජමානකො අතිමානොති වෙදිතබ්බො. ජාතිආදිං පටිච්ච මජ්ජනාකාරො මදො, සොපි අත්ථතො මානො එව. සො පන ජාතිමදො ගොත්තමදො ආරොග්ගමදො යොබ්බනමදො ජීවිතමදො ලාභමදො සක්කාරමදො ගරුකාරමදො පුරෙක්ඛාරමදො පරිවාරමදො හොගමදො වණ්ණමදො සුතමදො පටිභානමදො රත්තඤ්ඤමදො පිණ්ඩපාතිකමදො අනවඤ්ඤත්තිමදො ඉරියාපථමදො ඉද්ධිමදො යසමදො සීලමදො ඤානමදො සිප්පමදො ආරොහමදො පරිණාහමදො සණ්ඨානමදො පාරිපුරිමදොති අනෙකවිධො.

තත්ථ (විභ. අට්ඨ. 843-844) ජාතිං නිස්සාය උප්පන්නො මජ්ජනාකාරජ්ජවත්තො මානො ජාතිමදො, සො බත්තියාදීනං චතුන්නම්පි වණ්ණානං උප්පජ්ජති. ජාතිසම්පන්නො හි බත්තියො “මාදිසො අඤ්ඤො නත්ථී, අවසෙසා අන්තරා උට්ඨාය බත්තියා ජාතා, අහං පන වංසාගතබත්තියො”ති මානං කරොති. බ්‍රාහ්මණාදීසුපි එසෙව නයො. ගොත්තං නිස්සාය උප්පන්නො මජ්ජනාකාරජ්ජවත්තො මානො ගොත්තමදො, සොපි බත්තියාදීනං චතුන්නම්පි වණ්ණානං උප්පජ්ජති. බත්තියොපි හි “අහං කොණ්ඩඤ්ඤගොත්තො, අහං ආදිච්චගොත්තො”ති මානං කරොති. බ්‍රාහ්මණොපි “අහං කස්සපගොත්තො, අහං භාරද්වාජගොත්තො”ති මානං කරොති. වෙස්සොපි සුද්දොපි අත්තනො අත්තනො කුලගොත්තං නිස්සාය මානං කරොති. ආරොග්ගමදාදීසුපි “අහං

අරොගො, සෙසා රොගබහුලා, කණ්ඩුවනමත්තමි මය්හං ඛ්‍යාධි නාම නත්ථි”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො ආරොග්‍යමදො නාම. “අහං තරුණො, අවසෙසසත්තානං අත්තභාවො පපාතෙ යීතරුක්ඛසදිසො, අහං පන පටිමමයෙ යීතො”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො යොබ්බනමදො. “අහං චිරං ජීවිං, චිරං ජීවාමි, චිරං ජීවිස්සාමි, සුඛං ජීවිං, සුඛං ජීවාමි, සුඛං ජීවිස්සාමි”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො ජීවිතමදො නාම. “අහං ලාභී, අවසෙසා සත්තා අප්පලාභා, මය්හං පන ලාභස්ස පමාණං නත්ථි”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො ලාභමදො නාම.

“අවසෙසා සත්තා යං වා තං වා ලභන්ති, අහං පන සුකතං පණීතං විවරාදිපච්චයං ලභාමි”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො සක්කාරමදො නාම. “අවසෙසභික්ඛූනං පාදපිට්ඨියං අක්කමිත්වා ගච්ඡන්තා මනුස්සා ‘අයං සමණො’තිපි න වන්දන්ති, මං පන දිස්වා වන්දන්ති, පාසාණච්ඡත්තං විය ගරුකං කත්වා අග්ගික්ඛන්ධං විය ව දුරාසදං කත්වා මඤ්ඤන්ති”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො ගරුකාරමදො නාම. “උප්පත්තො පඤ්ඤා මය්හමෙව මුඛෙන ඡීජ්ජති, භික්ඛාවාරං ගච්ඡන්තාපි ආගච්ඡන්තාපි මමෙව පුරතො කත්වා පරිවාරෙත්වා ගච්ඡන්ති”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො පුරෙක්ඛාරමදො නාම. අගාරියස්ස තාව මහාපරිවාරස්ස “පුරිසසතමිපි පුරිසසහස්සමිපි මං පරිවාරති”ති, අනගාරියස්ස “සමණසතමිපි සමණසහස්සමිපි මං පරිවාරති, සෙසා අප්පපරිවාරා, අහං මහාපරිවාරො වෙව සුච්ඡරිවාරො වා”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො පරිවාරමදො නාම. “අවසෙසා සත්තා අත්තනො පරිභොගමත්තකමිපි න ලභන්ති, මය්හං පන නිධානගතස්සෙව ධනස්ස පමාණං නත්ථි”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො භොගමදො නාම. “අවසෙසා සත්තා දුබ්බණ්ණා දුරුපා, අහං අභිරුපො පාසාදිකො”තිපි “අවසෙසසත්තා නිග්ගුණා පත්ථංඅකිත්තිනො, මය්හං පන කිත්තිසද්දො දෙවමනුස්සෙසු පාකටො ‘ඉතිපි ථෙරො බහුස්සුතො, ඉතිපි සීලවා, ඉතිපි ධුතගුණයුත්තො”ති, එවං සරීරවණ්ණං ගුණවණ්ණඤ්ච පටිච්ච මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො වණ්ණමදො නාම.

“අවසෙසා සත්තා අප්පස්සුතා, අහං පන බහුස්සුතො”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො සුතමදො නාම. “අවසෙසා සත්තා අප්පටිභානා, මය්හං පන පටිභානස්ස පමාණං නත්ථි”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො පටිභානමදො නාම. “අහං රත්තඤ්ඤ අසුකං බුද්ධවංසං රාජවංසං ජනපදවංසං ගාමවංසං රත්තින්දිවපරිවේෂදං නක්ඛත්තමුහුත්තයොගං ජානාමි”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො රත්තඤ්ඤමදො නාම. “අවසෙසා භික්ඛූ අන්තරා පිණ්ඩපාතිකා ජාතා, අහං පන ජාතිපිණ්ඩපාතිකො”ති මජ්ඣනිමංසන උප්පත්තො මානො පිණ්ඩපාතිකමදො නාම. “අවසෙසා සත්තා උඤ්ඤාතා අවඤ්ඤාතා, අහං

පන අනවඤ්ඤානෝ”ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො අනවඤ්ඤත්තිමදො නාම. “අවසෙසානං සත්තානං ඉරියාපථො අපාසාදිකො, මය්හං පන පාසාදිකො”ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො ඉරියාපථමදො නාම. “අවසෙසා සත්තා ජින්නපක්ඛකාකසදිසා, අහං පන මහිද්ධිකො මහානුභාවො”ති වා “අහං යං යං කම්මං කරොමි, තං තං ඉජ්ඣති”ති වා මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො ඉද්ධිමදො නාම.

යසමදො පන අගාරිකෙනපි අනගාරිකෙනපි දීපෙනබ්බො. අගාරිකොපි හි එකච්චො අට්ඨාරසසු සෙණ්ඨසු එකිස්සා ජෙට්ඨකො හොති, තස්ස “අවසෙසෙ පුරිසෙ අහං පට්ඨපෙමි, අහං විචාරෙමි”ති, අනගාරිකොපි එකච්චො කත්ථවි ජෙට්ඨකො හොති, තස්ස “අවසෙසා හික්ඛු මය්හං ඔවාදෙ වත්තන්ති, අහං ජෙට්ඨකො”ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො යසමදො නාම. “අවසෙසා සත්තා දුස්සිලා, අහං පන සිලවා”ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො සිලමදො නාම. “අවසෙසානං සත්තානං කුක්කුටස්ස උදකපානමත්තෙපි කාලෙ චිත්තෙකග්ගතා නත්ථි, අහං පන උපචාරප්පනානං ලාභී”ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො ඤානමදො නාම. “අවසෙසා සත්තා නිස්සිප්පා, අහං සිප්පවා”ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො සිප්පමදො නාම. “අවසෙසා සත්තා රස්සා, අහං දීසො”ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො ආරොහමදො නාම. “අවසෙසා සත්තා රස්සා වා හොන්ති දීසා වා, අහං නිග්‍රොධපරිමණ්ඩලො”ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො පරිණාහමදො නාම. “අවසෙසානං සත්තානං සරීරසණ්ඨානං විරූපං බීහව්ඡං, මය්හං පන මනාපං පාසාදික”න්ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො සණ්ඨානමදො නාම. “අවසෙසානං සත්තානං සරීරෙ බහු දොසා, මය්හං පන සරීරෙ කෙසග්ගමත්තම්පි වජ්ජං නත්ථි”ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො පාරිපූරිමදො නාම. එවමයං සබ්බොපි ජාතිආදිං නිස්සාය මජ්ජනාකාරවසප්පවත්තො මානො ඉධ “මදො”ති චුත්තො. කාමගුණෙසු චිත්තස්ස වොස්සග්ගො පමාදො, පඤ්චසු කාමගුණෙසු සතියා අනිග්ගණ්හිත්වා චිත්තස්ස වොස්සජ්ජනං, සතිවිරහොති චුත්තං හොති. තණ්හාවිජ්ජා පාකටායෙව.

ලොභාදයො ච පුන නිව්ධාකුසලමූලන්ති තිකවසෙන ගහිතා. දුච්චරිතාදීසුපි නිව්ධ-සද්දො පච්චෙකං යොජෙතබ්බො. තත්ථ කායදුච්චරිතාදීනි නිව්ධදුච්චරිතානි. තණ්හාසංකිලෙසාදයො නිව්ධසංකිලෙසා. රාගමලාදයො මලීනභාවකරත්තා නිව්ධමලානි. රාගාදයො හි චිත්තං මලීනං කරොන්ති, මලං ගාහාපෙන්නි, තස්මා “මලානී”ති චුච්චන්ති. “රාගො විසමං, දොසො විසමං, මොහො විසම”න්ති (විහ. 924) එවං චුත්තා රාගාදයො “කායවිසමං චචිවිසමං මනොවිසම”න්ති (විහ. 924) එවමාගතා කායදුච්චරිතාදයො ච නිව්ධවිසමානි. තානි පන යස්මා රාගාදීසු

වෙව කායදූව්වරිතාදීසු ව සත්තා පක්ඛලන්ති, පක්ඛලිතා ව සාසනනොපි සුගතිනොපි පතන්ති, තස්මා පක්ඛලනපාතහෙතුභාවතො “විසමානී”ති වුවුවන්ති. “කාමසඤ්ඤා ඛ්‍යාපාදසඤ්ඤා විහිංසාසඤ්ඤා”ති (විහ. 911) එවමාගතා කාමාදිපටිසංයුත්තා සඤ්ඤා තිවිධසඤ්ඤා. තථා “කාමචිතක්කො ඛ්‍යාපාදචිතක්කො විහිංසාචිතක්කො”ති එවමාගතා තිවිධචිතක්කා. තණ්හාපපඤ්ඤො දිට්ඨිපපඤ්ඤො මානපපඤ්ඤොති ඉමෙ තිවිධපපඤ්ඤා. වට්ටස්මිං සත්තෙ පපඤ්ඤෙන්තිති තණ්හාදයො “පපඤ්ඤා”ති වුවුවන්ති.

චතුබ්බිධවිපරියෙසාතිආදීසු චතුබ්බිධ-සද්දො පච්චෙකං යොජෙතබ්බො. තත්ථ අනිච්චාදීනි චත්ථුනි නිව්චන්තිආදිනා නයෙන විපරිතතො එසන්තිති විපරියෙසා. “අනිච්චෙ නිව්චන්ති සඤ්ඤාවිපරියෙසො චිත්තවිපරියෙසො දිට්ඨිවිපරියෙසො, දුක්ඛෙ සුඛන්ති සඤ්ඤාවිපරියෙසො චිත්තවිපරියෙසො දිට්ඨිවිපරියෙසො, අසුභෙ සුභන්ති සඤ්ඤාවිපරියෙසො චිත්තවිපරියෙසො දිට්ඨිවිපරියෙසො, අනත්තනි අත්තාති සඤ්ඤාවිපරියෙසො චිත්තවිපරියෙසො දිට්ඨිවිපරියෙසො”ති එවමාගතා ද්වාදස විපල්ලාසා චතුත්තං අනිච්චාදිචත්ථුනං වසෙන “චතුබ්බිධවිපරියෙසා”ති චුත්තා. එත්ථ පන චිත්තකිච්චස්ස දුබ්බලට්ඨානෙ දිට්ඨිවිරහිතාය අකුසලසඤ්ඤාය සකකිච්චස්ස බලවකාලෙ සඤ්ඤාවිපල්ලාසො වෙදිතබ්බො, දිට්ඨිවිරහිතස්සෙව අකුසලචිත්තස්ස සකකිච්චස්ස බලවකාලෙ චිත්තවිපල්ලාසො, දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තෙ දිට්ඨිවිපල්ලාසො. තස්මා සබ්බදුබ්බලො සඤ්ඤාවිපල්ලාසො, තතො බලවතරො චිත්තවිපල්ලාසො, සබ්බබලවතරො දිට්ඨිවිපල්ලාසො. අජාතබ්බද්ධිදාරකස්ස කහාපණ්දස්සනං විය සඤ්ඤා ආරම්මණස්ස උපට්ඨානාකාරමත්තගහණතො. ගාමිකපුරිසස්ස කහාපණ්දස්සනං විය චිත්තං ලක්ඛණපට්චෙධස්සපි සම්පාදනතො. කම්මාරස්ස මහාසණ්ඩාසෙන අයොගහණං විය දිට්ඨි අභිනිවෙසපරාමසනතො. තත්ථ චත්තාරො දිට්ඨිවිපල්ලාසා, අනිච්චානත්තෙසු නිව්චන්තිආදිවසජ්ජවත්තා චත්තාරො සඤ්ඤාවිත්තවිපල්ලාසාති ඉමෙ අට්ඨ විපල්ලාසා සොනාපත්තිමග්ගෙන පභියන්ති. අසුභෙ සුභන්ති සඤ්ඤාවිත්තවිපල්ලාසා සකදාගාමිමග්ගෙන තනුකා හොන්ති, අනාගාමිමග්ගෙන පභියන්ති. දුක්ඛෙ සුඛන්ති සඤ්ඤාවිත්තවිපල්ලාසා අරහත්තමග්ගෙන පභියන්තිති වෙදිතබ්බො.

“කාමාසවො භවාසවො දිට්ඨාසවො අවිජ්ජාසවො”ති (චූළනි. ජතුකණ්ණිමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 69) එවමාගතා කාමතණ්හාදයො චත්තාරො ආසවන්ති චක්ඛුආදිතො සන්දන්ති පචත්තන්තිති ආසවා. කිඤ්චාපි චක්ඛුආදිතො කුසලාදීනම්පි පචත්ති අත්ථි, කාමාසවාදයො එව පන වණතො යුසං විය පග්ගරණකඅසුචිභාවෙන සන්දන්ති, තස්මා තෙ එව “ආසවා”ති වුවුවන්ති. තත්ථ හි පග්ගරණකඅසුචිමිහි නිරුල්ලො ආසවසද්දොති. අථ වා ධම්මතො යාව ගොත්‍රභුං, ධිකාසතො යාව භවග්ගං

සවන්ති ගච්ඡන්ති ආරම්මණකරණවසෙන පවත්තන්තීති ආසවා, එතෙ ධම්මෙ එතඤ්ච ඔකාසං අන්තොකරිත්වා පවත්තන්තීති අත්ථො. අවධිඅත්ථො හි ආ-කාරො. අවධි ව මරියාදාහිවිධිහෙදතො දුට්ඨො. තත්ථ මරියාදං කිරියං බහිකත්වා පවත්තති යථා “ආපාටලීපුත්තං වුට්ඨො දෙවො”ති, අහිවිධි පන කිරියං බ්‍යාපෙත්වා පවත්තති යථා “ආභවග්ගං භගවතො යසො පවත්තති”ති, අහිවිධිඅත්ථො වායං ආ-කාරො ඉධ ගහිතො, තස්මා තෙ ධම්මෙ තඤ්ච ඔකාසං අන්තොකරිත්වා ආරම්මණකරණවසෙන සවන්තීති “ආසවා”ති වුච්චන්ති. චිරපාරිවාසියට්ඨෙන මදිරාදයො ආසවා වියාතිපි ආසවා. ලොකස්මිඤ්හි චිරපාරිවාසිකා මදිරාදයො “ආසවා”ති වුච්චන්ති. යදි ව චිරපාරිවාසියට්ඨෙන ආසවා, එතෙයෙව භවිතුමරහන්ති. වුත්තඤ්ඤෙන “පුරිමා, හික්ඛවෙ, කොටි න පඤ්ඤායති අවිජ්ජාය, ඉතො පුබ්බෙ අවිජ්ජා නාහොසි”තිආදි (අ. නි. 10.61). අඤ්ඤෙසු පන යථාවුත්තෙ ධම්මෙ ඔකාසඤ්ච ආරම්මණං කත්වා පවත්තමානෙසු මානාදීසු ව විජ්ජමානෙසු අත්තත්තනියාදිග්ගාභවසෙන අහිබ්‍යාපනං මදනකරණවසෙන ආසවසදිසතා ව එතෙසංයෙව, න අඤ්ඤෙසන්ති ද්විසුපි අත්ථවිකප්පෙසු එතෙසුයෙව ආසවසද්දො නිරුල්භොති දට්ඨබ්බො. ආයතං වා සංසාරදුක්ඛං සවන්ති පසවන්තීතිපි ආසවා. න හි තං කිඤ්චි සංසාරදුක්ඛං අත්ථී, යං ආසවෙහි විනා උප්පජ්ජෙය්‍ය.

“අහිජ්ඣා කායගන්ථො බ්‍යාපාදො කායගන්ථො සීලබ්බතපරාමාසො කායගන්ථො ඉදංසච්චාහිනිවෙසො කායගන්ථො”ති (සං. නි. 5.175; මහානි. 29, 147) එවමාගතා අහිජ්ඣාදයො චත්තාරො යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං වුතිපටිසන්ධිවසෙන වට්ටස්මිං ගන්ථෙත්ති සට්ඨන්තීති ගන්ථා. “කාමොසො භවොසො දිට්ඨොසො අවිජ්ජොසො”ති (සං. නි. 5.172; මහානි. 14; වුළුනි. මෙත්තගුමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 21) එවමාගතා චත්තාරො කාමතණ්හාදයො යස්ස සංවිජ්ජන්ති, තං වට්ටස්මිං ඔහනන්ති ඔසීදාපෙන්තීති ඔසා. තෙයෙව “කාමයොගො භවයොගො දිට්ඨියොගො අවිජ්ජායොගො”ති (සං. නි. 5.173; අ. නි. 4.10) එවමාගතා වට්ටස්මිං යොජෙත්තීති යොගා. අරියා එතාය න ගච්ඡන්තීති අගති, සා ඡන්දාදිවසෙන චතුබ්බිධා. “විවරහෙතු වා හික්ඛුනො තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජති, පිණ්ඩපාත, සෙනාසන, ඉතිභවාභවහෙතු වා හික්ඛුනො තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජති”ති (අ. නි. 4.9) එවමාගතා චත්තාරො තණ්හුප්පාදා. තත්ථ ඉතිභවාභවහෙතූති එත්ථ ඉතීති නිදස්සනෙ නිපාතො, යථා විවරාදිහෙතු, එවං භවාභවහෙතූපිති අත්ථො. භවාභවොති චෙත්ථ පණිතපණිතතරානි තෙලමධුථාණිකාදීනි අධිප්පෙතානි. කාමුපාදානාදීනි චත්තාරි උපාදානානි.

පඤ්ච වෙතොබ්ලාතිආදීසු “බුද්ධෙ කඬ්ඛති, ධම්මෙ, සඬ්ඝෙ, සික්ඛාය කඬ්ඛති, සබ්බමචාරීසු කුපිතො හොති අනත්තමනො ආභතවිත්තො බ්ලජාතො”ති (ම. නි. 1.185; දී. නි. 3.319) එවමාගතානි පඤ්ච

වෙනොබ්බානි, වෙනො බ්බයනි ථද්ධිභාවං ආපජ්ජති එතෙහීති වෙනොබ්බානි. විනිබන්ධාදීසුපි පඤ්ච-සද්දො පච්චෙකං යොජෙතබ්බො. “කාමෙ අවිතරාගො හොති, කායෙ අවිතරාගො, රූපෙ අවිතරාගො, යාවදන්ථං උදරාවදෙහකං භුඤ්ජිත්වා සෙය්‍යසුඛං පස්සසුඛං මිද්ධසුඛං අනුයුත්තො විහරති, අඤ්ඤතරං දෙවනිකායං පණ්ඩාය භුග්ගවරියං චරති”ති (ම. නි. 1.186; දී. නි. 3.320) ආගතා පඤ්ච විත්තං බන්ධිත්වා මුට්ඨියං කත්වා විය ගණ්හන්තීති වෙනොවිනිබන්ධා. එතෙ හි තණ්හාප්පවත්තිභාවතො කුසලප්පවත්තියා අවසරාප්පදානවසෙන විත්තං බන්ධං විය සමොරොධෙත්වා ගණ්හන්ති. සද්දන්ථතො පන වෙනො විරූපං නිබන්ධියති සංයමියති එතෙහීති වෙනොවිනිබන්ධා. කාමච්ඡන්දාදීනි පඤ්ච කුසලධම්මෙ නිවාරෙන්ති ආවරන්තීති නිවරණානි. රූපාහිනන්දනාදයො පඤ්චාහිනන්දනා.

ඡ විවාදමූලානිආදීසු කොධො මක්ඛො ඉස්සා සාධේය්‍යං පාපිච්ඡතා සන්දිට්ඨිපරාමාසොති ඉමානි ඡ විවාදමූලානි. යස්මා කුද්ධො වා කොධවසෙන...පෙ.... සන්දිට්ඨිපරාමාසි වා සන්දිට්ඨිපරාමසිතාය කලහං විග්ගහං විවාදං ආපජ්ජති, තස්මා කොධාදයො “ඡ විවාදමූලානි”ති වුවුවන්ති. රූපතණ්හාසද්දතණ්හාදයො ඡ තණ්හාකායා. කාමරාගපටිසදිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡාහවරාගමානාවිජ්ජා සත්තානුසයා. ථාමගතට්ඨේන අප්පහීනට්ඨේන ච අනුසෙන්නීති අනුසයා. මිච්ඡාදිට්ඨිමිච්ඡාසඬ්ඤාප්පමිච්ඡාචාමිච්ඡාකම්මන්තමිච්ඡාආජ්චමිච්ඡාචායාම මිච්ඡාසතිමිච්ඡාසමාධි අට්ඨ මිච්ඡත්තා.

“තණ්හං පටිච්ච පරියෙසනා, පරියෙසනං පටිච්ච ලාභො, ලාභං පටිච්ච විනිච්ඡයො, විනිච්ඡයං පටිච්ච ඡන්දරාගො, ඡන්දරාගං පටිච්ච අජ්ඣෙද්ධාසානං, අජ්ඣෙද්ධාසානං පටිච්ච පරිග්ගහො, පරිග්ගහං පටිච්ච මච්ඡරියං, මච්ඡරියං පටිච්ච ආරක්ඛො, ආරක්ඛාධිකරණං දණ්ඩාදානසත්ථාදානකලහවිග්ගහවිවාදකුචංකුචංපෙසුඤ්ඤමුසාවාදා අනෙකෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා සම්භවන්ති”ති (දී. නි. 2.103; 3.359) එවමාගතා පරියෙසනාදයො නව තණ්හාමූලකා. තත්ථ (දී. නි. අට්ඨ. 2.103) තණ්හං පටිච්චාති තණ්හං නිස්සාය. පරියෙසනාති රූපාදිආරම්මණපරියෙසනා. සා හි තණ්හාය සති හොති. ලාභොති රූපාදිආරම්මණපටිලාභො. සො හි පරියෙසනාය සති හොති. විනිච්ඡයොති ඉධ විතක්කො අධිප්පෙතො. ලාභං ලභිත්වා හි ඉට්ඨානිට්ඨං සුන්දරාසුන්දරඤ්ච විතක්කෙනෙව විනිච්ඡිනති “එත්තකං මෙ රූපාරම්මණත්ථාය භවිස්සති, එත්තකං සද්දාදිආරම්මණත්ථාය, එත්තකං මය්හං භවිස්සති, එත්තකං පරස්ස, එත්තකං පරිභුඤ්ජිස්සාමි, එත්තකං නිදහිස්සාමි”ති. තෙන වුත්තං “ලාභං පටිච්ච විනිච්ඡයො”ති. ඡන්දරාගොති එවං අකුසලවිතක්කෙන විතක්කිතෙ වත්ථුස්මිං දුබ්බලරාගො ච බලවරාගො ච උප්පජ්ජති. ඡන්දොති හි ඉධ දුබ්බලරාගස්සාධිවචනං. අජ්ඣෙද්ධාසානන්ති

අහං මමන්ති බලවසන්තිට්ඨානං. පරිග්ගහොති තණ්හාදිට්ඨිවසෙන පරිග්ගහකරණං. මච්ඡරියන්ති පරෙහි සාධාරණභාවස්ස අසහනතා. තෙනෙවස්ස පොරාණා ඵලං වචනත්ථං වදන්ති “ඉදං අච්ඡරියං මය්හමෙව හොතු, මා අඤ්ඤස්ස අච්ඡරියං හොතුති පවත්තත්තා මච්ඡරියන්ති වුච්චති”ති. ආරක්ඛොති ද්වාරපිදහනමඤ්ජුසගොපනාදිවසෙන සුට්ඨු රක්ඛණං. අධිකරොතිති අධිකරණං, කාරණස්සෙතං නාමං. ආරක්ඛාධිකරණන්ති භාවනපුංසකං, ආරක්ඛහෙතුති අත්ථො. දණ්ඩාදානාදියු පරනිසෙධනත්ථං දණ්ඩස්ස ආදානං දණ්ඩාදානං. එකතොධාරාදිනො සත්ථස්ස ආදානං සත්ථාදානං. කලහොති කායකලහොපි වාචාකලහොපි. පුරිමො පුරිමො විරොධො විග්ගහො. පච්ඡිමො පච්ඡිමො වීවාදො. තුචං තුචන්ති අගාරවච්චනං, ත්වං ත්වන්ති අත්ථො.

පාණාතිපාතඅදින්නාදානකාමෙසුමිච්ඡාචාරමුසාවාදපිසුණවාචාචරුසවාචා සම්ඵජ්ජලාපඅභිජ්ඣාබ්‍යාපාදමිච්ඡාදිට්ඨි දස අකුසලකම්මපථා. චත්තාරො සස්සතවාදා චත්තාරො එකච්චසස්සතවාදා චත්තාරො අත්තානන්තිකා චත්තාරො අමරාවික්ඛෙපිකා ද්වෙ අධිච්චසමුප්පන්නිකා සොළස සඤ්ඤීවාදා අට්ඨ අසඤ්ඤීවාදා අට්ඨ තෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා සත්ත උච්ඡෙදවාදා පඤ්ච පරමදිට්ඨිමනිබ්බානවාදාති එතාති ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතාති. රූපතණ්හාදිජතණ්හායෙව පච්චෙකං

කාමතණ්හාභවතණ්හාවිභවතණ්හාවසෙන අට්ඨාරස හොන්ති. තථා හි රූපාරම්මණා තණ්හා, රූපෙ වා තණ්හාති රූපතණ්හා, සා කාමරාගභාවෙන රූපං අස්සාදෙන්ති පවත්තමානා කාමතණ්හා, සස්සතදිට්ඨිසහගතරාගභාවෙන “රූපං නිච්චං ධූවං සස්සත”න්ති ඵලං අස්සාදෙන්ති පවත්තමානා භවතණ්හා, උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතරාගභාවෙන “රූපං උච්ඡිජ්ජති විනස්සති පෙච්ච න භවති”ති ඵලං අස්සාදෙන්ති පවත්තමානා විභවතණ්හාති ඵලං තිවිධා හොති. යථා ව රූපතණ්හා, ඵලං සද්දතණ්හාදයොපිති එතාති අට්ඨාරස තණ්හාවිචරිතාති හොන්ති, තාති අජ්ඣත්තරූපාදියු අට්ඨාරස, බහිද්ධාරූපාදියු අට්ඨාරසාති ඡත්තිංස, ඉති අතිතාති ඡත්තිංස, අනාගතාති ඡත්තිංස, පච්චුප්පන්නාති ඡත්තිංසාති අට්ඨසතතණ්හාවිචරිතාති, අට්ඨත්තරසතතණ්හාවිචරිතාතිති අත්ථො. පහෙද-සද්දො පච්චෙකං සම්බන්ධිතබ්බො. තත්ථායං යොජනා “ලොහජ්ජහෙදො දොසජ්ජහෙදො යාව අට්ඨසතතණ්හාවිචරිතජ්ජහෙදො”ති.

සබ්බදරුපරිලාභකිලෙසසතසහස්සානීති සබ්බානි සත්තානං දරුපරිලාභකරානි කිලෙසානං අනෙකානි සතසහස්සානි. ආරම්මණාදිවිභාගතො හි පවත්තිආකාරවිභාගතො ව අනන්තජ්ජහෙදා කිලෙසා.

සඞ්ඝවෙසනෝ වානිආදීසු සම්පති ආයතිඤ්ච සත්තානං අනත්ථාවහත්තා මාරණට්ඨේන විබාධනට්ඨේන කිලෙසාව මාරොති කිලෙසමාරො. වධකට්ඨේන ඛන්ධාව මාරොති ඛන්ධමාරො. තථා හි වුත්තං “වධකං රූපං, වධකං රූපන්ති යථාභූතං නප්පජානාති” තිආදි. ජාතිජරාදිමහාබ්‍යසනනිබ්බත්තනෙන අභිසඞ්ඛාරොව මාරො අභිසඞ්ඛාරමාරො. සංකිලෙසනිමිත්තං හුත්වා ගුණමාරණට්ඨේන දෙවපුත්තොව මාරොති දෙවපුත්තමාරො. සත්තානං ජීවිතස්ස ජීවිතපරික්ඛාරානඤ්ච ජාතිකරණෙන මහාබාධරූපත්තා මච්චු එව මාරොති මච්චුමාරො. තත්ථ සමුච්ඡේදප්පහනවසෙන සබ්බසො අප්පවත්තිකරණෙන කිලෙසමාරං, සමුදයප්පහනපරිඤ්ඤාවසෙන ඛන්ධමාරං, සභායවෙකල්ලකරණවසෙන සබ්බසො අප්පවත්තිකරණෙන අභිසඞ්ඛාරමාරං, බලවිධමනවිසයාතික්කමනවසෙන දෙවපුත්තමච්චුමාරඤ්ච අභඤ්ජී, භග්ගෙ අකාසීති අත්ථො. පරිස්සයානන්ති උපද්දවානං.

සතපුඤ්ඤජලක්ඛණධරස්සාති අනෙක සත පුඤ්ඤ නිබ්බත්තමහා පුරිසලක්ඛණධරස්ස. එත්ථ හි “කෙවලං සතමත්තෙන පුඤ්ඤකම්මෙන එකෙකලක්ඛණං නිබ්බත්ත”න්ති ඉමමත්ථං න රොවයිංසු අට්ඨකථාවරියා “එවං සන්තෙ යො කොචි බුද්ධො භවෙය්‍යා”ති, අනන්තාසු පන ලොකධාතුසු යත්තකා සත්තා, තෙහි සබ්බෙහි පච්චෙකං සතක්ඛන්තං කතාති දානාදීනි පුඤ්ඤකම්මානි යත්තකානි, තතො එකෙකං පුඤ්ඤකම්මං මහාසත්තෙන සතගුණං කතං සතන්ති අධිප්පෙතන්ති ඉමමත්ථං රොවයිංසු. තස්මා ඉධ සත-සද්දො බහුභාවපරියායො, න සඞ්ඛ්‍යාවිසෙසවචනොති දට්ඨබ්බො “සතග්ගං සතං දෙවමනුස්සා”තිආදීසු විය. රූපකායසම්පත්ති දීපිතා හොති ඉතරාසං ඵලසම්පදානං මූලභාවතො අධිට්ඨානභාවතො ව. දීපිතා හොතීති ඉදං ධම්මකායසම්පත්තිතිආදීසුපි යොජෙතබ්බං. තත්ථ පහානසම්පදාපුබ්බකත්තා ඤාණසම්පදාදීනං ධම්මකායසම්පත්ති දීපිතා හොතීති වෙදිතබ්බං. ලොකීයසරික්ඛකානං බහුමතභාවොති එත්ථ භාග්‍යවත්තතාය ලොකීයානං බහුමතභාවො, භග්ගදොසතාය සරික්ඛකානං බහුමතභාවොති යොජෙතබ්බං. එවං ඉතො පරෙසුපි යථාක්කමං යොජනා වෙදිතබ්බො.

පුඤ්ඤවත්තං ගහට්ඨා ඛන්තියාදයො අභිගච්ඡන්ති, පහීනදොසං දොසවිනයාය ධම්මං දෙසෙතීති පබ්බජිතා තාපසපරිබ්බාජකාදයො අභිගච්ඡන්ති ආහ “ගහට්ඨපබ්බජිතෙහි අභිගමනීයතා”ති. අභිගතානඤ්ච තෙසං කායචිත්තදුක්ඛාපනයෙන පටිබලභාවො ආමිසදානධම්මදානෙහි උපකාරසබ්භාවතො රූපකායං තස්ස පසාදවක්ඛුනා, ධම්මකායං පඤ්ඤාවක්ඛුනා දිස්වා දුක්ඛද්වයස්ස පටිප්පස්සම්භනතොති වෙදිතබ්බො. භාග්‍යවත්තතාය උපගතානං ආමිසදානං දෙති, භග්ගදොසතාය ධම්මදානං දෙතීති ආහ “ආමිසදානධම්මදානෙහි උපකාරිතා”ති. ලොකීයලොකුත්තරසුබ්බෙහි ව සංයොජනසමත්ථතා දීපිතා හොතීති “පුබ්බෙ

ආමිසදානධම්මදානෙනි මයා අයං ලොකග්ගහාවො අධිගතො, තස්මා තුම්හෙහිපි එවමෙව පටිපජ්ජිතබ්බෝ”න්ති එවං සම්මාපටිපත්තියං නියොජනෙන අභිගතානං ලොකියලොකුත්තරසුබ්බෙහි සංයොජනසමත්ථතා ව දීපිතා හොති.

සකච්ඡන්තෙ ඉස්සරියං නාම අත්තනො චිත්තස්ස වසිභාවාපාදනංයෙව, පටිකුලාදීසු අප්පටිකුලසඤ්ඤිතාදිවිහාරසිද්ධි, අධිට්ඨානිද්ධිආදිකො ඉද්ධිවිධොපි චිත්තිස්සරියමෙව චිත්තභාවනාය වසිභාවප්පත්තියා ඉප්ඤ්ඤානො. අණිමාලසිමාදිකන්ති ආදි-සද්දෙන මහිමා පත්ති පාකම්මං ඊසිතා වසිතා යත්ථකාමාවසායිතාති ඉමෙ ඡපි සඞ්ඝිතා. තත්ථ කායස්ස අණුභාවකරණං අණිමා. ආකාසෙ පදසා ගමනාදීනං අරහභාවෙන ලුහුභාවො ලසිමා. මහත්තං මහිමා කායස්ස මහත්තතාපාදනං. ඉට්ඨදෙසස්ස පාපුණනං පත්ති. අධිට්ඨානාදිවසෙන ඉච්ඡිතනිජ්ජාදනං පාකම්මං. සයංවසිතා ඉස්සරහාවො ඊසිතා. ඉද්ධිවිධෙ වසිභාවො වසිතා. ආකාසෙන වා ගච්ඡතො අඤ්ඤං වා කිඤ්චි කරොතො යත්ථ කත්ථවි වොසානප්පත්ති යත්ථකාමාවසායිතා. “කුමාරකරුපාදිදස්සන”න්තිපි වදන්ති. එවමිදං අට්ඨවිධං ලොකියසම්මතං ඉස්සරියං. තං පන භගවතො ඉද්ධිවිධන්තොගධං අනඤ්ඤසාධාරණඤ්චාති ආහ “සබ්බකාරපරිපූරං අත්ථී”ති. තථා ලොකුත්තරො ධම්මො අත්ථීති සම්බන්ධො. එවං යසාදීසුපි අත්ථී-සද්දො යොජෙතබ්බො.

කෙසඤ්චි යසො පදෙසවුත්ති අයථාභූතගුණසන්තිස්සයත්තා අපරිසුද්ධො ව හොති, න එවං තථාගතස්සාති දස්සෙතුං “ලොකත්තයඛ්‍යාපකො”ති වුත්තං. තත්ථ ඉධ අධිගතසත්ථුගුණානං ආරුජ්ජෙ උප්පන්නානං “ඉතිපි සො භගවා”තිආදිනා භගවතො යසො පාකටො හොතීති ආහ “ලොකත්තයඛ්‍යාපකො”ති. යථාභූච්චගුණාධිගතොති යථාභූතගුණෙහි අධිගතො. අතිවිය පරිසුද්ධොති යථාභූතගුණාධිගතත්තා එව අවිචන්තපරිසුද්ධො. සබ්බකාරපරිපූරාති අනවසෙසලක්ඛණානුඛ්‍යාඤ්ජනාදිසම්පත්තියා සබ්බකාරෙහි පරිපුණ්ණා. සබ්බචගපච්චචගසිරිති සබ්බෙසං අධිගපච්චචගානං සොභා. යං යං එතෙන ඉච්ඡිතං පත්ථිතන්ති “තිණ්ණො තාරෙය්‍ය”න්තිආදිනා යං යං එතෙන ලොකනාටෙන මනොවච්ඡිපණිධානවසෙන ඉච්ඡිතං කායපණිධානවසෙන පත්ථිතං. තට්ඨොති පණිධානානුරූපමෙව. සම්මාචායාමසඞ්ඝාතො පයත්තොති වීරියපාරමිභාවප්පත්තො අරියමග්ගපරියාපන්නො ව සම්මාචායාමසඞ්ඝාතො උස්සාහො.

කුසලාදීහි හෙදෙහීති සබ්බත්තිකදුකපදසඞ්ඝිතෙහි කුසලාදිප්පහෙදෙහි. පටිච්චසමුප්පාදාදීහිති ආදි-සද්දෙන න කෙවලං විභවිගපාළියං ආගතා සතිපට්ඨානාදයොව සඞ්ඝිතා, අථ ඛො සඞ්ඝහාදයො සමයවිමුත්තාදයො ධ්වනාදයො තිකපට්ඨානාදයො ව සඞ්ඝිතාති වෙදිතබ්බං.

පිළනසඬ්භිතසන්තාපවිපරිණාමටයෙන වා දුක්ඛමරියසච්චන්තිආදීසු පිළනටයො තංසමඬ්භිතො සත්තස්ස හිංසනං අවිජ්ජාරිකතාකරණං. සඬ්භිතටයො සමෙච්ච සඬ්භිගම්ම සම්භූය පච්චයෙහි කතභාවො. සන්තාපටයො දුක්ඛදුක්ඛතාදීහි සන්තාපනං පරිදහනං. විපරිණාමටයො ජරාය මරණෙන වාති ද්විධා විපරිණාමෙතඬ්භිතො. සමුදයස්ස ආයුහනටයො දුක්ඛස්ස නිබ්බත්තනවසෙන සම්පිණ්ඩනං. නිදානටයො “ඉදං තං දුක්ඛ”න්ති නිදස්සෙන්තස්ස විය සමුට්ඨාපනං. සංයොගටයො සංසාරදුක්ඛෙන සංයොජනං. පලිබොධටයො මග්ගාධිගමස්ස නිවාරණං. නිරොධස්ස නිස්සරණටයො සබ්බුපධිනං පටිනිස්සග්ගසභාවත්තා තතො විනිස්සටතා, තංනිස්සරණනිමිත්තතා වා. විචෙකටයො සබ්බසඬ්ඛාරවිසංයුත්තතා. අසඬ්භිතටයො කෙනච්චි පච්චයෙන අනභිසඬ්භිතතා. අමතටයො නිව්චසභාවත්තා මරණාභාවො, සත්තානං මරණාභාවහෙතුතා වා. මග්ගස්ස නියානටයො වට්ටදුක්ඛතො නික්කමනටයො. හෙතුඅත්ථො නිබ්බානස්ස සම්පාපකභාවො. දස්සනටයො අච්චන්තසුබ්බමස්ස නිබ්බානස්ස සච්ඡිකරණං. ආධිපතෙයාටයො චතුසච්චදස්සනෙ සම්පයුත්තානං ආධිපච්චකරණං, ආරම්මණාධිපතිභාවො වා විසෙසතො මග්ගාධිපතිච්චනතො. සතිපි හි ඤානාදීනං ආරම්මණාධිපතිභාවෙ “ඤානාධිපතිතො ධම්මා”ති එවමාදිං අචත්ථා “මග්ගාධිපතිතො ධම්මා”ඉච්චෙච චුත්තං, තස්මා විඤ්ඤායති “අත්ථි මග්ගස්ස ආරම්මණාධිපතිභාවෙ විසෙසො”ති. එතෙයෙච ච පිළනාදයො සොළසාකාරාති වුච්චන්ති.

දිබ්බබ්‍රහ්ම අරියවිහාරෙතිආදීසු කසිණාදිආරම්මණානි රූපාවචරජ්ඣානානි දිබ්බවිහාරො. මෙත්තාදිජ්ඣානානි බ්‍රහ්මවිහාරො. එලසමාපත්ති අරියවිහාරො. කාමෙහි විචෙකට්ඨකායතාවසෙන එකීභාවො කායවිචෙකො. පයමජ්ඣානාදීනා නිවරණාදීහි විචිත්තවිත්තතා විත්තවිචෙකො. උපධිවිචෙකො නිබ්බානං. උපධිති චෙත්ථ චත්තාරො උපධි කාමුපධි ඛන්ධුපධි කිලෙසුපධි අභිසඬ්ඛාරුපධිති. කාමාපි හි “යං පඤ්ච කාමගුණෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛං සොමනස්සං, අයං කාමානං අස්සාදො”ති (ම. නි. 1.166) එවං චුත්තස්ස සුඛස්ස අධිට්ඨානභාවතො උපධියති එත්ථ සුඛන්ති ඉමිනා චචනත්ථෙත “උපධි”ති වුච්චන්ති, ඛන්ධාපි ඛන්ධමූලකස්ස දුක්ඛස්ස අධිට්ඨානභාවතො, කිලෙසාපි අපායදුක්ඛස්ස අධිට්ඨානභාවතො, අභිසඬ්ඛාරාපි හවදුක්ඛස්ස අධිට්ඨානභාවතො චුත්තනයෙන “උපධි”ති වුච්චන්ති. ඉමෙහි පන චතුහි උපධිහි විචිත්තතාය නිබ්බානං “උපධිවිචෙකො”ති වුච්චති.

සුඤ්ඤතාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්ථා පචත්තො අරියමග්ගො සුඤ්ඤතවිමොක්ඛො. සො හි සුඤ්ඤතාය ධාතුයා උප්පන්නත්තා සුඤ්ඤතො, කිලෙසෙහි ච විමුත්තත්තා විමොක්ඛො. එතෙනෙච නයෙන

අප්පණ්ණිතාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තො අප්පණ්ණිතවිමොක්ඛො. අනිමිත්තාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තො අනිමිත්තවිමොක්ඛො. අථ වා සුඤ්ඤතානුපස්සනාසඞ්ඛාතාය අනත්තානුපස්සනාය වසෙන පටිලද්ධො අරියමග්ගො ආගමනවසෙන “සුඤ්ඤතවිමොක්ඛො”ති වුච්චති. තථා අප්පණ්ණිතානුපස්සනාසඞ්ඛාතාය දුක්ඛානුපස්සනාය වසෙන පටිලද්ධො අප්පණ්ණිතවිමොක්ඛො. අනිමිත්තානුපස්සනාසඞ්ඛාතාය අනිච්චානුපස්සනාය වසෙන පටිලද්ධො “අනිමිත්තවිමොක්ඛො”ති වෙදිතබ්බො. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“අනිච්චතො මනසිකරොත්තො අධිමොක්ඛබ්බුලො අනිමිත්තවිමොක්ඛං පටිලහති, දුක්ඛතො මනසිකරොත්තො පස්සද්ධිබ්බුලො අප්පණ්ණිතවිමොක්ඛං පටිලහති, අනත්තතො මනසිකරොත්තො වෙදබ්බුලො සුඤ්ඤතවිමොක්ඛං පටිලහති”ති (පටි. ම. 1.223).

අඤ්ඤෙති ලොකියඅභිඤ්ඤාදිකෙ.

කිලෙසාභිසඞ්ඛාරවසෙන භවෙසු පරිබ්භමනං, තඤ්ච තණ්හාපධානන්ති ආහ “තණ්හාසඞ්ඛාතං ගමන”න්ති. වත්තන්ති අරියමග්ගමුඛෙන උග්ගිරිතං පුන අපච්චාගමනවසෙන ඡඩ්ඞිතං. භගවාති වුච්චති නිරුත්තිතයෙනාති දස්සෙන්තො ආහ “යථා ලොකෙ”තිආදි. යථා ලොකෙ නිරුත්තිතයෙන එකෙකපදතො එකෙකමක්ඛරං ගහෙන්වා “මෙබ්බා”ති චුත්තං, එවමිධාපීති අත්ථො. මෙහනස්සාති ගුය්හප්පදෙසස්ස. බස්සාති ඔකාසස්ස.

අපරො නයො (ඉතිවු. අට්ඨ. නිදානවණ්ණනා) - භාගවාති භගවා. භතවාති භගවා. භාගෙ වතීති භගවා. භගෙ වතීති භගවා. භත්තවාති භගවා. භගෙ වමීති භගවා. භාගෙ වමීති භගවා.

භාගවා භතවා භාගෙ, භගෙ ව වතී භත්තවා;

භගෙ වමී තථා භාගෙ, වමීති භගවා ජිනො.

තත්ථ කථං භාගවාති භගවා? යෙ තෙ සීලාදයො ධම්මක්ඛන්ධා ගුණකොට්ඨාසා, තෙ අනඤ්ඤසාධාරණා නිරතිසයා තථාගතස්ස අත්ථි උපලබ්භන්ති. තථා හිස්ස සීලං සමාධි පඤ්ඤා විමුත්ති විමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනං, හිරි ඔත්තප්පං, සද්ධා විරියං, සති සම්පජ්ඤාං, සීලවිසුද්ධි දිට්ඨිවිසුද්ධි, සමථො විපස්සනා, තිණි කුසලමූලානි, තිණි සුචරිතානි, තයො සම්මාවිතක්කා, තිස්සො අනවජ්ජසඤ්ඤා, තිස්සො ධාතුයො, චත්තාරො සතිපට්ඨානා, චත්තාරො සම්මප්පධානා, චත්තාරො ඉද්ධිපාදා, චත්තාරො අරියමග්ගා, චත්තාරි අරියඵලානි, චතස්සො පටිසම්භිදා, චතුයොනිපට්ඨිෂෙදකඤ්ඤාණානි, චත්තාරො අරියවංසා, චත්තාරි වෙසාරජ්ජඤ්ඤාණානි, පඤ්ච පධානියඞ්ගානි, පඤ්චඞ්ඝිකො සම්මාසමාධි,

පඤ්චඤාණිකො සම්මාසමාධි, පඤ්චන්ද්‍රියානි, පඤ්ච බලානි, පඤ්ච නිස්සාරණියා ධාතුයො, පඤ්ච විමුක්තායතනඤාණානි, පඤ්ච විමුක්තිපරිපාචනීයා සඤ්ඤා, ඡ අනුස්සතිට්ඨානානි, ඡ ගාරවා, ඡ නිස්සාරණියා ධාතුයො, ඡ සත්තවිහාරා, ඡ අනුත්තරියානි, ඡනිබ්බෙධභාගියා සඤ්ඤා, ඡ අභිඤ්ඤා, ඡ අසාධාරණඤාණානි, සත්ත අපරිභානීයා ධම්මා, සත්ත අරියධනානි, සත්ත බොජ්ඣංගිනි, සත්ත සප්පුරිසධම්මා, සත්ත නිජ්ජරවත්ථුනි, සත්ත සඤ්ඤා, සත්තදක්ඛිණෙය්‍යාපුග්ගලදෙසනා, සත්තබ්බිණාසවබලදෙසනා, අට්ඨපඤ්ඤාපටිලාභහෙතුදෙසනා, අට්ඨ සම්මත්තානි, අට්ඨලොකධම්මානික්කමො, අට්ඨ ආරම්භවත්ථුනි, අට්ඨඅක්ඛණදෙසනා, අට්ඨ මහාපුරිසවිතක්කා, අට්ඨඅභිභායතනදෙසනා, අට්ඨ විමොක්ඛා, නව යොනියොමනසිකාරමූලකා ධම්මා, නව පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ගානි, නවසත්තවාසදෙසනා, නව ආසාතජ්ජවිචිතයා, නව සඤ්ඤා, නව නානත්තා, නව අනුපුබ්බවිහාරා, දස නාථකරණා ධම්මා, දස කසිණායතනානි, දස කුසලකම්මපථා, දස සම්මත්තානි, දස අරියවාසා, දස අසෙක්ඛධම්මා, දස තථාගතබලානි, එකාදස මෙත්තානිසංසා, ද්වාදස ධම්මවක්කාකාරා, තෙරස ධුතගුණා, චුද්දස බුද්ධඤාණානි, පඤ්චදස විමුක්තිපරිපාචනීයා ධම්මා, සොළසවිධා ආනාපානස්සති, සොළස අපරන්තපනීයා ධම්මා, අට්ඨාරස බුද්ධධම්මා, එකුනවීසති පච්චවෙක්ඛණඤාණානි, චතුරත්තලීස ඤාණවත්ථුනි, පඤ්ඤාස උදයබ්බයඤාණානි, පරොපණ්ණාස කුසලධම්මා, සත්තසත්තති ඤාණවත්ථුනි,

චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සසමාපත්තිසඤ්චාරිමහාවජිරඤාණං,
අනන්තනයසමන්තපට්ඨානපට්ඨයපච්චවෙක්ඛණදෙසනාඤාණානි, තථා අනන්තාසු ලොකධාතුසු අනන්තානං සත්තානං ආසයාදිවිභාවනඤාණානි වානි එවමාදයො අනන්තාපරිමාණහෙදා අනඤ්ඤසාධාරණා නිරතිසයා ගුණභාගා ගුණකොට්ඨාසා සංවිජ්ජන්ති උපලබ්භන්ති, තස්මා යථාචුත්තවිභාගා ගුණභාගා අස්ස අත්ථිති භාගවානි වත්තබ්බෙ ආකාරස්ස රස්සත්තං කත්වා “භගවා”ති වුත්තො. එවං තාව භාගවානි භගවා.

යස්මා සීලාදයො සබ්බෙ, ගුණභාගා අසෙසතො;
විජ්ජන්ති සුගතෙ තස්මා, භගවානි පවුච්චති.

කථං භතවානි භගවා? යෙ තෙ සබ්බලොකහිත්තාය උස්සුක්කමාපන්නෙහි මනුස්සත්තාදිකෙ අට්ඨ ධම්මෙ සමොධානෙන්වා සම්මාසම්බොධියා කතමහානිනීහාරෙහි මහාබොධිසත්තෙහි පරිපුරෙතබ්බා දානපාරමී සීලනෙක්ඛම්මපඤ්ඤාවීරියබන්තිසච්චඅධිට්ඨානමෙත්තාඋපෙක්ඛාපාරමීති දස පාරමියො දස උපපාරමියො දස පරමත්ථපාරමියොති සමතිංස පාරමියො, දානාදීනි වත්තාරි සඞ්ගභවත්ථුනි, වත්තාරි අධිට්ඨානානි, අත්තපරිච්චාගො නයනධනරජ්ජපුත්තදාරපරිච්චාගොති පඤ්ච මහාපරිච්චාගා, පුබ්බයොගො, පුබ්බවරියා, ධම්මක්ඛානං, ඤාතත්ථවරියා,

ලොකත්ථවරියා, බුද්ධත්ථවරියානි ඵවමාදයො සඞ්ඛෙපතො වා පුඤ්ඤසම්භාරඤාණසම්භාරා බුද්ධකරා ධම්මා, තෙ මහාභිනීභාරතො පට්ඨාය කප්පානං සතසහස්සාධිකානි චත්තාරි අසඞ්ඛොයායානි යථා භානභාගියා සංකිලෙසභාගියා ධීතිභාගියා වා න භොන්ති, අථ ඛො උත්තරුත්තරි විසෙසභාගියාව භොන්ති, ඵවං සක්කච්චං නිරන්තරං අනවසෙසතො භතා සම්භතා අස්ස අත්ථිති භතවාති භගවා නිරුත්තිනයෙන ත-කාරස්ස ග-කාරං කත්වා. අථ වා භතවාති තෙයෙව යථාචුත්තෙ බුද්ධකරෙ ධම්මෙ චුත්තනයෙන හරි සම්භරි, පරිපුරෙසිති අත්ථො. ඵවම්පි භතවාති භගවා.

යස්මා සම්බොධියා සබ්බෙ, දානපාරමිආදිකෙ;
සම්භාරෙ භතවා නාථො, තස්මාපි භගවා මතො.

කථං භාගෙ චනීති භගවා? යෙ තෙ චතුච්ඡතිකොට්ඨසතසහස්සසඞ්ඛා දෙවසිකං චළඤ්ජනකසමාපත්තිභාගා, තෙ අනවසෙසතො ලොකභිතත්ථං අත්තතො ච දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං නිව්චකප්පං චනි හජි සෙවි බහුලමකාසිති භාගෙ චනීති භගවා. අථ වා අභිඤ්ඤෙය්‍යධම්මෙසු කුසලාදීසු ඛන්ධාදීසු ච යෙ තෙ පරිඤ්ඤෙය්‍යාදිවසෙන සඞ්ඛෙපතො වා චතුබ්බිධා අභිසම්යභාගා, විත්ථාරතො පන “චක්ඛු පරිඤ්ඤෙය්‍යං, සොතං පරිඤ්ඤෙය්‍යං...පෙ.... ජරාමරණං පරිඤ්ඤෙය්‍යං”ත්තිආදිනා (පටි. ම. 1.21) අනෙකෙ පරිඤ්ඤෙය්‍යභාගා, “චක්ඛුස්ස සමුදයො පහාතබ්බො...පෙ.... ජරාමරණස්ස සමුදයො පහාතබ්බො”ත්තිආදිනා නයෙන පහාතබ්බභාගා, “චක්ඛුස්ස නිරොධො...පෙ.... ජරාමරණස්ස නිරොධො සච්ඡිකාතබ්බො”ත්තිආදිනා සච්ඡිකාතබ්බභාගා, “චක්ඛුස්ස නිරොධගාමිනී පටිපදා”ත්තිආදිනා “චත්තාරො සතිපට්ඨානා”ත්තිආදිනා ච අනෙකභෙදා භාවෙතබ්බභාගා ච ධම්මා චුත්තා, තෙ සබ්බෙ චනි හජි යථාරහං ගොචරභාවනාසෙවනානං වසෙන සෙවි. ඵවම්පි භාගෙ චනීති භගවා. අථ වා යෙ ඉමෙ සීලාදයො ධම්මක්ඛන්ධා සාවකෙහි සාධාරණා ගුණකොට්ඨාසා ගුණභාගා, කිත්ති නු ඛො තෙ විනයසන්නානෙසු පතිට්ඨපෙය්‍යත්ති මහාකරුණාය චනි අභිපත්ථයි, සා චස්ස අභිපත්ථනා යථාධිප්පෙතඵලාවහා අහොසි. ඵවම්පි භාගෙ චනීති භගවා.

යස්මා ඤෙය්‍යසමාපත්ති-ගුණභාගෙ තථාගතො;
හජි පත්ථයි සත්තානං, භිතාය භගවා තතො.

කථං භගෙ චනීති භගවා? සමාසතො තාව කතපුඤ්ඤෙහි පයොගසම්පත්තෙහි යථාච්චං හජියන්තීති භගා, ලොකීයලොකුත්තරසම්පත්තියො. තත්ථ ලොකීයෙ තාව තථාගතො සම්බොධිතො පුබ්බෙ බොධිසත්තභූතො පරමුක්කංසගතෙ චනි හජි සෙවි, යත්ථ පතිට්ඨාය නිරවසෙසතො බුද්ධකරධම්මෙ සමන්තානෙත්තො

බුද්ධධම්මෙ පරිපාවෙසි. බුද්ධභූතො පන තෙ නිරවජ්ජසුබුපසංහිතෙ
අනඤ්ඤසාධාරණෙ ලොකුත්තරෙපි වනි හජි සෙවි. විත්තාරතො පන
පදෙසරජ්ජඉස්සරියවක්කවත්තිසම්පත්තිදෙවරජ්ජසම්පත්තිආදිවසෙන
කුමාරවිමොක්ඛසමාධිසමාපත්තිඤ්ඤාණදස්සනමග්ගභාවනාඵලසවිජිකිරියාදිඋ
ත්තරිමනුස්සධම්මවසෙන ව අනෙකවිහිතෙ අනඤ්ඤසාධාරණෙ භගෙ වනි
හජි සෙවි. එවං භගෙ වනිති භගවා.

යා තා සම්පත්තියො ලොකෙ, යා ව ලොකුත්තරා පුටු;
සබ්බා තා හජි සම්බුද්ධො, තස්මාපි භගවා මනො.

කථං භත්තවාති භගවා? භත්තා දළ්භභත්තිකා අස්ස බහු අත්ථිති
භත්තවා. තථාගතො හි
මහාකරුණාසබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණාදිඅපරිමිතනිරුපමජ්ජභාවගුණවිසෙසසමඬි
ගීභාවතො සබ්බසත්තාඋත්තමො, සබ්බානත්ථපරිහාරපුබ්බධිගමාය
නිරවසෙසහිතසුබ්බධානතජ්ජරාය නිරතිසයාය පයොගසම්පත්තියා
සදෙවමනුස්සාය පජාය අවිචන්තුපකාරිතාය ද්වත්තිංස
මහාපුරිසලක්ඛණාසීති අනුබ්බාඤ්ජන බ්‍යාමජ්ජභාදි
අනඤ්ඤසාධාරණවිසෙසපටිමණ්ඩිතරූපකායතාය යථාභූච්චගුණාධිගතෙන
“ඉතිපි සො භගවා” තිආදිනායජ්ජවත්තෙන ලොකත්තයබ්බාපිනා සුචිපුලෙන
සුචිසුද්ධෙන ව ටුතිසොසෙන සමන්තාගතත්තා උක්කංසපාරමිජ්ජත්තාසු
අජිවිජ්ජතාසන්තුට්ඨිතාආදීසු සුජ්ජතිට්ඨිතභාවතො
දසබලවතුචෙසාරජ්ජාදිනිරතිසයගුණවිසෙසසමඬිගීභාවතො ව
රූපජ්ජමාණො රූපජ්ජසන්තො, සොසජ්ජමාණො සොසජ්ජසන්තො,
ලුඛජ්ජමාණො ලුඛජ්ජසන්තො, ධම්මජ්ජමාණො ධම්මජ්ජසන්තොති එවං
චතුජ්ජමාණකෙ ලොකසන්නිවාසෙ සබ්බථාපි පසාදාවහභාවෙන
සමන්තපාසාදිකත්තා අපරිමාණානං සත්තානං සදෙවමනුස්සානං
ආදරබ්‍රමානගාරවායතනතාය පරමපෙමසම්භත්තිට්ඨානං. යෙ වස්ස ඔවාදෙ
පතිට්ඨිතා අවෙච්චජ්ජසාදෙන සමන්තාගතා භොත්ති, කෙනවි අසංභාරියා
තෙසං සම්භත්ති සමණෙන වා බ්‍රාහ්මණෙන වා දෙවෙන වා මාරෙන වා
බ්‍රහ්මිනා වාති. තථා හි තෙ අත්තතො ජීවිතපආවවාගෙපි තත්ථ පසාදං න
පරිච්චජන්ති තස්ස වා ආණං දළ්භභත්තිභාවතො. තෙනෙවාහ -

“යො වෙ කතඤ්ඤ කතවෙදි ධිරො,
කල්‍යාණමිත්තො දළ්භභත්ති ව භොති” ති. (ජා. 2.17.78);

“සෙය්‍යථාපි, හික්ඛවෙ, මහාසමුද්දො ධීතධම්මො වෙලං
නාතිවත්තති, එවමෙව බො, හික්ඛවෙ, යං මයා සාවකානං සික්ඛාපදං
පඤ්ඤත්තං, තං මම සාවකා ජීවිතහෙතුපි නාතික්කමන්ති” ති (උදා.
45; චූළව. 385) ව.

එවං භත්තවාති භගවා නිරුත්තිනයෙන එකස්ස ත-කාරස්ස ලොපං කත්වා ඉතරස්ස ත-කාරස්ස ග-කාරං කත්වා.

ගුණාතිසයයුත්තස්ස, යස්මා ලොකහිතෙසිනො;
සම්භත්තා බහවො සත්ථු, භගවා තෙන වුච්චති.

කථං භගෙ වමීති භගවා? යස්මා තථාගතො බොධිසත්තභූතොපි පුරිමාසු ජාතීසු පාරමියො පුරෙන්නො භගසඞ්ඛාතං සිරිං ඉස්සරියං යසඤ්ච වමී උග්ගිරි, බෙළපිණ්ඩං විය අනපෙක්ඛො ඡඩ්ඞයි. තථා හිස්ස සොමනස්සකුමාරකාලෙ(ජා. 1.15.211 ආදයො) භත්ථිපාලකුමාරකාලෙ (ජා. 1.15.337 ආදයො) අයොසරපණ්ඩිතකාලෙ(ජා. 1.15.363 ආදයො) මූගපක්ඛපණ්ඩිතකාලෙ (ජා. 2.22.1 ආදයො) චූළසුතසොමකාලෙති (ජා. 2.17.195 ආදයො) එවමාදීසු නෙක්ඛම්මපාරමීපුරණවසෙන දෙවරජ්ජසදිසාය රජ්ජසිරියා පරිච්චත්තත්තභාවානං පමාණං නත්ථි, චරිමත්තභාවෙපි භත්ථගතං චක්කවත්තිසිරිං දෙවලොකාධිපච්චසඅසං චතුදිපිස්සරියං චක්කවත්තිසම්පත්තිසන්නිස්සයං සත්තරතනසමුප්පලං යසඤ්ච තිණායපි අමඤ්ඤමානො නිරපෙක්ඛො පහාය අහිනික්ඛමීත්වා සම්මාසම්බොධිං අහිසම්බුද්ධො, තස්මා ඉමෙ සිරිආදිකෙ භගෙ වමීති භගවා. අථ වා භානි නාම නක්ඛත්තානි, තෙහි සමං ගච්ඡන්ති පචත්තන්තීති භගා, සිනෙරුයුගන්ධරඋත්තරකුරුහිමවන්තාදිභාජනලොකවිසෙසසන්නිස්සයා සොභා කප්පට්ඨායිභාවතො, තෙපි භගවා වමී තංනිවාසිසත්තාවාසසමතික්කමනතො තප්පට්ඨද්ධජන්දරාගප්පභානෙන පජහීති. එවමපි භගෙ වමීති භගවා.

චක්කවත්තිසිරිං යස්මා, යසං ඉස්සරියං සුඛං;
පහාසි ලොකචිත්තඤ්ච, සුගතො භගවා තතො.

කථං භාගෙ වමීති භගවා? භාගා නාම සභාගධම්මකොට්ඨාසා, තෙ ඛන්ධායතනධාතාදිවසෙන, තත්ථාපි රූපවෙදනාදිවසෙන අතීතාදිවසෙන ච අනෙකච්චිධා, තෙ ච භගවා සබ්බං පපඤ්චං සබ්බං යොගං සබ්බං ගන්ථං සබ්බං සංයොජනං සමුච්ඡින්නදිත්වා අමතධාතුං සමධිගච්ඡන්තො වමී උග්ගිරි, අනපෙක්ඛො ඡඩ්ඞයි න පච්චාගමී. තථා හෙස සබ්බත්ථකමෙව පථවිං ආපං තෙජං වායං, චක්ඛුං සොතං ඝාතං ජීවිහං කායං මනං, රූපෙ සද්දෙ ගන්ධෙ රසෙ ඵොට්ඨබ්බෙ ධම්මෙ, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණං, චක්ඛුසම්ඵස්සං...පෙ.... මනොසම්ඵස්සං, චක්ඛුසම්ඵස්සජං වෙදනං...පෙ.... මනොසම්ඵස්සජං වෙදනං, චක්ඛුසම්ඵස්සජං සඤ්ඤං...පෙ.... මනොසම්ඵස්සජං සඤ්ඤං, චක්ඛුසම්ඵස්සජං චෙතනං...පෙ.... මනොසම්ඵස්සජං චෙතනං, රූපතණ්හං...පෙ.... ධම්මතණ්හං, රූපවිතක්කං...පෙ.... ධම්මවිතක්කං, රූපවිචාරං...පෙ.... ධම්මවිචාරන්තිආදිනා අනුපදධම්මවිභාගවසෙනපි සබ්බෙව

ධම්මකොට්ඨාසෙ අනවසෙසතො වම් උග්ගිරි, අනපෙක්ඛපරිච්චාගෙන ඡඩ්ඛයි. චුත්තඤ්ඤානං “යං තං, ආනන්ද, චත්තං චන්තං මුත්තං පභීතං පටිනිස්සට්ඨං, තං තථාගතො පුන පච්චාගමිස්සතීති නෙතං යානං විජ්ජතී”ති (දී. නි. 2.183). එවම්පි භාගෙ වමීති හගවා. අථ වා භාගෙ වමීති සබ්බෙපි කුසලාකුසලෙ සාවජ්ජානවජ්ජෙ භීතපණීතෙ කණ්ඞසුක්කසප්පට්භාගෙ ධම්මෙ අරියමග්ගඤ්ඤාණමුඛෙන වම් උග්ගිරි, අනපෙක්ඛො පරිච්චජි පජ්භි, පරෙසඤ්ච තථත්තාය ධම්මං දෙසෙසි. චුත්තමපි චෙතං “ධම්මාපි වො, භික්ඛවෙ, පහාතබ්බා පගෙව අධම්මා (ම. නි. 240). කුල්ලුපමං වො, භික්ඛවෙ, ධම්මං දෙසෙස්සාමි නිත්ථරණත්ථාය, නො ගහණත්ථායා”තිආදි (ම. නි. 1.240). එවම්පි භාගෙ වමීති හගවා.

බත්ඨායතනධාතාදි ධම්මහෙදා මහෙසිනා;
කණ්ඞා සුක්කා යතො චන්තා, තතොපි හගවා මතො.

තෙන චුත්තං -

“භාගවා හතවා භාගෙ, හගෙ ච වනි හත්තවා;
හගෙ වම් තථා භාගෙ, වමීති හගවා ජිනො”ති.

එත්ථ ච යස්මා සබ්බෙපතො අත්තභිතසම්පත්තිපරභිතපටිපත්තිවසෙන දුට්ඨා බුද්ධගුණා, තාසු අත්තභිතසම්පත්ති පහානසම්පදාඤ්ඤාණසම්පදාහෙදතො දුට්ඨා ආනුභාවසම්පදාදීනං තදවිනාභාවෙන තදන්තොගධත්තා. පරභිතපටිපත්ති පයොගාසයහෙදතො දුට්ඨා. තත්ථ පයොගතො ලාභසක්කාරාදිනිරපෙක්ඛවිත්තස්ස සබ්බදුක්ඛනියානිකධම්මප්පදෙසො, ආසයතො පටිච්චරුද්ධෙසුපි නිච්චං භිතෙසිනා ඤාණපරිපාකකාලාගමනාදිපරභිතප්පටිපත්ති. ආමිසපටිග්ගහණාදිනාපි අත්ථවරියා පරභිතපඅපත්ති හොතියෙව, තස්මා තෙසම්පි විභාවනවසෙන පාළියං “අරහ”ත්තිආදීනං පදානං ගහණං වෙදිතබ්බං.

තත්ථ අරහත්ති ඉමිනා පදෙන පහානසම්පදාවසෙන හගවතො අත්තභිතසම්පත්ති විභාවිතා, සම්මාසම්බුද්ධො ලොකවිදුති ච ඉමෙහි පදෙහි ඤාණසම්පදාවසෙන. නනු ච “ලොකවිදු”ති ඉමිනාපි සම්මාසම්බුද්ධතා විභාවියතීති? සච්චං විභාවියති, අත්ථි පන විසෙසො “සම්මාසම්බුද්ධො”ති ඉමිනා සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණානුභාවො විභාවිතො, “ලොකවිදු”ති පන ඉමිනා ආසයානුසයඤ්ඤාණාදීනමපි ආනුභාවො විභාවිතොති. විජ්ජාවරණසම්පත්තොති ඉමිනා සබ්බාපි හගවතො අත්තභිතසම්පත්ති විභාවිතා. සුගතොති පන ඉමිනා සමුදාගමතො පට්ඨාය හගවතො අත්තභිතසම්පත්ති පරභිතපටිපත්ති ච විභාවිතා. අනුත්තරො පුරිසදම්මසාරථී සත්ථා දෙවමනුස්සානත්ති ඉමෙහි පදෙහි හගවතො පරභිතපටිපත්ති

විභාවිතා. බුද්ධොති ඉමිනා භගවතො අත්තහිතසම්පත්ති පරහිතපටිපත්ති ව විභාවිතා. එවඤ්ච කත්වා “සම්මාසම්බුද්ධො”ති වත්වා “බුද්ධො”ති වචනං සමත්ථිතං හොති. තෙනෙවාහ “අත්තනාපි බුජ්ඣ්ඤ්ඤාපි සත්තෙ බොධෙසී”තිආදි. භගවාති ව ඉමිනාපි සමුදාගමතො පටිඨාය භගවතො සබ්බා අත්තහිතසම්පත්ති පරහිතපටිපත්ති ව විභාවිතා.

අපරො නයො – හෙතුඵලසත්තුපකාරවසෙන සඞ්ඛෙපතො තිවිධා බුද්ධගුණා. තත්ථ අරහං සම්මාසම්බුද්ධො විජ්ජාවරණසම්පත්තො ලොකවිදුති ඉමෙහි පදෙහි ඵලසම්පත්තිවසෙන බුද්ධගුණා විභාවිතා. අනුත්තරො පුරිසදම්මසාරථී සත්ථා දෙවමනුස්සානන්ති ඉමෙහි සත්තුපකාරවසෙන බුද්ධගුණා පකාසිතා. බුද්ධොති ඉමිනා ඵලවසෙන සත්තුපකාරවසෙන ව බුද්ධගුණා විභාවිතා. සුගතො භගවාති පන ඉමෙහි පදෙහි හෙතුඵලසත්තුපකාරවසෙන බුද්ධගුණා විභාවිතාති වෙදිතබ්බං.

සො ඉමං ලොකන්තිආදීසු සො භගවාති යො “අරහ”න්තිආදිනා කිත්තිතගුණො, සො භගවා. ඉමං ලොකන්ති නයිදං මහාජනස්ස සම්මුඛාමත්තං සන්ධාය වුත්තං, අථ බො අනවසෙසං පරියාදායාති දස්සෙතුං “සදෙවක”න්තිආදි වුත්තං. තෙනාහ “ඉදානි වත්තබ්බං නිදස්සෙති”ති. පජාතත්තාති යථාසකං කම්මකිලෙසෙහි නිබ්බත්තත්තා. සදෙවකවචනෙන පඤ්චකාමාවචරදෙවග්ගහණං පාරිසෙසඤායෙනාති වෙදිතබ්බං ඉතරෙසං පදන්තරෙහි සඞ්ගහිතත්තා. සදෙවකන්ති ව අවයවෙන විග්ගහො සමුදායො සමාසත්ථො. සමාරකවචනෙන ජට්ඨකාමාවචරදෙවග්ගහණං පච්චාසත්තිඤායෙනාති දට්ඨබ්බං. තත්ථ හි සො ජාතො තංනිවාසී ව. සබ්බමකවචනෙන බ්‍රහ්මකායිකාදිබ්‍රහ්මග්ගහණන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. පච්චත්ථිකා...පෙ.... සමණබ්‍රාහ්මණග්ගහණන්ති නිදස්සනමත්තමෙතං අපච්චත්ථිකානං අසම්මාදාහිතපාපානඤ්ච සමණබ්‍රාහ්මණානං සස්සමණබ්‍රාහ්මණීවචනෙන ගහිතත්තා. කාමං “සදෙවක”න්තිආදිවිසෙසනානං වසෙන සත්තවිසයො ලොකසද්දොති විඤ්ඤායති තුල්‍යයොගවිසයත්තා තෙසං, “සලොමකො සපක්ඛකො”තිආදීසු පන අතුල්‍යයොගෙපි අයං සමාසො ලබ්හතීති බ්‍යාභිචාරදස්සනතො පජාගහණන්ති ආහ “පජාවචනෙන සත්තලොකග්ගහණ”න්ති. සදෙවකාදිවචනෙන උපපත්තිදෙවානං, සස්සමණබ්‍රාහ්මණීවචනෙන විසුද්ධිදෙවානඤ්ච ගහිතත්තා ආහ “සදෙවමනුස්සවචනෙන සම්මුතිදෙවඅවසෙසමනුස්සග්ගහණ”න්ති. තත්ථ සම්මුතිදෙවා රාජානො. අවසෙසමනුස්සග්ගහණන්ති සමණබ්‍රාහ්මණෙහි අවසෙසමනුස්සග්ගහණං. තිහි පදෙහිති සදෙවකසමාරකසබ්ථ්ග්ගහණෙනි. ද්විහිති සස්සමණබ්‍රාහ්මණං සදෙවමනුස්සන්ති ඉමෙහි ද්විහි පදෙහි.

අරුපී සත්තා අත්තනො ආනෙඤ්ජවිහාරෙන විහරන්තා දිබ්බන්තීති දෙවාති ඉමං නිබ්බවනං ලභන්තීති ආහ “සදෙවකග්ගහණෙන අරුපාවචරලොකො ගහිතො”ති. තෙනෙවාහ භගවා “ආකාසානඤ්චායතනුපගානං දෙවානං සහඛ්‍යත”න්තිආදි (අ. නි. 3.117). ඡකාමාවචරදෙවලොකස්ස සවිසෙසං මාරස්ස වසෙ වත්තනතො ආහ “සමාරකග්ගහණෙන ඡකාමාවචරදෙවලොකො”ති. අරුපීබ්‍රහ්මලොකස්ස විසුං ගහිතත්තා ආහ “රුපී බ්‍රහ්මලොකො”ති. චතුපරිසවසෙනාති ඛත්තියපරිසා,

බ්‍රාහ්මණගහපතිසමණවාතුමහාරාජිකතාවතිංසමාරබ්‍රහ්මපරිසාති ඉමාසු අට්ඨසු පරිසාසු ඛත්තියාදිචතුපරිසවසෙන. ඉතරා පන චතස්සො පරිසා සමාරකග්ගහණෙන ගහිතා එවාති.

කථං පනෙත්ථ චතුපරිසවසෙන මනුස්සලොකො ගහිතො? “සස්සමණබ්‍රාහ්මණි”න්ති ඉමිනා සමණපරිසා බ්‍රාහ්මණපරිසා ව ගහිතා හොන්ති, “සදෙවමනුස්ස”න්ති ඉමිනා ඛත්තියපරිසා ගහපතිපරිසා ව ගහිතා, “පජ”න්ති ඉමිනා පන ඉමායෙව චතස්සො පරිසා චුත්තා, චතුපරිසසඬ්ඛාතං පජන්ති චුත්තං හොති, කථං පන සම්මුතිදෙවෙහි සහ මනුස්සලොකො ගහිතො? එත්ථාපි “සස්සමණබ්‍රාහ්මණි”න්ති ඉමිනා සමණබ්‍රාහ්මණා ගහිතා, “සදෙවමනුස්ස”න්ති ඉමිනා සම්මුතිදෙවසඬ්ඛාතා ඛත්තියා, ගහපතිසුද්දසඬ්ඛාතා අවසෙසමනුස්සා ව ගහිතා හොන්ති. ඉතො පන අඤ්ඤෙසං මනුස්සසත්තානං අභාවතො “පජ”න්ති ඉමිනා චතුහි පකාරෙහි යිතා එතෙයෙව මනුස්සසත්තා චුත්තාති දට්ඨබ්බං. එවං විකප්පද්වයෙපි පජාග්ගහණෙන චතුපරිසාදිවසෙන යිතානං මනුස්සානංයෙව ගහිතත්තා ඉදාති “පජ”න්ති ඉමිනා අවසෙසසත්තෙ සඬ්ගහෙත්වා දස්සෙතුකාමො ආහ “අවසෙසසඬ්ඛසත්තලොකො වා”ති. තත්ථ නාගගරුළාදිවසෙන අවසෙසසත්තලොකො වෙදිතබ්බො. එත්ථාපි චතුපරිසවසෙන සම්මුතිදෙවෙහි වා සහ අවසෙසසඬ්ඛසත්තලොකො වාති යොජෙතබ්බං. චතුපරිසසහිතො අවසෙසසුද්ධනාගසුපණ්ණනෙරයිකාදිසත්තලොකො, චතුධා යිතමනුස්සසහිතො වා අවසෙසනාගසුපණ්ණනෙරයිකාදිසත්තලොකො ගහිතොති චුත්තං හොති.

එත්තාවතා භාගසො ලොකං ගහෙත්වා යොජනං දස්සෙත්වා ඉදාති තෙන තෙන විසෙසෙන අභාගසො ලොකං ගහෙත්වා යොජනං දස්සෙතුං “අපිචෙත්ථා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදතොති උක්කංසගතිවිජානනෙන. පඤ්චසු හි ගතීසු දෙවගතිපරියාපන්නාව සෙට්ඨා, තත්ථාපි අරුපිනො දුරසමුස්සාරිතකිලෙසදුක්ඛතාය සත්තපණ්ණිකආනෙඤ්ජවිහාරසමඬ්ඛිතාය අතිවිය දීඝායුකතායාති එවමාදිහි විසෙසෙහි අතිවිය උක්කට්ඨා. බ්‍රහ්මා මහානුභාවොති දසසහස්සියං මහාබ්‍රහ්මිනො වසෙන වදති. “උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදතො”ති හි චුත්තං. අනුත්තරන්ති සෙට්ඨං නවලොකුත්තරං. අනුසන්ධික්කමොති

අත්ථානඤ්චෙව පදානඤ්ච අනුසන්ධානුක්කමො. පොරාණා පනෙත්ථ එවං. වණ්ණයන්ති - සදෙවකන්ති දෙවතාහි සද්ධිං අවසෙසං ලොකං. සමාරකන්ති මාරොන සද්ධිං අවසෙසං ලොකං. සබ්බමකන්ති බ්‍රහ්මෙහි සද්ධිං අවසෙසං ලොකං. එවං සබ්බෙහි තිහවුපගෙ සත්තෙ දෙවමාරබ්‍රහ්මසහිත්තාසඬ්ඛාතෙහි තීහි පකාරෙහි “සදෙවක”න්තිආදීසු තිසු පදෙසු පක්ඛිපිත්වා පුන ද්විති පදෙහි පරියාදියන්තො “සස්සමණබ්‍රාහ්මණං පජං සදෙවමනුස්ස”න්ති ආහ. එවං පඤ්චහිපි පදෙහි සදෙවකත්තාදිනා තෙන තෙන පකාරොන තෙධාතුකමෙව පරියාදින්නන්ති.

අභිඤ්ඤාති යකාරලොපෙනායං නිද්දෙසො, අභිජානිත්වාති අයමෙත්ථ අත්ථොති ආහ “අභිඤ්ඤාය අධිකෙන ඤාණෙන ඤත්වා”ති. අනුමානාදිපටික්ඛෙපොති අනුමානඋපමානඅත්ථාපත්තිආදිපටික්ඛෙපො එකජපමාණත්තා. සබ්බත්ථ අජපටිහතඤාණචාරතාය හි සබ්බපච්චක්ඛා බුද්ධා භගවන්තො. අනුත්තරං විචෙකසුඛන්ති ඵලසමාපත්තිසුඛං. තෙන විචිම්භසාපි කදාපි භගවතො ධම්මදෙසනා භොතිති හිත්වාපීති පිසද්දග්ගහණං. භගවා හි ධම්මං දෙසෙන්නො යස්මිං බණ්ණෙ පරිසා සාධුකාරං වා දෙති, යථාසුතං වා ධම්මං පච්චවෙක්ඛති, තං බණ්ණං පුබ්බහාගෙන පරිවිජින්නිත්වා ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජති, යථාපරිවිජෙදඤ්ච සමාපත්තිතො වුට්ඨාය ධීතට්ඨානතො පට්ඨාය ධම්මං දෙසෙති. අජ්ජං වා බහුං වා දෙසෙන්නොති උග්ගට්ඨකඤ්ඤස්ස වසෙන අජ්ජං වා, විපඤ්චිතඤ්ඤස්ස නෙය්‍යස්ස වා වසෙන බහුං වා දෙසෙන්නො. ආදිකල්‍යාණාදිජ්ජකාරමෙව දෙසෙතිති ආදිමහිපි කල්‍යාණං හද්දකං අනවජ්ජමෙව කත්වා දෙසෙති. මජ්ඣිමෙහි පරියොසානෙහි කල්‍යාණං හද්දකං අනවජ්ජමෙව කත්වා දෙසෙතිති චූත්තං භොති. ධම්මස්ස හි කල්‍යාණතා නිය්‍යානිකතාය නිය්‍යානිකතා ව සබ්බසො අනවජ්ජහාවෙන.

සමන්තහද්දකත්තාති සබ්බහාගෙහි සුන්දරත්තා. ධම්මස්සාති පරියත්තිධම්මස්ස. කිඤ්චාපි අවයවවිනිමුත්තො සමුදායො නාම පරමත්ථතො කොචි නත්ථි, යෙසු පන අවයවෙසු සමුදායරූපෙන අපෙක්ඛිතෙසු ගාථාති සමඤ්ඤා, තං තතො හින්නං විය කත්වා සංසාම්චොහාරං ආරොපෙත්වා දස්සෙන්නො “පටිමපාදෙන ආදිකල්‍යාණා”තිආදිමාහ. එකානුසන්ධිකන්ති ඉදං නාතිබ්‍රවිහාගං යථානුසන්ධිනා එකානුසන්ධිකං සන්ධාය චූත්තං. ඉතරස්ස පන තෙතෙව දෙසෙතබ්බධම්මවිහාගෙන ආදිමජ්ඣපරියොසානහාගා ලබ්භන්තිති. නිදානෙනාති ආනන්දත්ථෙරෙන ධර්මකාලදෙසදෙසකපරිසාදිඅපදිසනලක්ඛණෙන නිදානගන්ථෙන. නිගමෙනාති “ඉදමචොවා”තිආදිකෙන “ඉති යං තං චූත්තං, ඉදමෙනං පටිච්ච චූත්ත”න්ති වා යථාචූත්තත්ථනිගමෙන. සඬ්භිතිකාරකෙහි ධර්මානිපි හි නිදානනිගමෙනාති දස්සෙත්වා තීණි පිටකානි සත්ථු දෙසනාය අනුචිධානතො තදන්තොගධානෙව. තෙතෙව දීඝනිකායට්ඨකථායං

“එකානුසන්ධිකස්ස සුත්තස්ස නිදානං ආදි, ඉදමචොචාති පරියොසානං, උභින්නමත්තරා මජ්ඣං”න්ති (දී. නි. අට්ඨ. 1.190) වුත්තං.

එවං සුත්තන්තපිටකවසෙන ධම්මස්ස ආදිකල්‍යාණාදිතං දස්සෙත්වා ඉදානි තිණි පිටකානි එකජ්ඣං ගහෙත්වා තං දස්සෙතුං “සකලොපි”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සාසනධම්මොති –

“සබ්බපාපස්ස අකරණං, කුසලස්ස උපසම්පදා;
සචිත්තපරියොදපනං, එතං බුද්ධාන සාසන”න්ති. (දී. නි. 2.90; ධ. ප. 183; නෙත්ති. 30, 50) –

එවං වුත්තස්ස සත්ථුසාසනස්ස පකාසකො පරියත්තිධම්මො. සීලමූලකත්තා සාසනස්ස “සීලෙන ආදිකල්‍යාණො”ති වුත්තං. සමථාදීනං සාසනසම්පත්තියා වෙමජ්ඣභාවතො ආහ “සමථවිපස්සනාමග්ගඵලෙහි මජ්ඣකල්‍යාණො”ති. නිබ්බානාධිගමතො උත්තරි කරණියාභාවතො වුත්තං “නිබ්බානෙන පරියොසානකල්‍යාණො”ති. සාසනෙ සම්මාපටිපත්ති නාම පඤ්ඤාය හොති, තස්සා ච සීලං සමාධි ච මූලන්ති ආහ “සීලසමාධිහි වා ආදිකල්‍යාණො”ති. පඤ්ඤා පන අනුබොධපඅවෙධවසෙන දුට්ඨාති තදුභයමිපි ගණ්හන්තො “විපස්සනාමග්ගෙහි මජ්ඣකල්‍යාණො”ති ආහ. තස්සා නිජ්ජත්තිඵලකිච්චං නිබ්බානසච්ඡිකිරියා, තතො පරං කත්තබ්බං නත්ථීති දස්සෙන්නො ආහ “ඵලනිබ්බානෙහි පරියොසානකල්‍යාණො”ති. ඵලග්ගහණෙන වා සඋපාදිසෙසං නිබ්බානමාහ, ඉතරොත ඉතරං තදුභයඤ්ච සාසනසම්පත්තියා ධිසානන්ති ආහ “ඵලනිබ්බානෙහි පරියොසානකල්‍යාණො”ති.

බුද්ධසුබ්බොධිතාය වා ආදිකල්‍යාණොති බුද්ධස්ස සුබ්බොධිතා සම්මාසම්බුද්ධතා, තාය ආදිකල්‍යාණො තප්පභවත්තා. සබ්බසො සංකිලෙසප්පහානං වොදානපාරිසුරී ච ධම්මසුධම්මතා, තාය මජ්ඣකල්‍යාණො තංසරීරත්තා. සත්ථාරා යථානුසිට්ඨං තථා පටිපත්ති සඬ්ඝසුප්පටිපත්ති, තාය පරියොසානකල්‍යාණො තාය සාසනස්ස ලොකෙ සුප්පතිට්ඨිතභාවතො. තන්ති සාසනධම්මං. තථත්තායාති යථත්තාය භගවතා ධම්මො දෙසිතො, තථත්තාය තථභාවාය. සො පන අභිසම්බොධි පච්චෙකබොධි සාවකබොධිති තිවිධො ඉතො අඤ්ඤථා නිබ්බානාධිගමස්ස අභාවතො. තත්ථ සබ්බගුණෙහි අග්ගභාවතො ඉතරබොධිද්වයමූලතාය ච පඨමාය බොධියා ආදිකල්‍යාණතා, ගුණෙහි වෙමජ්ඣභාවතො දුතියාය මජ්ඣකල්‍යාණතා, තදුභයතාය වා වොසානතාය ච සාසනධම්මස්ස තතියාය පරියොසානකල්‍යාණතා වුත්තා.

එසොති සාසනධම්මො. නීවරණවික්ඛම්භනතොති විමුක්තායතනසීසෙ
යත්වා සද්ධම්මං සුඤ්ඤාත්තස්ස නීවරණානං වික්ඛම්භනසබ්භාවතො.
චුත්තඤ්ඤානං -

“යථා යථාවුසො, භික්ඛුනො සත්ථා වා ධම්මං දෙසෙති,
අඤ්ඤාතරො වා ගරුට්ඨානීයො සබ්බමචාරී, තථා තථා සො තත්ථ
ලහති අත්ථවෙදං ලහති ධම්මවෙදං” තිති.

“යස්මිං, භික්ඛවෙ, සමයෙ අරියසාවකො ඔභිතසොතො ධම්මං
සුඤ්ඤාති, පඤ්චස්ස නීවරණානි තස්මිං සමයෙ පභිනානි භොන්ති” ති -

ව ආදි. සමථවිපස්සනාසුඛාවහනතොති සමථසුඛස්ස විපස්සනාසුඛස්ස ව
සම්පාපනතො. චුත්තම්පි වෙතං “සො විච්චිවෙව කාමෙහි විච්චිව අකුසලෙහි
ධම්මෙහි සවිතක්කං සවිචාරං විවෙකජං පිතිසුඛං” තිතිආදි, තථා -

“යතො යතො සම්මසති, ඛන්ධානං උදයබ්බයං;

ලහති පිතිපාමොජ්ජං, අමතං තං විජානතං.

අමානුසී රතී භොති, සම්මා ධම්මං විපස්සතො” ති ව. (ධ. ප. 374-
373);

තථා පටිපන්නොති යථා සමථවිපස්සනාසුඛං ආවහති, යථා වා සත්ථාරා
අනුසිට්ඨං, තථා පටිපන්නො සාසනධම්මො. තාදිභාවාවහනතොති
ජලඬුගුපෙක්ඛාවසෙන ඉට්ඨාදීසු තාදිභාවස්ස ලොකධම්මෙහි අනුපලෙපස්ස
ආවහනතො. නාථජ්ජහවත්තාති පහවති එතස්මාති පහවො,
උජ්ජත්තිට්ඨානං, නාථොව පහවො එතස්සාති නාථජ්ජහවො, තස්ස භාවො
නාථජ්ජහවත්තං, තස්මා සාසනධම්මස්ස නාථහෙතුකත්තාති අත්ථො.
අත්ථසුද්ධියා මජ්ඣිකායාණොති නිරුපක්කිලෙසතාය නියානිකතා
අත්ථසුද්ධි, තාය මජ්ඣිකායාණො. කිච්චසුද්ධියා
පරියොසානකායාණොති සුජ්ජපිපත්තිසඬ්ඛාතකිච්චස්ස සුද්ධියා
පරියොසානකායාණො සුජ්ජපිපත්තිපරියොසානත්තා සාසනධම්මස්ස.
යථාචුත්තමත්ථං නිගමෙන්නො ආහ “තස්මා” තිආදි.

සාසනබ්බමවරියන්තිආදීසු අවිසෙසෙන තිස්සො සික්ඛා සකලො ව
තන්තිධම්මො සාසනබ්බමවරියං. යං සන්ධාය චුත්තං “කතමෙසානං ඛො,
භන්තෙ, බුද්ධානං භගවත්තානං බ්බමවරියං න විරට්ඨිතිකමභොසී” තිආදි
(පාරා. 18). අරියො අට්ඨඬ්ඨිකො මග්ගො මග්ගබ්බමවරියං. යං සන්ධාය
චුත්තං “ඛිණා ජාති, චුසිතං බ්බමවරියං, කතං කරණීය” තිති (පාරා. 14).
යථානුරූපන්ති යථාරහං. සික්ඛත්තයසඬ්ඛාතඤ්ඤි සාසනබ්බමවරියං
අත්ථසම්පත්තියා සාත්ථං, තථා මග්ගබ්බමවරියං. ඉතරං පන
තන්තිධම්මසඬ්ඛාතං සාසනබ්බමවරියං යථාචුත්තෙන්තෙත්ථො සාත්ථං

සබ්බසංඝායාං අත්ථසම්පත්තියානි සම්පන්නත්ථතාය. සම්පත්තිඅත්ථො හි ඉධ සහසද්දො. බ්‍යඤ්ජනසම්පත්තියානි එත්ථාපි එසෙව නයො. යස්ස හි යාගුහත්තාදිඉත්ථිපුරිසාදිවණ්ණනානිස්සිතා දෙසනා හොති, න සො සාත්ථං දෙසෙති නියානනත්ථවිරහතො තස්සා දෙසනාය. භගවා පන තථාරූපං දෙසනං පභාය චතුසතිපට්ඨානාදිනිස්සිතං දෙසනං දෙසෙති, තස්මා “අත්ථසම්පත්තියා සාත්ථං දෙසෙති”ති වුච්චති. යස්ස පන දෙසනා සිථිලධනිතාදිහෙදෙසු බ්‍යඤ්ජනෙසු එකජපකාරෙතෙව ද්විජපකාරෙතෙව වා බ්‍යඤ්ජනෙන යුත්තතාය එකබ්‍යඤ්ජනාදියුත්තා වා දමිළභාසා විය, විවට්ඨකරණතාය ඔට්ඨෙ අච්ඡාසාපෙත්වා උච්චාරෙතබ්බතො සබ්බනිරොට්ඨබ්‍යඤ්ජනා වා කිරාතභාසා විය, සබ්බත්ථෙව විස්සජ්ජනියයුත්තතාය සබ්බවිස්සට්ඨබ්‍යඤ්ජනා වා යවනභාසා විය, සබ්බත්ථෙව සානුසාරතාය සබ්බනිග්ගහීතබ්‍යඤ්ජනා වා පාදසිකාදි මිලක්ඛභාසා විය, තස්ස බ්‍යඤ්ජනපාරිපුරියා අභාවතො අබ්‍යඤ්ජනා නාම දෙසනා හොති. සබ්බාපි හි එසා බ්‍යඤ්ජනෙකදෙසවසෙතෙව පවත්තියා අපරිපුණ්ණබ්‍යඤ්ජනාති කත්වා “අබ්‍යඤ්ජනා”ති වුච්චති. භගවා පන –

“සිථිලං ධනිතඤ්ච දීඝරස්සං, ගරුකං ලහුකඤ්ච නිග්ගහීතං;
සම්බන්ධං වචන්තීතං විමුත්තං, දසධා බ්‍යඤ්ජනබුද්ධියා
පහෙදො”ති. (දී. නි. අට්ඨ. 1.190; ම. නි. අට්ඨ. 1.291; පරි. අට්ඨ. 485) –

එවං වුත්තං දසවිධං බ්‍යඤ්ජනං අමක්ඛෙත්වා පරිපුණ්ණබ්‍යඤ්ජනමෙව කත්වා ධම්මං දෙසෙති, තස්මා “බ්‍යඤ්ජනසම්පත්තියා සබ්‍යඤ්ජනං දෙසෙති”ති වුච්චති.

ඉදානි “සාත්ථං සබ්‍යඤ්ජන”න්ති එත්ථ නෛත්තිනයෙනපි අත්ථං දස්සෙතුං “සඬ්ඛාසනං...පෙ.... සබ්‍යඤ්ජන”න්ති වුත්තං. තත්ථ යදිපි නෛත්තියං “බ්‍යඤ්ජනමුඛෙන බ්‍යඤ්ජනත්ථග්ගහණං හොතීති අක්ඛරං පද”න්තිආදිනා බ්‍යඤ්ජනපදානි පයමං උද්දිට්ඨානි, ඉධ පන පාළියං “සාත්ථං සබ්‍යඤ්ජන”න්ති ආගතත්තා අත්ථපදානියෙව පයමං දස්සෙතුං “සඬ්ඛාසනපකාසනා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සඬ්ඛෙපතො කාසනං දීපනං සඬ්ඛාසනං. කාසනන්ති ච කාසියති දීපියති විභාවියතීති අත්ථො. “මඤ්ඤමානො ඛො භික්ඛු බද්ධො මාරස්ස අමඤ්ඤමානො මුත්තො”තිආදීසු විය සඬ්ඛෙපෙන දීපනං සඬ්ඛාසනං නාම. තත්තකෙන හි තෙන භික්ඛුනා පටිවිද්ධං. තෙනාහ “අඤ්ඤාතං භගවා”තිආදි. පයමං කාසනං පකාසනං. “සබ්බං, භික්ඛවෙ, ආදිත්ත”න්ති එවමාදීසු පච්ඡා කථිතබ්බමත්ථං පයමං වචනෙන දීපනං පකාසනං නාම. ආදිකම්මස්මිඤ්ඤි අයං ප-සද්දො “පඤ්ඤපෙති පට්ඨපෙති”තිආදීසු විය. තික්ඛිත්තිදියාපෙක්ඛඤ්චෙතං පද්දවයං උද්දෙසභාවතො. තික්ඛිත්තිදියො හි සඬ්ඛෙපතො පයමඤ්ච වුත්තමත්ථං පටිපජ්ජති. සංඛිත්තස්ස විත්ථාරවචනං

සකිං චුත්තස්ස පුන චචනඤ්ච විවරණවිභජනානි, යථා “කුසලා ධම්මා”ති සඞ්ඛෙපෙනො සකිංයෙව ච චුත්තස්ස අත්ථස්ස “කතමෙ ධම්මා කුසලා? යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්ත”න්තිආදිනා විත්ථාරතො විවරණවසෙන විභජනවසෙන ච පුන චචනං. මජ්ඣිමිනිද්‍රියාපෙක්ඛමෙතං පදද්වයං නිද්දෙසභාවතො. විවටස්ස විත්ථාරතරාහිධානං විභත්තස්ස ච පකාරෙහි ඤාපනං විනෙය්‍යානං විත්තපරිතොසනං උත්තානීකරණපඤ්ඤාපනානි, යථා “එස්සො හොති”තිආදිනා විවටවිභත්තස්ස අත්ථස්ස “කතමො තස්මිං සමයෙ එස්සො හොති? යො තස්මිං සමයෙ එස්සො ඵ්ඝනා සංඵ්ඝනා”තිආදිනා උත්තානීකරියා පඤ්ඤාපනා ව. මුදිත්තද්‍රියාපෙක්ඛමෙතං පදද්වයං පටිනිද්දෙසභාවතො.

අථ වා “සබ්බං, භික්ඛවෙ, ආදිත්ත”න්ති එවං පයමං දීපිතමත්ථං පුන පාකටං කත්වා දීපනෙන “කිඤ්ච, භික්ඛවෙ, සබ්බං ආදිත්තං? චක්ඛු, භික්ඛවෙ, ආදිත්තං, රූපා ආදිත්තා”ති එවමාදිනා සංඛිත්තස්ස විත්ථාරාහිධානෙන සකිං චුත්තස්ස පුනපි අහිධානෙන විත්ථාරෙත්වා දෙසනං විවරණං නාම. “කුසලා ධම්මා”ති සඞ්ඛෙපෙන නික්ඛිත්තස්ස “කතමෙ ධම්මා කුසලා? යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති”ති නිද්දෙසවසෙන විවරිතෙ කුසලෙ ධම්මෙ “තස්මිං සමයෙ එස්සො හොති වෙදනා හොති”ති විභාගකරණං විභජනං නාම. විවටස්ස විත්ථාරාහිධානෙන විභත්තස්ස ච උපමාහිධානෙන උත්තානිං කරොතිති විවරණෙන විවරිතත්ථස්ස “කතමො තස්මිං සමයෙ එස්සො හොති? යො තස්මිං සමයෙ එස්සො ඵ්ඝනා සංඵ්ඝනා”ති අතිවිවරිත්වා කථනං, විභජනෙන විභත්තස්ස “සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, ගාථි නිව්චම්මා, එවමෙව ඛවායං භික්ඛවෙ එස්සාභාරො දට්ඨබ්බොති වදාමි”ති එවමාදිඋපමාකථනඤ්ච උත්තානීකරණං නාම. ධම්මං සුණන්තානං ධම්මදෙසනෙන විචිත්තෙන අනෙකවිධෙන සොමනස්සස්ස උප්පාදනං අතිබිණ්ණුද්ධිනං අනෙකවිධෙන ඤාණනිබිණ්ණකරණඤ්ච පඤ්ඤත්ති නාම සොතුනං විත්තතොසනෙන විත්තනිසානෙන ච පඤ්ඤාපනං පඤ්ඤත්තිති කත්වා. අත්ථපදසමායොගතො සාත්ථන්ති පරියත්තිඅත්ථස්ස සඞ්කාසනාදිඅත්ථපදරූපත්තා යථාචුත්තභඅත්ථපදසමායොගතො සාත්ථං. සඞ්කාසනපකාසනාදයො හි අත්ථාකාරත්තා “අත්ථපදානී”ති වුව්චන්ති. අත්ථොයෙව හි බ්‍යඤ්ජනපදෙහි සඞ්කාසීයති පකාසීයති විවරියති විභජීයති උත්තානී කරියති පඤ්ඤාපීයති.

අක්ඛරපදබ්‍යඤ්ජනාකාරනිරුත්තිනිද්දෙසසම්පත්තියාති එත්ථ “සට්ඨි වස්සභස්සානී”ති එවමාදීසු ස-කාර දු-කාර සො-කාරාදි විය උච්චාරණවෙලාය අපරියොසිතෙ පදෙ වණ්ණො අක්ඛරං පරියායවසෙන අක්ඛරණතො අවෙච්චනතො. න හි වණ්ණස්ස පරියායො විජ්ජති. යථා හි පදං සවෙච්චනත්තාය අත්ථවසෙන පරියායං වරන්තං සඤ්චරන්තං විය හොති, න එවං වණ්ණො අවෙච්චනත්තා. එකක්ඛරං වා පදං අක්ඛරං “මා එවං කිර

ත”න්තිආදීසු මා-කාරාදයො විය. කෙවි පන “තීසු ද්වාරෙසු පරිසුද්ධපයොගහාවෙන විසුද්ධකරණට්ඨානානං විත්තෙන පවත්තිතදෙසනාවාහි අක්ඛරණතො අවෙච්චනතො අකථිතත්තා අක්ඛරත්ති සඤ්ඤිතා. තං පාරායනිකබ්‍රාහ්මණානං මනසා පුච්ඡිතපඤ්ඤානං වසෙන භගවතා රතනසරෙ නිසිදිත්වා සම්මසිතපට්ඨානමහාපකරණවසෙන ච ගහෙනබ්බ”න්ති වදන්ති. විහත්තියන්තං අත්ථස්ස ඤාපනතො පදං. පජ්ජති අත්ථො එතෙනාති හි පදං. තං නාමපදං ආබ්‍යාතපදං උපසග්ගපදං නිපාතපදන්ති චතුබ්බිධං. තත්ථ එස්සො වෙදනා විත්තන්ති එවමාදිකං දබ්බපට්ඨානං නාමපදං. නාමපදෙහි දබ්බමාවිභූතරූපං, කිරියා අනාවිභූතරූපා. චූසති වෙදයති විජානාතීති එවමාදිකං කිරියාපට්ඨානං ආබ්‍යාතපදං. ආබ්‍යාතපදෙහි කිරියා ආවිභූතරූපා, දබ්බමනාවිභූතරූපං. යථා “විරජ්ජවාසී”න්ති එත්ථ ප-සද්දො වසනකිරියාය වියොගවිසිට්ඨතං දීපෙනි, එවං කිරියාවිසෙසදීපනතො කිරියාවිසෙසාවබ්බොධනිමිත්තං. ප-ඉති එවමාදිකං උපසග්ගපදං. කිරියාය දබ්බස්ස ච සරූපවිසෙසජ්ජකාසනහෙතුභූතං එවන්ති එවමාදිකං නිපාතපදං. “එවං මනසි කරොථ, මා එවං මනසාකත්ථා”තිආදීසු හි කිරියාවිසෙසදීපනතො කිරියාවිසෙසස්ස ජොතකො එවංසද්දො, “එවංසීලා එවංධම්මා”තිආදීසු දබ්බවිසෙසස්ස සඞ්ඛෙපතො චූත්තං පදාහිනිතං අත්ථං බ්‍යඤ්ජෙතීති බ්‍යඤ්ජනං, වාක්‍යං. “චත්තාරො ඉද්ධිපාදා”ති සඞ්ඛෙපෙන කථිතමත්ථං “කතමෙ චත්තාරො? ඉධ, හික්ඛවෙ, හික්ඛු ඡන්දසමාධිපට්ඨානසඞ්ඛාරසමන්තාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති, වීරිය, විත්ත, වීමංසසමාධිපට්ඨානසඞ්ඛාරසමන්තාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති”තිආදීනා පාකටං කරොතීති වාක්‍යමෙව බ්‍යඤ්ජනං, තං පන අත්ථතො පදසමුදායොති දට්ඨබ්බං. සආබ්‍යාතං සනිපාතං සකාරකං සවිසෙසනං වාක්‍යන්ති හි වදන්ති. නනු ච පදෙනපි අත්ථො බ්‍යඤ්ජීයතීති පදම්පි බ්‍යඤ්ජනන්ති ආපජ්ජතීති? තං න. පදමත්තසවනෙපි හි අධිකාරාදිවසෙන ලබ්භමානෙහි පදන්තරෙහි අනුසන්ධානං කත්ථාව අත්ථසම්පටිපත්ති හොතීති වාක්‍යමෙව අත්ථං බ්‍යඤ්ජයතීති.

පකාරතො වාක්‍යවිභාගො ආකාරො. “තත්ථ කතමො ඡන්දො? යො ඡන්දො ඡන්දිකතා කත්තුකම්‍යතා”ති එවමාදීසු කථිතස්සෙව වාක්‍යස්ස අනෙකවිධෙන විභාගකරණං ආකාරො නාම. ආකාරාහිනිතං නිබ්බවනං නිරුත්ති. “එස්සො වෙදනා”ති එවමාදීසු ආකාරෙන කථිතං “චූසතීති එස්සො, වෙදයතීති වෙදනා”ති නිහරිත්වා විත්ථාරවචනං නිරුත්ති නාම. “නිබ්බානං මග්ගති, නිබ්බානත්ථිකෙහි වා මග්ගීයති, කිලෙසෙ වා මාරෙන්නො ගච්ඡතීති මග්ගො”තිආදීනා නිබ්බවනවිත්ථාරො නිරවසෙසදෙසනත්තා නිද්දෙසො. අථ වා වෙදයතීති වෙදනාති නිබ්බවනලද්ධපදෙසු සුඛදුක්ඛඅදුක්ඛමසුඛාසු සුඛයතීති සුඛා, දුක්ඛයතීති දුක්ඛා, නෙව දුක්ඛයති න සුඛයතීති අදුක්ඛමසුඛාති අත්ථවිත්ථාරො

නිරවසෙසෙන කථිතත්තා නිද්දෙසො නාම. එතෙසං අක්ඛරාදීනං බ්‍යඤ්ජනපදානං සම්පත්තියා සම්පන්නතාය සබ්‍යඤ්ජනං.

එවං පනස්ස අත්ථපදසමායොගො බ්‍යඤ්ජනපදසම්පත්ති ව වෙදිතබ්බො. තත්ථ භගවා අක්ඛරෙහි සඬකාසෙති, පදෙහි පකාසෙති, බ්‍යඤ්ජනෙහි විවරති, ආකාරෙහි විභජති, නිරුත්තීහි උත්තානිං කරොති, නිද්දෙසෙහි පඤ්ඤපෙති. තථා හි පදාවයවග්ගහණමුඛෙන පදග්ගහණං, ගහිතෙන ව පදෙන පදත්ථාවබ්‍යොධො ගහිතපුබ්බසඬකෙතස්ස හොතීති භගවා අක්ඛරෙහි සඬකාසෙති. යස්මා පන අක්ඛරෙහි සංඛිත්තෙන දීපියමානො අත්ථො පදපරියොසානෙ වාක්‍යස්ස අපරියොසිතත්තා පදෙන පඨමං පකාසිතො දීපිතො හොති, තස්මා පදෙහි පකාසෙති. වාක්‍යපරියොසානෙ පන සො අත්ථො විවරිතො විවටො කතො හොතීති බ්‍යඤ්ජනෙහි විවරති. යස්මා ව පකාරෙහි වාක්‍යභෙදෙ කතෙ තදත්ථො විභත්තො නාම හොති, තස්මා ආකාරෙහි විභජති. තථා වාක්‍යාවයවානං පච්චෙකං නිබ්බවනවිභාගෙ කතෙ සො අත්ථො පාකටො හොතීති නිරුත්තීහි උත්තානිං කරොති. කතනිබ්බවනෙහි පන වාක්‍යාවයවෙහි විත්ථාරවසෙන නිරවසෙසතො දෙසිතෙහි වෙනෙය්‍යානං විත්තපරිතොසනං බුද්ධිනිසානඤ්ච කතං හොතීති නිද්දෙසෙහි පඤ්ඤපෙති. අපිච භගවා අක්ඛරෙහි උග්ගටත්ථා පදෙහි විනෙති උග්ගටිතඤ්ඤං, බ්‍යඤ්ජනෙහි විපඤ්චෙත්ථා ආකාරෙහි විනෙති විපඤ්චිතඤ්ඤං, නිරුත්තීහි නෙත්ථා නිද්දෙසෙහි විනෙති නෙය්‍යං. එවඤ්චායං ධම්මො උග්ගටියමානො උග්ගටිතඤ්ඤං විනෙති, විපඤ්චියමානො විපඤ්චිතඤ්ඤං, නියමානො නෙය්‍යං. තත්ථ උග්ගටනා ආදි, විපඤ්චනා මජ්ඣෙකං, නයනං අත්තෙ. එවං තීඝු කාලෙසු තිඨා දෙසිතො දොසත්තයවිධමනො ගුණත්තයාවහො තිවිධවිනෙය්‍යවිනයනොති එවම්පි තිවිධකල්‍යාණොයං ධම්මො අත්ථබ්‍යඤ්ජනපාරිපුරියා සාත්ථො සබ්‍යඤ්ජනොති වෙදිතබ්බො. චුත්තඤ්ඤෙනං නෙත්තිපකරණෙ (නෙත්ති. 9)

—

“තත්ථ භගවා අක්ඛරෙහි සඬකාසෙති, පදෙහි පකාසෙති, බ්‍යඤ්ජනෙහි විවරති, ආකාරෙහි විභජති, නිරුත්තීහි උත්තානිං කරොති, නිද්දෙසෙහි පඤ්ඤපෙති. තත්ථ භගවා අක්ඛරෙහි ව පදෙහි ව උග්ගටෙති, බ්‍යඤ්ජනෙහි ව ආකාරෙහි ව විපඤ්චෙති, නිරුත්තීහි ව නිද්දෙසෙහි ව විත්ථාරෙති. තත්ථ උග්ගටනා ආදි, විපඤ්චනා මජ්ඣෙකං, විත්ථාරනා පරියොසානං. සොයං ධම්මවිනයො උග්ගටියන්තො උග්ගටිතඤ්ඤං පුග්ගලං විනෙති, තෙන නං ආභු ආදිකල්‍යාණොති. විපඤ්චියන්තො විපඤ්චිතඤ්ඤං පුග්ගලං විනෙති, තෙන නං ආභු මජ්ඣෙකකල්‍යාණොති. විත්ථාරියන්තො නෙය්‍යං පුග්ගලං විනෙති, තෙන නං ආභු පරියොසානකල්‍යාණොති” ති.

අත්ථගම්භීරතාතිආදීසු අත්ථො නාම තන්තිඅත්ථො. ධම්මො තන්ති. පටිච්චෙධො තන්තියා තන්තිඅත්ථස්ස ව යථාභූතාවබ්බොධො. දෙසනා නාම මනසා චචත්ථාපිතාය තන්තියා දෙසනා. තෙ පනෙතෙ අත්ථාදයො යස්මා සසාදීහි විය මහාසමුද්දො මන්දබුද්ධීහි දුක්ඛොගාහා අලබ්භනෙය්‍යපතිට්ඨා ව, තස්මා ගම්භීරා. අථ වා අත්ථො නාම හෙතුඵලං. ධම්මො හෙතු. දෙසනා පඤ්ඤත්ති, යථාධම්මං ධම්මාහිලාපො. අනුලොමපටිලොමසංඛිතෙපවිත්ථාරාදිවසෙන වා කථනං. පටිච්චෙධො අභිසමයො, අත්ථානුරූපං ධම්මෙසු, ධම්මානුරූපං අත්ථෙසු, පඤ්ඤත්තිපථානුරූපං පඤ්ඤත්තිසු අවබ්බොධො. තෙසං තෙසං වා ධම්මානං පටිච්ඡික්ඛිතබ්බො ලක්ඛණසංඛිතො අවිපරිතසභාවො. තෙපි චෙතෙ අත්ථාදයො යස්මා අනුපවිතකුසලසම්භාරෙහි දුප්පඤ්ඤෙහි සසාදීහි විය මහාසමුද්දො දුක්ඛොගාහා අලබ්භනෙය්‍යපතිට්ඨා ව, තස්මා ගම්භීරා. තෙසු පටිච්චෙධස්සපි අත්ථසන්තිස්සිතත්තා චුත්තං “අත්ථගම්භීරතාපටිච්චෙධගම්භීරතාහි සාත්ථ”න්ති අත්ථගුණදීපනතො. තාසං ධම්මදෙසනානං ඛ්‍යාඤ්ජනසන්තිස්සිතත්තා චුත්තං “ධම්මගම්භීරතාදෙසනාගම්භීරතාහි සංඛ්‍යාඤ්ජන”න්ති තාසං ඛ්‍යාඤ්ජනසම්පත්තිදීපනතො. අත්ථෙසු පහෙදගතං ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා, අත්ථධම්මනිරුත්තිපටිසම්භිදාසු පහෙදගතං ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදාති ඉම්ස්සාපි පටිසම්භිදාය අත්ථවිසයත්තා ආහ “අත්ථපටිභානපටිසම්භිදාවිසයතො සාත්ථ”න්ති අත්ථසම්පත්තියා අසති තදභාවතො. ධම්මොති තන්ති. නිරුත්තීති තන්තිපදානං නිද්ධාරෙත්ථා චචනං. තත්ථ පහෙදගතාති ඤාණාති ධම්මනිරුත්තිපටිසම්භිදාති ආහ “ධම්මනිරුත්තිපටිසම්භිදාවිසයතො සංඛ්‍යාඤ්ජන”න්ති අසති ඛ්‍යාඤ්ජනසම්පත්තියා තදභාවතො.

පරික්ඛතජනප්පසාදකන්තිති එත්ථ ඉති-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා පරික්ඛතජනානං කිංකුසලගවෙසිතං පසාදාවහං, තස්මා සාත්ථං. අත්ථසම්පන්නන්ති එලෙන හෙතුතො අනුමානං නදීපුරන්ත විය උපරි චුට්ඨිපවත්තියා. සාත්ථකතා පනස්ස පණ්ඩිතවෙදනීයතාය, සා පරමගම්භීරසංඝසුබ්බමභාවතො වෙදිතබ්බො. චුත්තඤ්ඤෙන “ගම්භීරො දුද්දෙසා”තිආදි. ලොකීයජනප්පසාදකන්ති සංඛ්‍යාඤ්ජනන්ති යස්මා ලොකීයජනස්ස පසාදාවහං, තස්මා සංඛ්‍යාඤ්ජනං. ලොකීයජනො හි ඛ්‍යාඤ්ජනසම්පත්තියා තුස්සති. ඉධාපි එලෙන හෙතුතො අනුමානං. සංඛ්‍යාඤ්ජනතා පනස්ස සද්ධෙය්‍යතාය, සා ආදිකල්‍යාණාදිභාවතො වෙදිතබ්බො. අථ වා පණ්ඩිතවෙදනීයතො සාත්ථන්ති පඤ්ඤාපදට්ඨානතාය අත්ථසම්පන්නං ආහ, තතො පරික්ඛතජනප්පසාදකං සද්ධෙය්‍යතො සංඛ්‍යාඤ්ජනන්ති සද්ධාපදට්ඨානතාය ඛ්‍යාඤ්ජනසම්පන්නං, තතො ලොකීයජනප්පසාදකන්ති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. ගම්භීරාධිප්පායතො සාත්ථන්ති අධිප්පායතො අගාධාපාරතාය අත්ථසම්පන්නං අඤ්ඤා තදභාවතො. උත්තානපදතො සංඛ්‍යාඤ්ජනන්ති

සුබොධසද්දකතාය බ්‍යඤ්ජනසම්පන්නං පරමගම්භීරස්සපි අත්ථස්ස විනයොයානං සුවිඤ්ඤෙය්‍යභාවාපාදනතො. සබ්බොපෙස අත්ථසම්පන්නියා සාත්ථං, බ්‍යඤ්ජනසම්පන්නියා සබ්‍යඤ්ජනන්ති සබ්බපයමං. චුත්තස්සෙව අත්ථද්වයස්ස පපඤ්චොති දට්ඨබ්බො. තථා චෙව තත්ථ තත්ථ සංවණ්ණිතං. තථා හෙත්ථ විකප්පස්ස සමුච්චයස්ස වා අග්ගහණං. උපනෙතබ්බස්ස අභාවතොති පක්ඛිපිතබ්බස්ස වොදානත්ථස්ස අචුත්තස්ස අභාවතො. කෙවලසද්දො සකලාධිවචනන්ති ආහ “සකලපරිපුණ්ණභාවෙනා”ති, සබ්බභාගෙහි පරිපුණ්ණතායාති අත්ථො. අපනෙතබ්බස්සාති සංකිලෙසධම්මස්ස.

බ්‍රහ්මවරියං පකාසෙතීති එත්ථ පන අයං බ්‍රහ්මවරිය-සද්දො දානෙ වෙය්‍යාවච්චෙ පඤ්චසික්ඛාපදසීලෙ අප්පමඤ්ඤාසු මෙටුනවිරතියං සදාරසන්තොසෙ වීරියෙ උපොසථඞ්ගෙසු අරියමග්ගෙ සාසනෙති ඉමෙසු අත්ථෙසු දිස්සති.

“කිං තෙ වතං කිං පන බ්‍රහ්මවරියං,
කිස්ස සුවිණ්ණස්ස අයං විපාකො;
ඉද්ධි ජුතී බලවීරියුපපත්ති,
ඉදඤ්ච තෙ නාගමභාවිමානං.

“අහඤ්ච හරියා ව මනුස්සලොකෙ,
සද්ධා උභො දානපතී අහුමිහා;
ඔපානභූතං මෙ සරං තදාසී,
සන්තප්පිතා සමණොභ්‍රාහ්මණා ව.

“තං මෙ වතං තං පන බ්‍රහ්මවරියං,
තස්ස සුවිණ්ණස්ස අයං විපාකො;
ඉද්ධි ජුතී බලවීරියුපපත්ති,
ඉදඤ්ච මෙ ධීර මභාවිමාන”න්ති. —

ඉමස්මිඤ්ඤි පුණ්ණකජාතකෙ (ජා. 2.22.1592-1593, 1595) දානං “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති චුත්තං.

“කෙන පාණි කාමදදො, කෙන පාණි මධුස්සවො;
කෙන තෙ බ්‍රහ්මවරියෙන, පුඤ්ඤං පාණිමහි ඉජ්ඣති.

“තෙන පාණි කාමදදො, තෙන පාණි මධුස්සවො;
තෙන මෙ බ්‍රහ්මවරියෙන, පුඤ්ඤං පාණිමහි ඉජ්ඣති”ති. —

ඉමස්මිං අභිකුරුපෙතවත්ථුමිහි (පෙ. ව. 275, 277) වෙය්‍යාවච්චං “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති චුත්තං. “එවං බො තං භික්ඛවෙ තිත්තිරියං නාම

බ්‍රහ්මවරියං අහොසී”ති (වුළුව. 311) ඉමස්මිං තිත්තිරජාතකෙ පඤ්චසික්ඛාපදසීලං “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති වුත්තං. “තං බො පන මෙ පඤ්චසික්ඛ බ්‍රහ්මවරියං නෙව නිබ්බිදාය න විරාගාය න නිරොධාය යාවදෙව බ්‍රහ්මලොකුපපත්තියා”ති ඉමස්මිං මහාගොවින්දසුත්තෙ (දී. නි. 2.329) චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති වුත්තං. “පරෙ අබ්‍රහ්මචාරී භවිස්සන්ති, මයමෙත්ථ බ්‍රහ්මචාරී භවිස්සාමා”ති ඉමස්මිං සල්ලෙඛසුත්තෙ (ම. නි. 1.83) මෙටුනවිරති “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති වුත්තං.

“මයඤ්ච හරියා නාතික්කමාම,
අමිහෙ ව හරියා නාතික්කමන්ති;
අඤ්ඤත්‍ර තාහි බ්‍රහ්මවරියං චරාම,
තස්මා හි අමිහං දහරා න මීයරෙ”ති. —

මහාධම්මපාලජාතකෙ (ජා. 1.10.97) සදාරසන්තොසො “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති වුත්තො. “අභිජානාමි බො පනාහං, සාරිපුත්ත, චතුරඨගසමන්තාගතං බ්‍රහ්මවරියං චරිතා, තපස්සි සුදං හොමී”ති ලොමහංසනසුත්තෙ (ම. නි. 1.155) විරියං “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති වුත්තං.

“භීතෙන බ්‍රහ්මවරියෙන, ඛත්තියෙ උපපජ්ජති;
මජ්ඣිමෙන ව දෙවත්තං, උත්තමෙන විසුජ්ඣති”ති. —

එවං (ජා. 2.22.429) නිමිජාතකෙ අත්තදමනවසෙන කතො අට්ඨඨගිකො උපොසථො “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති වුත්තො. “ඉදං බො පන මෙ, පඤ්චසික්ඛ, බ්‍රහ්මවරියං එකන්තනිබ්බිදාය විරාගාය...පෙ.... අයමෙව අරියො අට්ඨඨගිකො මග්ගො”ති මහාගොවින්දසුත්තස්මිංයෙව (දී. නි. 2.329) අරියමග්ගො “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති වුත්තො. “තයිදං බ්‍රහ්මවරියං ඉද්ධඤ්චෙව චීතඤ්ච විත්ථාරිකං බාහුපඤ්ඤං පුටුභුතං යාවදෙව මනුස්සෙහි සුජ්ජකාසිත”න්ති පාසාදිකසුත්තෙ (දී. නි. 3.174) සික්ඛත්තයසඨගහං සකලසාසනං “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති වුත්තං. ඉමස්මිම්පි යානෙ ඉදමෙව “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති අධිජ්ජෙතන්ති ආහ “සික්ඛත්තයපරිග්ගහිතත්තා”තිආදී. සෙට්ඨෙහිති බුද්ධාදීහි සෙට්ඨෙහි. සෙට්ඨට්ඨෙන බ්‍රහ්මභූතං වා චරියං බ්‍රහ්මවරියං.

සනිදානන්ති හෙට්ඨා වුත්තලක්ඛණෙන නිදානෙන සනිදානං. සඋජ්ජත්තිකන්ති සඅට්ඨුජ්ජත්තිකං. වෙනෙය්‍යානං අනුරූපතොති වෙනෙය්‍යානං චරියාදිඅනුරූපතො. අත්ථස්සාති දෙසියමානස්ස සීලාදිඅත්ථස්ස. හෙතුදාහරණසුත්තතොති “තං කිස්ස හෙතු සෙය්‍යථාපි, හික්ඛවෙ”ති ව ආදිනා තත්ථ තත්ථ හෙතුපමග්ගහණෙන හෙතුදාහරණෙහි යුත්තතො. සද්ධාපටිලාභෙනාති “තෙ තං ධම්මං සුත්වා තථාගතෙ සද්ධං පටිලභන්ති”තිආදිනා වුත්තසද්ධාපටිලාභෙන. පටිපත්තියාති

සීලවිසුද්ධියාදිසම්මාපටිපත්තියා, පටිපත්තිනිමිත්තන්ති අත්ථො. අධිගමඛ්‍යත්තිතොති සච්චජ්ජට්ඨෙධෙන අධිගමවෙය්‍යත්තියසබ්භාවතො සාත්ථං කපිලමතාදි විය තුව්ඡං නිරත්ථකං අහුත්වා අත්ථසම්පන්නන්ති කත්වා. පරියත්තියාති පරියත්තිධම්මපරිවයෙන. ආගමඛ්‍යත්තිතොති දුරක්ඛාතධම්මෙසු පරිවයං කරොන්තස්ස විය සම්මොහං අජනෙත්වා බාහුසච්චවෙය්‍යත්තියසබ්භාවතො සබ්‍යඤ්ජනං. බ්‍යඤ්ජනසම්පත්තියා හි සති ආගමඛ්‍යත්තිති. සීලාදිපඤ්චධම්මක්ඛන්ධයුත්තතොති සීලාදීහි පඤ්චහි ධම්මකොට්ඨාසෙහි අවිරහිතත්තා. කෙවලපරිපුණ්ණන්ති අනවසෙසෙන සමන්තතො පුණ්ණං පූර්ණං. නිරූපක්කිලෙසතොති දිට්ඨිමානාදිඋපක්කිලෙසාභාවතො. නිත්ථරණත්ථායාති වට්ටදුක්ඛතො නිස්සරණාය. ලොකාමිසනිරපෙක්ඛතොති කථඤ්චිපි තණ්හාසන්තිස්සයස්ස අනිස්සයතො පරිසුද්ධං. ඉදං චුත්තං හොති – යො “ඉමං ධම්මදෙසනං නිස්සාය ලාභං වා සක්කාරං වා ලභිස්සාමී”ති දෙසෙති, තස්ස අපරිසුද්ධා දෙසනා හොති. භගවා පන ලොකාමිසනිරපෙක්ඛො හිතඵරණෙන මෙත්තාභාවනාය මුදුහදයො උල්ලුම්පනසභාවසණ්ඨිතෙන චිත්තෙන දෙසෙති, තස්මා තස්ස දෙසනා පරිසුද්ධාති.

සාධුති අයං සද්දො “සාධු මෙ හන්තෙ භගවා සංඛිත්තෙන ධම්මං දෙසෙතු”තිආදීසු (සං. නි. 4.95) ආයාවතෙ දිස්සති. “සාධු හන්තෙති ඛො සො හික්ඛු භගවතො භාසිතං අහිනන්දිත්වා අනුමොදිත්වා”තිආදීසු (ම. නි. 3.86) සම්පටිච්ඡතෙ. “සාධු සාධු සාරිපුත්තා”තිආදීසු (දී. නි. 3.349) සම්පහංසතෙ. “තෙන හි බ්‍රාහ්මණ සාධුකං සුණොහී”තිආදීසු (ම. නි. 5.192) දළ්භිකම්මෙ ආණත්තියඤ්ච දිස්සති.

“සාධු ධම්මරූපි රාජා, සාධු පඤ්ඤාණවා නරො;
සාධු මිත්තානමද්දබ්බො, පාපස්සාකරණං සුඛ”න්ති. –

ආදීසු (ජා. 2.18.101) සුන්දරෙ. ඉධාපි සුන්දරෙයෙව දට්ඨබ්බොති ආහ “සාධු ඛො පනාති සුන්දරං ඛො පනා”ති. තත්ථ සුන්දරන්ති හද්දකං. හද්දකතා ව පස්සන්තස්ස හිතසුඛාවහභාවෙනාති ආහ “අත්ථාවහං සුඛාවහ”න්ති. තත්ථ අත්ථාවහන්ති දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථසඤ්ඤිතහිතාවහං. සුඛාවහන්ති යථාචුත්තතිවිධසුඛාවහං. තථාරූපානන්ති තාදිසානං. යාදිසෙහි පන ගුණෙහි භගවා සමන්තාගතො, තෙහි චතුප්පමාණිකස්ස ලොකස්ස සබ්බකාලෙපි අච්චන්තාය පසාදනීයො තෙසං යථාභූතසභාවත්තාති දස්සෙත්තො “යථාරූපො”තිආදිමාහ. තත්ථ යථාභූච්ච...පෙ.... අරහතන්ති ඉමිනා ධම්මජ්ජමාණානං ලුඛජ්ජමාණානඤ්ච සත්තානං භගවතො පසාදාවහනං දස්සෙති, තදස්සෙනෙත ව ඉතරෙසම්පි රූපජ්ජමාණසොසජ්ජමාණානං පසාදාවහනා දස්සිතා හොතීති දට්ඨබ්බං තදවිනාභාවතො. බ්‍රහ්මවරියං පකාසෙතීති කිත්තිසද්දො අබ්භූග්ගතොති ඵවමෙත්ථ සම්බන්ධොති ආහ

“දස්සනමත්තම්පි සාධු හොතීති එවමජ්ඣාසයං කත්වා”තිආදි. තත්ථ දස්සනමත්තම්පි සාධු හොතීති එත්ථ කොසියසකුණවත්ථු කථෙතබ්බං.

2. යෙන වා කාරණෙනාති හෙතුම්හි ඉදං කරණවචනං. හෙතුඅත්ථො හි කිරියාකාරණං, න කරණං විය කිරියත්ථො, තස්මා නානජපකාරගුණවිසෙසාධිගමත්ථා ඉධ උපසඬකමනකිරියාති “අන්තෙන වසතී”තිආදීසු විය හෙතුඅත්ථමෙවෙන කරණවචනං යුත්තං, න කරණත්ථං තස්ස අයුජ්ජමානත්තාති වුත්තං “යෙන වා කාරණෙනා”ති. අවිභාගතො හි සත්තජ්ජවත්තනිරතිසයසාදුච්ඡුලාමතරසසද්ධම්මඵලතායස්ස සාදුඵලනිච්චඵලිතමහාරුක්ඛෙන හගවා උපම්මො. සාදුඵලපහොගාධිජ්ජායග්ගහණෙනෙව හි මහාරුක්ඛස්ස සාදුඵලතා ගහිතාති. උපසඬකම්හි උපසඬකමත්තො. සම්පත්තකාමතාය හි කිඤ්චි යානං ගච්ඡත්තො තංතංපදෙසාතික්කමනෙන උපසඬකම් උපසඬකමත්තොති වත්තබ්බතං ලහති. තෙනාහ “ගතොති වුත්තං හොතී”ති, උපගතොති අත්ථො. උපසඬකම්ත්වාති පුබ්බකාලකිරියානිද්දෙසොති ආහ “උපසඬකමනපරියොසානදීපන”ත්ති. තතොති යං යානං පත්තො උපසඬකම්හි වුත්තො, තතො උපගතට්ඨානතො. ආසන්නතරං යානන්ති පඤ්ඤං වා පුච්ඡිතුං ධම්මං වා සොතුං සක්කුණෙය්‍යට්ඨානං.

යථා ඛමනියාදීනි පුච්ඡත්තොති යථා හගවා “කච්චි තෙ බ්‍රාහ්මණ ඛමනියං, කච්චි යාපනිය”ත්තිආදිනා ඛමනියාදීනි පුච්ඡත්තො තෙන බ්‍රාහ්මණෙන සද්ධිං සමජ්ජවත්තමොදො අහොසි. පුබ්බහාසිතාය තදනුකරණෙන එවං සොපි බ්‍රාහ්මණො හගවතා සද්ධිං සමජ්ජවත්තමොදො අහොසිති යොජනා. තං පන සමජ්ජවත්තමොදනං උපමාය දස්සෙතුං “සිතොදකං වියා”තිආදි වුත්තං. සම්මොදිතන්ති සංසන්දිතං. එක්භාවන්ති සම්මොදනකිරියාය සමානතං එකරූපතං. ඛමනියන්ති “ඉදං චතුට්ඨකං නවද්වාරං සරීරයන්තං දුක්ඛඛුලතාය සභාවතො දුස්සහං, කච්චි ඛම්තුං සක්කුණෙය්‍යන්ති පුච්ඡති. යාපනියන්ති පච්චයායත්තවුත්තිකං චිරජ්ජබන්ධසඬ්ඛාතාය යාපනාය කච්චි යාපෙතුං සක්කුණෙය්‍යං. සීසරොගාදිආබාධාභාවෙන කච්චි අජ්ජාබාධං. දුක්ඛජීවිකාභාවෙන කච්චි අජ්ජාතඬ්ඛං. තංතංකිච්චකරණෙ උට්ඨානසුඛතාය කච්චි ලහුට්ඨානං. තදනුරූපබලයොගතො කච්චි බලං. සුඛවිහාරසම්භවෙන කච්චි එාසුචිභාරො අත්ථිති තත්ථ තත්ථ කච්චිසද්දං යොජෙත්වා අත්ථො වෙදිතබ්බො. බලජ්ජත්තා පිති පිතියෙව. තරුණපිති පාමොජ්ජං. සම්මොදං ජනෙති කරොතීති සම්මොදනිකං, තදෙව සම්මොදනියන්ති ආහ “සම්මොදජනනතො”ති. සම්මොදිතබ්බතො සම්මොදනියන්ති ඉදං පන අත්ථං දස්සෙත්තො “සම්මොදිතුං යුත්තභාවතො”ති ආහ. සරිතබ්බභාවතොති අනුස්සරිතබ්බභාවතො. “සරණිය”ත්ති වත්තබ්බෙ දීසං කත්වා “සාරණිය”ත්ති වුත්තං. සුය්‍යමානසුඛතොති ආපාඨමධුරතමාහ. අනුස්සරියමානසුඛතොති විමද්දරමණියතං. ඛ්‍යඤ්ජනපරිසුද්ධතායාති

සභාවනිරුක්තිභාවෙන තස්සා කථාය වචනවාතුරියමාහ. අත්ථපරිසුද්ධතායාති අත්ථස්ස නිරුපක්කිලෙසනං. අනෙකෙහි පරියායෙහීති අනෙකෙහි කාරණෙහි.

අතිදුරඅවිවාසන්තපටික්ඛෙපෙන නාතිදුරනාවිවාසන්තං නාම ගහිතං, තං පන අවකංසතො උභින්නං පසාරිතහත්ථාසඬ්භිට්ටනෙන දට්ඨබ්බං. ගීවං පසාරෙත්වාති ගීවං පරිවත්තනවසෙන පසාරෙත්වා. මෙති කත්තුඅත්ථෙ සාමිවචනන්ති ආහ “මයා සුත”න්ති. ජාතිබ්‍රාහ්මණෙති ජාතියා බ්‍රාහ්මණෙ, න බාහිතපාපතායාති චුත්තං හොති. බණ්ඩිවිවාදිභාවං ආපාදිතෙති බණ්ඩිතදන්තපලිතකෙසාදිභාවං සම්පාපිතෙ. වුඩ්ඪිමරියාදප්පත්තෙති වුඩ්ඪිපරිච්ඡෙදං සම්පත්තෙ, වුඩ්ඪිපරියන්තප්පත්තෙති චුත්තං හොති. ජාතිමහල්ලකතායාති උප්පත්තියා මහල්ලකභාවෙන. මහත්තං ලාති ගණ්භාතීති මහල්ලකො, ජාතියා මහල්ලකො, න විභවාදිනාති ජාතිමහල්ලකො. අද්ධානන්ති දීඝකාලං. කිත්තකො පන සොති ආහ “ද්වෙ තයො රාජපරිවට්ටෙ”ති, ද්වින්නං තිණ්ණං රාජුතං රජ්ජපසාසනපටිපාටියොති අත්ථො. “අද්ධගතෙ”ති වත්ථා කථං වයොගහණං ඔසානවයාපෙක්ඛන්ති ආහ “පච්ඡිමවයං අනුප්පත්තෙ”ති. පච්ඡිමො තතියභාගොති සත්තසට්ඨිතො පටියාය පච්ඡිමවයො කොටියාසො.

දුතියෙ අත්ථවිකප්පෙ ජිණ්ණෙති නායං ජිණ්ණතා වයොමත්තෙන, අථ බො කුලපරිවට්ටෙන පුරාණතායාති ආහ “ජිණ්ණෙති පොරාණෙ”තිආදි. තෙන තෙසං බ්‍රාහ්මණානං කුලවසෙන උදිතොදිතභාවමාහ. “වයොඅනුප්පත්තෙ”ති ඉමිනා ජාතිවුඩ්ඪියා වක්ඛමානත්තා ගුණවුඩ්ඪියා තතො සාතිසයත්තා ව “වුඩ්ඪෙති සීලාචාරාදිගුණවුඩ්ඪියුත්තෙ”ති ආහ. තථා ජාතිමහල්ලකතායපි තෙනෙව වක්ඛමානත්තා මහල්ලකෙති පදෙන විභවමහත්තතා යොජිතා. මග්ගපටිපත්තෙති බ්‍රාහ්මණානං පටිපත්තිවිධිං උපගතෙ තං අවොක්කම්ම වරණතො. අත්තිමවයන්ති පච්ඡිමවයං.

පච්චුට්ඨානං නාම ආසනා වුට්ඨානන්ති ආහ “නාසනා වුට්ඨහති”ති, නිසින්නාසනතො න වුට්ඨාතීති අත්ථො. එත්ථ ව ජිණ්ණෙ...පෙ.... වයොඅනුප්පත්තෙති උපයොගවචනං ආසනා වුට්ඨානකිරියාපෙක්ඛං න හොති, තස්මා ජිණ්ණෙ...පෙ.... වයොඅනුප්පත්තෙ දිස්වාති අජ්ඣාභාරං කත්වා අත්ථො වෙදිතබ්බො. අථ වා පච්චුග්ගමනකිරියාපෙක්ඛං උපයොගවචනං, තස්මා න පච්චුට්ඨෙතීති උට්ඨාය පච්චුග්ගමනං න කරොතීති අත්ථො වෙදිතබ්බො. පච්චුග්ගමනමපි හි පච්චුට්ඨානන්ති වුච්චති. චුත්තඤ්ඤෙතං “ආවරියං පන දුරතොව දිස්වා පච්චුට්ඨාය පච්චුග්ගමනකරණං පච්චුට්ඨානං නාමා”ති. නාසනා වුට්ඨාතීති ඉමිනා පන පච්චුග්ගමනාභාවස්ස උපලක්ඛණමත්තං දස්සිතන්ති දට්ඨබ්බං. විභාවනෙ

නාම අත්ථෙති පකතිවිභාවනසඞ්ඛානෙ අත්ථෙ, න අභිවාදෙති වාති න අභිවාදෙනබ්බන්ති සල්ලක්ඛෙතීති වුත්තං හොති.

තං අඤ්ඤාණන්ති “අයං මම අභිවාදනාදීති කාතුං අරහරූපො න හොති”ති අජානනවසෙන පවත්තං අඤ්ඤාණං. ඔලොකෙන්තොති “දුක්ඛං ඛො අගාරවො විහරති අප්පතිස්සො, කිං නු ඛො අහං සමණං වා බ්‍රාහ්මණං වා සක්කරෙය්‍යං, ගරුං කරෙය්‍ය”න්තිආදිසුත්තවසෙන (අ. නි. 4.21) ඤාණවක්ඛුනා ඔලොකෙන්තො. නිපච්චකාරාරහන්ති පණිපාතාරහං. සම්පතිජාතොති මුහුත්තජාතො, ජාතසමනන්තරමෙවාති වුත්තං හොති. උත්තරෙන මුඛොති උත්තරාභිමුඛො, උත්තරදිසාභිමුඛොති වුත්තං හොති. සත්තපදවිතිහාරෙන ගන්ත්වා සකලං දසසහස්සිලොකධාතුං ඔලොකෙසින්ති ඉදං “ධම්මතා එසා, භික්ඛවෙ, සම්පතිජාතො ඛොධිසත්තො සමෙහි පාදෙහි පතිට්ඨන්තිවා උත්තරාභිමුඛො සත්තපදවිතිහාරෙන ගච්ඡති, සෙනම්හි ඡත්තෙ අනුධාරියමානෙ සබ්බා දිසා විලොකෙති, ආසභිඤ්ච වාවං භාසතී”ති එවං පාළියං (දී. නි. 2.31) සත්තපදවිතිහාරූපරිට්ඨිතස්ස විය සබ්බදිසානුවිලොකනස්ස කථිතත්තා වුත්තං, න පනෙතං එවං දට්ඨබ්බං, සත්තපදවිතිහාරතො පගෙව දිසාවිලොකනස්ස කතත්තා. මහාසත්තො හි මනුස්සානං හත්ථතො මුච්චිත්වා පුරත්ථිමදිසං ඔලොකෙසි, අනෙකානි චක්කවාලසහස්සානි එකඬිගණානි අහෙසුං. තත්ථ දෙවමනුස්සා ගන්ධමාලාදීහි පූජයමානා “මහාපුරිස ඉධ තුම්හෙහි සදිසොපි නත්ථි, කුතො උත්තරිතරො”ති ආහංසු. එවං චතස්සො දිසා චතස්සො අනුදිසා හෙට්ඨා උපරිති දසපි දිසා අනුවිලොකෙත්වා අත්තතො සදිසං අදිස්වා “අයං උත්තරා දිසා”ති සත්තපදවිතිහාරෙන අගමාසිති වෙදිතබ්බො. ඔලොකෙසින්ති මම පුඤ්ඤානුභාවෙන ලොකවිවරණපාරිභාරියෙ ජාතෙ පඤ්ඤායමානං දසසහස්සිලොකධාතුං මංසවක්ඛුනාව ඔලොකෙසින්ති අත්ථො.

මහාපුරිසොති ජාතිගොත්තකුලජපදෙසාදිවසෙන මහත්තපුරිසො. අග්ගොති ගුණෙහි සබ්බපධානො. ඡෙට්ඨොති ගුණවසෙනෙව සබ්බෙසං වුඬ්ඪිතමො, ගුණෙහි මහල්ලකතමොති වුත්තං හොති. සෙට්ඨොති ගුණවසෙනෙව සබ්බෙසං පසත්ථතමො. අත්ථතො පන පච්ඡිමානි ද්වෙ පුරිමස්සෙව වෙවචනානීති වෙදිතබ්බං. තයාති නිස්සක්කෙ කරණවචනං. උත්තරිතරොති අධිකතරො. පතිමානෙසිති පුපෙසි. ආසභින්ති උත්තමං. මය්‍හං අභිවාදනාදිරහො පුග්ගලොති මය්‍හං අභිවාදනාදිකිරියාය අරහො අනුවඡවිකො පුග්ගලො. නිච්චසාපෙක්ඛතාය පනෙත්ථ සමාසො දට්ඨබ්බො. තථාගතාති තථාගතතො, තථාගතස්ස සන්තිකාති වුත්තං හොති. එවරූපන්ති අභිවාදනාදිසභාවං. පරිපාකසිථිලබ්බන්ධනන්ති පරිපාකෙන සිථිලබ්බන්ධනං.

3. තං වචනන්ති “නාහං තං බ්‍රාහ්මණා”තිආදිවචනං. “නාහං අරසරූපො, මාදිසා වා අරසරූපා”ති වුත්තෙ බ්‍රාහ්මණො ථද්ධො භවෙය්‍ය. තෙන වුත්තං “විත්තමුදුභාවජනනත්ථ”න්ති. අයඤ්ඤි පරියායසද්දො

දෙසනාවාරකාරණෙසු වත්තනීති එත්ථ පරියායෙනි දෙසෙනබ්බමත්ථං අවගමෙති බොධෙතීති පරියායො, දෙසනා. පරියායනි අපරාපරං පරිවත්තෙතීති පරියායො, වාරො. පරියායනි අත්තනො ඵලං පරිග්ගහෙත්වා වත්තනී, තස්ස වා කාරණභාවං ගච්ඡතීති පරියායො, කාරණන්ති ඵලං පරියායසද්දස්ස දෙසනාවාරකාරණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා. අඤ්ඤාය සංස්ඨානෙයාති අරහත්තෙ පතිට්ඨහෙයා. කතමො පන සොති පරියායාපෙක්ඛො පුල්ලිඬගනිද්දෙසො, කතමො සො පරියායොති අත්ථො. ඡාතිවසෙනාති ඛත්තියාදිඡාතිවසෙන. උපපත්තිවසෙනාති දෙවෙසු උපපත්තිවසෙන. සෙට්ඨසම්මතානම්පීති අපි-සද්දෙන පගෙව අසෙට්ඨසම්මතානන්ති දස්සෙති. අභිනන්දන්තානන්ති සජ්ජිතිකතණ්භාවසෙන පමොදමානානං. රජ්ජන්තානන්ති බලවරාගවසෙන රජ්ජන්තානං. රූපාදිපරිභොගෙන උප්පන්නතණ්භායුත්තසොමනස්සවෙදනා රූපතො නිබ්බත්තිත්වා හදයතජ්ජනතො අම්බරසාදයො විය “රූපරසා”ති වුවවන්ති. ආවිඤ්ඡන්තීති ආකඬ්ඡන්ති. වත්ථාරම්මණාදිසාමග්ගියන්ති වත්ථුආරම්මණාදිකාරණසාමග්ගියං. අනුක්ඛිපන්තොති අත්තුක්කංසනවසෙන කථිතෙ බ්‍රාහ්මණස්ස අසජ්ජායභාවතො අත්තානං අනුක්ඛිපන්තො අනුක්කංසෙන්තො.

එතස්මිං පනත්ථෙ කරණෙ සාම්ච්චනන්ති “ජහිතා”ති එතස්මිං අත්ථෙ. තථාගතස්සාති කරණෙ සාම්ච්චනං, තථාගතෙන ජහිතාති අත්ථො. මූලන්ති භවමූලං. “තාලවත්ථුචත්ථුකතා”ති වත්තබ්බෙ “ඔට්ඨමුඛො”තිආදීසු විය මජ්ඣිමනිකායෙහි පදලොපං කත්වා අකාරඤ්ච දීඝං කත්වා “තාලවත්ථුකතා”ති වුත්තන්ති ආහ “තාලවත්ථු විය නෙසං වත්ථු කතන්ති තාලවත්ථුකතා”ති. තත්ථ තාලස්ස වත්ථු තාලවත්ථු. යථා ආරාමස්ස වත්ථුභූතපුබ්බො පදෙසො ආරාමස්ස අභාවෙ “ආරාමවත්ථු”ති වුවවති, ඵලං තාලස්ස පතිට්ඨිතොකාසො සමූලං උද්ධරිතෙ තාලෙ පදෙසමත්තෙ ධීතෙ තාලස්ස වත්ථුභූතපුබ්බත්තා “තාලවත්ථු”ති වුවවති. නෙසන්ති රූපරසාදීනං. කථං පන තාලවත්ථු විය නෙසං වත්ථු කතන්ති ආහ “යථා භී”තිආදි. රූපාදිපරිභොගෙන

උප්පන්නතණ්භායුත්තසොමනස්සවෙදනාසඬ්ඛාතරූපරසාදීනං

චිත්තසන්තානස්ස අධිට්ඨානභාවතො වුත්තං “නෙසං පුබ්බෙ උප්පන්නපුබ්බභාවෙන වත්ථුමත්තෙ චිත්තසන්තානෙ කතෙ”ති. තත්ථ පුබ්බෙති පුරෙ, සරාගකාලෙති වුත්තං හොති. තාලවත්ථුකතාති වුවවන්තීති තාලවත්ථු විය අත්තනො වත්ථුස්ස කතන්තා රූපරසාදයො “තාලවත්ථුකතා”ති වුවවන්ති. එතෙන පභිනකිලෙසානං පුන උප්පත්තියා අභාවො දස්සිතො.

අවිරුළුහිට්ඨමත්තාති අවිරුළුහිසභාවතාය. මත්ථකච්ඡින්නො තාලො පත්තඵලාදීනං අවත්ථුභූතො තාලවත්ථුති ආහ “මත්ථකච්ඡින්නතාලො විය කතා”ති. එතෙන “තාලවත්ථු විය කතාති තාලවත්ථුකතා”ති අයං

විග්ගහො දස්සිතො. එත්ථ පන අවත්ථුභූතො තාලො විය කතාති අවත්ථුතාලාකතාති වත්තබ්බෙ විසෙසනස්ස පදස්ස පරනිපාතං කත්වා “තාලාවත්ථුකතා”ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ඉමිනා පනත්ථෙන ඉදං දස්සෙති – රූපරසාදිවචනෙන විපාකධම්මධම්මා හුත්වා පුබ්බෙ උප්පන්නා කුසලාකුසලධම්මා ගහිතා, තෙ උප්පන්නාපි මත්ථකසදිසානං තණ්හාවිජ්ජානං මග්ගසත්ථෙන ඡින්නත්තා ආයතිං තාලපත්තසදිසෙ විපාකක්ඛන්ඨෙ නිබ්බන්තෙතුං අසමත්ථා ජාතා, තස්මා තාලාවත්ථු විය කතාති තාලාවත්ථුකතා රූපරසාදයොති. ඉමස්මිඤ්ඤි අත්ථෙ “අභිනන්දන්තාන”න්ති ඉමිනා පදෙන කුසලසොමනස්සමපි සඬ්ඨිතිතන්ති වදන්ති.

අනභාවංකතාති එත්ථ අනු-සද්දො පච්ඡා-සද්දෙන සමානත්ථොති ආහ “යථා නෙසං පච්ඡාභාවො න භොති”තිආදි. අනුඅභාවං ගතාති පච්ඡා අනුප්පත්තිධම්මතාවසෙන අභාවං ගතා විනාසමුපගතා, පහිනාති අත්ථො. “ඉමා අනච්ඡරියා ගාථායො පටිභංසු”ති (මහාව. 7, 8) එත්ථ අනච්ඡරියසද්දං උදාහරණවසෙන දස්සෙන්නො ආහ “යථා අනුඅච්ඡරියා අනච්ඡරියා”ති. තත්ථ අනුඅච්ඡරියාති සවනකාලෙ උපරූපරි විම්භයකරාති අත්ථො.

යඤ්ච ඛො ත්වං වදෙසී, සො පරියායො න භොතිති යං වන්දනාදිසාමග්ගිරසාභාවසඬ්ඨාතං කාරණං අරසරූපතාය වදෙසී, තං කාරණං න භොති, න විජ්ජතිති අත්ථො. නනු ච බ්‍රාහ්මණො යං වන්දනාදිසාමග්ගිරසාභාවසඬ්ඨාතං පරියායං සන්ධාය “අරසරූපො භවං ගොතමො”ති ආහ, සො පරියායො නත්ථීති වුත්තෙ වන්දනාදීනි භගවා කරොතිති ආපජ්ජතිති ඉමං අනිට්ඨප්පසඬ්ඨං දස්සෙන්නො ආහ “කස්මා පන භගවා එවමාහා”තිආදි.

4. සබ්බපරියායෙසුති සබ්බවාරෙසු. සන්ධාය භාසිතමත්තන්ති යං සන්ධාය බ්‍රාහ්මණො “නිබ්භොගො භවං ගොතමො”තිආදිමාහ, භගවා ච යං සන්ධාය නිබ්භොගතාදිං අත්තති අනුජානාති, තං සන්ධාය භාසිතමත්තං. ඡන්දරාගපරිභොගොති ඡන්දරාගවසෙන පරිභොගො. අපරං පරියායන්ති අඤ්ඤං කාරණං.

5. කුලසමුදාවාරකම්මන්ති කුලාවාරසඬ්ඨාතං කම්මං, කුලවාරිත්තන්ති වුත්තං භොති. අකිරියන්ති අකරණභාවං. දුට්ඨු වරිතං දුච්චරිතං, කායද්වාරෙ බාහුල්ලවුත්තිතො කායතො පවත්තං දුච්චරිතන්ති කායදුච්චරිතං. තං සරූපතො දස්සෙන්නො “තත්ථ වා”තිආදිමාහ. පාණාතිපාතඅදින්තාදානමිච්ඡාවාරවෙනතා වෙදිතබ්බාති එත්ථ (ඉතිවු. අට්ඨ. 74) පාණොති පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියං, වොහාරතො සත්තො. ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ඤෙත්ථ රූපාරූපවසෙන වෙදිතබ්බං. රූපජීවිතින්ද්‍රියෙ හි

විකොපිතෙ ඉතරම්පි තංසම්බන්ධතාය විනස්සති. සත්තොති ච
 බන්ධසන්තානො ගහෙනබ්බො. තත්ථ හි සත්තපඤ්ඤත්ති. සරසෙනෙව
 පතනසභාවස්ස අන්තරා එව අතීව පාතනං අතිපාතො, සණ්කං පතිතුං
 අදත්වා සීසං පාතනන්ති අත්ථො. අතික්කම්ම චා සත්ථාදීහි අභිභවිත්වා
 පාතනං අතිපාතො, පාණස්ස අතිපාතො පාණාතිපාතො, පාණවට්ඨො
 පාණසාතොති චුත්තං හොති. අත්ථො පන පාණෙ පාණසඤ්ඤිතො පරස්ස
 ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡේදකපයොගසමුට්ඨාපිකා

කායවච්ඡේදාරාමඤ්ඤතරජ්ජවත්තා වධකචෙතනා. යාය හි චෙතනාය
 වත්තමානස්ස ජීවිතින්ද්‍රියස්ස නිස්සයභූතෙසු මහාභූතෙසු
 උපක්කමකරණහෙතුකමහාභූතපච්චයා උප්පජ්ජනකමහාභූතා
 නූප්පජ්ජිස්සන්ති, සා තාදිසජ්ජයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා පාණාතිපාතො.
 ලද්ධුපක්කමාති හි භූතාති ඉතරභූතාති විය න විසදානීති සමානජාතියානං
 කාරණාති න හොන්ති.

එත්ථාහ - බණ බණ නිරුජ්ඣනසභාවෙසු සඬ්ඨාරෙසු කො හන්තා,
 කො චා හඤ්ඤති, යදි චිත්තචෙතසිකසන්තානො, සො අරූපතාය න
 ඡේදනාහෙදනාදිවසෙන විකොපනසමත්ථො, නපි විකොපනීයො. අථ
 රූපසන්තානො, සො අචෙතනතාය කට්ඨකලිඬිගරූපමොති න තත්ථ
 ඡේදනාදිනා පාණාතිපාතො ලබ්භති යථා මතසරීරෙ. පයොගොපි
 පාණාතිපාතස්ස පහරණජ්ජහාරාදි අතීතෙසු චා සඬ්ඨාරෙසු භවෙයා
 අනාගතෙසු චා පච්චුප්පන්තෙසු චා, තත්ථ න තාව අතීතානාගතෙසු සම්භවති
 තෙසං අභාවතො, පච්චුප්පන්තෙසු ච සඬ්ඨාරානං බණ්කත්තා සරසෙනෙව
 නිරුජ්ඣනසභාවතාය විනාසාහිමුබ්බෙසු නිජ්ජයොජනො පයොගො සියා,
 විනාසස්ස ච කාරණරහිතත්තා න පහරණජ්ජහාරාදිජ්ජයොගහෙතුකං
 මරණං, නිරිභකතාය ච සඬ්ඨාරානං කස්ස සො පයොගො, බණ්කත්තා
 වධාධිජ්ජයාසමකාලහිජ්ජනතො කස්ස කිරියා,
 පරියොසානකාලානවට්ඨානතො කස්ස චා පාණාතිපාතකම්මබද්ධොති?

චුච්චතෙ - යථාචුත්තවධකචෙතනාසහිතො සඬ්ඨාරානං පුඤ්ඤො
 සත්තසඬ්ඨාරො හන්තා. තෙන පවත්තිතවධජ්ජයොගනිමිත්තං
 අපගතූස්මාවිඤ්ඤාණජීවිතින්ද්‍රියො මතචොභාරජ්ජවත්තිනිබන්ධනො
 යථාචුත්තවධජ්ජයොගකරණෙ උප්පජ්ජනාරහො රූපාරූපධම්මසමුහො
 හඤ්ඤති, කෙවලො චා චිත්තචෙතසිකසන්තානො.
 වධජ්ජයොගාවිසයභාවෙපි තස්ස පඤ්චවොකාරහවෙ
 රූපසන්තානාධිනචුත්තිතාය රූපසන්තානෙ පරෙන
 පයොජිතජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡේදකපයොගවසෙන
 තන්තිබ්බත්තිවිනිබන්ධකවිසදිසරූපුප්පත්තියා විහතෙ විච්ඡේදො හොතීති න
 පාණාතිපාතස්ස අසම්භවො, නපි අහෙතුකො පාණාතිපාතො, න ච
 පයොගො නිජ්ජයොජනො. පච්චුප්පන්තෙසු සඬ්ඨාරෙසු කතපයොගවසෙන
 තදනන්තරං උප්පජ්ජනාරහස්ස සඬ්ඨාරකලාපස්ස තථා අනූප්පත්තිතො

බණ්ඩානං සඞ්ඛාරානං බණ්ඩකමරණස්ස ඉධ මරණභාවෙන අනධිප්පෙතත්තා සන්තතිමරණස්ස ච යථාචුත්තනයෙන සහෙතුකභාවතො න අහෙතුකං මරණං, න ච කත්තුරහිතො පාණාතිපාතපයොගො නිරිභකෙසුපි සඞ්ඛාරෙසු සන්තිහිතතාමත්තෙන උපකාරකෙසු අත්තතො අත්තතො අනුරූපඵලප්පාදනියතෙසු කාරණෙසු කත්තුවොභාරසිද්ධිතො යථා “පදීපො පකාසෙති, නිසාකරොච චන්දිමා”ති. න ච කෙවලස්ස වධාධිප්පායසහභූතො චිත්තචෙතසිකකලාපස්ස පාණාතිපාතො ඉච්ඡිතබ්බො සන්තානවසෙන අවට්ඨිතස්සෙව පටිජානනතො. සන්තානවසෙන චිත්තමානානඤ්ච පදීපාදීනං අත්ථකිරියා දිස්සතීති අත්ථෙව පාණාතිපාතෙන කම්මබද්ධො. අයඤ්ච විචාරො අදින්නාදානාදීසුපි යථාසම්භවං විභාවෙතබ්බො.

සො (ම. නි. අට්ඨ. 1.89; ධ. ස. අට්ඨ. අකුසලකම්මපට්ඨකථා) ච පාණාතිපාතො ගුණවිරහිතෙසු තිරච්ඡානගතාදීසු පාණෙසු බුද්දකෙ පාණෙ අප්පසාවජ්ජො, මහන්තෙ මහාසාවජ්ජො. කස්මා? පයොගමහන්තතාය, පයොගසමත්තෙපි චත්ථුමහන්තතාය. ගුණවත්තෙසු මනුස්සාදීසු අප්පගුණෙ පාණෙ අප්පසාවජ්ජො, මහාගුණෙ මහාසාවජ්ජො. සරීරගුණානං පන සමභාවෙ සතිපි කිලෙසානං උපක්කමානඤ්ච මුදුතාය අප්පසාවජ්ජො, තිබ්බතාය මහාසාවජ්ජොති චෙදිතබ්බො.

කායවාචාහි න දින්නන්ති අදින්නං, පරසන්තකං, තස්ස ආදානං අදින්නාදානං. පරස්සහරණං ථෙය්‍යං, චොරිකාති චුත්තං හොති. අත්ථතො පන පරපරිග්ගහෙ පරපරිග්ගහිතසඤ්ඤිතො තදාදායකඋපක්කමසමුට්ඨාපිකා කායවච්ඡ්චාරානමඤ්ඤතරද්ධාරජ්ජවත්තා ථෙය්‍යවෙතනා. තං හිතෙ පරසන්තකෙ අප්පසාවජ්ජං, පණිතෙ මහාසාවජ්ජං. කස්මා? චත්ථුපණිතතාය. චත්ථුසමත්තෙ සති ගුණාධිකානං සන්තකෙ චත්ථුස්මිං මහාසාවජ්ජං, තංතංගුණාධිකං උපාදාය තතො තතො හීනගුණස්ස සන්තකෙ චත්ථුස්මිං අප්පසාවජ්ජං.

මිච්ඡා වරණං මිච්ඡාවාරො, මෙථුනසමාවාරෙසු ඵකන්තනින්දිතො ලාමකාවාරො. සො පන ලක්ඛණතො අසද්ධම්මාධිප්පායෙන කායද්ධාරජ්ජවත්තා අගමනීයට්ඨානවිතික්කමවෙතනා. සො පනෙස මිච්ඡාවාරො සීලාදිගුණවිරහිතෙ අගමනීයට්ඨානෙ අප්පසාවජ්ජො, සීලාදිගුණසම්පන්නෙ මහාසාවජ්ජො. තස්ස චත්තාරො සම්භාරා — අගමනීයචත්ථු, තස්මිං සෙවනචිත්තං, සෙවනපයොගො, මග්ගෙනමග්ගස්පටිපත්තිඅධිවාසනන්ති. ඵකො පයොගො සාහත්ථීකො ඵච.

චච්ඡ්චාරො බාහුල්ලචුත්තිතො වාචතො පචත්තං දුච්චරිතන්ති චච්ඡ්චවරිතං. තං සරූපතො දස්සෙන්තො ආහ “මුසාවාදපිසුණවාචාචරූසවාචාසම්ඵජ්ජලාපවෙතනා චෙදිතබ්බා”ති. තත්ථ මුසාති අභූතං අතච්ඡං චත්ථු. මුසා වදියති චුච්චති ඵතායාති මුසාවාදො, අතථං චත්ථුං තථතො පරං විඤ්ඤාපෙතුකාමස්ස තථාවිඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපිකා

වෙනනා. සො යමත්ථං හඤ්ජති, තස්ස අප්පනාය අප්පසාවජ්ජො, මහන්තනාය මහාසාවජ්ජො. අපිව ගහට්ඨානං අත්තනො සන්තකං අදාතුකාමනාය නත්ථිති ආදිනායප්පවත්තො අප්පසාවජ්ජො, සක්ඛිනා හුත්වා අත්ථහඤ්ජනත්ථං චුත්තො මහාසාවජ්ජො. පබ්බජිතානං අප්පකම්පි තෙලං වා සප්පිං වා ලභිත්වා හසාධිප්පායෙන “අජ්ජ ගාමෙ තෙලං නදී මඤ්ඤෙ සන්දති”ති පුරණකථානායෙන පවත්තො අප්පසාවජ්ජො, අදිට්ඨංයෙව පන දිට්ඨන්තිආදිනා නායෙන වදන්තානං මහාසාවජ්ජො. තස්ස චත්තාරො සම්භාරා භොන්ති – අතථං වත්ථු, විසංවාදනවිත්තං, තජ්ජො වායාමො, පරස්ස තදත්ථවිඤ්ඤාපනන්ති. එකො පයොගො සාහත්ථිකොව. සො කායෙන වා කායපට්ඨද්ධෙන වා වාචාය වා පරවිසංවාදකකිරියාකරණෙ දට්ඨබ්බො. තාය වෙ කිරියාය පරො තමත්ථං ජානාති, අයං කිරියාසමුට්ඨාපිකවෙනනාක්ඛණෙයෙව මුසාවාදකම්මුනා බජ්ඣති. යස්මා පන යථා කායකායපට්ඨද්ධවාචාහි පරං විසංවාදෙති, තථා “ඉදමස්ස හණාහී”ති ආණාපෙන්නොපි, පණ්ණං ලිඛිත්වා පුරතො නිස්සජ්ජන්තොපි, “අයං අත්ථො එවං වෙදිතබ්බො”ති කුට්ටාදීසු ලිඛිත්වා ය්පෙන්නොපි, තස්මා එත්ථ ආණත්තිකනිස්සග්ගියථාවරාපි පයොගා යුජ්ජන්ති. අට්ඨකථාසු පන අනාගතත්තා වීමංසිත්වා ගහෙනබ්බා.

පිසතිති පිසුණා, සමග්ගෙ සත්තෙ අවයවභූතෙ වග්ගෙ භින්තෙ කරොතිති අත්ථො. නිරුත්තිනායෙන වා පියසුඤ්ඤකරණතො පිසුණා. යාය හි වාචාය යස්ස තං වාවං භාසති, තස්ස හදයෙ අත්තනො පියභාවං, පරස්ස ව පියසුඤ්ඤභාවං කරොති, සා පිසුණවාචා. ලක්ඛණතො පන සංකිලිට්ඨවිත්තස්ස පරෙසං වා හෙදාය අත්තනො පියකම්මානාය වා කායවච්ඡයොගසමුට්ඨාපිකා වෙනනා පිසුණවාචා පිසුණං වදති එතායාති කත්වා. සා යස්ස හෙදං කරොති, තස්ස අප්පගුණතාය අප්පසාවජ්ජා, මහාගුණතාය මහාසාවජ්ජා. තස්සා චත්තාරො සම්භාරා – භින්දිතබ්බො පරො, “ඉති ඉමෙ නානා හවිස්සන්ති විනා හවිස්සන්ති”ති හෙදපුරෙක්ඛාරතා වා “ඉති අහං පියො හවිස්සාමි විස්සාසිකො”ති පියකම්මානා වා, තජ්ජො වායාමො, තස්ස තදත්ථවිජානනන්ති. පරෙ පන අභින්තෙ කම්මපථහෙදො නත්ථි, භින්තෙ එව භොති.

ඵරුසයතිති ඵරුසා, වාචා. යාය හි වාචාය අත්තානම්පි පරම්පි ඵරුසං සිනෙහාභාවෙන ලුඛං කරොති, සා ඵරුසවාචා. අථ වා සයම්පි ඵරුසා දොමනස්සසමුට්ඨිතත්තා සභාවෙනපි කක්කසා නෙව කණ්ණසුඛා න හදයසුඛාති ඵරුසවාචා. එත්ථ පන පරෙසං මම්මච්ඡෙදනවසෙන පවත්තියා එකන්තනිට්ඨුරතාය සභාවෙන කාරණවොභාරෙන ව වාචාය ඵරුසසද්දප්පවත්ති දට්ඨබ්බා. තං ඵරුසං වදති එතායාති ඵරුසවාචා, පරස්ස මම්මච්ඡෙදකකායවච්ඡයොගසමුට්ඨාපිකා එකන්තඵරුසා වෙනනා. තස්සා ආවිභාවත්ථමීදං වත්ථු – එකො කිර දාරකො මාතු වචනං අනාදිසිත්වා අරඤ්ඤං ගච්ඡති, තං මාතා නිවත්තෙතුං අසක්කොන්ති “වණ්ඩා තං මහිංසී

අනුබන්ධතු’ති අක්කොසි. අථස්ස තථෙව අරඤ්ඤෙ මහිංසි උට්ඨාසි. දාරකො “යං මම මාතා මුඛෙන කථෙසි, තං මා භොතු. යං චිත්තෙන චිත්තෙසි, තං භොතු”ති සච්චකිරියමකාසි. මහිංසි තත්ථෙව බද්ධා විය අට්ඨාසි. එවං මම්මච්ඡෙදකොපි පයොගො චිත්තසංඝතාය ඵරුසවාචා න භොති. මාතාපිතරො හි කදාපි පුත්තකෙ එවම්පි වදන්ති “වොරා වො බණ්ඩාබණ්ඩිකං කරොන්තු”ති, උප්පලපත්තම්පි ව නෙසං උපරි පතත්තං න ඉච්ඡන්ති. ආවරියුපජ්ඣායා ව කදාපි නිස්සිතකෙ එවං වදන්ති “කිං ඉමෙ අහිරිකා අනොත්තජ්ජිනො වරන්ති, නිද්ධමථ නෙ”ති. අථ ව නෙසං ආගමාධිගමසම්පත්තිං ඉච්ඡන්ති, යථා චිත්තසංඝතාය ඵරුසවාචා න භොති, එවං වචනසංඝතාය අඵරුසවාචාපි න භොති. න හි මාරාපෙතුකාමස්ස “ඉමං සුඛං සයාපෙථා”ති වචනං අඵරුසවාචා භොති, චිත්තඵරුසතාය පන එසා ඵරුසවාචාව. සා යං සන්ධාය පවත්තිතා, තස්ස අප්පගුණතාය අප්පසාවජ්ජා, මහාගුණතාය මහාසාවජ්ජා. තස්සා තයො සම්භාරා – අක්කොසිතබ්බො පරො, කුපිතචිත්තං, අක්කොසනාති.

සං සුඛං හිතඤ්ච ඵලති විසරති විනාසෙතීති සම්ඵං, අත්තනො පරෙසඤ්ච අනුපකාරකං යං කිඤ්චි, සම්ඵං පලපති එතායාති සම්ඵජ්ජලාපො, අනත්ථවිඤ්ඤාපිකකායවච්ඡයොගසමඋට්ඨාපිකා අකුසලචෙතනා. සො ආසෙවනමන්දතාය අප්පසාවජ්ජො, ආසෙවනමහත්තතාය මහාසාවජ්ජො. තස්ස ද්වෙ සම්භාරා – භාරතයුද්ධසීතාහරණාදිනිරත්ථකකථාපුරෙක්ඛාරතා, තථාරුපිකථාකථනඤ්ච. පරෙ පන තං කථං අගණ්හන්තෙ කම්මපථභෙදො නත්ථි, පරෙන පන සම්ඵජ්ජලාපෙ ගහිතෙයෙව භොති.

අභිජ්ඣාබ්‍යාපාදම්ච්ඡාදිට්ඨියොති එත්ථ පරසම්පත්තිං අභිමුඛං ඥායතීති අභිජ්ඣා, පරසම්පත්තිසු ලොභො. සා පන “අභො වත ඉදං මමස්සා”ති එවං පරහණ්ඩාභිජ්ඣායනලක්ඛණා. අදින්නාදානං විය අප්පසාවජ්ජා මහාසාවජ්ජා ව. තස්සා ද්වෙ සම්භාරා – පරහණ්ඩං, අත්තනො පරිණාමනඤ්ච. පරහණ්ඩවත්ථුකෙ හි ලොභෙ උප්පන්නෙපි න තාව කම්මපථභෙදො භොති, යාව “අභො වත ඉදං මමස්සා”ති අත්තනො න පරිණාමෙති.

හිතසුඛං බ්‍යාපාදෙති විනාසෙතීති බ්‍යාපාදො, පටිසො. සො පරවිනාසාය මනොපදොසලක්ඛණො. සො ඵරුසවාචා විය අප්පසාවජ්ජො මහාසාවජ්ජො ව. තස්ස ද්වෙ සම්භාරා – පරසත්තො, තස්ස ව විනාසනචිත්තා. පරසත්තවත්ථුකෙ හි කොධෙ උප්පන්නෙපි න තාව කම්මපථභෙදො භොති, යාව “අභො වතායං උච්ඡිජ්ජෙය්‍යා විනස්සෙය්‍යා”ති තස්ස විනාසනං න චිත්තෙති.

යථාභූවිචගහණාභාවෙන මිච්ඡා පස්සතීති මිච්ඡාදිට්ඨි. සා “නත්ථි දිත්ත”න්තිආදිනා නයෙන විපරිතදස්සනලක්ඛණා. සම්ඵප්පලාපො විය අප්පසාවජ්ජා මහාසාවජ්ජා ච. අපිච අනියතා අප්පසාවජ්ජා, නියතා මහාසාවජ්ජා. තස්ස ද්වෙ සම්භාරා – චත්ථුනො ගහිතාකාරවිපරිතතා, යථා ච තං ගණ්හාති, තථාභාවෙන තස්සුපට්ඨානන්ති. තත්ථ නත්ථිකාගෙනුකඅපරියදිට්ඨිහි ඵල කම්මපට්ඨෙදො හොති.

“අනෙකච්ඡිතානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මාන”න්ති සාමඤ්ඤවචනෙපි පාරිසෙසඤ්ඤායතො චුත්තාවසෙසා අකුසලා ධම්මා ගහෙනබ්බාති ආහ “යපෙත්වා තෙ ධම්මෙ”තිආදි. තෙ යථාචුත්තකායදුච්චරිතාදිකෙ අකුසලධම්මෙ යපෙත්වාති අත්ථො. අනෙකච්ඡිතාති අනෙකප්පකාරා.

6. අයං ලොකතත්තීති අයං වුඨ්ඨානං අභිවාදනාදිකිරියාලක්ඛණා ලොකප්පවෙණි. අනාගාමිබ්‍රහ්මානං අලඬිකාරාදීසු අනාගාමිහික්ඛුනඤ්ච චීවරාදීසු නිකන්තිවසෙන රාගුප්පත්ති හොතීති අනාගාමිමග්ගෙන පඤ්චකාමගුණිකරාගස්සෙව පහානං වෙදිතබ්බන්ති ආහ “පඤ්චකාමගුණිකරාගස්සා”ති. රූපාදීසු පඤ්චසු කාමගුණෙසු චත්ථුකාමකොට්ඨාසෙසු උප්පජ්ජමානො රාගො “පඤ්චකාමගුණිකරාගො”ති වෙදිතබ්බො. කොට්ඨාසවචනො හෙත්ථ ගුණසද්දො “වයොගුණා අනුපුබ්බං ජහන්ති”තිආදීසු (සං. නි. 1.4) විය. ද්විසු අකුසලචිත්තෙසුති දොමනස්සසහගතෙසු ද්විසු අකුසලචිත්තෙසු. මොහස්ස සබ්බාකුසලසාධාරණත්තා ආහ “සබ්බාකුසලසම්භවස්සා”ති. අවසෙසානන්ති සක්කායදිට්ඨිආදීනං.

7. ජිගුච්ඡති මඤ්ඤෙති “අහමභිජාතො රූපවා පඤ්ඤවා, කථං නාම අඤ්ඤෙසං අභිවාදනාදිං කරෙය්‍ය”න්ති ජිගුච්ඡති විය ජිගුච්ඡතීති වා සල්ලක්ඛෙමි. අකොසල්ලසම්භූතට්ඨෙතාති අඤ්ඤාණසම්භූතට්ඨෙතා. අකුසලෙ ධම්මෙ ජිගුච්ඡමානො තෙසං සමඬගිභාවමිපි ජිගුච්ඡතීති චුත්තං “අකුසලානං ධම්මානං සමාපත්ති”ති. සමාපත්තීති ඵතස්සෙව වෙචචනං සමාපජ්ජනා සමඬගිභාවොති. මණ්ඩනකජාතියොති මණ්ඩනසභාවො, මණ්ඩනසීලොති අත්ථො. ජෙගුච්ඡිතන්ති ජිගුච්ඡනසීලතං.

8. ලොකපෙට්ඨකකම්මන්ති ලොකෙ පෙට්ඨකානං කත්තබ්බකම්මං, ලොකෙ වා සෙට්ඨසම්මතං කම්මං. තත්‍රාති යථාචුත්තෙසු ද්විසුපි අත්ථවිකප්පෙසු. පදාහිනිතො අත්ථො පදත්ථො, බ්‍යඤ්ජනත්ථොති චුත්තං හොති. විනයං වා අරහතීති ඵත්ථ විනයනං විනයො, නිග්ගණ්හනන්ති අත්ථො. තෙනාහ “නිග්ගහං අරහතීති චුත්තං හොතී”ති. නනු ච පයමං චුත්තෙසු ද්විසුපි අත්ථවිකප්පෙසු සකත්ථෙ අරහත්ථෙ ච හද්ධිතපච්චයො සද්දලක්ඛණතො දිස්සති, න පන “විනයාය ධම්මං දෙසෙති”ති ඉමස්මි.

අත්ථෙ, තස්මා කථමෙත්ථ තද්ධිතපච්චයොති ආහ “විචිත්‍රා හි තද්ධිතවුත්ති”ති. විචිත්‍රතා චෙත්ථ ලොකජපමාණතො චෙදිතබ්බා. තථා හි යස්මිං යස්මිං අත්ථෙ තද්ධිතජපයොගො ලොකස්ස, තත්ථ තත්ථ තද්ධිතවුත්ති ලොකතො සිද්ධාති විචිත්‍රා තද්ධිතවුත්ති. තස්මා යථා “මා සද්දමකාසී”ති වදන්තො “මාසද්දිකො”ති වුච්චති, එවං විනයාය ධම්මං දෙසෙතීති චෙනයිකොති වුච්චතීති අධිජපායො.

9. කපණුපුරිසොති ගුණවිරහිතතාය දීනමනුස්සො. බ්‍යඤ්ජනාති අවිචාරෙත්ථාති තිස්සදත්තාදිසද්දෙසු විය “ඉමස්මිං අත්ථෙ අයං නාම පච්චයො”ති එවං බ්‍යඤ්ජනං විචාරං අකත්ථා, අනිජ්ජන්තපාටිපදිකවසෙනාති වුත්තං හොති.

10. දෙවලොකගබ්භසම්පත්තියාති වත්ථා යපෙත්ථා භූමිමදෙවෙ සෙසෙසු දෙවෙසු ගබ්භග්ගහණස්ස අභාවතො පටිසන්ධියෙචෙත්ථ ගබ්භසම්පත්තීති චෙදිතබ්බාති වුත්තමෙවත්ථං විචරිත්ථා දස්සෙත්තො ආහ “දෙවලොකපටිසන්ධිපටිලාභාය සංවත්තතී”ති. අස්සාති අභිවාදනාදිසාමීචිකම්මස්ස. මාතුකුච්ඡිස්මිං පටිසන්ධිග්ගහණෙ දොසං දස්සෙත්තොති මාතිතො අපරිසුද්ධභාවං දස්සෙත්තො, අක්කොසිතුකාමස්ස දාසියා පුත්තොති දාසිකුච්ඡිස්මිං නිබ්බත්තභාවෙ දොසං දස්සෙත්ථා අක්කොසනං විය භගවතො මාතුකුච්ඡිස්මිං පටිසන්ධිග්ගහණෙ දොසං දස්සෙත්ථා අක්කොසන්තොපි එවමාහාති අධිජපායො. ගබ්භතොති දෙවලොකපටිසන්ධිතො. තෙනෙවාහ “අභබ්බො දෙවලොකුපපත්තිං පාපුණ්තුන්ති අධිජපායො”ති. භීනො වා ගබ්භො අස්සාති අපගබ්භොති ඉමස්ස විග්ගහස්ස එකෙන පරියායෙන අධිජපායං දස්සෙත්තො ආහ “දෙවලොකගබ්භපරිබාහිරත්තා ආයතිං භීනගබ්භපටිලාභහාගීති”ති. ඉති-සද්දා එ හෙතුඅත්ථො, යස්මා ආයතිම්පි භීනගබ්භපටිලාභහාගී, තස්මා භීනො වා ගබ්භො අස්සාති අපගබ්භොති අධිජපායො.

පුන තස්සෙව විග්ගහස්ස කොධවසෙන...පෙ.... දස්සෙත්තොති හෙට්ඨා වුත්තනයස්ස අනුරූපං කත්ථා අධිජපායං දස්සෙත්තො ආහ “භීනො වාස්ස මාතුකුච්ඡිස්මිං ගබ්භවාසො අහොසීති අධිජපායො”ති. ගබ්භ-සද්දො අත්ථි මාතුකුච්ඡිපරියායො “ගබ්භෙ වසති මාණවො”තිආදීසු (ජා. 1.15.363) විය. අත්ථි මාතුකුච්ඡිස්මිං නිබ්බත්තසත්තපරියායො “අන්තමසො ගබ්භපාතනං උපාදායා”තිආදීසු (මහාව. 129) විය. තත්ථ මාතුකුච්ඡිපරියායං ගහෙත්ථා අත්ථං දස්සෙත්තො ආහ “අනාගතෙ ගබ්භසෙය්‍යා”ති. ගබ්භෙ සෙය්‍යා ගබ්භසෙය්‍යා. අනුත්තරෙන මග්ගෙනාති අග්ගමග්ගෙන. කම්මකිලෙසානං මග්ගෙන විහතත්තා ආහ “විහතකාරණත්තා”ති. ඉතරා තිස්සොපීති අණ්ඨජසංසෙදජඨපපාතිකා. එත්ථ ව යදිපි “අපගබ්භො”ති ඉමස්ස අනුරූපතො ගබ්භසෙය්‍යා එව

වත්තබ්බා, පසඬගතො පන ලබ්භමානං සබ්බමිපි වත්තුං වට්ටතීති පුනබ්භවාහිනිබ්බත්තිපි චුත්තාති වෙදිතබ්බා.

ඉදානි සත්තපරියායස්ස ගබ්භසද්දස්ස වසෙන විග්ගහනානත්තං දස්සෙන්තො ආහ “අපිවා”තිආදි. ඉමස්මිං පන විකප්පෙ ගබ්භසෙය්‍යා පුනබ්භවාහිනිබ්බත්තිති උභයමිපි ගබ්භසෙය්‍යාවසෙනෙව චුත්තත්තිපි වදන්ති. නනු ව “ආයතිං ගබ්භසෙය්‍යා පහිනා”ති (පාරා. 10) චුත්තත්තා ගබ්භස්ස සෙය්‍යා එව පහිනා, න පන ගබ්භොති ආපජ්ජතීති ආහ “යථා වා”තිආදි. අථ “අහිනිබ්බත්ති”ති එත්තකමෙව අවත්වා පුනබ්භවග්ගහණං කිමත්ථන්ති ආහ “අහිනිබ්බත්ති ව නාමා”තිආදි. අපුනබ්භවභූතාති බණෙ බණෙ උප්පජ්ජමානානං ධම්මානං අහිනිබ්බත්ති.

11. ධම්මධාතුන්ති එත්ථ ධම්මෙ අනවසෙසෙ ධාරෙති යාථාවතො උපධාරෙතීති ධම්මධාතු, ධම්මානං යථාසභාවතො අවබුජ්ඣනසභාවො, සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණස්සෙතං අධිවචනං. පටිච්ඡක්ඛිත්වාති සච්ඡිකත්වා, පටිලහිත්වාති අත්ථො, පටිලාභහෙතුති චුත්තං හොති. දෙසනාවිලාසප්පත්තො හොතීති රුචිවසෙන පරිවත්තෙත්වා දෙසෙතුං සමත්ථතා දෙසනාවිලාසො, තං පත්තො අධිගතොති අත්ථො. කරුණාවිජ්ජාරන්ති සබ්බසත්තෙසු මහාකරුණාය ඵරණං. තාදිගුණලක්ඛණමෙව පුන උපමාය විභාවෙත්වා දස්සෙන්තො ආහ “පථවිසමචිත්තත”න්ති. යථා පථවි සුචිඅසුචිතික්ඛෙපඡෙදනහෙදනාදීසු න විකම්පති, අනුරොධවිරොධං න පාපුණාති, එවං ඉට්ඨානිට්ඨෙසු ලාභාලාභාදීසු අනුරොධවිරොධප්පහානතො අවිකම්පිතචිත්තතාය පථවිසමචිත්තතන්ති අත්ථො. අකුප්පධම්මතන්ති එත්ථ “අකුප්පධම්මො නාම ඵලසමාපත්ති”ති තීසුපි ගණ්ඨිපදෙසු චුත්තං. “පරෙසු පන අක්කොසන්තෙසුපි අත්තනො පථවිසමචිත්තතාලක්ඛණං අකුප්පධම්මතසභාවතන්ති එවමෙත්ථ අත්ථො ගහෙතබ්බො”ති අමිභාකං බන්ති. ජරාය අනුසටන්ති ජරාය පලිවෙධීතං. වට්ටබාණුභූතන්ති අනෙකෙසං අනයබ්‍යසනානං නිපාතලක්ඛණත්ථමිභූතතාය සංසාරබාණුභූතං. බ්‍රාහ්මණස්ස වුඬ්ඨතාය ආසන්නචුත්තිමරණන්ති සම්භාවනවසෙන “අජ්ජ මරිත්වා”තිආදි චුත්තං. මහත්තෙන බො පන උස්සාහෙනාති “සාධු බො පන තථාරූපානං අරහතං දස්සනං හොතී”ති එවං සඤ්ජාතමහුස්සාහෙන. අප්පටිසමං පුරෙජාතභාවන්ති අනඤ්ඤසාධාරණං පුරෙජාතභාවං. නත්ථි එතස්ස පටිසමොති අප්පටිසමො, පුරෙජාතභාවො.

“අපි”ති අවත්වා “පි”ති වදන්තො පි-සද්දොපි විසුං අත්ථි නිපාතොති දස්සෙති. සම්භාවනත්ථෙති “අපි නාමෙවං සියා”ති විකප්පනත්ථො සම්භාවනත්ථො, තස්මිං ජොතකතාය පිසද්දො වත්තති. වචනසිලිට්ඨතායාති වචනස්ස මධුරභාවත්ථං, මුදුරභාවත්ථන්ති අත්ථො. එවඤ්ඤි ලොකෙ සිලිට්ඨවචනං හොතීති එවං එකමෙව ගණනං අවත්වා අපරාය ගණනාය

සද්ධිං වචනං ලොකෙ සිලිට්ඨවචනං හොති යථා “ද්වෙ වා තිණි වා උදකච්ඡිතානී”ති. සම්මා අධිසයිතානීති පාදාදිහි අත්තනා තෙසං කිඤ්චි උපසාතං අකරොන්ති යා ඛනිවාතාදිපරිස්සයපරිහාරත්ථං සම්මදෙව උපරි සයිතානි. උපරිඅත්ථො හෙත්ථ අධි-සද්දො. උතුං ගණ්භාපෙත්ති යාති තෙසං අල්ලසිනෙහපරියාදානත්ථං අත්තනො කායුස්මාවසෙන උතුං ගණ්භාපෙත්ති යා. තෙනාහ “උස්මිකතානී”ති. සම්මා පරිභාවිතානීති සම්මදෙව සබ්බසො කුක්කුටවාසනාය වාසිතානි. තෙනාහ “කුක්කුටගන්ධං ගාහාපිතානී”ති.

එත්ථ ව සම්මා පරිසෙදනං කුක්කුටගන්ධපරිභාවනඤ්ච සම්මා අධිසයනනිප්ඵත්තියා ආනුභාවනිප්ඵාදිතන්ති දට්ඨබ්බං. සම්මා අධිසයනෙනෙව හි ඉතරද්වයං ඉජ්ඣති. න හි සම්මා අධිසයනතො විසුං සම්මා පරිසෙදනස්ස සම්මා පරිභාවනස්ස ව කරණං අත්ථී, තෙන පන සද්ධිංයෙව ඉතරෙසං ද්විත්තමිපි ඉජ්ඣනතො වුත්තං “එවං තිහි පකාරෙහි තානි අණ්ඩානි පරිපාලියමානානී”ති. නබ්බිබ්බාති නබ්ග්ගාති. මුඛතුණ්ඩකන්ති මුඛග්ගං. කපාලස්ස තනුකත්තාති එත්ථ යථා කපාලස්ස තනුතා ආලෝකස්ස අත්තො පඤ්ඤායමානස්ස කාරණං, තථා කපාලස්ස තනුතාය නබ්බිබ්බාමුඛතුණ්ඩකානං බරතාය ව අල්ලසිනෙහපරියාදානං කාරණවචනන්ති දට්ඨබ්බං. සඬකුට්ඨහත්ථපාදානි එත්ථ හත්ථානි පක්ඛා. න හි කුක්කුටානං පක්ඛතො අඤ්ඤො හත්ථො නාම අත්ථී. එත්ථානි ආලෝකට්ඨානෙ. පක්ඛෙ විධුනන්තාති පක්ඛෙ වාලෙන්තා. නික්ඛමන්තානන්ති නිද්ධාරණෙ සාම්ච්චනං, නික්ඛමන්තෙසුති අත්ථො.

සො ජෙට්ඨො ඉති අස්ස වචනීයොති යො පයමතරං අණ්ඩකොසතො නික්ඛන්තො කුක්කුටපොතකො, සොයෙව ජෙට්ඨොති වචනීයො අස්ස, හවෙයානාති අත්ථො. සම්පට්ඨපාදෙන්තොති සංසන්දෙන්තො. තිභුමකපරියාපන්තාපි සත්තා අවිජ්ජාකොසස්ස අත්තො පට්ටියා තත්ථ තත්ථ අප්පහිනාය අවිජ්ජාය වෙධිතත්තාති ආහ “අවිජ්ජාකොසස්ස අත්තො පට්ටියෙසු සත්තෙසු”ති. අණ්ඩකොසන්ති බීජකපාලං. ලෝකසන්තිවාසෙති ලෝකො එව ලෝකසන්තිවාසො. සම්මාසම්බොධිත්ති එත්ථ සම්මාති අවිපරිතත්ථො, සං-සද්දො සාමන්ති ඉමමත්ථං දීපෙති, තස්මා සම්මා අවිපරිතෙනාකාරෙන සයමෙව චත්තාරි සච්චානි බුජ්ඣති පට්චිජ්ඣතිති සම්මාසම්බොධිති මග්ගො වුච්චති. තෙනාහ “සම්මා සාමඤ්ච බොධි”න්ති, සම්මා සයමෙව ව බුජ්ඣනකන්ති අත්ථො. සම්මාති වා පසත්ථවචනො, සං-සද්දො සුන්දරවචනොති ආහ “අථ වා පසත්ථං සුන්දරඤ්ච බොධි”න්ති. බොධිසද්දස්ස අනෙකත්ථතං දස්සෙත්වා ඉධාධිජ්ජෙතමත්ථං නිද්ධාරෙත්වා දස්සෙතුකාමො ආහ “බොධිති රුක්ඛොපි මග්ගොපි”තිආදි. තත්ථ අබුජ්ඣ ඵත්ථානි රුක්ඛො බොධි. සයං බුජ්ඣති, බුජ්ඣන්ති වා තෙන අරියාති මග්ගො බොධි. සබ්බධම්මෙ සබ්බාකාරතො බුජ්ඣති පට්චිජ්ඣතිති සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං බොධි. බුජ්ඣයති සච්ඡකරියතිති නිබ්බානං බොධි.

අන්තරා ව බොධින්ති දුතියමුදාහරණං විනාපි රුක්ඛසද්දෙන බොධිසද්දස්ස රුක්ඛෙ පවත්තිදස්සනත්ථං චුත්තං. වරහුරිමෙධසොති මහාපථවී විය පත්ථට්ඨවරපඤ්ඤාති අත්ථො. අසබ්බගුණදායකත්තාති සබ්බගුණානං අදායකත්තා. සබ්බගුණෙ න දදාතීති හි අසබ්බගුණදායකො, අයුත්තසමාසොයං ගමකත්තා යථා “අසුරියංපස්සාති මුඛාති”ති.

තිස්සො විජ්ජාති උපනිස්සයවතො සහෙව අරහත්තඵලෙන තිස්සො විජ්ජා දෙති. නනු චෙත්ථ තීසු විජ්ජාසු ආසවක්ඛයඤාණස්ස මග්ගපරියාපන්නත්තා කථමෙනං යුජ්ජති “මග්ගො තිස්සො විජ්ජා දෙති”ති? නායං දොසො. සතිපි ආසවක්ඛයඤාණස්ස මග්ගපරියාපන්නභාවෙ අට්ඨඨගිකෙ මග්ගෙ සති මග්ගඤාණෙන සද්ධිං තිස්සො විජ්ජා පරිපුණ්ණා භොන්තීති “මග්ගො තිස්සො විජ්ජා දෙති”ති චුච්චති. ඡ අභිඤ්ඤාති එත්ථාපි එසෙව නයො. සාවකපාරමිඤාණන්ති අග්ගසාවකෙහි පටිලභිතබ්බං සබ්බමෙව ලොකියලොකුත්තරඤාණං. පච්චෙකබොධිඤාණන්ති එත්ථාපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අබ්භඤ්ඤාසින්ති ඡානිං. ඡානනඤ්ච න අනුස්සවාදිවසෙනාති ආහ “පටිච්ඡක්ඛි”න්ති, පච්චක්ඛමකාසින්ති අත්ථො. පටිච්චෙධොපි න දුරෙ ධීතස්ස ලක්ඛණප්පට්චෙධො වියාති ආහ “පත්තොමිහී”ති, පාපුණ්ණන්ති අත්ථො. පාපුණ්ණනඤ්ච න සයං ගන්ත්වාති ආහ “අධිගතොමිහී”ති, සකසන්නානෙ උප්පාදනාවසෙන පටිලභිත්ති අත්ථො.

ඔපම්මසම්පටිපාදනන්ති ඔපම්මත්ථස්ස උපමෙයොන සම්මදෙව පටිපාදනං. අත්ථෙන්නාති උපමෙයාත්ථෙන. යථා කුක්කුටියා අණ්ඩෙසු තිව්ධකිරියාකරණං කුක්කුට්ඨපාපකානං අණ්ඩකොසතො නික්ඛමනස්ස මූලකාරණං, එවං බොධිසත්තභූතස්ස භගවතො තිව්ධානුපස්සනාකරණං අවිජ්ජණ්ඩකොසතො නික්ඛමනස්ස මූලකාරණන්ති ආහ “යථා හි තස්සා කුක්කුටියා...පෙ.... තිව්ධානුපස්සනාකරණං”න්ති. “සන්නානෙ”ති චුත්තත්තා අණ්ඩසදිසතා සන්නානස්ස බහි නික්ඛන්තකුක්කුට්ඨපාපකසදිසතා බුද්ධගුණානං, බුද්ධගුණාති ව අත්ථතො බුද්ධොයෙව “තථාගතස්ස බො එතං, වාසෙට්ඨ, අධිවචනං ධම්මකායො ඉතිපී”ති වචනතො. අවිජ්ජණ්ඩකොසස්ස තනුභාවොති බලවට්ඨපස්සනාවසෙන අවිජ්ජණ්ඩකොසස්ස තනුභාවො, පටිච්ඡාදනසාමඤ්ඤෙන ව අවිජ්ජාය අණ්ඩකොසසදිසතා. මුදුභූතස්සපි බරභාවාපත්ති භොතීති තන්නිවත්තනත්ථං “ථද්ධබරභාවො”ති චුත්තං. තික්ඛබරවිජ්ජසන්නසුරභාවොති එත්ථ පරිග්ගය්හමානෙසු සඨබාරෙසු විපස්සනාඤාණස්ස සමාධින්ද්‍රියවසෙන සුඛානුප්පවෙසො තික්ඛතා, අනුපවිසිත්ථාපි සතින්ද්‍රියවසෙන අනතික්කමනතො අකුණ්ඨතා බරභාවො. තික්ඛොපි හි එකච්චො සරො ලක්ඛං පත්ථා කුණ්ඨො භොති, න තථා ඉදං. සතිපි බරභාවෙ සුබ්බුමප්පවත්තිවසෙන කිලෙසසමුදාවාරසඨබොහරහිතතාය සද්ධින්ද්‍රියවසෙන පසන්නභාවො, සතිපි ව පසන්නභාවෙ අන්තරා

අනොසක්කිත්වා කිලෙසපච්චත්ථිකානං සුට්ඨු අභිභවනතො විරිශිත්ථියවසෙන සුරභාවො වෙදිතබ්බො. එවමිමෙහි පකාරෙහි සඞ්ඛාරූපෙක්ඛාඤාණමෙව ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. විපස්සනාඤාණස්ස පරිණාමකාලොති විපස්සනාය වුට්ඨානගාමිනිභාවජ්ජත්ති, තදා ච සා මග්ගඤාණගබ්භං ධාරෙන්ති විය හොතිති ආහ “ගබ්භග්ගහණකාලො”ති. ගබ්භං ගණ්භාපෙත්වාති සඞ්ඛාරූපෙක්ඛාය අනන්තරං සිඛාජ්ජත්තඅනුලොමවිපස්සනාවසෙන මග්ගවිජායනත්ථං ගබ්භං ගණ්භාපෙත්වා. අනුපුබ්බාධිගතෙනාති පයමමග්ගපටිපාටියා අධිගතෙන. අභිඤ්ඤාපක්ඛෙති ලොකියාභිඤ්ඤාපක්ඛෙ. ලොකුත්තරාභිඤ්ඤා හි අවිජ්ජණ්ඩකොසං පදාලිතා. පොත්ථකෙසු පන කත්ථවි “ඡඅභිඤ්ඤාපක්ඛෙ”ති ලිඛන්ති, සො අපායොති වෙදිතබ්බො. ඡෙට්ඨො සෙට්ඨොති වුද්ධතමත්තා ඡෙට්ඨො, සබ්බගුණෙහි උත්තමත්තා පසත්ථතමොති සෙට්ඨො.

ඉදාති “ආරද්ධං බො පන මෙ බ්‍රාහ්මණ වීරිය”න්තිආදිකාය දෙසනාය අනුසන්ධිං දස්සෙන්තො ආහ “එවං භගවා”තිආදි. තත්ථ පුබ්බභාගතො පභූතීති භාවනාය පුබ්බභාගියවීරියාරම්භාදිතො පට්ඨාය. විත්තමෙවමුජ්ජන්තන්ති එවං උපරි චක්ඛමානපරිවිතක්කවසෙන විත්තමුජ්ජන්තන්ති අත්ථො. “විත්තමෙව උජ්ජන්ත”න්තිපි පායො, තත්ථ විත්තමෙව උජ්ජන්තං, න තාව භගවති පසාදොති අත්ථො. මුට්ඨස්සතිනාති විනට්ඨස්සතිනා, සතිවිරහිතෙනාති අත්ථො. සාරද්ධකායෙනාති සදරථකායෙන. බොධිමණ්ඩෙති බොධිසඞ්ඛාතස්ස ඤාණස්ස මණ්ඩභාවජ්ජන්තෙ යානෙ. බොධීති හි පඤ්ඤා වුච්චති, සා එත්ථ මණ්ඩා පසන්තා ජාතාති සො පදෙසො “බොධිමණ්ඩො”ති පඤ්ඤාතො. චතුරඞ්ගසමන්තාගතන්ති “කාමං තවො ච න්භාරු ච අට්ඨි ච අවසිස්සතු, සරීරෙ උපසුස්සතු මංසලොහිත”න්ති (ම. නි. 2.184; සං. නි. 2.22; අ. නි. 2.5; මහානි. 196) එවං වුත්තචතුරඞ්ගසමන්තාගතං වීරියං. තත්ථ තවොති එකං අඞ්ගං න්භාරු එකං අඞ්ගං අට්ඨි එකං අඞ්ගං මංසලොහිතං එකං අඞ්ගන්ති වෙදිතබ්බං. තවො එකං අඞ්ගන්ති ච තවෙ නිරපෙක්ඛභාවො එකං අඞ්ගන්ති ගහෙතබ්බං. පධානං අනුයුඤ්ජන්තස්ස හි තවෙ පලුජ්ජමානෙපි තංතිමිත්තං අවොසානාපජ්ජනං තස්ස වීරියස්ස එකං අඞ්ගං එකං කාරණං. එවං සෙසෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. පග්ගහිතන්ති ආරම්භං සිටීලං අකත්වා දල්භපරක්කමසඞ්ඛාතුස්සාහනභාවෙන ගහිතං. තෙනාහ “අසිටීලජ්ජවත්තිතන්ති වුත්තං හොති”ති.

අසල්ලිතන්ති අසඞ්කුචිතං කොසජ්ජවසෙන සඞ්කොචං අනාපන්තං. උපට්ඨිතාති ඔගාහනසඞ්ඛාතෙන අපිලාපභාවෙන ආරම්මණං උපගන්ත්වා යීතා. තෙනාහ “ආරම්මණාහිමුබ්භාවෙනා”ති. සම්මොසස්ස විද්ධංසනවසෙන පවත්තියා න සම්මුට්ඨාති අසම්මුට්ඨා. කිඤ්චාපි විත්තපස්සද්ධිවසෙනෙව විත්තමෙව පස්සද්ධිං, කායපස්සද්ධිවසෙනෙව ච

කායො පස්සද්ධො හොති, තථාපි යස්මා කායපස්සද්ධි උප්පජ්ජමානා විත්තපස්සද්ධියා සහෙව උප්පජ්ජති, න විනා, තස්මා චූත්තං “කායවිත්තපස්සද්ධිවසෙනා”ති. කායපස්සද්ධියා උභයෙසම්පි කායානං පස්සම්භතාවහත්තා චූත්තං “රූපකායොපි පස්සද්ධොයෙව හොති”ති. සො ච බොති සො ච බො කායො. විගතදරථොති විගතකිලෙසදරථො. නාමකායෙ හි විගතදරථෙ රූපකායොපි චූපසන්තදරථපරිලාභො හොති. සම්මා ආහිතන්ති නානාරම්මණෙසු විධාවනසඞ්ඛාතං වික්ඛෙපං විච්ඡින්නදිත්වා එකස්මිංයෙව ආරම්මණෙ අවික්ඛිත්තභාවාපාදනෙන සම්මදෙව ආහිතං යජිතං. තෙනාහ “සුට්ඨු යජිත”න්තිආදි. විත්තස්ස අනෙකග්ගභාවො වික්ඛෙපවසෙන චඤ්චලතා, සා සති එකග්ගතාය න හොතීති ආහ “එකග්ගං අවලං නිජ්ජන්දන”න්ති. එත්තාවතාති “ආරද්ධං බො පනා”තිආදිනා වීරියසතිපස්සද්ධිසමාධිතං කිච්චසිද්ධිදස්සනෙන.

නනු ච සද්ධාපඤ්ඤානම්පි කිච්චසිද්ධි ඤානස්ස පුබ්බපටිපදාය ඉච්ඡිතබ්බාති? සච්චං ඉච්ඡිතබ්බා, සා පන නානන්තරිකභාවෙන අචුත්තසිද්ධාති න ගහිතා. අසති හි සද්ධාය වීරියාරම්භාදීනං අසම්භවොයෙව, පඤ්ඤාපරිග්ගහෙ ව නෙසං අසති ඤායාරම්භාදිභාවො න සියා, තථා අසල්ලිනාසම්මොසතාදයො වීරියාදීනන්ති අසල්ලිනතාදිග්ගහණෙනෙවෙත්ථ පඤ්ඤාකිච්චසිද්ධි ගහිතාති දට්ඨබ්බං. ඤානභාවනායං චා සමාධිකිච්චං අධිකං ඉච්ඡිතබ්බන්ති දස්සෙතුං සමාධිපරියොසානාව ඤානස්ස පුබ්බපටිපදා කල්පිතාති දට්ඨබ්බං.

පයමජ්ඣානකථා

ඉදානි “විවිච්චෙව කාමෙහී” තිආදිනයජ්ජවත්තාය පාළියා ඥානවිභච්චගෙ (විභ. 508) චුත්තම්පි අත්ථං අට්ඨකථානයෙනෙව සංවණ්ණෙතුකාමො විභච්චපාළියං චුත්තනයෙන අවචනෙ කාරණං දස්සෙතුං. “කිඤ්චාපි තත්ථ කතමෙ කාමා” තිආදිමාහ. තත්ථ පත්ථනාකාරෙන පවත්තො දුබ්බලො ලොභො ඡන්දනට්ඨෙන ඡන්දො, තතො බලවා රඤ්ජනට්ඨෙන රාගො, තතොපි බලවතරො බහලරාගො ඡන්දරාගො. නිමිත්තානුබ්බාසඤ්ජනානි සඬකප්පෙති එතෙනාති සඬකප්පො, තථාපවත්තො ලොභො. තත්ථ නිමිත්තසඬකප්පනා නාම අවයවෙ සමොධානෙන්වා “ඉත්ථි පුරිසො” තිආදිනා එකජ්ඣං කත්වා උපරුපරි කිලෙසුප්පත්තියා නිමිත්තස්ස කප්පනා. අනුබ්බාසඤ්ජනසඬකප්පනා පන “හත්ථා සොහනා, පාදා සොහනා” ති එවං අනුබ්බාසඤ්ජනවසෙන විභජිත්වා කප්පනාති. කිලෙසානඤ්ඤි අනු අනු බ්බාසඤ්ජනතො පරිබ්බාසඤ්ජනතො පරිබ්බාත්තිවසෙන උප්පත්තියා පච්චයභාවතො අනුබ්බාසඤ්ජනං හත්ථපාදාදිඅවයවා චුච්චන්ති. තතො බලවා රඤ්ජනට්ඨෙන රාගො, සඬකප්පවසෙනෙව පවත්තො තතොපි බලවතරො සඬකප්පරාගො. ස්වායං පහෙදො එකස්සෙව ලොභස්ස පවත්තිආකාරවසෙන අවත්ථාහෙදවසෙන ච වෙදිතබ්බො යථා “වච්ඡො දම්මො බලීඛද්දො” ති. කාමාති කිලෙසකාමා, කාමෙන්ති කාමා, කාමෙන්ති එතෙහිති වා.

සෙය්‍යථිදන්ති ඉමස්ස තං කතමං, තං කථන්ති වා අත්ථො. විවිච්චිත්වාති විසුං හුත්වා. තෙනාහ “විනා හුත්වා අපසක්කිත්වා” ති, පජහනවසෙන අපක්කමිත්වාති අත්ථො. විවිච්චෙව කාමෙහීති එත්ථ විවිච්චාති ඉමිනා විචෙවනං ඥානක්ඛණෙ කාමානං අභාවමත්තං චුත්තං. විවිච්චෙවති පන ඉමිනා එකංසතො කාමානං විචෙවෙතබ්බතාදීපනෙන තජ්ජපට්ඨකතා ඥානස්ස කාමවිචෙකප්පභානස්ස ච ඥානාධිගමුපායතා දස්සිතා භොතිති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං. “පයමජ්ඣාන” තිආදිං වත්වා තමෙවත්ථං පාකට්තරං කාතුං. “කථං” තිආදි චුත්තං. අන්ධකාරෙ සති පදීපො වියාති එතෙන යථා පදීපාභාවෙන රත්තියං අන්ධකාරාහිභවො, එවං ඥානාභාවෙන චිත්තසන්තතියං කාමාහිභවොති දස්සෙති.

එතන්ති පුබ්බපදෙයෙව අවධාරණවචනං, න බො පන එවං දට්ඨබ්බං “කාමෙහි එවා” ති අවධාරණස්ස අකතත්තා. තත්තිස්සරණතොති නිස්සරන්ති නිග්ගච්ඡන්ති එතෙන, එත්ථ වාති නිස්සරණං. කෙ නිග්ගච්ඡන්ති? කාමා. තෙසං කාමානං නිස්සරණං පහානං තත්තිස්සරණං, තතො කාමනිස්සරණතොති අත්ථො. කථං පන සමානෙ වික්ඛම්භනෙ කාමානමෙවෙනං නිස්සරණං, න බ්‍යාපාදාදීනන්ති වොදනං යුත්තිතො ආගමතො ච සාධෙතුං. “කාමධාතු” තිආදි චුත්තං. තත්ථ කාමධාතුසමතික්කමනතොති සකලස්සපි කාමභවස්ස

සමතික්කමපටිපදාභාවතො. තෙන ඉමස්ස ඤානස්ස කාමපරිඤ්ඤාභාවමාහ. කාමරාගපටිපක්ඛතොති “ඡන්දො කාමො”තිආදිනා (මහානි. 1) වුත්තවිභාගස්ස කිලෙසකාමස්ස පච්චත්ථිකභාවතො. තෙන යථා මෙත්තා බ්‍යාපාදස්ස, කරුණා විහිංසාය, එවමිදං ඤානං කාමරාගස්ස උජුච්චවනීකභූතන්ති දස්සෙති. විපාකෙන චෙත්ථ කාමධාතුසමතික්කමො අත්තනො පවත්තික්ඛණෙ කාමරාගපටිපක්ඛතා ච චෙදිතබ්බා. එවමත්තනො පවත්තියා විපාකප්පවත්තියා ච කාමරාගතො කාමධාතූතො ච විනිවත්තසභාවත්තා ඉදං ඤානං විසෙසතො කාමානමෙව නිස්සරණං, ස්වායමත්ථො පායාගතො එවාති ආහ “යථාහ”තිආදි. නෙක්ඛම්මන්ති පටිමජ්ඣානං.

කාමඤ්ඤෙත්ථ තමත්ථං දීපෙතුං පුරිමපදෙයෙව අවධාරණං ගහිතං, උත්තරපදෙපි පන තං ගහෙතබ්බමෙව තථා අත්ථසම්භවතොති දස්සෙතුං “උත්තරපදෙපි”තිආදි වුත්තං. ඉතොති කාමච්ඡන්දතො. එස දට්ඨබ්බොති එස නියමො දට්ඨබ්බො. සාධාරණවචනෙනාති සබ්බවිචෙකසාධාරණවචනෙන.

තදඬගවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණවිචෙකා

තදඬගවිචෙකාදයො. කායචිත්තඋපධිවිචෙකා කායවිචෙකාදයො. තයො එව ඉධ දට්ඨබ්බාති තයො එව ඉධ ඤානකථායං දට්ඨබ්බා සමුච්ඡෙදවිචෙකාදීනං අසම්භවතො. නිද්දෙසෙති මහානිද්දෙසෙ (මහානි. 1). තත්ථ හි “උද්දානතො ද්වෙ කාමා වත්ථුකාමා කිලෙසකාමා චා”ති උද්දිසිත්වා තත්ථ “කතමෙ වත්ථුකාමා මනාපියා රූපා...පෙ.... මනාපියා ථොට්ඨබ්බා”තිආදිනා වත්ථුකාමා නිද්දිට්ඨා. තෙ පන කාමීයන්තීති කාමාති චෙදිතබ්බා. තත්ථෙවති නිද්දෙසෙයෙව. විභඬගෙති ඤානවිභඬගෙ. එවඤ්ඤි සතීති එවං උභයෙසමිපි කාමානං සඬගහෙ සති. වත්ථුකාමෙහිපිති වත්ථුකාමෙහි විචිච්චෙවාතිපි අත්ථො යුජ්ජතීති එවං යුජ්ජමානත්ථත්තරසමුච්චයත්ථො පි-සද්දො, න කිලෙසකාමසමුච්චයත්ථො. කස්මා? ඉමස්මිං අත්ථෙ කිලෙසකාමෙහි විචෙකස්ස දුතියපදෙන වුත්තත්තා. තෙනාති වත්ථුකාමවිචෙකෙන. කායවිචෙකො වුත්තො හොතීති පුත්තදාරාදිපරිග්ගභවිචෙකදීපනතො කායවිචෙකො වුත්තො හොති.

පුරිමෙනාති කායවිචෙකෙන. එත්ථාති “විචිච්චෙව කාමෙහි විචිච්ච අකුසලෙහි ධම්මෙහි”ති එතස්මිං පද්ද්වයෙ. ඉතො චා නිද්ධාරිතෙ විචෙකද්වයෙ, අකුසලසද්දෙන යදි කිලෙසකාමා, සබ්බාකුසලාපි චා ගහිතා, සබ්බථා කිලෙසකාමෙහි විචෙකො වුත්තොති ආහ “දුතියෙන කිලෙසකාමෙහි විචෙකවචනතො”ති. දුතියෙනාති ච විත්තවිචෙකෙනාති අත්ථො. එතෙසන්ති යථාවුත්තානං ද්විත්තං පදානං. නිද්ධාරණෙ චෙතං සාම්ච්චනං. තණ්හාදිසංකිලෙසානං වත්ථුතො පභානං සංකිලෙසවත්ථුජ්ජභානං. ලොලභාවො නාම තත්ථ තත්ථ රූපාදීසු

තණ්හුප්පාදො, තස්ස හෙතු චත්ථුකාමා එව වෙදිතබ්බා. බාලභාවස්ස හෙතුපරිච්චාගොති සම්බන්ධො. බාලභාවො නාම අවිජ්ජා, දුචිත්තිතචිත්තිතාදි වා, තස්ස අයොනියොමනසිකාරො, සබ්බෙපි වා අකුසලා ධම්මා හෙතු. කාමගුණාධිගමහෙතු පාණාතිපාතාදිඅසුද්ධප්පයොගො හොතිති තබ්බිවෙකෙන පයොගසුද්ධි විභාවිතා. තණ්හාසංකිලෙසසොධනෙන විචට්ඨපනිස්සයසංවඨිසිනෙන ච අජ්ඣාසයවිසොධනං ආසයපොසනං. ආසයපොසනන්ති ච ඝානභාවනාය පච්චයභූතා පුබ්බයොගාදිවසෙන සිද්ධා අජ්ඣාසයසම්පදා, සා පන තණ්හුපතාපවිගමෙන හොති. තෙන චුත්තං “තණ්හාසංකිලෙසවිසොධනෙනා” ති. කාමෙසුති නිද්ධාරණෙ භූමිමං.

අනෙකහෙදොති කාමාසවකාමරාගසංයොජනාදිවසෙන රූපතණ්හාදිවසෙන ච අනෙකප්පහෙදො. කාමච්ඡන්දොයෙවාති කාමසභාවොයෙව ඡන්දො, න කත්තුකම්යතාඡන්දො නපි කුසලච්ඡන්දොති අධිප්පායො. අකුසලපරියාපන්තොපිති “විච්චිව අකුසලෙහි” ති එත්ථ චුත්තඅකුසලෙසු අන්තොගධොපි. ඝානපටිපක්ඛතොති ඝානස්ස පටිපක්ඛභාවතො තංහෙතු තංනිමිත්තං විසුං චුත්තො, අකුසලභාවසාමඤ්ඤෙන අග්ගහෙත්වා විසුං සරූපෙන ගහිතො. යදි කිලෙසකාමොව පුරිමපදෙ චුත්තො, තං කථං බහුවචනන්ති ආහ “අනෙකහෙදතො” තිආදි. අඤ්ඤසම්පීති

දිට්ඨිමානඅභිරිකානොත්තප්පාදීනං තංසහිතඵස්සාදීනඤ්ච.

උපරිඝානභිගපච්චනීකපටිපක්ඛභාවදස්සනතොති “සචිතක්කං සච්චාර” තිආදිනා උපරි චුච්චමානාති ඝානභිගාති උපරිඝානභිගාති, තෙසං අත්තනො පච්චනීකානං පටිපක්ඛභාවදස්සනතො තප්පච්චනීකනීවරණවචනං. “උපරිඝානභිගානං

පච්චනීකපටිපක්ඛභාවදස්සනතො” තිපි පායො. තත්ථ

පච්චනීකපටිපක්ඛභාවදස්සනතොති උපරි චුච්චමානඝානභිගානං

උජුච්චපච්චනීකවසෙන පටිපක්ඛභාවදස්සනතොති අත්ථං වදන්ති.

ඝානභිගපච්චනීකානීති ඝානභිගානං පචත්තිතිවාරණතො

ඝානභිගපච්චනීකානී. විද්ධංසකානීති විසාතකානී. සමාධි කාමච්ඡන්දස්ස

පටිපක්ඛොති රාගපණ්ඩියා උජුච්චපච්චනීකභාවතො නානාරම්මණෙහි

පලොභිතස්ස පරිබ්භමන්තස්ස චිත්තස්ස සමාධානතො කාමච්ඡන්දස්ස

සමාධි පටිපක්ඛො. පිති බ්‍යාපාදස්සාති පාමොජ්ජෙන

සමාන යොගක්ඛෙමත්තා බ්‍යාපාදස්ස පිති පටිපක්ඛා. විතක්කො

ථිතමිද්ධස්සාති යොනියො සඤ්ඤාපනවසෙන සච්චාරප්පචත්තිතො

විතක්කො ථිතමිද්ධස්ස පටිපක්ඛො. සුඛං උද්ධච්චකුක්කුච්චස්සාති සුඛං

චූපසන්තසීතලසභාවත්තා අචූපසමානුතාපසභාවස්ස උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස

පටිපක්ඛං. විචාරො විචිකිච්ජායාති විචාරො ආරම්මණෙ අනුමජ්ජනවසෙන

පඤ්ඤාපතිරූපසභාවත්තා විචිකිච්ඡාය පටිපක්ඛො. මහාකච්චානත්ථෙරෙන දෙසිතා පිටකානං සංවණ්ණනා පෙටකං, තස්මිං පෙටකෙ.

පඤ්චකාමගුණහෙදවිසයස්සාති රූපාදිපඤ්චකාමගුණවිසෙසවිසයස්ස. ආසාතවත්ථුහෙදාදිවිසයානන්ති ඛ්‍යාපාදවිවෙකච්චනෙන “අනත්ථං මෙ අවරී” තිආදිආසාතවත්ථුහෙදවිසයස්ස දොසස්ස, මොහාධිකෙහි ටීනමිද්ධාදීහි විවෙකච්චනෙන පටිච්ඡාදනවසෙන දුක්ඛාදිපුබ්බන්තාදිහෙදවිසයස්ස මොහස්ස වික්ඛම්භනවිවෙකො චුත්තො. කාමරාගඛ්‍යාපාදනදෙකට්ඨථීනමිද්ධාදිවික්ඛම්භකඤ්චෙන. සබ්බාකුසලපටිපක්ඛසභාවත්තා සබ්බකුසලානං, තෙන සභාවෙන සබ්බාකුසලප්පභායකං හොන්තමිසි කාමරාගාදිවික්ඛම්භනසභාවමෙව හොති තංසභාවත්තාති අවිසෙසෙත්වා නීවරණාකුසලමූලාදීනං වික්ඛම්භනවිවෙකො චුත්තො හොතීති ආහ.

යථාපච්චයං පචත්තමානානං සභාවධම්මානං නත්ථි කාචි වසවත්තිතාති වසවත්තිභාවනිචාරණත්ථං. “විතක්කනං විතක්කො” ති චුත්තං. විතක්කනන්ති හි විතක්කනකිරියා, සා ච විතක්කස්ස අත්තනො පච්චයෙහි පචත්තිමත්තමෙවාති භාවනිද්දෙසො වසවත්තිභාවනිචාරණාය හොති. තයිදං විතක්කනං “ඊදිසමිද්” ති ආරම්මණපරිකප්පනන්ති ආහ “ලාභනන්ති චුත්තං හොතී” ති. යස්මා චිත්තං විතක්කබලෙන ආරම්මණං අභිනිරුල්භං විය හොති, තස්මා සො ආරම්මණාභිනිරොපනලක්ඛණො චුත්තො. යථා හි කොචි රාජවල්ලභං ඤාතිං වා මිත්තං වා නිස්සාය රාජගෙහං ආරොහති අනුපවිසති, එවං විතක්කං නිස්සාය චිත්තං ආරම්මණං ආරොහති. යදි එවං කථං අවිතක්කං චිත්තං ආරම්මණං ආරොහතීති? විතක්කබලෙනෙව. යථා හි සො පුරිසො පරිවයෙන තෙන විනාපි නිරාසඬිකො රාජගෙහං පවිසති, එවං පරිවයෙන විතක්කෙන විනාපි අවිතක්කං චිත්තං ආරම්මණං ආරොහති. පරිවයෙනාති ච සන්තානෙ පචත්තවිතක්කභාවනාසඬිකාතෙන පරිවයෙන. විතක්කස්ස හි සන්තානෙ අභිණ්භං පචත්තස්ස වසෙන චිත්තස්ස ආරම්මණාභිරුහනං විරපරිචිතං, තෙන තං කදාචි විතක්කෙන විනාපි තත්ථ පචත්තතෙව. යථා තං ඤාණසහිතං හුත්වා සම්මසනවසෙන විරපරිචිතං කදාචි ඤාණරහිතමිසි සම්මසනවසෙන පචත්තති, යථා වා කිලෙසසහිතං හුත්වා පචත්තං සබ්බසො කිලෙසරහිතමිසි පරිවයෙන කිලෙසවාසනාවසෙන පචත්තති, එවං සම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

ආහනනපරියාහනනරසොති ආදිතො, අභිමුඛං වා හනනං ආහනනං. පරිතො, පරිවත්තිත්වා වා ආහනනං පරියාහනනං. “රූපං රූපං, පථවී පථවී” ති ආකොටෙන්තස්ස විය පචත්ති ආහනනං පරියාහනනන්ති ච වෙදිතබ්බං. යස්මිඤ්ඤි ආරම්මණෙ චිත්තං අභිනිරොපෙති, තං තස්ස ගහණයොග්‍යං කරොන්තො විතක්කො ආකොටෙන්තො විය හොති. යදි එවං නාගසෙනත්ථෙරෙන “ආකොටනලක්ඛණො විතක්කො. යථා,

මහාරාජ, හෙරි ආකොට්තා අථ පච්ඡා අනුරවති අනුසද්දායති, එවමෙව ඛො, මහාරාජ, යථා ආකොට්තා, එවං විතක්කො දට්ඨබ්බො. අථ පච්ඡා අනුරවතා අනුසද්දනා, එවං විචාරො දට්ඨබ්බො”ති ආකොට්තලක්ඛණතා විතක්කස්ස කස්මා චුත්තා? නායං විරොධො. ථෙරෙන හි කිච්චසන්නිස්සිතං කත්වා ලක්ඛණං චුත්තං. ධම්මානඤ්ඤි සභාවච්ඡිත්තා කාචි කිරියා නාම නත්ථී තථා ගහෙනබ්බාකාරො ව. බොධනෙය්‍යාජනානුරොධෙන පන පරමත්ථතො එකිභාවොපි සභාවධම්මො පරියායවචනෙහි විය සමාරොපිතරූපෙහි බහුහි පකාරෙහි පකාසියති. එවඤ්ඤි සො සුට්ඨු පකාසිතො හොති. ආනයනපච්චුපට්ඨානොති එත්ථ ආනයනං විත්තෙ ආරම්මණස්ස උපනයනං, ආකඨ්ඨනං වා.

අනුසඤ්චරණං අනුපරිබ්භමනං. ස්වායං විසෙසො සන්තානම්හි ලබ්භමානො එව සන්තානෙන පාකටො හොතීති දට්ඨබ්බො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. අනුමජ්ජනන්ති ආරම්මණෙ විත්තස්ස අනුමසනං, පරිමජ්ජනන්ති අත්ථො. තථා හි “විචාරො පරිමජ්ජනහත්ථො විය සඤ්චරණහත්ථො වියා”ති ච චුත්තො. තත්ථාති ආරම්මණෙ. සහජාතානං අනුයොජනං ආරම්මණෙ අනුවිචරණසංඛ්‍යාතඅනුමජ්ජනවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. අනුප්පබන්ධනං ආරම්මණෙ විත්තස්ස අවිච්ඡින්නස්ස විය පවත්ති. තථා හි සො “අනුප්පබන්ධනතා”ති නිද්දිට්ඨො. තෙනෙව ච “සංඝටානුරවො විය, පරිබ්භමනං වියා”ති ච චුත්තො. කත්ථවීති පඨමජ්ඣානෙන පරිත්තචිත්තුප්පාදෙසු ව. ඔළාරිකට්ඨෙනාති විචාරතො ඔළාරිකට්ඨෙන. යථා සංඝටාහිසාතසද්දො පඨමාහිනිපාතො හොති, එවං ආරම්මණාහිමුඛනිරොපනට්ඨෙන විතක්කො චෙනසො පඨමාහිනිපාතො විය හොතීති ආහ “සංඝටාහිසාතසද්දො වියා”තිආදි. විජ්ජාරවාති එත්ථ විජ්ජාරො නාම විතක්කස්ස ථිනමිද්ධපට්පක්ඛො ආරම්මණෙ අනොලීනතා අසංඛකොවො, සො පන අහිනිරොපනභාවෙන චලනං විය හොතීති අධිප්පායෙනාහ “පරිප්පන්දනභාවො විත්තස්සා”ති. පරිබ්භමනං වියාති එත්ථ පරිස්සයාභාවවීමංසනත්ථං. පරිබ්භමනන්ති වෙදිතබ්බං. දුකනිපාතට්ඨකථායං පන -

“ආකාසෙ ගච්ඡතො මහාසකුණස්ස උහොහි පක්ඛෙහි වාතං ගහෙත්වා පක්ඛෙ සන්නිස්සිදාපෙත්වා ගමනං විය ආරම්මණෙ චෙනසො අහිනිරොපනභාවෙන පවත්තො විතක්කො, වාතග්ගහණත්ථං පක්ඛෙ එන්දාපයමානස්ස ගමනං විය අනුමජ්ජනභාවෙන පවත්තො විචාරො”ති -

චුත්තං, තං අනුප්පබන්ධනෙන පවත්තියං යුජ්ජති. තථා හි උපවාසෙ වා අප්පනායං වා සන්තානෙන පවත්තියං විතක්කො නිච්චලො හුත්වා ආරම්මණං අනුපට්ඨිත්වා විය පවත්තති, න පඨමාහිනිපාතෙ පාකටො හොති. යථා හි අපුබ්බාරම්මණෙ පඨමාහිනිපාතභූතො විතක්කො විජ්ජාරවා හොති,

න තථා එකස්මිංයෙව ආරම්මණෙ නිරන්තරං අනුප්පබන්ධවසෙන පවත්නියං, නාතිවිජ්චාරවා පන තත්ථ හොති සන්නිසින්නභාවතො. පටිමද්වනියජ්ඣානෙසු පාකටො හොතීති විතක්කස්ස විසෙසො අභිනිරොපනාකාරො ඔළාරිකත්තා පටිමජ්ඣානෙ පාකටො හොති, තදභාවතො පඤ්චකනයෙ දුතියජ්ඣානෙ විචාරස්ස විසෙසො අනුමජ්ජනාකාරො පාකටො හොති.

අයං පනෙත්ථ අපරො නයො - මලග්ගහිතං කංසභාජනං එකෙන හත්ථෙන දළ්භං ගහෙත්වා ඉතරෙන හත්ථෙන චුණ්ණතෙලඵලකලොමාදිකතචුම්භටකෙන පරිමජ්ජන්තස්ස දළ්භං ගහණහත්ථො විය විතක්කො, පරිමජ්ජනහත්ථො විය විචාරො. තථා කුම්භකාරස්ස දණ්ඩප්පහාරෙන චක්කං හමයිත්වා භාජනං කරොන්තස්ස පිණ්ඩස්ස උප්පිළනහත්ථො විය විතක්කො, තස්සෙව ඉතො විතො ච සඤ්චරණහත්ථො විය විචාරො. තථා කංසභාජනාදීසු කිඤ්චි මණ්ඩලං වට්ටලෙඛං කරොන්තස්ස මජ්ඣෙ සන්නිරුමිහිත්වා ධීතකණ්ටකො විය අභිනිරොපනො විතක්කො, ඛහි පරිබ්භමනකණ්ටකො විය අනුමජ්ජනො විචාරොති වෙදිතබ්බං.

යථා පුප්ඵළසාධාදිඅවයවවිනිමුත්තො අවිජ්ජමානොපි රුක්ඛො “සපුප්ඵො සඵලො”ති වොහරියති, එවං විතක්කාදිඅභිගවිනිමුත්තං අවිජ්ජමානමපි ඥානං “සවිතක්කං සවිචාර”න්ති වොහරියතීති දස්සෙතුං “රුක්ඛො වියා”තිආදි චුත්තං. විහඬගෙ පනාතිආදීසු ඥානභාවනාය පුග්ගලවසෙන දෙසෙතබ්බත්තා “ඉධ හික්ඛු විවිච්චෙව කාමෙහි”තිආදිනා (විහ. 508) පුග්ගලාධිට්ඨානෙන ඥානාති උද්දිට්ඨානීති. යදිපි විහඬගෙ පුග්ගලාධිට්ඨානා දෙසනා කතා, අත්ථො පන තත්ත්ව පිහඬගෙපි යථා ඉධ “ඉමිනා ච විතක්කෙනා”තිආදිනා ධම්මවසෙන චුත්තො, එවමෙව දට්ඨබ්බො, පරමත්ථතො පුග්ගලස්සෙව අභාවතොති අධිජ්ජායො. අථ චා ඥානසමඬගිතො විතක්කවිචාරසමඬගිතාදස්සනෙන ඥානස්සෙව සවිතක්කසවිචාරතා චුත්තාති ආහ “අත්ථො පන තත්ත්ව එවමෙව දට්ඨබ්බො”ති.

විවෙකසද්දස්ස භාවසාධනතං සන්ධායාහ “තස්මා විවෙකා”ති. හෙතුඅත්ථෙ වෙතං නිස්සක්කවචනං, තස්මා විවෙකා හෙතුභූතාති අත්ථො. විවෙකසද්දස්ස කත්තුසාධනතං කම්මසාධනතං චා සන්ධායාහ “තස්මිං චා විවෙකෙ”ති. “විචිත්තො”ති හි ඉමිනා නිවරණෙහි විනාභූතො තෙහි විවෙචිතොති ච සාධනද්වයමිපි සඬගහිතමෙවාති. පිනයතීති තජ්ජෙති වඩ්චෙති චා. සම්පියායනලක්ඛණාති පරිතුස්සනලක්ඛණා. පීනනරසාති පරිබ්භනරසා. ඵරණරසාති පණ්ණරුපෙහි කායස්ස ඛ්‍යාපනරසා. උදග්ගභාවො ඔදග්‍යං. සුඛයතීති සුඛං, අත්තනා සම්පයුත්තධම්මෙ ලද්ධස්සාදෙ කරොතීති අත්ථො. ස්වායං කත්තුනිද්දෙසො පරියායලද්ධො

ධම්මතො අඤ්ඤස්ස කත්තුනිවත්තනත්ථො, නිජ්ජරියායෙන පන භාවසාධනමෙව ලබ්භතීති “සුඛනං සුඛ”න්ති චුත්තං. සාතලක්ඛණන්ති ඉට්ඨසභාවත්තා තංසමඬගීපුග්ගලං, සම්පයුත්තධම්මෙ වා අත්තනි සාදයතීති සාතං ද-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා. සාතං මධුරන්ති වදන්ති, සාතං ලක්ඛණං එතස්සාති සාතලක්ඛණං. උපමුහනරසන්තිආදීසු උපමුහනං සම්පයුත්තධම්මානං සංවද්ධනං, දුක්ඛං විය අවිස්සජ්ජෙත්වා අදුක්ඛමසුඛා විය අනජ්ඣුපෙක්ඛිත්වා අනු අනු ගණ්භනං උපකාරිතා වා අනුග්ගහො. කත්ථවීති පඨමජ්ඣානාදිකෙ. පටිලාභතුට්ඨීති පටිලාභවසෙන උජ්ජපජ්ජනකතුට්ඨී. පටිලද්ධරසානුභවනන්ති පටිලද්ධස්ස ආරම්මණරසස්ස අනුභවනං. එතෙන පිතිසුඛානි සභාවතො විභජිත්වා දස්සිතාති. යත්ථ පිති, තත්ථ සුඛන්ති විතක්කස්ස විය විචාරෙන පිතියා සුඛෙන අවිචන්තසංයොගමාහ. යත්ථ සුඛං, තත්ථ න නියමතො පිතීති විචාරස්ස විය විතක්කෙන, සුඛස්ස පිතියා අනවිචන්තසංයොගං. තෙන අවිචන්තානවිචන්තසංයොගිතාය පිතිසුඛානං විසෙසං දස්සෙති.

කං උදකං තාරෙන්ති එත්ථාති කත්තාරං, නිරුද්ධකමරුට්ඨානං. වනමෙව වනන්තං. වනවිජායජ්ජවෙසනඋදකපරිභොගෙසු විය සුඛන්ති යථා හි පුරිසො මහාකන්තාරමග්ගං පටිපන්නො සම්මපරෙතො තසිතො පිපාසිතො පටිපථෙ පුරිසං දිස්වා “කත්ථ පාතීයං අත්ථී”ති පුච්ඡෙය්‍ය, සො “අට්ඨං උත්තරිත්වාච ජාතස්සරවනසණ්ඛො අත්ථී, තත්ථ ගන්ත්වා ලභිස්සසී”ති වදෙය්‍ය, සො තස්ස කථං සුත්වාච හට්ඨපහට්ඨො හවෙය්‍ය, තතො ගච්ඡන්තො භූමියං පතීතාති උජ්ජලදලනාළපත්තාදීති දිස්වා සුට්ඨුතරං හට්ඨපහට්ඨො හුත්වා ගච්ඡන්තො අල්ලවත්ථෙ අල්ලකෙසෙ පුරිසෙ පස්සෙය්‍ය, වනකුක්කුට්ඨනමොරාදීනං සද්දං සුණෙය්‍ය, ජාතස්සරපරියන්තෙ ජාතමණිජාලසදිසං නීලවනසණ්ඛං පස්සෙය්‍ය, සරෙ ජාතාති උජ්ජලපදුමකුමුදානි පස්සෙය්‍ය, අවිජං විජ්ජසන්නං උදකමිපි පස්සෙය්‍ය, සො හියො හියො හට්ඨපහට්ඨො හුත්වා ජාතස්සරං ඔතරිත්වා යථාරුචි න්භත්වා ච පිවිත්වා ච පස්සද්ධරුථො හිසමුළාලපොක්ඛරාදීති ඛදිත්වා නීලජ්ජලාදීති පිළන්ධිත්වා මන්දාලවමුලානි ඛන්ධෙ ඛිපිත්වා උත්තරිත්වා සාටකං නිවාසෙත්වා උදකසාටකං ආතපෙ කත්වා සීතවිජායාය මන්දමන්දෙ වාතෙ පහරන්තෙ නිපන්නොච “අහො සුඛං අහො සුඛ”න්ති වදෙය්‍ය, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං. තස්ස හි පුරිසස්ස ජාතස්සරවනසණ්ඛසවනතො පට්ඨාය යාච උදකදස්සනා හට්ඨපහට්ඨකාලො විය පුබ්බභාගාරම්මණෙ හට්ඨපහට්ඨකාරා පිති, න්භාසිත්වා ච පිවිත්වා ච සීතවිජායාය මන්දමන්දෙ වාතෙ පහරන්තෙ “අහො සුඛං අහො සුඛ”න්ති වදන්තො නිපන්නකාලො විය බලජ්ජත්තං ආරම්මණරසානුභවනාකාරසණ්ඨිතං සුඛං.

තස්මිං තස්මිං සමයෙති ඉට්ඨාරම්මණස්ස පටිලාභසමයෙ පටිලද්ධස්ස රසානුභවනසමයෙ වනවිජායාදීනං සවනදස්සනසමයෙ පරිභොගසමයෙ ච. පාකට්ඨාවතොති යථාක්කමං පිතිසුඛානං විභූතභාවතො. විවෙකජං

පීතිසුඛන්ති එත්ථ පුරිමස්මිං අත්ථෙවි විවෙකජන්ති ඝානං චුත්තං. පීතිසුඛසද්දතො ච අත්ථිඅත්ථවිසෙසවතො අස්ස ඝානස්ස, අස්මිං චා ඝානෙති එත්ථ අකාරො දට්ඨබ්බො යථා අරිසසොති. දුතියෙ පීතිසුඛමෙව විවෙකජං, විවෙකජංපීතිසුඛන්ති ච අඤ්ඤපදත්ථසමාසො පච්චත්තනිද්දෙසස්ස ච අලොපො කතො, ලොපෙ චා සති “විවෙකජපීතිසුඛ”න්ති පාඨොති අයං විසෙසො.

ගණනානුපුබ්බතො පටිමන්ති ඉමිනා දෙසනාක්කමං උල්ලිඬිගෙති. “ගණනානුපුබ්බතා පටිම”න්තිපි පාඨො, තත්ථාපි ගණනානුපුබ්බතායාති අත්ථො, ගණනානුපුබ්බතාමත්තං චා පටිමන්ති ඉදං වචනන්ති අත්ථො. පටිමං සමාපජ්ජති පටිමන්ති ඉදං පන න එකන්තලක්ඛණං. විණ්ණවසිභාවො හි අට්ඨසමාපත්තිලාභී ආදිතො පට්ඨාය මත්ථකං පාපෙන්නොපි සමාපජ්ජතුං සක්කොති, මත්ථකතො පට්ඨාය ආදිං පාපෙන්නොපි සමාපජ්ජතුං සක්කොති, අන්තරන්තරා ඔක්කමන්තොපි සක්කොති. එවං පුබ්බුජ්ජත්තියට්ඨෙන පන පටිමං උප්පන්නන්තිපි පටිමං. තෙනෙව විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.75) “ගණනානුපුබ්බතා පටිමං, පටිමං උප්පන්නන්තිපි පටිම”න්ති එත්තකමෙව චුත්තං. පච්චනීකධම්මෙ ඝාපෙතීති නිවරණාදිපච්චනීකධම්මෙ දහති, වික්ඛම්භනවසෙන පජ්ඣතීති අත්ථො. ගොවරන්ති කසිණාදිආලම්බනං. තන්ති තං ගොවරං. උපනිජ්ඣායතීති පස්සති. සහ උපවාරෙන්නාති සද්ධිං උපවාරජ්ඣානෙන. කසිණාරම්මණුපනිජ්ඣායනතොති පට්ඨිකසිණාදිතො අත්තතො ආරම්මණස්ස රූපං විය වක්ඛුනා උපනිජ්ඣායනතො. ලක්ඛණුපනිජ්ඣායනතොති යථාසම්භවං අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයස්ස නිබ්බානධාතුයා තථලක්ඛණස්ස ච උපනිජ්ඣායනතො. තෙනෙවාහ “එත්ථ ණී”තිආදි. නිච්චාදිවිපල්ලාසජ්ජහානෙන මග්ගො අසම්මොහතො අනිච්චාදිලක්ඛණාති උපනිජ්ඣායතීති ලක්ඛණුපනිජ්ඣානන්ති ආහ “විපස්සනාය උපනිජ්ඣායනකිච්ච”න්තිආදි. තථලක්ඛණන්ති අවිනාසධම්මස්ස නිබ්බානස්ස අනඤ්ඤථාභාවතො අවිපරිතසභාවො තථලක්ඛණං, මග්ගස්සපි චා නිබ්බානාරම්මණතො තථලක්ඛණුපනිජ්ඣානතා යොජෙතබ්බා.

විසදිසොදාහරණං තාව දස්සෙන්නො ආහ “යථා සධතො”තිආදි. අඤ්ඤො අපදෙසාරහො හොතීති ධනතො පරිජනතො ච අඤ්ඤො ධනවා පරිජනවා ච පුරිසො සහ ධනෙන වත්තති පරිජනෙන වාති සධතො සපරිජනොති අපදෙසං අරහතීති අපදෙසාරහො හොති, අපදිසිතබ්බො හොතීති චුත්තං හොති. සෙනඬිගෙසු එව සෙනාසම්මුතීති රථාදිසෙනඬිගවිනිමුත්තාය සෙනාය අභාවෙපි රථෙහි පත්තීහි ච සහ වත්තනතො සරථා සපත්ති සෙනාති රථාදිසෙනඬිගෙසුයෙව සෙනාවොභාරොති අත්ථො. කස්මා පනෙත්ථ ඝානපාඨෙ අග්ගහිතා විත්තෙකග්ගතා ගහිතාති අනුයොගං සන්ධායාහ “අචුත්තත්තා”තිආදි. එවං

චුත්තායෙවාති එවං සරූපතො විහඬිගෙ චුත්තායෙව. සචිත්තෙකග්ගතන්ති ඉධ අචුත්තෙපීති “සචිත්තෙකග්ගත”න්ති එවං සරූපතො ඉමස්මිං ඝානපායෙ අචුත්තෙපීති අත්ථො, සාමඤ්ඤතො පන ඝානග්ගහණෙන ගහිතා එව. තෙනෙවාහ “යෙන භී”තිආදි. ඉදං චුත්තං භොති – යෙන විතක්කාදීහි සහ වත්තබ්බං, තං ධම්මං දීපෙතුං තස්ස පකාසනාධිප්පායෙන “සචිතක්කං සචිචාර”න්තිආදිනා උද්දෙසො කතො, සො එව අධිප්පායො තෙන භගවතා විහඬිගෙ (විහ. 569) “චිත්තස්සෙකග්ගතා”ති නිද්දිසන්තෙන පකාසිතො, තස්මා සා ඝානපායෙ අග්ගහිතාති න චිත්තෙතබ්බන්ති.

උපසම්පජ්ජාති එත්ථ උප-සංසද්දා “උපලබ්භතී”තිආදීසු විය නිරත්ථකාති දස්සෙතුං “උපගන්ත්වා”තිආදිං වත්වා පුන තෙසං සාත්ථකභාවං දස්සෙතුං “උපසම්පාදයිත්වා”තිආදි චුත්තං, තස්මා උපසම්පජ්ජාති එත්ථ පත්වා සාධෙත්වාති වා අත්ථො. ඉරියන්ති කිරියං. චුත්තින්තිආදීති තස්සෙව වෙච්චනාති. එකං ඉරියාපථබ්බාධනං ඉරියාපථන්තරෙහි රක්ඛණං පාලනං. සබ්බබුද්ධානං ආවිණ්ණත්තා ආනාපානස්සතිකම්මට්ඨානමෙව චුත්තං. තඤ්චි සබ්බබුද්ධානං ආවිණ්ණන්ති වදන්ති.

පඨමජ්ඣානකථා නිට්ඨිතා.

දුතියජ්ඣානකථා

වූපසමාති වූපසමහෙනු. වූපසමොති චෙත්ථ පභානං අධිජ්ජෙතං, තඤ්ච විතක්කවිචාරානං අතික්කමො අත්ථතො දුතියජ්ඣානක්ඛණෙ අනුජ්ජාදොති ආහ “සමතික්කමා”තිආදි. කතමෙසං පනෙත්ථ විතක්කවිචාරානං වූපසමො අධිජ්ජෙතො, කිං පයමජ්ඣානිකානං, උදාහු දුතියජ්ඣානිකානන්ති, කිඤ්චෙත්ථ – යදි පයමජ්ඣානිකානං, නත්ථි තෙසං වූපසමො. න හි කදාවි පයමජ්ඣානං විතක්කවිචාරරහිතං අත්ථි. අථ දුතියජ්ඣානිකානං, එවමපි නත්ථෙව වූපසමො සබ්බෙන සබ්බං තෙසං තත්ථ අභාවතොති ඉමං අනුයොගං සන්ධායාහ “තත්ථ කිඤ්චාපි”තිආදි. යස්මා දිට්ඨාදීනවස්ස තංතංඤානක්ඛණෙ අනුජ්ජත්තිධම්මතාපාදනං වූපසමනං අධිජ්ජෙතං, විතක්කාදයො එව ච ඤානඤ්ඤානා තථා කරියන්ති, න තංසම්පයුත්තා එස්සාදයො, තස්මා විතක්කාදීනංයෙව වූපසමාධිවචනං ඤානෙ ආගතං. යස්මා පන විතක්කාදීනං විය තංසම්පයුත්තධම්මානම්පි “එතෙන එතං ඔළාරික”න්ති ආදීනවදස්සනං සුත්තෙ ආගතං, තස්මා අවිසෙසෙන විතක්කාදීනං තංසගතානාඤ්ච වූපසමාදිකෙ චත්තබ්බෙ විතක්කාදීනංයෙව වූපසමො වුවිචමානො අධිකවචනං අඤ්ඤමත්ථං බොධෙතීති කත්වා කඤ්චි විසෙසං දීපෙතීති දස්සෙන්නො “ඔළාරිකස්ස පනා”තිආදිමාහ. අයඤ්ඤෙත්ථ අධිජ්ජායො – යෙහි විතක්කවිචාරෙහි පයමජ්ඣානස්ස ඔළාරිකතා, තෙසං සමතික්කමා දුතියජ්ඣානස්ස සමධිගමො, න සභාවතො අනොළාරිකානං එස්සාදීනං සමතික්කමාති අයමත්ථො “විතක්කවිචාරානං වූපසමා”ති එතෙන දීපිතො, තස්මා “කිං පයමජ්ඣානිකානං විතක්කවිචාරානං වූපසමො ඉධාධිජ්ජෙතො, උදාහු දුතියජ්ඣානිකාන”න්ති එදිසි වොදනා අනොකාසාව. “පිතියා ච විරාගා”තිආදීසුපි එසෙව නයො. තස්මා විතක්කවිචාරපිතිසුඛසමතික්කමවචනාති ඔළාරිකොළාරිකඤ්ඤාසමතික්කමා දුතියාදිඅධිගමදීපකාතීති තෙසං එකදෙසභූතං විතක්කවිචාරසමතික්කමවචනං අවයවෙන සමුදායොපලක්ඛණනයෙන තං දීපකං වුත්තං. විසුං විසුං ධීතෙපි හි විතක්කවිචාරසමතික්කමවචනාදිකෙ පහෙයාඤ්ඤානිද්දෙසනාසාමඤ්ඤෙන විත්තෙන සමුහතො ගහිතෙ විතක්කවිචාරවූපසමවචනස්ස තදෙකදෙසනා භොතීති. අථ චා විතක්කවිචාරවූපසමවචනෙනෙව තංසමතික්කමා දුතියාදිඅධිගමදීපකෙන පිතිවිරාගාදිවචනානං පිතිආදිසමතික්කමා තතියාදිඅධිගමදීපකතා දීපිතා භොතීති තස්ස තදීපකතා වුත්තා. එවඤ්ච අවයවෙන සමුදායොපලක්ඛණං විනා විතක්කවිචාරවූපසමවචනෙන පිතිවිරාගාදිවචනානං සවිසයෙ සමානඛ්‍යාපාරතා දස්සිතා භොති.

අජ්ඣත්තන්ති නියකජ්ඣත්තං අධිජ්ජෙතං, න අජ්ඣත්තජ්ඣත්තාදීති දස්සෙන්නො ආහ “අජ්ඣත්තන්ති නියකජ්ඣත්තං අධිජ්ජෙත”න්ති. තත්ථ කාරණමාහ “විහඬිගෙ පනා”තිආදි. පන-සද්දොපි අපිසද්දත්ථො, විහඬිගෙපිති අත්ථො. අයමෙව චා පායො.

නීලවණ්ණයොගතො නීලවත්ථං වියාති නීලයොගතො වත්ථං නීලං වියාති අධිප්පායො. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථවිකප්පෙති “වෙනො සම්පසාදයති”ති එතස්මිං පක්ඛෙ. වෙනසොති ච උපයොගත්ථෙ සාම්චචනං. පූරිමස්මිත්ති “සම්පසාදනයොගතො ඤානම්පි සම්පසාදන”න්ති චුත්තපක්ඛෙ. වෙනසොති සම්බන්ධෙ සාම්චචනං. “යාව න පරෙ එකගතෙ කරොමි”තිආදීසු සෙට්ඨචචනොපි එකසද්දො ලොකෙ දිස්සතීති ආහ “සෙට්ඨොපි හි ලොකෙ එකොති චුච්චති”ති. “එකාකීහි බුද්දකෙහි ජිත”න්තිආදීසු අසභායත්ථොපි එකසද්දො දිට්ඨොති ආහ “එකො අසභායො හුත්වා”ති. සද්ධාදයොපි කාමං සම්පයුත්තධම්මානං සාධාරණතො ච අසාධාරණතො ච පච්චයා හොන්තියෙව, සමාධි පන ඤානක්ඛණෙ සම්පයුත්තධම්මානං අවික්ඛෙපලක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියකරණෙන සාතිසයං පච්චයො හොතීති දස්සෙන්නො “සම්පයුත්තධම්මෙ...පෙ.... අධිචචන”න්ති ආහ.

“සම්පසාදනං වෙනසො එකොදිභාව”න්ති විසෙසනද්වයං ඤානස්ස අතිසයචචනිච්ඡාවසෙන ගතිතං. ස්වායමතිසයො යථා ඉමස්මිං ඤානෙ ලබ්භති, න තථා පටිමජ්ඣානෙති ඉමං විසෙසං දස්සෙතුං “නනු වා”තිආදි චුත්තං. ආරම්මණෙ ආහනනපරියාහනනවසෙන අනුමජ්ජනඅනුයුජ්ජනවසෙන ච පවත්තමානා ධම්මා සතිපි නීවරණජ්ජනානෙන කිලෙසකාලුස්සියාපගමෙ සම්පයුත්තානං කිඤ්චි බොහං කරොන්තා විය තෙහි ච තෙ න සන්තිසින්නා හොන්තීති චුත්තං. “චිතක්කච්චාරක්ඛොහෙන...පෙ.... න සුප්පසන්න”න්ති. තත්ථ බුද්දිකා උභිදයො වීචිදයො, මහතිදයො තරඬිගා. සමාධිපි න සුට්ඨු පාකටොති සතිපි ඉන්ද්‍රියසමත්තෙ වීරියසමතාය ච තෙනෙව බොතෙන සම්පසාදාභාවෙන ච බහලෙ විය ජලෙ මච්ඡො සමාධිපි න සුට්ඨු පාකටො. චිතක්කච්චාරපලිබොධාභාවෙනාති එත්ථ යථාචුත්තබොහො එව පලිබොධො. එවං චුත්තෙනාති යස්සා සද්ධාය වසෙන සම්පසාදනං, යස්සා ච චිත්තෙකග්ගතාය වසෙන එකොදිභාවන්ති ච ඤානං චුත්තං, තාසං එව “සද්දහනා”තිආදිනා (විහ. 574) පවත්තිආකාරවිසෙසවිභාවනවසෙන චුත්තෙන තෙන විහඬිගපාඨෙන. අයං අත්ථවණ්ණනාති “සම්පසාදනයොගතො, සම්පසාදනතො වා සම්පසාදනං. එකොදිං භාවෙතීති එකොදිභාවන්ති ඤානං චුත්ත”න්ති එවං පවත්තා අයං අත්ථවණ්ණනා. අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දති වෙව සමෙති ව, එවං වෙදිතබ්බාති කථං පනායං අත්ථවණ්ණනා තෙන විහඬිගපාඨෙන සද්ධිං සංසන්දති සමෙති, නනු ඤානවිහඬිගෙ “සම්පසාදන”න්ති පදං උද්ධරිත්වා “යා සද්ධා සද්දහනා”තිආදිනා (විහ. 574) සද්ධායෙව චුත්තා, “වෙනසො එකොදිභාව”න්ති ච පදං උද්ධරිත්වා “යා චිත්තස්ස යීති සණ්ඨිති අවට්ඨිති”තිආදිනා සමාධිස්සෙව නිද්දෙසො කතො, අට්ඨකථායං පන “සම්පසාදනං එකොදිභාව”න්ති ඤානමෙව චුත්තන්ති අට්ඨකථාය

විහඬගපායෙන සද්ධිං විරොධො ආපජ්ජති? නාපජ්ජති විහඬගෙහි ඉමිනාව අධිප්පායෙන නිද්දෙසස්ස කතත්තා. තථා හි යෙන සම්පසාදනෙන යොගා ඤානං “සම්පසාදන”න්ති වුච්චති, තස්මිං “යා සද්ධා සද්දහනා”තිආදිනා දස්සිතෙ සම්පසාදනං ඤානන්ති සමානාධිකරණනිද්දෙසෙනෙව තංයොගා ඤානෙන තංසද්දජ්ජවත්ති දස්සිතා හොති. “එකොදිභාව”න්ති ච පදං උද්ධරිත්වා එකොදිමිහි දස්සිතෙ එකොදිභාවං ඤානන්ති සමානාධිකරණනිද්දෙසෙනෙව ඤානස්ස එකොදිවච්චිකතා වුත්තාව හොතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන බ්‍යඤ්ජනවිචාරං අකත්වා ධම්මමත්තමෙව නිද්දිට්ඨන්ති අවිරොධො යුත්තො.

යං පන වුත්තං ටීකාකාරෙහි ආවරියධම්මපාලත්ථෙරාදිහි “යදි එකොදීති සමාධිස්ස ගහණං අධිප්පෙනං, තදා ‘එකොදිභාව’න්ති පදං උද්ධරිත්වා සමාධිස්ස නිද්දෙසො න කත්තබ්බො සියා. තස්මා එකොදිභාවසද්දො එව සමාධිමිහි පවත්තො සම්පසාදනසද්දො විය ඤානෙ පවත්තතීති යුත්ත”න්ති, තං අට්ඨකථාය විරුජ්ඣති. තස්මා සො අට්ඨකථානිරපෙක්ඛො විසුංයෙවෙකො අත්ථවිකජ්ජොති ගහෙනබ්බං. අයඤ්චි නෙසං අධිප්පායො – විතක්කවිචාරෙහි අනජ්ඣාරුළුහත්තා එකං උදෙනීති එකොදීති තථාවිධසමාධියුත්තං ඤානවිත්තමෙව ගහෙත්වා එකොදිස්ස භාවො එකොදිභාවොති සමාධිස්ස ගහණං සක්කා චත්තුන්ති. යො පනායං තෙසමහිනිචෙසො “එකොදීති සමාධිස්ස ගහණෙ සති ‘එකොදිභාව’න්ති පදං උද්ධරිත්වා සමාධිස්ස නිද්දෙසො න කත්තබ්බො සියා”ති, සො අනෙකන්තිකත්තා අයුත්තො. අඤ්ඤත්ථපි හි බ්‍යඤ්ජනවිචාරං අකත්වා අත්ථමත්තස්සෙව බ්‍යඤ්ජලලෙන විහඬගෙ නිද්දෙසො දිස්සති.

සන්තාති සමං නිරොධං ගතා. සමීතාති භාවනාය සමං ගමිතා නිරොධිතා. වූපසන්තාති තතො එව සුට්ඨු උපසන්තා. අත්ථචගතාති අත්ථං විනාසං ගතා. අබ්භත්ථචගතාති උපසග්ගෙන පදං වච්චෙත්වා වුත්තං. අජ්ජිතාති ගමිතා විනාසං ගතා. සොසිතාති පවත්තිසඬ්ඛාතස්ස සන්තානස්ස අභාවෙන සොසං සුක්ඛභාවං ගතා. බ්‍යන්තිකතාති විගතන්තා කතා.

අයමත්ථොති භාවනාය පහීනත්තා විතක්කවිචාරානං අභාවසඬ්ඛාතො අත්ථො. වොදකෙන වුත්තමත්ථං සම්පට්ඨිත්වා පරිහරිතුං “එවමෙතං සිද්ධොවායමත්ථො”ති චත්වා “න පනෙන”න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ එතන්ති “විතක්කවිචාරානං වූපසමා”ති එතං වචනං. තදත්ථදීපකන්ති තස්ස විතක්කවිචාරාභාවමත්තසඬ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස දීපකං. න කිලෙසකාලුස්සියස්සාති උපචාරක්ඛණෙ විය නිවරණසඬ්ඛාතස්ස කිලෙසසඬ්ඛොහස්ස වූපසමා න සම්පසාදනන්ති අත්ථො. නනු ච “පුරිමං චත්වාපි චත්තබ්බමෙවා”ති ඉදං කස්මා වුත්තං. තථා හි දුතියස්කානාදිඅධිගමුපායදීපකෙන අජ්ඣත්තං සම්පසාදනතාය චෙතසො එකොදිභාවතාය ච හෙතුදීපකෙන අවිතක්කඅවිචාරභාවහෙතුදීපකෙන ච

විතක්කවිචාරවූපසමච්චනෙනෙව විතක්කවිචාරාභාවො දීපිතොති, කිං පුන අවිතක්කඅවිචාරච්චනෙන කතෙතාති? න, අදීපිතත්තා. න හි විතක්කවිචාරවූපසමච්චනෙන විතක්කවිචාරානං අප්පචත්ති වුත්තා හොති. විතක්කවිචාරෙසු හි තණ්හාප්පභානං එතෙසං වූපසමනං. ඔළාරිකභිගමුබ්බෙන හි තංතංඝානනිකන්තියා වික්ඛම්භනං. විතක්කවිචාරවූපසමච්චනාදීහි පකාසිතං. යතො විතක්කවිචාරෙසු විරත්තභාවදීපකං විතක්කවිචාරවූපසමච්චනං, යෙ ච සඨ්ඛාරෙසු තණ්හාප්පභානං කරොන්ති, තෙසු මග්ගෙසු පහීනතණ්හෙසු ච එලෙසු සඨ්ඛාරප්පචත්ති හොති, එවමිධාපි වික්ඛම්භිතවිතක්කවිචාරතණ්හස්ස දුතියජ්ඣානස්ස විතක්කවිචාරසම්පයොගො පුරිමෙන න නිචාරිතො සියාති තන්තිචාරණත්ථං ආවජ්ජිතුකාමතාදිඅතික්කමො ච තෙසං වූපසමොති දස්සනත්ථස්ථ “අවිතක්කං අවිචාර”න්ති වුත්තං. පයමජ්ඣානං දුතියජ්ඣානස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොතීති ආහ “පයමජ්ඣානසමාධිතො”ති. පයමම්පිති පයමජ්ඣානම්පි.

ගණනානුපුබ්බතොතිආදි හෙට්ඨා වුත්තනෙයෙනෙව චෙදිතබ්බං. එත්ථාපි “දුතියං උප්පන්නන්තිපි දුතිය”න්ති වත්තුං වට්ටතියෙව. වුත්තමෙවත්ථං විහඪගපායෙන සාධෙන්නො ආහ “යථාහ”තිආදි. යං පන විහඪගෙ (විහ. 580) “ඝානන්ති සම්පසාදො පිති සුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා”ති වුත්තං, තං සපරික්ඛාරං ඝානං දස්සෙතුං පරියායෙන වුත්තං. රථස්ස පණ්ඩුකම්බලං විය හි සම්පසාදො ඝානස්ස පරික්ඛාරො, න ඝානභිගන්ති ආහ “පරියායොයෙව චෙසො”ති. නිප්පරියායතො පන උපනිජ්ඣානලක්ඛණප්පත්තානං අභිගානං වසෙන තිවඨිගිකමෙවෙනං හොතීති ආහ “සම්පසාදනං පන යපෙත්වා”තිආදි.

දුතියජ්ඣානකථා නිවර්තීතා.

තනියජ්ඣානකථා

විරජ්ජනං විරාගො. තං පන විරජ්ජනං නිබ්බින්නනුබ්බෙන භීළනං වා තප්පට්ඨිද්ධරාගප්පහානං වාති දස්සෙතුං “තස්සා පිතියා ජිගුච්ඡනං වා සමතික්කමො වා”ති වුත්තං. උභින්නමත්තරාති පිතියා විරාගාති ඉමෙසං ද්විත්තං පදානං අත්තරා, මජ්ඣෙති අත්ථො. සම්පිණ්ඩනං සමුච්චයො. මග්ගොති උපායො. දුතියජ්ඣානස්ස හි පටිලාහං විනා තනියජ්ඣානස්ස අධිගමො න හොතීති විතක්කවිචාරානං වුපසමො තනියජ්ඣානාධිගමස්ස උපායො. තදධිගමායාති තනියමග්ගාධිගමාය.

උපපත්තිතොති සමවාහිතභාවෙන පතිරූපතො ඤානුපෙක්ඛාපි සමවාහිතමෙව අන්තොනීතං කත්වා පවත්තතීති ආහ “සමං පස්සතී”ති. විසදායාති සංකිලෙසවිගමෙන පරිබ්බත්තාය. විපුලායාති සාතිසයං මහග්ගතභාවප්පත්තිතො මහතියා. ථාමගතායාති පිතිවිගමෙන ථීරභාවප්පත්තාය. නනු චෙත්ථ උපෙක්ඛාවෙදනාව න සම්භවති, තස්මා කථමයං තනියජ්ඣානසමඬ්ඨී උපෙක්ඛාය සමන්තාගතත්තා “උපෙක්ඛකො”ති වුච්චතීති චෙ? න කෙවලං වෙදනුපෙක්ඛාව උපෙක්ඛාති වුච්චති, අථ ඛො අඤ්ඤාපි උපෙක්ඛා විජ්ජන්තීති දස්සෙන්නො ආහ “උපෙක්ඛා පන දසවිධා හොතී”තිආදි. තත්ථ (ධ. ස. අට්ඨ. 163; විසුද්ධි. 1.84) “ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු චක්ඛුනා රූපං දිස්වා නෙව සුමනො හොති න දුම්මනො, උපෙක්ඛකො විහරති සතො සම්පජානො”ති (අ. නි. 6.1) එවමාගතා බිණාසවස්ස ඡසු ද්වාරෙසු ඉට්ඨානිට්ඨජලාරම්මණාපාථෙ පරිසුද්ධපකතිභාවාච්ඡහනාකාරභූතා උපෙක්ඛා ඡළඬිගුපෙක්ඛා නාම.

යා පන “උපෙක්ඛාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං එරිත්වා විහරති”ති (දී. නි. 3.308) එවමාගතා සත්තෙසු මජ්ඣත්තාකාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා නාම.

යා “උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකචිගං භාවෙති විවෙකනිස්සිත”න්ති (ම. නි. 1.27; සං. නි. 5.182, 190-191) එවමාගතා සහජාතධම්මානං මජ්ඣත්තාකාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං බොජ්ඣකචිගුපෙක්ඛා නාම.

යා පන “කාලෙන කාලං උපෙක්ඛානිමිත්තං මනසි කරොතී”ති (අ. නි. 3.103) එවමාගතා අනච්චාරද්ධනාතිසිලීලවිරියසඬ්ඛාතා උපෙක්ඛා, අයං වීරියුපෙක්ඛා නාම.

යා —

“කති සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා සමථවසෙන උප්පජ්ජන්ති, කති සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති? අට්ඨ

සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා සමථවසෙන උප්පජ්ජන්ති, දස සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති.

“කතමා අට්ඨ සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා සමථවසෙන උප්පජ්ජන්ති? පට්ඨජ්ඣානපටිලාභත්ථාය නිවරණ පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං, දුතියජ්ඣානපටිලාභත්ථාය විතක්කවිචාරෙ පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං, තනියජ්ඣානපටිලාභත්ථාය ජිතිං පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං, චතුත්ථජ්ඣානපටිලාභත්ථාය සුබදුක්ඛෙ පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං, ආකාසානඤ්චායතනසමාපත්තිපටිලාභත්ථාය රූපසඤ්ඤා පටිසඬ්ඤා නානත්තසඤ්ඤා පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනසමාපත්තිපටිලාභත්ථාය ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤා පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං, ආකිඤ්චඤ්චායතනසමාපත්තිපටිලාභත්ථාය විඤ්ඤාණඤ්චායතනසඤ්ඤා පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිපටිලාභත්ථාය ආකිඤ්චඤ්චායතනසඤ්ඤා පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං, ඉමා අට්ඨ සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා සමථවසෙන උප්පජ්ජන්ති.

“කතමා දස සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති? සොතාපත්තිමග්ගපටිලාභත්ථාය උප්පාදං පචත්තං නිමිත්තං ආයුහනං පටිසන්ධිං ගතිං නිබ්බත්තිං උපපත්තිං ජාතිං ජරං ඛ්‍යාධිං මරණං සොකං පරිදේවං උපායාසං පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං, සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථාය උප්පාදං පචත්තං නිමිත්තං ආයුහනං පටිසන්ධිං පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං, සකදාගාමිමග්ගපඤ්ඤාත්ථාය...පෙ.... සකදාගාමිඵලසමාපත්තත්ථාය...පෙ.... අනාගාමිමග්ගපටිලාභත්ථාය...පෙ.... අනාගාමිඵලසමාපත්තත්ථාය...පෙ.... අරහත්තමග්ගපටිලාභත්ථාය උප්පාදං පචත්තං නිමිත්තං ආයුහනං පටිසන්ධිං ගතිං නිබ්බත්තිං උපපත්තිං ජාතිං ජරං ඛ්‍යාධිං මරණං සොකං පරිදේවං උපායාසං පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං, අරහත්තඵලසමාපත්තත්ථාය...පෙ.... සුඤ්ඤතවිහාරසමාපත්තත්ථාය...පෙ.... අනිමිත්තවිහාරසමාපත්තත්ථාය උප්පාදං පචත්තං නිමිත්තං ආයුහනං

පටිසන්ධිං පටිසඬ්ඛා සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං,
ඉමා දස සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති”ති (පටි. ම.
1.57) –

එවමාගතා නිවරණාදිපටිසඬ්ඛාසන්තිට්ඨනාකාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං
සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා නාම.

තත්ථ නිවරණෙ පටිසඬ්ඛාති පඤ්ඤ ව නිවරණාති පහාතබ්බභාවෙන
පටිසඬ්ඛාය, පරිග්ගහෙත්වාති අත්ථො. සන්තිට්ඨනාති නිවරණානං
පහානාහිමුබ්භූතත්තා තෙසං පහානෙපි අබ්‍යාපාරභාවූපගමනෙන
මජ්ඣත්තතාය සන්තිට්ඨනා. සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාසුති නිවරණප්පහානෙ
බ්‍යාපාරාකරණෙන නිවරණසඬ්ඛාතානං සඬ්ඛාරානං උපෙක්ඛනාසුති
අත්ථො. එස නයො විතක්කවිචාරාදීසු උප්පාදාදීසු ව. තත්ථ උප්පාදන්ති
පුරිමකම්මපච්චයා ඛන්ධානං ඉධ උප්පත්තිමාහ. පවත්තන්ති
තථාඋප්පන්නස්ස පවත්තිං. නිමිත්තන්ති සබ්බමිපි තෙභූමකං සඬ්ඛාරගතං
නිමිත්තභාවෙන උපට්ඨානතො. ආයුහනන්ති ආයතිං පටිසන්ධිහෙතුභූතං
කම්මං. පටිසන්ධිත්ති ආයතිං උපපත්තිං. ගතින්ති යාය ගතියා සා පටිසන්ධි
හොති. නිබ්බත්තින්ති ඛන්ධානං නිබ්බත්තනං. උපපත්තින්ති
විපාකප්පවත්තිං. ජාතින්ති ජරාදීනං පච්චයභූතං භවපච්චයා ජාතිං.
ජරාමරණාදයො පාකටා එව.

එත්ථ ව උප්පාදාදයො පඤ්ඤෙව සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණස්ස විසයවසෙන
චුත්තා, සෙසා තෙසං වෙච්චනවසෙන. නිබ්බත්ති ජාතීති ඉදඤ්ඨි ද්වයං
උප්පාදස්ස වෙච්ච පටිසන්ධියා ව වෙච්චනං. ගති උපපත්ති වාති ඉදං ද්වයං
පවත්තස්ස, ජරාදයො නිමිත්තස්සාති වෙදිතබ්බං. නනු චෙත්ථ චතුසු
මග්ගවාරෙසු “උප්පාද”න්තිආදීති පඤ්ඤ මූලපදාති, “ගති”න්තිආදීති දස
වෙච්චනපදාතීති පන්තරස පදාති චුත්තාති, ඡසු පන ඵලසමාපත්තිවාරෙසු
පඤ්ඤ මූලපදානෙව චුත්තාති, තං කස්මාති වෙ? සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාය
තික්ඛභාවෙ සති කිලෙසප්පහානසමත්ථස්ස මග්ගස්ස සබ්භාවතො තස්සා
තික්ඛභාවදස්සනත්ථං වෙච්චනපදෙහි සහ දළ්භං කත්වා මූලපදාති චුත්තාති,
ඵලස්ස නිරුස්සාහභාවෙන සන්තසභාවත්තා මග්ගායත්තත්තා ව මන්දභූතාපි
සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා ඵලස්ස පච්චයො හොතීති දස්සනත්ථං මූලපදානෙව
චුත්තාතීති වෙදිතබ්බාති.

තත්ථ “සොතාපත්තිමග්ගපටිලාහත්ථායා”න්තිආදීසු චතුසු මග්ගවාරෙසු
සුඤ්ඤතානිමිත්තප්පණිහිතමග්ගානං අඤ්ඤතරො චුත්තො.
“සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථායා”න්තිආදීසු චතුසු ඵලවාරෙසු පන
අප්පණිහිතඵලසමාපත්ති වෙදිතබ්බා. කස්මා?
සුඤ්ඤතවිහාරසමාපත්තත්ථාය අනිමිත්තවිහාරසමාපත්තත්ථායාති ඉතරාසං
ද්විත්තං ඵලසමාපත්තිනං විසුං චුත්තත්තා.

අනිච්චානුපස්සනාච්චායානවසෙන නි අනිමිත්තමග්ගො, තථෙව
 ඵලසමාපත්තිකාලෙ අනිමිත්තඵලසමාපත්ති,
 දුක්ඛානුපස්සනාච්චායානවසෙන අප්පණිහිතමග්ගඵලසමාපත්තියො,
 අනත්තානුපස්සනාච්චායානවසථන සුඤ්ඤතමග්ගඵලසමාපත්තියො
 සුත්තන්තනයෙන වෙදිතබ්බා. ඵවඤ්ච කත්වා සුඤ්ඤතාදිවිමොක්ඛවසෙන
 මග්ගප්පත්තිහෙතුභූතා චතස්සො, තථා අප්පණිහිතඵලසමාපත්තියා
 චතස්සො, සුඤ්ඤතවිහාරඅනිමිත්තවිහාරවසෙන ද්වෙති දස
 සඬ්ඛාරූපෙක්ඛාවිපස්සනාපඤ්ඤා චුත්තා, සමථසඬ්ඛාරූපෙක්ඛා පන
 අප්පනාවිටීයා ආසන්නපුබ්බහාගෙ බලප්පත්තං භාවනාමයඤාණං.

යා පන “යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති
 උපෙක්ඛාසහගත”න්ති (ධ. ස. 150) ඵවමාගතා අදුක්ඛමසුබසඤ්ඤතා
 උපෙක්ඛා, අයං වෙදනුපෙක්ඛා නාම.

යා “යදන්ථී යං භූතං, තං පජහති, උපෙක්ඛං පටිලහති”ති (ම. නි. 3.71;
 අ. නි. 7.55) ඵවමාගතා විචිතනෙ මජ්ඣත්තභූතා උපෙක්ඛා, අයං
 විපස්සනුපෙක්ඛා නාම.

තත්ථ යදන්ථී යං භූතන්ති ඛන්ධපඤ්චකං, තං මුඤ්චිතුකමාසාඤාණෙන
 පජහති. උපෙක්ඛං පටිලහතීති දිට්ඨසොචත්තිකත්තයස්ස සප්පස්ස
 ලක්ඛණවිචිතනෙ විය දිට්ඨලක්ඛණත්තයස්ස ඛන්ධපඤ්චකස්ස
 සඬ්ඛාරලක්ඛණවිචිතනෙ උපෙක්ඛං පටිලහතීති අත්ථො.

යා පන ඡන්දාදීසු යෙවාපනකෙසු ආගතා සහජාතානං
 සමප්පවත්තිහෙතුභූතා උපෙක්ඛා, අයං තත්ත්වමජ්ඣත්තපෙක්ඛා නාම.

යා “උපෙක්ඛකො ච විහරතී”ති (දී. නි. 1.230; ධ. ස. 163) ඵවමාගතා
 අග්ගසුඛෙපි තස්මිං අපක්ඛපාතජනනී උපෙක්ඛා, අයං ඤානුපෙක්ඛා නාම.

යා පන “උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිං චතුත්ථං ඤාන”න්ති (දී. නි. 1.232;
 ධ. ස. 165) ඵවමාගතා සබ්බපච්චනීකපරිසුද්ධා පච්චනීකචූපසමනෙපි
 අඛ්‍යාපාරභූතා උපෙක්ඛා, අයං පාරිසුද්ධිපෙක්ඛා නාම.

තත්ථ ඡළඬ්භුපෙක්ඛා ච බ්‍රහ්මවිහාරූපෙක්ඛා ච බොජ්ඣඬ්භුපෙක්ඛා ච
 තත්ත්වමජ්ඣත්තපෙක්ඛා ච ඤානුපෙක්ඛා ච පාරිසුද්ධිපෙක්ඛා ච අත්ථතො
 එකා තත්ත්වමජ්ඣත්තපෙක්ඛාව හොති. තෙන තෙන අවත්ථාහෙදෙන පනස්සා
 අයං හෙදො එකස්සපි සතො සත්තස්ස
 කුමාරයුවථෙරසෙනාපතිරාජාදිවසෙන හෙදො විය. තස්මා තාසු යත්ථ
 ඡළඬ්භුපෙක්ඛා, න තත්ථ බොජ්ඣඬ්භුපෙක්ඛාදයො. යත්ථ චා පන
 බොජ්ඣඬ්භුපෙක්ඛා, න තත්ථ ඡළඬ්භුපෙක්ඛාදයො හොන්තීති වෙදිතබ්බා.
 යථා වෙතාසං අත්ථතො එකිභාවො, ඵවං

සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාවිපස්සනුපෙක්ඛානම්පි. පඤ්ඤා එව හි සා කිව්වවසෙන ද්විධා හින්නා. යථා හි පුරිසස්ස සායං ගෙහං පව්ටියං සප්පං අප්පදදණ්ඩං ගහෙත්වා පරියෙසමානස්ස තං ටුසකොට්ඨකෙ නිපන්නං දිස්වා “සප්පො නු බො, නො”ති අවලොකෙන්තස්ස සොවත්තිකත්තයං දිස්වා නිබ්බේමතිකස්ස “සප්පො, න සප්පො”ති විචින්නො මජ්ඣන්තතා හොති, එවමෙව යා ආරද්ධවිපස්සකස්ස විපස්සනාඤ්ඤාණෙන ලක්ඛණත්තයෙ දිට්ඨෙ සඬ්ඛාරානං අනිව්චහාවාදිවිචින්නො මජ්ඣන්තතා උප්පජ්ජති, අයං විපස්සනුපෙක්ඛා. යථා පන තස්ස පුරිසස්ස අප්පදෙන දණ්ඩෙන ගාල්භං සප්පං ගහෙත්වා “කින්නාහං ඉමං සප්පං අවිහෙයෙන්තො අත්තානඤ්ච ඉමිනා අඩංසාපෙන්තො මුඤ්චෙය්‍ය”න්ති මුඤ්චනාකාරමෙව පරියෙසතො ගහණෙ මජ්ඣන්තතා හොති, එවමෙව යා ලක්ඛණත්තයස්ස දිට්ඨත්තා ආදිත්තෙ විය තයො භවෙ පස්සතො සඬ්ඛාරග්ගහණෙ මජ්ඣන්තතා, අයං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛා. ඉති විපස්සනුපෙක්ඛාය සිද්ධාය සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාපි සිද්ධාව හොති. ඉමිනා පනෙසා විචින්නගහණෙසු මජ්ඣන්තසඬ්ඛාතෙන කිව්වෙන ද්විධා හින්නා. වීරියුපෙක්ඛා පන වෙදනුපෙක්ඛා ච අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච අවසෙසාහි ච අත්ථතො හින්නා එවාති.

ඉමාසං පන දසන්නම්පි උපෙක්ඛානං භූමිපුග්ගලාදිවසෙන විභාගො තත්ථ තත්ථ චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බොති දස්සෙන්තො ආහ “එවමයං දසවිධාපි”තිආදි. තත්ථ භූමිපුග්ගලවිත්තාරම්මණතොති “ඡළඬ්ඛුපෙක්ඛා කාමාවචරා, බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා රූපාවචරා”ති එවමාදිනා භූමිතො. “ඡළඬ්ඛුපෙක්ඛා බිණ්ණසවස්සෙව, බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා තිණ්ණම්පි පුට්ඨජ්ජනසෙක්ඛාසෙක්ඛාන”න්ති එවමාදිනා පුග්ගලතො. “ඡළඬ්ඛුපෙක්ඛා සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතවිත්තසම්පයුත්තා”තිආදිනා විත්තතො. “ඡළඬ්ඛුපෙක්ඛා ඡළාරම්මණා, බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා ධම්මාරම්මණා”තිආදිනා ආරම්මණතො. බන්ධසඬ්ඛගඵකක්ඛණකුසලත්තිකසඬ්ඛෙපවසෙනාති “වෙදනුපෙක්ඛා වෙදනාක්ඛන්ධෙන සඬ්ඛහිතා, ඉතරා නව සඬ්ඛාරක්ඛන්ධෙනා”ති බන්ධසඬ්ඛගවසෙන. ඡළඬ්ඛුපෙක්ඛා බ්‍රහ්මවිහාරබොජ්ඣංගඤ්ඤාපාරිසුද්ධිතත්‍රමජ්ඣන්තූපෙක්ඛා ච අත්ථතො එකා, තස්මා එකක්ඛණෙ තාසු එකාය සති න ඉතරා, තථා සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාවිපස්සනුපෙක්ඛාපි වෙදිතබ්බා, වෙදනාවීරියුපෙක්ඛානං එකක්ඛණෙ සියා උප්පත්තිති එවං එකක්ඛණවසෙන. ඡළඬ්ඛුපෙක්ඛා අඛ්‍යාකතා, බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා කුසලාඛ්‍යාකතා, තථා සෙසා, වෙදනුපෙක්ඛා පන සියා අකුසලාපිති එවං කුසලත්තිකවසෙන. දසපෙනා සඬ්ඛෙපතො වත්තාරොව ධම්මා වීරියවෙදනාතත්‍රමජ්ඣන්තතාඤ්ඤාණවසෙනාති එවං සඬ්ඛෙපවසෙන.

ඉදාති ඉධාධිජ්ජෙනාය ඤානුපෙක්ඛාය ලක්ඛණාදිං නිද්ධාරෙන්වා දස්සෙන්තො ආහ “ලක්ඛණාදිතො පනා”තිආදි. තත්ථ අනාභොගරසාති

පණ්ණාසකෙපි තස්මිං අවනතිපටිපක්ඛකිච්චාති අත්ථො. අඛ්‍යාපාරපච්චුපට්ඨානාති සතිපි සුඛපාරමිප්පත්තියං තස්මිං සුඛෙ අඛ්‍යාවටා හුත්වා පච්චුපතිට්ඨති, සම්පයුත්තානං වා තත්ථ අඛ්‍යාපාරං පච්චුපට්ඨපෙතීති අත්ථො. සම්පයුත්තධම්මානං බොහං උප්පිලවඤ්ච ආවහන්තෙහි විතක්කාදිහි අභිභූතත්තා අපරිබ්‍යත්තං තත්ථ තත්‍රමජ්ඣත්තතාය කිච්චං, තදභාවතො ඉධ පරිබ්‍යත්තත්ති ආහ “අපරිබ්‍යත්තකිච්චතො”ති. තෙනෙවාහ “අපරිබ්‍යත්තං හි”තිආදි.

ඉදානි සතො ව සම්පජානොති එත්ථ “චුච්චති”ති අජ්ඣාහරිතබ්බං. සරතීති ඉමිනා “සතො”ති පදස්ස කත්තුසාධනතමාහ. සම්පජානාතීති සම්මදෙව පජානාති. පුග්ගලෙනාති පුග්ගලාධිට්ඨානෙන. සරණං චිත්තනං උපට්ඨානං ලක්ඛණමෙතිස්සාති සරණලක්ඛණං. සම්මුස්සනපටිපක්ඛො අසම්මුස්සනං කිච්චං එතිස්සාති අසම්මුස්සනරසා. කිලෙසෙහි ආරක්ඛා හුත්වා පච්චුපතිට්ඨති, තතො වා ආරක්ඛං පච්චුපට්ඨපෙතීති ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා. අසම්මුස්සනං සම්මදෙව පජානනං, සම්මොහපටිපක්ඛො වා අසම්මොහො ලක්ඛණමෙතිස්සාති අසම්මොහලක්ඛණං. තීරණං කිච්චස්ස පාරගමනං. පච්චයො වීමංසා. කාමං උපචාරජ්ඣානාදිං උපාදාය පඨමදුතියජ්ඣානානිපි සුබ්බමානෙව, ඉමං පන උපරිමජ්ඣානං උපාදාය “ඔළාරිකත්තා පන තෙසං ඥානාන”න්ති චුත්තං, සා ව ඔළාරිකතා විතක්කාදිපුලභිගතාය වෙදිතබ්බා. කෙච්චි “බහුවෙතසිකතායා”ති ව වදන්ති. භූමියං විය පුරිසස්සාති පුරිසස්ස භූමියං ගති වියාති චුත්තං හොති. ගති සුඛා හොතීති තෙසු ඥානෙසු ගති සුඛා හොති. අඛ්‍යත්තං තත්ථ සතිසම්පජඤ්ඤකිච්චන්ති “ඉදං නාම දුක්කරං කරියතී”ති වත්තබ්බස්ස අභාවතො චුත්තං. ඔළාරිකභිගප්පහානෙන පන සුබ්බමත්තාති අයමත්ථො කාමං දුතියජ්ඣානෙපි සම්භවති, තථාපි යෙහුයොන අවිජ්ජයොගීභාවෙන වත්තමානෙසු පිතිසුඛෙසු පිතිසඛ්ඛාතස්ස ඔළාරිකභිගප්ප පහානෙන සුබ්බමතාය ඉධ සාතිසයො සතිපඤ්ඤාඛ්‍යාපාරොති චුත්තං “පුරිසස්සා”තිආදි. ධෙත්‍රං පිචතීති ධෙත්‍රපගො, ධෙත්‍රයා බීරං පිචන්තොති චුත්තං හොති. පුනදෙව පිතිං උපගච්ඡෙය්‍යාති භානභාගියං ඥානං සියා, දුතියජ්ඣානමෙව සම්පජ්ජෙය්‍යාති අත්ථො. තෙනාහ “පිතිසම්පයුත්තමෙව සියා”ති. ඉදඤ්ච අතිමධුරං සුඛන්ති තතියජ්ඣානෙ සුඛං සන්ධායාහ, අතිමධුරතා වස්ස පහාසොදග්‍රසභාවාය පිතියා අභාවෙනෙව වෙදිතබ්බා. ඉදන්ති “සතො සම්පජානො”ති පදද්වයං.

සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙසින්ති එත්ථ කථමාහොගෙන විනා සුඛපටිසංවෙදනාති ආහ “කිඤ්චාපි”තිආදි. යස්මා තස්ස නාමකායෙන සම්පයුත්තං සුඛං, තස්මා එතමත්ථං දස්සෙන්නො “සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙසි”න්ති ආහාති යොජෙතබ්බං. අයං පනෙත්ථ සඬබ්බෙපත්ථො – “සුඛං වෙදයාමී”ති එවමාහොගෙ අසතිපි නාමකායෙන වෙතසිකසුඛං,

කායිකසුඛහෙතුරූපසමුට්ඨාපනෙන කායිකසුඛඤ්ච ඥානසමච්ඡිගී පටිසංවෙදෙතීති වුවුවතීති. තස්සාති ඥානසමච්ඡිගීතො. යං වා තන්ති යං වා තං යථාචුත්තං නාමකායසම්පයුත්තං සුඛං. තංසමුට්ඨානෙනාති තතො සමුට්ඨිතෙන අතිපණීතෙන රූපෙන අස්ස ඥානසමච්ඡිගීතො රූපකායො යස්මා ඵුටො, තස්මා එතමත්ථං දස්සෙන්නොති සම්බන්ධිතබ්බං. යස්සාති රූපකායස්ස. ඵුටත්තාති බ්‍යාපිතත්තාති අත්ථො. යථා හි උදකෙන ඵුට්ඨසරීරස්ස තාදිසෙ ථොට්ඨබ්බෙ ඵුට්ඨෙ සුඛං උප්පජ්ජති, එවං එතෙහි ඥානචිත්තසමුට්ඨිතෙහි රූපෙහි ඵුට්ඨසරීරස්ස. ඥානා වුට්ඨිතොපීති ඥානමහා වුට්ඨිතොපි. සුඛං පටිසංවෙදෙය්‍යාති චිත්තසමුට්ඨිතරූපෙහි අවසෙසතිසමුට්ඨිතරූපසඬ්ඝට්ටනෙන උප්පන්නකායවිඤ්ඤාණෙන කායිකං සුඛං පටිසංවෙදෙය්‍ය. එතමත්ථන්ති වුත්තනයෙන වෙතසිකකායිකසුඛපටිසංවෙදනසඬ්ඛාතං අත්ථං.

යන්ති හෙතුඅත්ථෙ නිපාතො, යස්මාති අත්ථො. තෙනාහ “යංඥානහෙතු”ති. ආචික්ඛන්තීතිආදීති පදානි කිත්තනත්ථානීති අධිප්පායෙනාහ “පසංසන්තීති අධිප්පායො”ති. කිත්තීති පසංසනාකාරපුච්ඡා. සුඛපාරම්ප්පත්තෙති සුඛස්ස පරමං පරියන්තං පත්තෙ. සුඛාභිසඬ්ඝෙනාති සුඛස්මිං ආලයෙන. ඵදිසෙසු යානෙසු සතිග්ගහණෙනෙව සම්පජ්ඤ්ඤමිපි ගහිතං හොතීති ඉධ පාළියං සතියා එව ගහිතත්තා එවං උපට්ඨිතස්සතිතාය සතිමා ඉච්චෙව වුත්තං, සම්පජානොති හෙට්ඨා වුත්තත්තා වා. අසංකිලිට්ඨන්ති කිලෙසෙහි අසම්මිස්සත්තා අසංකිලිට්ඨං. ඥානක්ඛණෙ නිප්පරියායතො වෙතසිකසුඛමෙව ලබ්භතීති “සුඛං නාමකායෙන පටිසංවෙදෙතී”ති වුත්තං. තතියන්ති ගණනානුපුබ්බතො තතියන්තිආදි හෙට්ඨා වුත්තනයානුසාරෙන වෙදිතබ්බං.

තතියජ්ඣානකථා නිට්ඨිතා.

චතුත්ථජ්ඣානකථා

“සුඛබ්බො”ති චුත්තත්තා “කදා පන නෙසං පහානං හොති”ති වොදනං සමුට්ඨාපෙත්වා ආහ “චතුත්තං ඝානානං උපචාරක්ඛණෙ”ති. එවං වෙදිතබ්බන්ති සම්බන්ධො. පහානක්කමෙන අචුත්තානන්ති එත්ථ පහානක්කමො නාම පහායකධම්මානං උප්පත්තිපටිපාටි. තෙන පන චුච්චමානෙ “දුක්ඛං දොමනස්සං සුඛං සොමනස්ස”න්ති වත්තබ්බං සියා, කස්මා ඉතො අඤ්ඤා වචනන්ති ආහ “ඉන්ද්‍රියවිභඩ්ධෙ”තිආදි. උද්දෙසක්කමෙනාති “සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං”න්ති එවං පචත්තඋද්දෙසක්කමෙන.

අථ කස්මා ඝානෙනස්වෙව නිරොධො චුත්තොති සම්බන්ධො. කත්ථ චුප්පන්තං දුක්ඛින්ද්‍රියන්ති අත්තනො පච්චයෙහි උප්පන්තං අවික්ඛම්භිතං දුක්ඛින්ද්‍රියං. කත්ථ ච අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති නිරොධට්ඨානං නිරොධකාරණං පුච්ඡති. තෙන කත්ථාති පුච්ඡාය එත්ථාති විස්සජ්ජනෙපි හෙතුම්භි භුම්මවචනං දට්ඨබ්බං. ඝානානුභාවනිමිත්තඤ්ඤි අනුප්පජ්ජන්තං දුක්ඛින්ද්‍රියං අපරිසෙසං නිරුජ්ඣති චුත්තං. අතිසයනිරොධො සුට්ඨු පහානං උජුපටිපක්ඛෙන චූපසමො. නිරොධො පහානමත්තං. නානාවජ්ජනෙති යෙන ආවජ්ජනෙන අප්පනාවීථි, තතො භින්නාවජ්ජනෙ අනෙකාවජ්ජනෙ වා. අප්පනාවීථියඤ්ඤි උපචාරො එකාවජ්ජනො, ඉතරො අනෙකාවජ්ජනො අනෙකක්ඛන්තුං පචත්තනතො. විසමනිසජ්ජාය උප්පන්තකිලමථො විසමාසනුපතාපො. පිතිඵරණෙනාති පිතියා ඵරණරසත්තා පිතිසමුට්ඨානානං වා පණ්ණරූපානං කායස්ස ඛ්‍යාපනතො චුත්තං. තෙනාහ “සබ්බො කායො සුඛොක්කන්තො හොති”ති. පණ්ණරූපථුට්ඨසරිරස්ස සුඛොක්කන්තකායත්තා කුතො දුක්චූපත්ති විසමාසනුපතාපාදිනාති ආහ “පටිපක්ඛෙන අවිභතත්තා”ති. විතක්කවිචාරපච්චයෙපිති පි-සද්දො අට්ඨානප්පයුත්තො, සො “පභිනස්සා”ති එත්ථ ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බො. පභිනස්සපි දොමනස්සින්ද්‍රියස්සාති ඉදඤ්ච “සියා උප්පත්ති”ති ඉමිනා සම්බන්ධිතබ්බං. එතන්ති දොමනස්සින්ද්‍රියං. “උප්පජ්ජති”ති ඉමිනා සම්බන්ධො. “තස්ස මය්හං අතිවිරං විතක්කයතො විචාරයතො කායොපි කිලමි, විත්තම්පි උභඤ්ඤි”ති වචනතො කායවිත්තබ්බෙනං විතක්කවිචාරපච්චයතා වෙදිතබ්බො. විතක්කවිචාරභාවෙති එත්ථ “උප්පජ්ජති දොමනස්සින්ද්‍රියං”න්ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. තත්ථස්ස සියා උප්පත්ති තත්ථ දුතියජ්ඣානුපචාරෙ අස්ස පභිනස්සපි දොමනස්සින්ද්‍රියස්ස උප්පත්ති භවෙය්‍ය.

එත්ථ ච යදෙකෙ වදන්ති “තත්ථස්ස සියා උප්පත්තිති වදන්තෙන ඝානලාභිනම්පි දොමනස්සුප්පත්ති අත්ථිති දස්සිතං හොති, තෙන ච අනිවරණසභාවො ලොභො විය දොසොපි අත්ථිති දීපෙති. න හි දොසෙන

විනා දොමනස්සං පවත්තති, න චෙත්ථ පට්ඨානපාළියා විරොධො වින්තෙතබ්බො. යස්මා තත්ථ පරිහීනස්කූතාං ආරම්මණං කත්වා පවත්තමානං දොමනස්සං දස්සිතං, අපරිහීනස්කූතාං ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජමානස්ස දොමනස්සස්ස අසම්භවතො ක්කාමාලාහීනං සබ්බසො දොමනස්සං නුප්පජ්ජතීති ච න සක්කා චත්තුං අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො අපි තස්ස උප්පත්තත්තා, න භෙව බො සො පරිහීනස්කූතො අභොසී”ති, තං අයුත්තං අනීවරණසභාවස්ස දොමනස්සස්ස අභාවතො. යදි සියා, රූපාරූපාවචරසත්තානම්පි උප්පජ්ජෙය්‍ය, න ච උප්පජ්ජති. තථා හි ආරුප්පෙ කාමච්ඡන්දනීවරණං පටිච්ච ටීනමිද්ධනීවරණං උද්ධච්චනීවරණං අවිජ්ජානීවරණන්තිආදීසු බ්‍යාපාදකුක්කුච්චනීවරණානි අනුද්ධවානි, න චෙත්ථ අනීවරණතාපරියායො කාමච්ඡන්දාදීනම්පි අනීවරණානංයෙව නීවරණසදිසතාය නීවරණපරියායස්ස චුත්තත්තා. යං පන චුත්තං “අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො අපි තස්ස උප්පත්තත්තා”ති, තම්පි අකාරණං උප්පජ්ජමානෙන ච දොමනස්සෙන ක්කාමානො පරිභායනතො. ලහුකෙන පන පච්චයෙන පරිහීනං තාදිසා නං අප්පකසිරෙනෙව පටිපාකතිකං කරොත්තීති දට්ඨබ්බං. “තත්ථස්ස සියා උප්පත්ති”ති ඉදං පන පරිකප්පනච්චනං උපචාරක්ඛණෙ දොමනස්සස්ස අප්පහීනභාවදස්සනත්ථං. තථා හි චුත්තං “න ත්වෙව අන්තොඅප්පනාය”න්ති. යදි පන තදා දොමනස්සං උප්පජ්ජෙය්‍ය, පට්ඨස්කූතම්පිස්ස පරිහීනමෙවානි දට්ඨබ්බං. පහීනම්පි සොමනස්සින්ද්‍රියං පිති විය න දුරෙති කත්වා “ආසන්නත්තා”ති චුත්තං. නානාවජ්ජනුපචාරෙ පහීනම්පි පහානඛගං පටිපක්ඛෙන අවිහතත්තා අන්තරන්තරා උප්පජ්ජෙය්‍ය වානි ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො “අප්පනාප්පත්තායා”තිආදිමාහ. තාදිසාය ආසෙවනාය ඉච්ඡිතබ්බත්තා යථා මග්ගවීරීතො පුබ්බෙ ද්වෙ තයො ජවනචාරා සදිසානුපස්සනාව පවත්තන්ති, එවම්ධාපි අප්පනාචාරතො පුබ්බෙ ද්වෙ තයො ජවනචාරා උපෙක්ඛාසහගතාව පවත්තන්තිති වදන්ති.

සමාහරීති සමානෙසි, සඛගහෙත්වා අභාසීති අත්ථො. සුබ්බමානි සුබ්බදුක්ඛානි විය අනොලාරිකත්තා අවිභූතතාය සුබ්බමා, තතො එව අනුමිතිතබ්බසභාවත්තා දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යා. දුට්ඨස්සානි දුට්ඨපයොගස්ස, දුද්දමස්සානි අත්ථො. සක්කා හොති එසා ගාහයිතුන්ති අඤ්ඤාපොහනනෙයෙන සක්කා ගාහයිතුන්ති අධිප්පායො. අදුක්ඛමසුබාය වෙතොවිමුත්තියානි ඉදමෙව චතුත්ථං ක්කාමානං දට්ඨබ්බං. පච්චයදස්සනත්ථන්ති අධිගමස්ස උපායභූතපච්චයදස්සනත්ථං. තෙනාහ “දුක්ඛප්පහානාදයො හි තස්සා පච්චයා”ති. දුක්ඛප්පහානාදයොති ච සොපචාරා පට්ඨස්කූතාදයොචෙත්ථ අධිප්පෙනා. පහීනානි චුත්තානි “පඤ්චන්තං ඔරම්භාගියානං සංයොජනානං පරික්ඛයා”ති (ම. නි. 3.147; සං. නි. 5.1021) චුත්තත්තා. එතානි සුබාදයො වෙදනා. සුබං සොමනස්සස්ස පච්චයොති වසනගන්ධාලෙපනපුප්ඵාහරණසමාලෙපනාදිනිබ්බත්තං කායිකසුබං සොමනස්සස්ස පච්චයො. “සුබාය බො, ආවුසො විසාබ

වෙදනාය, රාගානුසයො අනුසෙතී”ති (ම. නි. 1.465) වචනතො ආහ “සොමනස්සං රාගස්ස පච්චයො”ති. “දුක්ඛාය ඛො, ආවුසො විසාබ, වෙදනාය පටිසානුසයො අනුසෙතී”ති වචනතො චුත්තං “දොමනස්සං දොසස්ස පච්චයො”ති. සුඛාදිසාතෙතාති සුඛාදීනං පභානෙන.

අදුක්ඛමසුඛන්ති එත්ථ න දුක්ඛන්ති අදුක්ඛං, දුක්ඛවිදුරං. යස්මා තත්ථ දුක්ඛං නත්ථී, තස්මා චුත්තං “දුක්ඛාභාවෙනා”ති. අසුඛන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. එතෙතාති දුක්ඛසුඛපටික්ඛෙපවචනෙන. පටිපක්ඛභූතන්ති ඉදං ඉධ තතියවෙදනාය දුක්ඛාදීනං සමතික්කමවසෙන පත්තබ්බත්තා චුත්තං, න කුසලාකුසලානං විස උපුච්චවචනීකතාය.

ඉට්ඨානිට්ඨවිපරිතානුභවනලක්ඛණාති ඉට්ඨානිට්ඨවිපරිතස්ස මජ්ඣන්තාරමිමණස්ස, ඉට්ඨානිට්ඨවිපරිතං වා මජ්ඣන්තාකාරෙන අනුභවනලක්ඛණා. තතො එව මජ්ඣන්තරසා. අවිභූතපච්චුපට්ඨානාති සුඛදුක්ඛානි විස න විභූතාකාරා පිට්ඨිපාසාණෙ මිගගතමග්ගො විස තෙහි අනුමාතබ්බාවිභූතාකාරොපට්ඨානා. සුඛනිරොධො නාම ඉධ චතුත්ථජ්ඣානුපචාරො, සො පදට්ඨානං එතිස්සාති සුඛනිරොධපදට්ඨානා. උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිත්ති පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපෙනෙනං සමාසපදන්ති ආහ “උපෙක්ඛාය ජනිතසතිපාරිසුද්ධි”න්ති. සබ්බපච්චනීකධම්මපරිසුද්ධාය පච්චනීකසමනෙපි අඛ්‍යාවටාය පාරිසුද්ධිපෙක්ඛාය වත්තමානාය චතුත්ථජ්ඣානෙ සති සම්පභංසනපඤ්ඤා විස සුපරිසුද්ධා සුච්ඡදා ව හොතීති ආහ “සතියා පාරිසුද්ධි, සා උපෙක්ඛාය කතා න අඤ්ඤෙනා”ති. යදි තත්ත්වමජ්ඣන්තරා ඉධ “උපෙක්ඛා”ති අධිජ්ජෙනා, කථං සතියෙව පාරිසුද්ධාති චුත්තාති ආහ “න කෙවල”න්තිආදි. සතිසීසෙනාති සතිං උත්තමථිගං කත්වා, පධානං කත්වාති චුත්තං හොති.

එවමපි කස්මා ඉධෙව සති “උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධි”ති චුත්තාති අනුයොගං සන්ධාය “තත්ථ කිඤ්චාපී”තිආදි චුත්තං. තත්ථ හෙට්ඨා තීසු ඤානෙසු විජ්ජමානායපි තත්ත්වමජ්ඣන්තරාය පච්චනීකාභිභවනතො සභායපච්චයවෙකල්ලතො ව අපාරිසුද්ධි, තථා තංසම්පයුත්තානං තදභාවතො ඉධ පාරිසුද්ධිති ඉමත්ථං උපමාවසෙන දස්සෙතුං “යථා පනා”තිආදි චුත්තං. සුරියජ්ජභාභිභවාති සුරියජ්ජභාය අභිභූයාමානත්තා. අතික්ඛතාය වන්දලොඛා විස රත්තිපි සොම්මසභාවා සභාගාය රත්තියමෙව ව වන්දලොඛා සමුජ්ජලතීති සා තස්සා සඨගය්හතීති දස්සෙත්තො “සොම්මභාවෙන ව අත්තතො උපකාරකත්තෙන වා සභාගාය රත්තියා”ති ආහ. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

චතුත්ථජ්ඣානකථා නිට්ඨිතා.

පුබ්බෙතිවාසකථා

12. රූපවීරාගභාවනාවසෙන පවත්නං චතුබ්බිධම්පි අරූපජ්ඣානං චතුත්ථජ්ඣානසංඛගහමෙවාති ආහ “චත්තාරි ඝාතානී”ති. යුත්තං තාව චිත්තෙකග්ගතා භවොක්කමනත්ථතා විය විපස්සනාපාදකතාපි චතුත්තං ඝාතානං සාධාරණාති තෙසං වසෙන “චත්තාරි ඝාතානී”ති වචනං, අභිඤ්ඤාපාදකතා පන නිරොධපාදකතා ච චතුත්ථස්සෙව ඝාතාස්ස ආවේණිකා, සා කථං චතුත්තං ඝාතානං සාධාරණා වුත්තාති? පරම්පරාධිට්ඨානභාවතො. පදට්ඨානපදට්ඨානම්පි හි පදට්ඨානන්ත්වෙව වුවචති, කාරණකාරණම්පි කාරණන්ති යථා “තිණ්ණෙහි භත්තං සිද්ධ”න්ති. එවඤ්ච කත්වා පයොජනනිද්දෙසෙ අට්ඨසමාපත්තිග්ගහණං සමත්ථිතං හොති.

චිත්තෙකග්ගතත්ථානීති ඉත්තසමාධත්ථානී, දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථානීති අත්ථො. චිත්තෙකග්ගතාසීසෙන හි දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරො වුත්තො, සුක්ඛවිපස්සකඛිණාසවචසෙන චෙතං වුත්තං. තෙනාහ “එකග්ගචිත්තා සුඛං දිවසං විහරිස්සාමා”ති. භවොක්කමනත්ථානීති භවෙසු නිබ්බන්තිඅත්ථානී. සත්තාහං නිරොධසමාපත්තියා සමාපජ්ජනතො ආහ “සත්තාහං අචිත්තකා හුත්වා”ති. කස්මා පන සත්තාහමෙව නිරොධං සමාපජ්ජන්තිති? තථාකාලපරිච්ඡේදකරණතො, තඤ්ච යෙභුයොන ආහාරූපජීවිතං සත්තානං උපාදින්නකප්පවත්තස්ස එකදිවසං භුත්තාහාරස්ස සත්තාහමෙව යාපනතො.

කා (විසුද්ධි. 2.867-868) පනායං නිරොධසමාපත්ති නාම, කෙ තං සමාපජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්ති, කත්ථ සමාපජ්ජන්ති, කස්මා සමාපජ්ජන්ති, කථංඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොතීති? වුවචතෙ – තත්ථ කා පනායං නිරොධසමාපත්ති නාමාති යා අනුපුබ්බනිරොධවසෙන චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං අප්පවත්ති. කෙ තං සමාපජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්ති සබ්බෙපි පුපුජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමිතො සුක්ඛවිපස්සකා ච අනාගාමිඅරහන්තො න සමාපජ්ජන්ති, අට්ඨසමාපත්තිලාභිතො පන අනාගාමිතො ඛිණාසවා ච සමාපජ්ජන්ති. කත්ථ සමාපජ්ජන්ති පඤ්චවොකාරහවෙ. කස්මා? අනුපුබ්බසමාපත්තිසබ්භාවතො. චතුචොකාරහවෙ පන පඨමජ්ඣානාදීතං උප්පත්තියෙව නත්ථි, තස්මා න සක්කා තත්ථ සමාපජ්ජිතුං. කස්මා සමාපජ්ජන්ති සංඛාරානං පවත්තිහෙදෙ උක්කණ්ඨිත්වා “දිට්ඨධම්මෙ අචිත්තකා හුත්වා නිරොධං නිබ්බානං පත්වා සුඛං විහරිස්සාමා”ති. කථංඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොතීති සමථවිපස්සනාවසෙන උස්සක්කිත්වා කතපුබ්බකිච්චස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං නිරොධයතො එවමස්සා සමාපජ්ජනං හොති. යො හි සමථවසෙනෙව උස්සක්කති, සො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨති. යොපි විපස්සනාවසෙනෙව උස්සක්කති, සො ඵලසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨති. යො පන උභයවසෙනෙව උස්සක්කිත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං නිරොධෙති, සො තං සමාපජ්ජන්ති අයමෙත්ථ සබ්බෙපො.

අයං පන විත්ථාරො - ඉධ භික්ඛු නිරොධං සමාපජ්ජිතුකාමො පයමජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඬබ්බාරෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සති. විපස්සනා ච පනෙසා තිව්ධා සඬබ්බාරපරිග්ගණ්හනකවිපස්සනා ඵලසමාපත්තිවිපස්සනා නිරොධසමාපත්තිවිපස්සනාති. තත්ථ සඬබ්බාරපරිග්ගණ්හනකවිපස්සනා මන්දා වා තික්ඛා වා මග්ගස්ස පදට්ඨානං හොති යෙව. ඵලසමාපත්තිවිපස්සනා තික්ඛාව වට්ටති මග්ගභාවනාසදිසා. නිරොධසමාපත්තිවිපස්සනා පන නාතිමන්දනාතිතික්ඛා වට්ටති, තස්මා එස නාතිමන්දාය නාතිතික්ඛාය විපස්සනාය තෙ සඬබ්බාරෙ විපස්සති. තතො දුතියජ්ඣානං...පෙ.... තතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඬබ්බාරෙ තථෙව විපස්සති. අථ ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය චතුබ්බිධං පුබ්බකිච්චං කරොති නානාබද්ධඅවිකොපනං සඬ්ඝපතිමානනං සත්ථුපක්කොසනං අද්ධානපරිච්ඡෙදන්ති.

තත්ථ නානාබද්ධඅවිකොපනන්ති යං ඉමිනා භික්ඛුනා සද්ධිං එකාබද්ධං න හොති, නානාබද්ධං හුත්වා ධීතං පත්තච්චරං වා මඤ්චජීයං වා නිවාසගෙහං වා අඤ්ඤං වා පන යං කිඤ්චි පරික්ඛාරජාතං, තං යථා න විකුප්පති, අග්ගිඋදකවාතවොරඋන්දුරාදීනං වසෙන න විනස්සති, එවං අධිට්ඨානබ්බං. තත්ත්වං අධිට්ඨානවිධානං “ඉදඤ්චිදඤ්ච ඉමස්මිං සත්තාහබ්බන්තරෙ මා අග්ගිනා ඥායතු, මා උදකෙන වුය්හතු, මා වාතෙන විද්ධංසතු, මා වොරෙහි හරියතු, මා උන්දුරාදීහි බජ්ජතු”ති. එවං අධිට්ඨිතෙ තං සත්තාහං තස්ස න කොචි පරිස්සයො හොති, අනාධිට්ඨහතො පන අග්ගිආදීහි නස්සති, ඉදං නානාබද්ධඅවිකොපනං නාම. යං පන එකාබද්ධං හොති නිවාසනපාරුපනං වා නිසින්තාසනං වා, තත්ථ විසුං අධිට්ඨානකිච්චං නත්ථි, සමාපත්තියෙව නං රක්ඛති.

සඬ්ඝපතිමානනන්ති භික්ඛුසඬ්ඝස්ස පතිමානනං උදික්ඛනං, යාව සො භික්ඛු ආගච්ඡති, තාව සඬ්ඝකම්මස්ස අකරණන්ති අත්ථො. එත්ථ ච පතිමානනං එතස්ස න පුබ්බකිච්චං, පතිමානනාවජ්ජනං පන පුබ්බකිච්චං. තස්මා එවං ආවජ්ජිතබ්බං “සචෙ මයි සත්තාහං නිරොධං සමාපජ්ජිත්වා නිසින්තො සඬ්ඝො අපලොකනකම්මාදීසු කිඤ්චිදෙව කම්මං කත්තුකාමො හොති, යාව මං කොචි භික්ඛු ආගන්ත්වා න පක්කොසති, තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමි”ති. එවං කත්වා සමාපන්නො හි තස්මිං සමයෙ වුට්ඨහතියෙව. යො පන එවං න කරොති, සඬ්ඝො වෙ සන්නිපතිත්වා තං අපස්සන්තො “අසුකො භික්ඛු කුහි”න්ති පුච්ඡිත්වා “නිරොධං සමාපන්නො”ති වුත්තෙ කඤ්චි භික්ඛුං පෙසෙති “තං පක්කොසාහි”ති, අථස්ස තෙන භික්ඛුනා සවනුපචාරෙ යත්වා “සඬ්ඝො තං ආවුසො පතිමානෙති”ති වුත්තමත්තෙයෙව වුට්ඨානං හොති. එවං ගරුකා හි සඬ්ඝස්ස ආණා නාම, තස්මා තං ආවජ්ජිත්වා යථා පයමමෙව වුට්ඨාති, එවං සමාපජ්ජිතබ්බං.

සත්ථුපක්කොසනන්ති ඉධාපි සත්ථුපක්කොසනාවජ්ජනමෙව ඉමස්ස පුබ්බකිච්චං, තස්මා තමපි එවං ආවජ්ජිතබ්බං. සෙසං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

අද්ධානපරිච්ඡේදොති ජීවිතද්ධානස්ස පරිච්ඡේදො. ඉමිනා භික්ඛුනා අද්ධානපරිච්ඡේදෙසු කුසලෙන භවිතබ්බං, “අත්තනො ආයුසඬ්ඛාරා සත්තාහං පවත්තිස්සන්ති න පවත්තිස්සන්ති”ති ආවජ්ජිත්වා සමාපජ්ජිතබ්බං. සචෙ හි සත්තාහබ්බන්තරෙ නිරුජ්ඣනකෙ ආයුසඬ්ඛාරෙ අනාවජ්ජිත්වා සමාපජ්ජති, තස්ස නිරොධසමාපත්ති මරණං පටිබාහිතුං න සක්කොති, අන්තොනිරොධෙ මරණස්ස නත්ථිතාය අන්තරාව සමාපත්තිතො වුට්ඨාති, තස්මා එතං ආවජ්ජිත්වා සමාපජ්ජිතබ්බං. අවසෙසඤ්ඤි අනාවජ්ජිතුමිපි වට්ටති, ඉදං පන ආවජ්ජිතබ්බමෙවාති වුත්තං. සො එවං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ඉදං පුබ්බකිච්චං කත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති, අටෙකං වා ද්වෙ වා චිත්තවාලෙ අතික්කමිත්වා අචිත්තකො හොති, නිරොධං ඵ්ඤ්ඤාති. කස්මා පනස්ස ද්විත්තං චිත්තානං උපරි චිත්තානි න පවත්තන්තිති? නිරොධස්ස පයොගත්තා. ඉදඤ්ඤි ඉමස්ස භික්ඛුනො ද්වෙ සමථවිපස්සනාධම්මෙ යුගනද්ධෙ කත්වා අට්ඨසමාපත්තිආරොහනං අනුපුබ්බනිරොධස්ස පයොගො, න නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියාති නිරොධස්ස පයොගත්තා ද්විත්තං චිත්තානං උපරි චිත්තානි න පවත්තන්තිති.

යස්මා බොධිසත්තෙන බොධිමණ්ඩුපසඬ්ඛකමනතො පුබ්බෙපි චරිමහවෙ චතුත්ථජ්ඣානං නිබ්බන්තිතපුබ්බං, තදා පන තං නිබ්බන්තිතමත්තමෙව අහොසි, න විපස්සනාදිපාදකං. තස්මා “බොධිරුක්ඛමුලෙ නිබ්බන්තිත”න්ති තතො විසෙසෙත්වා වුත්තං. විපස්සනාපාදකන්ති විපස්සනාරම්භෙ විපස්සනාය පාදකං. අභිඤ්ඤාපාදකන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. බුද්ධානඤ්ඤි පට්ඨාරම්භෙ එව පාදකජ්ඣානෙන පයොජනං අහොසි, න තතො පරං උපරිමග්ගාධිගමඵලසමාපත්තිඅභිඤ්ඤාවලඤ්ඤාදිපාදිඅත්ථං. අභිසම්බොධිසමධිගමතො පට්ඨාය හි සබ්බං ඤාණසමාධිකිච්චං ආකඬ්ඛාමත්තපට්ඨෙද්ධමෙවාති. සබ්බකිච්චසාධකන්ති අනුපුබ්බවිහාරාදිසබ්බකිච්චසාධකං.

සබ්බලොකියලොකුත්තරගුණදායකන්ති එත්ථ විපස්සනාභිඤ්ඤාපාදකත්තා එව චතුත්ථස්ස ඥානස්ස භගවතො සබ්බලොකියලොකුත්තරගුණදායකතා වෙදිතබ්බා. සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණපදට්ඨානඤ්ඤි මග්ගඤාණං තංපදට්ඨානඤ්ඤි සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං අභිසම්බොධි, තදධිගමසමකාලමෙව ච භගවතො සබ්බෙ බුද්ධගුණා හත්ථගතා අහෙසුං, චතුත්ථජ්ඣානසන්තිස්සයො ව මග්ගාධිගමොති.

“චතුත්ථං ඥානං උපසම්පජ්ජ විහාසි”න්ති වත්වා “සො”ති වුත්තත්තා ආහ “සො අහ”න්ති. එවං සමාහිතෙති එත්ථ එවං-සද්දො හෙට්ඨා

ඤානත්තයාධිගමපටිපාටිසිද්ධස්ස චතුත්ථජ්ඣානසමාධානස්ස නිදස්සනත්ථොති ආහ “එවන්ති චතුත්ථජ්ඣානක්කමනිදස්සනමෙත”න්ති. චතුත්ථජ්ඣානස්ස තස්ස ච අධිගමමග්ගස්ස නිදස්සනං, යෙන සමාධානානුක්කමෙන චතුත්ථජ්ඣානසමාධි ලද්ධො, තදුභයනිදස්සනන්ති අත්ථො. තෙනාහ “ඉමිනා...පෙ.... වුත්තං හොති”ති. තත්ථ ඉමිනා කමෙනාති ඉමිනා පටමජ්ඣානාධිගමාදිනා කමෙන. යදිපි “එව”න්ති ඉදං ආගමනසමාධිනා සද්ධිං චතුත්ථජ්ඣානසමාධානං දීපෙති, සතිපාරිසුද්ධිසමාධි එව පන ඉද්ධියා අධිට්ඨානභාවතො පධානන්ති ආහ “චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනා සමාහිතෙ”ති. සබ්බපච්චනීකධම්මුපක්කිලෙසපරිසුද්ධාය පච්චනීකසමනෙපි අඛ්‍යාවටාය පාරිසුද්ධපෙක්ඛාය චත්තමානාය චතුත්ථජ්ඣානං තංසම්පයුත්තා ච ධම්මා සුපරිසුද්ධා සුවිසදා ච හොන්ති, සතිසීසෙන පන තත්ථ දෙසනා කතාති ආහ “උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිභාවෙන පරිසුද්ධෙ”ති, උපෙක්ඛාය ජනිතසතිපාරිසුද්ධිසම්භවෙනාති අත්ථො. පරිසුද්ධියා එව පච්චයවිසෙසෙන පචත්තිවිසෙසො පරියොදානතා සුධන්තසුවණ්ණස්ස නිසංසනෙන පහස්සරතා වියාති ආහ “පරිසුද්ධත්තායෙව පරියොදානෙ, පහස්සරෙති වුත්තං හොති”ති.

සුඛාදීනං පච්චයානං සාතෙනාති සුඛසොමනස්සානං දුක්ඛදොමනස්සානඤ්ච යථාක්කමං රාගදොසපච්චයානං වික්ඛම්භනෙන. “සුඛං සොමනස්සස්ස පච්චයො, සොමනස්සං රාගස්ස, දුක්ඛං දොමනස්සස්ස පච්චයො, දොමනස්සං දොසස්සා”ති වුත්තං. යථා රාගාදයො චෙතසො මලාසුචිභාවෙන “අභිගණාති”ති වුච්චන්ති, එවං උපගන්ත්වා කිලෙසනට්ඨෙන උපක්කිලෙසාති ආහ “අනභිගණත්තා එව ච විගතූපක්කිලෙසෙ”ති. තෙනාහ “අභිගණෙන හි චිත්තං උපක්කිලිස්සති”ති, විබාධියති උපතාපියතිති අත්ථො. සුභාවිතත්තාති පගුණභාවාපාදනෙන සුට්ඨ භාවිතත්තා. තෙනාහ “වසීභාවජ්ජත්තෙ”ති, ආවජ්ජනාදිනා පඤ්චධා වුද්දසවිධෙන වා පරිදමනෙන වසං චත්තිතුං උපගතෙති අත්ථො. වසෙ චත්තමානඤ්චි චිත්තං මුදුති වුච්චතිති වසෙ චත්තමානං චිත්තං පගුණභාවාපත්තියා සුපරිමද්දිතං විය වම්මං සුපරිකම්මකතා විය ව ලාබා මුදුති වුච්චති. කම්මක්ඛමෙති විකුබ්බනාදිඉද්ධිකම්මක්ඛමෙ. තදුභයන්ති මුදුතාකම්මනියද්වයං.

නාහන්තිආදීසු (අ. නි. අට්ඨ. 1.1.1) න-කාරො පටිසෙධත්ථො. අහන්ති සත්ථා අත්තානං නිද්දිසති. භික්ඛවෙති භික්ඛු ආලපති. අඤ්ඤන්ති ඉදානි වුච්චමානචිත්තතො අඤ්ඤං. එකධම්මමිපිති එකමිපි සභාවධම්මං. න සමනුපස්සාමිති සම්බන්ධො. අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො – අහං, භික්ඛවෙ, සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණෙන ඔලොකෙන්තොපි අඤ්ඤං එකධම්මමිපි න සමනුපස්සාමි, යං වසීභාවාපාදනෙන භාවිතං තථා පුනජ්ජනං කරණෙන බහුලිකතං එවං සවිසෙසමුදුභාවජ්ජත්තියා මුදු කම්මක්ඛමතාය

කම්මනියක්ද ව හොති යථා ඉදං චිත්තන්ති. ඉදං චිත්තන්ති ච අත්තනො තෙසක්ඛෙව පච්චක්ඛතාය ඵවමාහ.

යථා යථාචුත්තා පරිසුද්ධතාදයො න විගච්ඡන්ති, ඵවං සුභාවිතං චිත්තං තත්ථ අවට්ඨිතං ඉධ “ධීතං ආනෙක්ඤ්ජප්පත්ත”න්ති ච චුත්තන්ති ආහ “ඵතෙසු පරිසුද්ධභාවාදීසු ධීතත්තා ධීතෙ, ධීතත්තායෙව ආනෙක්ඤ්ජප්පත්තෙ”ති. යථා මුදුකම්මක්ඛකා වසිභාවජ්ජපත්තියා ලක්ඛියති, ඵවං වසිභාවජ්ජපත්තිපි මුදුකම්මක්ඛකාහි ලක්ඛියති “මුදුකම්මක්ඛකාවෙන වා අත්තනො වසෙ ධීතත්තා ධීතෙ”ති චුත්තං. යථා හි කාරණෙන ඵලං නිද්ධාරියති, ඵවං ඵලෙනපි කාරණං නිද්ධාරියති නිව්චලභාවෙන අවට්ඨානං ආනෙක්ඤ්ජප්පත්තියා ච සම්පයුත්තධම්මෙසු ටීර්භාවෙන පටිපක්ඛෙහි අකම්මනියතාය ච සම්භවතං සද්ධාදිබලානං ආනුභාවෙන හොතිති ආහ “සද්ධාදීහි පරිග්ගහිතත්තා ආනෙක්ඤ්ජප්පත්තෙ”ති.

ඉදානි සඬ්ඛෙපතො චුත්තමෙවත්ථං විවරිතුං “සද්ධාපරිග්ගහිතං හී”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සද්ධාපරිග්ගහිතන්ති ඵවං සුභාවිතං වසිභාවජ්ජපත්තං චිත්තං ඵකංසෙන අහික්ඛාසවිජ්ජකරණියානං ධම්මානං අහික්ඛාසවිජ්ජකිරියාය සංවත්තන්ති ඵවං පවත්තාය සද්ධාය පරිග්ගහිතං යථාචුත්තසද්ධාබලෙන උපත්ථම්භිතං. අස්සද්ධියෙනාති තජ්ජපටිපක්ඛෙන අස්සද්ධියෙන හෙතුනා. න ඉක්ඤ්ජති න චලති න කම්පති, අක්ඛදත්ථ උපට්ඨිතෙසසාවහභාවෙනෙව තිට්ඨති. වීරියපරිග්ගහිතන්තිආදීසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයං පන විසෙසො – වීරියපරිග්ගහිතන්ති වසිභාවාපාදනපරිදමනසාධනෙන වීරියෙන උපත්ථම්භිතං. සතිපරිග්ගහිතන්ති යථාචුත්තෙ භාවනාබහුලීකාරෙ අසම්මොසාදිකාය කුසලානක්ඛෙව ධම්මානං ගතියො සමන්වෙසමානාය සතියා උපත්ථම්භිතං. සමාධිපරිග්ගහිතන්ති තත්ථෙව අවික්ඛෙපසාධනෙන සමාධානෙන උපත්ථම්භිතං. පක්ඛාපරිග්ගහිතන්ති තස්සා ඵව භාවනාය උපකාරානුපකාරධම්මානං පජානනලක්ඛණාය පක්ඛාය උපත්ථම්භිතං. ඔභාසගතන්ති ඤාණොභාසසහගතං. ඔභාසභූතෙන හි යථාචුත්තසමාධානසංවද්ධිතෙන ඤාණෙන සංකිලෙසපක්ඛං යථාවතො පස්සන්තො තතො උත්තසන්තො ඔත්තජ්ජන්තො තං අහිභවති, න තෙන අහිභුයාති. තෙනාහ “කිලෙසන්ධකාරෙන න ඉක්ඤ්ජති”ති. ඵතෙන ඤාණපරිග්ගහිතං හිරොත්තජ්ජබලං දස්සෙති. අට්ඨචගසමන්තාගතන්ති චතුත්ථස්කානසමාධිතා සමාහිතතා පරිසුද්ධතා පරියොදාතතා අනඬගණතා විගතපක්ඛිලෙසතා මුදුභාවො කම්මනියතා ආනෙක්ඤ්ජප්පත්තියා ධීතතාති ඉමෙහි අට්ඨහි අඬගෙහි සමන්තාගතං. අථ වා සමාහිතස්ස චිත්තස්ස ඉමානි අඬගානීති “සමාහිතෙ”ති ඉමං අඬගභාවෙන අග්ගහෙත්වා ධීතිආනෙක්ඤ්ජප්පත්තියො විසුං ගහෙත්වා යථාචුත්තෙහි අට්ඨහි අඬගෙහි සමන්තාගතන්ති අත්ථො දට්ඨබ්බො. අහිනීභාරක්ඛමන්ති ඉද්ධිවිධාදිඅත්ථං.

අභිනීහාරක්ඛමං.

තදභිමුඛකරණයොග්ගං.

තෙනාහ

“අභිඤ්ඤාසව්ඡිකරණියානං ධම්මානං අභිඤ්ඤාසව්ඡිකිරියායා”ති.

කාමං නීවරණානි වික්ඛම්භෙත්වා එව පයමජ්ඣානසමධිගමො, විතක්කාදිවූපසමා එව ච දුතියජ්ඣානාදිසමධිගමො, තථාපි න තථා තෙ තෙහි දුරීභූතා, අපෙතා වා යථා චතුත්ථස්කානතො, තස්මා චෙතසො මලීනභාවසඬ්ඛොභඋප්පිලාභාවකරෙහි නීවරණාදීහි සුට්ඨු විමුක්තියා තස්ස පරිසුද්ධිපරියොදානතා ච වුත්තාති ආහ “නීවරණ...පෙ.... පරියොදානෙ”ති. ක්කානපටිලාභපච්චනීකානන්ති එත්ථ ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන “ක්කානපටිලාභපච්චයාන”න්ති පාඨං ගහෙත්වා “ක්කානපටිලාභපච්චනීකාන”න්ති අයං පාඨො පටික්ඛිත්තො. වුත්තඤ්ඤි තෙන -

“ක්කානපටිලාභපච්චයානන්ති ක්කානපටිලාභහෙතුකානං ක්කානපටිලාභං නිස්සාය උප්පජ්ජනකානං. පාපකානන්ති ලාමකානං. ඉච්ඡාවචරානන්ති ඉච්ඡාය අවචරානං. ඉච්ඡාවසෙන ඔතිණ්ණානං ‘අහො වත මමෙව සත්ථා පටිපුච්ඡිත්වා භික්ඛූනං ධම්මං දෙසෙය්‍යා’තිආදිනයස්පවත්තානං මානමායාසාදෙය්‍යාදීනං. අභිජ්ඣාදීනන්ති ආදි-සද්දෙනපි තෙසංයෙව සඬ්ඛගහො. අභිජ්ඣා චෙත්ථ පයමජ්ඣානෙන අවික්ඛම්භනෙය්‍යා මානාදයො ච තදෙකට්ඨා දට්ඨබ්බා ක්කානපටිලාභපච්චයානන්ති අනුවත්තමානන්තා. වික්ඛම්භනෙය්‍යා පන නීවරණග්ගහණෙන ගහිතා. කථං පන පයමජ්ඣානෙන අවික්ඛම්භනෙය්‍යා ඉධ විගච්ඡන්තිති? ‘සබ්බෙ කුසලා ධම්මා සබ්බාකුසලානං පටිපක්ඛා’ති සල්ලෙඛපටිපත්තිවසෙන එවං වුත්තං ක්කානස්ස අපරාමට්ඨභාවදස්සනතො. යෙ පනෙත්ථ ‘ඉච්ඡාවචරානං අභිජ්ඣාදීන’න්ති ඉමෙහි පදෙහි කොපඅස්පච්චයකාමරාගබ්‍යාපාදාදයො ගහිතාති අධිජ්ජායෙන ‘ක්කානපටිලාභපච්චයාන’න්ති පාඨං පටික්ඛිපිත්වා ‘ක්කානපටිලාභපච්චනීකාන’න්ති පාඨොති වදන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං තථා පාඨස්සෙව අභාවතො, ක්කානපටිලාභපච්චනීකා ච නීවරණා චෙව තදෙකට්ඨා ව, තෙසං දුරීභාවං වත්වා පුන තෙසංයෙව අභාවවිගමවොදනාය අයුජ්ජමානන්තා. නනු ච අනඬ්ඛණසුත්තවත්ථසුත්තෙසු අයමත්ථො ලබ්භති ඔළාරිකානංයෙව පාපධම්මානං තත්ථ අධිජ්ජෙතත්තාති. සච්චමෙතං, ඉධ පන අධිගතචතුත්ථස්කානස්ස වසෙන වුත්තත්තා සුබ්බමායෙව තෙ ගහිතා, අධිගණ්‍යපක්කිලෙසනාසාමඤ්ඤෙන පනෙත්ථ සුත්තානං අපදිසනං. තථා හි ‘සුත්තානුසාරෙනා’ති වුත්තං, න පන සුත්තවසෙනා”ති.

අවස්සඤ්ඤාචෙතමෙවං සම්පට්ච්ඡිතබ්බං අධිගතජ්ඣානානම්පි කෙසඤ්චි ඉච්ඡාවචරානං පවත්තිසබ්භාවතොති. තෙනෙව ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන

“කුමාරපටිලාභපච්චයාන” න්ති පාඨං ගහෙත්වා
 “කුමාරපටිලාභපච්චනිකාන” න්ති අයං පාඨො පටික්ඛිත්තො.
 මහාගණ්ඨීපදෙ විසුද්ධිමග්ගස්ස සීහලගණ්ඨීපදෙපි ච
 “කුමාරපටිලාභපච්චයාන” න්ති ඉමස්සෙව පාඨස්ස අත්ථො වුත්තො, තස්මා
 අයමෙව පාඨො ගහෙතඛිබ්බො, අත්ථොපි චෙත්ථ යථාවුත්තනයෙනෙව
 චෙදිතඛිබ්බො. තෙන “ඉච්ඡාවචරානන්ති ඉච්ඡාය අවචරානං ඉච්ඡාවසෙන
 ඔතිණ්ණානං පවත්තානං නානප්පකාරානං කොපඅප්පච්චයානන්ති
 අත්ථො” නි අයම්පි පාඨො අයුත්තොයෙවාති ගහෙතඛිබ්බං, තතොයෙව ච
 විසුද්ධිමග්ගෙ අයං පාඨො සඛිබ්බෙන සඛිබ්බං න දස්සිතොති.

ඉද්ධිපාදකභාවූපගමනෙනාති ඉද්ධියා පාදකභාවස්ස පදට්ඨානභාවස්ස
 උපගමනෙන. භාවනාපාරිපූරියාති ඉතො පරං කත්තඛිබ්බස්ස අභාවචසෙන
 අභිනිහාරක්ඛමභාවනාය පරිපුණ්ණත්තා. පණිතභාවූපගමනෙනාති තතො
 එව පධානභාවං නීතතාය උත්තමට්ඨෙත අතිත්තිකරට්ඨෙත ච
 පණිතභාවස්ස උපගමනෙන. උභයඤ්චෙතං භාවනාය ධීතියා කාරණවචනං,
 පරිපුණ්ණාය භාවනාය පණිතභාවප්පත්තියා ධීතෙති. ආනෙඤ්ජප්පත්තෙති
 ඉදං ධීතියා විසෙසනං. තෙනාහ “යථා ආනෙඤ්ජප්පත්තං හොති, එවං
 ධීතෙ” නි. ඉමස්මිං පක්ඛෙ “ධීතෙ ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ” නි උභයමෙකං
 අභිගං, “සමාහිතෙ” නි පන ඉදම්පි එකමභිගං. තෙනෙවස්ස පට්ඨවිකප්පතො
 විසෙසං සන්ධායාහ “එවම්පි අට්ඨඛිගසමන්තාගත” න්ති.

පුබ්බෙතිවාසං අනුස්සරති, තස්ස වා අනුස්සරණං පුබ්බෙතිවාසානුස්සති
 තංතිස්සයාදිපච්චයභූතං පටිච්ච උප්පජ්ජනතො. පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිමිති
 යං ඤාණං තදත්ථායාති සඛිබ්බෙපෙන වුත්තමත්ථං විවරන්තො පුබ්බෙතිවාසං
 තාව දස්සෙත්වා තත්ථ සතිඤාණානි දස්සෙතුං
 “පුබ්බෙතිවාසො” නිආදිමාහ. තත්ථ “පුබ්බෙ” නි ඉදං පදං “එකම්පි
 ජාති” න්තිආදිවචනතො අතීතභවවිසයං ඉධාධිප්පෙතන්ති ආහ
 “අතීතජාතීසු” නි. නිවාසසද්දො කම්මසාධනො, ඛන්ධවිනිමුත්තො ච
 නිවසිතධම්මො නත්ථීති ආහ “නිවුත්ථක්ඛන්ධා” නි. නිවුත්ථතා චෙත්ථ
 සන්තානෙ පවත්තතා, තථාභූතා ච තෙ අනු අනු භූතා ජාතා පවත්තා, තත්ථ
 උප්පජ්ජිත්වා විගතා ච හොන්තීති ආහ “නිවුත්ථාති අප්පකාචුත්ථා අනුභූතා
 අත්තතො සන්තානෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා” නි. එවං
 සසන්තතිපරියාපන්තධම්මවසෙන නිවාසසද්දස්ස අත්ථං වත්වා ඉදානි
 අවිසෙසෙන වත්තුං “නිවුත්ථධම්මා වා නිවුත්ථා” නි වත්වා තං විවරිතුං
 “ගොචරනිවාසෙනා” නිආදි වුත්තං. ගොචරභූතාපි හි ගොචරාසෙවනාය
 ආසෙවිතා ආරම්මණකරණවසෙන අනුභූතා නිවුත්ථා නාම හොන්ති. තෙ
 පන දුට්ඨා සපරවිඤ්ඤාණගොචරතායාති උභයෙපි තෙ දස්සෙතුං
 “අත්තතො” නිආදි වුත්තං. තත්ථ “අත්තතො විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතා” නි
 වත්වා “පරිච්ඡින්නා” නි වචනං යෙ තෙ ගොචරනිවාසෙන නිවුත්ථධම්මා, න
 තෙ කෙවලං විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතමත්තා, අථ ඛො යථා පුබ්බෙ

නාමගොත්තවණ්ණලිඬගාභාරාදීහි විසෙසෙහි පරිච්ඡේදකාරිකාය පඤ්ඤාය පරිච්ඡිජ්ජ ගහිතා, තට්ඨවෙනං ඤාණං පරිච්ඡිජ්ජ ගණ්භාතීති ඉමස්ස අත්ථස්ස දීපනත්ථං වුත්තං. පරවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤානාපි වා නිවුත්ථාති සම්බන්ධො. න කෙවලං අත්තනොව විඤ්ඤාණෙන, අථ ඛො පරෙසං විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤානාපිති අත්ථො. ඉධාපි “පරිච්ඡින්නා”ති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං, පරෙසම්පි වා විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤානා පරිච්ඡින්නාති. තස්ස ච ගහණෙ පයොජනං වුත්තනයෙනෙව වත්තබ්බං.

තෙ ව ඛො යස්මා අතීතාසු එව ජාතීසු අඤ්ඤෙහි විඤ්ඤානා පරිච්ඡින්නා, තෙ ව පරිනිබ්බුතාපි භොන්ති, යෙහි තෙ විඤ්ඤානා, තෙසං තදා වත්තමානසන්තානානුසාරෙන තෙසම්පි අතීතෙ පවත්ති විඤ්ඤායතීති සිඛාප්පත්තං. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස විසයභූතං පුබ්බෙනිවාසං දස්සෙතුං. “ඡින්නවටුමකානුස්සරණාදීසු”ති වුත්තං. ඡින්නවටුමකා සම්මාසම්බුද්ධා, තෙසං අනුස්සරණං ඡින්නවටුමකානුස්සරණං. “ආදිසද්දෙන පච්චෙකබුද්ධබුද්ධසාවකානුස්සරණාති ගය්හන්ති”ති කෙච්ච දන්ති. ඡින්නවටුමකා පන සබ්බෙව අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බුතා ඡින්නසංසාරමග්ගත්තා, තෙසං අනුස්සරණං නාම තෙසං පටිපත්තියා අනුස්සරණං. සා පන පටිපත්ති සඬ්ඛෙපතො ඡළාරම්මණග්ගණලක්ඛණාති තාති ඉධ පරවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤාතග්ගණෙන ගහිතාති. තස්මා පුරිමාසු ජාතීසු අත්තනො විඤ්ඤාණෙන අවිඤ්ඤානානං පරිනිබ්බුතානං සබ්බෙසම්පි බුද්ධපච්චෙකබුද්ධසාවකානං අනුස්සරණං ඡින්නවටුමකානුස්සරණන්ති වෙදිතබ්බං. ආදි-සද්දෙන පනෙත්ථ පුරිමාසු ජාතීසු අත්තනො විඤ්ඤාණෙන අවිඤ්ඤානානං අපරිනිබ්බුතානම්පි වත්තමානක්ඛන්ධපටිපාටියා අගන්ත්වා සිභොක්කන්තිකවසෙන අනුස්සරණං ගහිතං, ඉමෙ පන යථාවුත්තඡින්නවටුමකානුස්සරණාදයො බුද්ධානංයෙව ලබ්භන්ති. න හි අතීතෙ බුද්ධා භගවන්තො එවං විපස්සිංසු, එවං මග්ගං භාවෙසුං, එලනිබ්බානාති සච්ඡාකංසු, එවං වෙනෙයො විනෙසුන්ති එත්ථ සබ්බථා අඤ්ඤෙසං ඤාණස්ස ගති අත්ථීති. යෙ පන පුරිමාසු ජාතීසු අත්තනොව විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤානා, තෙ පරිනිබ්බුතෙපි ඛන්ධපටිබ්ද්ධත්තා සාවකා අනුස්සරන්තියෙව. යාය සතියා පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති, සා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතීති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. අභිනිභරින්නි විත්තං කුමාරම්මණතො අපනෙත්වා පුබ්බෙනිවාසාහිමුඛං පෙසෙසිං, පුබ්බෙනිවාසනින්තං පුබ්බෙනිවාසපොණං පුබ්බෙනිවාසපබ්භාරං අකාසින්ති අත්ථො.

පාළියං “අභිනින්නාමෙසි”න්ති උත්තමපුරිසප්පයොගත්තා “සො”ති එත්ථ අභංසද්දො ආනෙත්වා වුවිච්චානො තදත්ථො පාකටො භොතීති “සො අභ”න්ති වුත්තං. අනෙකවිධන්ති නානාභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තවාසාදිවසෙන බහුවිධං.

පකාරෙහීති නාමගොත්තාදිආකාරෙහි සද්ධිං. සහයොගෙ චෙතං කරණචචනං. පවත්තිතන්ති දෙසනාවසෙන පවත්තිතං. තෙනාහ “සංවණ්ණික”න්ති, විත්ථාරිතන්ති අත්ථො. නිවාසන්ති අන්තොගධගෙදසාමඤ්ඤවචනමෙතන්ති තෙ හෙදෙ ඛ්‍යාපනිවිජාවසෙන සඬගහෙත්වා දස්සෙත්තො “තත්ථ තත්ථ නිවුත්ථසන්තාන”න්ති ආහ. අනුගන්ත්වා අනුගන්ත්වාති ඤාණගතියා අනුගන්ත්වා අනුගන්ත්වා. අනුදෙවාති අනු ඵව, ද-කාරො පදසන්ධිවසෙන ආගතො. “අහිනිත්තාමෙසි”න්ති වත්වා “අනුස්සරාමී”ති වුත්තත්තා විත්තස්ස අහිනීහාරසමනන්තරභාවසරණං අනුසද්දො දීපෙතීති ආහ “විත්තෙ අහිනිත්තාමීතමත්තෙ ඵව සරාමීති දස්සෙතී”ති. පරිකම්මං වත්තබ්බං සියාති “පුබ්බෙතිවාසං අනුස්සරිතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන හික්ඛුනා පවිජාහත්තං පිණ්ඩපාතපටික්කන්තෙන රහොගතෙන පටිසල්ලිතෙන පටිපාටියා වත්තාරි ඤානානි සමාපජ්ජිත්වා අහිඤ්ඤාපාදකචතුත්ථස්සකානතො වුට්ඨාය සබ්බපච්ඡිමා නිසජ්ජා ආවජ්ජිතබ්බා”ති ඵවමාදිනා පුබ්බෙතිවාසඤාණස්ස පරිකම්මභූතං පුබ්බකරණං වත්තබ්බං භවෙය්‍ය.

ආරද්ධප්පකාරදස්සනත්ථෙති අනුස්සරිතුං ආරද්ධස්ස පුබ්බෙතිවාසස්ස පහෙදදස්සනත්ථෙ. එකම්මි ජාතින්ති එකම්මි භවං. සො හි එකකම්මනිබ්බත්තො ආදානනික්ඛෙපපරිච්ඡිත්තො අන්තොගධධම්මප්පහෙදො ඛන්ධප්පබන්ධො ඉධ “ජාතී”ති අධිප්පෙතො ජායතීති ජාතීති කත්වා. තෙනාහ “එකම්මි...පෙ.... ඛන්ධසන්තාන”න්ති. පරිභායමානොති බීයමානො විනස්සමානො. කප්පොති අසඬබ්‍යායාකප්පො. සො පන අත්ථතො කාලො, තදා පවත්තමානසඬබාරවසෙනස්ස පරිහානි වෙදිතබ්බා. වඩ්ඪමානො විවට්ඨකප්පොති එත්ථාපි එසෙව නයො. යො පන “කාලං බෙපෙති, කාලො සසති භූතානි, සබ්බානෙව සහත්තනා”ති (ජා. 1.2.190) ආදීසු කාලස්සපි බයො වුච්චති, සො ඉධ නාධිප්පෙතො අනිට්ඨප්පසඬගතො. සංවට්ටනං විනස්සනං සංවට්ටො, සංවට්ටතො උද්ධං තථායාසී සංවට්ටට්ඨාසී. තම්මුලකත්තාති තංපුබ්බකත්තා. විවට්ටනං නිබ්බත්තනං, වඩ්ඪනං වා විවට්ටො.

තෙජෙන සංවට්ටො තෙජොසංවට්ටො. සංවට්ටසීමාති සංවට්ටනමරියාදා. සංවට්ටතීති විනස්සති. සදාති සබ්බකාලං, තීසුපි සංවට්ටකාලෙසුති අත්ථො. එකං බුද්ධක්ඛෙත්තන්ති ඉධ යං සන්ධාය වුත්තං, තං නියමෙත්වා දස්සෙතුං “බුද්ධක්ඛෙත්තං නාම තිව්ධ”න්තිආදි වුත්තං. යත්තකෙ යානෙ තථාගතස්ස පටිසන්ධිඤාණාදිඤාණානුභාවො පුඤ්ඤඵලසමුත්තෙජ්ජතො සරසෙනෙව පරිජම්භති, තං සබ්බම්මි බුද්ධඬකුරස්ස නිබ්බත්තනක්ඛෙත්තං නාමාති ආහ “ජාතික්ඛෙත්තං දසසහස්සවක්කවාළපරියන්ත”න්ති. ආනුභාවො පවත්තතීති ඉධ ඉද්ධිමා වෙතොවසිප්පත්තො ආණාක්ඛෙත්තපරියාපන්තෙ යත්ථ කත්ථවි

චක්කවාළෙ යත්වා අත්තනො අත්ථාය පරිත්තං කත්වා තත්ථෙව අඤ්ඤං චක්කවාළං ගතොපි කතපරිත්තො එව භොතීති කත්වා වුත්තං. අථ වා තත්ථ එකස්මිං චක්කවාළෙ යත්වා සබ්බසත්තානං අත්ථාය පරිත්තෙ කතෙ ආණාක්ඛෙත්තෙ සබ්බසත්තානං අභිසම්භුණාත්ථෙව පරිත්තානුභාවො තත්ථ දෙවතාහි පරිත්තානං සම්පට්ච්ඡිතබ්බතොති වුත්තං. “ආනුභාවො පවත්තනී”ති. යං යාවතා වා පන ආකඨබ්බෙය්‍යාති වුත්තන්ති යං විසයක්ඛෙත්තං සන්ධාය එකස්මිංයෙව බණෙ සරෙන අභිවිඤ්ඤාපනං අත්තනො රූපදස්සනඤ්ච පටිජානන්තෙන භගවතා “යාවතා වා පන ආකඨබ්බෙය්‍යා”ති වුත්තං. යත්ථාති යස්මිං පදෙසෙ අනන්තාපරිමාණෙ විසයක්ඛෙත්තෙ. යං යං ආකඨබ්බති, තං තං අනුස්සරතීති ආකඨබ්බමත්තපට්ඨද්ධවුත්තිතාය බුද්ධඤ්ඤාණස්ස යං යං අනුස්සරිතුං ඉච්ඡති, තං තං අනුස්සරති. එකං ආණාක්ඛෙත්තං විනයස්සතීති ඉමිනා තිරියතො සංවට්ටමානපරිච්ඡෙදො වුත්තො. සණ්ඨහන්තන්ති විවට්ටමානං ජායමානං. තස්ස විනායො ව සණ්ඨහනඤ්ච විසුද්ධිමග්ගෙ වුත්තන්ති අම්භෙහිපි භෙට්ඨා “ලොකවිදු”ති ඉමස්ස අත්ථසංවණ්ණනාධිකාරෙ පසඨගතො වුත්තත්තා ඉධ න වුච්චති.

එවං පසඨගෙන සංවට්ටාදිකෙ පකාසෙත්වා ඉදානි යථාධිගතං තෙසං අනුස්සරණාකාරං දස්සෙතුං “යෙ පනෙනෙ සංවට්ටව්චට්ටා වුත්තා”තිආදිමාහ. තත්ථ එතෙසුති නිද්ධාරණෙ භූමිමං සංවට්ටව්චට්ටකප්පසමුදායතො අනෙකෙසං සංවට්ටකප්පාදීනං නිද්ධාරියමානත්තා. අමුමිහි සංවට්ටකප්පෙති එත්ථ වා-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨො දට්ඨබ්බො. තෙන ව අනියමත්ථෙන ඉතරාසං අසඨබ්බෙය්‍යානම්පි සඨගහො සිද්ධොති. අථ වා අමුමිහි සංවට්ටකප්පෙති ඉදං සංවට්ටකප්පස්ස ආදිතො පාළියං ගහිතත්තා වුත්තං. තත්ථාපි හි ඉමස්ස කතිපයකාලං භවාදීසු සංසරණං උපලබ්භතීති. සංවට්ටකප්පෙ වා චත්තමානෙ යෙසු භවාදීසු ඉමස්ස උපපත්ති අහොසි, තංදස්සනමෙතං දට්ඨබ්බං. භවෙ වානිආදීසු කාමාදිභවෙ වා අණ්ඩජාදියොනියා වා දෙවාදිගතියා වා නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤිආදිවිඤ්ඤාණට්ඨිතියා වා සත්තාවාසෙ වා බත්තියාදිසත්තනිකායෙ වා. යස්මා ඉදං භගවතො වසෙන පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණං ආගතං, තස්මා තස්සෙව නාමාදිවසෙන අත්ථං යොජෙත්වා දස්සෙත්තො ආහ “එවංනාමොති වෙස්සන්තරො වා ජොතිපාලො වා”තිආදි. සාලිමංසොදනාහාරො වාති ගිහිකාලං සන්ධාය වුත්තං. පවත්තඵලභොජනො වාති තාපසාදිකාලං සන්ධාය. පවත්තඵලභොජනොති සයම්පතිතඵලාහාරො. සාම්පනිරාමිසාදිප්පහෙදානන්ති එත්ථ සාමිසා ගෙහස්සිතසොමනස්සාදයො, නිරාමිසා නෙක්ඛම්මස්සිතසොමනස්සාදයො. ආදි-සද්දෙන විවෙකප්පමාධිප්පුබ්බාදීනං සඨගහො.

හෙට්ඨා සාමඤ්ඤතො චුත්තමෙවත්ථං විහජිත්වා දස්සෙතුකාමො “අථ වා”තිආදිමාහ. තත්ථ අමුත්‍රාසීන්ති සාමඤ්ඤනිද්දෙසොයං, බ්‍යාපනිච්ඡාලොපො වා, අමුත්‍ර අමුත්‍ර ආසීන්ති චුත්තං හොති. අනුපුබ්බෙන ආරොහන්තස්ස යාවදිච්ඡකං අනුස්සරණන්ති එත්ථ ආරොහන්තස්සාති පටිලොමතො ඤාණෙන පුබ්බෙනිවාසං ආරොහන්තස්ස. පටිනිවත්තන්තස්සාති පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරණවසෙන යාවදිච්ඡකං ගන්ත්වා පච්චාගච්ඡන්තස්ස. පච්චවෙක්ඛණන්ති අනුස්සරිතානුස්සරිතස්ස පච්චවෙක්ඛණං. තස්මාති චුත්තස්සෙවත්ථස්ස කාරණභාවෙන පච්චාමසනං, පටිනිවත්තන්තස්ස පච්චවෙක්ඛණභාවතොති චුත්තං හොති. ඉධුපපත්තියාති ඉධ වරිමහවෙ උපපත්තියා. අනන්තරන්ති අතීතානන්තරමාහ. අමුත්‍රාති අමුක්කස්මිං භවෙති අත්ථො. උදපාදින්ති උප්පජ්ජිං. තාහි දෙවතාහීති තුසිතදෙවතාහි. එකගොත්තොති තුසිතගොත්තෙන එකගොත්තො. මහාබොධිසත්තානං සත්තානස්ස පරියොසානාවත්ථායං දෙවලොකුපපත්තිජනකං නාම අකුසලෙන කම්මුතා අනුපද්ද්‍යතමෙව හොතිති අධිජ්ජායෙන “දුක්ඛං පන සඬ්ඛාරදුක්ඛමත්තමෙවා”ති චුත්තං. මහාපුඤ්ඤානම්පි පන දෙවපුත්තානං පුබ්බනිමිත්තුප්පත්තිකාලාදීසු අනිට්ඨාරම්මණසමායොගො හොතියෙවාති “කදාපි දුක්ඛදුක්ඛස්සපි සම්භවො නත්ථි”ති න සක්කා වත්තුං, ධම්මානං උප්පාදනිරොධසඬ්ඛාරදුක්ඛන්ති වෙදිතඛ්ඛං. සත්තපඤ්ඤාස...පෙ.... පරියන්තොති ඉදං මනුස්සවස්සගණනාවසෙන චුත්තං. තත්ථ දෙව්‍යානං වස්සගණනාය පන චතුසහස්සමෙව.

ඉතීති චුත්තත්ථනිදස්සනමෙතං, තඤ්ච බො යථාරහතො, න යථානුපුබ්බතොති දස්සෙන්නො “නාමගොත්තවසෙනා”තිආදිමාහ. උද්දිසීයතීති දිස්වාච අවිඤ්ඤෙය්‍යාත්තා “අයං කො නාමො”ති පුච්ඡිතෙ “තිස්සො ගොතමො”ති නාමගොත්තෙන උද්දිසීයති. වණ්ණාදිහීති වණ්ණාභාරවෙදියිතායුපරිච්ඡෙදෙහි. සාමොතීති එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො, පකාරත්ථො වා. තෙන එවමාදිඑවංපකාරනානත්තතොති දස්සිතං හොති. නාමගොත්තං උද්දෙසොති උද්දිසීයති සත්තො එතෙනාති උද්දෙසො නාමගොත්තං. ඉතරෙ ආකාරාති ආකාරීයති දිස්වාච සත්තො විඤ්ඤායති එතෙහීති ඉතරෙ වණ්ණාදයො ආකාරා. “නො ව බො අවිසෙසෙනා”ති සඬ්ඛෙපතො චුත්තමෙවත්ථං විත්ථාරෙන දස්සෙන්නො ආහ “තිත්ථියා හී”තිආදි. තත්ථ තිත්ථියාති අඤ්ඤතිත්ථියා. තෙ පන කම්මවාදිතො කිරියවාදිතො තාපසාදයො. යස්මා තිත්ථියානං බ්‍රහ්මජාලාදීසු චත්තාලියාය එව සංවට්ටවිට්ටානං අනුස්සරණං ආගතං, තස්මා “න තතො පර”න්ති වත්වා තත්ථ කාරණං වදන්තො “දුබ්බලපඤ්ඤත්තා”තිආදිමාහ. තෙන විපස්සනාහියොගො පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස විසෙසකාරණන්ති දස්සෙති. තතොයෙව ච බලවපඤ්ඤත්තා යපෙත්වා අග්ගසාවකමහාසාවකෙ ඉතරෙ පකතිසාවකා කප්පසතම්පි කප්පසහස්සම්පි

අනුස්සරන්තියෙවාති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව චුත්තං විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.402) “පකතිසාවකා කප්පසතම්පි කප්පසහස්සම්පි අනුස්සරන්තියෙව බලවපඤ්ඤත්තා”ති. එත්තකො හි තෙසං අභිනීභාරොති කප්පානං සතසහස්සම්පි තදධිකං එකං ද්වෙ ව අසඬ්ඛොය්‍යානීති කාලවසෙන එවංපරිමාණො යථාක්කමං තෙසං මහාසාවකඅග්ගසාවකපච්චෙකඛුද්ධානං පුඤ්ඤඤාණාභිනීභාරො, සාවකපච්චෙකබොධිපාරමිතා සිද්ධා. යදි බොධිසම්භාරසම්භරණකාලපරිච්ඡින්නො තෙසං තෙසං අරියානං අභිඤ්ඤාඤාණවිභවො, එවං සත්තෙ ඛුද්ධානම්පිස්ස පරිච්ඡෙදතා ආපන්නාති ආහ “ඛුද්ධානං පන පරිච්ඡෙදො නත්ථී”ති. “යාවතකං ඤෙය්‍යං, තාවතකං ඤාණ”න්ති (පටි. ම. 3.5) වචනතො සබ්බඤ්ඤාඤාණස්ස විය ඛුද්ධානං අභිඤ්ඤාඤාණානම්පි සවිසයෙ පරිච්ඡෙදො නාම නත්ථීති තත්ථ යං යං ඤාතුං ඉච්ඡන්ති, තං තං ජානන්ති එව. අථ වා සතිපි කාලපරිච්ඡෙදෙ කාරණුපායකොසල්ලපරිග්ගහාදිනා සාතිසයත්තා මහාබොධිසම්භාරානං පඤ්ඤාපාරමිතාය පවත්තිආනුභාවස්ස පරිච්ඡෙදො නාම නත්ථී, කුතො තංතිබ්බත්තානං අභිඤ්ඤාඤාණානන්ති ආහ “ඛුද්ධානං පන පරිච්ඡෙදො නත්ථී”ති. අතීතෙ “එත්තකානං කප්පානං අසඬ්ඛොය්‍යානී”ති එවං කාලපරිච්ඡෙදො නත්ථී අනාගතෙ අනාගතංසඤාණස්ස විය. තෙනාහ “යාව ඉච්ඡන්ති තාව සරන්ති”ති.

එවං පඤ්චන්තං ජනානං පුබ්බෙනිවාසානුස්සරණං කාලවිභාගතො දස්සෙත්වා ඉදානි ආරම්මණග්ගණවසෙනස්ස පවත්තිවිසෙසං දස්සෙන්නො “තිත්ථියා වා”තිආදිමාහ. බන්ධපටිපාටිමෙව සරන්තීති එත්ථ බන්ධපටිපාටි බන්ධානං අනුක්කමො, සා ව බො චුතිතො පටියාය උප්පටිපාටිවසෙන. කෙච් පනෙත්ථ “ඉරියාපට්ඨපටිපාටි බන්ධපටිපාටි”ති වදන්ති. චුත්තමෙවත්ථං බ්‍යතිරෙකතො විභාවෙන්තො ආහ “පටිපාටිං මුඤ්චිත්වා”තිආදි. තත්ථ චුතිපටිසන්ධිවසෙනාති අත්තතො පරස්ස වා තස්මිං තස්මිං අත්තභාවෙ චුතිං දිස්වා අත්තරා කිඤ්චි අනාමසිත්වා පටිසන්ධියා එව ගහණවසෙන. යථා පන අන්ධා යට්ඨිං අමුඤ්චිත්වා ගච්ඡන්ති, එවං තෙ බන්ධපටිපාටිං අමුඤ්චිත්වා සරන්තීති ආහ “තෙසඤ්චි අන්ධානං විය ඉච්ඡිතප්පදෙසොක්කමනං නත්ථී”ති. සාවකාති පකතිසාවකාපි මහාසාවකාපි අග්ගසාවකාපි සාමඤ්ඤතො චුත්තා. පකතිසාවකාපි හි බන්ධපටිපාටියාපි අනුස්සරන්ති, චුතිපටිසන්ධිවසෙනපි සඬ්ඤ්ඤාමත්ති බලවපඤ්ඤත්තා, තථා අසීතිමහාසාවකා. ද්වින්තං පන අග්ගසාවකානං බන්ධපටිපාටිකිච්චං නත්ථී. එකස්ස අත්තභාවස්ස චුතිං දිස්වා පටිසන්ධිං පස්සන්ති, පුන අපරස්ස චුතිං දිස්වා පටිසන්ධිත්ති එවං චුතිපටිසන්ධිවසෙනපි සඬ්ඤ්ඤාමත්තා ගච්ඡන්ති. යථා නාම සරදසමයෙ ඨිතමජ්ඣන්තිකවෙලායං චතුරතනිකෙ ගෙහෙ වක්ඛුමතො පුරිසස්ස රූපගතං සුපාකට්ඨෙව හොතීති ලොකසිද්ධමෙතං. සියා පන තස්ස සුඛුමතරතිරොකුට්ඨාදිහෙදස්ස රූපගතස්ස අගොචරතා, න ත්වෙව ඛුද්ධානං ඤාතුං ඉච්ඡිතස්ස ඤෙය්‍යස්ස අගොචරතා, අථ බො තං ඤාණාලොකෙන

ඔහාසිතං හත්ථතලෙ ආමලකං විය සුපාකටං සුවිභූතමෙව හොති, තථා ඥෙය්‍යාවරණස්ස සුප්පභීතත්තාති ආහ “බුද්ධා පනා”තිආදි.

තත්ථ සීභොක්කන්තවසෙනාති සීභගතිපතනවසෙන. යං යං යානං ආකඨබන්තීති යස්මිං කප්පෙ යස්මිං හවෙ යං යං යානං ජානිතුං ඉච්ඡන්ති. තං සබ්බං සරත්තියෙවාති ඤාතුං ඉච්ඡන්තං තං සබ්බං සරත්තියෙව, න න සරත්ති. බුද්ධානඤ්ඤි නෙව බන්ධපටිපාටිකීච්චං, න ච චුතිපටිසන්ධිවසෙන සඬකමනකීච්චං අත්ථී. තෙසඤ්ඤි අනෙකාසු කප්පකොට්ඨසු හෙට්ඨා වා උපරි වා යං යං යානං ඉච්ඡන්ති, තං තං පාකටමෙව හොති. තස්මා යථා පෙය්‍යාලපාළිං පඨන්තා “පඨමං ඤානං...පෙ.... පඤ්චමං ඤානං”න්තිආදිපරියොසානමෙව ගණ්හන්තා සඬබ්භිත්වා සජ්ඣායන්ති, න අනුපදං, එවං අනෙකාපි කප්පකොට්ඨෙයො පෙය්‍යාලපාළිං විය සඬබ්භිත්වා යං යං ඉච්ඡන්ති, තත්ථ තත්ථෙව ඤාණෙන ඔක්කමන්තා සීභොක්කන්තවසෙන ගච්ඡන්ති. එවං ගච්ඡන්තානඤ්ච තෙසං ඤාණං යථා නාම කතවාලවෙධිපරිවයස්ස සරහඬගසදිසස්ස ධනුග්ගහස්ස බිත්තො සරො අන්තරන්තරා රුක්ඛලතාදීසු අසජ්ජමානො ලක්ඛෙයෙව පතති න සජ්ජති න විරජ්ඣති, එවං අන්තරන්තරාසු ජානීසු න සජ්ජති න විරජ්ඣති, අසජ්ජමානං අවිරජ්ඣමානං ඉච්ඡතිච්ඡිතට්ඨානංයෙව ගණ්හාති.

අතීතහවෙ බන්ධා තප්පට්ඨද්ධනාමගොත්තාති ච සබ්බං පුබ්බෙනිවාසන්ත්වෙව සඬගහිතාතීති ආහ “කිං විදිතං කරොති? පුබ්බෙනිවාස”න්ති. මොහො පටිච්ඡාදකට්ඨෙයන තමො විය තමොති ආහ “ස්වෙව මොහො”තිආදි. ඔහාසකරණට්ඨෙයනාති කාතබ්බතො කරණං, ඔහාසොව කරණං ඔහාසකරණං, අත්තතො පටිච්ඡෙහි ඔහාසභාවෙන නිබ්බත්තෙතබ්බට්ඨෙයනාති අත්ථො. සෙසං පසංසාවචනන්ති පටිපක්ඛවිධමනපවත්තිවිසෙසානං බොධනතො චුත්තං. අවිජ්ජා විහතාති එතෙන විජානනට්ඨෙයන විජ්ජාති අයම්පි අත්ථො දීපිතොති දට්ඨබ්බං. කස්මා? යස්මා විජ්ජා උප්පන්නාති එතෙන විජ්ජාපටිපක්ඛා අවිජ්ජා, පටිපක්ඛතා චස්සා පහාතබ්බභාවෙන විජ්ජාය ච පහායකභාවෙනාති දස්සෙති. එස නයො ඉතරස්මිම්පි පදද්වයෙති ඉමිනා තමො විහතො විනට්ඨො. කස්මා? යස්මා ආලොකො උප්පන්නොති ඉමමත්ථං අතිදිසති. කිලෙසානං ආතාපනපරිතාපනට්ඨෙයන විරියං ආතාපොති ආහ “වීරියාතාපෙන ආතාපිතො”ති, වීරියවතොති අත්ථො. පෙසිතවිත්තස්සාති යථාධිජ්ජෙතත්ථසිද්ධිං පතිවිස්සට්ඨවිත්තස්ස. යථා අප්පමත්තස්ස ආතාපිතො පහිතත්තස්ස විහරතොති අඤ්ඤස්සපි කස්සවි මාදිසස්සාති අධිජ්ජායො. පධානානුයොගස්සාති සම්මජ්ජධානමනුයුත්තස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්තා චුත්තනයත්තා ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව.

පුබ්බෙනිවාසකථා නිට්ඨිතා.

දිබ්බවක්ඛුඤාණකථා

13. චුතියාති වචනෙ. උපපාතෙති උපපජ්ජනෙ. සමීපත්ථෙ චෙතං භූමිමචචනං, චුතික්ඛණසාමන්තා උපපත්තික්ඛණසාමන්තා චාති චුත්තං හොති. තථා හි වක්ඛති “යෙ පන ආසන්නචුතිකා” තිආදි. යෙන ඤාණෙනාති යෙන දිබ්බවක්ඛුඤාණෙන. දිබ්බවක්ඛුඤාණෙනෙව හි සත්තානං චුති ව උපපත්ති ව ඤායති. පරිකම්මං වත්තබ්බං සියාති “දිබ්බවක්ඛුඤාණං උප්පාදෙතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන කුලපුත්තෙන කසිණාරම්මණං අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං සබ්බාකාරෙන අභිනීභාරක්ඛමං කත්වා තෙජොකසිණං ඔදාතකසිණං ආලොකකසිණන්ති ඉමෙසු තීසු කසිණෙසු අඤ්ඤතරං ආසන්නං කාතබ්බං, උපචාරජ්ඣානගොචරං කත්වා වඩ්ඨමෙත්වා යපෙනබ්බ” තිආදිනා දිබ්බවක්ඛුඤාණස්ස පරිකම්මං වත්තබ්බං භවෙය්‍ය.

සො අහන්ති සො කතවිත්තාහිනීභාරො අහං. දිබ්බසදිසත්තාති දිවි භවන්ති දිබ්බං, දෙව්‍යානං පසාදවක්ඛු, තෙන දිබ්බෙන වක්ඛුනා සදිසත්තාති අත්ථො. දිබ්බසදිසත්තාති ව හීනුපමාදස්සනං දෙව්‍යානං දිබ්බවක්ඛුතොපි ඉමස්ස මහානුභාවත්තා. ඉදානි තං දිබ්බසදිසත්තං විභාවෙතුං “දෙව්‍යානඤ්ඤි” තිආදි චුත්තං. තත්ථ සුවරිතකම්මනිබ්බත්තන්ති සද්ධාබහුලතාවිසුද්ධදිට්ඨිතාආනිසංසදස්සාවිතාදිසම්පත්තියා සුට්ඨු වරිතත්තා සුවරිතෙන දෙවුපපත්තිජනකෙන පුඤ්ඤකම්මෙන නිබ්බත්තං. පිත්තසෙම්භරුහිරාදීහීති ආදි-සද්දෙන වාතරොගාදීනං සචගහො. අපලිබුද්ධන්ති අනුපද්දුතං. පිත්තාදීහි අනුපද්දුතත්තා කම්මස්ස ව උළාරතාය උපක්කිලෙසවිමුත්ති වෙදිතබ්බා. උපක්කිලෙසදොසරහිතඤ්ඤි කම්මං තිණාදිදොසරහිතං විය සස්සං උළාරඵලං අනුපක්කිලිට්ඨං හොති. කාරණුපචාරෙන වස්ස ඵලං තථා වොහරියති යථා “සුක්කං සුක්කවිපාක” තිආදි. දුරෙපිති පි-සද්දෙන සුබ්බමස්සපි ආරම්මණස්ස සම්පට්ඨිජනසමත්ථතං සචගණ්හාති. පසාදවක්ඛුති චතුත්තං මහාභූතානං පසාදලක්ඛණං වක්ඛු. වීරියභාවනාබලනිබ්බත්තන්ති වීරියාරම්භවසෙනෙව ඉජ්ඣානතො සබ්බාපි කුසලභාවනා වීරියභාවනා, පධානසච්චාරසමන්තාගතා වා ඉද්ධිපාදභාවනා විසෙසතො වීරියභාවනා, තස්සා ආනුභාවෙන නිබ්බත්තං වීරියභාවනාබලනිබ්බත්තං. ඤාණමයං වක්ඛු ඤාණවක්ඛු. තාදිසමෙවාති උපක්කිලෙසවිමුත්තතාය දුරෙපි සුබ්බමස්සපි ආරම්මණස්ස සම්පට්ඨිජනසමත්ථතාය ව තංසදිසමෙව.

දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලද්ධත්තාති දිබ්බවිහාරසච්චාරානං චතුත්තං ඤානානං වසෙන පටිලද්ධත්තා. ඉමිනා කාරණවසෙනස්ස දිබ්බභාවමාහ. දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තාති අට්ඨචගසමන්තාගමෙන උක්කංසගතං පාදකජ්ඣානසච්චාරං දිබ්බවිහාරං සන්නිස්සාය පවත්තත්තා, දිබ්බවිහාරපරියාපන්නං වා අත්තනා සම්පයුත්තං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං

නිස්සාය පච්චයභූතං සන්නිස්සිතත්තානි ඵලමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. ආලොකපරිග්ගහෙන මහාජුතිකත්තාපි දිබ්බන්ති කසිණාලොකානුග්ගහෙන පත්තබ්බත්තා සයං ඤාණාලොකඵරණභාවෙන ච මහාජුතිකභාවතොපි දිබ්බන්ති අත්ථො. මහාජුතිකමිති හි දිබ්බන්ති වුවවති “දිබ්බමිදං බ්‍යාමිහ”න්තිආදීසු. මහාගතිකත්තානි මහනියගමනත්තා, විමිහයනියජ්ජවත්තිකත්තානි අත්ථො. විමිහයනියා හිස්ස පවත්ති තිරොකුට්ටාදිගතරූපදස්සනතො. තං සබ්බන්ති “හෙට්ඨා වුත්තං අත්ථපඤ්චකමපෙක්ඛිත්වා වුත්ත”න්ති වදන්ති. කෙච්ඡ පන “ජුතිගතිඅත්ථෙසුපි සද්දවිදු දිවුසද්දං ඉච්ඡන්තිති මහාජුතිකත්තා මහාගතිකත්තානි ඉදමෙව ද්වයං සන්ධාය වුත්තං, තස්මා ‘සද්දසත්ථානුසාරෙන වෙදිතබ්බ’න්ති ඉදං දිබ්බති ජොතයනීති දිබ්බං, දිබ්බති ගච්ඡති අසජ්ජමානං පවත්තනීති දිබ්බන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං වුත්ත”න්ති වදන්ති. ආචරියධම්මපාලත්ථෙරො පන –

“දිබ්බවක්ඛුලාභාය යොගිනො පරිකම්මකරණං තජ්ජට්ඨපක්ඛාහිභවස්ස අත්ථතො තස්ස විජයිවිජා නාම හොති, දිබ්බවක්ඛුලාහී ච ඉද්ධිමා දෙවතානං වචනගහණක්ඛමනධම්මදානවසෙන මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරාදයො විය දානග්ගහණලක්ඛණෙ වොහාරෙ ච පවත්තෙය්‍යානි ඵලං විහාරවිජයිවිජාවොහාරජුතිගතිසඬ්ඛාතානං අත්ථානං වසෙන ඉමස්ස අභිඤ්ඤාඤාණස්ස දිබ්බවක්ඛුභාවසිද්ධිතො සද්දවිදු ච තෙසු ඵල අත්ථෙසු දිවුසද්දං ඉච්ඡන්තිති ‘තං සබ්බං සද්දසත්ථානුසාරෙන වෙදිතබ්බ’න්ති වුත්ත”න්ති –

ආහ.

දස්සනට්ඨෙය්‍යානි රූපදස්සනභාවෙන. වක්ඛුනා හි සත්තා රූපං පස්සන්ති. යථා මංසවක්ඛු විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සමච්ඡමං ආචික්ඛන්තං විය පවත්ති, න තථා ඉදං. ඉදං පන සයමෙව තතො සාතිසයං වක්ඛුකිච්චකාරීති ආහ “වක්ඛුකිච්චකරණෙන වක්ඛුමිවාතිපි වක්ඛු”ති. දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තානි සඬ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විවරිතුං “යො හී”තිආදි වුත්තං. උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්හාතීති පරතො උජ්ජත්තියා අදස්සනතො “ඵත්ථෙ වායං සත්තො උච්ඡන්තො, ඵලමිතරෙපි”ති උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්හාති. නවසත්තපාතුභාවදිට්ඨිං ගණ්හාතීති ක්කානලාහී අධිච්චසමුප්පන්නිකො විය ගණ්හාති. යථා හි සො අසඤ්ඤසත්තා වචිත්වා ඉධුපපන්නො පබ්බජිතො සමානො අභිඤ්ඤාලාහී හුත්වා පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරන්නො ඉධුපපත්තිමෙව දිස්වා තතො පරං අසඤ්ඤභවෙ උජ්ජත්තිං අනුස්සරිතුමසක්කොන්නො “අහං අධිච්චසමුප්පන්නො පුබ්බෙ නාහොසිං, සොමිහි ඵතරහි අහුත්වා සත්තතාය පරිණතො, සෙසාපි සත්තා තාදිසායෙවා”ති අභිනවසත්තපාතුභාවදිට්ඨිං ගණ්හාති, ඵලමයමිපි

උපපාතමත්තමෙව දිස්වා චුතිං අපස්සන්තො නවසත්තපාතුභාවදිට්ඨිං ගණ්හාති.

ඉදානි අඤ්ඤාථාපි විසුද්ධිකාරණං දස්සෙන්නො ආහ “එකාදසඋපක්කිලෙසවිරහතො වා”තිආදි. යථාභාති උපක්කිලෙසසුත්තෙ ආගතපාළිං නිදස්සෙති. තත්ථ හි අනුරුද්ධො නන්දියො කිම්ලොති ඉමෙ තයො කුලපුත්තෙ ආමන්තෙත්වා ධම්මං දස්සෙන්නෙන “අනුරුද්ධා තුම්හෙ කිං ඉමෙහි න ආලුළිස්සන්ති, අහම්පි ඉමෙහි උපාදාය එකාදසහි උපක්කිලෙසෙහි ආලුළිතපුබ්බො”ති දස්සෙතුං -

“අහම්පි සුදං අනුරුද්ධා පුබ්බෙව සම්බොධා අනභිසම්බුද්ධො බොධිසත්තොව සමානො ඔභාසඤ්චෙව සඤ්ජානාමි දස්සනඤ්ච රූපානං, සො බො පන මෙ ඔභාසො න විරස්සෙව අන්තරධායති දස්සනඤ්ච රූපානං. තස්ස මය්හං අනුරුද්ධා එතදහොසි ‘කො නු බො හෙතු, කො පච්චයො, යෙන මෙ ඔභාසො අන්තරධායති දස්සනඤ්ච රූපාන’න්ති. තස්ස මය්හං අනුරුද්ධා එතදහොසි ‘විචිකිච්ඡා බො මෙ උදපාදි, විචිකිච්ඡාධිකරණඤ්ච මෙ සමාධි චචි, සමාධිමිහි චුතෙ ඔභාසො අන්තරධායති දස්සනඤ්ච රූපානං, සොහං තථා කරිස්සාමි, යථා මෙ පුන න විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජිස්සති’ති.

“සො බො අහං අනුරුද්ධා අප්පමත්තො ආතාපි පහිතත්තො විහරන්තො ඔභාසඤ්චෙව සඤ්ජානාමි දස්සනඤ්ච රූපානං, සො බො පන මෙ ඔභාසො න විරස්සෙව අන්තරධායති දස්සනඤ්ච රූපානං. තස්ස මය්හං අනුරුද්ධා එතදහොසි ‘කො නු බො හෙතු, කො පච්චයො, යෙන මෙ ඔභාසො අන්තරධායති දස්සනඤ්ච රූපාන’න්ති. තස්ස මය්හං අනුරුද්ධා එතදහොසි ‘අමනසිකාරො බො මෙ උදපාදි, අමනසිකාරාධිකරණඤ්ච පන මෙ සමාධි චචි, සමාධිමිහි චුතෙ ඔභාසො අන්තරධායති දස්සනඤ්ච රූපානං, සොහං තථා කරිස්සාමි, යථා මෙ පුන න විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජිස්සති න අමනසිකාරො’”ති -

ආදිනා (ම. නි. 3.241) දෙසනං ආරභිත්වා ඉදං චුත්තං “සො බො අහං අනුරුද්ධා විචිකිච්ඡා චිත්තස්ස උපක්කිලෙසොති ඉති විදිත්වා”තිආදි.

තත්ථ (ම. නි. අට්ඨ. 3.241) විචිකිච්ඡාති මභාසත්තස්ස ආලොකං වඩ්ඤෙත්වා දිබ්බවක්ඛුනා නානාවිධාති රූපානි පස්සන්තස්ස “ඉදං නු බො කි”න්ති උප්පන්නා විචිකිච්ඡා. මනසිකාරවසෙන පන මෙ රූපානි උපට්ඨන්ති, රූපානි පස්සන්තො විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජති, තස්මා ඉදානි කිඤ්චි න මනසි කරිස්සාමිති තුණ්හි භවති, තං තුණ්හිභාවප්පත්තිං සන්ධායාහ “අමනසිකාරො”ති. ටීනමිද්ධන්ති කිඤ්චි අමනසිකරොන්තස්ස උප්පන්නං ටීනමිද්ධං. තථාභූතස්ස හි සවිජ්ජාරිකමනසිකාරස්ස අභාවතො ටීනමිද්ධං

උප්පජ්ජති. ඡම්භිතත්තන්ති ථිනමිද්ධං විනොදෙත්වා යථාරද්ධමනසිකාරවසෙන හිමවන්තාහිමුඛං ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා දානවරක්ඛසඅපගරාදයො පස්සන්තස්ස උප්පන්නං ඡම්භිතත්තං. උප්පිලන්ති “මයා දිට්ඨං භයං පකතියා වක්ඛුට්ඨිඤ්ඤාණෙන ඔලොකියමානං න පස්සති, අදිට්ඨෙය් පරිකප්පිතසදිසෙ කිංනාම භය”න්ති භයස්ස විනොදනවසෙන විත්තෙන්තස්ස අත්තනො පච්චිවෙක්ඛණාකොසල්ලං නිස්සාය උප්පන්නං උප්පිලාවිතත්තං. දුට්ඨුල්ලන්ති කායාලසියං. “මයා ථිනමිද්ධං ඡම්භිතත්තානං වූපසමනත්ථං ගාල්භං වීරියං පග්ගහිතං, තෙන මෙ උප්පිලසඬ්ඛාතා විත්තසමාධිදුසිතා ගෙහස්සිතා බලවපිති උප්පන්නා”ති වීරියං සිථිලං කරොන්තස්ස හි කායදුට්ඨුල්ලං කායදරථො කායාලසියං උදපාදි.

අව්චාරද්ධවීරියන්ති “මම වීරියං සිථිලං කරොතො දුට්ඨුල්ලං උප්පන්න”න්ති පුන වීරියං පග්ගණ්හතො උප්පන්නං අව්චාරද්ධවීරියං. අතිලීනවීරියන්ති “මම වීරියං පග්ගණ්හතො එවං ජාත”න්ති පුන වීරියං සිථිලයතො උප්පන්නං අතිලීනවීරියං. අභිප්පජාති දෙවලොකාහිමුඛං ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා දෙවසඬ්ඛං පස්සතො උප්පන්නා තණ්හා. “එවං මෙ හොතු”ති හි අභිනිවිසනවසෙන ජප්පතීති අභිප්පජා, තණ්හා. නානත්තසඤ්ඤාති “මය්භං එකජාතිකං රූපං මනසිකරොන්තස්ස අභිප්පජා උප්පන්නා, නානාවිධං රූපං මනසිකාරං කරිස්සාමි”ති කාලෙන දෙවලොකාහිමුඛං කාලෙන මනුස්සලොකාහිමුඛං වඩ්ඪෙත්වා නානාවිධාති රූපාති මනසිකරොතො උප්පන්නා නානත්තසඤ්ඤා, නානත්ත නානාසභාවෙ සඤ්ඤාති නානත්තසඤ්ඤා. අතිනිජ්ඣායිතත්තන්ති “මය්භං නානාවිධාති රූපාති මනසිකරොන්තස්ස නානත්තසඤ්ඤා උදපාදි, ඉට්ඨං වා අනිට්ඨං වා එකජාතිකමෙව රූපං මනසි කරිස්සාමි”ති තථා මනසිකරොතො උප්පන්නං රූපානං අතිනිජ්ඣායිතත්තං, අතිවිය උත්තරි කත්වා නිජ්ඣානං පෙක්ඛනං අතිනිජ්ඣායිතත්තං. ඔභාසන්ති පරිකම්මසමුට්ඨිතං ඔභාසං. න ච රූපාති පස්සාමිති පරිකම්මොභාසමනසිකාරජපසුතතාය දිබ්බවක්ඛුතා රූපාති න පස්සාමි. රූපාති හි ඛො පස්සාමිති තෙන පරිකම්මොභාසෙන එරිත්වා යිතට්ඨානෙ දිබ්බවක්ඛුතො විසයභූතාති රූපගතාති පස්සාමි.

එවමාදීති ආදි-සද්දෙන -

“කෙවලම්පි රත්තිං කෙවලම්පි දිවං කෙවලම්පි රත්තින්දිවං තස්ස මය්භං අනුරුද්ධා එතදහොසි ‘කො නු ඛො හෙනු, කො පච්චයො, ය්වාහං ඔභාසඤ්ඤි ඛො සඤ්ජානාමි, න ච රූපාති පස්සාමි, රූපාති ඛො පස්සාමි, න ච ඔභාසං සඤ්ජානාමි කෙවලම්පි රත්තිං කෙවලම්පි දිවං කෙවලම්පි රත්තින්දිව’න්ති. තස්ස මය්භං අනුරුද්ධා එතදහොසි ‘යස්මිඤ්ඤි ඛො අහං සමයෙ රූපනිමිත්තං අමනසිකරිත්වා ඔභාසනිමිත්තං මනසි කරොමි. ඔභාසඤ්ඤි ඛො තස්මි. සමයෙ

සඤ්ජානාමි, න ච රූපානි පස්සාමි. යස්මිං පනාහං සමයෙ ඔභාසනිමිත්තං අමනසිකරිත්වා රූපනිමිත්තං මනසි කරොමි. රූපානි හි ඛො තස්මිං සමයෙ පස්සාමි, න ච ඔභාසං සඤ්ජානාමි කෙවලම්පි රත්තිං කෙවලම්පි දිවං කෙවලම්පි රත්තින්දිව”න්ති (ම. නි. 3.243) –

එවමාදිපාළිං සඬගණ්හාති.

මනුස්සානං ඉදන්ති මානුසකං, මනුස්සානං ගොවරභූතං රූපාරම්මණං. තදඤ්ඤස්ස පන දිබ්බතිරොකුට්ටසුබ්බමාදිභෙදස්ස රූපස්ස දස්සනතො අතික්කන්තමානුසකං. එවරූපං තඤ්ච මනුස්සුපචාරං අතික්කන්තං නාම භොතීති ආහ “මනුස්සුපචාරං අතික්කමිත්වා රූපදස්සනෙනා”ති. තත්ථ මනුස්සුපචාරන්ති මනුස්සෙහි උපවරිතබ්බට්ඨානං, පකතියා චක්ඛුද්වාරෙන ගහෙතබ්බං විසයන්ති අධිප්පායො. එවං විසයමුඛෙන දස්සෙත්වා ඉදානි විසයිමුඛෙන දස්සෙතුං “මානුසකං වා”තිආදි චුත්තං. තත්ථාපි මංසචක්ඛාතික්කමො තස්ස කිව්වාතික්කමෙනෙව දට්ඨබ්බො. දිබ්බෙන චක්ඛුනාති දිබ්බචක්ඛුඤාණෙනපි දට්ඨුං න සක්කා ඛණස්ස අතිඉත්තරතාය අතිසුබ්බමතාය කෙසඤ්චි රූපස්ස, අපිච දිබ්බචක්ඛුස්ස පච්චුප්පන්තං රූපාරම්මණං, තඤ්ච පුරෙජාතපච්චයභූතං, න ච ආචජ්ජනපරිකම්මෙහි විනා මහග්ගතස්ස පවත්ති අත්ථි, නාපි උප්පජ්ජමානමෙව රූපං ආරම්මණපච්චයො භවිතුං සක්කොති, හිජ්ජමානං වා, තස්මා චුතුපපාතක්ඛණෙ රූපං දිබ්බචක්ඛුනා දට්ඨුං න සක්කාති සුචුත්තමෙනං.

යදි දිබ්බචක්ඛුඤාණං රූපාරම්මණමෙව, අථ කස්මා “සත්තෙ පස්සාමි”ති චුත්තන්ති? යෙභුයොන සත්තසන්තානගතරූපදස්සනතො එවං චුත්තං. සත්තගහණස්ස වා කාරණභාවතො වොහාරවසෙන චුත්තන්තිපි වදන්ති. තෙ වචමානාති අධිප්පෙතාති සම්බන්ධො. එවරූපෙති න චුතුපපාතක්ඛණසමඬගිතොති අධිප්පායො. මොහුපනිස්සයං නාම කම්මං නිහීනං නිහීනඵලං භොතීති ආහ “මොහනිස්සන්දයුත්තත්තා”ති. මොහුපනිස්සයතා ච කුසලකම්මස්ස පුබ්බභාගෙ මොහජ්ජවත්තිබ්බලතාය වෙදිතබ්බා. තාය පන මොහජ්ජවත්තියා සංකිලිට්ඨං කුසලකම්මං නිහීනමෙව ජාතිආදිං නිජ්ථාදෙතීති නිහීනජාතිආදයො මොහස්ස නිස්සන්දඵලානීති ආහ “හීනානං ජාතිකුලභොගාදීන”න්තිආදි. හීළිතෙති ගරහිතෙ. ඔහීළිතෙති විසෙසතො ගරහිතෙ. උඤ්ඤාතෙති ලාමකභාවෙන ඤාතෙ. අවඤ්ඤාතෙති විසෙසතො ලාමකභාවෙන විදිතෙ. අමොහනිස්සන්දයුත්තත්තාති එත්ථ අමොහො සම්පයුත්තවසෙන පුබ්බභාගවසෙන ච පවත්තො කථිතො, තෙන ච තිහෙතුකපට්ඨසන්ධිකෙ දස්සෙති. තබ්බිපරිතෙති තස්ස හීළිතාදිභාවස්ස විපරිතෙ, අහීළිතෙ අනොහීළිතෙ අනුඤ්ඤාතෙ අනවඤ්ඤාතෙ විත්තිකතෙති අත්ථො.

සුවණ්ණෙනි සුන්දරවණ්ණෙන. දුබ්බණ්ණෙනි අසුන්දරවණ්ණෙන. සා
පනායං සුවණ්ණදුබ්බණ්ණෙනා යථාක්කමං කම්මස්ස
අදොසදොසුපනිස්සයනාය හොතීති ආහ
“අදොසනිස්සන්දයුත්තත්තා”තිආදි. අදොසුපනිස්සයනා ච කම්මස්ස
මෙත්තාදීහි පරිභාවිතසන්තානප්පවත්තියා වෙදිතබ්බා. අභිරූපෙ විරූපෙනි
ඉදං සණ්ඨානවසෙන වුත්තං. සණ්ඨානවචනොපි හි වණ්ණසද්දො හොති
“මහත්තං හත්ථිවණ්ණං අහිනිමිමිනිත්වා”තිආදිසු (සං. නි. 1.138) විය.
පඨමං වුත්තො පන අත්ථො වණ්ණවසෙනෙව වුත්තො. සුන්දරං ගතිං ගතා
සුගතාති ආහ “සුගතිගතෙ”ති, සුගතිං උපපන්නෙති අත්ථො.
අලොභජ්ඣාසයා සත්තා වදඤ්ඤා විගතමච්ඡෙරා අලොභුපනිස්සයෙන
කම්මුතා සුගතා සම්ඤ්ඤා හොත්තීති ආහ “අලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා චා
අඛිංසෙ මහද්ධනෙ”ති. දුක්ඛං ගතිං ගතා දුග්ගතාති ආහ “දුග්ගතිගතෙ”ති.
ලොභජ්ඣාසයා සත්තා ලුඤ්ඤා මච්ඡරිනො ලොභුපනිස්සයෙන කම්මුතා
දුග්ගතා දුරුපා හොත්තීති ආහ “ලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා චා දලිද්දෙ
අප්පන්නපානෙ”ති. උපවිතත්ති ඵලාවහභාවෙන කතං. යථා කතඤ්ඤි
කම්මං ඵලදානසමත්ථං හොති, තථා කතං උපවිතං. වචමානෙතිආදීහි
දිබ්බවක්ඛුකිච්චං වුත්තත්ති විසයමුඛෙන විසයිත්තාපාරමාහ. පුරිමෙහීති
“දිබ්බෙන වක්ඛුතා”තිආදීහි පදානි සන්ධාය වුත්තං. ආදීහීති ඵත්ථ ව-
සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨො, තස්මා “දිබ්බෙන...පෙ.... පස්සාමි”ති ඉමෙහි
“වචමානෙ”තිආදීහි ච දිබ්බවක්ඛුකිච්චං වුත්තත්ති අත්ථො. ඉමිනා පන
පදෙනාති “යථාකම්මුපගෙ සත්තෙ පජානාමි”ති ඉමිනා වාක්කයන. පජ්ජති
ඤායති අත්ථො ඉමිනාති හි පදං වාක්කයං.

මහත්තං දුක්ඛමනුභවමානෙති ඵත්ථ දිබ්බවක්ඛුඤාණෙන රූපං දිස්වා
තෙසං දුක්ඛානුභවනං කාමාවචරවිත්තෙනෙව ජානාතීති වෙදිතබ්බං. සොති
තෙරයිකසත්තෙ පච්චක්ඛතො දිස්වා යිතො දිබ්බවක්ඛුඤාණලාභී. ඵවං
මනසි කරොතීති තෙසං තෙරයිකානං නිරයසංවත්තනිකස්ස කම්මස්ස
ඤාතුකාමතාවසෙන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය පරිකම්මවසෙන
මනසි කරොති. කිං නු බොතිආදි මනසිකාරවිධිදස්සනං. ඵවං පන පරිකම්මං
කත්වා පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨිතස්ස තං කම්මං ආරම්මණං
කත්වා ආවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිං නිරුද්ධෙව චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි
ජවත්ති. යෙසං පුරිමානි තිණි චත්තාරි වා
පරිකම්මඋපචාරානුලොමගොත්‍රභුනාමකානි කාමාවචරානි, චතුත්ථං
පඤ්චමං වා අප්පනාවිත්තං රූපාවචරං චතුත්ථස්කානිකං, තත්ථ යං තෙන
අප්පනාවිත්තෙන සද්ධිං උප්පන්නං ඤාණං, තං යථාකම්මුපගඤාණන්ති
වෙදිතබ්බං. “විසුං පරිකම්මං නත්ථි”ති ඉදං පන දිබ්බවක්ඛුඤාණෙන විනා
යථාකම්මුපගඤාණස්ස විසුං පරිකම්මං නත්ථිති අධිප්පායෙන වුත්තං.
ඵවඤ්චෙන ඉච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤා යථාකම්මුපගඤාණස්ස මහග්ගතභාවො
ඵව න සියා. දෙවානං දස්සනෙපි ඵසෙව නයො.
තෙරයිකදෙවග්ගභණ්ඩවත්ථ නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. ආකඛ්ඛමානො

හි දිබ්බවක්ඛුලාහී අඤ්ඤාගතිකෙසුපි එවං පටිපජ්ජති යෙව. තථා හි වක්ඛති “අපායග්ගහණෙන තිරච්ඡාන යොනිං දීපෙති” තිආදි, “සුගතිග්ගහණෙන මනුස්සගතිපි සඬගය්හති” ති ව. තං නිරයසංවත්තනියකම්මං ආරම්මණමෙතස්සාති තංකම්මාරම්මණං. ථාරුසකචනාදීසුති ආදි-සද්දෙන චිත්තලතාවනාදිනං සඬගහො.

යථා විමස්සාති යථා ච ඉමස්ස යථාකම්මුපගඤ්ඤාණස්ස විසුං පරිකම්මං නත්ථි, එවං අනාගතංසඤ්ඤාණස්සපිති විසුං පරිකම්මාභාවඤ්ඤා නිදස්සෙති. තත්ථ කාරණමාහ “දිබ්බවක්ඛුපාදකානෙව හි ඉමානී” ති. තත්ත්වයමධිප්පායො – යථා දිබ්බවක්ඛුලාහී නිරයාදිඅභිමුඛං ආලොකං වඩ්ඤ්ඤානං නෙරසිකාදිකෙ සත්තෙ දිස්වා තෙහි පුබ්බෙ ආයුහිතං නිරයසංවත්තනියාදිකං කම්මං තාදිසෙන සමාදානෙන තජ්ජෙන ච මනසිකාරෙන පරික්ඛතෙ චිත්තෙ යාථාවතො ඡානාති, එවං යස්ස යස්ස සත්තස්ස සමනන්තරං අනාගතං අත්තභාවං ඤාතුකාමො, තං තං ඔදිස්ස ආලොකං වඩ්ඤ්ඤානං තෙන තෙන අතීතෙ එතරහි වා ආයුහිතං තස්ස නිබ්බත්තකං කම්මං යථාකම්මුපගඤ්ඤාණෙන දිස්වා තෙන තෙන නිබ්බත්තෙතබ්බං අනාගතං අත්තභාවං ඤාතුකාමො තාදිසෙන සමාදානෙන තජ්ජෙන ච මනසිකාරෙන පරික්ඛතෙ චිත්තෙ යාථාවතො ඡානාති. එස න යො තතො පරෙසුපි අත්තභාවෙසු. එතං අනාගතංසඤ්ඤාණං නාම. යස්මා එතං ද්වයං දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණෙ සති එව සිජ්ඣති, නාසති. තෙන වුත්තං “ඉමානි දිබ්බවක්ඛුනා සහෙව ඉජ්ඣන්ති” ති.

කායෙන දුච්චරිතං, කායතො වා උප්පන්නං දුච්චරිතන්ති කායෙන දුට්ඨු චරිතං, කායතො වා උප්පන්නං කිලෙසපුතිකත්තා දුට්ඨු චරිතං කායදුච්චරිතන්ති එවං යථාක්කමං යොජෙතබ්බං. කායොති චෙත්ථ චොපනකායො අධිප්පෙතො. කායවිඤ්ඤත්තිවසෙන පචිත්තං අකුසලං කායකම්මං කායදුච්චරිතං. යස්මිං සන්නානෙ කම්මං කතුපචිතං, අසති ආහාරුපච්ඡෙදෙ විපාකාරහසභාවස්ස අවිගච්ඡනතො සො තෙන සහිතොයෙවාති වත්තබ්බොති ආහ “සමන්තාගතාති සමඬගීභුතා” ති. අනත්ථකාමා හුත්වාති එතෙන මාතෘපිතරො විය පුත්තානං, ආචරියුපජ්ඣායා විය ච නිස්සිතකානං අත්ථකාමා හුත්වා ගරහකා උපවාදකා න භොන්තිති දස්සෙති. ගුණපරිධංසනෙනාති විජ්ජමානානං ගුණානං විද්ධංසනෙන, විනාසනෙනාති අත්ථො. නනු ච අන්තිමචත්ථුනාපි උපවාදො ගුණපරිධංසනමෙවාති? සච්චමෙතං, ගුණාති පනෙත්ථ ඥානාදිවිසෙසා උත්තරිමනුස්සධම්මා අධිප්පෙතාති සීලපරිධංසනං විසුං ගහිතං. තෙනාහ “නත්ථි ඉමෙසං සමණධම්මො” තිආදි. සමණධම්මොති ච සීලසංයමං සන්ධාය වදති. ඡානං වාති යං උපවදති, තස්ස අරියභාවං ඡානන්තො වා. අඡානං වාති අඡානන්තො වා. ඡානනාඡානනඤ්ඤාචෙත්ථ අප්පමාණං, අරියභාවො එව පමාණං. තෙනාහ “උභයථාපි අරියුපවාදොව භොති” ති. “අරියොති පන අඡානතො අදුට්ඨචිත්තස්සෙව තත්ථ අරියගුණභාවං

පච්චෙදන්තස්ස ගුණපරිධංසනං න හොතීති තස්ස අරියුපවාදො නත්ථී”ති වදන්ති. භාරියං කම්මන්ති ආනන්තරියසදිසත්තා භාරියං කම්මං, සතෙකිච්ඡං පන හොති ඛමාපනෙන, න ආනන්තරියං විය අතෙකිච්ඡං.

තස්ස ච ආවිභාවත්ථන්ති භාරියාදිසභාවස්ස පකාසනත්ථං. තං ජිගුච්ඡීති තං ටෙරං, තං වා කිරියං ජිගුච්ඡී. අතිවිජානොති අතිවිය බුදාහිභුතො. මහල්ලකොති සමණානං සාරුජ්ජමසාරුජ්ජං, ලොකසමුදාවාරමත්තං වා න ජානාතීති අධිජ්ජායෙන චුත්තත්තා ගුණපරිධංසනෙන ගරහතීති වෙදිතඛිඛං. අම්භාකං ලජ්ජිතඛිඛකං අකාසීති “සමණෙන නාම එවං කත”න්ති චුත්තෙ මයං සීසං උක්ඛිපිතුං න සක්කොමාති අධිජ්ජායො. ජානන්තො එව ටෙරො “අත්ථී තෙ ආවුසො ඉමස්මීං සාසනෙ පතිට්ඨා”ති පුච්ඡී. ඉතරොපි සච්චාහිසමයො සාසනෙ පතිට්ඨාති ආහ “සොතාපන්තො අහ”න්ති. ටෙරො තං කරුණායමානො “බිණාසවො තයා උපවදිතො”ති අත්තානං ආවි අකාසී. තෙනස්ස තං පාකතිකං අහොසීති තෙන අස්ස තං කම්මං මග්ගාවරණං නාහොසීති අධිජ්ජායො. පුඛිඛෙව පන සොතාපන්තත්තා අපායගාමීනං සුජ්ජහිනභාවතො සග්ගාවරණමස්ස කාතුමසමත්ථමෙව තං කම්මං. අත්තනා වුඨ්ඨිතරො හොතීති එත්ථ “උක්කුටිකං නිසීදිත්වා ඛමාපෙනඛිඛො”ති විසුද්ධිමග්ගෙ චුත්තං. සොතාපන්තසකදාගාමීනො දොසෙනපි නක්ඛමන්ති, සෙසඅරියා වා තස්ස අත්ථකාමා හුත්වා ආයතීං සංවරණත්ථාය න ඛමාපෙය්‍යන්ති ආහ “සචෙ සො නක්ඛමති”ති. අත්තනා වුඨ්ඨිතරො හොති, ඨීතකෙනෙවාති එත්ථාපි “උක්කුටිකං නිසීදිත්වා”ති විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.411) චුත්තං. එවඤ්ඤි තත්ථ චුත්තං –

“සචෙ දිසාපක්කන්තො හොති, සයං වා ගන්ත්වා සද්ධිවිහාරිකෙ වා පෙසෙත්වා ඛමාපෙනඛිඛො. සචෙ නාපි ගන්තුං, න පෙසෙතුං සක්කා හොති, යෙ තස්මීං විහාරෙ භික්ඛු වසන්ති, තෙසං සන්තිකං ගන්ත්වා සචෙ නවකතරා හොන්ති, උක්කුටිකං නිසීදිත්වා, සචෙ වුඨ්ඨිතරා, වුඨ්ඨිසෙසු චුත්තනායෙනෙව පටිපජ්ජිත්වා ‘අහං, හන්තෙ, අසුකං නාම ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, ඛමතු මෙ සො ආයස්මා’ති වත්වා ඛමාපෙනඛිඛං. සම්මුඛා අඛමන්තෙපි එතදෙව කාතඛිඛ”න්ති.

ඉදං පන පරමිපි තත්ථ (විසුද්ධි. 2.411) චුත්තං –

“සචෙ එකචාරිකභික්ඛු හොති, නෙවස්ස වසනට්ඨානං, න ගතට්ඨානං පඤ්ඤායති, එකස්ස පණ්ඩිතස්ස භික්ඛුතො සන්තිකං ගන්ත්වා ‘අහං, හන්තෙ, අසුකං නාම ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, තං මෙ අනුස්සරතො අනුස්සරතො විජ්ජට්ඨාරො හොති, කිං කරොමී’ති වත්තඛිඛං. සො වක්ඛති ‘තුම්හෙ මා වින්තයිත්ථ, ටෙරො

තුම්භාකං ඛමති, චිත්තං චූපසමෙථා'ති. තෙනපි අරියස්ස ගතදිසාහිමුඛෙන අඤ්ජලිං පග්ගහෙත්වා 'ඛමතු'ති චත්තබ්බො'ති.

පරිනිබ්බූතමඤ්චට්ඨානන්ති පූජාකරණට්ඨානං සන්ධායාහ. පාකතිකමෙව භොතීති එවං කතෙ අත්තනො චිත්තං පසිදතීති තං කම්මං සග්ගාවරණං මග්ගාවරණඤ්ච න භොතීති අධිජ්ජායොති කෙච්චි වදන්ති. වරියාපිටකෙ මාතඨගවරිතසංවණ්ණනායං (වරියා. අට්ඨ. 2.64) –

“පාරමිතාපරිභාවනසම්ඤ්ජානි නානාසමාපත්තිවිහාරපරිපූරිතාහි සීලදිට්ඨිසම්පදාහි සුසංඛිතසන්තානෙ මහාකරුණාධිවාසෙ මහාසත්තෙ අරියුපවාදකම්මඅභිසංසංඛිතං ඵරුසවචනං සංයුත්තං මහාසත්තස්ස ඛෙත්තවිසෙසභාවතො තස්ස ච අජ්ඣාසයඵරුසතාය දිට්ඨධම්මවෙදනීයං හුත්වා සචෙ සො මහාසත්තං න ඛමාපෙති, සත්තමෙ දිවසෙ විපච්චනසභාවං ජානං. ඛමාපිතෙ පන මහාසත්තෙ පයොගසම්පත්තියා විපාකස්ස පටිබාහිතත්තා අවිපාකධම්මතං ආපජ්ජි අභොසිකම්මභාවතො. අයඤ්චි අරියුපවාදපාපස්ස දිට්ඨධම්මවෙදනීයස්ස ච ධම්මතා”ති –

ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන චුත්තත්තා එවං ඛමාපිතෙ තං කම්මං පයොගසම්පත්තියා විපාකස්ස පටිබාහිතත්තා අභොසිකම්මභාවෙන අවිපාකධම්මතං ආපන්නන්ති නෙව සග්ගාවරණං න මොක්ඛාවරණඤ්ච භොතීති එවමෙත්ථ අත්ථො ගහෙතබ්බො.

විපරිතං දස්සනමෙනෙසන්ති විපරිතදස්සනා. සමාදානබ්බට්ඨෙත සමාදානානි, කම්මානි සමාදානානි යෙසං තෙ කම්මසමාදානා, මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන කම්මසමාදානා මිච්ඡාදිට්ඨිකම්මසමාදානා, හෙතුඅත්ථං වා අන්තොගධං කත්වා මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන පරෙ කම්මෙසු සමාදාපකා මිච්ඡාදිට්ඨිකම්මසමාදානා. තයිමං අත්ථං දස්සෙත්තො “මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙනා”ති ආදිමාහ. යෙ ව...පෙ.... සමාදපෙත්ති, තෙපි මිච්ඡාදිට්ඨිකම්මසමාදානානි යොජෙතබ්බං. සීලසම්පන්නොති ආදි පරිපක්කිත්ථියස්ස මග්ගසමඤ්චිතො වසෙන චුත්තං, අග්ගමග්ගට්ඨෙ පන චත්තබ්බමෙව නත්ථි. අථ වා අග්ගමග්ගපරියාපන්නා එව සීලාදයො වෙදිතබ්බා. අග්ගමග්ගට්ඨස්ස හි දිට්ඨෙව ධම්මෙ එකංසිකා අඤ්ඤාරාධනා, ඉතරෙසං අනෙකංසිකා. අඤ්ඤන්ති අරහත්තං. එවංසම්පදමිදන්ති එත්ථ සම්පජ්ජනං සම්පදා, නිජ්ජත්ති, එවං අවිරජ්ඣනකනිජ්ජත්තිකන්ති අත්ථො, යථා තං අවස්සම්භාවී, එවමිදමිසීති චුත්තං භොති. යථා හි මග්ගානන්තරං අවිරජ්ඣිත්වා ඵලං නිබ්බත්තං, එවමෙනං ඉමස්සපි පුග්ගලස්ස චුතිඅනන්තරං අවිරජ්ඣිත්වා නිරයෙ පටිසන්ධි භොතීති දස්සෙති. සකලස්මිඤ්චි බුද්ධවචනෙ න ඉමාය උපමාය ගාළ්භතරං කත්වා චුත්තඋපමා අත්ථි. තං වාවං අජ්ජහායාති ආදීසු (ම. නි. අට්ඨ. 1.149) අරියුපවාදං සන්ධාය

“සුන ඵවරුපිං වාවං න චක්ඛාමී”ති වදන්තො වාවං පජහති නාම, “සුන ඵවරුපං චිත්තං න උප්පාදෙස්සාමී”ති චිත්තෙන්තො චිත්තං පජහති නාම, “සුන ඵවරුපිං දිට්ඨිං න ගණ්භිස්සාමී”ති පජහන්තො දිට්ඨිං පජහති නාම. තථා අකරොන්තො නෙව පජහති න පටිනිස්සජ්ජති. යථාහතං නික්ඛිත්තො ඵවං නිරයෙති යථා නිරයපාලෙහි ආහරිත්වා නිරයෙ යපිතො, ඵවං නිරයෙ යපිතොයෙව, නාස්ස නිරයුපපත්තියා කොචි විබන්ධො. තත්‍රායං යුත්ති – නිරයුපගො අරියුපවාදී තදාදායකස්ස අවජහනතො සෙය්‍යථාපි මිච්ඡාදිට්ඨිති. එත්ථ ච “තං වාවං අප්පහායා”ති ඵවමාදිවචනෙන තදාදායකස්ස අප්පහානෙනෙව අරියුපවාදො අන්තරායිකො අනත්ථාවහොව, පහානෙන පන අච්චයං දෙසෙත්වා බ්‍රමාපනෙන න අන්තරායිකො අනත්ථාවහො යථා තං වුට්ඨිතා දෙසිතා ච ආපත්තීති දස්සෙති. මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන අකත්තබ්බං නාම පාපං නත්ථී, යතො සංසාරබාණ්ණහාවොපි නාම හොතීති ආහ “මිච්ඡාදිට්ඨිපරමානි, භික්ඛවෙ, චජ්ජානී”ති.

“උච්ඡින්නභවනෙත්තිකො, භික්ඛවෙ, තථාගතස්ස කායො තිට්ඨති (දී. නි. 1. 147), අයඤ්චෙව කායො බ්‍හිද්ධා ච නාමරූප”ත්ති ච ඵවමාදීසු විය ඉධ කාය-සද්දො බන්ධපඤ්චකච්ඡයොති ආහ “කායස්ස හෙදාති උපාදින්නක්ඛන්ධපරිච්චාගා”ති. අවිතරාගස්ස මරණතො පරං නාම භවන්තරූපාදානමෙවාති ආහ “පරං මරණාති තදනන්තරං අභිනිබ්බත්තක්ඛන්ධග්ගහණෙ”ති. යෙන තිට්ඨති, තස්ස උපච්ඡෙදෙනෙව කායො භිජ්ජතිති ආහ “කායස්ස හෙදාති ජීවිතින්ද්‍රියස්ස උපච්ඡෙදා”ති. එති ඉමස්මා සුබන්ති අයො, පුඤ්ඤන්ති ආහ “පුඤ්ඤසම්මතා අයා”ති. ආයන්ති එතස්මා සුබානීති අයො, පුඤ්ඤකම්මාදීනං සුබසාධනං. තෙනාහ “සුබානං වා ආයස්ස අභාවා”ති. විවසාති කම්මස්ස වසෙ වත්තනතො අත්තනො වසෙ වත්තිතුං න සක්කොන්තිති විගතො වසො එතෙසන්ති විවසා, අවසවත්තිනොති අත්ථො. ඉයති අස්සාදියතීති අයො, අස්සාදොති ආහ “අස්සාදසඤ්ඤිතො අයො”ති.

නාගරාජාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන සුපණ්ණාදීනං සඬගහො. අසුරසදිසන්ති පෙතාසුරසදිසං. සො භීති සො අසුරකායො. සබ්බසමුස්සයෙහීති සබ්බෙහි සම්පත්තිසමුස්සයෙහි, සබ්බසම්පත්තිරාසිතොති වුත්තං හොති. වුත්තවිපරියායෙනාති “සුට්ඨු වරිතං, සොහනං වා වරිතං අනවජ්ජත්තාති සුවරිත”ත්තිආදීනා කායදූව්වරිතෙනාතිආදීනං පදානං වුත්තස්ස අත්ථස්ස විපරියායෙන. “ඉතො හො සුගතිං ගච්ඡා”ති (ඉතිවු. 83) වචනතො මනුස්සගතිපි සුගතියෙවාති ආහ “සුගතිග්ගහණෙන මනුස්සගතිපි සඬගය්හති”ති. සෙසමෙත්ථ වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථතො ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණකථා නිට්ඨිතා.

ආසවක්ඛයඤාණකථා

14. විපස්සනාපාදකන්ති විපස්සනාය පදට්ඨානභූතං. විපස්සනා ච තිව්ධා විපස්සකපුග්ගලභෙදෙන. මහාබෝධිසත්තානඤ්චි පච්චෙකබෝධිසත්තානඤ්චි විත්තාමයඤාණසංවද්ධිතත්තා සයම්භූඤාණභූතා, ඉතරෙසං සුතමයඤාණසංවද්ධිතත්තා පරොපදෙසසම්භූතා. සා “යපෙත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං අවසෙසරූපාරූපස්කානානං අඤ්ඤතරතො වුට්ඨායා”තිආදිනා අනෙකධා අරූපමුඛවසෙන චතුර්ධාතුවචත්ථානෙන වුත්තානං තෙසං තෙසං ධාතුපරිග්ගහමුඛානං අඤ්ඤතරමුඛවසෙන අනෙකධාව විසුද්ධිමග්ගෙන නානානායතො විභාවිතා. මහාබෝධිසත්තානං පන චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සමුඛෙන පහෙදගමනතො නානානායං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණසන්තිස්සයස්ස අරියමග්ගඤාණස්ස අධිට්ඨානභූතං පුබ්බභාගඤාණගබ්භං ගණ්භාපෙත්තං පරිපාකං ගච්ඡන්තං පරමගම්හිරං සණ්ඨපුබ්බමතරං අනඤ්ඤසාධාරණං විපස්සනාඤාණං හොති. යං අට්ඨකථාසු මහාවජීරඤ්ඤාණන්ති වුච්චති. යස්ස ච පචත්තිවිභාගෙන චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සපහෙදස්ස පාදකභාවෙන සමාපජ්ජියමානා චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සසඬ්ඛා දෙවසිකං සත්ථු චළඤ්ජනකසමාපත්තියො වුච්චන්ති, ස්වායං බුද්ධානං විපස්සනාවාරො පරමත්ථමඤ්ජුසායං විසුද්ධිමග්ගවණ්ණනායං උද්දෙසතො දස්සිතො, අත්ථිකෙහි තතො ගහෙතබ්බො.

ආසවානං බෙපනතො සමුච්ඡින්නදනතො ආසවක්ඛයො අරියමග්ගො, උක්කට්ඨනීද්දෙසවසෙන අරහත්තමග්ගග්ගහණං. ආසවානං බයෙ ඤාණං ආසවක්ඛයඤාණන්ති දස්සෙන්නො “තත්ත්වෙතං ඤාණං”න්ති වත්ථා බයෙති ච ආධාරෙ භූමිමං, න විසයෙති දස්සෙන්නො “තප්පරියාපන්නත්තා”ති ආහ. ඉදං දුක්ඛන්ති දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස තදා පච්චක්ඛතො ගහිතභාවදස්සනං. එත්තකං දුක්ඛන්ති තස්ස පරිච්ඡේද ගහිතභාවදස්සනං. න ඉතො භියොයාති අනවසෙසෙත්වා ගහිතභාවදස්සනං. තෙනාහ “සබ්බම්භි දුක්ඛසච්ච”න්තිආදි. සරසලක්ඛණපට්ඨෙධෙධානානි සභාවසඬ්ඛාතස්ස ලක්ඛණස්ස අසම්මොහතො පටිවිජ්ඣානෙන. අසම්මොහපට්ඨෙධොති ච යථා තස්මිං ඤාණෙ පවත්තෙ පච්ඡා දුක්ඛස්ස සරූපාදිපරිච්ඡේදෙ සම්මොහො න හොති, තථා පවත්ති. තෙනාහ “යථාභූතං අබ්භඤ්ඤාසි”න්ති. නිබ්බත්තිකන්ති නිජ්ඣාදෙන්තං. යං යානං පත්ථාති යං නිබ්බානං මග්ගස්ස ආරම්මණපච්චයට්ඨෙන කාරණභූතං ආගම්මි. තදුභයවතො හි පුග්ගලස්ස පත්ති තදුභයස්ස පත්තිති වුත්තං. පත්ථාති වා පාපුණනහෙතු. අප්පචත්තින්ති අප්පචත්තිනිමිත්තං. තෙ වා න පවත්තන්ති එත්ථාති අප්පචත්ති, නිබ්බානං. තස්සාති දුක්ඛනිරෝධස්ස. සම්පාපකන්ති සච්ඡිකිරියාවසෙන සම්මදෙව පාපකං.

කිලෙසවසෙනාති ආසවසඬ්ඛාතකිලෙසවසෙන. යස්මා ආසවානං දුක්ඛසච්චපරියායො, තප්පරියාපන්නත්තා, සෙසසච්චානඤ්ච තංසමුදයාදිපරියායො අත්ථී, තස්මා චුත්තං “පරියායතො”ති. දස්සෙන්නො සච්චානීති යොජනා. ආසවානංයෙව චෙත්ථ ගහණං “ආසවානං ඛයඤාණායා”ති ආරද්ධත්තා. තථා හි ආසවවිමුත්තිසීසෙනෙව සබ්බසංකිලෙසවිමුත්ති චුත්තා. ඉදං දුක්ඛන්ති යථාභූතං අබ්භඤ්ඤාසින්නිආදිනා මිස්සකමග්ගො ඉධ කථිතොති “සහ විපස්සනාය කොට්ඨපන්නං මග්ගං කපෙති”ති චුත්තං. එත්ථ ච සච්චප්පට්ඨෙධස්ස තදා අතීතකාලිකත්තා “යථාභූතං අබ්භඤ්ඤාසි”න්ති වත්ථාපි අභිසමයකාලෙ තස්ස පච්චුප්පන්නතං උපාදාය “එවං ජානතො එවං පස්සතො”ති වත්තමානකාලෙන නිද්දෙසො කතො. සො ච කාමං මග්ගක්ඛණතො පරං යාවජ්ජතනා අතීතකාලිකො එව, සබ්බපඨමං පනස්ස අතීතකාලිකත්තං ඵලක්ඛණෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති ආහ “විමුච්චිත්ථාති ඉමිනා ඵලක්ඛණං දස්සෙති”ති. ජානතො පස්සතොති චා හෙතුනිද්දෙසොයං. ජානනහෙතු දස්සනහෙතු කාමාසවාපි චිත්තං විමුච්චිත්ථාති යොජනා. භවාසවග්ගහණෙනෙව චෙත්ථ භවරාගස්ස විය භවදිට්ඨියාපි සමචරොධොති දිට්ඨාසවස්සපි සඬ්ගහො දට්ඨබ්බො.

යස්මා පහිනකිලෙසපච්චචෙක්ඛණෙන විජ්ජමානස්සපි කම්මස්ස ආයතිං අප්පට්ඨන්ධිකභාවතො “බිණා ජාති”ති ජානාති, යස්මා ච මග්ගපච්චචෙක්ඛණාදිහි චුසිතං බ්‍රහ්මචරියන්තිආදිං පජානාති, තස්මා චුත්තං “බිණා ජාතිති ආදිහි තස්ස භූමි”න්ති. තත්ථ තස්සාති පච්චචෙක්ඛණඤාණස්ස. භූමිත්ති පවත්තිට්ඨානං. යෙනාධිප්පායෙන “කතමා පනා”තිආදිනා චොදනා කතා, තං පකාසෙත්ථා පරිහාරං වත්තුකාමො ආහ “න තාවස්සා”තිආදි. න තාවස්ස අතීතා ජාති බිණාති මග්ගභාවනාය න බිණාති අධිප්පායො. තත්ථ කාරණමාහ “පුබ්බෙව බිණත්තා”ති. න අනාගතා අස්ස ජාති බිණාති යොජනා. න අනාගතාති ච අනාගතත්තසාමඤ්ඤං ගහෙත්ථා ලෙසෙන වදති. තෙනාහ “අනාගතෙ වායාමාභාවතො”ති. විජ්ජමානෙයෙව හි පයොගො සම්භවති, නාවිජ්ජමානෙති අධිප්පායො. අනාගතවිසෙසො පනෙත්ථ අධිප්පෙනො, තස්ස ච බෙපනෙ වායාමොපි ලබ්භතෙව. තෙනාහ “යා පන මග්ගස්සා”තිආදි. “යා පනා”ති හි ආදිනා මග්ගභාවනාය අනාගතජාතියා එව හෙතුවිනාසනද්වාරෙන බිණහාවො පකාසියති. එකචතුපඤ්චවොකාරභවෙසුති භවත්තයග්ගහණං චුත්තනෙයෙන අනවසෙසතො ජාතියා බිණහාවදස්සනත්ථං. තන්ති යථාචුත්තජාතිං. සොති භගවා.

බ්‍රහ්මචරියවාසො නාම ඉධ මග්ගබ්‍රහ්මචරියස්ස නිබ්බත්තනමෙවාති ආහ “නිට්ඨිත”න්ති. සමමාදිට්ඨියා චතුසු සච්චෙසු පරිඤ්ඤාදිකිච්චසාධනවසෙන පවත්තමානාය සමමාසඬ්කප්පාදිනම්පි දුක්ඛසච්චෙ පරිඤ්ඤාභිසමයානුගුණා

පවත්නි, ඉතරසච්චෙසු ව නෙසං පභානාහිසමයාදිවසෙන පවත්නි පාකටා එව. තෙන චුත්තං “චතුහි මග්ගෙහි පරිඤ්ඤාපභානසච්ඡිකිරියාභාවනාහිසමයවසෙනා”ති. නාපරං ඉත්ථත්තායාති ඉමෙ පකාරා ඉත්ථං, තබ්බාචො ඉත්ථත්තං, තදත්ථත්ති චුත්තං හොති. තෙ පන පකාරා අරියමග්ගඛ්‍යාපාරභූතා පරිඤ්ඤාදයො ඉධාධිජ්ජෙතාති ආහ “එවංසොළසකිච්චභාවායා”ති. තෙ හි මග්ගං පච්චචෙක්ඛතො මග්ගානුභාවෙන පාකටා හුත්වා උපට්ඨහන්ති, පරිඤ්ඤාදීසු ව පභානමෙව පධානං, තදත්ථත්තාය ඉතරෙසන්ති ආහ “කිලෙසක්ඛයාය වා”ති. පහිනකිලෙසපච්චචෙක්ඛණවසෙන වා එතං චුත්තං. “නාපරං ඉත්ථත්තායාති අබ්භඤ්ඤාසි”න්ති එත්ථායමපරො නයො – ඉත්ථත්තායාති නිස්සක්කෙ සම්පදානවචනං. තෙනායමත්ථො – ඉත්ථත්තාය ඉත්ථම්භාවතො ඉමස්මා එවංපකාරා ඉදානි වත්තමානක්ඛන්ධසන්තානා අපරං අනාගතක්ඛන්ධසන්තානං මය්හං නත්ථී, ඉමෙ පන චරිමත්තභාවසඬ්ඛාතා පඤ්චක්ඛන්ධා පරිඤ්ඤාතා අප්පතිට්ඨා තිට්ඨන්ති ඡින්නමූලකා රුක්ඛා විය. අපරිඤ්ඤාතමූලකා හි පතිට්ඨා. යථාහ “කබ්ඪිකාරෙ වෙ, හික්ඛවෙ, ආභාරෙ අත්ථී රාගො අත්ථී නන්දී අත්ථී තණ්හා, පතිට්ඨිතං තත්ථ විඤ්ඤාණං විරුළ්භ”න්තිආදි (සං. නි. 2.64; කථා. 296; මහානි. 7). තෙ පන පඤ්චක්ඛන්ධා චරිමකවිඤ්ඤාණනිරොධෙන අනුපාදානො විය ජාතවෙදො නිබ්බායිස්සන්තීති අබ්භඤ්ඤාසිත්ති.

පච්චචෙක්ඛණඤාණපරිග්ගහිතන්ති න පයමදුතියඤාණද්වයාධිගමං විය කෙවලන්ති අධිජ්ජායො. දස්සෙන්නොති නිගමනවසෙන දස්සෙන්නො. සරූපතො හි පුබ්බෙ දස්සිතමෙවාති. සෙසමෙත්ථ චුත්තනයත්තා සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

තික්ඛත්තුං ජාතොති ඉමිනා පන ඉදං දස්සෙති “අහං, බ්‍රාහ්මණ, පයමවිජ්ජාය ජාතොයෙව පුරෙජාතස්ස සහජාතස්ස වා අභාවතො සබ්බෙසං වුඩ්ඪෙයා මහල්ලකො, කිමඬ්ඨං පන තිහි විජ්ජාහි තික්ඛත්තුං ජාතොති. පුබ්බෙතිවාසඤාණෙන අතීතංසඤාණන්ති අතීතාරම්මණසභාගතාය තබ්බාවිභාවතො ව පුබ්බෙතිවාසඤාණෙන අතීතංසඤාණං පකාසෙත්වාති යොජෙතබ්බං. තත්ථ අතීතංසඤාණන්ති අතීතක්ඛන්ධායතනධාතුසඬ්ඛාතෙ අතීතකොට්ඨාසෙ අප්පට්ඨතඤාණං. දිබ්බවක්ඛුඤාණස්ස පච්චුප්පන්තාරම්මණත්තා යථාකම්මුපගඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ව දිබ්බවක්ඛුචසෙනෙව ඉජ්ඣනතො දිබ්බවක්ඛුනො පරිභණ්ඩඤාණත්තා දිබ්බවක්ඛුමහියෙව ව යීතස්ස චෙතොපරියඤාණසිද්ධිතො චුත්තං “දිබ්බවක්ඛුනා පච්චුප්පන්තානාගතංසඤාණ”න්ති. තත්ථ දිබ්බවක්ඛුනාති සපරිභණ්ඩෙන දිබ්බවක්ඛුඤාණෙන. පච්චුප්පන්තංසො ව අනාගතංසො ව පච්චුප්පන්තානාගතංසං, තත්ථ ඤාණං පච්චුප්පන්තානාගතංසඤාණං. ආසවක්ඛයඤාණාධිගමෙනෙව සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්ස විය සෙසාසාධාරණඤාණදසබ්ලඤාණආවෙණිකඛුද්ධධම්මාදීනම්පි

අනඤ්ඤසාධාරණානං බුද්ධගුණානං ඉජ්ඣනතො වුත්තං “ආසවක්ඛයෙන සකලලොකීයලොකුත්තරගුණ”න්ති. තෙනාහ “සබ්බෙපි සබ්බඤ්ඤගුණෙ පකාසෙත්වා”ති.

ආසවක්ඛයඤාණකථා නිට්ඨිතා.

දෙසනානුමොදනකථා

15. පිතිවිජ්ජාරපරිපුණ්ණගත්තවිත්තොති පිතිඵරණෙන පරිපුණ්ණකායවිත්තො. අඤ්ඤාණන්ති අඤ්ඤාණස්සාති අත්ථො. ධීසද්දස්ස යොගතො හි සාමිඅත්ථෙ ඵතං උපයොගවචනං. අභික්කන්තාති ඵත්ථ අතික්කන්තා, විගතාති අත්ථොති ආහ “ඛයෙ දිස්සති”ති. තෙනෙව හි “නික්ඛන්තො පයමො යාමො”ති වුත්තං. අභික්කන්තතරො වාති අතිවිය කන්තතරො මනොරමො, තාදිසො ච සුන්දරො හද්දකො නාම හොතීති ආහ “සුන්දරෙ දිස්සති”ති. කොති දෙවනාගයක්ඛගන්ධබ්බාදිසු කො කතමො. මෙති මම. පාදානීති පාදෙ. ඉද්ධියාති ඉමාය ඵවරූපාය දෙවිද්ධියා. යසසාති ඉමිනා ඵදිසෙන පරිවාරෙන පරිච්ඡෙදෙන. ජලන්ති විජ්ජොතමානො. අභික්කන්තෙනාති අතිවිය කන්තෙන කමනීයෙන අභිරූපෙන. වණ්ණෙනාති ඡවිවණ්ණෙන සරීරවණ්ණනිභාය. සබ්බා ඔභාසයං දිසාති දසපි දිසා පභාසෙත්තො චන්දො විය සුරියො විය ච ඵකොභාසං ඵකාලොකං කරොත්තොති ගාථාය අත්ථො. අභිරූපෙති උළාරරූපෙ සම්පන්නරූපෙ.

අභික්කන්තං හො ගොතම, අභික්කන්තං හො ගොතමාති වචනද්වයස්ස “සාධු සාධු හො ගොතමා”ති ආමෙඨිතවසෙන අත්ථං දස්සෙත්වා තස්ස විසයං නිද්ධාරෙන්තො ආහ “භයෙ කොධෙ”තිආදි. තත්ථ “වොරො වොරො, සජ්ජො සජ්ජො”තිආදිසු භයෙ ආමෙඨිතං. “විජ්ඣා විජ්ඣා, පහර පහරා”තිආදිසු කොධෙ. “සාධු සාධු”තිආදිසු පසංසායං. “ගච්ඡ ගච්ඡ, ලුනාහි ලුනාහි”තිආදිසු තුරිතෙ. “ආගච්ඡ ආගච්ඡා”තිආදිසු කොතුහලෙ. “බුද්ධො බුද්ධොති වින්තෙන්තො”තිආදිසු (බු. වං. 2.44) අච්ඡරෙ. “අභික්කමථායස්මන්තො, අභික්කමථායස්මන්තො”තිආදිසු (දී. නි. 3.20; අ. නි. 9.11) භාසෙ. “කහං ඵකපුත්තක, කහං ඵකපුත්තකා”තිආදිසු සොකෙ. “අහො සුඛං, අහො සුඛං”න්තිආදිසු (උදා. 20; වුළුව. 332) පසාදෙ. ව-සද්දො අවුත්තසමුච්චයත්ථො. තෙන ගරහඅසම්මානාදීනං සඬගහො දට්ඨබ්බො. තත්ථ “පාපො පාපො”තිආදිසු ගරහායං. “අභිරූපක අභිරූපකා”තිආදිසු අසම්මානෙ දට්ඨබ්බං.

නයිදං ආමෙඨිතවසෙන ද්වික්ඛන්තුං වුත්තං, අථ ඛො අත්ථද්වයවසෙනාති දස්සෙත්තො “අථ වා”තිආදිමාහ. අභික්කන්තන්ති වචනං අපෙක්ඛිත්වා නපුංසකලිඬගවසෙන වුත්තං. තං පන හගවතො වචනං ධම්මස්ස දෙසනාති කත්වා වුත්තං “යදිදං හොතො ගොතමස්ස

ධම්මදෙසනා””ති. අත්ථමත්තදස්සනං වා එතං, තස්මා අත්ථවසෙන ලිඬිගචිතත්තිවිපරිණාමො වෙදිතබ්බො. දුතියපදෙපි එසෙව නයො. දොසනාසනතොති රාගාදිකිලෙසවිද්ධංසනතො. ගුණාධිගමනතොති සීලාදිගුණානං සම්පාපනතො. යෙ ගුණෙ දෙසනා අධිගමෙති, තෙසු පධානභූතා ගුණා දස්සෙතබ්බාති තෙ පධානභූතෙ ගුණෙ තාව දස්සෙතුං “සද්ධාජනනතො පඤ්ඤාජනනතො”ති වුත්තං. සද්ධාපමුඛා හි ලොකියා ගුණා, පඤ්ඤාපමුඛා ලොකුත්තරා. සාත්ථතොතිආදීසු සීලාදිඅත්ථසම්පත්තියා සාත්ථතො, සභාවනිරුත්තිසම්පත්තියා සබ්බාසද්ධාජනතො. සුවිඤ්ඤෙය්‍යසද්දප්පයොගතාය උත්තානපදතො, සංඝසුබ්බමහාවෙන දුවිඤ්ඤෙය්‍යත්ථතාය ගම්භීරත්ථතො. සිනිද්ධමුදුරසද්දප්පයොගතාය කණ්ණසුබ්බතො, විපුලවිසුද්ධපෙමනීයත්ථතාය හදයඬිගමතො. මානාතිමානවිධමනෙන අනත්තුක්කංසනතො, ථම්මසාරම්භනිම්මද්දනෙන අපරවම්භනතො. හිතාධිප්පායප්පවත්තියා පරෙසං රාගපරිලාභාදිවූපසමනෙන කරුණාසීතලතො, කිලෙසන්ධකාරවිධමනෙන පඤ්ඤාවදාතතො. කරවිකරුතමඤ්ජුතාය ආපාථරමණීයතො, පුබ්බාපරාවිරුද්ධසුවිසුද්ධත්ථතාය විමද්දක්ඛමතො. ආපාථරමණීයතාය එව සුය්‍යමානසුබ්බතො, විමද්දක්ඛමතාය හිතස්කාසයප්පවත්තියා ව විමංසියමානහිතතොති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. එවමාදීහීති ආදි-සද්දෙන සංසාරවක්කනිවත්තනතො, සද්ධම්මවක්කප්පවත්තනතො, මිච්ඡාවාදවිධමනතො, සම්මාවාදපතිට්ඨාපනතො, අකුසලමූලසමුද්ධරණතො, කුසලමූලසංරොපනතො, අපායද්වාරපිඩානතො, සග්ගමග්ගද්වාරවිවරණතො, පරිසුට්ඨානවූපසමනතො, අනුසයසමුග්ගානනතොති එවමාදීනං සඬිගහො දට්ඨබ්බො.

අධොමුඛයපිතත්ති කෙනවි අධොමුඛං යපිතං. හෙට්ඨාමුඛජාතත්ති සභාවෙනෙව හෙට්ඨාමුඛං ජාතං. උග්ගාටෙය්‍යාති විවටං කරෙය්‍ය. හත්ථෙ ගහෙත්වාති “පුරත්ථාහිමුඛො උත්තරාහිමුඛො වා ගච්ඡා”තිආදීනි අවත්වා හත්ථෙ ගහෙත්වා “නිස්සන්දෙනං එස මග්ගො, එවං ගච්ඡා”ති දස්සෙය්‍ය. කාලපක්ඛවාතුද්දසීති කාලපක්ඛෙ වාතුද්දසී කාලපක්ඛවාතුද්දසී. නික්කුප්පිතං උක්කුප්පෙය්‍යාති ආධෙය්‍යස්ස අනාධාරභූතං භාජනං ආධාරභාවාපාදනවසෙන උක්කුප්පෙය්‍ය. හෙට්ඨාමුඛජාතතාය සද්ධම්මවිමුඛං අධොමුඛයපිතතාය අසද්ධම්මෙ පතිට්ඨිතත්ති එවං පදද්වයං යථාරහං යොජෙතබ්බං, න යථාසඬිබ්‍යං. කාමං කාමච්ඡන්දාදයොපි පටිච්ඡාදකා නිවරණභාවතො, මිච්ඡාදිට්ඨි පන සවිසෙසං පටිච්ඡාදිකා සත්තෙ මිච්ඡාහිනිවෙසනෙනාති ආහ “මිච්ඡාදිට්ඨිගහනපටිච්ඡන්ත”ත්ති. තෙනාහ හගවා — “මිච්ඡාදිට්ඨිපරමාහං, හික්ඛවෙ, වජ්ජං වදාමි”ති. සබ්බො අපායගාමිමග්ගො කුම්මග්ගො කුච්ඡිතො මග්ගොති කත්වා,

සම්මාදිට්ඨිආදීනං උජුපටිපක්ඛතාය මිච්ඡාදිට්ඨිආදයො අට්ඨ මිච්ඡත්තධම්මා මිච්ඡාමග්ගො. තෙනෙව හි තදුහයපටිපක්ඛතං සන්ධාය “සග්ගමොක්ඛමග්ගං ආචික්ඛන්තො”ති වුත්තං. සප්පිආදිසන්තිස්සයො පදීපො න තථා, උජ්ජලො යථා තෙලසන්තිස්සයොති තෙලපජ්ජොතග්ගහණං. එතෙහි පරියායෙහීති එතෙහි නික්කුජ්ජිකුක්කුජ්ජනපටිච්ඡන්තවිවරණාදිඋපමොපමිතබ්බස්පකාරෙහි, එතෙහි වා යථාවුත්තෙහි අරසරූපතාදීනං අත්තනි අඤ්ඤථා පටිපාදනපරියායෙහි අත්තනො දිබ්බවිහාරවිභාවනපරියායෙහි විජ්ජත්තයවිභාවනාපදෙසෙන අත්තනො සබ්බඤ්ඤගුණවිභාවනපරියායෙහි ව. තෙනාහ “අනෙකපරියායෙන ධම්මො පකාසිතො”ති.

දෙසනානුමොදනකථා නිට්ඨිතා.

පසන්තාකාරකථා

පසන්තාකාරන්ති පසන්තෙහි කාතබ්බං සක්කාරං. සරණං ගච්ඡාමිති එත්ථ ඉති-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති ආහ “සරණන්ති ගච්ඡාමි”ති. එත්ථ හි නායං ගම්සද්දො නිසද්දාදයො විය ද්විකම්මකො, තස්මා යථා අජං ගාමං නෙතීති වුවිච්ඡි, එවං “ගොතමං සරණං ගච්ඡාමි”ති චත්තුං න සක්කා, “සරණන්ති ගච්ඡාමි”ති පන චත්තබ්බං, තස්මා එත්ථ ඉති-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති වෙදිතබ්බං. සරණන්ති පටිසරණං. තෙනාහ “පරායණ”න්ති. පරායණභාවො ව අනත්ථනිසෙධනෙන අත්ථසම්පටිපාදනෙන ව හොතීති ආහ “අසස්ස තාතා හිතස්ස ව විධාතා”ති. අසස්සාති දුක්ඛතොති වදන්ති, පාපතොති පන අත්ථො යුත්තො, නිස්සක්කෙ වෙතං සාම්චචනං. සරණන්ති ගමනඤ්ඤෙත්ථ තදධිජ්ජායෙන භජනං තථා ජානනං වාති දස්සෙන්නො “ඉති ඉමිනා අධිජ්ජායෙනා”තිආදිමාහ. තත්ථ ගච්ඡාමිතිආදීසු පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමං පච්ඡිමං අත්ථවචනං. භජනං වා සරණාධිජ්ජායෙන උපසඬ්ඛමනං, සෙවනා සන්තිකාවචරතා, පයිරූපාසනං චත්තප්පටිචත්තකරණෙන උපට්ඨානන්ති එවං සබ්බථාපි අනඤ්ඤසරණතංයෙව දීපෙති. ගච්ඡාමිති පදස්ස කථං බුජ්ඣාමිති අයමත්ථො ලබ්භතීති ආහ “යෙසං හී”තිආදි.

අධිගතමග්ගෙ සච්ඡිකතනිරොධෙති පද්ද්වයෙනපි එලට්ඨා එව දස්සිතා, න මග්ගට්ඨාති තෙ දස්සෙන්නො “යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ වා”ති ආහ. නනු ව කල්‍යාණපුපුජ්ජනොපි යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජතීති වුවිච්ඡිති? කිඤ්ඤාපි වුවිච්ඡි, නිජ්ජපරියායෙන පන මග්ගට්ඨා එව තථා චත්තබ්බො, න ඉතරෙ නියාමොක්ඛමනාභාවතො. තථා හි තෙ එව “අපායෙසු අපතමානෙ ධාරෙහී”ති වුත්තා. සම්මත්තනියාමොක්ඛමනෙන හි අපායවිනිමුත්තසම්භවො. අක්ඛායතීති එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො, පකාරත්ථො වා. තෙන “යාවතා, හික්ඛවෙ, ධම්මා සඬ්ඛතා වා අසඬ්ඛතා වා,

විරාගො තෙසං අග්ගමක්ඛායනී”ති (ඉතිවු. 90; අ. නි. 4.34) සුත්තපදං සචගණ්භානි, “විත්ථාරො”ති වා ඉමිනා. එත්ථ ව අරියමග්ගො නියානානිකතාය, නිබ්බානං තස්ස තදත්ථසිද්ධිහෙතුතායාති උභයමෙව නිජ්ජරියායෙන ධම්මොති චුත්තො. නිබ්බානඤ්ඤි ආරම්මණපච්චයභූතං ලභිත්වා අරියමග්ගස්ස තදත්ථසිද්ධි, තථාපි අරියඵලානං “යස්මා තාය සද්ධාය අවුපසන්තායා”තිආදිවචනතො මග්ගෙන සමුච්ඡින්නානං කිලෙසානං පටිජ්ජස්සද්ධිජ්ජභානකිච්චතාය නියානානුගුණතාය නියානපරියොසානතාය ව. පරියත්තිධම්මස්ස පන නියානධම්මසමධිගමහෙතුතායාති ඉමිනා පරියායෙන චුත්තනයෙන ධම්මභාවො ලබ්භති එව, ස්වායමත්ථො පාඨාරුළ්භො එවාති දස්සෙත්තො “න කෙවල”න්තිආදිමාහ.

රාගවිරාගොති මග්ගො කථිතොති කාමරාගො භවරාගොති එවමාදිහෙදො සබ්බොපි රාගො විරජ්ජති පභීයති එතෙනාති රාගවිරාගොති මග්ගො කථිතො. අනෙජමසොකන්ති ඵලන්ති එජාසඬ්ඛාතාය තණ්හාය අන්තොනිජ්ජානලක්ඛණස්ස සොකස්ස ව තදුජ්ජත්තියං සබ්බසො පරික්ඛිණත්තා අනෙජමසොකන්ති ඵලං කථිතං. අජ්ජට්ඨකුලන්ති අවිරොධදීපනතො කෙනවි අවිරුද්ධං, ඉට්ඨං පණිතන්ති වා අත්ථො. පගුණරූපෙන පවත්තිතත්තා, පකට්ඨගුණවිභාවනතො වා පගුණං. යථාහ “විහිංසසඤ්ඤී පගුණං නභාසිං, ධම්මං පණිතං මනුපෙසු භුග්ගමෙ”ති (ම. නි. 1.283; මහාව. 9). සබ්බධම්මක්ඛන්ධා කථිතාති යොජනා. දිට්ඨිසීලසඬ්ඛානෙතොති “යායං දිට්ඨි අරියා නියානානිකා නියානාති තක්කරස්ස සම්මා දුක්ඛක්ඛයාය, තථාරූපාය දිට්ඨියා දිට්ඨිසාමඤ්ඤගතො විහරති”ති (දී. නි. 3.324, 356; ම. නි. 1.492; 3.54) එවං චුත්තාය දිට්ඨියා “යානි තානි සීලානි අඛණ්ඩානි අච්ඡිද්දානි අසබ්බානි අකම්මාසානි භුජ්ජසානි විඤ්ඤුජ්ජසත්ථානි අපරාමට්ඨානි සමාධිසංවත්තනිකානි, තථාරූපෙහි සීලෙහි සීලසාමඤ්ඤගතො විහරති”ති (දී. නි. 3.324, 356; ම. නි. 1.492; 3.54; අ. නි. 6.12) එවං චුත්තානං සීලානඤ්ච සංභතභාවෙන, දිට්ඨිසීලසාමඤ්ඤෙතොති අත්ථො. සංභතොති සට්ඨො, සමෙතොති අත්ථො. අරියපුග්ගලා හි යත්ථ කත්ථවි දුරෙ යිතාපි අත්තතො ගුණසාමග්ගියා සංභතා එව. අට්ඨ ව පුග්ගලා ධම්මදසා තෙති පුරිසයුගලවසෙන චත්තාරොපි පුග්ගලවසෙන අට්ඨෙව අරියධම්මස්ස පච්චක්ඛදස්සාවිතාය ධම්මදසා. තිණි චත්ථුනි සරණන්ති ගමනෙන තික්ඛන්තුං ගමනෙන ව තිණි සරණගමනානි. පටිච්චෙදෙසීති අත්තතො හදයඬ්ගතං වාචාය පටිච්චෙදෙසි.

පසන්නාකාරකථා නිට්ඨිතා.

සරණගමනකථා

සරණගමනස්ස විසයජ්ජහෙදඵලසංකිලෙසහෙදානං විය කත්තු ව විභාවනා තත්ථ කොසල්ලාය හොතීති “සරණගමනෙසු කොසල්ලත්ථං සරණං...පෙ.... වෙදිතබ්බො”ති චුත්තං තෙන විනා සරණගමනස්සෙව අසම්භවතො. තත්ථ සරණන්ති පදත්ථතො තාව හිංසතීති සරණං. හිංසත්ථස්ස හි සරසද්දස්ස වසෙනෙතං පදං දට්ඨබ්බං, තස්මා සරණගතානං තෙනෙව සරණගමනෙන වට්ටහයං චිත්තුත්තාසං කායිකං දුක්ඛං දුග්ගතිපරියාපන්නං සබ්බම්පි දුක්ඛං භනති, විනාසෙතීති අත්ථො. රතනත්තයස්සෙවෙතං අධිවචනං. අථ චා හිතෙ පවත්තනෙන “සම්පන්නසීලා, හික්ඛවෙ, විහරො”තිආදිනා (ම. නි. 1.64) අත්ථෙ නියොජනෙන අහිතා ව නිවත්තනෙන “පාණාතිපාතස්ස ඛො පන පාපකො විපාකො, පාපකං අභිසම්පරාය”න්තිආදිනා ආදීනවදස්සනාදිමුඛෙන අනත්ථතො නිවත්තනෙන සත්තානං භයං හිංසති, හිතාහිතෙසු අප්පවත්තිපවත්තිහෙතුකං බ්‍යසනං අපවත්තිකරණෙන විනාසෙති බුද්ධො. භවකන්තාරඋත්තරණෙන මග්ගසඬ්ඛාතො ධම්මො සත්තානං භයං හිංසති, ඉතරො අස්සාසදානෙන. අප්පකානම්පි දානවසෙන පූජාවසෙන ව උපතීතානං සක්කාරානං විපුලඵලපටිලාභකරණෙන සත්තානං භයං හිංසති සඬ්ඛො අනුත්තරදක්ඛිණෙය්‍යභාවතො, තස්මා ඉමිනාපි විහජිත්වා චුත්තපරියායෙන රතනත්තයං සරණං. “සම්මාසම්බුද්ධො භගවා, ස්වාක්ඛාතො ධම්මො, සුප්පටිපන්නො සඬ්ඛො”ති එවං පවත්තරතනත්තයපසආදනග්ගරුකතාහි

විධුනදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසම්මොභඅස්සද්ධියාදිතාය විහතකිලෙසො තදෙව රතනත්තයං සරණං පරායණං ගති තාණං ලෙණන්ති එවං පවත්තියා තප්පරායණතාකාරජ්ජවත්තො චිත්තුජ්ජාදො සරණගමනං සරණන්ති ගච්ඡති එතෙනාති කත්වා. තෙන යථාචුත්තචිත්තුජ්ජාදෙන සමන්තාගතො සත්තො සරණන්ති ගච්ඡති, චුත්තජ්ජකාරෙන චිත්තුජ්ජාදෙන “එතාති මෙ තිණි රතනාති සරණං, එතාති පරායණං”න්ති එවං උපෙති භජති සෙවති පශිරුපාසති, එවං චා ජානාති, බුජ්ඣතිති අත්ථො. එවං තාව සරණං, සරණගමනං, යො ව සරණං ගච්ඡති, ඉදං තයං වෙදිතබ්බං.

සරණගමනජ්ජහෙදෙ පන දුට්ඨං සරණගමනං ලොකුත්තරං ලොකියඤ්ච. තත්ථ ලොකුත්තරං දිට්ඨසච්චානං මග්ගක්ඛණෙ සරණගමනුපක්කිලෙසසමුච්ඡෙදනෙන ආරම්මණතො නිබ්බානාරම්මණං හුත්වා කිච්චතො සකලෙපි රතනත්තයෙ ඉජ්ඣති. අත්ථතො චතුසච්චාධිගමො එව හි ලොකුත්තරසරණගමනං. තත්ථ හි නිබ්බානධම්මො සච්ඡිකිරියාහිසමයවසෙන, මග්ගධම්මො භාවනාහිසමයවසෙන පටිච්ඡික්ඛියමානොයෙව සරණගමනත්ථං සාධෙති, බුද්ධගුණා පන සාවකගොචරභූතා පරිඤ්ඤාහිසමයවසෙන, තථා අරියසඬ්ඝගුණා. තෙන චුත්තං “කිච්චතො සකලෙපි රතනත්තයෙ ඉජ්ඣති”ති. ඉජ්ඣන්තඤ්ච සහෙව ඉජ්ඣති, න ලොකියං විය පටිපාටියා අසම්මොභපටිවෙධෙන පටිච්ඡිද්ධත්තා. යෙ පන වදන්ති “න සරණගමනං නිබ්බානාරම්මණං හුත්වා

පවත්නති, මග්ගස්ස අධිගතත්තා පන අධිගතමෙව හොති එකච්චානං තෙවිජ්ජාදීනං ලොකියවිජ්ජාදයො වියා''ති, තෙසං ලොකියමෙව සරණගමනං සියා, න ලොකුත්තරං. තඤ්ච අයුත්තං දුට්ඨස්සපි ඉච්ඡිතබ්බත්තා. ලොකියං පන සරණගමනං පුපුජ්ජනානං සරණගමනුපක්කිලෙසවික්ඛම්භනෙන ආරම්මණතො බුද්ධාදිගුණාරම්මණං හුත්වා ඉජ්ඣති. තං අත්ථතො බුද්ධාදීසු වත්ථුසු “සම්මාසම්බුද්ධො භගවා”ති ආදිනා සද්ධාපටිලාභො යථාචුත්තසද්ධාපුබ්බධිගමා ච සම්මාදිට්ඨි, දසසු පුඤ්ඤකිරියවත්ථුසු දිට්ඨිපුකම්මන්ති වුච්චති. එත්ථ ච “සද්ධාපටිලාභො”ති ඉමිනා මාතාදීහි උස්සාහිතදාරකාදීනං විය ඤාණවිජ්ජයුත්තසරණගමනං දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. “සම්මාදිට්ඨි”ති ඉමිනා පන ඤාණසම්පයුත්තං සරණගමනං දස්සිතං බුද්ධසුබුද්ධතං ධම්මසුධම්මතං සඬ්ඝසුප්පටිපත්තිඤ්ච ලොකියාවබ්බොධවසෙනෙව සම්මා ඤායෙන දස්සනතො.

තයිදං ලොකියසරණගමනං චතුර්ධා පවත්නති අත්තසන්තියායාතනෙන තප්පරායණතාය සිස්සභාවුපගමනෙන පණිපාතෙනාති. තත්ථ අත්තසන්තියායාතනං නාම “අජ්ජ ආදිං කත්වා අභං අත්තානං බුද්ධස්ස නියායාතෙමි, ධම්මස්ස, සඬ්ඝස්සා”ති එවං බුද්ධාදීනංයෙව සංසාරදුක්ඛනිත්ථරණත්ථං අත්තනො අත්තභාවස්ස පරිච්චජනං. තප්පරායණතා නාම “අජ්ජ ආදිං කත්වා අභං බුද්ධපරායණො ධම්මපරායණො සඬ්ඝපරායණොති මං ධාරෙථා”ති එවං තප්පරායණභාවො. සිස්සභාවුපගමනං නාම “අජ්ජ ආදිං කත්වා ‘අභං බුද්ධස්ස අන්තෙවාසිකො, ධම්මස්ස, සඬ්ඝස්සා’ති මං ධාරෙථා”ති එවං සිස්සභාවුපගමො. පණිපාතො නාම “අජ්ජ ආදිං කත්වා ‘අභං අභිවාදනං පච්චුට්ඨානං අඤ්ජලිකම්මං සාමීචිකම්මං බුද්ධාදීනංයෙව තිණ්ණං වත්ථුනං කරොමි’ති මං ධාරෙථා”ති එවං බුද්ධාදීසු පරමනිපච්චකාරො. ඉමෙසඤ්චි චතුත්තං ආකාරානං අඤ්ඤතරම්පි කරොත්තෙන ගහිතංයෙව හොති සරණගමනං.

අපිච “භගවතො අත්තානං පරිච්චජාමි, ධම්මස්ස සඬ්ඝස්ස අත්තානං පරිච්චජාමි, ජීවිතං පරිච්චජාමි, පරිච්චත්තොයෙව මෙ අත්තා, පරිච්චත්තංයෙව මෙ ජීවිතං, ජීවිතපරියන්තිකං බුද්ධං සරණං ගච්ඡාමි, බුද්ධො මෙ සරණං ලෙණං තාණ”න්ති එවම්පි අත්තසන්තියායාතනං වෙදිතබ්බං. “සත්ථාරඤ්ච වතාහං පස්සාමි, භගවත්තමෙව පස්සාමි, සුගතඤ්ච වතාහං පස්සාමි, භගවත්තමෙව පස්සාමි, සම්මාසම්බුද්ධඤ්ච වතාහං පස්සාමි, භගවත්තමෙව පස්සාමි”ති (සං. නි. 2.154) එවං මහාකස්සපත්ථෙරස්ස සරණගමනං විය සිස්සභාවුපගමනං දට්ඨබ්බං.

“සො අභං විචරිස්සාමි, ගාමා ගාමං පුරා පුරං;
නමස්සමානො සම්බුද්ධං, ධම්මස්ස ච සුධම්මතං. (සං. නි. 1.246; සු. නි. 194);

“තෙ මයං විවරිස්සාම, ගාමා ගාමං නගා නගං...පෙ....
සුධම්මත”න්ති. (සු. නි. 182) –

එවම්පි ආලවකසාතාගිරගෙමවතාදීනං සරණගමනං විය තප්පරායණතා වෙදිතබ්බා. නනු වෙනෙ ආලවකාදයො මග්ගෙනෙව ආගතසරණගමනා, කථං තෙසං තප්පරායණතාසරණගමනං වුත්තන්ති? මග්ගෙනාගතසරණගමනෙහිපි “සොහං විවරිස්සාමී ගාමා ගාම”න්තිආදිනා (සං. නි. 1.246; සු. නි. 194) තෙහි තප්පරායණතාකාරස්ස පවෙදිතත්තා තථා වුත්තං. අථ බො බ්‍රහ්මායු බ්‍රාහ්මණො උට්ඨායාසනා එකංසං උත්තරාසඨගං කරිත්වා භගවතො පාදෙසු සිරසා නිපතීත්වා භගවතො පාදානි මුඛෙන ව පරිවුම්බති, පාණිහි ව පරිසම්බාහති, නාමඤ්ච සාවෙති “බ්‍රහ්මායු අහං, හො ගොතම, බ්‍රාහ්මණො, බ්‍රහ්මායු අහං, හො ගොතම, බ්‍රාහ්මණො”ති (ම. නි. 2.394) එවම්පි පණිපාතො දට්ඨබ්බො.

සො පනෙස ඤාතිභයාවරියදක්ඛිණෙය්‍යතාවසෙන චතුබ්බිධො හොති. තත්ථ දක්ඛිණෙය්‍යතාහෙතුකෙන පණිපාතෙන සරණගමනං හොති, න ඉතරෙහි ඤාතිභයාදිවසප්පවත්තෙහි තීහි පණිපාතෙහි. සෙට්ඨවසෙනෙව හි සරණං ගස්හති, සෙට්ඨවසෙන හිජ්ජති, තස්මා යො සාකියො වා කොලියො වා “බුද්ධො අම්භාකං ඤාතකො”ති වන්දති, අග්ගහිතමෙව හොති සරණං. යො වා “සමණො ගොතමො රාජපුජිතො මහානුභාවො අවන්දියමානො අනත්ථම්පි කරෙය්‍යා”ති භයෙන වන්දති, අග්ගහිතමෙව හොති සරණං. යොපි බොධිසත්තකාලෙ භගවතො සන්තිකෙ කිඤ්චි උග්ගහිතං සරමානො බුද්ධකාලෙ වා –

“එකෙන හොගං භුඤ්ජෙය්‍ය, ද්විහි කම්මං පයොජයෙ;
චතුත්ථඤ්ච නිධාපෙය්‍ය, ආපදාසු භවිස්සති”ති. (දී. නි. 3.265) –

එවරුපිං දිට්ඨධම්මිකං අනුසාසනිං උග්ගහෙත්වා “ආචරියො මෙ”ති වන්දති, අග්ගහිතමෙව හොති සරණං, සම්පරායිකං පන නිය්‍යානිකං වා අනුසාසනිං පච්චාසිසන්තො දක්ඛිණෙය්‍යපණිපාතමෙව කරොති. යො පන “අයං ලොකෙ අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යො”ති වන්දති, තෙනෙව ගහිතං හොති සරණං.

එවං ගහිතසරණස්ස ව උපාසකස්ස වා උපාසිකාය වා අඤ්ඤතිත්ථියෙසු පබ්බජිතම්පි ඤාතිං “ඤාතකො මෙ අය”න්ති වන්දතොපි සරණගමනං න හිජ්ජති, පගෙව අපබ්බජිතං. තථා රාජානං භයවසෙන වන්දතො. සො හි රට්ඨපුජිතත්තා අවන්දියමානො අනත්ථම්පි කරෙය්‍යාති. තථා යං කිඤ්චි සිප්පසික්ඛාපකං තිත්ථියම්පි “ආචරියො මෙ අය”න්ති වන්දතොපි න හිජ්ජති. එවං සරණගමනස්ස පහෙදො වෙදිතබ්බො.

සරණගමනකථා නිට්ඨිතා.

සරණගමනඵලකථා

එත්ථ ච ලොකුත්තරස්ස සරණගමනස්ස චත්තාරි සාමඤ්ඤඵලානි විපාකඵලං අරියමග්ගස්සෙව ලොකුත්තරසරණගමනන්ති අධිජ්ජෙතත්තා. සකලස්ස පන වට්ඨදුක්ඛස්ස අනුප්පාදනිරොධො ආනිසංසඵලං. චුත්තඤ්ඤෙහෙතං -

“යො ච බුද්ධඤ්ඤං ධම්මඤ්ඤං, සඬ්ඝඤ්ඤං සරණං ගතො;
චත්තාරි අරියසච්චානි, සම්මජ්ජඤ්ඤාය පස්සති.

“දුක්ඛං දුක්ඛසමුප්පාදං, දුක්ඛස්ස ච අතික්කමං;
අරියඤ්ඤවට්ඨංචිගිකං මග්ගං, දුක්ඛුපසමගාමිනං.

“එතං බො සරණං බෙමං, එතං සරණමුත්තමං;
එතං සරණමාගම්ම, සබ්බදුක්ඛා පමුවචති” ති. (ධ. ප. 190-192);

අපිව නිච්චතො අනුපගමනාදිවසෙන පෙතස්ස ආනිසංසඵලං වෙදිතබ්බං. චුත්තඤ්ඤෙහෙතං -

“අට්ඨානමෙතං, භික්ඛවෙ, අනවකාසො, යං දිට්ඨිසම්පන්නො පුග්ගලො කඤ්චි සඬ්ඛාරං නිච්චතො උපගච්ඡෙය්‍ය, සුඛතො උපගච්ඡෙය්‍ය, කඤ්චි ධම්මං අත්තතො උපගච්ඡෙය්‍ය, මාතරං ජීවිතා වොරොපෙය්‍ය, පිතරං ජීවිතා වොරොපෙය්‍ය, අරහන්තං ජීවිතා වොරොපෙය්‍ය, පදුට්ඨචිත්තො තථාගතස්ස ලොභිතං උප්පාදෙය්‍ය, සඬ්ඝං භිත්තෙය්‍ය, අඤ්ඤං සත්ථාරං උද්දිසෙය්‍ය, නෙතං යානං විජ්ජති” ති (ම. නි. 3.128; අ. නි. 1.276).

ලොකියස්ස පන සරණගමනස්ස භවසම්පදාපි භොගසම්පදාපි ඵලමෙව. චුත්තඤ්ඤෙහෙතං -

“යෙ කෙච්චි බුද්ධං සරණං ගතාසෙ,
න තෙ ගම්ස්සන්ති අපායභූමිං;
පහාය මානුසං දෙහං,
දෙවකායං පරිපුරෙස්සන්ති” ති. (දී. නි. 2.332; සං. නි. 1.37);

අපරම්පි චුත්තං -

“අථ බො සක්කො දෙවානම්න්දො අසීතියා දෙවතාසහස්සෙහි සද්ධිං යෙනායස්මා මහාමොග්ගල්ලානො තෙනුපසඬ්ඤති...පෙ.... එකමන්තං ධීතං බො සක්කං දෙවානම්න්දං ආයස්මා මහාමොග්ගල්ලානො එතදවොච ‘සාධු බො, දෙවානම්න්ද, බුද්ධසරණගමනං හොති, බුද්ධසරණගමනහෙතු බො, දෙවානම්න්ද,

එවමිධෙකච්චෙ සත්තා කායස්ස හෙදා පරං මරණා සුගතිං සග්ගං ලොකං උපපජ්ජන්ති. තෙ අඤ්ඤෙ දෙවෙ දසහි යානෙහි අධිගණ්හන්ති දිබ්බෙන ආයුතා දිබ්බෙන වණ්ණෙන සුබ්බෙන යසෙන ආධිපතෙය්‍යන දිබ්බෙහි රූපෙහි සද්දෙහි ගන්ධෙහි රසෙහි ඵොට්ඨබ්බෙහි’’ති (සං. නි. 4.341).

එස නයො ධම්මෙ සඬ්ඝෙ ව.

අපිව වෙලාමසුත්තාදිවසෙනපි සරණගමනස්ස ඵලවිසෙසො වෙදිතබ්බො. තථා හි වෙලාමසුත්තෙ (අ. නි. 9.20) “කරිසස්ස චතුත්ථභාගස්පමාණානං චතුරාසීතිසහස්සසඬ්ඛානං සුවණ්ණපාතිරූපියපාතිකංසපාතීනං යථාක්කමං රූපියසුවණ්ණහිරඤ්ඤපුරානං සබ්බාලඬ්ඛකාරපටිමණ්ඩිතානං චතුරාසීතියා හත්ථිසහස්සානං චතුරාසීතියා අස්සසහස්සානං චතුරාසීතියා රථසහස්සානං චතුරාසීතියා ධෙනුසහස්සානං චතුරාසීතියා කඤ්ඤාසහස්සානං චතුරාසීතියා පල්ලඬ්ඛකසහස්සානං චතුරාසීතියා වත්ථකොට්ඨසහස්සානං අපරිමාණස්ස ව ඛජ්ජහොජ්ජාදිහෙදස්ස ආහාරස්ස පරිච්චජනවසෙන සත්තමාසාධිකානි සත්ත සංවච්ඡරානි නිරන්තරං පවත්තවෙලාමමහාදානතො එකස්ස සොතාපන්නස්ස දින්නං මහජ්ඵලතරං, තතො සතං සොතාපන්නානං දින්නදානතො එකස්ස සකදාගාමීනො, තතො එකස්ස අනාගාමීනො, තතො එකස්ස අරහතො, තතො එකස්ස පච්චෙකසම්බුද්ධස්ස, තතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස, තතො බුද්ධජ්ජමුඛස්ස සඬ්ඝස්ස දින්නදානං මහජ්ඵලතරං, තතො වාතුද්දිසං සඬ්ඝං උද්දිස්ස විහාරකරණං, තතො සරණගමනං මහජ්ඵලතර’’න්ති පකාසිතං. චුත්තඤ්ඤෙනං -

“යං, ගහපති, වෙලාමො බ්‍රාහ්මණො දානං අදාසි මහාදානං, යො වෙකං දිට්ඨිසම්පන්නං භොජෙය්‍ය, ඉදං තතො මහජ්ඵලතර’’න්ති (අ. නි. 9.20) -

ආදි. එවං සරණගමනඵලං වෙදිතබ්බං.

සරණගමනඵලකථා නිට්ඨිතා.

සරණගමනසංකිලෙසහෙදකථා

තත්ථ ව ලොකියසරණගමනං තීසු වත්ථුසු අඤ්ඤාණසංසයම්චිඡාඤාණාදිහි සංකිලිස්සති, න මහාජුතිකං, න උජ්ජලං අපරිසුද්ධං අපරියොදානං භොති, න මහාවිජ්ජාරං අනුලාරං. එත්ථ ව අඤ්ඤාණං නාම වත්ථුත්තයස්ස ගුණානං අජානනං තත්ථ සම්මොහො. “බුද්ධො නු ඛො, න නු ඛො’’තිආදිනා විචිකිච්ඡා සංසයො. මිච්ඡාඤාණං නාම තස්ස ගුණානං අගුණභාවපරිකප්පනෙන විපරිතග්ගාභොති වෙදිතබ්බං.

ලොකුත්තරස්ස පන සරණගමනස්ස නත්ථි සංකිලෙසො. ලොකියස්ස ච සරණගමනස්ස දුට්ඨො හෙදො සාවජ්ජො අනවජ්ජො ච. තත්ථ සාවජ්ජො අඤ්ඤාසත්ථාරාදීසු අත්තනියායානනාදීහි හොති, සො අනිට්ඨඵලො. අනවජ්ජො පන කාලකිරියාය හොති. ලොකියඤ්ඤි සරණගමනං සික්ඛාපදසමාදානං විය අග්ගහිතකාලපරිච්ඡෙදකං ජීවිතපරියන්තමෙව හොති, තස්මා තස්ස ඛන්ධහෙදෙන හෙදො, සො අවිපාකත්තා අඵලො. ලොකුත්තරස්ස පන නෙවත්ථි හෙදො. භවත්තරෙපි හි අරියසාවකො අඤ්ඤං සත්ථාරං න උද්දිසතීති. එවං සරණගමනස්ස සංකිලෙසො ච හෙදො ච වෙදිතබ්බො.

කස්මා පනෙත්ථ වොදානං න ගහිතං, නනු වොදානවිභාවනාපි තත්ථ කොසල්ලාය හොතීති? සච්චමෙතං, තං පන සංකිලෙසග්ගහණෙන අත්ථනො දීපිතං හොතීති න ගහිතං. යානි හි තෙසං සංකිලෙසකාරණානි අඤ්ඤාණාදීනි, තෙසං සබ්බෙන සබ්බං අනුප්පාදනෙන උප්පත්තානඤ්ච පහානෙන වොදානං හොතීති. එවමෙත්ථ “සරණං සරණගමන”න්තිආදීනං පපඤ්චො වෙදිතබ්බො. ඉමස්ස පන යථාචුත්තපපඤ්චස්ස ඉධ අවචනෙ කාරණං දස්සෙත්තො ආහ “සො පන ඉධ වුච්චමානො”තිආදි. තත්ථ සරණවණ්ණනතොති සාමඤ්ඤඵලසුත්තෙ චුත්තසරණවණ්ණනතො.

සරණගමනසංකිලෙසහෙදකථා නිට්ඨිතා.

උපාසකත්තපටිවෙදනාකථා

එවං ධාරෙතුති එවං ජානාතුති අත්ථො. එත්ථ කො උපාසකොති සරුපපුච්ඡා, තස්මා කිංලක්ඛණො උපාසකොති චුත්තං හොති. කස්මාති හෙතුපුච්ඡා. තෙන කෙන පවත්තිනිමිත්තෙන උපාසකසද්දො තස්මිං පුග්ගලෙ නිරුල්භොති දස්සෙති. තෙනාහ “කස්මා උපාසකොති වුච්චති”ති. සද්දස්ස හි අභිධෙය්‍යපවත්තිනිමිත්තං තදත්ථස්ස තබ්බාවකාරණං. කිමස්ස සීලන්ති කිදිසං අස්ස උපාසකස්ස සීලං, කිත්තකෙන සීලෙනායං සීලසම්පන්නො නාම හොතීති අත්ථො. කො ආජීවොති කො අස්ස සම්මාආජීවො. සො පන මිච්ඡාජීවස්ස පරිවජ්ජනෙන හොතීති සොපි විහජීයති. කා විපත්තීති කස්ස සීලස්ස ආජීවස්ස වා විපත්ති. අනන්තරස්ස හි විධි වා පටිසෙධො වා. සම්පත්තීති එත්ථාපි එසෙව නයො.

ඉදං පකිණ්ණකං වෙදිතබ්බන්ති කථං වෙදිතබ්බං? වුච්චතෙ – කො උපාසකොති ඛත්තියාදීසු යො කොචි තිසරණං ගතො ගහට්ඨො. සරණගමනමෙව හෙත්ථ කාරණං, න ජාතිආදිවිසෙසො. චුත්තඤ්ඤෙන “යතො ඛො, මහානාම, බුද්ධං සරණං ගතො හොති, ධම්මං, සඬ්ඝං සරණං ගතො හොති. එත්තාවතා ඛො, මහානාම, උපාසකො හොති”ති (සං. නි. 5.1033).

කස්මා උපාසකොති රතනත්තය උපාසනතො. තෙනෙව සරණගමනෙන තත්ථ ච සක්කච්චකිරියාය ආදරගාරවබ්බුමානාදියොගෙන පයිරුපාසනතොති චුත්තං හොති. සො හි බුද්ධං උපාසතීති උපාසකො. ධම්මං, සඬ්ඝං උපාසතීති උපාසකො.

කිමස්ස සීලන්ති පඤ්ච වෙරමණියො. වෙරමණියොති චෙත්ථ වෙරං වුවචති පාණාතිපාතාදීසු දුස්සීලාං, තස්ස මනනතො භනනතො විනාසනතො වෙරමණියො පඤ්ච විරතියො විරතිප්පධානත්තා තස්ස සීලස්ස. චුත්තඤ්ඤෙනං “යතො ඛො, මහානාම, උපාසකො පාණාතිපාතා පටිවිරතො හොති, අදින්නාදානා, කාමෙසුමිච්ඡාවාරා, මුසාවාදා, සුරාමෙරයමජ්ජපමාදට්ඨානා පටිවිරතො හොති. එත්තාවතා ඛො, මහානාම, උපාසකො සීලවා හොති”ති (සං. නි. 5.1033).

කො ආජීවොති පඤ්ච මිච්ඡාවණිජ්ජා පහාය ධම්මෙන සමෙන ජීවිතකප්පනං. චුත්තඤ්ඤෙනං – “පඤ්චමා, හික්ඛවෙ, වණිජ්ජා උපාසකෙන අකරණියා. කතමා පඤ්ච? සත්ථවණිජ්ජා සත්තවණිජ්ජා මංසවණිජ්ජා මජ්ජවණිජ්ජා විසවණිජ්ජා. ඉමා ඛො, හික්ඛවෙ, පඤ්ච වණිජ්ජා උපාසකෙන අකරණියා”ති (අ. නි. 5.177).

එත්ථ ච සත්ථවණිජ්ජාති ආවුධහණ්ඩං කත්වා වා කාරෙත්වා වා යථාකතං වා පටිලහිත්වා තස්ස වික්කයො. සත්තවණිජ්ජාති මනුස්සවික්කයො. මංසවණිජ්ජාති සුනකාරාදයො විය මිගසුකරාදිකෙ පොසෙත්වා මංසං සම්පාදෙත්වා වික්කයො. මජ්ජවණිජ්ජාති යං කිඤ්චි මජ්ජං යොජෙත්වා තස්ස වික්කයො. විසවණිජ්ජාති විසං යොජෙත්වා සඬ්ගහෙත්වා වා තස්ස වික්කයො. තත්ථ සත්ථවණිජ්ජා පරොපරොධනිමිත්තතාය අකරණියා චුත්තා, සත්තවණිජ්ජා අභුජ්ස්සභාවකරණතො, මංසවිසවණිජ්ජා වධහෙතුතො, මජ්ජවණිජ්ජා පමාදට්ඨානතොති වෙදිතබ්බා.

කා විපත්තීති යා තස්සෙව සීලස්ස ච ආජීවස්ස ච විපත්ති හෙදො කොපො පකොපො ච, අයමස්ස විපත්ති. අපිච යාය එස වණ්ඩාලො වෙච හොති මලඤ්ච පටිකුට්ඨො ච, සාපිස්ස විපත්තීති වෙදිතබ්බා. තෙ ච අත්ථතො අස්සද්ධියාදයො පඤ්ච ධම්මා හොන්ති. යථාහ –

“පඤ්චහි, හික්ඛවෙ, ධම්මෙහි සමන්නාගතො උපාසකො උපාසකවණ්ඩාලො ච හොති උපාසකමලඤ්ච උපාසකපටිකුට්ඨො ච. කතමෙහි පඤ්චහි? අස්සද්ධො හොති, දුස්සීලො හොති, කොතුහලමඬ්ගලිකො හොති, මඬ්ගලං පච්චෙති, නො කම්මං, ඉතො ච බහිද්ධා දක්ඛිණෙයාං පරියෙසති, තත්ථ ච පුබ්බකාරං කරොති”ති (අ. නි. 5.175).

එත්ථ ච උපාසකපටිකුටියොති උපාසකනිහිනො. බුද්ධාදීසු කම්මකම්මඵලෙසු ච සද්ධාවිපරියායො අස්සද්ධියං මිච්ඡාධිමොක්ඛො, යථාචුත්තෙන අස්සද්ධියෙන සමන්තාගතො අස්සද්ධො. යථාචුත්තසීලවිපත්තිආජීවිපත්තිවසෙන දුස්සීලො. “ඉමිනා දිට්ඨාදිනා ඉදං නාම මඬගලං හොති”ති එවං බාලජනපරිකප්පිතකොතුහලසඬාතෙන දිට්ඨසුතමුතමඬගලෙන සමන්තාගතො කොතුහලමඬගලිකො. මඬගලං පච්චෙතීති දිට්ඨමඬගලාදිහෙදං මඬගලමෙව පත්තියායති. නො කම්මන්ති කම්මස්සකතං නො පත්තියායති. ඉතොඛනිද්ධාති ඉතො සබ්බඤ්ඤබුද්ධසාසනතො ඛනිද්ධා බාහිරකසමයෙ. දක්ඛිණෙය්‍යං පරියෙසතීති දුප්පටිපන්නං දක්ඛිණාරහසඤ්ඤී ගවෙසති. පුබ්බකාරං කරොතීති දානමානනාදිකං කුසලකිරියං පට්ඨමතරං කරොති. එත්ථ ච දක්ඛිණෙය්‍යපඅයෙසනපුබ්බකාරෙ එකං කත්වා පඤ්ච ධම්මා වෙදිතබ්බා.

කා සම්පත්තීති සාව තස්ස සීලසම්පදා ච ආජීවසම්පදා ච සම්පත්ති, යෙ වස්ස රතනභාවාදිකරා සද්ධාදයො පඤ්ච ධම්මා. යථාහ -

“පඤ්චහි, හික්ඛවෙ, ධම්මෙහි සමන්තාගතො උපාසකො උපාසකරතනඤ්ච හොති උපාසකපදුමඤ්ච උපාසකපුණ්ඩරිකො ච. කතමෙහි පඤ්චහි? සද්ධො හොති, සීලවා හොති, න කොතුහලමඬගලිකො හොති, කම්මං පච්චෙති, නො මඬගලං, න ඉතො ඛනිද්ධා දක්ඛිණෙය්‍යං පරියෙසති, ඉධ ච පුබ්බකාරං කරොතී”ති.

එත්ථ ච චතුත්තම්පි පරිසානං රතිජනනටියෙන උපාසකොව රතනං උපාසකරතනං, ගුණසොභාකිත්තිසද්දසුගන්ධතාහි උපාසකොව පදුමං උපාසකපදුමං, තථා උපාසකපුණ්ඩරිකො ච වෙදිතබ්බො. සෙසමෙත්ථ විපත්තියං චුත්තවිපරියායෙන විඤ්ඤෙය්‍යං. එවමිදං “කො උපාසකො”තිආදිකං පකිණ්ණකං විත්ථාරතො වෙදිතබ්බං. ඉමස්ස පන පකිණ්ණකස්ස ඉධ විත්ථාරෙත්වා අවචනෙ කාරණං දස්සෙන්නො ආහ “තං අතිභාරියකරණතො”තිආදි.

ආදිමිහිති ආදිඅත්ථෙ. කොටියන්ති පරියන්තකොටියං. විහාරග්ගෙනාති ඔවරකකොටියාසෙන, “ඉමස්මිං ගබ්භෙ වසන්නානං ඉදං පනසඵලං පාපුණාති”තිආදිනා තංතංවසනටියානකොටියාසෙනාති අත්ථො. අජ්ජතන්ති අජ්ජ ඉච්චෙව අත්ථො. පාණෙහි උපෙනන්ති ඉමිනා තස්ස සරණගමනස්ස ආපාණකොටිකතං දස්සෙන්නො “යාව මෙ ජීවිතං පචත්තතී”තිආදිති වත්වා පුන ජීවිතෙනපහං වත්ථුත්තයං පටිපුපෙන්නො සරණගමනඤ්ච රක්ඛාමීති උප්පන්නං තස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස අධිප්පායං විහාවෙන්නො “අහඤ්චි”තිආදිමාහ. පාණෙහි උපෙනන්ති හි යාව මෙ පාණා ධරන්ති, තාව සරණං උපෙතං, උපෙන්නො න වාචාමත්තෙන න එකවාරං

චිත්තූප්පාදනමත්තෙන, අථ ඛො පාණානං පරිච්චජනවසෙන යාවජීවං
උපෙනන්ති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො.

අධිවාසෙතූති සාදියතු, තං පන සාදියනං මනසා සම්පට්ඨගහො හොතිති
ආහ “සම්පට්චජතු”ති. කායඛගන්ති කායමෙව අඛගන්ති වදන්ති, කායස්ස
වා අඛගං සීසාදි කායඛගං, සීසාදි සරීරාවයවන්ති චුත්තං හොති. වාවඛගන්ති
“හොතු සාධු”ති එවමාදිවාචාය අඛගං අවයවං. වාවඛගස්ස වොපනං වාචාය
පවත්තනමෙවාති වෙදිතඛිබ්බං. අඛගන්තරෙයෙවාති අත්තනො
චිත්තසන්තානෙයෙව. ඛන්තිං වාරෙත්වාති ඛන්තිං පවත්තෙත්වා, රුචිං
උප්පාදෙත්වාති චුත්තං හොති. “ඛන්තිං ධාරෙත්වා”තිපි පාඨො, උප්පන්නං
රුචිං අඛගන්තරෙයෙව ධාරෙත්වා වචිහෙදෙන අපකාසෙත්වාති චුත්තං
හොති.

කථං පන වෙරඤ්ජො බ්‍රාහ්මණො භගවතො අධිවාසනං අඤ්ඤාසී. න හි
තෙන සක්කා භගවතො චිත්තජ්ජවත්ති පච්චක්ඛතො විඤ්ඤාතුං, තස්මා
“භගවතො අධිවාසනං විදිත්වා”ති කස්මා චුත්තන්ති වෙ? කිඤ්ඤාපි තෙන
න සක්කා චිත්තජ්ජවත්ති පච්චක්ඛතො විඤ්ඤාතුං, තථාපි
ආකාරසල්ලක්ඛණකුසලතාය අන්වයබ්‍යාතිරෙකවසෙන අනුමානතො
අඤ්ඤාසීති දස්සෙන්නො ආහ “සවෙ මෙ සමණො ගොතමො”තිආදි.
ආකාරසල්ලක්ඛණකුසලතායාති චිත්තජ්ජවත්තිආකාරවිජානනෙ ඡෙකතාය,
අධිජ්ජායවිජානනෙ කුසලතායාති චුත්තං හොති.
දසනඛසමොධානසමුප්ප්ප්ලන්ති ද්විසු හත්ථෙසු දසන්නං නබ්‍යං
සමොධානෙන එකිභාවෙන සමුප්ප්ප්ලන්තං. අඤ්ජලිත්ති හත්ථපුටං.
පටිමුඛොයෙවාති අභිමුඛොයෙව, න භගවතො පිට්ඨිං දස්සෙත්වාති අත්ථො.
වන්දිත්වාති පඤ්චපතිට්ඨිතෙන වන්දිත්වා.

උපාසකත්තපටිවෙදනාකථා නිට්ඨිතා.

දුඛභික්ඛකථා

16. සුසස්සකාලෙපිති සම්පන්නසස්සකාලෙපි. අතිසමග්ගෙපිති
අතිසයෙන අප්පග්ගෙපි, යදා කිඤ්ඤිදෙව දත්වා බහුං පුබ්බණ්ණාපරණ්ණං
ගණ්හන්ති, තාදිසෙ කාලෙපිති අත්ථො. සාලිආදි ධඤ්ඤං පුබ්බණ්ණං,
මුග්ගමාසාදි අපරණ්ණං. ද්විධා පවත්තං ඊහිතං එත්ථාති ද්විහිතිකාති
මජ්ඣිමනිකායෙහි ආහ “ද්විධා පවත්තර්හිතිකා”ති. ඊහනං ඊහිතන්ති ඊහිතසද්දොයං භාවසාධනොති ආහ
“ඊහිතං නාම ඉරියා”ති. තත්ථ ඉරියාති කිරියා. කස්ස පනෙසා කිරියාති ආහ
“චිත්තඉරියා”ති, චිත්තකිරියා චිත්තජ්ජයොගොති අත්ථො. තෙනෙවාහ
“චිත්තර්හා”ති. කථං පනෙත්ථ ඊහිතස්ස ද්විධා පවත්තිති ආහ “ලච්ඡාම නු
බො”තිආදි. තත්ථ ලච්ඡාම නු බොති ඉදං දුග්ගතානං වසෙන චුත්තං. ජීවිතුං

වා සක්ඛිස්සාම නු බො, නොති ඉදං පන ඉස්සරානං වසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. භික්ඛමානාති යාවමානා. “දුහිතිකා”තිපි පායො. තත්ථාපි චුත්තනායෙනෙවත්ථො වෙදිතබ්බො. ද්වි-සද්දස්ස භි දු-සද්දාදෙසෙනායං නිද්දෙසො හොති. දුක්ඛං වා ඊහිතං එත්ථ න සක්කා කොචි පයොගො සුබ්බෙන කාතුන්ති දුහිතිකා, දුක්කරජීවිතජපයොගාති අත්ථො.

දු-සද්දෙ වා උකාරස්ස වකාරං කත්වා ද්විහිතිකාති අයං නිද්දෙසොති ආහ “අථ වා”තිආදි. බ්‍යාධි රොගොති එතාති “ආතුරතා”ති ඉමස්ස වෙච්චනාති. තෙන සෙනට්ටිකා නාම එකා රොගජාතීති දස්සෙති. සො පන රොගො පාණකදොසෙන සම්භවති. එකො කිර පාණකො නාළමජ්ඣගතං ගණ්ඨිං විජ්ඣති, යෙන විද්ධත්තා නික්ඛන්තම්පි සාලිසීසං බීරං ගහෙතුං න සක්කොති. තෙනාහ “පච්ඡන්තබීර”න්තිආදි.

චුත්තසස්සන්ති වපිතසස්සං. තත්ථාති වෙරඤ්ජායං. සලාකාමත්තං චුත්තං එත්ථාති සලාකාචුත්තා, පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපෙනායං නිද්දෙසො. තෙනාහ “සලාකා එව සම්පජ්ජති”ති. යං තත්ථ චුත්තං වාපිතං, තං සලාකාමත්තමෙව අහොසි, එලං න ජායතීති අත්ථො. සම්පජ්ජතීති ව ඉමිනා “සලාකාචුත්තා”ති එත්ථායං චුත්තසද්දො නිජ්ජන්තිඅත්ථොති දස්සෙති. සලාකායාති වෙච්චිලීවතාලපණ්ණාදිහි කතසලාකාය. ධඤ්ඤවික්කයකානං සන්තිකන්ති ධඤ්ඤං වික්කිණන්ති ධඤ්ඤවික්කයකා, තෙසං සම්පන්ති අත්ථො. කයකෙසුති ධඤ්ඤගණ්භනකෙසු. කිණ්ණිවාති ගහෙත්වා. ධඤ්ඤකරණට්ඨානෙති කොට්ඨාගාරස්ස සම්පට්ඨානෙ, ධඤ්ඤමිනනට්ඨානෙති චුත්තං හොති. වණ්ණජ්ඣක්ඛන්ති කභාපණපරික්ඛකං. නසුකරා උඤ්ජෙන පග්ගහෙන යාපෙතුන්ති පග්ගය්හතීති පග්ගහො, පත්තො. තෙන පග්ගහෙන පත්තෙනාති අත්ථො, පත්තං ගහෙත්වා භික්ඛාවරියාය යාපෙතුං න සක්කාති චුත්තං හොති. තෙනෙවාහ “පග්ගහෙන යො උඤ්ජො”තිආදි. නසුකරාති සුකරභාවො එත්ථ නත්ථිති නසුකරා. පිණ්ඩාය වරින්වාති පිණ්ඩාය වරණහෙතු. හෙතුඅත්ථෙපි භි ත්වාසද්දමෙකෙ ඉච්ඡන්ති.

උත්තරාපට්තො ආගතා, උත්තරාපට්තො වා නිවාසො එතෙසන්ති උත්තරාපට්තාති වත්තබ්බෙ නිරුත්තිතයෙන “උත්තරාහකා”ති චුත්තං. තෙනාහ “උත්තරාපට්ඨාසිකා”තිආදි. “උත්තරාපට්තා”ඉච්චෙව වා පාළිපායො වෙදිතබ්බො. කෙචි පන “උත්තරං විසිට්ඨං භණ්ඩං ආහරන්තීති උත්තරාහකා, උත්තරං වා අධිකං අග්ගං නෙන්නීති උත්තරාහකා”තිආදිනා අඤ්ඤෙන පකාරෙන අත්ථං වණ්ණයන්ති. අස්සානං උට්ඨානට්ඨානෙති අස්සානං ආකරට්ඨානෙ. වෙරඤ්ජන්ති වෙරඤ්ජායං. භූමිමත්ථෙ හෙතං උපයොගවචනං. මන්දිරන්ති අස්සසාලං. අස්සමණ්ඩලිකායොති පඤ්ඤායිංසුති පරිමණ්ඩලාකාරෙන කතත්තා අස්සමණ්ඩලිකායොති පාකටා අහෙසුං. එවං කතානඤ්ච අස්සසාලානං බහුත්තා බහුවචනනිද්දෙසො

කතො. දසන්තං දසන්තං අස්සානං වසනොකාසො එකෙකා අස්සමණ්ඩලිකාතිපි වදන්ති. අද්ධානක්ඛමා න භොන්තිති දීඝකාලං පවත්තෙතුං ඛමා න භොන්ති, න චිරකාලජපවත්තිනොති වුත්තං භොති.

ගඬගාය දක්ඛිණා දිසා අප්පතිරූපදෙසො, උත්තරා දිසා පතිරූපදෙසොති අධිප්පායෙනාහ “න හි තෙ”තිආදි. ගඬගාය දක්ඛිණාතිරජාතා දක්ඛිණාපට්මනුස්සා. “අම්භාකං බුද්ධො”ති එවං බුද්ධං මමායන්තිති බුද්ධමාමකා. එවං සෙසෙසුපි. පටියාදෙතුන්ති සම්පාදෙතුං. නිව්වහත්තසංඛිඛෙපෙනාති නිව්වහත්තාකාරෙන. පුබ්බණ්ඨසමයන්ති ඉදං භූමිමත්ථෙ උපයොගවචනන්ති ආහ “පුබ්බණ්ඨසමයෙති අත්ථො”ති. අව්චන්තසංයොගෙ වා ඉදං උපයොගවචනන්ති දස්සෙතුං යථා අව්චන්තසංයොගත්ථො සම්භවති, තථා අත්ථං දස්සෙන්නො ආහ “පුබ්බණ්ඨෙ වා සමය”න්තිආදි. එවන්ති එවං පච්ඡා වුත්තනයෙන අත්ථෙ වුච්චමානෙ. නනු ච විහාරෙ නිසිදන්තාපි අත්තරවාසකං නිවාසෙත්වාච නිසිදන්ති, තස්මා “නිවාසෙත්වා”ති ඉදං කස්මා වුත්තන්ති ආහ “විහාරනිවාසනපරිවත්තනවසෙනා”තිආදි. විහාරනිවාසනපරිවත්තනඤ්ච විහාරෙ නිසින්නකාලෙ නිවත්ථම්පි පුන ගාමජපවෙසනසමයෙ වාලෙත්වා ඉතො විතො ච සණ්ඨපෙත්වා සක්කච්චං නිවාසනමෙවාති වෙදිතඛිඛං. තෙනෙවාහ “න හි තෙ තතො පුබ්බෙ අනිවත්ථා අහෙසු”න්ති. පත්තච්චරමාදායාති පත්තඤ්ච ච්චරඤ්ච ගහෙත්වා. ගහණඤ්චෙත්ථ න කෙවලං හත්ථෙන්නෙව, අථ ඛො යෙන කෙනචි ආකාරෙන ධාරණමෙවාති දස්සෙන්නො යථාසම්භවමත්ථයොජනං කරොති “පත්තං හත්ථෙහි”තිආදිනා.

ගතගතට්ඨානෙනාති අස්සමණ්ඩලිකාසු සම්පත්තසම්පත්තට්ඨානෙ. උදුක්ඛලෙ කොට්ටෙන්වා කොට්ටෙන්වා පරිභුඤ්ජන්තිති එත්ථ කස්මා පන තෙ හික්ඛු සයමෙව එවං කත්වා පරිභුඤ්ජන්ති, කිමෙවං ලද්ධං කප්පියකාරකෙහි යාගුං වා හත්තං වා පවාපෙත්වා සයං වා පටිත්වා පරිභුඤ්ජිතුං න වට්ටතිති ආහ “ථෙරානං කොචි කප්පියකාරකො නත්ථි”තිආදි. කප්පියාකප්පියභාවං අනපෙක්ඛිත්වා හික්ඛුනං එවං කාතුං සාරූප්පං න භොතිති වත්වා පුන අකප්පියභාවම්පි දස්සෙන්නො ආහ “න ච වට්ටති”ති. භාජනාදිපරිහරණවසෙන ඛහුහණ්ඩිකතාය අභාවතො වුත්තං “සල්ලහුකවුත්තිතා”ති. සකං සකං පටිච්ඡන්ති අත්තනො අත්තනො කොට්ඨාසං. අප්පොස්සුක්කාති සමණධම්මතො අඤ්ඤත්ථ නිරුස්සාහා. තදුපියන්ති තදනුරූපං. පිසතිති වුණ්ණෙති. පුඤ්ඤඤාණවිසෙසෙහි කත්තඛිඛකම්මස්ස මනාපතා භොතිති ආහ “පුඤ්ඤවතා”තිආදි. නන්ති නං පත්ථපුලකං. “න තතො පට්ඨායා”ති වචනතො තතො පුබ්බෙ භගවතො පිණ්ඩාය වරණම්පි දස්සිතන්ති වෙදිතඛිඛං.

ලද්ධානි ලභිත්වා. “ලද්ධො”ති වා පායො, උපට්ඨාකට්ඨානං නෙව ලද්ධොති අත්ථො. කදා පන ථෙරො උපට්ඨාකට්ඨානං ලද්ධොති? වුව්වතෙ (දී. නි. අට්ඨ. 2.11; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.219-223) – එකදා කිර හගවා නාගසමාලත්ථෙරෙන සද්ධිං අද්ධානමග්ගප්පට්පත්තො ද්වෙධාපථං පත්තො. ථෙරො මග්ගා උක්කම්ම “හගවා අහං ඉමිනා මග්ගෙන ගච්ඡාමි”ති ආහ. අථ නං හගවා “එහි භික්ඛු, ඉමිනා ගච්ඡාමා”ති ආහ. සො “හන්ද හගවා තුම්භාකං පත්තථිවරං ගණ්හථ, අහං ඉමිනා ගච්ඡාමි”ති වත්වා පත්තථිවරං ඡමායං යපෙතුං ආරද්ධො. අථ හගවා “ආහර භික්ඛු”ති වත්වා පත්තථිවරං ගහෙත්වා ගතො. තස්සපි භික්ඛුනො ඉතරෙන මග්ගෙන ගච්ඡතො වොරා පත්තථිවරස්ද්වෙව හරිංසු, සීසස්ද්ව භින්දිංසු. සො “හගවා දානි මෙ පට්ඨරණං, න අස්සද්ධො”ති වින්තෙත්වා ලොභිතෙන ගළන්තෙන හගවතො සන්තිකං ආගමි. “කම්දං භික්ඛු”ති ව වුත්තෙ තං පචත්තිං ආරොචෙසි. අථ නං හගවා “මා වින්තයි භික්ඛු, එතං කාරණංයෙව තෙ නිවාරයිමිහා”ති වත්වා සමස්සාසෙසි.

එකදා පන හගවා මෙසියත්ථෙරෙන සද්ධිං පාචිනවංසමිගදායෙ ජන්තුගාමං අගමාසි. තත්ත්වං මෙසියො ජන්තුගාමෙ පිණ්ඩාය වරිත්වා නදීතීරෙ පාසාදිකං අම්බවනං දිස්වා “හගවා තුම්භාකං පත්තථිවරං ගණ්හථ, අහං එතස්මිං අම්බවතෙ සමණධම්මං කරොමි”ති වත්වා හගවතා තික්ඛත්තුං නිවාරියමානොපි ගන්ත්වා අකුසලවිතක්කෙහි අන්වාසත්තො පච්චාගන්ත්වා තං පචත්තිං ආරොචෙසි. තම්පි හගවා “ඉදමෙව තෙ කාරණං සල්ලක්ඛයිත්වා නිවාරයිමිහා”ති වත්වා අනුපුබ්බෙන සාවත්ථිං අගමාසි. තත්ථ ගන්ධකුට්පරිවෙණෙ පස්සත්තවරබුද්ධාසනෙ නිසින්තො භික්ඛුසඤ්ජපරිවුතො භික්ඛු ආමන්තෙසි – “භික්ඛවෙ, ඉදානිමහි මහල්ලකො, එකච්චෙ භික්ඛු ‘ඉමිනා මග්ගෙන ගච්ඡාමා’ති වුත්තෙ අස්සද්ධෙන ගච්ඡන්ති, එකච්චෙ මය්හං පත්තථිවරං භූමියං නික්ඛිපන්ති, මය්හං නිබද්ධුපට්ඨාකං භික්ඛුං ජානාමා”ති. භික්ඛුනං ධම්මසංවෙගො උද්පාදි. අථායස්මා සාරිපුත්තො උට්ඨාය හගවන්තං වන්දිත්වා “අහං, හන්තෙ, තුම්භෙයෙව පත්ථයමානො සතසහස්සකප්පාධිකං අසඬ්ඛොයාං පාරමියො පුරෙසිං, නනු මාදිසො මහාපස්සද්ධො උපට්ඨාකො නාම වට්ටති, අහං උපට්ඨභිස්සාමි”ති ආහ. තං හගවා “අලං, සාරිපුත්ත, යස්සං දිසායං ත්වං විහරසි, අසුස්සද්ධොයෙව සා දිසා, තච ඔවාදො බුද්ධානං ඔවාදසදිසො, න මෙ තයා උපට්ඨාකකිච්චං අත්ථි”ති පටික්ඛිපි. එතෙනෙවුපායෙන මහාමොග්ගල්ලානං ආදිං කත්වා අසීතිමහාසාවකා උට්ඨහිංසු. සබ්බෙ හගවා පටික්ඛිපි.

ආනන්දත්ථෙරො පන තුණ්භියෙව නිසීදි. අථ නං භික්ඛු ආහංසු “ආවුසො, භික්ඛුසඬ්ඛො උපට්ඨාකට්ඨානං යාවති, ත්වම්පි යාවාහි”ති. යාවිත්වා ලද්ධට්ඨානං නාම ආවුසො කීදිසං හොති, කිං මං සත්ථා න පස්සති, සථෙ රොචෙස්සති, “ආනන්දො මං උපට්ඨාතු”ති වක්ඛන්ති. අථ හගවා

“න, භික්ඛවෙ, ආනන්දො අඤ්ඤෙන උස්සාහෙනබ්බො, සයමෙව ජානිත්වා මං උපට්ඨහිස්සති”ති ආහ. තතො භික්ඛු “උට්ඨෙහි ආවුසො ආනන්ද, උට්ඨෙහි, ආවුසො ආනන්ද, දසබලං උපට්ඨාකට්ඨානං යාවාහී”ති ආහංසු. ථෙරො උට්ඨහිත්වා චත්තාරො පටික්ඛෙපෙ ච චතස්සො ච ආයාචනාති අට්ඨ වරෙ යාවි.

චත්තාරො පටික්ඛෙපො නාම “සවෙ මෙ, හන්තෙ හගවා, අත්තනා ලද්ධං පණිතං වීවරං න දස්සති, පිණ්ඩපාතං න දස්සති, එකගන්ධකුටියං වසිතුං න දස්සති, නිමන්තනං ගහෙත්වා න ගමිස්සති, එවාහං හගවන්තං උපට්ඨහිස්සාමී”ති චත්වා “කං පනෙත්ථ, ආනන්ද, ආදීනවං අද්දසා”ති චුත්තෙ ආහ “සවාහං, හන්තෙ, ඉමානි චත්ථුනි ලහිස්සාමි, හවිස්සන්ති චත්තාරො ‘ආනන්දො දසබලෙන ලද්ධං පණිතං වීවරං පරිභුඤ්ජති, පිණ්ඩපාතං පරිභුඤ්ජති, එකගන්ධකුටියං වසති, එකනිමන්තනං ගච්ජති, එතං ලාභං ලහන්තො තථාගතං උපට්ඨාති, කො එවං උපට්ඨහතො භාරො”ති. ඉමෙ චත්තාරො පටික්ඛෙපෙ යාවි.

චතස්සො ආයාචනා නාම “සවෙ, හන්තෙ හගවා, මයා ගහිතං නිමන්තනං ගමිස්සති, සවාහං තිරොරට්ඨා තිරොජනපදා හගවන්තං දට්ඨුං ආගතපරිසං ආගතක්ඛණෙ එව හගවන්තං දස්සෙතුං ලච්ඡාමි, යදා මෙ කඬ්ඛා උප්පජ්ජති, තස්මිංයෙව ඛණෙ හගවන්තං උපසඬ්කමිතුං ලච්ඡාමි, තථා යං හගවා මය්හං පරමිමුඛං ධම්මං දෙසෙති, තං ආගන්ත්වා මය්හං කථෙස්සති, එවාහං හගවන්තං උපට්ඨහිස්සාමී”ති චත්වා “කං පනෙත්ථ, ආනන්ද, ආනිසංසං පස්සසී”ති චුත්තෙ ආහ “ඉධ, හන්තෙ, සද්ධා කුලපුත්තා හගවතො ඔකාසං අලහන්තා මං එවං වදන්ති ‘ස්වෙව, හන්තෙ ආනන්ද, හගවතා සද්ධිං අම්භාකං සරෙ භික්ඛං ගණ්භෙය්‍යාපා’ති. සවෙ හගවා තත්ථ න ගමිස්සති, ඉච්ඡිතක්ඛණෙයෙව පරිසං දස්සෙතුං කඬ්ඛඤ්ච විනොදෙතුං ඔකාසං න ලච්ඡාමි, හවිස්සන්ති චත්තාරො ‘කිං ආනන්දො දසබලං උපට්ඨාති, එත්තකම්පිස්ස අනුග්ගහං හගවා න කරොති’ති. හගවතො ව පරමිමුඛා මං පුච්ඡිස්සන්ති ‘අයං, ආවුසො ආනන්ද, ගාථා ඉදං සුත්තං ඉදං ජාතකං කත්ථ දෙසිත’න්ති. සවාහං තං න සම්පායිස්සාමි, හවිස්සන්ති චත්තාරො ‘එත්තකම්පි, ආවුසො, න ජානාසී, කස්මා ත්වං ඡායා විය හගවන්තං න විජහන්තො දීඝරත්තං වීරං විවරී’ති. තෙනාහං පරමිමුඛා දෙසිතස්සපි ධම්මස්ස පුත කථනං ඉච්ඡාමී”ති. ඉමා චතස්සො ආයාචනා යාවි. හගවාපිස්ස අදාසී. එවං ඉමෙ අට්ඨ වරෙ ගහෙත්වා නිබද්ධුපට්ඨාකො අහොසී.

තස්සෙව යානන්තරස්ස අත්ථාය කප්පසතසහස්සං පූරිතානං පාරමීනං එලං පාපුණි, පාපුණිත්වා ව උපට්ඨාකානං අග්ගො හුත්වා හගවන්තං උපට්ඨහි. ථෙරො හි උපට්ඨාකට්ඨානං ලද්ධකාලතො පට්ඨාය හගවන්තං දුට්ඨෙත උදකෙන තිව්ඨෙන දන්තකට්ඨෙන පාදපරිකම්මෙන

පිට්ඨිපරිකම්මෙන ගන්ධකුටිපරිවෙණසම්මජ්ජනෙනාති එවමාදීහි කිව්වෙහි උපට්ඨහන්තො “ඉමාය නාම වෙලාය සත්ථු ඉදං නාම ලද්ධං වට්ටති, ඉදං නාම කාතුං වට්ටති”ති වින්තෙත්වා තං තං නිජ්ජාදෙන්තො මහතිං දණ්ඩදීපිකං ගහෙත්වා එකරත්තිං ගන්ධකුටිපරිවෙණං නව වාරෙ අනුපරියායති. එවඤ්ඤිස්ස අහොසි “සවෙ මෙ ටීනමිද්ධං ඔක්කමෙය්‍ය, භගවති පක්කොසන්තෙ පටිවචනං දාතුං නාහං සක්කුණෙය්‍ය”න්ති. තස්මා සබ්බරත්තිං දණ්ඩදීපිකං හත්ථෙන න මුඤ්චති, එවමෙනස්ස නිබද්ධපට්ඨාකට්ඨානස්ස අලද්ධභාවං සන්ධාය වුත්තං “නො ව බො උපට්ඨාකට්ඨානං ලද්ධා”ති. නිබද්ධපට්ඨාකො නාම නත්ථීති නියතුපට්ඨාකො නාම නත්ථී. අනියතුපට්ඨාකා පන භගවතො පය්මබොධියං බහු අහෙසුං, තෙ දස්සෙන්තො ආහ “කදාවි නාගසමාලත්ථෙරො”තිආදි. ඤාති ව සො පසත්ථතමගුණයොගතො සෙට්ඨො වාති ඤාතිසෙට්ඨො. එවරුපෙසු යානෙසු අයමෙව පතිරුපොති ආපදාසු ආමිසස්ස අභිසඬ්ඛරිත්වා දානං නාම ඤාතකෙනෙව කාතුං යුත්තතරන්ති අධිජ්ජායො.

මාරාවට්ටනායාති මාරෙන කතවිත්තාවට්ටනාය, මාරානුභාවෙන සඤ්ජාතවිත්තසම්මොහෙනාති වුත්තං හොති. තෙනෙවාහ “ආවට්ටෙත්වා මොහෙත්වා”තිආදි. තිට්ඨන්තු...පෙ.... තම්පි මාරො ආවට්ටෙය්‍යාති චුස්සස්ස භගවතො කාලෙ කතුපචිතස්ස අකුසලකම්මස්ස තදා ලද්ධොකාසවසෙන උපට්ඨිතත්තා. වුත්තඤ්ඤෙනං අපදානෙ —

“චුස්සස්සාහං පාවචනෙ, සාවකෙ පරිභාසයිං;
යවං බාදථ භුඤ්ජථ, මා ව භුඤ්ජථ සාලයො.

“තෙන කම්මවිපාකෙන, තෙමාසං බාදිතං යවං;
නිමන්තිතො බ්‍රාහ්මණෙන, වෙරඤ්ජායං වසිං තදා”ති. (අප. ථෙර 1.39.88-89);

පරිසුට්ඨිකවිත්තොති පරියොනද්ධවිත්තො, අභිභූතවිත්තොති අත්ථො. ආවට්ටිතපරියොසානෙ ආගමිංසුති මාරෙන ආවට්ටෙත්වා ගතෙ පච්ඡා ආගමිංසු. අවිසහතායාති අසක්කුණෙය්‍යතාය. අභිහට්ඨික්ඛායාති පචිත්වා අභිහරියමානභික්ඛාය. නිබද්ධදානස්සාති “එත්තකං කාලං භගවතො දස්සාමා”ති නිව්චහත්තවසෙන පරිච්ඡින්නදිත්වා යපිතදානස්ස. අජ්ජිතවත්ථස්සාති “ඉදං බුද්ධස්ස චතුපච්චයපරිභොගත්ථ”න්ති විහාරං නෙත්වා දින්නවත්ථුනො. න විසහතීති න සක්කොති. අභිහට්ඨික්ඛාසඬ්ඛෙපෙනාති අභිහට්ඨික්ඛානීහාරෙන. බ්‍යාමජ්ජභායාති සමන්තතො බ්‍යාමමත්තාය පභාය. එත්ථ ව අනුබ්‍යඤ්ජනානං බ්‍යාමජ්ජභාය ව නිජ්ජභාකරණං අන්තරායොති දට්ඨබ්බං. තෙනෙවාහ “චන්දිමසුරියදෙවබ්‍රහ්මානම්පි හී”තිආදි. අනුබ්‍යඤ්ජනානං බ්‍යාමජ්ජභාය

එකාබද්ධත්තා චුත්තං “අනුබ්බාසද්වයාමජ්ජනාප්පදෙසං පත්වා”ති.
සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණස්ස අන්තරායො නාම ඤෙය්‍යාධම්මෙසු ආවරණං.

අස්සොසි බො භගවා උදුක්ඛලසද්දන්ති කිං සයමෙව උප්පන්නං
උදුක්ඛලසද්දං අස්සොසිති වෙති ආහ “පත්ථපත්ථපුලකං
කොට්ටෙන්තාන”න්තිආදි. අත්ථසඤ්ඤිතන්ති පයොජනසාධකං.
අනත්ථසඤ්ඤිතෙති අනත්ථනිස්සිතෙ වචනෙ. සාතාපෙක්ඛං භූමිමචචනං.
යස්මිඤ්ච යෙන සාතො නිජ්ජාදියති, තස්සෙව තෙන සාතො කතො නාම
භොතීති ආහ “මග්ගෙනෙව තාදිසස්ස වචනස්ස සාතො සමුච්ඡේදොති
චුත්තං භොතී”ති. සාමිඅත්ථෙව චා භූමිමචචනන්ති මඤ්ඤමානො එවමාහාති
දට්ඨබ්බං. වචනස්ස ච සමුග්ගසාතො තම්මුලකිලෙසානං සමුග්ගසාතෙනාති
වෙදිතබ්බං.

ආකරොති අත්තතො අනුරූපතාය සමරියාදං සපරිච්ඡේදං එලං
නිජ්ජන්තෙතීති ආකාරො කාරණන්ති ආහ “ආකාරෙහීති කාරණෙහී”ති.
අට්ඨුප්පත්තිසුත්තන්ති පච්චුප්පන්නවත්ථුං නිස්සාය පවත්තං. තාය පුච්ඡාය
විතික්කමං පාකටං කත්වාති “සච්චං කිර ත්චං භික්ඛු”තිආදිපුච්ඡාය තෙන
භික්ඛුනා කතවිතික්කමං පකාසෙත්වා, විතික්කමජ්ජකාසනඤ්ච කිමත්ථමීදං
සික්ඛාපදං පඤ්ඤපෙතීති අනුජානනත්ථං.

නත්ථී කිඤ්චි වත්තබ්බන්ති පුබ්බෙ චුත්තනයත්තා න කිඤ්චි එත්ථ
අපුබ්බං වත්තබ්බමත්ථීති දස්සෙති. තෙනාහ “පුබ්බෙ චුත්තමෙව හී”තිආදි.
සාධු සාධුති ඉදං පසංසායං ආමෙධිතවචනන්ති ආහ “ආයස්මන්තං ආනන්දං
සම්පහංසෙත්තො”ති.

ද්වීසු

ආකාරෙසුති

ධම්මදෙසනසික්ඛාපදපඤ්ඤත්තිසඬ්ඛාතෙසු ද්වීසු කාරණෙසු. එකං
ගහෙත්වාති ධම්මං චා දෙසෙස්සාමාති එවං චුත්තකාරණං ගහෙත්වා.
එවංදුබ්භික්ඛෙති එවං දුක්ඛෙන ලහිතබ්බා භික්ඛා එත්ථාති එවංදුබ්භික්ඛෙ
කාලෙ, දෙසෙ වා. දුල්ලභපිණ්ඩෙති එතස්සෙව අත්ථදීපනං.
භාජනාදිපරිහරණවසෙන බහුභණ්ඩිකතාය අභාවතො චුත්තං “ඉමාය
සල්ලහුකචුත්තිතායා”ති. එත්තකමෙව අලං යාපෙතුන්ති උත්තරි
පත්ථනාභාවතො පන “ඉමීනා ච සල්ලෙබ්බනා”ති චුත්තං. දුබ්භික්ඛං
විජිතන්ති එත්ථ භි භික්ඛානං අභාවො දුබ්භික්ඛං “නිම්මක්ඛික”න්තිආදිසු
විය. භික්ඛාභාවොයෙව භි තංනිමිත්තවිත්තවිසානානං අභාවතො භික්ඛුහි
විජිතො වසෙ වත්තිතො. ලොභො විජිතොති ආමිසහෙතු
රත්තිච්ඡේදවස්සච්ඡේදසමුට්ඨාපකො ලොඋප්පාදොපි තෙසං නාභොසිති
ආමිසලොලතාසඬ්ඛාතො ලොභො විජිතො. ඉච්ඡාවාරො විජිතොති
“ආමිසහෙතු අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස උත්තරිමනුස්සධම්මජ්ජකාසනවසෙන
ගුණවණ්ඡ්ජං කත්වා ජීවිකං කප්පෙස්සාමා”ති එවං පවත්තඉච්ඡාවාරස්ස
අභාවතො යථාචුත්තො ඉච්ඡාවාරො විජිතො. විත්තුප්පාදමත්තස්සපි
අනුප්පන්නභාවං සන්ධාය “වින්නා වා”ති චුත්තං.

පුනස්පුනානුසොචනවසෙන පන විත්තපිළාපි නාහොසිති දස්සනත්ථං “විසාතො වා”ති වුත්තං.

රත්තිවිෂේදො වාති සත්තාහකරණියවසෙන ගන්ත්වා ඛනි අරුණුට්ඨාපනවසෙන රත්තිවිෂේදො වා න කතො සත්තාහකිව්වවසෙනපි කත්ථවි අගතත්තා. සත්තාහකිව්වවසෙන විජ්ජවාසඤ්ඤි සන්ධාය රත්තිවිෂේදොති අට්ඨකථාවොහාරො, තතොයෙව ච වස්සුපනායිකක්ඛන්ධකවණ්ණනායං (මහාව. අට්ඨ. 199) “අයං පනෙත්ථ පාළිමුත්තකරත්තිවිෂේදවිනිව්ජයො”ති වත්වා “ධම්මස්සවනත්ථාය අනිමන්තිතෙන ගන්තුං න වට්ඨති”තිආදිනා සත්තාහකරණියමෙව විහත්තං. මහාඅට්ඨකථායම්පි වුත්තං “සත්තාහකිව්වෙන ගන්ත්වා එකහික්ඛුනාපි රත්තිවිෂේදො වා න කතො”ති. එවඤ්ඤා කත්වා රත්තිවිෂේදො නාම සත්තාහකරණියවසෙන හොති, න අඤ්ඤාථාති රත්තිවිෂේදලක්ඛණඤ්ඤා කථිතන්ති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච පච්චයවෙකල්ලසඬ්ඛාතෙ වස්සවිෂේදකාරණෙ සති රත්තිවිෂේදස්සපි වුත්තත්තා යත්ථ වස්සවිෂේදකාරණං ලබ්භති, තත්ථ සත්තාහකිව්වෙන ගන්තුම්පි වට්ඨතිති සිද්ධන්ති වුළුගණ්ඨීපදෙ මජ්ඣිමගණ්ඨීපදෙ ච වුත්තං, තං සුවුත්තං වස්සුපනායිකක්ඛන්ධකෙ වස්සවිෂේදාධිකාරෙ -

“තෙන ඛො පන සමයෙන අඤ්ඤාතරස්මිං ආවාසෙ වස්සුපගතානං භික්ඛූනං ගාමො වොරෙහි වුට්ඨාසි. භගවතො එතමත්ථං ආරොචෙසුං. අනුජානාමි, භික්ඛවෙ, යෙන ගාමො තෙන ගන්තු”න්ති (මහාව. 201) -

එත්ථ “සවෙ ගාමො අවිදුරගතො හොති, තත්ථ පිණ්ඩාය වරින්වා විහාරමෙව ආගන්ත්වා වසිතබ්බං. සවෙ දුරගතො, සත්තාහවාරෙන අරුණො උට්ඨාපෙතබ්බො. න සක්කා වෙ හොති, තත්ථෙව සභාගට්ඨානෙ වසිතබ්බ”න්ති (මහාව. අට්ඨ. 201) ඉමිනා අට්ඨකථාවචනෙනපි සංසන්දනතො. තථා හි ගාමෙ වුට්ඨිතෙ භික්ඛාය අභාවතො වස්සවිෂේදෙපි අනාපත්තිං වදන්තෙන භගවතා “අනුජානාමි, භික්ඛවෙ, යෙන ගාමො තෙන ගන්තු”න්ති (මහාව. 201) වුත්තත්තා භික්ඛාය අභාවො වස්සවිෂේදකාරණං. තත්ථ “සවෙ දුරගතො, සත්තාහවාරෙන අරුණො උට්ඨාපෙතබ්බො”ති (මහාව. අට්ඨ. 201) ඉදං අට්ඨකථාවචනං වස්සවිෂේදකාරණෙ සති සත්තාහකිව්වෙන ගන්තුම්පි වට්ඨතිති ඉමමත්ථං සාධෙති.

යං පන වුත්තං කෙනවි -

“රත්තිවිෂේදොති සත්තාහකිව්වං සන්ධාය වුත්තො, සත්තාහකරණියෙන ගන්ත්වා රත්තිවිෂේදො වා වස්සවිෂේදො වා එකහික්ඛුනාපි න කතොති වුත්තං කිර මහාඅට්ඨකථායං, තස්මා

වස්සව්ව්ශෙදස්ස කාරණෙ සති සත්තාහකිච්චං කාතුං වට්ටතීති එකෙ.
විනයධරා පන න ඉච්ඡන්ති, තස්මා අට්ඨකථාධිප්පායො
විමංසිතබ්බො’ති.

තං පන සයං සම්මුල්ලිභස්ස පරෙසං මොහුප්පාදනමත්තං. න හි විනයධරානං
අනිච්ඡාය කාරණං දිස්සති අට්ඨකථාය විරුජ්ඣනතො යුත්තිඅභාවතො ව.
යඤ්ඤි කාරණං වස්සව්ව්ශෙදෙපි අනාපත්තිං සාධෙති, තස්මිං සති විනා
වස්සව්ව්ශෙදං සත්තාහකිච්චෙන ගන්තුං න වට්ටතීති කා නාම යුත්ති.
“පච්ඡිමිකාය තත්ථ වස්සං උපගච්ඡාමා”ති ඉදං තෙසං භික්ඛූනං
අනුරූපපරිවිතක්කනපඅදීපනං, න පන විසෙසත්ථපරිදීපනං. තථා හි
දුබ්භික්ඛතාය වස්සව්ව්ශෙදකරණසබ්භාවතො පුරිමිකාය තාව වස්සව්ව්ශෙදෙපි
අනාපත්ති. පච්ඡිමිකායං අනුපගන්තුකාමතාය ගමනෙපි නත්ථි දොසො
පච්ඡිමිකාය වස්සුපනායිකදිවසස්ස අසම්පත්තභාවතො.

න කිස්මිඤ්චි මඤ්ඤන්තිති කිස්මිඤ්චි ගුණෙ සම්භාවනවසෙන න
මඤ්ඤන්ති. පකාසෙත්වාති පටිලද්ධජ්ඣානාදිගුණවසෙන පකාසෙත්වා.
“පච්ඡා සීලං අධිට්ඨගෙය්‍යාමා”ති චුත්තනයෙන කුච්ඡිපටිප්ථගෙන සති
තථාපවත්තඉච්ඡාවාරස්ස අපරිසුද්ධභාවතො ආජීවසුද්ධියා ව අභාවතො පුන
වායමිත්වා සංවරෙ පතිට්ඨාතබ්බන්ති ආහ “පච්ඡා සීලං
අධිට්ඨගෙය්‍යාමා”ති.

කිං ඉදන්ති ගරහණවසෙන චුත්තං. සාලිතණ්ඩුලෙහි සම්පාදිතං මංසෙන
උපසිත්තං ඔදනං සාලිමංසොදනං. අතිමඤ්ඤිස්සතීති
අවඤ්ඤාතකරණවසෙන අතික්කමිත්වා මඤ්ඤිස්සති, ලාමකං නිහීනං
කත්වා මඤ්ඤිස්සතීති චුත්තං හොති. තෙනාහ “මඤ්ඤාතං අවඤ්ඤාතං
කරිස්සතී”ති. හෙට්ඨා කත්වා නිහීනං කත්වා ඤාතං මඤ්ඤාතං.
අවඤ්ඤාතන්ති තස්සෙව වෙවචනං. ස්වායන්ති සො අයං ජනපදො. ඉමාය
පටිපත්තියාති වෙරඤ්ජායං පුරිතාය සුදුක්කරාය පටිපත්තියා. තුම්හෙ
නිස්සායාති තුම්හාකං ඉමං අජ්ජිච්ඡපටිපදං නිස්සාය. සබ්බන්තොසංඝාතාති
ජබ්බන්තොසංඝාතො චුත්තා. තුම්හාකං අන්තරෙ නිසිදිත්වාති තුම්හාකං මජ්ඣෙ
නිසිදිත්වා, තුම්හෙහි සද්ධිං නිසිදිත්වාති චුත්තං හොති. ඔමානන්ති අතිමානං.
අතිමානොයෙව හෙත්ථ නිහීනතාය “ඔමාන”න්ති චුත්තො, න පන
භිලෙක්ඛා මඤ්ඤාතං. තුම්හෙහි, ආනන්ද, සප්පුරිසෙහි විජිතං
සාලිමංසොදනං පච්ඡිමා ජනතා අතිමඤ්ඤිස්සතීති එවමෙත්ථ පාලිං
යොජෙත්වා අත්ථං වණ්ණයන්ති. ඉදං චුත්තං හොති – යං ලද්ධං, තෙනෙව
තුස්සිත්වා සාලිමංසොදනපත්ථතාය ඡිත්තන්තා ව තුම්හෙහි විජිතං අභිභූතං
සාලිමංසොදනං පච්ඡිමා ජනතා තත්ථ පත්ථනං ඡිත්තිතුං අසමත්ථතාය
අතිමඤ්ඤිස්සතීති.

දුබ්භික්ඛකථා නිට්ඨිතා.

මහාමොග්ගල්ලානස්ස සීහනාදකථා

17. ආයස්මාති වා දෙවානංපියාති වා හදුහවන්ති වා පියසමුදාවාරො ඵසොති ආහ “ආයස්මාති පියවචනමෙත”න්ති. විඤ්ඤජාතිකා හි පරං පියෙන සමුදාවරන්තා “භව”න්ති වා “දෙවානංපියා”ති වා “ආයස්මා”ති වා සමුදාවරන්ති, තස්මා සම්මුඛා සම්බොධනවසෙන ආවුසොති, තිරොක්ඛං ආයස්මාති අයම්පි සමුදාවාරො. තයිදං පියවචනං ගරුගාරවසජ්ජතිස්සවසෙන වුවචති ආහ “ගරුගාරවසජ්ජතිස්සාධිවචනමෙත”න්ති. ගුණමහත්තතාය මහාමොග්ගල්ලානො, න චූළමොග්ගල්ලානස්ස අත්ථිතායාති ආහ “මහා ච සො ගුණමහත්තතායා”ති. පජ්ජටකොජන්ති පථවීසන්ධාරකං උදකං ආහච්ච ධීතෙ මහාපථවියා හෙට්ඨිමතලෙ සමුට්ඨිතං උදකොසෙන අජ්ඣෙකාත්ථටෙ භූමිජ්ජදෙසෙ සඤ්ජාතකද්දමපටලසදිසං අතිමධුරපථවිමණ්ඩං. න මෙ තං අස්ස පතිරූපන්ති තං අනාපුච්ඡා කරුණං න මෙ අනුච්ඡවිකං භවෙය්‍යාති අත්ථො. අනාපුච්ඡා කරොත්තෙන ච යථා භගවා ඉච්ඡතිච්ඡිතං කිඤ්චි අනාපුච්ඡා කරොති, ඵවමහම්පිති භගවතා සමානං කත්වා අත්තානං මානෙන කතං විය භවිස්සතිති ආහ “යුගග්ගාහො විය භගවතා සද්ධිං කතො භවෙය්‍යා”ති. පරෙන හි සද්ධිං අත්තානං යුගං යුගලං සමානං කත්වා ගාහො, තස්ස මම වා කො විසෙසොති ගහණං යුගග්ගාහො.

සම්පන්නන්ති සම්පත්තියුත්තං. සා පනෙත්ථ රසසම්පත්ති අධිජ්ජෙතා සාමඤ්ඤජොතනාය විසෙසෙ අවට්ඨානතො. තෙනාහ “සම්පන්නන්ති මධුරං සාදුරසන්ති අත්ථො”ති. තිව්ධඤ්චි සම්පන්නං පරිපුණ්ණසමඬගිමධුරවසෙන. තත්ථ –

“සම්පන්නං සාලිකෙදාරං, සුවා භුඤ්ජන්ති කොසිය;

පට්ඨෙදෙමි තෙ බ්‍රහ්මෙ, න තෙ වාරොතුමුස්සහෙ”ති. (ජා. 1.14.1) –

ඉදං පරිපුණ්ණසම්පන්නං නාම. පරිපුණ්ණම්පි හි සමන්තතො පන්නං පත්තන්ති සම්පන්නන්ති වුවචති. “ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංචරෙන උපෙතො හොති සමුපෙතො උපගතො සමුපගතො සම්පන්නො සමන්තාගතො”ති (විහ. 511) ඉදං සමඬගිසම්පන්නං නාම. සමඬගිපි හි සම්මදෙව පන්නො ගතො උපගතොති සම්පන්නොති වුවචති. “තත්‍රස්ස රුක්ඛො සම්පන්නඵලො ච උපපන්නඵලො වා”ති (ම. නි. 2.48) ඉදං මධුරසම්පන්නං නාම. තත්ථ මධුරසම්පන්නං ඉධාධිජ්ජෙතන්ති වෙදිතබ්බං. උපපන්නඵලොති බ්‍රහ්මලො. අස්සාති පථවියා හෙට්ඨිමතලස්ස. ඔපම්මනිදස්සනත්ථන්ති උපමාය නිදස්සනත්ථං. අනිළකන්ති නිද්දොසං. නිද්දොසතා චෙත්ථ මක්ඛිකාදිරහිතතායාති ආහ “නිම්මක්ඛික”න්තිආදි. නත්ථි ඵත්ථ මක්ඛිකාති නිම්මක්ඛිකං. මක්ඛිකාසද්දෙන චෙත්ථ මක්ඛිකණ්ඩකම්පි සාමඤ්ඤතො ගහිතන්ති වදන්ති. තෙනෙව තීසුපි

ගණ්ඨීපදෙසු වුත්තං. “නිම්මක්ඛිකන්ති ඉමස්සෙවත්ථං. පකාසෙතුං නිම්මක්ඛිකණ්ඩකන්ති වුත්තං, මක්ඛිකාහි තාසං අණ්ඩකෙහි ව චිරහිතන්ති අත්ථො”ති. අයං පනෙත්ථ අම්භාකං ඛන්ති “මක්ඛිකානං අණ්ඩානි මක්ඛිකණ්ඩානි, නත්ථි එත්ථ මක්ඛිකණ්ඩානීති නිම්මක්ඛිකණ්ඩකන්ති. ඉමිනා මක්ඛිකානං අණ්ඩෙහි රහිතතා වුත්තා, ‘නිම්මක්ඛික’න්ති ඉමිනා පන මක්ඛිකානංයෙව අභාවො වුත්තො”ති. එතං කීර මධුනි බුද්දකමක්ඛිකාහි කතමධු. සබ්බමධුනීති මහාමක්ඛිකහමරමක්ඛිකාදිකතෙහි. අග්ගන්ති උත්තමං. සෙට්ඨන්ති පසත්ථතමං. සුරසන්ති සොහනරසං. ඔජවත්තන්ති අච්චත්තමොජසම්පන්නං.

ආයාචනාවචනමෙතන්ති ඉමිනා සම්පට්ඨිජනසම්පහංසනාදිඅත්ථං නිවත්තෙති. එකං හත්ථන්ති එකං පාණිතලං. “අභිනිමිතිස්සාමි”ති වුත්තමත්ථං පකාසෙතුං “පට්ඨිසදිසං කරිස්සාමි”ති වුත්තං. අයං නු බො පට්ඨි, උදාහු න අයන්ති ඉමිනා නිමිතපට්ඨියා පකතිපට්ඨියා ව සන්දිස්සමානත්තා “එසා නු බො අම්භාකං පට්ඨි, උදාහු අඤ්ඤා”ති උප්පජ්ජමානකුක්කුච්චං දස්සෙති. නිබද්ධවිපුලාගමො ගාමො නිගමො, පවත්තිතමහාආයො මහාගාමොති වුත්තං හොති. න වා එස විපල්ලාසොති පුබ්බපක්ඛං නිදස්සෙති. කස්මා පනෙස විපල්ලාසො න හොතීති ආහ “අචිත්තෙයො හි ඉද්ධිමතො ඉද්ධිවිසයො”ති. ඉද්ධිබලෙනෙව තෙසං සත්තානං තාදිසො විපල්ලාසො න භවිස්සතීති අධිප්පායො. ඉදානි අඤ්ඤා විපල්ලාසජ්ජට්ඨාහං දස්සෙත්තො ආහ “එවං පනා”තිආදි. ගරහන්තාති සම්මුඛා ගරහන්තා. උපවදන්තාති පරමමුඛා අක්කොසන්තා.

නනු ව උත්තරකුරුං පිණ්ඩාය ගමනං පටිසෙධෙත්වා විපල්ලාසමිපි සත්තා පටිලභෙය්‍යුන්ති කාරණං න වුත්තං, තස්මා කීමෙත්ථ කාරණන්ති ආහ “තත්ථ කිඤ්චාපි”තිආදි. යදිපි න වුත්තං, තථාපි “විපල්ලාසමිපි සත්තා පටිලභෙය්‍යු”න්ති පුබ්බෙ අධිකතත්තා තෙනෙව කාරණෙන පිණ්ඩාය උත්තරකුරුගමනමිපි හගවතා පටිසිද්ධන්ති විඤ්ඤායති, තස්මා තදෙව කාරණං ඉධාපි ගහෙනබ්බන්ති දස්සෙත්තො ආහ “පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව ගහෙනබ්බ”න්ති. විපල්ලාසමිපි සත්තා පටිලභෙය්‍යුන්ති ඉදං ඉධ අවුත්තමිපි ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බන්ති අධිප්පායො. අත්ථොපි වස්ස වුත්තසදිසමෙව වෙදිතබ්බොති. “එවං පන විපල්ලාසං පටිලභෙය්‍යු”න්තිආදිනා පච්ඡා වුත්තමෙව අත්ථවිකජ්ජං සන්ධාය වදති. යං පන තත්ථ වුත්තං “තෙ ගුණෙ නිබ්බත්තෙත්වා දුබ්භික්ඛකාලෙ පට්ඨං පරිවත්තෙත්වා පජ්ජට්ඨොජං පරිභුඤ්ජිංසු”ති, තං අපනෙත්වා තෙ ගුණෙ නිබ්බත්තෙත්වා දුබ්භික්ඛකාලෙ උත්තරකුරුං ගන්ත්වා පිණ්ඩාය වරිත්වා පරිභුඤ්ජිංසුති එවමෙත්ථ යොජනා කාතබ්බා. එකෙන පදවිතිභාරෙනාති එත්ථ පදස්ස විතිහරණං නික්ඛිපනං පදවිතිභාරො, පදනික්ඛෙපො, තස්මා එකෙන පදනික්ඛෙපෙනාති වුත්තං හොති. එකෙන පදවිතිභාරෙන අතික්කමිතබ්බට්ඨානඤ්ච සමගමනෙන

ද්විත්තං පදානං අන්තරෙ මුට්ඨිරතනමත්තං, තස්මා. මාතිකාමත්තං අධිට්ඨන්තිවාති මුට්ඨිරතනප්පමාණං මාතිකාමත්තං අධිට්ඨායාති අත්ථො.

නිට්ඨිතා මහාමොග්ගල්ලානස්ස සිහනාදකථා.

විනයපඤ්ඤත්තියාවනකථා

18. විනයපඤ්ඤත්තියාති පුබ්බෙ අපඤ්ඤත්තසික්ඛාපදං සන්ධාය වුත්තං. ථෙරො හි පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදානි යපෙත්වා ඉදානි පඤ්ඤපෙතබ්බසික්ඛාපදානි පාතිමොක්ඛද්දෙසඤ්ච සන්ධාය “එතස්ස භගවා කාලො, එතස්ස සුගත කාලො, යං භගවා සාවකානං සික්ඛාපදං පඤ්ඤපෙය්‍ය, උද්දිසෙය්‍ය පාතිමොක්ඛ”න්ති (පාරා. 21) ආහ. භගවතාපි –

“කො නු බො, භන්තෙ, හෙනු, කො පච්චයො, යෙන පුබ්බෙ අප්පතරානි වෙව සික්ඛාපදානි අහෙසුං, බහුතරා ච භික්ඛු අඤ්ඤාය සණ්ඨහිංසු. කො පන, භන්තෙ, හෙනු, කො පච්චයො, යෙන එතරහි බහුතරානි වෙව සික්ඛාපදානි භොන්ති, අප්පතරා ච භික්ඛු අඤ්ඤාය සණ්ඨහන්ති. එවමෙතං, හද්දාලි, හොති, සත්තෙසු භායමානෙසු සද්ධම්මෙ අන්තරධායමානෙ බහුතරානි වෙව සික්ඛාපදානි භොන්ති, අප්පතරා ච භික්ඛු අඤ්ඤාය සණ්ඨහන්ති. න තාව, හද්දාලි, සත්ථා සාවකානං සික්ඛාපදං පඤ්ඤපෙති, යාව න ඉධෙකච්චෙ ආසවට්ඨානියා ධම්මා සඬ්ඝෙ පාතුභවන්ති”ති –

ඉමස්මිං හද්දාලිසුත්තෙ (ම. නි. 2.145) විය එකච්චෙසු පඤ්ඤත්තෙසුපි තතො පරං පඤ්ඤපෙතබ්බානි සන්ධාය “න තාව, සාරිපුත්ත, සත්ථා සාවකානං සික්ඛාපදං පඤ්ඤපෙති”ති වුත්තං. ඉධෙව ච අට්ඨකථායං “සාමම්පි පචනං සමණසාරුප්පං න භොති, න ච වට්ටති”ති වචනං “රත්තිච්ඡෙදො වා වස්සච්ඡෙදො වා න කතො”ති වචනඤ්ච පුබ්බෙ පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදානං සබ්භාවෙ පමාණන්ති දට්ඨබ්බං. සෙසසික්ඛාපදානඤ්චෙව පාතිමොක්ඛද්දෙසස්ස ච ථෙරස්ස ආයාවනෙන පඤ්ඤත්තත්තා “මූලතො පහුති නිදානං දස්සෙතු”න්ති ආහ. රහොගතස්සාති රහො ජනවිචිත්තං යානං උපගතස්ස. තෙන ගණසඬ්ගණිකාභාවෙන ථෙරස්ස කායච්චෙකමාහ. පටිසල්ලිනස්සාති නානාරම්මණවාරතො චිත්තස්ස නිවත්තියා පටි සම්මදෙව නිලීනස්ස තත්ථ අවිසට්ඨිත්තස්ස. තෙන චිත්තසඬ්ගණිකාභාවෙනස්ස පුබ්බභාගියං චිත්තච්චෙකමාහ. චිරන්ති කාලාපෙක්ඛං අච්චන්තසංයොගෙ උපයොගවචනං. චිරාති චිරකාලයුත්තා ධීති අහෙදෙන වුත්තා.

එතං න සක්කොතීති එතං විනිච්ඡිනිතුං න සක්කොති. අට්ඨකථායං වුත්තනයං දස්සෙත්වා ඉදානි ථෙරවාදං දස්සෙන්නො ආහ “මහාපදුමත්ථෙරො පනා”තිආදි. අට්ඨකථායම්පි “න සක්කොතී”ති ඉදං

යස්මා ජානමානොපි සම්මදෙව පරිච්ඡින්නදිතුං න සක්කොති, තස්මා චුත්තන්ති වදන්ති. සොළසවිධාය පඤ්ඤාය මත්ථකං පත්තස්සාති මජ්ඣිමනිකායෙ අනුපදසුත්තන්තදෙසනාය (ම. නි. 3.93) –

“මහාපඤ්ඤො භික්ඛවෙ සාරිපුත්තො, පුට්ඨපඤ්ඤො භික්ඛවෙ සාරිපුත්තො, භාසපඤ්ඤො භික්ඛවෙ සාරිපුත්තො, ජවනපඤ්ඤො භික්ඛවෙ සාරිපුත්තො, තික්ඛපඤ්ඤො භික්ඛවෙ සාරිපුත්තො, නිබ්බේධිකපඤ්ඤො භික්ඛවෙ සාරිපුත්තො”ති –

එවමාගතා මහාපඤ්ඤාදිකා ඡ, තස්මිංයෙව සුත්තෙ ආගතා නවානුපුබ්බවිහාරසමාපත්තිපඤ්ඤා, අරහත්තමග්ගපඤ්ඤාති ඉමාසං සොළසජ්ජහෙදානං පඤ්ඤානං සාවකවිසයෙ උක්කට්ඨකොට්ඨපත්තස්ස.

කස්මා පනෙත්ථ හගවා විපස්සිආදීනං සත්තන්තංයෙව බුද්ධානං බ්‍රහ්මවරියස්ස විරට්ඨිතිකාවිරට්ඨිතිකභාවං කථෙසි, න බුද්ධවංසදෙසනායං විය පඤ්චවිසතියා බුද්ධානං, තතො වා පන භියොයාති? යෙසං සම්මාසම්බුද්ධානං පටිවේධසාසනං එකංසතො නිච්ඡයෙන අජ්ජාපි ධරති, න අන්තරහිතං, තෙ එව කිත්තෙන්තො විපස්සිආදීනංයෙව හගවන්තානං බ්‍රහ්මවරියස්ස විරට්ඨිතිකාවිරට්ඨිතිකභාවං ඉධ කථෙසි. තෙසංයෙව හි සාවකා තදා වෙව එතරහි ව සුද්ධාවාසභූමියං යිතා, න අඤ්ඤෙසං පරිනිබ්බුත්තා. සිද්ධත්ථතිස්සථුස්සානං කිර බුද්ධානං සාවකා සුද්ධාවාසෙසු උජ්ජන්තා උජ්ජත්තිසමනන්තරමෙව ඉමස්මිං සාසනෙ උපකාදයො විය අරහත්තං අධිගන්ත්වා න විරස්සෙව පරිනිබ්බාසිංසු, න තත්ථ තත්ථ සාවකා යාවතායුකං අට්ඨංසුති වදන්ති. අපුබ්බාවරිමනියමො පන අපරාපරං සංසරණකසත්තාවාසවසෙන එකිස්සා ලොකධාතුයා ඉච්ඡිතොති න තෙනෙතං විරුජ්ඣතිති දට්ඨබ්බං.

19. අසාධාරණො හෙතු, සාධාරණො පච්චයොති එවමාදිවිභාගෙන ඉධ පයොජනං නත්ථී, විපස්සිආදීනං පන බ්‍රහ්මවරියස්ස අවිරට්ඨිතිකතාය විරට්ඨිතිකතාය ව කාරණප්‍රච්ඡාපරත්තා වොදනායාති ආහ “හෙතු පච්චයොති උභයමෙතං කාරණාධිවචන”න්ති. හිනොති තෙන ඵලන්ති හෙතුති කරණසාධනොයං හෙතුසද්දොති ආහ “තෙන තස්ස ඵල”න්තිආදි. කත්තුසාධනොපි හෙතුසද්දො නො න යුජ්ජති හිනොති ඵලස්ස හෙතුභාවං උපගච්ඡතිති හෙතුති. තං පටිච්ච එති පවත්තතිති තං කාරණං පටිච්ච තස්ස ඵලං එති පවත්තති නිබ්බත්තතිති අත්ථො.

කිලාසුනො අහෙසුන්ති අප්පොස්සක්කා අහෙසුං, නිරුස්සාහා අහෙසුන්ති අත්ථො. සා පන නිරුස්සාහතා න ආලසියවසෙනාති ආහ “න ආලසියකිලාසුනො”ති, ආලසියවසෙන කිලාසුනො නාහෙසුන්ති අත්ථො. තත්ථ කාරණමාහ “න භී”තිආදි. ආලසියං වාති ඉමිතා ටීනමිද්ධවසජ්ජවත්තානං අකුසලානං අභාවමාහ. ඔසන්නවීරියතා වාති

ඉමිනා පන “ආලසියානාවෙපි අන්තමසො අන්තභාරනෙසාදානම්පි සක්කච්චංයෙව ධම්මං දෙසෙති”ති වචනතො යස්ස කස්සවිපි ධම්මදෙසනාය නිරුස්සාහතා නත්ථිති දීපෙති සබ්බෙසං සමකෙනෙව උස්සාහෙන ධම්මදෙසනාය පවත්තනතො. තෙනාහ “බුද්ධා හී”තිආදි. ඔසන්නවීරියාති ඔහිනවීරියා, අප්පොස්සුක්කාති අත්ථො. උස්සන්නවීරියාති අධිකවීරියා, මහුස්සාහාති අත්ථො. වෙගෙනාති ජවෙන. ධම්මෙ ගරු එතෙසන්ති ධම්මගරුනො. ධම්මෙ ගාරවමෙනෙසන්ති ධම්මගාරවා. විපස්සිස්ස භගවතො කාලෙ අසීති වස්සසහස්සානි ආයුප්පමාණං සිබ්බස්ස සත්තති වස්සසහස්සානි, වෙස්සහුස්ස සට්ඨිවස්සසහස්සානි ආයුප්පමාණන්ති ආහ “තෙසං කිර කාලෙ දීඝායුකා සත්තා”ති. අභිසමෙන්නීති පටිවිජ්ඣන්ති.

නිද්දොසතායාති විතික්කමදොසස්ස අභාවතො. “ඉමස්මිං විතික්කමෙ අයං නාම ආපත්ති”ති එවං ආපත්තිවසෙන අපඤ්ඤපෙත්වා “පාණාතිපාතං පහාය පාණාතිපාතා පටිවිරතො හොති”තිආදිනා (දී. නි. 1.8, 194) ධම්මදෙසනාවසෙන ඔවාදසික්ඛාපදානංයෙව පඤ්ඤත්තත්තා වුත්තං “සත්තාපත්තික්ඛන්ධවසෙන ආණාසික්ඛාපදං අපඤ්ඤත්ත”න්ති. ඡන්තං ඡන්තං වස්සානං අච්චයෙනාති පාඨසෙසො දට්ඨබ්බො. අථ වා ඡන්තං ඡන්තං වස්සානං ඔසානදිවසං අපෙක්ඛිත්වා “සකිං සකි”න්ති වුත්තත්තා තදපෙක්ඛමීදං සාමිවචනං. සකලජම්බුදීපෙ සබ්බොපි භික්ඛුසඤ්ඤා එකස්මිංයෙව යානෙ උපොසථං අකාසීති සම්බන්ධො. කතමං තං යානන්ති ආහ “ඛන්ධුමතියා රාජධානියා”තිආදි. ඉසිපතනං තෙන සමයෙන බෙමං නාම උය්‍යානං හොති, මිගානං පන අභයවාසත්ථාය දින්නත්තා මිගදායොති වුච්චති. තං සන්ධාය වුත්තං “බෙමෙ මිගදායෙ”ති.

අබ්බොකිණ්ණානි දසපි වීසතිපි භික්ඛුසහස්සානි වසන්තීති විසභාගපුග්ගලෙහි අසංසට්ඨානි දසපි වීසතිපි භික්ඛුනං සහස්සානි වසන්ති. දීඝනිකායට්ඨකථායං පන “තෙ සබ්බෙපි ද්වාදසසහස්සභික්ඛුගණ්භනකා මහාවිහාරා අභයගිරිවෙතියපබ්බතචිත්තලපබ්බතවිහාරසදිසා ව අහෙසු”න්ති වුත්තං. උපොසථාරොචිකාති උපොසථාරොචනකා. තා කිර දෙවතා එකමිහි වස්සෙ නික්ඛන්තෙ තත්ථ තත්ථ ගන්ත්වා ආරොචෙන්ති “නික්ඛන්තං බො, මාරිසා, එකං වස්සං, පඤ්ච දානි වස්සානි සෙසානි, පඤ්චන්තං වස්සානං අච්චයෙන ඛන්ධුමතී රාජධානී උපසඤ්ඤාමිතබ්බා පාතිමොක්ඛද්දෙසායා”ති. තථා ද්වීසු වස්සෙසු නික්ඛන්තෙසු “නික්ඛන්තානි බො, මාරිසා, ද්වෙ වස්සානි, චත්තාරි වස්සානි සෙසානි, චතුන්තං වස්සානං අච්චයෙන ඛන්ධුමතී රාජධානී උපසඤ්ඤාමිතබ්බා පාතිමොක්ඛද්දෙසායා”ති ආරොචෙන්ති. ඉමිනාව නයෙන තීසු චතුසු පඤ්චසු වස්සෙසු අතික්කන්තෙසු ආරොචෙන්ති. තෙන වුත්තං “මාරිසා එකං වස්සං අතික්කන්ත”න්තිආදි. සානුභාවාති ඉද්ධානුභාවෙන සානුභාවා. තෙ කිර භික්ඛුති යෙ දෙවතානුභාවෙන ගච්ඡන්ති, තෙ සන්ධාය වදති. පාචිනසමුද්දන්තෙති පාචිනසමුද්දස්ස සමිපදෙසෙ. ගමීයවත්තන්ති ගමිකෙහි කාතබ්බං

සෙනාසනපටිජග්ගනාදිවත්තං. උපොසථග්ගන්ති උපොසථකරණට්ඨානං. ගතාව භොන්තීති දෙවනානුභාවෙන ගතා එව භොන්ති. තෙති අත්තනො අත්තනො ආනුභාවෙන දෙවනානුභාවෙන ච ගතා සබ්බෙසි.

බන්ති පරමන්තිආදීසු (දී. නි. අට්ඨ. 2.90; ධ. ප. අට්ඨ. 2.185) පරුපවාදං පරාපකාරං සිතුණ්භාදිභෙදඤ්ච ගුණොපරොධං බමති සහති අධිවාසෙතීති බන්ති. සා පන සීලාදීනං පටිපක්ඛධම්මෙ සවිසෙසං තපති සන්තපති විධමතීති පරමං උත්තමං තපො. තිතික්ඛනං බමනං තිතික්ඛා. බන්ති යායෙවෙනං වෙච්චනං. අක්ඛරවින්තකා හි බමායං තිතික්ඛාසද්දං වණ්ණෙත්ති, තස්මා එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො “තිතික්ඛාසඬ්ඛාතා අධිවාසනබන්ති නාම උත්තමං තපො”ති. නිබ්බානං පරමං වදන්ති බුද්ධාති භවෙන භවත්තරං විනාති භවතිකන්තිභාවෙන සංසිබ්බති, සතණ්භස්සෙව වා ආයතීං පුනබ්භවභාවතො එලෙන සද්ධිං කම්මං විනාති සංසිබ්බතීති වානන්ති සඬ්ඛායං ගතාය තණ්භාය නික්ඛන්තං නිබ්බානං තත්ථ තස්සා සබ්බෙසො අභාවතො. තං නිබ්බානං පන සන්තපණ්ණිකනිපුණසිවබ්බෙමාදිනා සබ්බාකාරෙන පරමන්ති වදන්ති බුද්ධා.

න හි පබ්බජිතො පරුපසාතීති යො අධිවාසනබන්තිරහිත්තතා පරං උපසාතෙති බාධති විහිංසති, සො පබ්බජිතො නාම න භොති පබ්බාජෙතබ්බධම්මස්ස අපබ්බාජනතො. චතුත්ථපාදො පන තතියපාදස්සෙව වෙච්චනං අනත්ථන්තරත්තා. “න හි පබ්බජිතො”ති එතස්ස හි “න සමණො භොතී”ති වෙච්චනං. “පරුපසාතී”ති එතස්ස “පරං විහෙයයන්තො”ති වෙච්චනං. අථ වා පරුපසාතීති සීලපසාතී. සීලඤ්චි උත්තමට්ඨෙයන “පර”න්ති වුච්චති පරසද්දස්ස සෙට්ඨවාචකත්තා “පුග්ගලපරොපරඤ්ඤ”තිආදීසු විය. යො ච සමණො පරං යං කඤ්චි සත්තං විහෙයයන්තො පරුපසාතී භොති අත්තනො සීලවිනාසකො, සො පබ්බජිතො නාම න භොතීති අත්ථො. අථ වා යො අධිවාසනබන්තියා අභාවා පරුපසාතී භොති, පරං අත්තමසො ඩංසමකසම්පි ජීවිතා වොරොපෙති, සො න හි පබ්බජිතො. කිං කාරණා? පාපමලස්ස අපබ්බාජිත්තතා අනිහටත්තා. “පබ්බාජයමත්තනො මලං, තස්මා පබ්බජිතොති වුච්චති”ති (ධ. ප. 388) ඉදඤ්චි පබ්බජිතලක්ඛණං. යොපි නභෙව බො උපසාතෙති න මාරෙති, අපිච දණ්ඩාදීහි විහෙයෙති, සොපි පරං විහෙයයන්තො සමණො න භොති. කිංකාරණා? විහෙසාය අසමිත්තතා. සමිත්තතා සමණොති වුච්චතීති ඉදඤ්චි සමණලක්ඛණං. “සමිත්තතා හි පාපානං, සමණොති පවුච්චති”ති (ධ. ප. 265) හි වුත්තං.

අපිච භගවා හික්ඛුනං පාතිමොක්ඛං උද්දිසන්තො පාතිමොක්ඛකථාය ච සීලප්පධානත්තා සීලස්ස ච විසෙසතො දොසො පටිපක්ඛොති තස්ස නිග්ගණ්හනවිධිං දස්සෙතුං ආදිතො “බන්ති පරමං තපො”ති ආහ. තෙන අනිට්ඨස්ස පටිහනනුපායො වුත්තො, තිතික්ඛාග්ගහණෙන පන ඉට්ඨස්ස,

තදුහයෙනපි උප්පන්නං අරතිං උප්පන්නං රතිං අභිභූයා විහරතීති අයමත්ථො දස්සිතො. තණ්හාවානස්ස වූපසමනතො නිබ්බානං පරමං වදන්ති බුද්ධා. තත්ථ ඛන්තිග්ගහණෙන පයොගවිපත්තියා අභාවො දස්සිතො, තිතික්ඛාග්ගහණෙන ආසයවිපත්තියා අභාවො. තථා ඛන්තිග්ගහණෙන පරාපරාධසහතා, තිතික්ඛාග්ගහණෙන පරෙසු අනපරජ්ඣකා දස්සිතා. එවං කාරණමුඛෙන අන්වයතො පාතිමොක්ඛං දස්සෙත්වා ඉදානි බ්‍යතිරෙකතො තං දස්සෙතුං “න හී”තිආදි වුත්තං. තෙන යථා සත්තානං ජීවිතා වොරොපනං පරං පාණිලෙඩ්වුදණ්ඩාදීහි විභෙදනඤ්ච “පරුපසාතො පරං විභෙදන”න්ති වුවිච්ඡි, එවං තෙසං සාපතෙය්‍යාවහරණං පරාමසනං විසංවාදනං අඤ්ඤමඤ්ඤහෙදනං ඵරුසවචනෙන මම්මසට්ඨනං නිරත්ථකවිජ්ජලාපො පරසන්තකාහිජ්ඣානං උච්ඡෙදවිත්තනං මිච්ඡාහිනිවෙසනඤ්ච උපසාතො පරවිභෙදනඤ්ච භොතිති යස්ස කස්සවි අකුසලස්ස කම්මපථස්ස කම්මස්ස ච කරණෙන පබ්බජිතො සමණො ච න භොතිති දස්සෙති.

දුතියගාථාය සබ්බපාපස්සාති සබ්බාකුසලස්ස සබ්බස්සපි ද්වාදසාකුසලස්ස සබ්බචිත්තුප්පාදසංගහිතස්ස සාවජ්ජධම්මස්ස. අකරණන්ති අනුප්පාදනං. කරණඤ්චි නාම තස්ස අත්තතො සන්තාතො උප්පාදනන්ති තප්පටික්ඛෙපතො අකරණං අනුප්පාදනං. කුසලස්සාති චතුභූමිකකුසලස්ස. “කුසලස්සා”ති හි ඉදං “එතං බුද්ධාන සාසන”න්ති චක්ඛමානත්තා අරියමග්ගධම්මෙ තෙසඤ්ච සම්භාරභූතෙ තෙභූමිකකුසලෙ ධම්මෙ බොධෙති. උපසම්පදාති උපසම්පාදනං. තං පන අත්ථතො තස්ස කුසලස්ස සමධිගමො පටිලාභො. සචිත්තපරියොදපනන්ති අත්තතො චිත්තස්ස ජොතනං චිත්තස්ස පහස්සරභාවකරණං සබ්බසො පරියොධනං. තං පන අරහත්තෙන භොති. එත්ථ ච යස්මා අග්ගමග්ගසමඤ්චිතො චිත්තං සබ්බසො පරියොදපීයති නාම, අග්ගඵලක්ඛණෙ පන පරියොදපිතං භොති පුන පරියොදපෙතබ්බතාය අභාවතො, තස්මා පරිනිට්ඨිතපරියොදපනතං සන්ධාය වුත්තං “තං පන අරහත්තෙන භොති”ති. ඉති සීලසංවරෙන සබ්බපාපං පහාය ලොකියලොකුත්තරාහි සමථවිපස්සනාහි කුසලං සම්පාදෙත්වා අරහත්තඵලෙන චිත්තං පරියොදපෙතබ්බත්ති එතං බුද්ධානං සාසනං ඔවාදො අනුසිට්ඨි.

තතියගාථාය අනුපවාදොති වාචාය කස්සවි අනුපවදනං. අනුපසාතොති කායෙන මනසා ච කස්සවි උපසානාකරණං මනසාපි පරෙසං අනත්ථචිත්තනාදිවසෙන උපසානකරණස්ස වජ්ජෙතබ්බත්තා. පාතිමොක්ඛෙති යං තං පඤ්චමොක්ඛං අතිපමොක්ඛං උත්තමං සීලං, පාති වා සුගතිභයෙහි මොක්ඛෙති දුග්ගතිභයෙහි, යො වා නං පාති, තං මොක්ඛෙතීති පාතිමොක්ඛන්ති වුවිච්ඡි, තස්මිං පාතිමොක්ඛෙ ච. සංවරොති සත්තන්තං ආපත්තික්ඛන්ධානං අවිතික්කමලක්ඛණො සංවරො. මත්තඤ්ඤානාති භොජනෙ මත්තඤ්ඤානා පටිග්ගහණපරිභොගවසෙන පමාණඤ්ඤානා.

පන්තඤ්ච සයනාසනන්ති ජනසඬ්ඨසට්ඨරහිතං නිජ්ජනසම්බාධං විචිත්තං සෙනාසනඤ්ච. එත්ථ ද්විතියෙව පච්චයෙහි චතුපච්චයසන්තොසො දීපිතොති වෙදිතබ්බො පච්චයසන්තොසසාමඤ්ඤෙන ඉතරද්වයස්සපි ලක්ඛණභාරනයෙන ජොතිතභාවතො. අධිචිත්තෙ ච ආයොගොති විපස්සනාපාදකං අට්ඨසමාපත්තිචිත්තං අධිචිත්තං, තතොපි ච මග්ගඵලචිත්තමෙව අධිචිත්තං, තස්මිං යථාචුත්තෙ අධිචිත්තෙ ආයොගො ච, අනුයොගොති අත්ථො. එතං බුද්ධාන සාසනන්ති එතං පරස්ස අනුපවදනං අනුපසාතනං පාතිමොක්ඛෙ සංවරො පටිග්ගභණ්ණපරිභොගෙසු මත්තඤ්ඤුතා විචිත්තසෙනාසනසෙවනං අධිචිත්තානුයොගො ච බුද්ධානං සාසනං ඔවාදො අනුසිට්ඨි.

ඉමා පන සබ්බබුද්ධානං පාතිමොක්ඛබුද්දෙසගාථා භොන්තිති වෙදිතබ්බො. තෙනාහ “එතෙනෙව උපායෙනා”තිආදි. යාව සාසනපරියන්තාති ධරමානකබුද්ධානං අනුසාසනපරියන්තං සන්ධාය චුත්තං, යාව බුද්ධා ධරන්ති, තාව උද්දිසිතබ්බතං ආගච්ඡන්තිති චුත්තං භොති. ඔවාදපාතිමොක්ඛඤ්ඤි බුද්ධායෙව උද්දිසන්ති, න සාවකා. පයමබොධියංයෙව උද්දෙසමාගච්ඡන්තිති සම්බන්ධො. පයමබොධි චෙත්ථ විසතිවස්සපරිච්ඡන්තාති මහාගණ්ඨීපදෙ චුත්තං. තඤ්ච හෙට්ඨා අට්ඨකථායමෙව “භගවතො හි පයමබොධියං විසතිවස්සන්තරෙ නිබද්ධුපට්ඨාකො නාම නත්ථි”ති කථිතත්තා “පයමබොධි නාම විසතිවස්සානී”ති ගහෙත්වා චුත්තං. ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන පන “පඤ්චවත්තාලීසාය වස්සෙසු ආදිතො පන්තරස වස්සානි පයමබොධි”ති චුත්තං. එවඤ්ච සති මජ්ඣෙ පන්තරස වස්සානි මජ්ඣමබොධි, අන්තෙ පන්තරස වස්සානි පච්ඡමබොධිති තිණ්ණං බොධිතං සමප්පමාණතා සියාති තම්පි යුත්තං. පන්තරසත්තිකෙන හි පඤ්චවත්තාලීස වස්සානි පුරෙත්ති. අට්ඨකථායං පන පන්තරසවස්සප්පමාණාය පයමබොධියා විසතිවස්සෙසුයෙව අන්තොගධත්තා “පයමබොධියං විසතිවස්සන්තරෙ”ති චුත්තන්ති එවම්පි සක්කා විඤ්ඤාතුං.

නනු ච කානිචි සික්ඛාපදානි පඤ්ඤපෙත්වාපි න තාව ආණාපාතිමොක්ඛං අනුඤ්ඤාතං පච්ඡා ථෙරස්ස ආයාවනෙන අනුඤ්ඤාතත්තා, තස්මා කථමෙතං චුත්තං “සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තිකාලතො පන පභුති ආණාපාතිමොක්ඛමෙව උද්දිසියති”ති, යදිපි කානිචි සික්ඛාපදානි පඤ්ඤපෙත්වාච ආණාපාතිමොක්ඛං න අනුඤ්ඤාතං, තථාපි අපඤ්ඤත්තෙ සික්ඛාපදෙ ආණාපාතිමොක්ඛං නත්ථි, කින්තු පඤ්ඤත්තෙයෙවාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තිකාලතො පන පභුති”ති චුත්තං. පුබ්බාරාමෙති සාවත්ථියා පාටිනදිසාභාගෙ කතත්තා එවංලද්ධවොභාරෙ මහාවිභාරෙ. මිගාරමාතුපාසාදෙති මිගාරසෙට්ඨිනො මාතුට්ඨානියත්තා මිගාරමාතාති සඬ්ඛං ගතාය විසාබාමහාඋපාසිකාය කාරිතෙ පාසාදෙ.

අටියානන්ති හෙතුපටික්ඛෙපො. අනවකාසොති පච්චයපටික්ඛෙපො. උභයෙනපි කාරණමෙව පටික්ඛිපති. යන්ති යෙන කාරණෙන.

තෙසන්ති භික්ඛූනං. සම්මුඛසාවකානං සන්තිකෙ පබ්බජිතාති සබ්බන්තිමානං සුභද්දසදිසානං සම්මුඛසාවකානං සන්තිකෙ පබ්බජිතෙ සන්ධාය වදති. ඛත්තියකුලාදිවසෙනෙව විවිධා කුලාති සම්බන්ධො. උච්චනීවඋළාරුළාරභොගාදිකුලවසෙන වාති උච්චනීවකුලවසෙන උළාරුළාරභොගාදිකුලවසෙන වාති යොජෙතබ්බං. තත්ථ ඛත්තියබ්‍රාහ්මණවසෙන වා ඛත්තියබ්‍රාහ්මණගහපතිකානං වසෙන වා උච්චකුලතා වෙදිතබ්බා, සෙසානං වසෙන නීවකුලතා. උළාරුළාරභොගාදිකුලවසෙන වාති උළාරතරතමඋපභොගවන්තාදිකුලවසෙන. උළාරාතිසයජොතනත්ථඤ්ඞි සුත උළාරග්ගහණං “දුක්ඛදුක්ඛ”න්තිආදීසු විය. ආදි-සද්දෙන උළාරානුළාරානං ගහණං වෙදිතබ්බං.

බ්‍රහ්මවරියං රක්ඛන්තිති චුත්තමෙවත්ථං පකාසෙත්වා දස්සෙත්තො ආහ “චිරං පරියන්තිධම්මං පරිහරන්ති”ති. අපඤ්ඤත්තෙපි සික්ඛාපදෙ යදි සමානජාතිආදිකා සියුං, අත්තනො අත්තනො කුලානුගතගන්ථං විය න නාසෙය්‍යාං. යස්මා පන සික්ඛාපදම්පි අපඤ්ඤත්තං, ඉමෙ ව භික්ඛූ න සමානජාතිආදිකා, තස්මා විනාසෙසුන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “යස්මා එකනාමා...පෙ.... තස්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං විහෙයෙත්තා”තිආදි චුත්තං. යදි එවං කස්මා චිරට්ඨිතිකවාරෙපි “නානානාමා”තිආදි චුත්තන්ති? සතිපි තෙසං නානාජච්චාදිභාවෙ සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා එව සාසනස්ස විරජ්ජවත්තිති දස්සනත්ථං චුත්තං. සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තිවසෙනෙව සාසනස්ස විරජ්ජවත්ති. යස්මා බුද්ධා අත්තනො පරිනිබ්බානනො උද්ධම්පි විනෙතබ්බසත්තසම්භවෙ සති සික්ඛාපදං පඤ්ඤපෙන්නි, අසති න පඤ්ඤපෙන්නි, තස්මාති වෙදිතබ්බො. යථා කායවච්ඡිද්ධාරසඬ්ඛානං විඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙත්වා පවත්තමානම්පි චිත්තං තස්සායෙව විඤ්ඤත්තියා වසෙන පවත්තනතො “කායවච්ඡිද්ධාරෙහි පවත්ත”න්ති චුච්චති, එවංසම්පදම්දං දට්ඨබ්බං. යථා තන්ති එත්ථ තන්ති නිපාතමත්තං. වග්ගසඬ්ඛගහපණ්ණාසසඬ්ඛගාදීහීති සීලක්ඛන්ධවග්ගමභාවග්ගාදිවග්ගසඬ්ඛගවසෙන මූලපණ්ණාසමඅක්කමපණ්ණාසාදිපණ්ණාසසඬ්ඛගවසෙන. ආදි-සද්දෙන සංයුත්තාදිසඬ්ඛගො වෙදිතබ්බො.

එවං විතක්කෙට්ඨ, මා එවං විතක්කසිත්ථාති එත්ථ එවන්ති යථානුසිට්ඨාය අනුසාසනියා විධිවසෙන පටිසෙධනවසෙන ව පවත්තිතාකාරපරාමසනං, සා ව සම්මාවිතක්කානං මිච්ඡාවිතක්කානඤ්ච පවත්තිතාකාරදස්සනවසෙන පවත්තති අත්ථආනිසංසස්ස ආදීනවස්ස ව විභාවනත්ථං. තෙනාහ “නෙක්ඛම්මවිතක්කාදයො තයො විතක්කෙ විතක්කෙට්ඨා”තිආදි. එත්ථ ආදි-සද්දෙන අබ්‍යාපාදවිතක්කඅවිහිංසාවිතක්කානං ගහණං වෙදිතබ්බං.

තත්ථ නෙක්ඛම්මං වුවිච්ඡි ලොභතො නික්ඛන්තත්තා අලොභො, නීවරණෙහි නික්ඛන්තත්තා පට්ඨානං, සබ්බාකුසලෙහි නික්ඛන්තත්තා සබ්බො කුසලො ධම්මො, සබ්බසංඛාරෙහි නික්ඛන්තත්තා නිබ්බානං, උපනිස්සයතො සම්පයොගතො ආරම්මණකරණතො ච නෙක්ඛම්මෙන පටිසංයුත්තො විතක්කො නෙක්ඛම්මවිතක්කො, සම්මාසංඛිකප්පො. සො අසුභස්කූතස්ස පුබ්බභාගෙ කාමාවචරො භොති, අසුභස්කූතෙ රූපාවචරො, තං කුමාරං පාදකං කත්වා උප්පන්නමග්ගඵලකාලෙ ලොකුත්තරො. බ්‍යාපාදස්ස පටිපක්ඛො අබ්‍යාපාදො, කඤ්චිපි න බ්‍යාපාදෙන්ති එතෙනාති වා අබ්‍යාපාදො, මෙත්තා. යථාචුත්තෙන අබ්‍යාපාදෙන පටිසංයුත්තො විතක්කො අබ්‍යාපාදවිතක්කො. සො මෙත්තාකුමාරස්ස පුබ්බභාගෙ කාමාවචරො භොති, මෙත්තාභාවනාවසෙන අධිගතෙ පට්ඨානං රූපාවචරො, තං කුමාරං පාදකං කත්වා උප්පන්නමග්ගඵලකාලෙ ලොකුත්තරො. විහිංසාය පටිපක්ඛො, න විහිංසන්ති වා එතාය සත්තෙති අවිහිංසා, කරුණා. තාය පටිසංයුත්තො විතක්කො අවිහිංසාවිතක්කො. සො කරුණාකුමාරස්ස පුබ්බභාගෙ කාමාවචරො, කරුණාභාවනාවසෙන අධිගතෙ පට්ඨානං රූපාවචරො, තං කුමාරං පාදකං කත්වා උප්පන්නමග්ගඵලකාලෙ ලොකුත්තරො.

නනු ච අලොභාදොසාමොභානං අඤ්ඤාමඤ්ඤාචරිතතො නෙසං වසෙන උප්පජ්ජනකානං ඉමෙසං නෙක්ඛම්මවිතක්කාදීනං අඤ්ඤාමඤ්ඤං අසංකරතො වචන්ථානං න භොතීති? නො න භොති. යදා හි අලොභො පට්ඨානො භොති නියමිතපරිණතසමුදාචාරාදිවසෙන, තදා ඉතරෙ ද්වෙ තදන්වායිකා භවන්ති. තථා හි යදා අලොභප්පට්ඨානො නෙක්ඛම්මගරුකො විත්තුප්පාදො භොති, තදා ලද්ධාවසරො නෙක්ඛම්මවිතක්කො පතිට්ඨහති. තංසම්පයුත්තස්ස පන අදොසලක්ඛණස්ස අබ්‍යාපාදස්ස වසෙන යො තස්සෙව අබ්‍යාපාදවිතක්කභාවො සම්භවෙය්‍ය, සති ච අබ්‍යාපාදවිතක්කභාවෙ කස්සචිපි අවිහෙය්‍යනජාතිකතාය අවිහිංසාවිතක්කභාවො ච සම්භවෙය්‍ය. තෙ ඉතරෙ ද්වෙ තස්සෙව නෙක්ඛම්මවිතක්කස්ස අනුගාමිනො සරූපතො අදිස්සනතො තස්මිං සති භොන්ති, අසති න භොන්තීති අනුමානෙය්‍යා භවන්ති. එවමෙව යදා මෙත්තාපට්ඨානො විත්තුප්පාදො භොති, තදා ඉතරෙ ද්වෙ තදන්වායිකා භවන්ති. යදා කරුණාපට්ඨානො විත්තුප්පාදො භොති, තදා ඉතරෙ ද්වෙ තදන්වායිකා භවන්ති.

කාමවිතක්කාදයොති එත්ථ ආදි-සද්දෙන බ්‍යාපාදවිතක්කවිහිංසාවිතක්කානං ගහණං වෙදිතබ්බං. තත්ථ කාමපටිසංයුත්තො විතක්කො කාමවිතක්කො. එත්ථ හි ද්වෙ කාමා වත්ථුකාමො ච කිලෙසකාමො ච. තත්ථ වත්ථුකාමපක්ඛෙ ආරම්මණවසෙන කාමෙහි පටිසංයුත්තො විතක්කො කාමවිතක්කො, කිලෙසකාමපක්ඛෙ පන සම්පයොගවසෙන කාමෙන පටිසංයුත්තොති යොජෙතබ්බං.

බ්‍යාපාදපටිසංයුත්තො විතක්කො බ්‍යාපාදවිතක්කො. විහිංසාපටිසංයුත්තො විතක්කො විහිංසාවිතක්කො. තෙසු ද්වෙ සත්තෙසුපි සඬ්ඛාරෙසුපි උප්පජ්ජති. කාමවිතක්කො හි පියෙ මනාපෙ සත්තෙ වා සඬ්ඛාරෙ වා විතක්කෙන්තස්ස උප්පජ්ජති, බ්‍යාපාදවිතක්කො අප්පියෙ අමනාපෙ සත්තෙ වා සඬ්ඛාරෙ වා කුප්ඤ්ඤිත්වා ඔලොකනකාලතො පටියාය යාව විනාසනා උප්පජ්ජති, විහිංසාවිතක්කො සඬ්ඛාරෙසු නුප්පජ්ජති. සඬ්ඛාරො හි දුක්ඛාපෙතබ්බො නාම නත්ථි, “ඉමෙ සත්තා භඤ්ඤන්තු වා උච්ඡිජ්ජන්තු වා විනස්සන්තු වා මා වා අහෙසු”න්ති විත්තනකාලෙ පන සත්තෙසු උප්පජ්ජති. අථ කස්මා චුත්තං “සඬ්ඛාරො දුක්ඛාපෙතබ්බො නාම නත්ථි”ති, නනු යෙ දුක්ඛාපෙතබ්බාති ඉච්ඡිතා සත්තසඤ්ඤිතා, තෙපි අත්ථතො සඬ්ඛාරො එවාති? සච්චමෙතං, තෙ පන ඉන්ද්‍රියබද්ධා සවිඤ්ඤාණකතාය දුක්ඛං පටිසංවෙදෙන්ති, තස්මා තෙ විහිංසාවිතක්කස්ස විසයා ඉච්ඡිතා සත්තසඤ්ඤිතා. යෙ පන න දුක්ඛං පටිසංවෙදෙන්ති චුත්තලක්ඛණායොගතො, තෙ සන්ධාය “විහිංසාවිතක්කො සඬ්ඛාරෙසු නුප්පජ්ජති”ති චුත්තං.

අනුපාදාය ආසවෙහි විත්තානි විමුච්චිංසුති එත්ථ ආසවෙහීති කත්ථුඅත්ථෙ කරණනිද්දෙසො, විත්තානීති පච්චත්තබ්‍රවචනං, විමුච්චිංසුති කම්මසාධනං, තස්මා ආසවෙහි කත්තුභූතෙහි අනුපාදාය ආරම්මණවසෙන අග්ගහෙත්වා විත්තානි විමුච්චිතානීති එවමෙත්ථ අත්ථො ගහෙතබ්බොති ආහ “තෙසඤ්ඤි විත්තානී”තිආදි. යෙහි ආසවෙහීති එත්ථාපි කත්තුඅත්ථෙ එව කරණනිද්දෙසො. විමුච්චිංසුති කම්මසාධනං. න තෙ තානි ගහෙත්වා විමුච්චිංසුති තෙ ආසවා තානි විත්තානි ආරම්මණවසෙන න ගහෙත්වා විමුච්චිංසු විමොචෙසු. එත්ථ හි විත්තානීති උපයොගබ්‍රවචනං, විමුච්චිංසුති කත්තුසාධනං. අනුප්පාදනිරොධෙන නිරුජ්ඣමානානි ආයතීං අනුප්පත්තිසඬ්ඛාතෙන නිරොධෙන නිරුජ්ඣමානා ආසවා. අග්ගහෙත්වා විමුච්චිංසුති ආරම්මණකරණවසෙන අග්ගහෙත්වා විත්තානි විමොචෙසු. විකසිතවිත්තා අහෙසුන්ති සාතිසයඤ්ඤාණරස්මිසම්ඵස්සෙන සම්ඵුල්ලවිත්තා අහෙසු. පුරිමවචනාපෙක්ඛන්ති “අඤ්ඤතරස්මිං හිංසනකෙ වනසණ්ඛෙ”ති චුත්තවචනාපෙක්ඛං. තෙනාහ “යං චුත්තං අඤ්ඤතරස්මිං හිංසනකෙ වනසණ්ඛෙති, තත්‍රා”ති. කතන්ති භාවසාධනවාපි ඉදං පදන්ති ආහ “හිංසනකතස්මිං හොති, හිංසනකකිරියායා”ති. හිංසනස්ස කරණං කිරියා හිංසනකතං, තස්මිං හිංසනකතස්මිං.

ඉදානි අඤ්ඤථාපි අත්ථයොජනං දස්සෙන්තො ආහ “අථ වා”තිආදි. ඉමස්මිං අත්ථවිකප්පෙ හිංසයතීති හිංසනො, හිංසනො එව හිංසනකො, තස්ස භාවො හිංසනකත්තන්ති වත්තබ්බෙ ත-කාරස්ස ලොපං කත්වා “හිංසනකත”න්ති චුත්තන්ති දස්සෙන්තො ආහ “හිංසනකතස්මිත්ති හිංසනකභාවෙති අත්ථො”තිආදි. යෙභුයාග්ගහණං ලොමවත්තවසෙනපි යොජෙතබ්බං, න ලොමවසෙනෙවාති ආහ “බහුතරානං වා”තිආදි.

පුරිසයුගවසෙනානි පුරිසකාලවසෙන, පුරිසානං ආයුජ්ජමාණවසෙනානි වුත්තං හොති. “සබ්බපච්ඡිමකො සුභද්දසදිසො”ති තීසුපි ගණධීපදෙසු වුත්තං. තස්මිං කාලෙ විජ්ජමානානං ද්විත්තං පුරිසානං ආයුජ්ජවිජ්ජදං සකලමෙව ගහෙත්වා “සතසහස්සං...පෙ.... අට්ඨාසී”ති වුත්තං. ද්වෙයෙව පුරිසයුගානීති එත්ථ පුරිසානං යුගජ්ජවත්තිකාලො පුරිසයුගං. අභිලාපමත්තමෙව චෙතං, අත්ථතො පන පුරිසොව පුරිසයුගං. ධරමානෙ හගවති එකං පුරිසයුගං, පරිනිබ්බුතෙ එකත්ති කත්වා “ද්වෙයෙව පුරිසයුගානී”ති වුත්තං. පරිනිබ්බුතෙ පන හගවති එකමෙව පුරිසයුගං අසීතියෙව වස්සසහස්සානි බ්‍රහ්මවරියං අට්ඨාසීති වෙදිතබ්බං.

20. සාවකයුගානීති සාවකා එව සාවකයුගානි. අසම්භුණන්තෙනානි අපාපුණන්තෙන. ගබ්භං ගණ්භාපෙත්තස්සාති සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණස්ස විජායනත්ථං ඤාණගබ්භං ගණ්භාපෙත්තස්ස.

21. කො අනුසන්ධිති පුබ්බාපරකථානං කිං අනුසන්ධානං, කො සම්බන්ධොති අත්ථො. සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියාවනාපෙක්ඛන්ති යාවීයතීති යාවනා, සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියෙව යාවනා සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියාවනා, තං අපෙක්ඛතීති සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියාවනාපෙක්ඛං භූමිමච්චනං, යාවීයමානසික්ඛාපදපඤ්ඤත්තිඅපෙක්ඛං භූමිමච්චනන්ති වුත්තං හොති. යාවනවිසිට්ඨා සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියෙව හි “තත්ථා”ති ඉමිනා පරාමට්ඨා, තෙනෙව චක්ඛති “තත්ථ තස්සා සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා”ති. යං වුත්තන්ති “සික්ඛාපදං පඤ්ඤපෙය්‍යා”ති ඉමිනා යං සික්ඛාපදපඤ්ඤපනං වුත්තං, යාවිතන්ති අත්ථො. තත්ථ තස්සා සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියාති තස්සං යාවීයමානසික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියන්ති අත්ථො. අකාලන්ති සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා අකාලං.

ආසවට්ඨානීයාති එත්ථ අධිකරණෙ අනියසද්දොති ආහ “ආසවා තිට්ඨන්ති එතෙසු”තිආදි. කෙ පන තෙ ආසවා, කෙ ව ධම්මා තදධිකරණභූතාති ආහ “යෙසු දිට්ඨධම්මිකසම්පරාසිකා”තිආදි. දිට්ඨධම්මිකා පරුපවාදාදයො, සම්පරාසිකා ආපාසිකා අපායදුක්ඛවිසෙසා. තෙ ආසවන්ති තෙන තෙන පච්චයවසෙන පචත්තන්තීති ආසවා. නෙසන්ති පරුපවාදාදිආසවානං. තෙති විතික්කමධම්මා. අසති ආසවට්ඨානීයෙ ධම්මෙ සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියං කො දොසො, යෙනෙවං වුත්තන්ති ආහ “යදි හි පඤ්ඤපෙය්‍යා”තිආදි, විතික්කමදොසං අදිස්වා යදි පඤ්ඤපෙය්‍යාති අධිජ්ජායො. පරම්මුඛා අක්කොසනං පරුපවාදො, පරෙහි වචනෙසු දොසාරොපනං පරුපාරම්භො, සම්මුඛා ගරහනං ගරහදොසො.

කථඤ්ඤි නාම පලිවෙදෙස්සතීති සම්බන්ධො, කථං-සද්දයොගෙ අනාගතජ්ජයොගො දට්ඨබ්බො. අත්වාසිකොති අනුවත්තකො. හොගක්ඛන්ධන්ති හොගරාසිං. “අම්භාකමෙන”ති ඤායන්තීති ඤාතී,

පිනාමහපිතුපුත්තාදිවසෙන පරිවට්ටනටියෙන පරිවට්ටො, ඤාතියෙව පරිවට්ටො ඤාතිපරිවට්ටො. සාසච්ඡාදනපරමතාය සන්තුට්ඨාති සාසච්ඡාදනෙ පරමතාය උත්තමතාය සන්තුට්ඨා, සාසච්ඡාදනපරියෙසනෙ සල්ලෙබ්වසෙන පරමතාය උත්තමට්ඨභාවෙ සංඝ්ඨිතාති අත්ථො. සාසච්ඡාදනමෙව වා පරමං පරමා කොටි එතෙසං න තතො පරං කිඤ්චි අසාමිසජාතං පරියෙසන්ති පච්චාසිසන්ති වාති සාසච්ඡාදනපරමා, තෙසං භාවො සාසච්ඡාදනපරමතා, තස්සං සාසච්ඡාදනපරමතාය සන්තුට්ඨා. තෙසු නාම කොති යථාචුත්තගුණවිසිටියෙසු තෙසු භික්ඛුසු කො නාම. ලොකාමිසභුතන්ති ලොකපරියාපන්තං හුත්වා කිලෙසෙහි ආමසිතබ්බත්තා ලොකාමිසභුතං. පබ්බජ්ජාසඬ්ඛෙපෙනෙවාති “පාණාතිපාතා වෙරමණී”තිආදිනා පබ්බජ්ජාමුඛෙනෙව. එතන්ති මෙටුනාදීනං අකරණං. ථාමන්ති සික්ඛාපදානං පඤ්ඤාපනකිරියාය සාමත්ථියං. බලන්ති යාථාවතො සබ්බධම්මානං පටිවෙධසමත්ථං ඤාණබලං. කුප්පෙය්‍යාති කුප්පං භවෙය්‍ය. එතස්සෙවත්ථස්ස පාකටකරණං න යථායානෙ තිට්ඨෙය්‍යාති, පඤ්ඤත්තිට්ඨානෙ න තිට්ඨෙය්‍යාති අත්ථො. අකුසලොති තිකිච්ඡිතුං යුත්තකාලස්ස අපරිජානනතො අකුසලො අෂෙකො. අවුද්ධි අනයො, බ්‍යසනං දුක්ඛං. පටිකච්චෙවාති ගණ්ඩුජ්ජාදනතො පට්ඨමෙව. සඤ්ජවිං කත්වාති සොභනච්ඡවිං කත්වා. බාලවෙජ්ජොති අපණ්ඩිතවෙජ්ජො. ලොභිතක්ඛයඤ්ච මං පාපෙතීති විහත්තිවිපරිණාමං කත්වා යොජෙතබ්බං.

අකාලං දස්සෙත්වාති සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා අකාලං දස්සෙත්වා. රොගං වූපසමෙත්වාති එසුං කත්වා. සකෙ ආවරියකෙති ආවරියස්ස භාවො, කම්මං වා ආවරියකං, තස්මිං අත්තතො ආවරියභාවෙ, ආවරියකම්මෙ වා. නිමිත්තත්ථෙව චෙතං භුම්මවචනං. විදිනානුභාවොති පාකටානුභාවො.

විපුලභාවෙනාති පබ්බජිතානං බහුභාවෙන. සාසනෙ එකච්චෙ ආසවට්ඨාතියා ධම්මා න උප්පජ්ජන්තිති යස්මා සෙනාසනාති පහොන්ති, තස්මා ආවාසමච්ඡරියාදිහෙතුකා සාසනෙ එකච්චෙ ආසවට්ඨාතියා ධම්මා න උප්පජ්ජන්ති. ඉමිනා නයෙනාති එතෙන පදසොධම්මසික්ඛාපදාදීනං සඬ්ඛගහො දට්ඨබ්බො.

ලාභග්ගමහත්තන්ති විවරාදිලභිතබ්බපච්චයො ලාභො, තස්ස අග්ගං මහත්තං පණිතතා බහුභාවො වා. බහුස්සුතස්ස භාවො බාහුසච්චං. අයොනියො උම්මුජ්ජමානාති අනුපායෙන අභිනිවිසමානා, විපරිතතො ජානමානාති අත්ථො. රසෙන රසං සංසන්දිත්වාති සභාවෙන සභාවං සංසන්දිත්වා, අනුඤ්ඤාතපච්චත්ථරණාදීසු සුබසම්ඵස්සසාමඤ්ඤතො උපාදින්නඵස්සරසෙපි අනවජ්ජසඤ්ඤිතාය අනුපාදින්නඵස්සරසෙන උපාදින්නඵස්සරසං සංසන්දිත්වා, සමානභාවං උපනෙත්වාති අත්ථො. උද්ධම්මං උබ්බිතයං සත්ථුසාසනං දීපෙන්තිති “තථාහං භගවතා ධම්මං

දෙසිතං ආජානාමී”තිආදිනා (පාච්. 418) සත්ථුසාසනං උද්ධමිමං උබ්බිනයං කත්වා දීපෙත්ති.

ඉමස්මිං අත්ථෙති “නිරබ්බුදො හි, සාරිපුත්ත, හික්ඛුසඬ්ඨිසො”ති (පාරා. 21) එවං චුත්තහික්ඛුසඬ්ඨිසඤ්ඤිතෙ අත්ථෙ. කථං පන දුස්සීලානං චොරභාවොති ආහ “තෙ හි අස්සමණාව හුත්වා”තිආදි. කාළකධම්මයොගාති දුස්සීලතාසඬ්ඨානපාපධම්මයොගතො. පහස්සරොති පහස්සරසීලො. සාරොති වුවචන්තීති සාසනබ්‍රහ්මවරියස්ස සාරභූතත්තා සීලාදයො ගුණා “සාරො”ති වුවචන්ති.

සබ්බපරිත්තගුණොති සබ්බෙහි නිහීනගුණො, අප්පගුණො වා. සො සොතාපන්නොති ආනන්දත්ථෙරං සන්ධාය වදති. සොතං ආපන්නොති මග්ගසොතං ආපන්නො. පටිපක්ඛධම්මානං අනවසෙසතො සවනතො පෙල්ලනතො සොතො අරියමග්ගොති ආහ “සොතොති ච මග්ගස්සෙතං අධිවචන”න්ති. සොතාපන්නොති තෙන සමන්තාගතස්ස පුග්ගලස්සාති ඉමිනා මග්ගසමඬ්ඨි සොතාපන්නොති වත්වා තමෙවත්ථං උදාහරණෙන සාධෙත්වා ඉදාති ඉධාධිප්පෙතපුග්ගලං නිද්ධාරෙත්වා දස්සෙත්තො ආහ “ඉධ පනා”තිආදි. ඉධ ආපන්නසද්දො “එලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නො”තිආදීසු (සං. නි. 5.488) විය වත්තමානකාලිකොති ආහ “මග්ගෙන එලස්ස නාමං දින්න”න්ති. මග්ගෙන හි අත්තනා සද්දිස්ස අට්ඨඬ්ඨිකස්ස වා සත්තඬ්ඨිකස්ස වා එලස්ස සොතොති නාමං දින්නං, අතීතකාලිකත්තෙ පන සරසතොව නාමලාභො සියා. මග්ගක්ඛණෙ හි මග්ගසොතං ආපජ්ජති නාම, එලක්ඛණෙ ආපන්නො.

විරූපං සදුක්ඛං සඋපායාසං නිපාතෙතීති විනිපාතො, අපායදුක්ඛෙ බිපනකො. ධම්මොති සභාවො. තෙනාහ “න අත්තානං අපායෙසු විනිපාතනසභාවො”ති. අථ වා ධම්මොති අපායෙසු බිපනකො සක්කායදිට්ඨිආදිකො අකුසලධම්මො. යස්ස පන සො අකුසලධම්මො නත්ථි සබ්බසො පහීනත්තා, සො යස්මා අපායෙසු අත්තානං විනිපාතනසභාවො න භොති, තස්මා චුත්තං “න අත්තානං අපායෙසු විනිපාතනසභාවොති චුත්තං භොති”ති. කස්මාති අවිනිපාතනධම්මතාය කාරණං පුච්ඡති. අපායං ගමෙත්තීති අපායගමනීයා. විනිපාතනසභාවොති උප්පජ්ජනසභාවො. සම්මත්තනියාමෙන මග්ගෙනාති සම්මා භවනියාමකෙන පටිලද්ධමග්ගෙන. නියතොති වා භෙට්ඨිමත්තතො සත්තමභවතො උපරි අනුප්පජ්ජනධම්මතාය නියතො. සම්බොධීති උපරිමග්ගත්තයසඬ්ඨානා සම්බොධි. සම්බුජ්ඣතීති හි සම්බොධි, අරියමග්ගො. සො ච ඉධ පට්ඨමග්ගස්ස අධිගතත්තා අවසිට්ඨො එව අධිගත්තබ්බභාවෙන ඉච්ඡිතබ්බොති. තෙනාහ “උපරිමග්ගත්තයං අවස්සං සම්පාපකො”ති. උපරිමග්ගත්තයං අවස්සං සම්පාපුණාතීති සම්පාපකො, සොතාපන්නො.

විනයපඤ්ඤත්තිශාවනකථා නිව්ඨිතා.

බුද්ධාචිණ්ණකථා

22. අනුධම්මතාති ලොකුත්තරධම්මානුගතො ධම්මො. අනපලොකෙත්වාති පදස්ස විවරණං “අනාපූච්ඡිත්වා”ති. ජනපදවාරිකං පක්කමන්තීති එත්ථ ඉති-සද්දො ගම්‍යමානතාය න චුත්තො, එවං අඤ්ඤත්ථාපි ඊදිසෙසු යානෙසු. තත්ථ ජනපදවාරිකන්ති ජනපදෙසු වරණං, වරණං වා වාරො, සො එව වාරිකා, ජනපදෙසු වාරිකා ජනපදවාරිකා. තං පක්කමන්ති, ජනපදගමනං ගවිජන්තීති අත්ථො. පක්කමන්තියෙවාති අවධාරණෙන නො න පක්කමන්තීති දස්සෙති. “ජනපදවාරිකං පක්කමන්තී”ති එත්ථ යත්වා භගවතො වාරිකාපක්කමනවිධිං දස්සෙන්නො ආහ “ජනපදවාරිකං වරන්තා වා”තිආදි. වාරිකා ව නාමෙසා (දී. නි. අට්ඨ. 1.254; ම. නි. අට්ඨ. 1.254) දුට්ඨා තුරිතවාරිකා වෙව අතුරිතවාරිකා ව. තත්ථ දුරෙපි බොධනෙය්‍යපුග්ගලං දිස්වා තස්ස බොධනත්ථාය සහසා ගමනං තුරිතවාරිකා නාම, සා මහාකස්සපත්ථෙරපච්චුග්ගමනාදීසු දට්ඨබ්බා. භගවා හි මහාකස්සපත්ථෙරං පච්චුග්ගවිජන්තො මුහුත්තෙන තිගාවුතමගමාසි, ආලවකස්සත්ථාය තිංසයොජනං, තථා අඬුලිමාලස්ස, පුක්කුසාතිස්ස පන පඤ්චවත්තාලීසයොජනං, මහාකස්සිනස්ස වීසයොජනසතං, ධනියස්සත්ථාය සත්තයොජනසතානි අගමාසි, ධම්මසෙනාපතීනො සද්ධිවිහාරිකස්ස වනවාසීතිස්සසාමණෙරස්ස තිගාවුතාධිකං වීසයොජනසතං අගමාසි, අයං තුරිතවාරිකා. යං පන ගාමනිගමනගරපටිපාටියා දෙවසිකං යොජනඅඬුසයොජනවසෙන පිණ්ඩපාතවරියාදීහි ලොකං අනුග්ගණ්හන්තස්ස ගමනං, අයං අතුරිතවාරිකා නාම. ඉමං පන වාරිකං වරන්තො භගවා මහාමණ්ඩලං මජ්ඣිමමණ්ඩලං අන්තිමමණ්ඩලන්ති ඉමෙසං තිණ්ණං මණ්ඩලානං අඤ්ඤතරස්මිං වරති. තත්ථ “ජනපදවාරික”න්ති චුත්තත්තා අතුරිතවාරිකාව ඉධාධිජපෙතා. තමෙව විහජිත්වා දස්සෙන්නො ආහ “මහාමණ්ඩලං මජ්ඣිමමණ්ඩල”න්තිආදි.

තත්ථ අන්තිමමණ්ඩලන්ති බුද්දකමණ්ඩලං, ඉතරෙසං වා මණ්ඩලානං අන්තොගධත්තා අන්තිමමණ්ඩලං, අබ්භන්තරිමමණ්ඩලන්ති චුත්තං හොති. ඉමෙසං පන මණ්ඩලානං කිං පමාණන්ති ආහ “තත්ථ මහාමණ්ඩලං නවයොජනසතික”න්තිආදි. නවයොජනසතිකමිති යානං මජ්ඣිමදෙසපරියාපන්තමෙව, තතො පරං නාධිජපෙනං තුරිතවාරිකාවසෙන අගමනතො. යස්මා නික්ඛන්තකාලතො පටියාය ගතගතට්ඨානස්ස චතුසු පස්සෙසු සමන්තතො යොජනසතං එකකොලාහලං හොති, පුරිමං පුරිමං ආගතා නිමන්තෙතුං ලහන්ති, ඉතරෙසු ද්වීසු මණ්ඩලෙසු සක්කාරො මහාමණ්ඩලං ඔසරති, තත්ථ බුද්ධා භගවන්තො තෙසු තෙසු ගාමනිගමෙසු එකාහං ද්විහං වසන්තා මහාජනං ආමිසපටිග්ගහෙන අනුග්ගණ්හන්ති, ධම්මදානෙන ව විවට්ඨපනිස්සිතං කුසලං වඩ්ඤන්ති, තස්මා චුත්තං “ගාමනිගමාදීසු මහාජනං ආමිසපටිග්ගහෙන අනුග්ගණ්හන්තා”තිආදි. සමට්ථිපස්සනා තරුණා හොන්තීති එත්ථ තරුණා විපස්සනාති

සඬ්ඛාරපරිච්ඡේදනෙ ඤාණං කඬ්ඛාවිතරණෙ ඤාණං සම්මසනෙ ඤාණං මග්ගාමග්ගෙ ඤාණන්ති චතුත්තං ඤාණානං අධිවචනං. සමථස්ස තරුණභාවො පන උපචාරසමාධිවසෙන වෙදිතඛිබ්බො. “සචෙ පන අන්තොවස්සෙ හික්ඛුනං සමථවිපස්සනා තරුණා භොන්ති”ති ඉදං නිදස්සනමත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤානපි මජ්ඣිමනිකායෙ වෙනෙය්‍යානං ඤාණපරිපාකාදිකාරණෙන මජ්ඣිමනිකායෙ වාරිකං චරිතුකාමා චාතුමාසං වසිත්ථාව නික්ඛමන්ති.

පචාරණාසඬ්ඛනං දත්ථාති අනුමතිදානවසෙන දත්ථා. මාගසිරස්ස පයමදිවසෙති මාගසිරමාසස්ස පයමදිවසෙ. ඉදඤ්ඤාතරහි පවත්තවොහාරවසෙන කත්තිකමාසස්ස අපරපක්ඛපාටිපදදිවසං සන්ධාය චුත්තං. තෙසන්ති තෙසං බුද්ධානං. තෙහි විනෙතඛිබ්බත්තා “තෙසං විනෙය්‍යසත්තා”ති චුත්තං. විනෙය්‍යසත්තාති ච වාරිකාය විනෙතඛිබ්බසත්තා. මාගසිරමාසමිපි තත්ථෙව වසිත්ථා චුස්සමාසස්ස පයමදිවසෙති ඉදමිපි නිදස්සනමත්තන්ති දට්ඨබ්බං. චතුමාසචුත්ථානමිපි බුද්ධානං විනෙය්‍යසත්තා අපරිපක්කිත්ථියා භොන්ති, තෙසං ඉන්ද්‍රියපරිපාකං ආගමයමානා අපරමිපි එකමාසං වා ද්විතිචතුමාසං වා තත්ථෙවවසිත්ථා මහාහික්ඛුසඬ්ඛපරිවාරා නික්ඛමිත්ථා පුරිමනෙයෙනෙව ලොකං අනුග්ගණ්හන්තා සත්තහි වා ඡහි වා පඤ්චහි වා චතුහි වා මාසෙහි වාරිකං පරියොසාපෙන්නි. වෙනෙය්‍යවසෙනෙවති අවධාරණෙන න චීවරාදිහෙතු චරන්තිති දස්සෙති. තථා හි ඉමෙසු තිසු මණ්ඩලෙසු යත්ථ කත්ථවි වාරිකං චරන්තා න චීවරාදිහෙතු චරන්ති, අථ බො යෙ දුග්ගතබාලජිණ්ණකායාධිකා, තෙ “කදා තථාගතං ආගන්ත්වා පස්සිස්සන්ති, මයි පන වාරිකං චරන්තෙ මහාජනො තථාගතදස්සනං ලහිස්සති, තත්ථ කෙවි චිත්තාති පසාදෙස්සන්ති, කෙවි මාලාදීහි පුප්පෙස්සන්ති, කෙවි කටච්ඡුහික්ඛං දස්සන්ති, කෙවි මිච්ඡාදස්සනං පහාය සම්මාදිට්ඨිකා භවිස්සන්ති, තං තෙසං භවිස්සති දීඝරත්තං හිතාය සුඛායා”ති එවං ලොකානුකම්පාය වාරිකං චරන්ති.

බුද්ධචාරිකා

අපිව චතුර්ති කාරණෙහි බුද්ධා භගවත්තො චාරිකං චරන්ති ජඩ්ඝවිහාරවසෙන සරීරචාසුකත්ථාය, අට්ඨුප්පත්තිකාලාභිකඛ්ඛනත්ථාය, හික්ඛුනං සික්ඛාපදපඤ්ඤාපනත්ථාය, තත්ථ තත්ථ පරිපාකගතින්ද්‍රියෙ බොධනෙයාසත්තෙ බොධනත්ථායාති. අපරෙහිපි චතුර්ති කාරණෙහි බුද්ධා භගවත්තො චාරිකං චරන්ති බුද්ධං සරණං ගච්ඡිස්සන්තිති වා, ධම්මං, සඬ්ඝං සරණං ගච්ඡිස්සන්තිති වා, මහතා ධම්මවස්සෙන චතස්සො පරිසා සන්තප්පෙස්සාමාති වා. අපරෙහිපි පඤ්චහි කාරණෙහි බුද්ධා භගවත්තො චාරිකං චරන්ති පාණාතිපාතා විරමිස්සන්තිති වා, අදින්නාදානා, කාමෙසුම්චිඡාචාරා, මුසාවාදා, සුරාමෙරයමජ්ජපමාදට්ඨානා විරමිස්සන්තිති වා. අපරෙහිපි අට්ඨහි කාරණෙහි බුද්ධා භගවත්තො චාරිකං චරන්ති පයමං ඤානං පටිලභිස්සන්තිති වා, දුකියං...පෙ.... නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිං පටිලභිස්සන්තිති වා. අපරෙහිපි අට්ඨහි කාරණෙහි බුද්ධා භගවත්තො චාරිකං චරන්ති සොනාපත්තිමග්ගං අධිගමිස්සන්තිති වා, සොනාපත්තිඵලං...පෙ.... අරහත්තඵලං සච්ඡිකරිස්සන්තිති වාති.

පුප්ඵානි ඔව්නන්තා විය චරන්තිති ඉමිනා යථා මාලාකාරො බහුං පුප්ඵගච්ඡං දිස්වා තත්ථ විරමිපි යත්වා පුප්ඵානි ඔව්නිත්වා පුප්ඵසුඤ්ඤං ගච්ඡං දිස්වා තත්ථ පපඤ්චං අකත්වා තං පහාය අඤ්ඤත්ථ ගන්ත්වා පුප්ඵානි ඔව්නන්තො විචරති, එවමෙව බුද්ධාපි යත්ථ ගාමනිගමාදීසු විනෙයාසත්තා බහු භොන්ති, තත්ථ විරමිපි වසන්තා තෙ විනෙත්වා විනෙයාසුඤ්ඤාගාමාදීසු පපඤ්චං අකත්වා තං පහාය අඤ්ඤත්ථ බහුවිනෙයාකෙසු ගාමාදීසු වසන්තා විචරන්තිති දස්සෙති. තතොයෙව ච අතිබුද්දකෙපි අන්තිමමණ්ඩලෙ උපනිස්සයවන්නානං බහුභාවතො තාව බහුමිපි කාලං සත්තමාසපරියන්තං චාරිකං චරන්ති.

සන්තසභාවත්තා කිලෙසසමණහෙතුතාය වා සන්තං නිබ්බානං, සුඛකාරණතාය ච සුඛන්ති ආහ “සන්තං සුඛං නිබ්බානමාරම්මණං කත්වා”ති. දසසහස්සවක්කවාලෙති ජාතික්ඛේත්තභූතාය දසසහස්සිලොකධාතුයා. ඉදඤ්ච දෙවබ්‍රහ්මානං වසෙන චුත්තං, මනුස්සා පන ඉමස්මිංයෙව වක්කවාලෙ බොධනෙයාසා භොන්ති. බොධනෙයාසත්තසමවලොකනන්ති පයමං මහාකරුණාය ඵරිත්වා පච්ඡා සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණජාලං පත්ථරිත්වා තස්ස අන්තො පටිට්ඨානං බොධනෙයාසත්තානං සමොලොකනං. බුද්ධා කිර මහාකරුණාසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා තතො චුට්ඨාය “යෙ සත්තා භබ්බා පරිපාකඤ්ඤාණා අජ්ජයෙව මයා විනෙතබ්බා, තෙ මය්හං ඤාණස්ස උපට්ඨහන්තු”ති චිත්තං අධිට්ඨාය සමන්තාහරන්ති. තෙසං සහ සමන්තාහාරා එකො වා ද්වෙ වා බහු වා තදා විනයුපගා වෙනෙයාසා සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණස්ස ආපාට්මාගච්ඡන්ති, අයමෙත්ථ බුද්ධානුභාවො. එවං ආපාට්මාගතානං පන තෙසං උපනිස්සයං

පුබ්බවරියං පුබ්බහෙනුං සම්පතිවත්තමානඤ්ච පටිපත්තිං ඔලොකෙන්ති. වෙනෙය්‍යසත්තපරිග්ගණ්‍යනත්ථඤ්ච සමන්තාහාරෙ කතෙ පඨමං තෙසං වෙනෙය්‍යහාවෙනෙව උපට්ඨානං හොති. අථ “කිං නු ඛො භවිස්සති”ති සරණගමනාදිවසෙන කඤ්චි නිජ්චත්තිං විමංසමානා පුබ්බුපනිස්සයානි ඔලොකෙන්ති.

ඔතිණ්ණෙති ආරොචිතෙ, පරිසමජ්ඣං වා ඔතිණ්ණෙ. ද්වික්ඛත්තුන්ති එකස්මිං සංවච්ඡරෙ ද්වික්ඛත්තුං. බුද්ධකාලෙ කිර එකෙකස්මිං සංවච්ඡරෙ ද්වෙ වාරෙ භික්ඛු සන්නිපතන්ති උපකට්ඨවස්සුපනායිකකාලෙ ච පචාරණාකාලෙ ච. උපකට්ඨාය වස්සුපනායිකාය දසපි විසමිපි තිංසමිපි චත්තාලිසමිපි පඤ්ඤාසමිපි භික්ඛු වග්ගවග්ගා හුත්වා කම්මට්ඨානත්ථාය ආගච්ඡන්ති. භගවා තෙහි සද්ධිං සම්මොදිත්වා “කස්මා, භික්ඛවෙ, උපකට්ඨාය වස්සුපනායිකාය විවරථා”ති පුච්ඡති. අථ තෙ “භගවා කම්මට්ඨානත්ථං ආගතම්හ, කම්මට්ඨානං නො දෙථා”ති යාවන්ති. සත්ථා තෙසං චරියවසෙන රාගචරිතස්ස අසුභකම්මට්ඨානං දෙති, දොසචරිතස්ස මෙත්තාකම්මට්ඨානං, මොහචරිතස්ස “උද්දෙසො පරිපුච්ඡා කාලෙන ධම්මස්සවනං කාලෙන ධම්මසාකච්ඡා ඉදං තුය්හං සජ්ජාය”න්ති ආචික්ඛති. කිඤ්චාපි හි මොහචරිතස්ස ආනාපානස්සතිකම්මට්ඨානං සජ්ජායං, කම්මට්ඨානභාවනාය පන භාජනභූතං කාතුං සම්මොහවිගමාය පඨමං උද්දෙසපරිපුච්ඡාධම්මස්සවනධම්මසාකච්ඡාසු නියොජෙති. විතක්ඛචරිතස්ස ආනාපානස්සතිකම්මට්ඨානං දෙති. සද්ධාචරිතස්ස විසෙසතො පුරිමා ඡ අනුස්සතියො සජ්ජායා, තාසං පන අනුයුඤ්ජනෙ අයං පුබ්බහාගපටිපත්තිති දස්සෙතුං පසාදනීයසුත්තන්තෙන බුද්ධසුඛොධිතං ධම්මසුධම්මතං සඬ්ඝසුප්පටිපත්තිඤ්ච පකාසෙති. ඤාණචරිතස්ස පන මරණස්සති උපසමානුස්සති චතුර්ධාවචන්ථානං ආහාරෙපටිකුලසඤ්ඤා විසෙසතො සජ්ජායා, තෙසං උපකාරධම්මදස්සනත්ථං අනිච්චතාදිපටිසංයුත්තෙ ගම්භීරෙ සුත්තන්තෙ කට්ඨෙති. තෙ කම්මට්ඨානං ගහෙන්වා සවෙ සජ්ජායං හොති, සත්ථු සන්නිකෙ එව වසන්ති. නො වෙ හොති, සජ්ජායං සෙනාසනං පුච්ඡන්තා ගච්ඡන්ති. තෙපි තත්ථ වසන්තා තෙමාසිකං පටිපදං ගහෙන්වා සට්ඨන්තා වායමන්තා සොතාපන්නාපි හොන්ති සකදාගාමිනොපි අනාගාමිනොපි අරහන්තොපි. තතො චුත්ථවස්සා පචාරෙත්වා සත්ථු සන්නිකං ගන්ත්වා “භගවා අහං තුම්හාකං සන්නිකෙ කම්මට්ඨානං ගහෙන්වා සොතාපත්තිඵලං පත්තො...පෙ.... අහං අග්ගඵලං අරහත්ත”න්ති පටිලද්ධගුණං ආරොචෙන්ති, උපරි අනධිගතස්ස අධිගමාය කම්මට්ඨානඤ්ච යාවන්ති. තෙන චුත්තං “පුරෙ වස්සුපනායිකාය ච කම්මට්ඨානග්ගහණත්ථං...පෙ.... උපරි කම්මට්ඨානග්ගහණත්ථඤ්චා”ති.

ආයාමාති එත්ථ ආ-සද්දො “ආගච්ඡා”ති ඉමිනා සමානත්ථොති ආහ “ආයාමාති ආගච්ඡ යාමා”ති, එහි ගච්ඡාමාති අත්ථො. ආනන්දාති භගවා සන්නිකාවචරත්තා ථෙරං ආලපති, න පන තදා සත්ථු සන්නිකෙ වසන්තානං

හික්ඛුනං අභාවතො. පඤ්චසතපරිමාණො හි තදා භගවතො සන්තිකේ හික්ඛුසඬ්ඝො. ථෙරො පන “ගණ්හථාචුසො පත්තචීවරානි, භගවා අසුකට්ඨානං ගන්තුකාමො”ති හික්ඛුනං ආරොචෙති. “අථ ඛො භගවා ආයස්මන්තං ආනන්දං ආමන්තෙසී”ති චුත්තත්තා “භගවතො පච්චස්සොසී”ති ඉධ භගවතොති සාමිවචනං ආමන්තනවචනමෙව සම්බන්ධිඅන්තරං අපෙක්ඛතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන “භගවතො වචනං පටිඅස්සොසී”ති චුත්තං. භගවතොති පන ඉදං පතිස්සවසම්බන්ධෙන සම්පදානවචනං යථා “දෙවදත්තස්ස පටිස්සුණොති”ති. පච්චස්සොසීති එත්ථ පටි-සද්දො අභිමුඛවචනොති ආහ “අභිමුඛො හුත්වා සුඡි”ති. භගවතො මුඛාභිමුඛො හුත්වා අධිවාසෙත්වා සුඡි, න උදාසීනො හුත්වාති අධිප්පායො.

තස්ස පාටිභාරියස්ස ආගන්තුකවසෙන කතත්තා චුත්තං “නගරද්වාරතො පට්ඨායා”ති. සුවණ්ණරසපිඤ්ජරාහි රස්මහිති එත්ථ රස-සද්දො උදකපරියායො, පිඤ්ජර-සද්දො හෙමවණ්ණපරියායො, තස්මා සුවණ්ණජලධාරා විය සුවණ්ණවණ්ණාහි රස්මහිති අත්ථො. සමුප්පොතයමානොති ඔභාසයමානො. අස්සාති වෙරඤ්ජස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස. භගවන්තං උපනිසීදිතුකාමොති භගවන්තං උපගන්ත්වා නිසීදිතුකාමො, භගවතො සමිපෙ නිසීදිතුකාමොති චුත්තං හොති.

බ්‍රාහ්මණ තයා නිමන්තිතා වස්සංචුත්ථා අමිහාති පාළියං සම්බන්ධො වෙදිතඛිඛො. දාතඛිඛො අස්සාති දාතඛිඛො භවෙය්‍ය. නො අසන්තොති නෙව අවිජ්ජමානො, කිත්තු විජ්ජමානොයෙවාති දීපෙති. විනා වා ලිඬිගච්ඡල්ලාසෙනෙත්ථ අත්ථො දට්ඨඛිඛොති ආහ “අථ වා”තිආදි. ඉමිනා සාමඤ්ඤවචනතො එත්ථ නපුංසකලිඬිගනිද්දෙසොති දස්සෙති. නො නත්ථීති නො අමිහාකං නත්ථී. නොති වා එතස්ස විවරණං නත්ථීති. කෙසං අදාතුකාමතා වියාති ආහ “යථා”තිආදි. පහුතචිත්තුපකරණානන්ති එත්ථ චිත්තීති තුට්ඨි, චිත්තියා උපකරණං චිත්තුපකරණං, තුට්ඨිකාරණන්ති අත්ථො. පහුතං

ධනධඤ්ඤජාතරූපරජතනානාවිධාලඬිකාරසුවණ්ණභාජනාදිහෙදං
චිත්තුපකරණමෙනෙසන්ති පහුතචිත්තුපකරණා, තෙසං
පහුතචිත්තුපකරණානං මච්ඡරීනං යථා අදාතුකාමතා, එවං නො
අදාතුකාමතාපි නත්ථීති සම්බන්ධො. තං කුතෙත්ථ ලඛිභාති එත්ථ තන්ති තං
කාරණං, තං කිච්චං වා. එත්ථාති සරාවාසෙ. දුතියෙ පන අත්ථවිකප්පෙ
තන්ති දෙය්‍යධම්මස්ස පරාමසනං. එත්ථාති ඉමස්මිං තෙමාසඛිහන්තරෙති
අත්ථො. යන්ති යෙන කාරණෙන, කිරියාපරාමසනං වා. දුතියෙ පන
අත්ථවිකප්පෙ යන්ති යං දෙය්‍යධම්මන්ති අත්ථො.

අලං සරාවාසපලිඛොධචිත්තායාති සඤ්ඤාපෙත්වාති බ්‍රාහ්මණ නෙතං
සරාවාසපලිඛොධෙන කතං, අථ ඛො මාරාවට්ටනෙනාති බ්‍රාහ්මණං

සඤ්ඤාපෙත්වා. තඤ්ඤානුරූපායාති යාදිසි තදා තස්ස අප්ඤාසයප්පවත්ති, තදනුරූපායාති අත්ථො. තස්ස තදා තාදිසස්ස විචට්ටසන්නිස්සිතස්ස ඤාණපරිපාකස්ස අභාවතො කෙවලං අබ්භන්තරසන්නිස්සිතො එව අත්ථො දස්සිතොති ආහ “දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකං අත්ථං සන්දස්සෙත්වා”ති, පච්චක්ඛතො විභාවෙත්වාති අත්ථො. කුසලෙ ධම්මෙති තෙභූමකෙ කුසලෙ ධම්මෙ. තත්ථාති කුසලධම්මෙ යථාසමාදපිතෙ. නන්ති බ්‍රාහ්මණං. සමුත්තෙජෙත්වාති සම්මදෙව උපරුපරි නිවෙසෙත්වා පුඤ්ඤකිරියාය තික්ඛවිසදභාවං ආපාදෙත්වා. තං පන අත්ථතො තස්ස උස්සාහජනනං හොතිති ආහ “සඋස්සාහං කත්වා”ති. එවං පුඤ්ඤකිරියාය සඋස්සාහතො එවරුපගුණසමඬ්භිතා ව නියමතො දිට්ඨධම්මිකාදිඅත්ථසම්පාදනන්ති එවං සඋස්සාහතාය අඤ්ඤෙහි ව තස්මිං විජ්ජමානගුණෙහි සම්පහංසෙත්වා සම්මදෙව හට්ඨතුට්ඨභාවං ආපාදෙත්වා.

යදි භගවා ධම්මරත්නවස්සං වස්සි, අථ කස්මා සො විසෙසං නාධිගච්ඡී? උපනිස්සයසම්පත්තියා අභාවතො. යදි එවං කස්මා භගවා තස්ස තථා ධම්මරත්නවස්සං වස්සිති? චූච්චතෙ – යදිපි තස්ස විසෙසාධිගමො නත්ථී, ආයතිං පන නිබ්බානාධිගමත්ථාය වාසනාභාගියා ව සබ්බා පුරිමපච්ඡිමධම්මකථා අහොසිති දට්ඨබ්බා. න හි භගවතො නිරත්ථකා ධම්මදෙසනා අත්ථී. තෙමාසිකොපි දෙයාධම්මොති තෙමාසං දාතබ්බොපි දෙයාධම්මො. යං දිවසන්ති යස්මිං දිවසෙ.

23. බුද්ධපරිණායකන්ති බුද්ධො පරිණායකො එතස්සාති බුද්ධපරිණායකො, භික්ඛුසඬ්ඝො. තං බුද්ධපරිණායකං, බුද්ධජෙට්ඨකන්ති අත්ථො. යාවදත්ථං කත්වාති යාව අත්ථො, තාව හොජනෙන තදා කතන්ති අධිප්පායො. දාතුං උපනිතභික්ඛාය පටික්ඛෙපො නාම හත්ථසඤ්ඤාය මුඛවිකාරෙන වච්ඡෙදෙන වා හොතිති ආහ “හත්ථසඤ්ඤායා”තිආදි. ඔනීතපත්තපාණීන්ති එත්ථ ඔනීතො පත්තතො පාණි එතස්සාති ඔනීතපත්තපාණීති භින්නාධිකරණවිසයොයං සද්දො බාහිරත්ථසමාසොති ආහ “පත්තතො ඔනීතපාණි”න්තිආදි. “ඔනීත්තපත්තපාණි”න්තිපි පායො, තස්සත්ථො ඔනීත්තං නානාභූතං විනාභූතං ආමිසාපනයනෙන වා සුචිකතං පත්තං පාණිතො අස්සාති ඔනීත්තපත්තපාණි, තං ඔනීත්තපත්තපාණිං, හත්ථෙ ව පත්තඤ්ඤෙව ධොවිත්වා එකමන්තෙ පත්තං නික්ඛිපිත්වා නිසින්නන්ති අත්ථො. පත්තුණ්ණපට්ටපටෙ වාති පත්තුණ්ණපටෙ ව පට්ටපටෙ ව. තත්ථ පත්තුණ්ණපදෙසෙ හවා පත්තුණ්ණා, කොසියවිසෙසාතිපි වදන්ති. පට්ඨානි පන චීනපටානි. ආයොගාදිසු ආයොගොති පටිආයොගො, අංසබද්ධකං පත්තත්ථවිකාදිසු. හෙසජ්ජතෙලානන්ති හෙසජ්ජසම්පාකෙන සාධිතතෙලානං. තුම්බානීති වම්මමයතෙලභාජනානි. එකමෙකස්ස භික්ඛුනො සහස්සග්ගිකං තෙලමදාසිති සම්බන්ධො.

මහායාගං යජිත්වාති මහාදානං දත්වා. සපුත්තදාරං වන්දිත්වා නිසින්නන්ති පුත්තදාරෙහි සද්ධිං වන්දිත්වා නිසින්නං. තෙමාසන්ති අවිචන්තසංයොගෙ උපයොගවචනං. “තෙමාසං සොතබ්බධම්මං අජ්ජෙව සුඤ්ඤාමි”ති නිසින්නස්ස තං අජ්ඣාසයං පුරෙත්වා දෙසිතත්තා වුත්තං “පරිපුණ්ණසඤ්ඤාපං කරුමානො”ති. අනුබන්ධිත්වාති අනුගන්ත්වා.

බුද්ධානං අනභිරතිපරිතස්සිකා නාම නත්ථිති ආහ “යථාජ්ඣාසයං යථාරුචිතං වාසං වසිත්වා”ති. අභිරන්තං අභිරතීති හි අත්ථතො එකං. අභිරන්තසද්දො වායං අභිරුචිපරියායො, න අස්සාදපරියායො. අස්සාදවසෙන ව කත්ථවි වසන්තස්ස අස්සාදවත්ථුචිගමනෙන සියා තස්ස තත්ථ අනභිරති, තයිදං බිණ්ණසවානං නත්ථි, පගෙව බුද්ධානං, තස්මා අභිරතිවසෙන කත්ථවි වසිත්වා තදභාවතො අඤ්ඤත්ථ ගමනං නාම බුද්ධානං නත්ථි, විනෙය්‍යවිනයනත්ථං පන කත්ථවි වසිත්වා තස්මිං සිද්ධෙ විනෙය්‍යවිනයත්ථමෙව තතො අඤ්ඤත්ථ ගච්ඡන්ති, අයමෙත්ථ යථාරුචි. සොරෙය්‍යාදීනි අනුපගම්මාති මහාමණ්ඩලචාරිකාය විථිභූතානි සොරෙය්‍යනගරාදීනි අනුපගන්ත්වා. පයාගපතිට්ඨානන්ති ගාමස්සපි අධිවචනං තිත්ථස්සපි. ගඬිගං නදින්ති ගඬිගං නාම නදිං. තදවසරීති එත්ථ තන්ති කරණත්ථෙ උපයොගවචනන්ති ආහ “තෙන අවසරි තදවසරි”ති.

බුද්ධාචිණ්ණකථා නිට්ඨිතා.

සමන්තපාසාදිකායාති සමන්තතො සබ්බසො පසාදං ජනෙතීති සමන්තපාසාදිකා, තස්සා සමන්තපාසාදිකාය. තත්ත්වං සමන්තපාසාදිකාය සමන්තපාසාදිකත්තස්මිත්ති එත්ථ තත්ත්වං පුරිමවචනාපෙක්ඛං, ඉදන්ති වක්ඛමානකාරණවචනාපෙක්ඛං. තත්ත්වං යොජනා — යං වුත්තං “සමන්තපාසාදිකාය විනයසංවණ්ණනායා”ති, තත්ත්වං යා සා සමන්තපාසාදිකාති සංවණ්ණනා වුත්තා, තස්සා සමන්තපාසාදිකාය සංවණ්ණනාය සමන්තපාසාදිකත්තස්මිං සමන්තපාසාදිකභාවෙ සබ්බසො පසාදජනකත්තෙ ඉදං භොති. කිං භොතීති ආහ “ආවරියපරම්පරතො”තිආදි.

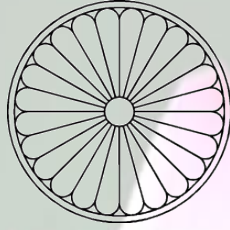
ආවරියපරම්පරතොති “උපාලි දාසකො”තිආදිනා (පරි. 3). වුත්තආවරියපරම්පරතො. නිදානවත්ථුජ්ජපහෙදදීපනතොති නිදානජ්ජපහෙදදීපනතො වත්ථුජ්ජපහෙදදීපනතො ව. තත්ථ බාහිරනිදානඅබ්භන්තරනිදානසික්ඛාපදනිදානදස්සනවසෙන නිදානජ්ජපහෙදදීපනං වෙදිතබ්බං, ථෙරවාදජ්ජකාසනං පන වත්ථුජ්ජපහෙදදීපනං. පරසමයවිච්ඡින්නතොති “සකාය පටිඤ්ඤාය මෙත්තියං හික්ඛුනිං නාසෙථා”තිආදීසු (පාරා. 384) මිච්ඡාපටිපන්නානං පරෙසං ලද්ධිනිරාකරණතො, තතොයෙව ව අත්තතො සමයපතිට්ඨාපනෙන සකසමයවිසුද්ධිතො.

බ්‍යඤ්ජනපරිසොධනතොති පාඨසොධනෙන බ්‍යඤ්ජනපරිසොධනං වෙදිතබ්බං, සද්දසත්ථානුසාරෙන වා නිබ්බවනං දස්සෙත්වා පදනිජ්ඣත්තිදස්සනං බ්‍යඤ්ජනපරිසොධනං. විභඩ්ගනයහෙදදස්සනතොති “තිස්සො ඉත්ථියො”තිආදිපදභාජනස්ස අනුරූපවසෙන නයහෙදදස්සනතො. සම්පස්සතන්ති ඤාණචක්ඛුනා සම්මා පස්සන්තානං, උපපරික්ඛන්තානන්ති අත්ථො. අපාසාදිකන්ති අප්පසාදාවහං. එත්ථාති සමන්තපාසාදිකාය. සම්පස්සනං විඤ්ඤානන්ති සම්බන්ධො. තස්මා අයං සංවණ්ණනා සමන්තපාසාදිකාත්වෙව පවත්නාති යොජෙතබ්බං. කස්ස කෙන දෙසිතස්ස සංවණ්ණනාති ආහ “විනයස්සා”තිආදි.

ඉති සමන්තපාසාදිකාය විනයට්ඨකථාය සාරත්ථදීපනියං

වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා සමත්තා.

පඨමො භාගො නිට්ඨිතො.

සබ්බදාතං ධම්ම දාතං ජිනාති,
සබ්බරසං ධම්ම රසං ජිනාති;
සබ්බරතීං ධම්ම රතීං ජිනාති
තණ්හාක්ඛයො සබ්බදුක්ඛං ජිනාති

(ධම්මපදය තණ්හා වග්ගො)

ධම්මාරාමො ධම්මරතො - ධම්මං ධුත්ථිච්ඡන්දයං;
ධම්මං ධුත්ථස්සරං නික්ඛු - සද්ධම්මා හ පරිනායති.

(ධම්මපදය නික්ඛු වග්ගො)

ධම්මො පතොසො සුගතාප්පසන්ථො,
තරණීච සංසාර මහණ්ණවස්ස;
බ්‍රහ්මාසුරාදීනි අමස්සනීයෙතා,
රසො රසානං පරමො තිලොක්ක.

මහාගඳො මච්චුපරා පහානො,
සබ්බිනිනාසාය විසෙසමන්තො;
සබ්බන්ති දානෙත ච කප්පරුක්ඛො,
චිත්තමණී අද්දසටොච ධම්මො.

ධම්මං විනා තන්ති ජිනාච මානා,
තමෙව තාණං සරණං පනිට්ඨා;
තස්මා හි තො කිච්චමඤ්ඤප්පනාය,
සුඤ්ඤාච ධාරෙච වරාච ධම්මෙ.

(භස්වාහිනී)

චිරං නිට්ඨතු ලොකස්මිං - සම්මා සම්බුද්ධ සාසානං!

ධර්ම උතය පිණිසයි.....